

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

Випуск 206 (2022)

Edition 206 (2022)

Кропивницький – 2022

Kropyvnytskyi – 2022

УДК 378
Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2022-1-206

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. 290 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Рецензенти: **Олексюк О. М.**, доктор педагогічних наук, професор.
Кучай О. В., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України **категорії «Б»** (галузь знань: Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Калініченко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіца, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 31.10.2022 року)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2022-1-206

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2022. Edition 206. 290 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Klim-Klimashevsk A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovy M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian
State Pedagogical University
(Protocol № 5 from 31.10.2022)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University, 2022

ЗМІСТ

<i>БІДА Олена Анатоліївна, СИРОЄЖКО Ольга Вячеславівна, ШОВШ Катерина Степанівна</i> <i>РОЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ....</i>	12
<i>БОРОДІЄНКО Олександра Володимирівна</i> <i>СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ В</i> <i>КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	17
<i>ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія Вікторівна, ЗЕЛЕНСЬКА Людмила Дмитрівна, ЗОЛОТУХІНА</i> <i>Світлана Трохимівна</i> <i>АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ</i> <i>БАЗОВИХ АСПЕКТІВ ПЕДАГОГІКИ МИРУ.....</i>	27
<i>ГАЛЕТА Ярослав Володимирович, ПОЧКА Каріна Аліївна</i> <i>ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕКТИВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ</i> <i>ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ.....</i>	32
<i>КЛЕПАР Марія Василівна, МАТВЕСВА Наталія Олексіївна</i> <i>ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ</i> <i>З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ</i>	37
<i>ЛУТАЄВА Тетяна Василівна, ШВАРП Наталія Вікторівна, ТИМОЩУК Ганна Василівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ПСИХОГІГІЄНИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ</i> <i>ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	43
<i>МАРТИНЧУК Олена Валеріївна, АТАМАНЧУК Ніна Станіславівна</i> <i>ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</i> <i>ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....</i>	50
<i>ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна, ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович</i> <i>ВИХОВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ ЗА СТАТЕВИМ</i> <i>РОЗМЕЖУВАННЯМ (ХЕРСОНСЬКА ГУБЕРНІЯ ХІХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТОЛІТТЯ).....</i>	59
<i>ПЛЮЩ Валентина Миколаївна</i> <i>ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ КЕРОВАНОГО САМОНАВЧАННЯ УЧНІВ З ХІМІЇ.....</i>	65
<i>РАЦУЛ Олександр Анатолійович</i> <i>ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ</i> <i>ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....</i>	69
<i>САВЧЕНКО Наталія Сергіївна</i> <i>ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ</i> <i>ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....</i>	74
<i>ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна</i> <i>ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ</i>	81

БАБЕНКО Тетяна Василівна, КАМІНСЬКИЙ Олег Миколайович, МОЛОДАН Василь Сергійович СТУДОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	86
БІЛОВА Наталія Костянтинівна МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ-ХОРМЕЙСТЕРІВ	91
БОХАН Юлія Володимирівна, ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна, ШАРОШКІНА Тетяна Анатоліївна ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З АНАЛІТИЧНОЇ ХІМІЇ	98
ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	104
ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович РОЛЬ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНО-ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	109
ДУБІНКА Микола Михайлович ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ	113
СМЧУК Тетяна Володимирівна, ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ЗАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	121
ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, СНІСАРЕНКО Ірина Євгеніївна ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ	126
ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна, МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна МАХНО Вікторія Вікторівна ЗАНЯТТЯ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕФІЦИТУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	133
КАПІТАН Тетяна Анатоліївна МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ ІНФОРМАТИКІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	141
КОШЛЯК Михайло Анатолійович ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС	146
КУЧАЙ Олександр Володимирович, БІДА Олена Анатоліївна, КУЧАЙ Тетяна Петрівна ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ХІ–ХІХ СТ.	151

<i>ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна</i>	
СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ МОВЛЕННСВИМ УМІННЯМ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	157
<i>ЛОПАТИНСЬКА Наталія Анатоліївна, МАТЕЙ Кристина Йосипівна</i>	
ЛОГОДИДАКТИЧНА СПАДЩИНА МАРІЇ САВЧЕНКО	163
<i>МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна</i>	
ТЕХНОЛОГІЯ БЕЗШОВНОГО ВИРОБНИЦТВА ОДЯГУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ШВЕЙНОЇ ГАЛУЗІ	171
<i>МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович</i>	
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ	175
<i>МЕЛЬНИК Анастасія Олександрівна</i>	
СУЧАСНІ СИСТЕМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ	180
<i>МУЛЕСА Павло Павлович, УДОВИЧЕНКО Ольга Миколаївна</i>	
ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ У ПАРАДИГМІ НАЯВНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ	183
<i>ПАЩЕНКО Інна Миколаївна</i>	
СУЧАСНИЙ СТАН ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	188
<i>ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович</i>	
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ СЛУХАННЯ МУЗИКИ У РЕФЛЕКСІЯХ СУЧАСНИХ УЧЕНИХ.....	193
<i>РАДЧЕНКО Марія Русланівна</i>	
АКМЕОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: ОСНОВНІ УМОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ТА САМОРОЗВИТКУ.....	197
<i>СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна, БАБЕНКО Андрій Леонідович</i>	
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	201
<i>ТКАЧУК Надія Михайлівна, МАНДРИК Ірина Петрівна, ПЕТРУК Марія Євгенівна</i>	
ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	208
<i>ТОКАРСЬКА Тетяна Станіславівна</i>	
КОМУНІКАТИВНА МОТИВАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР В ОВОЛОДІННІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ	215
<i>ТУРЧАК Анатолій Леонідович, МАРКОВА Олена Віталіївна</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І ТРЕНЕРІВ	221

<i>ЧЕРЕДНИК Діана Степанівна</i>	
<i>ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УЧНІВ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРИРОДНИЧИХ НАУКАХ І ТЕХНОЛОГІЯХ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ.....</i>	<i>227</i>
<i>ЧОПАК Єва Василівна</i>	
<i>ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФЕНОМЕНУ МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА</i>	<i>236</i>
<i>ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна, ЛПАТОВА Марина Валентинівна, ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна</i>	
<i>ІМІТАЦІЙНО-ІГРОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....</i>	<i>241</i>
<i>ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна</i>	
<i>КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ....</i>	<i>247</i>
<i>ДРАШКО Олена Миколаївна</i>	
<i>ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ТА САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ЗАЛОГ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	<i>253</i>
<i>СПІНУЛ Ігор Васильович, СПІНУЛ Олена Миколаївна</i>	
<i>ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ</i>	<i>259</i>
<i>ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна, РАНЮК Оксана Петрівна</i>	
<i>СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....</i>	<i>265</i>
<i>СТАНІСЛАВОВА Людмила Леонідівна, ТЕРЕЩЕНКО Людмила Вікторівна</i>	
<i>ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ОПИТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ POWERPOINT У ВИКЛАДАННІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН</i>	<i>271</i>
<i>КНИШ Інна Василівна</i>	
<i>РЕЛЕВАНТНІСТЬ ОСВІТИ :«КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ».....</i>	<i>279</i>

CONTENTS

<i>BIDA Olena Anatoliivna, SYROIEZHKO Olha Vyacheslavivna, SHOVSH Kateryna Stepanivna</i> <i>THE ROLE OF RESEARCH COMPETENCE IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS.....</i>	12
<i>BORODIYENKO Oleksandra Volodymyrivna</i> <i>THE ESSENCE OF THE PHENOMENON OF PUBLIC AND PRIVATE-BASED UNIVERSITY</i> <i>GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF ENSURING THE EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL</i> <i>ACTIVITIES</i>	17
<i>VOROZHBIT-GORBATYUK Viktoriya Viktorivna, ZELENSKA Lyudmila Dmitrivna,</i> <i>ZLOTUKHINA Cvitlana Trichymovna</i> <i>AXIOLOGICAL DIMENSION OF THE HISTORICAL-PEDAGOGICAL DISCOURSE OF BASIC</i> <i>ASPECTS OF PEACE PEDAGOGY.....</i>	27
<i>HALETA Yaroslav Volodymyrovich, POCHKA Karina Aliевна</i> <i>THE PEDAGOGICAL STAFF OF THE PEDAGOGICAL STAFF OF THE PRESCHOOL EDUCATION</i> <i>OF THE OB' ECT MANAGEMENT.....</i>	32
<i>KLEPAR Maria Vasylivna, MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna</i> <i>USE OF MUSIC THERAPY IN WORKING WITH YOUNGER SCHOOL STUDENTS</i> <i>WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS</i>	37
<i>LUTAIEVA Tetiana Vasylivna, SHVARP Natalia Viktorivna, TYMOSCHUK Hanna Vasylivna</i> <i>THE FORMATION OF PSYCHOHYGIENIC COMPETENCE</i> <i>OF APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION.....</i>	43
<i>MARTYNCHUK Olena Valeriivna, ATAMANCHUK Nina Stanislavovna</i> <i>FEATURES OF SOCIAL INTEGRATION OF CHILDREN OF PRIMARY PRESCHOOL</i> <i>AGE WITH A GENERAL UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH.....</i>	50
<i>OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna, YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych</i> <i>EDUCATION OF PEASANT CHILDREN IN UKRAINIAN FAMILIES BY GENDER</i> <i>DIFFERENCES (KHERSON GOVERNANCE 19th – FIRST QUARTER OF 20th CENTURY).....</i>	59
<i>PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna</i> <i>ORGANIZING SELF-DIRECTED LEARNING OF CHEMISTRY AMONG PUPILS.....</i>	65
<i>Oleksandr Anatoliyovych RATSUL</i> <i>THE INFLUENCE OF CIVIC CULTURE AND VALUE ORIENTATIONS</i> <i>FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY</i>	69
<i>SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna</i> <i>COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF MASTER'S PROGRAMS</i> <i>IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD.....</i>	74
<i>FILONENKO Oksana Volodymyrivna</i> <i>FORMATION OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS</i>	81

<i>BABENKO Tetyana Vasylivna, KAMINSKYI Oleg Mykolayovych, MOLODAN Vasyl Sergiyovych</i> <i>STUDENT-CENTERED LEARNING AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL AND PROFESSIONAL MOBILITY OF THE FUTURE SPECIALIST</i>	<i>86</i>
<i>BILOVA Nataliya Kostyantynivna</i> <i>METHODS OF FORMING THE ARTISTIC AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE CONDUCTOR</i>	<i>91</i>
<i>BOKHAN Iuliia Volodymyrivna, FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna, SHAROSHKINA Tetiana Anatoliivna</i> <i>TECHNOLOGY OF CREATION AND RELEVANCE OF USAGE OF TEST CONTROL OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVMENTS IN ANALYTICAL CHEMISTRY</i>	<i>98</i>
<i>GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych</i> <i>FEATURES OF PHYSICAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT SPECIALISTS</i>	<i>104</i>
<i>GONCHARENKO Ivan Serhiyovych</i> <i>THE ROLE OF THE TEACHER IN THE SYSTEM OF FORMING THE STUDENT'S PERSONALITY BY MEANS OF SPORTS AND CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES</i>	<i>109</i>
<i>DUBINKA Mykola Mikhaylovich</i> <i>STUDY OF THE ISSUE OF PROFESSIONAL IDENTITY AS DETERMINANTS OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE WORK OF FOREIGN SCIENTISTS</i>	<i>113</i>
<i>YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna, CHUBREI Oleksandra Stepanivna</i> <i>STEPANIVNA THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF EDUCATION ACQUISITIONS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HALL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	<i>121</i>
<i>ZAVITRENKO Dolores Zhoraiivna, SNISARENKO Iryna Yevheniivna</i> <i>ART ACTIVITY AS A MEANS OF CORRECTIVE AND EDUCATIONAL WORK WITH CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....</i>	<i>126</i>
<i>ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna, MOTUZENKO Tetyana Evheniivna</i> <i>MAKHNO Viktoriya Viktorivna</i> <i>PHYSICAL EDUCATION LESSONS IN THE PROCESS OF SOLVING THE PROBLEM OF MOTIVE ACTIVITY DEFICIT OF YOUTH STUDENTS</i>	<i>133</i>
<i>KAPITAN Tetiana Anatoliivna</i> <i>METHODS OF FORMING SELF-IMPROVEMENT SKILLS IN FUTURE IT SCIENTISTS USING INFORMATION TECHNOLOGIES</i>	<i>141</i>
<i>KOSHLIAK Mykhailo Anatoliyovych</i> <i>PROBLEM OF PRESERVING AND STRENGTHENING CHILDREN'S HEALTH: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE</i>	<i>146</i>
<i>KUCHAI Olexandr Volodymyrovych, BIDA Olena Anatoliivna, KUCHAI Tetiana Petrivna</i> <i>THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SCIENCE EDUCATION IN THE XI–XIX CENTURIES</i>	<i>151</i>

<i>LELEKA Tetiana Oleksandrivna</i>	
<i>THE STRATEGIES OF ENGLISH SPEAKING SKILLS TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS</i>	<i>157</i>
<i>LOPATYNSKA Nataliia Anatoliivna, MATEI Krystyna Yosypivna</i>	
<i>LOGODIDACTIC HERITAGE OF MARIA SAVCHENKO</i>	<i>163</i>
<i>MARYNCHENKO Inna Vitaliyivna</i>	
<i>TECHNOLOGY OF SEAMLESS CLOTHING PRODUCTION IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL EDUCATION IN THE SEWING INDUSTRY</i>	<i>171</i>
<i>MALETS Dmytro Oleksandrovyh</i>	
<i>PHYSICAL TRAINING IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....</i>	<i>175</i>
<i>MELNIK Anastasiia Oleksandrivna</i>	
<i>MODERN HEALTH SYSTEMS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS</i>	<i>180</i>
<i>MULESA Pavlo Pavlovyh, UDOVYCHENKO Olha Mykolaivna</i>	
<i>PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS AND COMPUTER SCIENCES IN THE PARADIGM OF EXISTING CONTRADICTIONS</i>	<i>183</i>
<i>PASHCHENKO Inna Mykolaivna</i>	
<i>CURRENT STATE OF VOCAL TRAINING OF FUTURE MUSICAL ART TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS</i>	<i>188</i>
<i>PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovych</i>	
<i>FORMING A CREATIVE DEVELOPMENT OF SPECIFICITY BY THE TECHNIQUES OF LISTENING TO MUSIC IN REFLECTIONS SUCCESSFUL EDUCATIONS</i>	<i>193</i>
<i>RADCHENKO Mariia Ruslanivna</i>	
<i>ACMEOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER: BASIC CONDITIONS FOR PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT AND SELF-DEVELOPMENT</i>	<i>197</i>
<i>STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna, BABENKO Andrii Leonidovich</i>	
<i>TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK IN FOREIGN COUNTRIES.....</i>	<i>201</i>
<i>TKACHUK Nadiia Mykhailivna, MANDRYK Iryna Petrivna, PETRUK Maria Yevhenivna</i>	
<i>FORMATIVE ASSESSMENT AS AN INNOVATIVE ASPECT OF SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL</i>	<i>208</i>
<i>TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna,</i>	
<i>COMMUNICATIVE MOTIVATION AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE MASTERY OF THE GERMAN LANGUAGE BY STUDENTS OF THE HIGH SCHOOL</i>	<i>215</i>
<i>TURCHAK Anatolii Leonidovych, MARKOVA Olena Vitaliivna</i>	
<i>USE OF INTERACTIVE E-RESOURCES IN DISTANCE LEARNING FOR FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS PHYSICAL EDUCATION TEACHERS AND TRAINERS</i>	<i>221</i>
<i>CHEREDNYK Diana Stepanivna</i>	
<i>FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STUDENTS' KEY COMPETENCES IN NATURAL SCIENCES AND TECHNOLOGIES USING THE TOOLS OF TEACHING PHYSICS.....</i>	<i>227</i>

<i>CHOPAK Yeva Vasylivna</i>	
<i>INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF SPEAKING COMPETENCE IN THE CONTEXT OF A POLY CULTURAL ENVIRONMENT.....</i>	<i>236</i>
<i>SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna, LIPATOVA Maryna Valentynivna, HAVRYLENKO Olga Mykolayivna</i>	
<i>SIMULATION-GAME MODELING OF FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY OF STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES</i>	<i>242</i>
<i>IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna</i>	
<i>COMPETENCE APPROACH AS A BASIS FOR REFORMING THE EDUCATIONAL PROCESS</i>	<i>247</i>
<i>DRASHKO Olena Mykolayivna</i>	
<i>PROFESSIONALIZATION OF VZACHMODII STUDY AND SELF-EDUCATIONAL DIAGNOSTICS IS A GUARANTEE OF THE PERFECT TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS IN TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT TO PROFESSIONAL ACTIVITY.....</i>	<i>253</i>
<i>SPINUL Ihor Vasylyovych, SPINUL Helen Mykolaivna</i>	
<i>DEVELOPMENT PROSPECTS OF MODERN BALLROOM DANCES.....</i>	<i>259</i>
<i>PODLEVSKA Nelya Volodymyrivna, RANIUK Oksana Petrivna</i>	
<i>MODERN TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHING AT THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....</i>	<i>265</i>
<i>STANISLAVOVA Lyudmila Leonidivna, TERESHENKO Lyudmila Viktorivna</i>	
<i>ORGANIZATION OF THE CURRENT SURVEY WITH THE HELP OF POWERPOINT IN THE TEACHING OF PHILOLOGICAL DISCIPLINES.....</i>	<i>271</i>
<i>KNYSH Inna Vasylivna</i>	
<i>RELEVANCE OF EDUCATION: "CLIP THINKING"</i>	<i>279</i>

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-12-17

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

СИРОЄЖКО Ольга Вячеславівна –

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9101-6590>
e-mail: divocvit2010@ gmail.com

ШОВШ Катерина Степанівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-185X>
e-mail: tetyanna@ukr.net

РОЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті проаналізовано визначення поняття «компетентність», що мають різну акцентуацію. На сучасному етапі традиційний підхід змінюється на компетентнісний підхід, тому розглянуто дослідницьку компетентність, яка є однією з ключових у підготовці фахівців.

Виокремлено дослідницьку компетентність як «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань та розглянуто її як інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності.

Проаналізовано структуру дослідницької компетентності викладача закладу вищої освіти, що включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний – відображає систему цінностей, потреб і мотивів дослідницької діяльності; когнітивний – відображає систему методологічних, професійних, міждисциплінарних наукових знань дослідницької діяльності; процесуально-діяльнісний – передбачає володіння вміннями добирати адекватні мети та завданням методи дослідження й обробки даних, аналізувати наукові факти, обговорювати та інтерпретувати результати дослідження, впроваджувати їх у практику; інформаційно-комунікаційний – передбачає володіння методами збирання даних відповідно до гіпотез, створення масивів імперичних даних, опрацювання різноманітних інформаційних джерел тощо; комунікативний – передбачає вміння працювати з респондентами; співпрацювати з колегами у дослідницькій діяльності; особистісно-творчий – відображає рівень розвитку творчих якостей особистості; професійно-рефлексивний – відображає вміння щодо усвідомлення й оцінювання процесу та результату власної дослідницької діяльності; здатність до саморегуляції. Виокремлено елементи дослідницької компетентності, які проявляються у наступних здібностях: виділення мети діяльності; визначення предмета, засобів діяльності, реалізація поставлених дій; рефлексія, аналіз результатів діяльності (співвіднесення досягнутих результатів з поставленою метою). Наголошено на структурі дослідницької компетентності, яка включає чотири складові: мотивації і стимулювання діяльності, організації пізнавальної діяльності, координуюча та комунікативна.

Ключові слова: компетентності, дослідницька компетентність, інтегративна характеристика особистості, структура дослідницької компетентності, конкурентоздатність, підготовка майбутніх фахівців.

BIDA Olena Anatoliivna –

Doctor of Pedagogy, Professor,
Head of the Chair of Pedagogy and Psychology Department
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

SYROIEZHKO Olha Vyacheslavivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant at the Department of Pedagogy
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9101-6590>

e-mail: divocvit2010@ gmail.com

SHOVSH Kateryna Stepanivna –

Candidat of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Pedagogy and Psychology

Department Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian
Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-185X>

e-mail: tetyanna@ukr.net

THE ROLE OF RESEARCH COMPETENCE IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

The article analyzes the definitions of the concept of "competence", which have different accents. At the current stage, the traditional approach is changing to a competence approach, therefore research competence, which is one of the key factors in the training of specialists, is considered.

Research competence is singled out as "a holistic, integrative quality of a person, which combines knowledge, abilities, skills, the experience of a researcher, valuable attitudes and personal qualities and is manifested in the readiness and ability to carry out research activities with the aim of obtaining new knowledge, and it is considered as an integrated personal – the professional quality of a specialist, which reflects the motivation for scientific research, the level of mastery of the methodology of pedagogical research, personally significant qualities of the researcher, in particular, such as innovative thinking, the ability to be creative and innovative.

The structure of research competence of a teacher of a higher education institution was analyzed, which includes the following components: motivational and value – reflects the system of values, needs and motives of research activity; cognitive – reflects the system of methodological, professional, interdisciplinary scientific knowledge of research activity; procedural and operational - involves the possession of skills to select adequate goals and tasks methods of research and data processing, analyze scientific facts, discuss and interpret research results, implement them in practice; information and communication – involves mastering methods of data collection in accordance with hypotheses, creation of arrays of empirical data, processing of various information sources, etc.; communicative - involves the ability to work with respondents; cooperate with colleagues in research activities; personal-creative – reflects the level of development of the creative qualities of the individual; professional-reflective - reflects the ability to understand and evaluate the process and result of one's own research activity; the ability to self-regulate. The elements of research competence are singled out, which are manifested in the following abilities: identification of the purpose of activity; definition of the subject, means of activity, implementation of set actions; reflection, analysis of activity results (correlation of achieved results with the set goal). Emphasis is placed on the structure of research competence, which includes four components: motivation and stimulation of activity, organization of cognitive activity, coordinating and communicative.

Key words: competences, research competence, integrative personality characteristics, structure of research competence, competitiveness, training of future specialists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни, що постали перед людством у ХХІ столітті, пов'язані насамперед із глобальною перебудовою економічної, політичної та соціокультурної сфер і потребують постановки принципово нових цілей в усіх сферах суспільного життя. Інтеграція України до загальноєвропейського освітнього простору, кардинальні зміни на ринку праці потребують перегляду традиційних підходів до підготовки фахівців у вищій школі та моніторингу ефективності здійснюваних заходів. У контексті Болонського процесу підвищення якості освіти розглядатися як стратегічна мета вищої школи.

В умовах життєдіяльності сучасного суспільства пред'являються підвищені вимоги до професійних вмінь майбутніх фахівців. Цим пояснюється потреба у науковій і практичній розробці проблем підготовки і розстановки кадрів, що працюють в різних сферах життя. Отже, Україна відкриває широкі перспективи для фахівців різних напрямів, натомість потребує високого рівня професіоналізму фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті дослідження важливими є праці вчених з проблеми формування дослідницької компетенції педагога в умовах системності та безперервності освітнього процесу, специфіки процесу організації дослідницької діяльності студентів (Н. Амінов, Н. Бібік, О. Бондаревська, Н. Голуб, Е. Гусинський, О. Горошкіна, Т. Донченко, М. Кічук, Л. Кларін, В. Кремін, Г. Онкович, Н. Остапенко, О. Савченко, О. Семенов, Г. Щедровицький, Н. Федорова, Н. Фомін, І. Якиманська та ін.).

Мета статті. Розглянути роль дослідницької компетентності при підготовці майбутніх фахівців, проаналізувати сутність та структуру дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. серед основних завдань закладу вищої освіти є: провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в

освітньому процесі; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [7].

Перед освітою стоїть нелегка задача щодо визначення змісту основних понять компетентнісного підходу, розмежування ключових компетентностей та їхніх компонентів. Варто зупинитися на деяких визначеннях поняття «компетентність», які мають різну акцентуацію. Зокрема, публікаціями ЮНЕСКО поняття «компетентність» трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються у повсякденному житті. Щодо Галузевих стандартів вищої освіти (ГСВО), то відповідно до Методичних рекомендацій з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти компетентнісний підхід «включає знання й розуміння, знання як діяти, знання як бути. Предметна область, в якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності» [5].

Зазначимо, що І. Бех вважає недоцільним ототожнювати навчальні здібності (знання й уміння) з відповідними компетентностями. Ці навчальні здобутки необхідно трансформувати у життєві компетентності. Науковець трактує сутність поняття «компетентність» як досвідченість суб'єкта у певній життєвій сфері. Він наполягає, що саме змістовий наголос на досвідченості, а не на обізнаності, поінформованості суб'єкта у певній галузі має бути взятий на концептуальне «озброєння» [2].

Т. Байбара зазначає, що компетентність – це володіння учнем компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до неї і до предмета діяльності [1]. Узгоджена категорія стала основою для положень Державного стандарту початкової загальної освіти, в якому компетентність формулюється як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [6].

О. Савченко ключові компетентності тлумачать як ті, що «дають ключ для розв'язання широкого кола навчальних і життєвих завдань, тому формуються на міжпредметній основі» [8], як «спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість ефективно брати участь, діяти у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів» [6].

Галузевий стандарт вищої освіти (ГСВО) передбачає розвиток соціально-особистісної складової у системі компетенцій [5], адже тільки професійно й соціально компетентний фахівець може стати безпосереднім «двигуном» якісних змін у суспільстві.

На сучасному етапі традиційний підхід змінюється на компетентнісний підхід, тому розглянемо дослідницьку компетентність, яка є однією з ключових у підготовці фахівців.

М. Головань визначає дослідницьку компетентність як «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, аналізі, прийнятті рішень та оцінці результатів дослідницької діяльності. Причому дослідницька компетентність хоч і є продуктом навчання, але не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку особистості того, хто навчається, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу його пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду» [3].

Дослідницькі вміння ототожнюються з системою інтелектуальних та практичних умінь особистості, необхідних для самостійного виконання дослідження. Вони виявляються в умінях чітко формулювати суть досліджуваної проблеми, мету, об'єкт, предмет, робочу гіпотезу, завдання дослідження; планувати та організовувати експеримент; у володінні методами наукового дослідження, умінні теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми; в умінні аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, робити необхідні висновки (проводити методологічну рефлексію); в умінні вести наукову дискусію; умінні підготувати або виступ за результатами своєї наукової роботи [7].

Дослідницька компетентність розглядається як інтегрована особистісно-професійна якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності.

Структура дослідницької компетентності викладача закладу вищої освіти включає такі компоненти:

1. мотиваційно-ціннісний – відображає систему цінностей, потреб і мотивів дослідницької діяльності;

2. когнітивний – відображає систему методологічних, професійних, міждисциплінарних наукових знань дослідницької діяльності;

3. процесуально-діяльнісний – передбачає володіння вміннями добирати адекватні меті та завданням методи дослідження й обробки даних, аналізувати наукові факти, обговорювати та інтерпретувати результати дослідження, впроваджувати їх у практику;

4. інформаційно-комунікаційний – передбачає володіння методами збирання даних відповідно до гіпотез, створення масивів імпіричних даних, опрацювання різноманітних інформаційних джерел тощо;

5. комунікативний – передбачає вміння працювати з респондентами; співпрацювати з колегами у дослідницькій діяльності;

6. особистісно-творчий – відображає рівень розвитку творчих якостей особистості;

7. професійно-рефлексивний – відображає вміння щодо усвідомлення й оцінювання процесу та результату власної дослідницької діяльності; здатність до саморегуляції [10].

Дослідницька компетентність вважається складовою компетентності самовдосконалення особистості.

Елементи дослідницької компетентності проявляються у наступних здібностях:

- виділення мети діяльності;
- визначення предмета, засобів діяльності, реалізація поставлених дій;
- рефлексія, аналіз результатів діяльності (співвіднесення досягнутих результатів з поставленою метою).

Дослідницька компетентність має структуру, яка включає чотири складові: мотивації і стимулювання діяльності, організації пізнавальної діяльності, координуюча та комунікативна.

У дослідженнях М. Гриньової при аналізі дослідницької компетентності розкривається принцип саморегуляційності, який полягає в оволодінні засобами виконання навчальних операцій. Будь-яка зміна умов завдання, зустріч з ускладненням спричиняє включення таких механізмів мислення, які призводять до самостійного розв'язку завдання чи проблеми. М. Гриньова стверджує, що саморегуляція є вищим ступенем діяльності, коли вміння виконувати навчальні операції перетворюється на навички і послідовність їх здійснюється автоматично.

Саморегуляція професійної «...діяльності є шляхом вирішення науково-практичного завдання з оптимізації дій у різних ситуаціях, пов'язаних із необхідністю розв'язання нових, незвичних проблем, які не мають однозначних рішень, коли існують різні можливі варіанти дій...» [4] серед яких необхідно вибрати найбільш ефективні та доцільні.

Організація пізнавальної діяльності. Цей компонент включає такі рівні:

- уміння здійснювати пошук необхідної інформації,

- аналізувати стан проблеми,
- тезово висловлювати свою думку.

Важливим компонентом дослідницької компетентності майбутніх фахівців є *координуючий*, оскільки він забезпечує управління процесом засвоєння елементів дослідницької діяльності.

Наступним компонентом дослідницької компетентності майбутніх фахівців є комунікативний, який включає три рівні: пасивний, активний та інтерактивний.

Структурними компонентами дослідницької діяльності викладача з позиції системного підходу є:

1. Цілі, які в ході дослідницької діяльності формує викладач (з урахуванням цілей вищої освіти).

2. Наукова інформація, що творчо переробляється викладачем (з урахуванням наукових досягнень у галузі психології й педагогіки вищої школи; вимог сучасного виробництва (науки, техніки, культури), а також запитів, інтересів, потреб студентів та їх професійних інтересів, особливостей самовизначення).

3. Засоби наукової комунікації (з урахуванням сучасних вимог демократичного суспільства, науки, розвивальної системи освіти з одного боку й вимог до професійної компетентності викладача – з іншого).

4. Студенти (з урахуванням вихідного рівня їх готовності до засвоєння наукової інформації, педагогічних дисциплін, носієм яких є викладач, розвиток їх інтелектуальних, моральних сил у процесі засвоєння навчальних предметів та науково-дослідницької діяльності під керівництвом викладача.

5. Викладач як творча індивідуальність, що формує цілі власної науково-дослідницької діяльності й відповідної діяльності студентів, як такий, що володіє сучасною науковою інформацією, спеціальними знаннями та знаннями у сфері методології та методів науково-педагогічного дослідження, засобами науково-педагогічної комунікації.

Зазначені компоненти є компонентами системи, бо відсутність будь-якого з них веде до ліквідації самої педагогічної системи і, крім того, будь-який з них не може бути виражений через інший або сукупність інших елементів, а виділення й дослідження структурних компонентів педагогічної системи дає змогу виявити основні знання, за допомогою котрих має бути забезпечене продуктивне вирішення дослідницьких задач. Останні дають можливість характеризувати відмінні особливості науково-дослідницької діяльності педагога.

Проте, виділення структурних компонентів є необхідною, але не достатньою умовою опису системи, яка вважається заданою, якщо поряд із

виділенням її компонентів вказана й сукупність зв'язків між ними. У межах досліджуваного явища всі структурні компоненти педагогічної системи пов'язані між собою прямими й оберненими зв'язками [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Дослідницька компетентність передбачає вміння співпрацювати, вступати у контакти, легку сумісність, готовність до змін, до самовизначення. Розглядається як інтегративна характеристика особистості, яка передбачає володіння методологічними знаннями, технологією дослідницької діяльності, а також визнання їх цінності і готовність до їх використання у професійній діяльності. Дослідницька компетентність є ключовою, основою для розвитку інших компетентностей, оскільки допомагає людині навчатися протягом життя, стати конкурентоздатною, успішною у подальшому житті.

Подальшого розгляду потребують питання саморегуляції професійної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичні засади / Укл. О. В. Онопрієнко. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти*: Дайджест 1. Донецьк: Каштан, 2011. 98 с.
2. Бех І. Д. (2009) Компетентнісний підхід у сучасній освіті. URL: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
3. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. № 5 (23). С. 196-205.
4. Гриньова М. В. Саморегуляція : навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2008. 286 с.
5. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) / Укладачі: В. Л. Гуло, К. М. Левківський, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко, В. П. Погребняк, А. В. Гончарова, М. О. Присенко, М. В. Симонова, Н. В. Крошко. К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. 92 с.
6. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова Кабінет Міністрів України від 20 квітня 2011. № 462. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
7. Русіна Н., Люльчик В., Кийко Н., Петрова О. Формування дослідницьких компетенцій майбутніх фахівців із землевпорядкування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. № 15. С. 422-429.
8. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти*: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк: Каштан, 2011. С. 3-14.

9. Сидорчук Н. Акмеологічне зростання дослідницької компетентності викладачів університету у сфері педагогічної освіти. *Нові технології навчання: зб. наук. праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України*. Київ, 2020. 338 с.

10. Сисоєва С. О. Розвиток дослідницької компетентності викладачів школи: навчальний посібник. Київ. ун-т ім. Б.Грінченка. К.: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2016. 156 с.

REFERENCES

1. Baybara, T. M. (2011). Kompetentnisnyy pidkhdid v pochatkoviy lantsi osvity: teoretychni zasady [Competency approach in the primary education: theoretical principles]/ Ukl. O. V. Onopriyenko. Formuvannya klyuchovykh i predmetnykh kompetentnostey molodshykh shkolyariv u navchal'nomu protsesi: teoretychni aspekty: Daydzhest 1. Donets'k: Kashtan. 98 p.
2. Bekh, I. D. (2009). Kompetentnisnyy pidkhdid u suchasniy osviti [Competency approach in modern education]. URL: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
3. Holovan', M. S. (2012). Model' formuvannya doslidnyts'koyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Model of formation of research competence of future specialists in the process of professional training.]. Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. № 5 (23). PP. 196-205.
4. Hryn'ova, M. V. (2008). Samorehulyatsiya [Self-regulation]: navch.-metod. posib. Poltava : ASMI. 286 p.
5. Metodichni rekomendatsiyi z rozroblennya skladovykh haluzevykh standartiv vyshchoyi osvity (kompetentnisnyy pidkhdid) [Methodological recommendations for the development of the constituent sectoral standards of higher education (competence approach)] / Ukladachi: V. L. Hulo, K.M. Levkivs'kyy, L. O. Kotolovets', N. I. Tymoshenko, V.P. Pohrebnyak, A. V. Honcharova, M. O. Pryschenko, M. V. Symonova, N. V. Kroshko. K. : Instytut innovatsiynykh tekhnolohiyi i zmistu osvity MON Ukrayiny, 2013. 92 p.
6. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu pochatkovoyi zahal'noyi osvity [On the approval of the State standard of primary general education.]. Postanova Kabinet Ministriv Ukrayiny vid 20 kvitnya 2011. № 462. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
7. Rusina, N., Lyul'chik, V., Kyyko, N., Petrova, O. (2016). Formuvannya doslidnyts'kykh kompetentsiy maybutnikh fakhivtsiv iz zemlevporyadkuvannya [Formation of research competencies of future specialists in land management]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. № 15. PP. 422-429.
8. Savchenko, O. YA. (2011). Yakist' pochatkovoyi osvity: sutnist' i chynnyky vplyvu [Quality of primary education: essence and influencing factors]. Formuvannya klyuchovykh i predmetnykh kompetentnostey molodshykh shkolyariv u navchal'nomu protsesi: teoretychni aspekty: Daydzhest 1 / Ukl. O. V. Onopriyenko. Donets'k: Kashtan. PP. 3-14.
9. Sydorчук, N. (2020). Akmeolohichne zrostannya doslidnyts'koyi kompetentnosti vykladachiv universytetu u sferi pedagogichnoyi osvity [Acmeological growth of research competence of

university teachers in the field of pedagogical education]. *Novi tekhnolohiyi navchannya: zb. nauk. prats' / DNU «Instytut modernizatsiyi zmistu osvity» MON Ukrainy. Kyiv. № 94. 338 p.*

10. Sysoyeva, S. O. (2016). *Rozvytok doslidnyts'koyi kompetentnosti vykladachiv shkoly: navchal'nyu posibnyk [Development of research competence of school teachers: a study guide]. Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. K.: TOV «Vydavnyche pidpryyemstvo «EDEL'VEYS». 156 p.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

СИРОЄЖКО Ольга Вячеславівна – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

ШОВШ Катерина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та

психології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIDA Olena Anatoliivna – doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of Pedagogy and Psychology Department Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

SYROIEZHKO Olha Vyacheslavivna – candidate of Pedagogical Sciences, Assistant at the Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

SHOVSH Kateryna Stepanivna – candidat of Pedagogical Sciences, Associate professor of the Pedagogy and Psychology Department Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 351:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-17-27

БОРОДІЄНКО Олександра Володимирівна –

доктор педагогічних наук, доцент, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9133-0344>
e-mail: oborodienko@ukr.net

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено сутнісні ознаки поняття «публічно-громадське управління університетом»: управління університетом на основі спільної діяльності та партнерських зв'язків між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства); забезпечення спільних інтересів всіх суб'єктів; поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління; орієнтація на досягнення оптимальних результатів; спрямованість на підвищення ефективності та результативності, створення порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків між партнерами та доповнення ресурсного забезпечення; продукування синергетичного ефекту за рахунок компліментарності учасників; підвищення рівня спроможності та життєздатності університетів, їх адаптації до змінних умов середовища; спрямованість на розвиток потенціалу університетів, продукування та поширення інновацій, економічну спроможність, створення інноваційної екосистеми; взаємодія на принципах (кроссекторальної взаємодії, узгодженості, передбачуваності, послідовності і актуальності) та моделях відкритих інновацій (open innovation models).

Обґрунтовано авторське визначення поняття «публічно-громадське управління університетом в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності» як процесу управління співпрацею між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства) на основі поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління, що має на меті підвищення ефективності та результативності діяльності університетів, створення їх порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків та доповнення ресурсного забезпечення партнерів, підвищення рівня управлінської та економічної спроможності та життєздатності, адаптації до змінних умов середовища, забезпечення сталого продукування та поширення інновацій, створення інноваційної екосистеми. Запропоновано перспективи подальших досліджень - вивчення українського та зарубіжного досвіду та краєвих практик реалізації громадсько-публічного управління університетами, обґрунтування теоретичних його основ (принципів, закономірностей, організаційних умов, моделей тощо).

Ключові слова: ефективність освітньої діяльності, публічно-громадське управління університетом, публічно-приватне партнерство, управлінська спроможність.

BORODIYENKO Oleksandra Volodymyrivna –
DSc in Pedagogy, Senior Researcher,
Corresponding Member of NAES of Ukraine,
Leading Research Fellow of the Department of Quality
Assurance in Higher Education, Institute of Higher Education of
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9133-0344>
e-mail: oborodienko@ukr.net

THE ESSENCE OF THE PHENOMENON OF PUBLIC AND PRIVATE-BASED UNIVERSITY GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF ENSURING THE EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES

The article defines the essence of the phenomenon of public and private-based university governance and for the first time substantiates the concept of "public and private-based university governance in the context of ensuring the effectiveness of educational activities."

Based on the algorithm of definition of concepts (definition of the list of essential features of a concept; definition of a concept through the nearest genus; definition of a concept through its specific features) and analysis of a set of related concepts ("public administration", "public governance", "public and state governance", "state and public governance", "public control", "public-state partnership", "public-private partnership", "social partnership", "tripartite partnership", "partnership-based governance") the author's definition of public and private-based university governance in the context of ensuring the effectiveness is presented. It was substantiated that public and private-based university governance in the context of ensuring the effectiveness is a process of managing cooperation between various entities (state and private sector, institutions of civil society) on the basis of a combination of democratic procedures of self-management and cooperation aimed at increasing the efficiency and effectiveness of universities, creating their comparative advantages through the rational distribution of responsibilities and supplementing the resource provision of partners, increasing the level of managerial and economic capacity and viability, adaptation to rapidly changing environmental conditions, ensuring sustainable development and dissemination of innovations, creation of an innovative ecosystem. Prospects for further research in the field are presented - the study of Ukrainian and foreign experience and best practices of public and private-based university governance, substantiation of its theoretical foundations (principles, regularities, organizational conditions, models, etc.).

Key words: effectiveness of educational activity, public and private-based university governance, public-private partnership, managerial capacity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У схваленій Кабінетом міністрів України Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [15] представлено комплексний аналіз існуючих проблем та викликів, які впливають на розвиток системи вищої освіти, серед яких варто відзначити: «розрив між системою вищої освіти та ринком праці, дисбаланс попиту і пропонування інноваційних спеціальностей, відсутність механізмів зворотного зв'язку між роботодавцями і закладами вищої освіти», «незбалансованість прав і відповідальності, непослідовна автономність закладів вищої освіти», «неготовність закладів вищої освіти до проведення затребуваних бізнесом прикладних досліджень та створення інноваційних інтелектуальних продуктів для економіки», «невикористання більшістю закладів вищої освіти для свого розвитку можливості громадянського суспільства», «поширену імітацію закладами вищої освіти надання якісних освітніх послуг», «низький рівень управлінської спроможності керівного складу та культури врядування у сфері вищої освіти, формалізм і негнучкість у підходах до організації освітньої, науково-технічної та інноваційної діяльності». Вважаємо, що подолання цих викликів, які є суттєвими

перешкодами для інноваційного розвитку системи вищої освіти, та досягнення стратегічного бачення – «конкурентоспроможної та соціально відповідальної вищої освіти України, яка має високу довіру у суспільстві; формує фаховий та науково-освітній потенціал країни шляхом реалізації якісних освітніх програм, досліджень і соціальних проєктів; інтегрованої у європейський освітній та дослідницький простори; демонструє динамічний розвиток інституцій та академічних спільнот на принципах академічної свободи, університетської автономії, доброчесності та інклюзивності» – не є можливим без розбудови інституцій публічно-громадського управління університетами.

Інкорпорування публічно-громадського управління також відображає принципово нові відносини між університетами як суб'єктами управління та населенням (громадянським суспільством), за яких громадські інститути виступають співучасниками та співтворювачами процесу управління, ініціаторами та виконавцями певних соціально-економічних та управлінських перетворень. На інституційному рівні публічно-громадське управління сприяє збільшенню ресурсної бази процесу прийняття і реалізації управлінських

рішень, оскільки громадянське суспільство можна розглядати як вагомий ресурс зовнішнього середовища управління [41; 42]. Відтак, проблематика публічно-громадського управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів набуває на сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняному просторі наукові розвідки з проблем розвитку публічно-громадського управління університетами практично відсутні. Проблеми, споріднені до предмету нашого дослідження, стали предметом наукового пошуку дослідників у сфері публічного управління, права, економіки, педагогіки. Так, питання *взаємодії органів публічного управління та недержавних організацій у процесах управління освітою* вивчалися українськими (В. Авер'янова, В. Андрущенко, М. Білинська, Л. Гаєвська, Д. Дзвінчук, Г. Задорожний, І. Князев, В. Кремень, О. Крутий, В. Луговий, Т. Лукіна, В. Лутай, Н. Протасова, Г. Тодосова) та зарубіжними дослідниками (Д. Дьюї, Д. Конант, Р. Вестбрук, Е. Гутман, Т. Найт, А. Нейл, М. Барбер, М. Фуллан). Проблемам *громадського контролю*, зокрема його юридично-правовим аспектам, присвячено наукові пошуки таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Л. Акопов, О. Андрійко, Р. Арутюнян, В. Беляєв, С. Бостан, С. Бобровник, О. Гетманець, О. Гавриленко, В. Гарашук, С. Денисюк, О. Забралова, О. Зайчук, Д. Єрмоленко, В. Ільков, В. Кириченко, В. Колісник, А. Колодій, О. Коломитцева, В. Копейчиков, В. Костицький, С. Кушнір, В. Лемак, П. Любченко, Р. Максакова, А. Монаєнко, Т. Наливайко, А. Олійник, Н. Оніщенко, В. Пальченкова, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, Л. Рогатіна, О. Селіванова, А. Селіванов, О. Скакун, І. Сквірський, О. Скрипнюк, Д. Слинько, О. Сушинський, В. Тацій, Ю. Тодика, Л. Удовика, О. Фрицький, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, С. Шестак та ін.

Вивченню проблеми розбудови *громадсько-державного партнерства* присвячено розвідки М. Аксентьева, О. Акіліної, В. Алексейчук, О. Бородієнко, С. Буніна, О. Васильєвої, Н. Громадської, Н. Діденка, Я. Жовнірчик, В. Жукова, С. Королюк, Н. Коноваленко, А. Малаєвої, В. Скуративського, Г. Тодосова, В. Фадєєва, М. Яворського. *Моделям тристороннього партнерства* (держава-бізнес-громадянське суспільство) присвячено праці М. Гарвіна, В. Геєця, Е. Лібанової, Б. Гаврилишина, Н. Діденко, Л. Вербовської, К. Козлова, Г. Трунової, А. Шуліка, П. Шилепницького, С. Перегудов,

А. Михненко. Проблеми *інституційного розвитку публічно-приватного партнерства* в системі державного управління досліджують такі вітчизняні науковці, як М. Авксентьев, Г. Аксьонова, В. Бакуменко, О. Балюк, В. Беглиця, Н. Безбах, І. Брайловський, О. Васильєва, О. Головінов, А. Гриценко, О. Дацій, Л. Дмитриченко, С. Домбровська, І. Драган, Я. Жовнірчик, І. Запатріна, Л. Клименко, О. Ляхович, В. Павлов, О. Пильтяй, Л. Проданова, О. Сімсон, О. Солодовнік, І. Спасибо-Фатєєва, О. Тофанюк, В. Узунов, П. Шилепницький.

Державно-громадське управління освітою вивчається у розрізі рівнів його реалізації – загальнодержавного (Л. Калініна, М. Комарницький, С. Крисюк, О. Онаць, Г. Тодосова та ін.), регіонального (В. Грабовський, І. Довбиш, П. Кухарук, О. Зайченко, С. Королюк, О. Тягушева та ін.), місцевого (О. Руда, А. Седоченко, А. Сеїтосманов та ін.).

Мета статті. Метою статті є обґрунтування поняття «публічно-громадське управління університетами». Для визначення поняття «публічно-громадське управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» візьмемо за основу алгоритм [20], який передбачає визначення переліку істотних ознак поняття (ознак, необхідних для диференціювання предмету, явища або феномену від подібних); визначення поняття через найближчий рід; визначення поняття через його видові ознаки (визначення дефінієнсу або визначаючого поняття). З метою визначення істотних ознак досліджуваного поняття окреслюємо коло споріднених понять, якими вважаємо: «громадське управління», «публічне управління», «громадсько-державне управління», «державно-громадське управління», «суспільно-державне управління», «громадський контроль», «громадсько-державне партнерство», «публічно-приватне партнерство», «соціальне партнерство», «тристороннє партнерство». З метою візуалізації та геометричної інтерпретації логічних співвідношень між множинами понять використовуємо діаграму Ейлера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «публічно-громадське управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» за своєю суттю містить риси згаданих вище понять (рис. 1), проте, має власну специфіку.

Використання методів теоретичного аналізу (аналіз наукових джерел, науковий синтез та узагальнення, контент-аналіз) дає змогу визначити сутнісні ознаки згаданих понять. Так, сутнісними ознаками поняття «*державно-громадське управління*» є: взаємовплив громадських, державних суб'єктів

та об'єктів управління; управління університетом на основі спільної діяльності та партнерських зв'язків між різними суб'єктами; забезпечення спільних інтересів всіх суб'єктів; поєднання державного і громадського компонентів в управлінні університетом; комплексний вплив на всіх етапах взаємодії; делегування частини владних повноважень структурам громадянського суспільства; спільна управлінська діяльність державних і недержавних структур; створення недержавних структур, які доповнюють ресурсне забезпечення закладів освіти; проєктний тип взаємодії між суб'єктами; професіоналізація

взаємодії між суб'єктами на основі партнерства; функціонування системи (яка поєднує суб'єкти взаємодії, нормативно-правову базу, процедури та механізми); поєднання вертикального управління та горизонтальної партнерської взаємодії; врахування інтересів різних суб'єктів (людини, соціуму, влади); орієнтованість суб'єктів взаємодії на взаємну відповідальність; широке використання партнерських ресурсів; функціонування різних режимів представленості і підвітності [10; 19; 23; 32; 33].

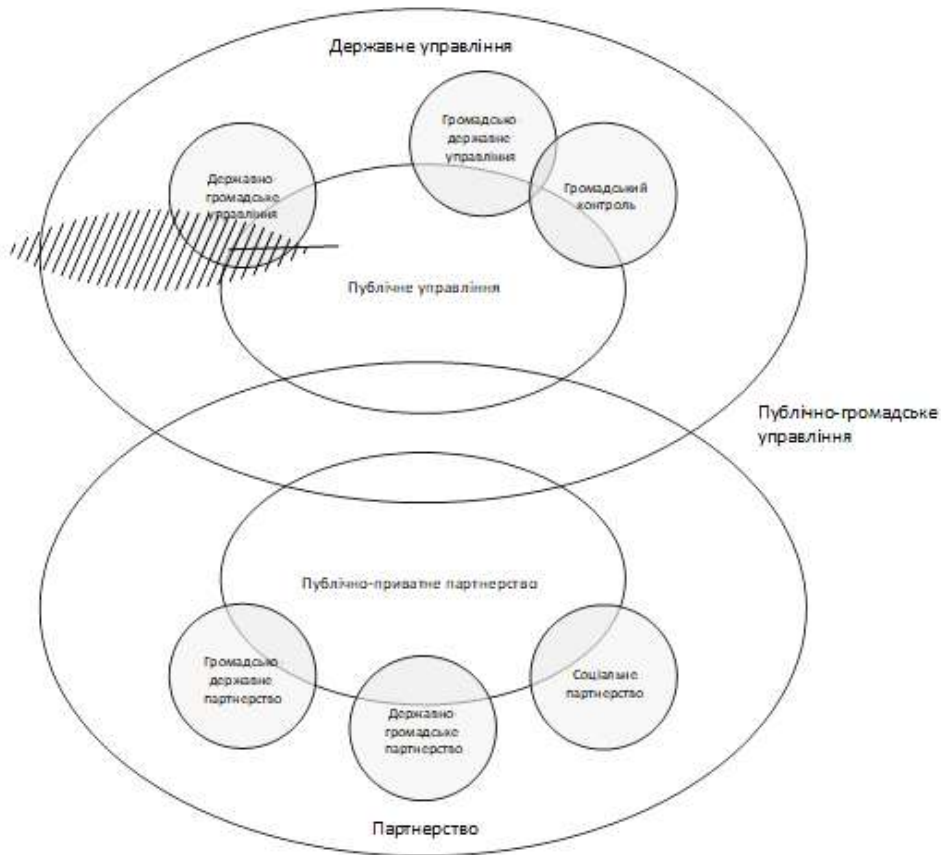

Рис. 1. Понятійно-термінологічне поле дослідження феномену публічно-громадського управління університетами в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності

Сутнісними ознаками поняття «громадсько-державне управління» є: врахування інтересів різних суб'єктів (людини, соціуму, влади); результативний вплив на освітню політику на засадах демократичності; чітке визначення та дотримання сфер відповідальності суб'єктів; узгодженість політики; поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління; залучення громадянського суспільства на всіх етапах управлінського циклу в університеті (проблематизація, дискусія, експертна оцінка альтернатив, участь в організації виконання, громадський контроль, корекція і зворотний зв'язок) [17; 21; 22; 40]. Як бачимо, суттєвих

протиріч у сутнісних ознаках обох феноменів – державно-громадського та громадсько-державного управління – не спостерігається. На думку дослідників, розмежування цих понять лежить у площині вираженості домінування тих чи інших суб'єктів (держави у випадку державно-громадського управління та структур громадянського суспільства (добровільно утворених громадських об'єднань, асоціацій, організацій) у випадку громадсько-державного управління [33; 28]. Збалансуванню впливу різних суб'єктів перешкоджають «нерозвиненість структур громадянського управління, небажання партнерства з боку державних структур, декларативний характер

намірів у державних документах, інертність і байдужість, недовіра щодо власного впливу на управління навчальним закладом громадських структур та їх пасивність» [28].

Близьким за значенням до досліджуваного поняття є також *суспільно-громадське управління*, яке визначається як «сукупність органів державної влади, недержавних організацій та суспільних об'єднань, які пов'язані між собою та взаємодіють на основі демократичних принципів та скоординованої участі у розробці та прийнятті рішень з метою досягнення оптимальних результатів, які передбачені змістом освітньої політики» [26]. Відповідно, сутнісними його ознаками є скоординованість у прийнятті рішень; орієнтація на досягнення оптимальних результатів; поєднання державних органів управління, недержавних організацій та суспільних об'єднань; активна участь громадськості в співуправлінні закладами освіти.

Громадський контроль як компонент громадсько-публічного управління передбачає «спостереження та перевірку процесу функціонування і фактичного стану підконтрольного об'єкту з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийняття суб'єктом рішень та результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог, сформульованих у цих рішеннях, усунення негативних наслідків їх виконання та інформування про них» [25]. У Законі України «Про вищу освіту» [9] громадський контроль визначається як «право суспільства та окремих громадян, працівників у сфері вищої освіти, осіб, які навчаються, органів громадського самоврядування, професійних спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань, громадських організацій отримувати у встановленому законодавством порядку доступ до інформації на всіх етапах прийняття рішень у сфері вищої освіти і науки, вносити пропозиції та зауваження до них, погоджувати прийняття визначених законом рішень». Істотною особливістю є те, що громадський контроль «виступає у вигляді діалектичної реалізації певного проникнення сфер публічної політики і приватних відносин, індивідуальних дій в суспільні та державні сфери» [25]. Відтак, сутнісними ознаками поняття є: функція громадянського суспільства, спрямована на оптимізацію діяльності суб'єкта управління; діяльність, спрямована на попередження протиправних дій з боку суб'єкта управління; право громадськості на інформування, внесення пропозицій щодо удосконалення; здійснення громадського контролю суб'єктами, які є організаційно та функціонально незалежними від об'єктів контролю; дихотомічність мети (задоволення потреб та

удосконалення інтересів суб'єктів громадянського суспільства та досягнення законності та правопорядку у сфері функціонування цих суб'єктів та органів публічної влади) [25; 35].

Група понять з родовою ознакою «партнерство» включає поняття «державно-громадське партнерство», «публічно-приватне партнерство», «соціальне партнерство», «тристороннє партнерство». Сутнісними ознаками поняття «*державно-громадське партнерство*» є: взаємодія між різними категоріями учасників (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства); розподілення ризиків та ресурсів; спільна відповідальність сторін; спрямованість на реалізацію суспільно значущих проєктів; консолідація ресурсів сторін; розподіл доходів або немайнових вигід; система взаємовигідних довгострокових відносин; спрямованість на прискорення реформування та підвищення конкурентоспроможності об'єктів впливу; інституціональний альянс між державою і бізнесом; спрямованість на реалізацію суспільно значущих проєктів; функціонування на основі особливості системи соціально- та організаційно-економічних відносин; рівноправний характер взаємодії між сторонами; спрямованість на покращення об'єктів, які перебувають у сфері безпосереднього державного інтересу й контролю; соціально-економічна концепція взаємодії публічної адміністрації з суспільством; економічне та інституціонально-організаційне співробітництво держави та приватних суб'єктів господарювання; взаємна вигідність співробітництва; особливий вид взаємодії, який реалізується через алокативну та адаптивну ефективності та має обов'язковим наслідком ефект синергії; інституційно оформлена взаємодія державного і приватного секторів; держава як суб'єкт прийняття ризиків; здійснення спільної діяльності [3; 4; 7; 8; 14; 15; 18; 24; 29; 30; 31; 37]. Аналіз показує не тільки певну термінологічну неузгодженість у розвідках різних авторів, але й наявність суттєвих протиріч. Так, низка авторів розглядає державно-громадське партнерство як інституційно оформлену взаємодію між державного і приватним секторами [4; 30]. Полярною є думка щодо відсутності необхідності інституційного оформлення такої взаємодії [14; 29]. Частина авторів розглядає державно-громадське партнерство як проєктно орієнтовану взаємодію, спрямовану на реалізацію окремих проєктів [29; 30]. З іншого боку, існує бачення щодо постійного характеру взаємодії між партнерами, спрямованого на покращення об'єктів впливу [14; 24; 31]. Інше протиріччя спостерігається у баченні розподілу ризиків між партнерами: мова йде або про

рівномірне розподілення ризиків [8; 14; 29] або ж про односторонній характер прийняття ризиків [37].

В останній час набуло широкого використання поняття «*публічно-приватне партнерство*», що зумовлюється, з одного боку, «подальшими трансформаціями моделей публічного управління, зокрема, відповідно до концепції суспільно-політичних мереж та концепції належного врядування (Good Governance), яка передбачає залучення до управління максимальної кількості соціальних інститутів» [12], а з іншого – триваючим процесом децентралізації та поглибленням ролі місцевих органів управління (оскільки «суб'єктами владних повноважень, які вступають у правовідносини, є не лише органи держави, а й органи місцевого самоврядування, а публічно-приватне партнерство є одним з видів діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які виступають від імені держави» [37]. На думку дослідників, ідея публічно-приватного партнерства лежить також у площині нової парадигми спільного управління (Collaborative Governance), спрямованого на «узгодження цілей, пошук консенсусу, вирішення проблем та прийняття рішень, використовуючи та розвиваючи унікальні атрибути та ресурси кожного учасника» [12]. Причинами зростання проявів такого партнерства вважаються «перехід на принципи субсидіарності та створення нових інститутів співпраці у вигляді громадських рад, органів самоорганізації населення, відмова від патерналістської політики, зростаюча відповідальність бізнесу, передача значного обсягу функцій на регіональний рівень самоврядування» [36].

Сутнісними ознаками поняття «*публічно-приватне партнерство*» є: формується для досягнення як соціально важливих, так і економічно вигідних цілей; може функціонувати як на контрактній, так і на інституційній основі; спирається на певний узгоджений алгоритм дій, орієнтованих на результат; існує як система взаємодії у формах співучасті приватного сектора у процесах державного управління; виступає елементом громадянського суспільства; комплексний інституціональний інструмент забезпечення оптимального використання наявного потенціалу суспільства; відсутність прив'язки до конкретних форм взаємодії; організаційна форма та інструмент управління реалізацією проекту, який передбачає специфічну внутрішню інституціональну та фінансову архітектуру; інструмент регулювання соціальних публічних відносин; засіб соціального контролю щодо формування умов розвитку людського потенціалу [6; 11; 12; 27; 34; 38].

Більш широким є поняття «*тристороннього партнерства*», яке визначається як «самоорганізований інститут, унормований на законодавчому рівні та звичаєвими правилами, для вирішення ключових проблем життєдіяльності громадян, гармонізації інтересів суспільства, держави, бізнесу» [36]. Поняття тристороннього партнерства охоплює як соціальний, так і економічний та інституціональний контексти, забезпечуючи вирішення проблем у різних сферах на різних рівнях господарювання. Натомість, поняття «соціальне партнерство» засноване на «добровільному і взаємовигідному співробітництві, спрямованому на досягнення його учасниками певних загальних соціальних цілей» [39]. Унікальними сутнісними ознаками соціального партнерства є: фокусування на служінні інтересам суспільства; вплив не тільки на учасників, але й на непрямих бенефіціарів проектів (у тому числі й на широкі верстви населення); досягнення стійкості та самостійкості (у тому числі й завдяки впровадженню механізмів самоврядування); створення так званої «доданої цінності» (value added) (у вигляді генерування нових ідей, впровадження нових ефективних методів роботи, впровадження нових елементів корпоративної культури).

Для визначення поняття «публічно-громадське управління університетом в контексті забезпечення якості освітньої діяльності» важливим є усвідомлення сутності феномену публічного управління та його відмінності від феномену державного управління. Потрібно відзначити, що розуміння сутності державного управління деякими українськими вченими є досить наближеним до розуміння сутності публічного управління. Так, В. Бакуменко та П. Надолішній вважають, що внаслідок еволюційних процесів розвитку громадянського суспільства розуміння сутності державного управління зазнає певних змін. На думку вчених, зростання ролі громадського компонента в управлінні має на меті доповнити традиційні функції держави щодо організуючого і регулюючого впливу на суспільну життєдіяльність людей [1]. Відтак, публічне управління зазнає рис державного та перетворюється на «процес колективного прийняття та реалізації стратегічних рішень на основі узгодження і координування мети і дій усіх ключових учасників» [43]. У процесі децентралізації саме процес публічного управління, який здійснюється органами виконавчої влади на загальному та місцевих рівнях, «забезпечує здійснення регулюючого впливу на соціально-економічні системи територіальних одиниць різних рівнів з метою

забезпечення гідних умов життєдіяльності людей» [2].

Для визначення поняття «громадсько-публічне управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» насамперед визначаємо дефінієнс – спільна управлінська діяльність. Суттєвими сутнісними ознаками досліджуваного поняття вважаємо: управління університетом на основі спільної діяльності та партнерських зв'язків між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства); забезпечення спільних інтересів всіх суб'єктів; поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління; орієнтація на досягнення оптимальних результатів; спрямованість на підвищення ефективності та результативності, створення порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків між партнерами та доповнення ресурсного забезпечення; продукування синергетичного ефекту за рахунок компліментарності учасників; підвищення рівня спроможності та життєздатності університетів, їх адаптації до змінних умов середовища; спрямованість на розвиток потенціалу університетів, продукування та поширення інновацій, економічну спроможність, створення інноваційної екосистеми; взаємодія на принципах (кроссекторальної взаємодії, узгодженості, передбачуваності, послідовності і актуальності) та моделях відкритих інновацій (open innovation models). Істотні сутнісні ознаки можна згрупувати в: *ознаки процесу* (управління університетом на основі спільної діяльності та партнерських зв'язків між різними суб'єктами; забезпечення спільних інтересів всіх суб'єктів; поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління; взаємодія у відповідності із визначеними принципами і моделями) та *ознаки результату* (орієнтація на досягнення оптимальних результатів, підвищення ефективності та результативності, створення порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків між партнерами та доповнення ресурсного забезпечення, підвищення рівня спроможності та життєздатності університетів, їх адаптації до змінних умов середовища, спрямованість на розвиток потенціалу університетів, продукування та поширення інновацій, економічну спроможність, створення інноваційної екосистеми).

Висновки. Результати здійсненого аналізу дають змогу запропонувати авторське визначення поняття «громадсько-публічне управління в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів» – це процес управління

співпрацею між різними суб'єктами (державним і приватним сектором, інститутами громадянського суспільства) на основі поєднання демократичних процедур самоуправління та співуправління, що має на меті підвищення ефективності та результативності діяльності університетів, створення їх порівняльних переваг шляхом раціонального розподілення обов'язків та доповнення ресурсного забезпечення партнерів, підвищення рівня управлінської та економічної спроможності та життєздатності, адаптації до змінних умов середовища, забезпечення сталого продукування та поширення інновацій, створення інноваційної екосистеми.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні українського та зарубіжного досвіду та кращих практик реалізації громадсько-публічного управління університетами, а також в обґрунтуванні його теоретичних основ (принципів, закономірностей, організаційних умов, моделей тощо).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бакуменко, В., Надолішній, П. (2003). *Теоретичні та організаційні засади державного управління*. Київ: Міленіум.
2. Бінько, І. (2020). Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять. *Вісник АПСВТ*, 3-4, 41-47.
3. Бондаренко, Д. (2014). Визначення поняття «Державно-приватне партнерство» в сучасній правовій доктрині та його нормативне закріплення в законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 1, 64-68.
4. Бондарчук, Н. (2019). Роль державно-приватного партнерства у розвитку системи вищої освіти. *Інвестиції: практика та досвід*, 8, 94-98.
5. Бородієнко, О. (2019). Ефективне управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти. ПРООН.
6. Бородієнко, О. (2020). Публічно-приватне партнерство закладів професійної освіти: практичний посібник. Київ, ІПТО НАПН України.
7. Брайловський, І. (2013). Інтереси та переваги держави в проектах державно-приватного партнерства. *Економічний аналіз : зб. наук. Праць, Том 14*, 2, 52-57.
8. Васютинська, Л. (2016). Державно-приватне партнерство у контексті інституціональної теорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 16, Частина 1, 30-33.
9. Верховна рада України. *Закон України «Про вищу освіту»* (1556-VII від 01.07.2014). (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1556-18>
10. Гаєвська, Л. (2007). Державно-громадське управління загальноосвітнім навчальним закладом. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 20, 91-97.
11. Дмитришин, М. (2019). Особливості публічно-приватного партнерства у сфері вищої

освіти України. *Економіка. Фінанси. Право*, 11, 15-18.

12. Єгоричева, С. & Лахижа, М. (2020). Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах. Київ: ІПК ДСЗУ.

13. Залознова, Ю., Бутенко, Н., & Петрова, І. (2016). Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*, 2(44), 21-29.

14. Залознова, Ю., Петрова, І., & Трушкіна, Н. (2016). Визначення змісту поняття «державно-приватне партнерство»: теоретичні засади. *Економіка та управління національним господарством*, 5, 92-98.

15. Кабінет міністрів України. (2022). *Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки* (№286-р). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>.

16. Кононенко, В., Лапшин, С., & Пилипенко, Т. (2020). Державно-громадське управління освітою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.2

17. Кононенко, О. (2017). Участь громадян в управлінні освітою через громадські ради. *Ефективність державного управління*, 3, 10-16.

18. Лісничка, В. (2019). Механізми реалізації державно-приватного партнерства в інноваційній сфері. (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління). Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ.

19. Лісова, Н. (2018). Державно-громадське управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах України. Черкаси: Видавель Пономаренко Р.В.

20. Лузан, П., Сопівник, І., & Виговська, С. (2012). *Основи науково-педагогічних досліджень*. Київ: НАКККіМ.

21. Михайленко, О. (2012). Державно-громадське управління освітою. *Електронний ресурс*. Retrieved from <http://osvita.ua/school/method/1124/>

22. Михайліченко, М., & Макодзей, Л. (2015). Інститути державно-громадського управління вищою освітою в Україні. *Nowoczesna edukacja: ilozoia, innowacja, doświadczenie*, 1, 77-84.

23. Михасюк, О. (2020). Стратегічна складова частина системи громадсько-державного управління закладом загальної середньої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 71, Т. 1, 209-213.

24. Москвіцова, О. (2016). Державно-приватне партнерство у сфері професійно-технічної та вищої освіти. *Економіка і організація управління*, 2 (22), 291-299.

25. Наливайко, Л., & Савченко, О. (2017). *Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади*. К., «Хай Тек Прес».

26. Огієнко, О. (2019). Суспільно-державне управління в системі освіти дорослих: досвід Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2(16), 155-166. [https://doi.org/10.35387/od.2\(16\).2019.155-166](https://doi.org/10.35387/od.2(16).2019.155-166)

27. Оліфіренко, Л. (2015). Державно-приватне партнерство як форма розвитку освітнього

менеджменту в Україні. *Nowoczesna edukacja: ilozoia, innowacja, doświadczenie*, 1, 48-54.

28. Онаць, О., Калініна, Г., Малюга, М., Мелешко, В., Попович, Л., Топузов, М., & Чижевський, Б. (2021). *Економічно-правові умови державно-партнерської взаємодії суб'єктів управління опорних закладів освіти*. Київ, КОНВІ ПРІНТ.

29. Павлюк, К., & Павлюк, С. (2010). Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*, 17, 27-34.

30. Пакулін, С., Ципкін, Ю., & Пакуліна А. (2017). Розвиток державно-приватного партнерства в регіоні в умовах уповільнення темпів глобалізації економіки. *Международный электронный научный журнал*, Т. 3, 1. 9-23.

31. Расвнєва, О., Аксьонова, І., & Остапенко, В. (2018). Порівняльний аналіз та узагальнення досвіду партнерства між ЗВО та бізнес-середовищем. *Проблеми економіки*, 4 (38), 30-42.

32. Розіна, К. (2013). Деякі аспекти державно-громадського управління освітою. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 2, 37-47.

33. Рябовол, Л., & Крушеніцький В. (2020). Державно-громадське управління освітою: передумови, ознаки, переваги й недоліки. *Наукові записки. Серія: право / Scientific notes. Series: law*, 8, 28-34.

34. Сімак, С. (2016). *Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства в системі державного управління*. (Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління). Академія муніципального управління. Київ.

35. Сквірський, І. (2013). Організаційні форми громадського контролю: сутність і зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2, 223-234.

36. Слюсаренко, В. (2016). Моделі тристороннього партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства. *Економіка та управління підприємствами*, 1(117), 97-100.

37. Струкова, В. (2016). Адміністративно-правове регулювання публічно-приватного партнерства в Україні. (Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»). Міністерство внутрішніх справ України, Національна академія внутрішніх справ, Київ.

38. Тищенко, В. (2014). Публічно-приватне партнерство в процесі розбудови економіки знань в Україні. Харків.

39. Харченко, Н., Окушко, Т., Шпиг, Н., Коновець, С., Сокол, Л., & Пашенко, О. (2021). *Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства*. Кропивницький, Імекс-ЛТД.

40. Шоробура, І. (2020). Принципи державно-громадського управління освітою як основного напрямку демократизації освітньої політики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 70, том. 4, 61-66.

41. Borodiyenko O., Zlenko A., Malykhina Y., Kim K., Diachkova N. (2022). Socio-economic prerequisites of strategic development of educational

institutions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(42), 464–473. <https://doi.org/10.55643/fcapt.p.1.42.2022.3673>

42. Borodiyenko, O., Nychkalo, N., Malykhina, Ya., Kuz, O., & Korotkov, D. (2021). Public-private partnership in education as a prerequisite for the growth of regional labor markets: analysis of foreign experience. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 36 (2021). doi: <https://doi.org/10.18371/fcapt.v1i36.228031>

43. Pollitt, C. & Bouckaert G. (2004). *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford: University Press.

REFERENCES

1. Bakumenko, V., Nadolishnii, P. (2003). Teoretychni ta orhanizatsiini zasady derzhavnoho upravlinnia [Theoretical and organizational principles of public governance]. Kyiv: Milenium. [In Ukrainian].

2. Binko, I. (2020). Publichne upravlinnia i publichne administruvannya: spivvidnoshennia poniat [Public governance and public administration: relationship of concepts]. *Visnyk APSVT*, 3-4, 41-47. [In Ukrainian].

3. Bondarenko, D. (2014). Vyznachennia poniattia «Derzhavno-pryvatne partnerstvo» v suchasni pravovii doktryni ta yoho normatyvne zakriplennia v zakonodavstvi Ukrainy [Definition of the concept of "Public-private partnership" in modern legal doctrine and its normative consolidation in the legislation of Ukraine]. *Yurydychi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1, 64-68. [In Ukrainian].

4. Bondarchuk, N. (2019). Rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva u rozvytku systemy vyshchoi osvity [The role of public-private partnership in the development of the higher education system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 8, 94-98. [In Ukrainian].

5. Borodiyenko, O. (2019). Efektyvne upravlinnia zakladamy profesijnoyi (profesijno-tehnicnoyi) osvity. [Effective management of vocational (technical) education institutions]. *PROON* [In Ukrainian].

6. Borodiyenko, O. (2020). Publichno-pryvatne partnerstvo zakladiv profesijnoyi osvity: praktychny posibnyk. [Public-private partnership in vocational education]. *IPTO NAPN of Ukraine*. [In Ukrainian].

7. Brailovskyi, I. (2013). Interesy ta perevahy derzhavy v proektakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva [The interests and advantages of the state in public-private partnership projects]. *Ekonomichni analiz : zb. nauk. Prats*, Tom 14, 2, 52-57. [In Ukrainian].

8. Vasiutynska, L. (2016). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u konteksti instytutsionalnoi teorii [Public-private partnership in the context of institutional theory]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, 16, Chastyna 1, 30-33. [In Ukrainian].

9. Verkhovna rada Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"] (1556-VII vid 01.07.2014). (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1556-18>. [In Ukrainian].

10. Haievska, L. (2007). Derzhavno-hromadske upravlinnia zahalnoosvitnim navchalnym zakladom [State-public governance of a general educational institution]. *Psykholoho-pedagoichni problemy silskoi shkoly*, 20, 91-97. [In Ukrainian].

11. Dmytryshyn, M. (2019). Osoblyvosti publichno-pryvatnoho partnerstva u sferi vyshchoi osvity Ukrainy [Peculiarities of public-private partnership in the sphere of higher education of Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 11, 15-18. [In Ukrainian].

12. Yehorycheva, S. & Lakhyzha, M. (2020). Publichno-pryvatne partnerstvo v postkomunistychnykh krainakh [Public-private partnership in post-communist countries]. Kyiv: IPK DSZU. [In Ukrainian].

13. Zaloznova, Yu., Butenko, N., & Petrova, I. (2016). Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Public-private partnership in Ukraine: state, problems and development prospects]. *Ekonomichni visnyk Donbasu*, 2(44), 21-29. [In Ukrainian].

14. Zaloznova, Yu., Petrova, I., & Trushkina, N. (2016). Vyznachennia zmistu poniattia «derzhavno-pryvatne partnerstvo»: teoretychni zasady [Definition of the concept of "public-private partnership": theoretical foundations]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, 5, 92-98. [In Ukrainian].

15. Kabinet ministriv Ukrainy. (2022). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022—2032 roky [On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032] (№286-r). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvytku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>. [In Ukrainian].

16. Kononenko, V., Lapshyn, S., & Pylypenko, T. (2020). Derzhavno-hromadske upravlinnia osvitoiu v Ukraini [State-public governance of education in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.2. [In Ukrainian].

17. Kononenko, O. (2017). Uchast hromadian v upravlinni osvitoiu cherez hromadski rady [Participation of citizens in the governance of education through public councils]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 3, 10-16. [In Ukrainian].

18. Lisnycha, V. (2019). Mekhanizmy realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v innovatsiini sferi [Implementation mechanisms of public-private partnership in the innovation sphere]. (Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia). *Instytut pidhotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zainiatsosti Ukrainy*, Kyiv. [In Ukrainian].

19. Lisova, N. (2018). Derzhavno-hromadske upravlinnia rozvytkom zahalnoi serednoi osvity v malykh mistakh Ukrainy [State-public governance of the development of general secondary education in small cities of Ukraine]. Cherkasy: Vydavets Ponomarenko R.V. [In Ukrainian].

20. Luzan, P., Sopivnyk, I., & Vyhovska, S. (2012). *Osnovy naukovy-pedagoichnykh doslidzhen* [Basics of scientific and pedagogical research]. Kyiv: NAKKKiM. [In Ukrainian].

21. Mykhailenko, O. (2012). Derzhavno-hromadske upravlinnia osvitoiu [State and public governance of education]. *Elektronnyi resurs*. Retrieved from <http://osvita.ua/school/method/1124/>. [In Ukrainian].

22. Mykhailichenko, M., & Makodzei, L. (2015). *Instytuty derzhavno-hromadskoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini* [Institutes of state and public governance of higher education in Ukraine].

Nowoczesna edukacja: ilożoia, innowacja, doświadczenie, 1, 77-84. [In Ukrainian].

23. Mykhasiuk, O. (2020). Stratehichna skladova chastyna systemy hromadsko-derzhavnoho upravlinnia zakladom zahalnoi serednoi osvity [A strategic component of the system of public-state governance of the institution of general secondary education]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 71, T. 1, 209-213. [In Ukrainian].

24. Moskvichova, O. (2016). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi profesiino-tekhnichnoi ta vyshchoi osvity [Public-private partnership in the field of professional and technical and higher education]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, 2 (22), 291-299. [In Ukrainian].

25. Nalyvaiko, L., & Savchenko, O. (2017). Teoretyko-pravovi zasady hromadskoho kontroliu za diialnistiu orhaniv derzhavnoi vlady [Theoretical and legal principles of public control over the activities of state authorities]. K., «Khai Tek Pres». [In Ukrainian].

26. Ohienko, O. (2019). Suspilno-derzhavne upravlinnia v systemi osvity doroslykh: dosvid Shvetsii, Danii, Norvehii ta Finliandii [Public-state governance in the adult education system: the experience of Sweden, Denmark, Norway and Finland]. Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, 2(16), 155-166. [https://doi.org/10.35387/od.2\(16\).2019.155-166](https://doi.org/10.35387/od.2(16).2019.155-166). [In Ukrainian].

27. Olifirenko, L. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak forma rozvytku osvitnoho menedzhmentu v Ukraini [Public-private partnership as a form of development of educational management in Ukraine]. Nowoczesna edukacja: ilożoia, innowacja, doświadczenie, 1, 48-54. [In Ukrainian].

28. Onats, O., Kalinina, H., Maliuha, M., Meleshko, V., Popovych, L., Topuzov, M., & Chyzhevskiy, B. (2021). Ekonomichno-pravovi umovy derzhavno-partnerskoi vzaiemodii subiektiv upravlinnia opornykh zakladiv osvity [Economic and legal conditions of state-partner interaction of the subjects of management of supporting educational institutions]. Kyiv, KONVI PRINT. [In Ukrainian].

29. Pavliuk, K., & Pavliuk, S. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy [The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state]. Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky, 17, 27-34. [In Ukrainian].

30. Pakulin, S., Tsyppin, Yu., & Pakulina A. (2017). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v rehioni v umovakh upovilnennia tempiv hlobalizatsii ekonomiky [The development of public-private partnership in the region in the conditions of slowing down the pace of globalization of the economy]. Mezhdunarodni elektronni nauchni zhurnal, T. 3, 1. 9-23. [In Ukrainian].

31. Raievnieceva, O., Aksonova, I., & Ostapenko, V. (2018). Porivnialnyi analiz ta uzahalnennia dosvidu partnerstva mizh ZVO ta biznes-seredovyschem [Comparative analysis and generalization of the experience of partnership between higher education institutions and the business environment]. Problemy ekonomiky, 4 (38), 30-42. [In Ukrainian].

32. Rozina, K. (2013). Deiaki aspekty derzhavno-hromadskoho upravlinnia osvitoiu [Some aspects of public education governance]. Teoriia ta praktyka

derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, 2, 37-47. [In Ukrainian].

33. Riabovol, L., & Krushenitskyi V. (2020). Derzhavno-hromadske upravlinnia osvitoiu: peredumovy, oznaky, perevahy y nedoliky [State-public governance in education: prerequisites, features, advantages and disadvantages]. Naukovi zapysky. Serii: pravo / Scientific notes. Series: law, 8, 28-34. [In Ukrainian].

34. Simak, S. (2016). Instytutsiinyi rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva v systemi derzhavnoho upravlinnia [Institutional development of public-private partnership in the public administration system]. (Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora nauk z derzhavnoho upravlinnia). Akademiia munitsypalnoho upravlinnia. Kyiv. [In Ukrainian].

35. Skvirskiy, I. (2013). Orhanizatsiini formy hromadskoho kontroliu: sutnist i zmist [Organizational forms of public control: essence and content]. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2, 223-234. [In Ukrainian].

36. Sliusarenko, V. (2016). Modeli trystoronnoho partnerstva derzhavy, biznesu ta hromadianskoho suspilstva [Models of tripartite partnership of the state, business and civil society]. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy, 1(117), 97-100. [In Ukrainian].

37. Strukova, V. (2016). Administratyvno-pravove rehuliuвання publichno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Administrative and legal regulation of public-private partnership in Ukraine]. (Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo»). Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv. [In Ukrainian].

38. Tyshchenko, V. (2014). Publichno-pryvatne partnerstvo v protsesi rozbudovy ekonomiky znan v Ukraini [Public-private partnership in the process of development the knowledge economy in Ukraine]. Kharkiv. [In Ukrainian].

39. Kharchenko, N., Okushko, T., Shpyh, N., Konovets, S., Sokol, L., & Pashchenko, O. (2021). Vykhovannia hromadianyna-patriota: modeli sotsialnoho partnerstva [Education of a patriotic citizen: models of social partnership]. Kropyvnytskyi, Imeks-LTD. [In Ukrainian].

40. Shorobura, I. (2020). Pryntsypy derzhavno-hromadskoho upravlinnia osvitoiu yak osnovnoho napriamu demokratyzatsii osvitnoi polityky [Principles of state-public governance of education as the main direction of democratization of educational policy]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 70, tom. 4, 61-66. [In Ukrainian].

41. Borodiyenko O., Zlenko A., Malykhina Y., Kim K., Diachkova N. (2022). Socio-economic prerequisites of strategic development of educational institutions. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1(42), 464–473. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3673>

42. Borodiyenko, O., Nychkalo, N., Malykhina, Ya., Kuz, O., & Korotkov, D. (2021). Public-private partnership in education as a prerequisite for the growth of regional labor markets: analysis of foreign experience. Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice, 36 (2021). doi: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v1i36.228031>

43. Pollitt, C. & Bouckaert G. (2004). Public Management Reform: A Comparative Analysis. Oxford: University Press.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОРОДИЄНКО Олександра Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, старший дослідник, член-кореспондент НАПН України, провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

Наукові інтереси: розроблення наукових засад професійної освіти і навчання, внутрішньофірмового навчання, освіти дорослих, професійної педагогіки, безперервної професійної освіти, порівняльної професійної педагогіки, забезпечення якості професійної та вищої освіти. Вивчення зарубіжного досвіду розвитку професійної та вищої освіти. Розроблення прикладних аспектів операційного та стратегічного менеджменту закладів освіти. Впровадження проєктного менеджменту в управління закладами професійної освіти. Розбудова практики державно-приватного партнерства та громадсько-публічного управління закладами освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BORODIYENKO Oleksandra Volodymyrivna – DSc in Pedagogy, Senior Researcher, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Leading Research Fellow of the Department of Quality Assurance in Higher Education, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Research interests: development of scientific foundations of vocational education and training, intra-firm training, adult education, professional pedagogy, continuous professional education, comparative professional pedagogy, quality assurance in vocational and higher education. Study of foreign experience in the development of vocational and higher education. Development of applied aspects of operational and strategic management of educational institutions. Implementation of project management in the activities of vocational education institutions. Development of public-private partnership and public and private-based university governance.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2022 р.

УДК 378:37.03

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-27-32

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія Вікторівна –

доктор педагогічних наук, професор, магістрантка факультету соціальних, поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5138-9226>
e-mail: gorbatykvv@ukr.net

ЗЕЛЕНСЬКА Людмила Дмитрівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>
e-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

ЗОЛОТУХІНА Світлана Трохимівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3535-5974>
e-mail: gorbatykvv@ukr.net

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ БАЗОВИХ АСПЕКТІВ ПЕДАГОГІКИ МИРУ

У статті представлено узагальнення кордоцентричні цінності спадку Григорія Сковороди для обґрунтування методологічного базису і визначення змісту педагогіки миру, ініційованої ректором Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Юрієм Бойчуком.

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи історико-педагогічного аналізу, синтезу, узагальнення, історико-структурний метод для визначення системоутворювальних компонентів досліджуваного феномена, конструктивно-генезисний метод, який дозволив у динаміці проаналізувати досліджувану ідею.

У статті зазначено, що педагогіка миру – міждисциплінарна освітня компонента, покликана формувати нове глибинне мислення педагога-миротворця, здатного на основі гуманістичного осмислення національних і

загальнолюдських цінностей миру, життя, свободи, людяності формувати у здобувачів освіти різних рівнів матриці конструктивної поведінки, діяльності і духовно-практичного освоєння світу на основі любові до ближнього, визнання самоцінності кожної людини.

Через призму аксіологічного підходу розглянуто сутнісні аспекти кордоцентричних імперативів спадку гуманіста, народного вчителя Григорія Сковорода для педагогіки миру, зокрема: опори в пізнанні і самопізнанні на учення про споріднену працю, духовне значення батьківства і материнства, моральний імператив вдячності, ідеї нерівної рівності, сердечне ставлення до себе і світу.

Конкретизовані кордоцентричні цінності органічно можуть бути представлені за такими напрямками педагогіки миру: 1. Національні і загальнолюдські цінності у визначенні цілей освіти, навчання, виховання і розвитку особистості, формування почуття захищеності людини в колективі. Філософські, культурні, мистецькі бази. 2. Мовна, інфомедійна, професійна культура педагога-миротворця як умова вироблення життєвої і професійної стійкості. 3. Творче використання в сучасних реаліях кращих досягнень народної, козацької, християнської, гуманної і гуманістичної педагогіки під час розроблення і втілення суспільно значимих проєктів, покликаних для збереження миру і цивілізаційного розвитку.

Ключові слова: аксіологічний підхід, духовне зростання, українська педагогічна думка, Григорій Сковорода, кордоцентризм.

VOROZHBIT-GORBATYUK Viktoriya Viktorivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Master's Student of the Faculty of Social and Behavioral Sciences of H. S. Skovoroda Kharkiv

National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5138-9226>

e-mail: gorbatykvv@ukr.net

ZELENSKA Lyudmila Dmitrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, Acting Dean of the Faculty of History and Law H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>

e-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

ZOLOTUKHINA Cvitlana Trichymovna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv

National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3535-5974>

e-mail: gorbatykvv@ukr.net

AXIOLOGICAL DIMENSION OF THE HISTORICAL-PEDAGOGICAL DISCOURSE OF BASIC ASPECTS OF PEACE PEDAGOGY

The article presents a generalization of the cordocentric values of Hryhoriy Skovoroda's legacy to justify the methodological basis and determine the content of peace pedagogy, initiated by the rector of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University by Yury Boychuk.

To achieve the goal, general scientific methods of historical-pedagogical analysis, synthesis, generalization, historical-structural method for determining the system-forming components of the studied phenomenon, constructive-genesis method, which allowed to analyze the studied idea in dynamics, were used.

The article states that peace pedagogy is an interdisciplinary educational component designed to form a new in-depth thinking of a peacemaker educator who, on the basis of a humanistic understanding of the national and universal values of peace, life, freedom, and humanity, can form matrices of constructive behavior, activity and spirituality in students of various levels of education -practical development of the world based on love for one's neighbor, recognition of the self-worth of each person.

Through the prism of the axiological approach, the essential aspects of the cordocentric imperatives of the legacy of the humanist, folk teacher Hryhoriy are considered Skovoroda for the pedagogy of peace, in particular: support in knowledge and self-knowledge on the teaching of related work, the spiritual meaning of fatherhood and motherhood, the moral imperative of gratitude, ideas of unequal equality, a cordial attitude towards oneself and the world.

The concretized cordocentric values can be organically represented in the following areas of peace pedagogy: 1. National and universal values in determining the goals of education, training, upbringing and personal development, forming a sense of human security in the team. Philosophical, cultural, artistic bases. 2. Language, infomedia, professional culture of a teacher-peacemaker as a condition for development of life and professional stability. 3. Creative use in modern realities of the best achievements of folk, Cossack, Christian, humane and humanistic pedagogy during the development and implementation of socially significant projects designed to preserve peace and civilizational development.

Key words: axiological approach, spiritual growth, Ukrainian pedagogical thought, Hryhoriy Skovoroda, cordocentrism.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вісім місяців поспіль увесь світ спостерігає, як мужньо і самовіддано український народ боронить свою землю. Як українці – від малюка до посивілого старця – ціною власного життя захищають свободу, утверджують людяність як головну цінність в усьому світі. За таких умов ми, українці, представники педагогічної, освітянської спільноти переконані, сучасна Європа має більш глибоко вивчати Україну – країну із давніми традиціями, унікальною культурною спадщиною, потужним науковим потенціалом. Наша країна – самодостатня і своєрідна.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди демонструє єдність Сковородинівської родини з опорою на сталі традиції патріотичного виховання, національну свідомість. Ректор університету професор Юрій Бойчук з моменту нападу на мирне місто Харків перебуває на зв'язку із професорсько-викладацьким складом. Проректори, керівники усіх структурних підрозділів університету першим завданням опікувалися питанням евакуації задля збереження здоров'я і життя здобувачів-іноземців, здобувачів і працівників університету – громадян України. Вкрай значущим завданням також є забезпечення якості освіти в умовах тривалого форс-мажору, підтримка активної роботи усіх структурних підрозділів, збереження відкритості і, водночас, забезпечення інформаційної безпеки під час роботи на освітній платформі дистанційної освіти MOODLE.

Юрій Бойчук у перші дні запровадження воєнного стану висловив ідею щодо розроблення програми педагогіки миру. Ми, українці, глибоко переконані в тому, що біда, яку ми зараз проживаємо, зумовлена у тому числі і хибною підміною у сучасному педагогічному, освітньому просторі ідей гуманізму і визнання найвищої цінності життя людини цінностями і популістськими гаслами толерантності. За пропозиції ректора було створено ініціативну групу професорів, викладачів, здобувачів різних рівнів освіти, стейхолдерів освітніх програм для обґрунтування і розробки програми такої міждисциплінарної освітньої компоненти. Адже зараз ми усі усвідомлюємо силу пророчих слів академіка Івана Прокопенка: «Освіта збереже Україну!»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що питання щодо запровадження педагогіки миру порушувалося визначними освітянами, науковцями. Звернемо увагу на пропозиції І. Прокопенка [7], В. Андрущенка [1]. Також привертає увагу проект «Педагогіка миру» для відновлення громадянського діалогу на Сході України, завершений 2019 [4; 6].

Мета та завдання. Метою цієї публікації визначено: конкретизувати кордоцентричні цінності спадку Григорія Сковороди для обґрунтування методологічного базису і змістовної частини міждисциплінарної освітньої компоненти педагогіки миру. Для досягнення поставленої мети використано загальнонауковий метод історико-педагогічного аналізу, синтезу, узагальнення наукової літератури для вивчення змістових аспектів досліджуваної проблеми; історико-структурний метод для систематизації історико-педагогічних джерел, визначення системоутворювальних компонентів досліджуваного феномена; конструктивно-генезисний метод, який дозволив у динаміці проаналізувати досліджувану ідею.

Методологічні підвалини дослідження на філософському рівні склали теорія наукового пізнання про єдність процесів, взаємовпливів і взаємозалежності явищ об'єктивної дійсності, теорія екзистенціалізму; положення про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ у природі; положення наукових праць з філософії освіти та виховання (І. Прокопенко, С. Сірополко) [7; 8], на загальнонауковому рівні – синергетичний підхід (І. Бех, В. Андрущенко) [2; 1], що дає змогу розкрити досліджувану проблему як динамічний процес, що має сталу основу, дозволяє охопити розмаїття історико-педагогічного універсуму; аксіологічний підхід (В. Ворожбіт, О. Сухомлинська) [5; 10], що дозволяє вивчати досліджуваний феномен з позицій виявлення ключових цінностей і можливостей їх реалізації в добродійній діяльності, гуманному спілкуванні в системі «педагог – здобувач»;

Виклад основного матеріалу дослідження. Послугуючись положеннями теорії наукового пізнання педагогіка миру – комплексна міждисциплінарна освітня компонента, мета якої полягає в наступному: формування нового глибинного мислення педагога-миротворця, здатного на основі гуманістичного осмислення національних і загальнолюдських цінностей миру, життя, свободи, людяності формувати у здобувачів освіти різних рівнів матриці конструктивної поведінки, діяльності і духовно-практичного освоєння світу на основі любові до ближнього, визнання самоцінності кожної людини. Наголосимо, що у цій статті презентуємо пропозицію Юрія Бойчука, який вважає, що основою цієї комплексної міждисциплінарної компоненти є відмова від агресії, ненависті, ультранационалізму, заміна толерантного ставлення на любов до ближнього (Юрій Бойчук). Очікуваний результат педагогіки миру: матеріалізація особистісної культури, визнання апріорності духовно-морального імперативу істини, втілення суспільно

значимих проєктів на збереження миру у світі, цивілізованої неконфліктної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності людини.

Змістові орієнтири опанування педагогікою миру орієнтовно визначено за напрямками. 1). Національні і загальнолюдські цінності у визначенні цілей освіти, навчання, виховання і розвитку особистості, формування почуття захищеності людини в колективі. Філософські, культурні, мистецькі базиси. 2). Мовна, інфомедійна, професійна культура педагога-миротворця як умова вироблення життєвої і професійної стійкості. 3). Творче використання в сучасних реаліях кращих досягнень народної, козацької, християнської, гуманної і гуманістичної педагогіки під час розроблення і втілення суспільно значимих проєктів, покликаних для збереження миру і цивілізаційного розвитку.

Зазначимо, з огляду на заявлену тему публікації кордоцентризм ми розглядаємо, спираючись на визначення Я. Гнатюк як українське філософсько-педагогічне учення про цілісність людини, коли основою існування і розвитку цілісної особистості є єдність тіла і духу, духовне народження і удосконалення кращих рис з опорою на народні традиції, життєві виховні практики [3]. Кордоцентризм як методологічний базис педагогіки миру в основі спирається на витоки – аграрно-календарну обрядовість. Загальновідомо, що календарна обрядовість українського народу передбачала опору ментальність давніх українців, зокрема: екзекутивність (дотримання порядку всього сушого), кордоцентризм (сердечне, чуттєве пізнання себе і світу), анімїзм (олюднення доквілля, наділення виключними характеристиками, символами буденні предмети і явища діяльності), автохтонність (усамітненість, погранична автономність, самість). Ці елементи сприяли одухотворенню будь-якого виду праці, форми суспільної діяльності людей, що згодом увиразнив визначний український просвітник Григорій Сковорода [9]. Зазначимо тут, що органічною спільною тезою для народної української педагогіки і педагогічного доробку мислителя є значимість трудових традицій, наслідування яких здійснювалося за допомогою збереження аграрного календаря. Виконання підлітками і молоддю трудових операцій по річному астрономічному колу вносило у процес оволодіння вміннями й навичками землеробської праці послідовність, наповнювало життя одухотвореним сакральним значенням. Це сприяло вихованню пошани до праці і результатів діяльності інших людей. Педагогічна ефективність засобів аграрного календаря посилювалась через святкову обрядність. У цьому ключі привертає увагу введене поняття Григорієм Сковородою

«веселіє сердечне» [9], такий стан внутрішнього свята в буденній порідненій праці, коли людині приязно із собою у щоденній праці, з тими, хто використовує результат її праці.

Для досягнення внутрішнього спокою і миру потрібно дотримуватися правила про «спорідненість», здатність жити у злагоді зі своїм характером, власною природою, не силувати свої схильності і обдарування. Тому і для сучасних освітян вкрай актуальна ідея Г. Сковороди про нерівну рівність: адже усі люди є лише тінню справжньої людини, усі рівні перед Богом, але всі є різними, тому що мають свою власну натуру [9]. Але кожна людина має пройти свій шлях до Бога, осмислити і прийняти своє призначення.

Вивчення педагогічного феномену Григорія Сковороди свідчить про те, що просвітник визначальними вихователями уважав батьків, що органічно синтезується із народними педагогічними уявленнями українців. З опорою на народний фольклор просвітник розкриває велич і духовне значення батьківства і материнства в реалізації природи і прав дитини, яку роль відіграє в житті дитини особистий приклад батьків: у родових стосунках, у ставленні до історії народу, рідної природи, мови; до норм поведінки, праці та побуту; зрештою — до процесу навчання й духовного зростання, бажання й уміння виховувати дітей, керуючись цінностями людяності і громадянського сумління, совісті й честі, формуючи досвід людини бути вдячною. Вдячність Г. Сковорода уважав мірилом духовно-морального зростання. Людина, здатна бути вдячною навіть ворогам, може досягти спокою душевної гармонії, уже згаданого «веселія сердечного» [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Обґрунтовані Г. Сковородою ідеї кордоцентризму, які є національним надбанням, розкривають уявлення про істинну моральність людини, її духовність, узгоджуються з ментальністю українців. Для сьогодення освіти і науки в усьому світі мають стати апіорними міркування Григорія Сковороди: якщо щастя, мир та істина можливі, то не десь і колись, а тут і зараз. Щастя треба знайти через пізнання себе, збереження доброти серця і високої моральності через вдячність, «веселіє сердечне». Методологічним базисом і основним орієнтиром педагогіки миру є кордоцентричні ціннісні імперативи педагогічного здобутку Григорія Сковороди. Ставши людиною миру, демонструючи феномен людяності, для педагогіки миру, вважаємо є методологічно значимими такі ідеї: опори в пізнанні і самопізнанні на учення про споріднену працю, велич і духовне значення

батьківства і материнства, визначення системоутворювального значення вдячності, прийняття ідеї нерівної рівності, всепроникнення моралі, сердечне ставлення до себе і світу. На цьому ґрунтується пропозиція Юрія Бойчука щодо розроблення програми педагогіки миру. Перспективою подальшого розроблення заявленої теми бачимо творчу ретроспекцію методів і способів навчально-виховної взаємодії, що використовував Григорій Сковорода в своїй викладацькій і просвітительській діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Педагогіка миру : актуальність теорії та практики. Вища освіта України. 2014. № 2. С. 5-12. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/17569>
2. Бех І. Д. Духовний розвиток особистості : поступ у незвідане. Педагогіка і психологія. 2007. № 1. С. 5-27.
3. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм в конфлікті міфологій і інтерпретацій. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. 184 с.
4. Громадянська служба миру. Спеціальна ініціатива щодо підтримки переміщених осіб: Заходи з педагогіки миру задля подолання соціальної полярності на сході України (2017-2023). URL : <https://www.giz.de/en/worldwide/90144.html>
5. Духовно-моральне виховання дітей : історія і сучасні тенденції : Навчальний посібник [В. В. Ворожбит, С. Д. Криштоф, А. О. Поляков, Н. Д. Янц]. Харків : Основа, 2011. Р. 2. С. 48-173.
6. Інженери порозуміння (2019). URL : <https://peaceengineers.com/news/pedagogika-myru-zerno-posiyane-v-zroshchennya-dialogu-vseredyni-suspilstva-58/>
7. Прокопенко І. Ф. Національно-патріотичне виховання і педагогіка миру. Філософсько-світоглядні та культурологічні контексти неперервної освіти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпро, 29 квіт. 2020 р. Комун. закл. вищої освіти " Дніпровська акад. неперервної освіти". Дніпро : Охотник, 2020. С. 127-128. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4024>
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні : Монографія. Підготував Ю. Вільчинський ; 2-ге вид. Львів : Афіша, 2001. 782 с.
9. Сковорода Г. С. Світ ловив мене, та не впіймав. Упоряд. В. Кравця. Х. : Фоліо, 2006. 607 с.
10. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді : загальні тенденції й індивідуальний пошук. К. : Добро, 2006. 43 с.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2014). *Pedahohika myru : aktualnist teorii ta praktyky*. [Pedagogy of peace: relevance of theory and practice]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 2. S. 5-12. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/17569> [in Ukrainian].

2. Bekh, I. D. (2007). *Dukhovnyi rozvytok osobystosti : postup u nezvidane* [Spiritual development of the individual: stepping into the unknown]. *Pedahohika i psykhologhiia*. № 1. S. 5-27. [in Ukrainian].
3. Hnatiuk, Ya. S. (2010). *Ukrainskyi kordotsentryzm v konflikti mifolohii i interpretatsii* [Ukrainian cordocentrism in the conflict of mythologies and interpretations]. *Ivano-Frankivsk : Symfoniia forte*. 184 s. [in Ukrainian].
4. Hromadianska sluzhba myru. *Spetsialna initsiatyva shchodo pidtrymky peremishchenykh osib: Zakhody z pedahohiky myru zadlia podolannia sotsialnoi poliarnosti na skhodi Ukrainy (2017-2023)*. [Civil service of peace. Special initiative to support displaced persons: Peace pedagogy measures to overcome social polarity in eastern Ukraine]. URL : <https://www.giz.de/en/worldwide/90144.html> [in Ukrainian].
5. *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei : istoriia i suchasni tendentsii* (2011) : [Spiritual and moral upbringing of children: history and modern trends]. [V. V. Vorozhbit, S. D. Kryshtof, A. O. Poliakov, N. D. Yants]. *Kharkiv : Osnova*. R. 2. S. 48-173. [in Ukrainian].
6. *Inzhereny porozuminnia* (2019). [They eat understanding]. URL : <https://peaceengineers.com/news/pedagogika-myru-zerno-posiyane-v-zroshchennya-dialogu-vseredyni-suspilstva-58/> [in Ukrainian].
7. Prokopenko, I. F. (2020). *Natsionalno-patriotychne vykhovannia i pedahohika myru. Filosofske-svitohliadni ta kulturolohichni konteksty neperervnoi osvity* [National-patriotic education and pedagogy of peace. Philosophical worldview and cultural contexts of continuous education] : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Dnipro, 29 kvit. 2020 r. *Komun. zakl. vyshchoi osvity " Dniprovska akad. neperervnoi osvity"*. Dnipro : Okhotnik. S. 127-128. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4024> [in Ukrainian].
8. Siropolko, S. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini* [History of education in Ukraine] : *Monohrafiia*. *Pidhotuvav Yu. Vilchynskiy ; 2-he vyd. Lviv : Afisha*. 782 s. [in Ukrainian].
9. Skovoroda, H. S. (2006). *Svit lovyv mene, ta ne vpiimav* [The world was catching me, but it didn't catch me]. *Uporiad. V. Kravtsia. Kh. : Folio*, 2006. 607 s. [in Ukrainian].
10. Sukhomlynska, O. V. (2006). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi : zahalni tendentsii y indyvidualnyi poshuk* [Spiritual and moral education of children and youth: general trends and individual search]. *K. : Dobro*. 43 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК

Вікторія

Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, магістрантка факультету соціальних, поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: генеза вищої освіти в Україні й на Слобожанщині; педагогічна

персоналістика; новітні освітні технології; управління закладами вищої освіти на засадах автономії й колегіального самоврядування.

ЗЕЛЕНСЬКА Людмила Дмитрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: генеза вищої освіти в Україні й на Слобожанщині; педагогічна персоналістика; новітні освітні технології; управління закладами вищої освіти на засадах автономії й колегіального самоврядування.

ЗОЛОТУХІНА Світлана Трохимівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: генеза вищої освіти в Україні й на Слобожанщині; педагогічна персоналістика; новітні освітні технології; управління закладами вищої освіти на засадах автономії й колегіального самоврядування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

VOROZHBIT-GORBATYUK Viktoriya

Viktorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Master's Student of the Faculty of Social and Behavioral Sciences of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Research interests: genesis of higher education in Ukraine and Slobozhanshchyna; pedagogical personalism; the latest educational technologies; management of higher education institutions on the basis of autonomy and collegial self-government.

ZELENSKA Lyudmila Dmitrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, Acting Dean of the Faculty of History and Law H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Research interests: genesis of higher education in Ukraine and Slobozhanshchyna; pedagogical personalism; the latest educational technologies; management of higher education institutions on the basis of autonomy and collegial self-government.

ZOLOTUKHINA Cvitlana Trichymovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Research interests: genesis of higher education in Ukraine and Slobozhanshchyna; pedagogical personalism; the latest educational technologies; management of higher education institutions on the basis of autonomy and collegial self-government.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 37.1:372

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-32-36

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

ПОЧКА Каріна Аліївна –

аспірантка кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0001-9708>
e-mail: karinaoliivna@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕКТИВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

Проведене дослідження присвячено проблемі розробки педагогічних засад управління розвитком дошкільного навчального закладу. У ході дослідження підтвердилися висловлені нами гіпотетичні положення про те, що управлінська діяльність керівника дошкільного навчального закладу може забезпечити оптимальні умови для індивідуально-творчого розвитку особистості дитини та педагога, якщо будується на науково-теоретичному розумінні управління як шляхи досягнення особистісно-розвивальних цілей.

Аналіз наукової літератури дав змогу розкрити суперечності між рівнем розвитку теорії управління та науковими підходами до системи управління освітою; між науковими вимогами до організації системи управлінської діяльності та реальним станом системи управління в практиці функціонування закладів; між вимогами часу до розвитку інноваційної діяльності освітніх закладів та системою управління інноваційними процесами; між якістю результату діяльності закладу та системним підходом до управління розвитком освіти;

між якістю результату діяльності закладу і системою управління якістю освіти. Це дало нам змогу визначити важливість і необхідність розроблення питань управління якістю дошкільної освіти на системному підході.

Встановлено, що у структурі педагогічного колективу виділяють два аспекти – діловий (соціально-економічний) і соціально-педагогічний. Діловий (соціально-економічний) зріз колективу заснований на виробничих стосунках, посадовій ієрархії, обслуговує виробничу функцію і знаходить своє виявлення у формальній організаційній структурі. Доведено, що в управлінні педагогічним колективом важливим є створення раціональної структури організаційних стосунків, що урівноважує права і обов'язки співробітників.

Під час проведення дослідження окреслилося коло проблем, що потребують подальшого розроблення. Ці проблеми можуть бути пов'язані з необхідністю пошуку педагогічних засобів і форм роботи з педагогами колективу щодо ініціювання їхньої управлінської діяльності в процесі навчання, виховання дошкільнят; зі створенням системи управлінських методів стимулювання і заохочення індивідуальної творчості фахівців.

Ключові слова: управління, заклад дошкільної освіти, педагогічний колектив закладу дошкільної освіти.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

ПОЧКА Karina Alievna –

postgraduate student of the department of pedagogy and special education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0001-9708>
e-mail: karinaolievna@gmail.com

THE PEDAGOGICAL STAFF OF THE PEDAGOGICAL STAFF OF THE PRESCHOOL EDUCATION OF THE OB' ECT MANAGEMENT

The conducted research was sanctified to the problem of development of pedagogical principles of management development of preschool educational establishment. During research the hypothetical positions expressed by us were confirmed that administrative activity of leader of preschool educational establishment can provide optimal terms for individually-creative development of personality of child and teacher, if built on the theoretical understanding of management as ways of achievement of personality-developing aims.

The analysis of scientific literature gave an opportunity to expose contradictions between the level of development of management theory and scientific going near control system by education; between scientific requirements to organization of the system of administrative activity and real state of control system in practice of functioning of establishments; between the requirements of time to development of innovative activity of educational establishments and control system by innovative processes; between quality of result of activity of establishment and approach of the systems to the management development of education; between quality of result of activity of establishment and control system by quality of education. It gave an opportunity to define importance and necessity of development of questions of quality management of preschool education on approach of the systems to us.

It was established that two aspects are distinguished in the structure of the teaching team - business (socio-economic) and socio-pedagogical. The business (socio-economic) section of the team is based on industrial relations, job hierarchy, serves the production function and finds its expression in the formal organizational structure. It has been proven that in the management of the teaching staff, it is important to create a rational structure of organizational relations that balances the rights and responsibilities of employees.

During realization research was outlined circle of problems that require further development. These problems can be related to the necessity of search of pedagogical facilities and forms of work with the teachers of collective in relation to initiation of their administrative activity in the process of studies, education of preschool children; with creation of the system of administrative methods of stimulation and encouragement of individual work of specialists.

Key words: management, preschool education institution, teaching staff of preschool education institution.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність модернізації системи освіти ставить завдання підвищення якості роботи закладів дошкільної освіти. Успішне виконання освітньою установою своїх завдань, спрямованих на досягнення якості освітнього процесу, сьогодні безпосередньо залежить від ефективності взаємодії усіх його учасників, передусім, адміністрації і педагогічного персоналу.

Визначаючи педагогічний персонал освітньої установи як організовану частину трудового колективу загальноосвітньої установи, включену в процес реалізації здійснюваних ним педагогічних функцій і представлену учителями, соціальними педагогами і педагогами-психологами, вихователями, логопедами, педагогами додаткової освіти, іншими педагогічними фахівцями, а також самою адміністрацією освітньої установи, слід зазначити, що

специфіка функціонування освітньої системи зумовлює необхідність поєднання як традиційних для загального менеджменту підходів до управління персоналом, так і особливих, які, передусім, пояснюються педагогічними функціями, що реалізуються закладом дошкільної освіти [3].

Будь-який керівник зацікавлений в підвищенні ефективності й діяльності освітньої установи, досягненні ним високого рівня конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг шляхом грамотно розробленої системи дій з мотивації професійного розвитку педагогів.

Оскільки персонал закладу дошкільної освіти – переважно педагогічний, і на характеристику і поведінку його членів впливає ця специфіка діяльності (учити, виховувати, подавати ідеальний приклад власної поведінки і інш.), то цілком закономірним видається розгляд педагогічних умов управління персоналом закладом дошкільної освіти, під якими ми розуміємо такі обставини, що визначають успішність управлінської діяльності, які зумовлені специфікою функціонування закладу дошкільної освіти і педагогічних функцій, що реалізуються в його рамках.

Недостатня розробленість і безперечна значущість цієї проблеми послужили основою для визначення мети дослідження.

Мета дослідження: вивчити педагогічний колектив як об'єкт управління.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що дослідження шляхів удосконалення управлінського процесу на різних рівнях діяльності освітніх організацій стає актуальною проблемою сучасного менеджменту в освіті. Дослідження проблемних питань управління в освіті знайшло відображення у працях вітчизняних і зарубіжних вчених і педагогів-практиків. Загальні питання управління освітою вивчені В. Андреевим, Ю. Бабанским, Ю. Васильєвим, В. Зверєвою, В. Лазарєвим, Є.М. Муравйовим, К. Ушинським, Г. Щукіною та ін.

Теоретичні засади управління освітніми закладами викладені у працях вітчизняних вчених В. Бондаря, Л. Даниленко, М. Дарманського, Г. Єльнікової, В. Олійника. Теорія і практика управлінської діяльності, інформаційно-аналітичне забезпечення управління освітніми системами та шляхи впровадження принципів менеджменту в цей процес розкриті у дослідженнях Ю. Конаржевського, М. Поташніка, Н. Кузьміної, Т. Шамової та ін.

Проблема управління дошкільними навчальними закладами у різних її аспектах висвітлені Л. Артемовою, К. Крутій, Н. Лисенко, М. Марусинець, Т. Махинею,

Н. Платохіною, Л. Покроєвою, І. Улюкаєвою, Т. Філімоною, Р. Чумічовою та іншими. Разом з тим залишається ще багато невирішених питань які потребують подальшого дослідження, серед них актуальними залишаються питання ефективного управління дошкільними навчальними закладами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання і навчання як предмет педагогічного процесу завжди мають цілеспрямований характер і управління ними відповідно теж, оскільки поза конкретною цільовою установкою управління неможливе. Тому першим і найважливішим принципом управління в системі освіти є принцип конкретного цілепокладання як основа планування, організації і контролю, тобто основа змісту усієї діяльності менеджера, фахівця в галузі управління системи будь-якого рівня.

Принцип цілеспрямованості управління відбиває вимогу ставити цілі з урахуванням їх оптимальності й реальності, соціальної значущості й перспективності. Невизначено сформульована мета управління в освіті у вигляді зайвого ускладнення або спрощення процесу вже на початковому етапі є дезорганізуючим і дезорієнтуючим чинником, а ускладнена мета до того ж нереальна для досягнення. Перспективність і соціальна значущість мети відбивають безперервний характер поступальної ходи, розвитку освітнього закладу як складного соціального організму. Важливим поняттям теорії і практики управління в освіті є поняття про функції, які відбивають основний зміст управлінської діяльності. Функція – це особливий вид управлінських дій на об'єкт менеджменту або особливі види дій суб'єкта менеджменту з інформацією. Необхідна для управління інформація є предметом і в той же час продуктом управлінської діяльності. Виходячи з теорії менеджменту, можна виділити наступні функції управління в освіті [1]:

1. Функція ухвалення рішень, яка реалізується у формі розпоряджень, рекомендацій, рішень ради, наказів, планів, освітніх стандартів.

2. Функція організації виконання прийнятих рішень, що включає доведення прийнятого (наприклад, освітнього стандарту) до виконавця, освітнього закладу; матеріально-технічне забезпечення виконання цього рішення, а також узгодження цього рішення з установками і потребами особи виконавця.

3. Функція попереднього, поточного і підсумкового контролю, а також координування діяльності виконавців на основі інформації, отриманої в ході цього контролю,

облік результатів діяльності, аналіз і оцінка її ефективності на підставі результатів.

У комплексі ці функції відбивають хід і послідовність певних управлінських дій, їх завершений цикл. Кожна управлінська дія розпочинається з ухвалення рішення або планування, а закінчується підсумковим контролем з аналізом результативності й ефективності реалізації цього управлінського рішення.

Розробка наукових основ управління в освіті актуалізує питання про методи управління, які виступають як способи досягнення поставлених цілей.

Перша група методів – економічні, або методи економічного стимулювання, які повинні реалізуватися шляхом втілення в життя важливого принципу: «Від кожного за здібностями, кожному по праці», що на практиці доки складно досягти. У міру вдосконалення нашого суспільства, очевидно, змінюватимуться і методи економічного стимулювання педагогічних працівників. Необхідно, щоб ці методи відповідали кількості і якості праці у зв'язку з тим, що педагогічний стаж не є абсолютним показником можливої ефективності педагогічної діяльності. Дослідження в цьому напрямі дозволяють вводити плату за категорії, звання і впроваджені педагогічні інновації.

До другої групи методів управління освітою відносяться організаційно-розпорядчі, або адміністративні, методи. Вони реалізуються шляхом регламентації діяльності виконавців, її нормування, інструктажу виконавців у формі вказівок, розпоряджень, наказів, вимог. За допомогою цих методів здійснюються підбір, розставляння і виховання кадрів, розробляються і впроваджуються посадові інструкції. Адміністративні методи важливі і потрібні, але управляти тільки з їх допомогою нині нерационально і неефективно. Застосування цих методів значною мірою сприяє формуванню авторитарного стилю управління, а не розвитку творчих здібностей членів педагогічного колективу.

При використанні третьої групи – методів соціально-психологічного впливу, що реалізуються у формі поради, прохання, побажання, вимогливого і коректного розпорядження, заохочення і вдячності, можливе формування демократичного стилю управління. За допомогою цих методів здійснюється планування соціального розвитку колективу, в ньому встановлюється сприятливий психологічний клімат, підвищуються творча активність, ініціативність усіх працівників освітнього закладу, формуються групова самосвідомість і почуття колективної відповідальності, вивчаються і освоюються позитивні, соціально значущі

моделі трудової діяльності. Ці методи спираються на використання різних форм колективного і індивідуального морального заохочення, враховують індивідуальні психологічні особливості членів колективу.

До четвертої групи відносяться методи суспільного впливу, які реалізуються шляхом широкого залучення працівників до управління, розвитку в ньому демократичних початків за допомогою широкого обговорення основних проблем і їх подолання, охоплення членів колективу методичним навчанням, розвитку в колективі здорової конкуренції. Використання цих методів значною мірою слугує справі формування добросовісного відношення до праці, почуття обов'язку і відповідальності за доручену справу, вихованню економічного і дбайливого відношення до різних видів власності, розвитку суспільної активності педагогів і вихованців. Ці методи значною мірою сприяють зростанню пріоритету особи і її інтересів, забезпеченню свободи особистості кожного педагога і вихованця.

Всяка управлінська дія є підсумком конкретного управлінського рішення, прийнятого менеджером певного рівня. До того ж управлінське рішення повинне задовольняти низці вимог. По-перше, мати цільову спрямованість, повністю відповідати меті управління в освіті. По-друге, бути обґрунтованим і мати конкретну адресу: повинно бути відомо, хто його втілюватиме в життя, і нести відповідальність за ефективну реалізацію. По-третє, рішення має бути правомочним і базуватися на юридичній основі. Прийняте рішення має бути також несуперечливим і відбивати єдність, узгодженість із загальною системою управлінських рішень, що приймаються. По-четверте, рішення повинне відповідати умові конкретності часу його реалізації і передбачати критерії ефективності реалізації з урахуванням оптимальності сил, що витрачаються, засобів і часу. По-п'яте, рішення повинне відповідати умові актуальності й сучасності, бути повним, коротким, чітко викладеним [4].

З усього сказаного можна зробити висновок – в цілому успішне досягнення керівником освітньої установи цілей і завдань управління залежить від ряду певних суб'єктивних і об'єктивних обставин, які умовно можна розділити на три групи [2]:

1) чинник особи керівника, найважливішими складовими якого є: міра його підготовленості й професіоналізму, цільові установки і ціннісні орієнтації і потреби;

2) морально-психологічний клімат в колективі: стиль взаємовідносин, міра зацікавленості членів колективу в спілкуванні;

3) матеріально-технічне забезпечення, гігієнічні і естетичні умови, в яких протікає діяльність.

У відкритій педагогічній системі співпраця колективу будується на базі колегіальних форм управління. На першому рівні головну роль відіграє рада освітнього закладу, яка вирішує найбільш важливі питання життєдіяльності. На інших рівнях структури управління утворюються малі ради, комітети, об'єднання, групи, тимчасові творчі колективи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз досліджуваної літератури щодо управління освітньої установи приводить нас до висновку, що в сучасній практиці управління можна виділити два поняття, що характеризують кадрове забезпечення, – це поняття «Педагогічний колектив» і поняття «Персонал». Персонал – це сукупність усіх працівників підприємства, зайнятих трудовою діяльністю, а також що входять до штатного складу. Ознакою персоналу є наявність його трудових взаємовідносин з працедавцем. Колектив є частиною суспільства, органічно пов'язаний з усіма іншими колективами. На ньому лежить перша відповідальність перед суспільством, він несе на собі перший борг перед усією країною, тільки через колектив кожен його член входить в суспільство. Педагогічний колектив виступає одним з об'єктів управління в закладі освіти. У структурі педагогічного колективу виділяють два аспекти – діловий (соціально-економічний) і соціально-педагогічний. Діловий (соціально-економічний) зріз колективу заснований на виробничих стосунках, посадовій ієрархії, обслуговує виробничу функцію і знаходить своє виявлення у формальній організаційній структурі. Організаційна структура відбиває взаємодії, що виникають в ході виконання своїх посадових обов'язків як у вертикальному зрізі між керівником і підлеглими, які носять управлінський характер, так і в горизонтальному між співробітниками, які в основному мають професійно-педагогічний характер. В управлінні виробничим колективом важливе створення раціональної структури організаційних стосунків, що урівноважує права і обов'язки співробітників.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галета Я.В. Психолого-педагогічні аспекти управління. *Наукові записки*. Кропивницький, 2022. № 204. С. 20–24.
2. Галета Я. В., Козленко В.Г. Технологія освітнього маркетингу як напрям управлінської діяльності. *Наукові записки*. Кропивницький, 2022. № 205. С. 27–31.
3. Освітній менеджмент: проблеми теорії та практики: монографія/ [Т.О. Дороніна, С.М.Амеліна, В.В. Гаманюк та ін.]; за

ред. Т.О. Дороніної. Кривий Пір: ТОВ ВВП "Інтерсервіс", 2014. 300 с.

4. Панченко В. А., Галета Я. В., Черненко О. В. Основи менеджменту : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. Дніпро : Середняк Т. К., 2019. 452 с.

REFERENCES

1. Haleta, Ya.V. (2022). Psykholoho-pedahohichni aspekty upravlinnia [Psychological and pedagogical aspects of management]. *Naukovi zapysky*. 204. 20–24.
2. Haleta, Ya. V., Kozlenko, V. H. (2022). Tekhnolohiia osvithnoho marketynhu yak napriam upravlinskoii diialnosti [Educational marketing technology as a direction of managerial activity]. *Naukovi zapysky*. 205. S. 27–31.
3. Osvitnii menedzhment: problemy teorii ta praktyky [Educational management: problems of theory and practice]: monohrafiia (2014) [T.O. Doronina, S.M.Amelina, V.V. Hamaniuk ta in.]; za red. T.O. Doroninoi. 300 s.
4. Panchenko, V. A., Haleta, Ya. V., Chernenko, O. V. (2019). Osnovy menedzhmentu [Basics of management]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei. 452 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства, психолого-педагогічні аспекти управління.

ПОЧКА Каріна Аліївна – аспірантка кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

POCHKA Karina Alievna – postgraduate student of the department of pedagogy and special education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 376.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-37-43

КЛЕПАР Марія Василівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

МАТВЕСВА Наталія Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orsid.org/0000-0002-8495-7074>
e-mail: nataliematveieva@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито значення музикотерапії у навчально-виховному процесі освітнього закладу під час роботи з молодшими школярами, що мають порушення розвитку.

Розкрито актуальність інклюзивної освіти, що має на меті включення осіб з особливими освітніми потребами на навчання в заклади загальної середньої освіти, їх адаптацію та модифікацію до потреб та можливостей кожного, організацію толерантного освітнього середовища, використання традиційних та інноваційних, корекційно-розвиткових та арт-терапевтичних форм та методів навчання та виховання, створення умов задля соціалізації здобувачів освіти. Проаналізовано основні завдання інклюзивної освіти на сучасному етапі, наголошено на необхідності створення нової школи-осередка культурного зростання особистості, готової прийняти на навчання різні за рівнем розвитку, навчальними можливостями, задатками та зібностями, інтересами категорії дітей шкільного віку.

Акцентовано на перевагах різноманітних технік музикотерапії; охарактеризовано види музично-рухової діяльності з використанням різних форм, методів та прийомів корекційно-розвивального впливу. Проаналізовано основні вимоги щодо використання музикотерапії у навчально-виховному процесі закладу освіти відповідно до її призначення, типу та складності порушення, навчальних можливостей, індивідуальних та вікових особливостей, специфіки розвитку; проаналізовано чинники впливу на підвищення ефективності використання музикотерапії у освітньому процесі.

Акцентовано на потребі перегляду традиційних підходів до уроків, корекційних занять, позаурочної діяльності учнів з урахуванням їх нозології. Охарактеризовано напрямки досліджень науковцями різних аспектів означеної проблеми. Наголошено на особливому місці музико-терапевтичних засобів у психолого-педагогічному впливі на особистість, наданні дієвої допомоги та організації супроводу осіб з порушеннями розвитку. Виокремлено музичні твори та розкрито їх безпосередній вплив на особистість, корекцію наявного порушення, виховання позитивних рис та якостей, соціалізацію.

Ключові слова: музикотерапія, мистецтво, психологічне розвантаження, емоційна напруга, релаксація, корекція, відновлення.

KLEPAR Maria Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy of Primary
Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary
Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orsid.org/0000-0002-8495-7074>
e-mail: nataliematveieva@gmail.com

USE OF MUSIC THERAPY IN WORKING WITH YOUNGER SCHOOL STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article reveals the importance of music therapy in the educational process of an educational institution when working with younger schoolchildren with developmental disabilities.

The relevance of inclusive education, which aims to include persons with special educational needs to study in general secondary education institutions, their adaptation and modification to the needs and capabilities of everyone, the organization of a tolerant educational environment, the use of traditional and innovative, corrective-developmental and art-therapeutic forms and methods of education and upbringing, creation of conditions for the socialization of education seekers. The main tasks of inclusive education at the current stage are analyzed, the need to create a new school—a center of cultural growth of the personality, ready to accept school children of different levels of development, educational opportunities, aptitudes and abilities, and interests, is emphasized.

Emphasis is placed on the advantages of various music therapy techniques; the types of musical and motor activities using various forms, methods and techniques of corrective and developmental influence are characterized. The main requirements for the use of music therapy in the educational process of an educational institution where analyzed in accordance with its purpose, type and complexity of the disorder, educational opportunities, individual and age characteristics, specifics of development; factors affecting the increase in the effectiveness of the use of music therapy in the educational process were analyzed.

Emphasis is placed on the need to review traditional approaches to lessons, remedial classes, extracurricular activities of students taking into account their nosology. The directions of research by scientists in various aspects of the specified problem are characterized. Emphasis is placed on the special place of music therapy tools in the psychological and pedagogical impact on the individual, the provision of effective assistance and the organization of support for persons with developmental disabilities. Musical works are singled out and their direct influence on the personality, correction of the existing violation, education of positive traits and qualities, socialization revealed.

Key words: music therapy, art, psychological relief, emotional tension, relaxation, correction, recovery.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігаємо зміну пріоритетів та особистісних цінностей, що формувались століттями. Особливого значення сьогодні набувають нові погляди на роль особистості, її природну унікальність та неповторність, природні задатки та таланти, які є особливо значущими не лише у особистісній життєдіяльності індивіда, а й розбудові та збагаченні держави, нації, всього українського народу. Поряд із тим, створення нового демократичного устрою на теренах України в період воєнного стану та збереження її цілісності актуалізують проблеми самоцінності особистості, її значення для примноження та збереження багатств краю, розвитку економіки, плекання нової когорти людей високого інтелектуального та культурного рівня. На цьому наголошують основні нормативні документи про освіту в Україні та більшості європейських держав, які стверджують про те, що: «На сучасному етапі жодна країна без підготовки спеціалістів на належному рівні ... не може забезпечити рівень прогресу, який би відповідав потребам і надіям суспільства, у якому економічний розвиток здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення навколишнього середовища і супроводжується діяльністю з формування «культури світу» на основі принципів демократії, толерантності і взаємної поваги, іншими словами, забезпечується «сталий людський (гуманістичний) розвиток...» (1995). Іншими словами, пріоритетними напрямками сучасного економічного, політичного, культурного, освітнього розвитку держав виступає створення належних умов задля становлення та самореалізації кожного громадянина. Першочерговим завданням у галузі освіти виступає формування особистості – неповторної та унікальної, творчої та

креативної, здатної до примноження культурної спадщини свого народу, готової до захисту суверенності держави.

У контексті означеного актуалізуємо проблеми навчання та виховання підростаючої молоді й, особливо, осіб з порушеннями розвитку, які є повноцінними членами суспільства, мають право та можуть реалізувати свої медичні, соціальні, культурні чи освітні потреби. Вирішення даного питання можливе за умови не лише упровадження, а й розвитку інклюзивної освіти, спрямованої на включення осіб з особливими освітніми потребами в заклади загальної середньої освіти, їх адаптації та модифікації до потреб та можливостей здобувачів освіти, організації толерантного освітнього середовища та створення усіх умов задля соціалізації. Завдання інклюзивної освіти полягає в створенні нової школи, готової передовсім прийняти на навчання різні за рівнем розвитку, навчальними можливостями, задатками та здібностями, інтересами категорії дітей шкільного віку; своєрідного осередку культурного зростання особистості. Інтегрування у школи сьогодні виступає першим кроком інтегрування осіб з порушеннями розвитку у суспільство та є показовим у побудові нового устрою, за якого кожна людина здатна реалізувати у життя задуми та мрії, бути щасливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з означеної проблеми свідчить про те, що питання розвитку інклюзивної освіти не нове, позаяк неодноразово порушувалося у працях відомих зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: В. Бондар, Л. Будяк, Л. Даниленко, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупасової, Г. Кравченко, В. Липи, А. Міненко, Л. Міщик, Ж. Романчак, Ю. Найди, А. Обухівської, Н. Слободянюк, Н. Софій, Н. Стадненко, Л. Савчук, Г. Сіліної, О. Таранченко, О. Хох-

ліної, А. Шевцова. Науковці прагнули розглянути різні його аспекти, як-от:

- специфіка організації навчально-виховного процесу в закладах освіти з інклюзивним навчанням (А. Колупаєва, С. Єфімова, Л. Савчук, Н. Слободянюк);
- мета, завдання, засоби організації корекційно-розвивальної роботи в системі загальної освіти (О. Хохліна);
- діяльність супровідних установ, що мають на меті розвиток інклюзивної освіти (А. Обухівська);
- кадрове забезпечення процесу інклюзивного навчання (Л. Міщик, Н. Софій);
- методи, форми, прийоми та засоби практичної роботи з дітьми з особливими потребами (Т. Ілляшенко, Л. Куненко, Д. Шульженко);
- перспективи інклюзії в Україні (В. Засенко, А. Колупаєва та ін.);
- проведення діагностики порушення розвитку дитини (Н. Стадненко);
- труднощі соціалізації та адаптації осіб з особливими освітніми потребами (І. Бех, М. Боришевська, Д. Величко, С. Голумбевська, М. Савчин);
- засадничі підвалини та реабілітологія в освіті осіб з порушеннями розвитку (А. Шевцов).

Цінним у контексті нашого дослідження є творчий доробок зарубіжних вчених, що досліджували різні вектори впливу музики на розвиток особистості, а саме: Дж. Кемпбел, Г. Шоу, Ш. Острандер, Р. Шредер та інші.

Мета статті – розкрити значення музикотерапії у навчально-виховному процесі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна освіта – складний, тривалий та багатовекторний процес, що охоплює усі складові навчання та виховання, загального та творчого розвитку особистості, включаючи корекційний вплив. Саме тому вважаємо, що надання якісних освітніх послуг узалежнюється не лише вище означеними чинниками, а й низкою інших важливих факторів, використанням у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами різних засобів, інновацій та технологій, видів арт-терапії. Остання, зокрема посідає чільне місце у налаштуванні даної категорії осіб на навчально-пізнавальну діяльність, забезпечує емоційне піднесення та психологічне розвантаження, дозволяє активізувати участь у різних видах діяльності дітей.

Сьогодні освіта покликана, з одного боку, упроваджувати принцип доступності як такий, що визнає права особистості на отримання якісних освітніх послуг та має на меті реалізувати їх на практиці, а з іншого –

переглянути традиційні підходи, викоринити усталені «штампи» щодо сприймання даної категорії осіб лише за медичними показниками, адаптувати та модифікувати зміст, мету й завдання, навчальні матеріали та програми, освітнє середовище до потреб та можливостей здобувачів освіти з урахуванням їх запитів, особистісних та вікових особливостей, виду та складності психофізичного порушення. Зокрема у контексті ідей соціальної справедливості сучасна освіта виступає на зразок суспільного блага, що своєю чергою передбачає створення безбар'єрного доступу всім особам рівних можливостей до реалізації прав і свобод, залучення до активного громадського та політичного життя, професійної чи навчальної діяльності, отримання соціальних цінностей.

На часі – потреба дотримання основних вимог до організації діяльності закладів освіти з інклюзивним навчанням, які передбачають розробку нових та адаптацію вже існуючих програм та планів, що б відповідали індивідуальним відмінностям дітей з особливими освітніми потребами. Успіх щодо підвищення ефективності розвитку інклюзивної освіти у сучасних реаліях залежить від низки чинників, стрижневим з-поміж яких є професіоналізм, педагогічна майстерність та наявність інклюзивної компетентності педагогів. Лише за таких умов у навчально-виховному процесі будуть використані різні форми та методи, досягнення науки, авторські розробки та методики, які сприятимуть полегшенню навчання, якісному виховному та корекційному впливу на особистість кожного школяра. Відповідно, креативний педагог використовуватиме на практиці не лише різноманітні методики, власні напрацювання, а й види терапій та засоби, які загалом сприятимуть активізації, розвитку самостійності учнів. Одним із таких видів арт-терапевтичного впливу виступає музикотерапія. Практика показує, що головна мета музикотерапії – це включення дітей шкільного віку у колектив однолітків у закладі загальної середньої освіти, організація музичної співтворчості, підсилення навчально-виховного ефекту засобами музичних творів. Окрім того, музикотерапія має й вузьке коло впливу, а зокрема: формування комунікативних умінь та навичок, розвиток позитивних рис та якостей (впевненість, відкритість, доброзичливість, відвертість), подолання страхів та комплексів, поганого настрою, розвиток умінь самоконтролю поведінки та емоційного стану.

Загальновідомо, що музика – це засіб невербальної комунікації, швидкий та ефективний вид арт-терапії, що дозволяє стабілізувати психоемоційний стан

особистості. Сам термін «музикотерапія» у перекладі з грецької означає «зцілення музикою». Досвід К. Кенінга свідчить про те, що за допомогою музики людина здатна самостійно себе зцілити від недуги, покращити самопочуття, підвищити настрій, налаштуватись на позитив. Головною вимогою щодо її використання є активна участь індивіда у різних видах діяльності, як-от: гра на музичних інструментах, спів, прослуховування, ведення хороводу, народні ігри та танці, музичне малювання тощо. Вчені стверджують про те, що використання музикотерапії у роботі з особами, що мають певні недуги чи порушення розвитку, сприяє їх емоційному піднесенню, яке загалом впливає на психосоматичні та психоемоційні процеси організму, тим самим мобілізуючи його на реалізацію потаємних резервів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі у наукових колах побуває полеміка щодо значення музикотерапії. Відповідно різних поглядів, остання вважається допоміжним засобом, який слід використовувати поряд з психотерапевтичними методами; видом терапії, що потребує системного та послідовного застосування у ході реабілітації, профілактики, підвищення резервних можливостей організму людини. Поряд із тим наголошено на особливому місці музико-терапевтичних засобів у психолого-педагогічному впливі на особистість, наданні дієвої допомоги та організації супроводу осіб з порушеннями розвитку. Так, дослідники схиляються до думки про те, що музикотерапія – швидкісний, дієвий засіб, що полягає у контрольованому використанні музики у процесі навчання, виховання, корекції, розвитку та реабілітації дітей та дорослих, що мають психічні або соматичні захворювання.

Особливе місце посідає музикотерапія у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, яким властиві ізоляваність, невпевненість у собі, спотворене сприйняття себе, навколишнього світу, що супроводжуються фізичним дискомфортом внаслідок наявної нозології. З іншого боку, музикотерапія – засіб, що впливає на фізичний, психічний, інтелектуальний розвиток. За допомогою музикотерапії формуються навички комунікації, що слугує полегшенню процесів адаптації та соціалізації особистості, активізуються фізичні та психічні функції організму (мовлення, мислення, рухова активність). Це свідчить про вагомість музикотерапії у нейтралізації атипових проявів розвитку особистості, відновленні порушених функцій, корекції наявного порушення тощо. У контексті означеного слід зауважити тісний зв'язок музикотерапії з іншими галузями наук, як-от: нейрофізіологією, психологією, рефлексологією, що свідчить про її широкий

спектр впливу. Окрім того, музикотерапія може бути використана як допоміжний, супровідний засіб до корекційних занять задля підсилення позитивного впливу на організм у цілому.

Практика свідчить, що за допомогою музикотерапії можна здійснювати корекцію психічного та фізичного стану дітей з порушеннями спектру аутизму, психічними розладами, розумовою відсталістю та синдромом Дауна, атиповою поведінкою, депресіями, мовленнєвими порушеннями (заїкання), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП, порушення функцій верхніх і нижніх кінцівок), психосоматичними захворюваннями. Зокрема позитивний вплив музикотерапії вбачаємо у наступному (Рис. 1):

Рис. 1. Значення музикотерапії у роботі з особами з ООП

Музикотерапія дозволяє розвивати емпатію, навчає керувати власними емоціями та настроєм; позитивно впливає на виховання, самостійності, впевненості у власних силах, підвищення самооцінки; подолання страхів та комплексів; розвиток навичок аналізу власних дій та прищеплення норм та правил поведінки, соціальних та загальнокультурних цінностей. Сутність музикотерапії у роботі з школярами з особливими освітніми потребами полягає у її здатності викликати позитивні емоції, що мають лікувальні властивості щодо психосоматичних та психоемоційних процесів. Даний вид терапевтичного впливу здатен мобілізувати творчий потенціал особистості, активізувати її до участі у творчих видах діяльності, надихаючи до прояву ініціативи щодо створення власного продукту чи участі у заході. Будучи особливо вразливими та чуйними, не завжди відкритими до спілкування, обмеженими в емоційному самовираженні, не готовими до прийняття інших, учні з особливими освітніми потребами за допомогою засобів музикотерапії розкривають для себе світ та людей у ньому, навчаються розуміти потреби та стан інших, виражати свої почуття. Це є важливим у процесі адаптації до нових умов та різних ситуацій, освітнього середовища, у якому вони навчаються поряд з нормотиповими однолітками. Музикотерапія не лише надихає,

стимулює та мотивує до діяльності, а й допомагає бути собою, навчає використовувати власні прогалини та недоліки (навіть саме порушення розвитку) на власну користь [3]. Однією з переваг музикотерапії є її швидкий позитивний вплив на психічний стан особистості, його урівноваження та поява відчуття емоційного піднесення. Однак слід зауважити, що у навчально-виховному процесі слід розмежовувати призначення музичних творів, прогнозуючи той чи інший вплив на дитину з конкретною нозологією.

Використання музикотерапії на уроках у початкових класах потребує дотримання низки й інших вимог:

- педагог повинен використовувати поетапність та наступність, які полягають у поступовому переході від розвитку сприймання музичного твору учнями до засвоєння музичних знань, формування умінь та навичок їх використання у повсякденному житті;

- слід поступово ускладнювати вимоги щодо засвоєння основ музичної програми;

- необхідно організувати постійне педагогічне спостереження за поведінкою учнів, здійснювати контроль щодо впливу музикотерапії на їх розвиток;

- доцільно підвищувати ефективність впливу музичних творів на розвиток особистості та корекцію психофізичного порушення;

- створювати можливості щодо адаптації учнів до навчання у колі однолітків; підвищувати ефективність соціалізації, поступово наближуючи життєдіяльність школярів з порушеннями розвитку до реального повноцінного життя;

- слід здійснювати всебічний та гармонійний розвиток учнів з особливими освітніми потребами з урахуванням їх задатків та здібностей, навчальних можливостей, виду і складності порушення тощо.

Емоційно-насичена, цікава атмосфера у класі під час прослуховування музичного твору, співу чи гри на музичному інструменті стимулює пізнавальний інтерес молодших школярів з особливими освітніми потребами, активізує їх розумову діяльність, мотивує до підвищення рівня успішності. Окрім того педагог повинен використовувати ті завдання, які розвивають та виправляють наявне порушення розвитку. З цією метою доцільно урізноманітнювати уроки шляхом варіювання їх типів, форм та методів, прийомів та засобів навчання та виховання. Приміром, показовим у даному відношенні є застосування різних музичних інструментів (брязкальця, бубон, маракаси, металофон, маленькі дзвіночки різного звучання, клавеси, металофон, ксилофон, маленькі дитячі шкіряні барабанчики, ріжок, сопілка, тріола, тарілки,

трикутник, шарманка, тамбурін, синтезатор); ігор (дидактичні, музичні, рухливі, народні); форм роботи («музичні сходинки», словесне та музичне малювання, хоровий спів, хороводи); варіювання видів та засобів арт-терапії (вокалотерапія, логоритміка, спів, музична релаксація та інші). Ці та інші засоби стимулюють учнів з особливими потребами до участі спільно з однокласниками у цікавій грі або творчих видах роботи, формують навички комунікації та самоствердження, слугують розвитку усного мовлення, слухового сприймання, чіткої дикції, вправності рухів, орієнтування у просторі [2].

Використання музикотерапії на уроках та у позаурочній діяльності вимагає від педагога попередньої підготовки, укладання плану дій, розподілу часу та навантаження. Так, прослуховування музичних творів слід доповнювати музичною розминкою пальців кисті рук, що дозволяє розвивати дрібну моторику та мовлення учнів; мімічними та вправами на розвиток пластичних рухів; завданнями щодо розвитку слухового сприймання, дихання, сили та тембру голосу. На даному етапі педагогами використовуються різні *техніки*-складові музикотерапії, а саме:

- рухове розслаблення, злиття з ритмом музики;

- музично-рухові ігри і вправи;
- музична психосоматична релаксація;
- терапія вокалом;
- гра на музичних інструментах;
- ритмічна декламація;
- рецептивне сприймання музики;
- музичне малювання;
- пантоміма;
- рухова драматизація під музику,

музична розповідь [4].

Всі вони позитивно впливають на корекцію порушення мовлення, орієнтування у просторі, розвиток великої та дрібної моторики, постановку голосу та розвиток слуху, загальний стан особистості. Характерно, з метою повного засвоєння та підвищення ефективності корекційного впливу, один й той же музичний матеріал може бути використаний повторно. Важливою умовою є те, що запровадження музикотерапії на уроках слід здійснювати за умови довірливих та щирих відносин, а також попередньої діагностики контингенту учнів щодо готовності до прослуховування. У протилежному випадку (при наявності школярів з порушеннями спектру аутизму, психічними розладами, проблемами настрою, неадекватною поведінкою тощо), слід ретельно підходити до вибору конкретного музичного твору чи виду діяльності з музичним супроводом [1].

Загальновідомо, що неоціненна скарбниця культурних надбань українського та народів світу містить чимало музичних творів, які доцільно використовувати у роботі з учнями з різними порушеннями розвитку. Проте, педагогу слід розмежовувати їх та обирати ті, які є доречними у кожному конкретному випадку, приміром:

1. *емоційне розвантаження, розслаблення*: В. Адамець «Зірочне» (з дитячих танцювальних пісень «Золоті ворота»); Р. Адисалл «Варшавський концерт»; Р. Бінгел «Серенада Альжбетті»; А. Вівальді «Симфонія сі мінор»; А. Дворжак «Слов'янський танець № 1, до мажор», «Слов'янський танець № 2, ля мінор», «Слов'янський танець № 6, ре мажор», «Слов'янський танець № 15, до мажор»; Е. Гріг «Пісня Сольвейг із сюїти «Пер Гюнт»; М. Равель «Болеро»; Б. Сметана «Нашим дівам» (полька); П. Чайковський «Танець маленьких лебедів»; Ф. Шопен «Етюд мі мажор»;

2. *стимуляція та концентрація уваги; координація аудіовізуальної, моторної і тактильної корекції; створення умов комунікації та взаємодії у групі*: М. Бернар «Пісенька «М» (з дитячих танцювальних пісень «Золоті ворота»); І. Доніцетті «Увертюра до опери «Дочка полку»; М. Глінка «Увертюра до опери «Руслан і Людмила»; Ф. Ліст «Угорська рапсодія»; Ф. Шопен «Вальс сі бемоль-мажор. Революційний етюд до-діез-мінор»;

3. *глибока релаксація (психічні, соматичні порушення)*: І. Бах «Концерт для клавесина з оркестром ре-мінор» 2 ч. «Концерт для двох скрипок ре-мінор», 2 ч.; А. Вівальді «Пори року» ч. «Літо», «Зима», «Концерт фа-мажор»; В. Моцарт «Дивертисмент № 7», 2 ч.; А. Дворжак «Симфонія № 3, соль-мажор», 2 ч.; А. Кореллі «Концерте грессо №5»;

4. *зняття внутрішнього дискомфорту, заспокоєння*: К. Вебер «Запрошення до танцю»; Й. Гайдн «Концерт у ре-мажорі»; Ф. Легар «Золото і срібло» (вальс); Ф. Зуппе «Увертюра до опери «Легка кавалерія» (швидка частина); Й. Штраус «Марш кадетів»;

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму Отже, музикотерапія має широкий спектр функцій, які реалізуються у процесі її застосування під час роботи з молодшими школярами з особливими освітніми потребами. Це дає підстави стверджувати, що її слід використовувати як для корекції порушення окремо взятого учня, так і на групових заняттях чи уроках, цілісно або частково, використовуючи весь арсенал корекційного впливу. Гра на музичних інструментах, спів, прослуховування, терапія вокалом та завдяки участі у музичній грі слугуватимуть подоланню комплексів учнів з особливими освітніми потребами, що

сприятиме їх успішній соціалізації, що є першочерговим завданням інклюзивного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вознесенька О. Арт-терапія як засіб психо-соціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. 2 (29). С. 40-47.
2. Данілавічюте Е. А. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Наука – практиці. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 3. С. 7-19.
3. Замша А. В. Концепція комунікативної доступності освітнього середовища для глухих та напівглухих здобувачів освіти. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реальність та перспективи*. 2021. Вип. 84. С. 72-75.
4. Савченко Ю. Арт-терапія як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2018. (14). С. 261-263.

REFERENCES

1. Voznesenska, O. (2015). Art-terapiia yak zasib psykho-sotsialnoho vidnovlennia osobystosti. [Art therapy as a means of psycho-social restoration of personality]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*. 2 (29). S. 40-47. [in Ukrainian].
2. Danilavichutiie, E. A. (2018). Dity z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi. [Children with special educational needs in an inclusive environment]. *Nauka – praktytsi. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. № 3. S. 7-19. [in Ukrainian].
3. Zamsha, A. V. (2021). Kontsepsiia komunikativnoi dostupnosti osvitnoho seredovyshcha dlia hlukhykh ta napivhlukhykh zdobuvachiv osvity. [The concept of communicative accessibility of the educational environment for deaf and semi-deaf students]. *Naukovyi visnyk NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vyp. 84. S. 72-75. [in Ukrainian].
4. Savchenko, Yu. (2018). Art-terapiia yak zasib estetychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku. [Art therapy as a means of aesthetic education of preschool children]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy*. (14). S. 261-263. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КЛЕПАР Марія Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: етнопедагогіка, фольклор, формування світоглядної позиції особистості.

МАТВЕСВА Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри

педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: навчання та виховання, розвиток дітей з особливими освітніми потребами

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KLEPAR Maria Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: ethnopedagogy, folklore, philosophical positions.

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: education and upbringing, development of children with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2022 р.

УДК 378.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-43-50

ЛУТАЄВА Тетяна Василівна –

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології,
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації
Національного фармацевтичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5825-560>
e-mail: t.lutaeva@gmail.com

ШВАРП Наталія Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології,
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації
Національного фармацевтичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0255-9310>
e-mail: surgay66@gmail.com

ТИМОЩУК Ганна Василівна –

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки і психології,
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації
Національного фармацевтичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1697-4868>
e-mail: timoshchukann@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПСИХОГІГІЄНИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти психогігієни, зокрема в історичній ретроспективі; наведено проблематику основних завдань даного наукового напрямку; акцентовано увагу на тих етапах життєвого шляху науковців-медиків Слобожанщини, у яких реалізовувалася їхня педагогічна й громадсько-просвітницька діяльність. Зазначено, що від психічного стану людини залежить і її фізіологічний стан, і здоров'я в цілому, тому підтримка його у нормі – передумова здоров'язбереження. Наголошено на тому, що у межах психогігієни слід розглядати й такі галузі знань: психопрофілактику, психокорекцію, психотерапію. На основі аналізу численних дослідницьких позицій запропоновано авторське визначення психогігієничної компетентності як динамічної системи знань, умінь і навичок, цінностей, стереотипів мислення та діяльності, що визначає дбайливе ставлення особистості до власного психічного здоров'я та оточуючих. Виокремлено основні механізми, які сприяють формуванню психогігієничної компетентності здобувачів вищої освіти. Зауважено, що успішність даного процесу безпосередньо залежить від включення студентів в активну освітню діяльність. При цьому значущими є: визнання ціннісно-смислових детермінант; розуміння адекватної самооцінки, мотивації досягнення успіху, установки на результат; наявність широкого діапазону життєвих інтересів, зовнішньої та внутрішньої спрямованості цілей. Підкреслено актуальність розвитку компетентності викладачів щодо упровадження сучасних освітніх здоров'язберігаючих технологій як основи формування психогігієничної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема під час проходження курсів підвищення кваліфікації.

Ключові слова: психогігієнична компетентність, здоров'язбереження, здоров'язберезувальне освітнє середовище, фундатори вітчизняної медичної освіти, викладач закладу вищої освіти, здобувач вищої освіти, виховання.

LUTAIEVA Tetiana Vasylivna –

Doctor of Pedagogy Sciences,

Associate Professor, Head of Pedagogy and Psychology

Department Institute for Advanced Training of Pharmacy

Specialists at National University of Pharmacy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5825-560>

e-mail: t.lutaeva@gmail.com

SHVARP Natalia Viktorivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Pedagogy and Psychology Department

Institute for Advanced Training of Pharmacy Specialists at

National University of Pharmacy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0255-9310>

e-mail: surgay66@gmail.com

TYMOSCHUK Hanna Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of Pedagogy and

Psychology Department Institute for Advanced Training of

Pharmacy Specialists at National University of Pharmacy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1697-4868>

e-mail: timoshchukann@gmail.com

THE FORMATION OF PSYCHOHYGIENIC COMPETENCE OF APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

Purpose of the article is to characterize the features of the formation of psychohygienic competence of applicants for higher education in particular in historical retrospective. Methodology. The theoretical research methods, in particular the analysis of scientific and pedagogical literature on the problem of the formation of psychohygienic competence of applicants for higher education; generalization and systematization of information on the content of the concepts of «psychohygiene» and «psychohygienic competence», as well as pedagogical experience in the formation of this concept; historical and pedagogical (allowed to consider the problem of research in historical retrospective); personified (allowed to focus on those stages of the life path of medical scientists in Slobozhanshchina, in which their pedagogical and public-educational activities were implemented) are used in the article. Results. The theoretical aspects of psychohygiene – a branch of modern hygiene that studies the neuropsychiatric state of a person, its dynamics due to the influence on his body of natural, industrial and social factors in order to create the most favorable conditions for the preservation and strengthening of mental and somatic health are considered and also the problems of the main tasks of this scientific direction are given: the study of the nature of mental health and the sanogenic potential of the individual; definition of the most important guidelines and rules of psychohygienic practice; development of the basics of prevention of conditions, situations and risk behavior (dependent behavior). It is noted that both his physiological state and health in general depend on the mental state of a person, so maintaining it normally is a prerequisite for health saving. It is emphasized that within the framework of psychohygiene the following areas of knowledge should be considered: psychoprophylaxis, psychocorrection, psychotherapy. Based on the analysis of numerous research positions, the author's definition of psychohygienic competence as a dynamic system of knowledge, skills and abilities, values, stereotypes of thinking and activity, which determines the careful attitude of the individual to his own mental health and others, is proposed. The main mechanisms that contribute to the formation of psychohygienic competence of applicants for higher education are identified. It is noted that the success of this process directly depends on the inclusion of students in active educational activities. The relevance of the development of teachers' competence in introducing modern educational health-saving technologies as the basis for the formation of psychohygienic competence of higher education applicants, in particular during advanced training courses, is emphasized. Practical value. The theoretical and practical achievements presented in the article can be used by scientists who work upon the problems of pedagogical education; by pedagogical staff of postgraduate pedagogical education institutions, and by the teachers and methodologists in educational practice especially in the process of distance learning.

Key words: psychohygienic competence, health saving, health-saving educational environment, founders of national Medical education, teacher of a higher Education institution, applicant for higher education, education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стрімкі зміни в соціальній, економічній та культурній сферах, напружений життєвий ритм і стреси зіштовхують здобувачів вищої освіти з ситуаціями постійного емоційного перевантаження, тривожності, нервового напруження, що вкрай негативно впливають на їхнє психічне здоров'я та душевне благополуччя. Емоційний настрій, з яким

студенти опановують певні компетентності (загальні й професійні знання, вміння та навички тощо), багато в чому визначає якість їхньої освітньої діяльності, а також істотно впливає на рівень успішності. Саме тому психогігієна емоційних процесів є вагомим фактором створення оптимальних умов для результативної інтелектуальної праці.

У зв'язку із означеними положеннями проблема формування психогігієнічної

компетентності здобувачів вищої освіти є назрілою та значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Висвітленню теоретичних і практичних аспектів формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (О. Алексєєва, К. Бірс, О. Блейлер, С. Болтвіць, Л. Буря, І. Вітенко, М. Винник, Н. Висідалко, Л. Гармаш, Р. Зоммер, К. Ізард, Ю. Іщейкіна, Н. Ковальська, М. Корольчук, С. Корсаков, Н. Коцур, Б. Кочубей, Е. Крепелін, Л. Куліков, Т. Лутаєва, Р. Мей, І. Мержеєвський, О. Новікова, К. Пасько, А. Прокопенко, Е. Псядло, І. Сікорський, О. Форель, К. Хорні та інші). Разом з тим, урахувавши всю множинність і багатоаспектність існуючих доробок, вони потребують певного узагальнення.

Мета дослідження: висвітлити особливості формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти.

У статті було використано **методи дослідження:** загальнонаукові (аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти; узагальнення та систематизація інформації щодо змістовного наповнення понять «психогігієна» та «психогігієнічна компетентність», а також педагогічного досвіду щодо формування означеного концепту); історико-педагогічні (дозволили розглядати проблему дослідження в історичній ретроспективі); персоніфікований (дозволив зосередити увагу на тих етапах життєвого шляху науковців-медиків Слобожанщини, у яких реалізовувалася їхня педагогічна й громадсько-просвітницька діяльність).

Виклад основного матеріалу дослідження. Елементи психічної гігієни набули значущості у житті людини задовго до того, як відбулася систематичне вивчення даного феномену. Над необхідністю підтримувати власне душевне здоров'я та рівновагу у взаємодії з навколишнім світом замислювалися ще античні мислителі. Значення для психіки людини «врівноваженого життя» підкреслював Демокріт, а Епікур називав оптимальний психічний стан «атараксією» – спокоєм мудрої людини. Платон вважав, що душа людини існує не ізольовано, а є складовою світової душі. На думку мислителя, гармонійне поєднання бажання, волі та розуму є основою цілісного духовного життя. Повчальні підходи до здійснення особистістю саморегуляції висвітлено у творах Конфуція та його учнів [12, с. 9]. Філософський світогляд практично завжди був пов'язаний з пошуком

способів досягнення гармонії у внутрішньому світі людини. Пізніше, фактором, що стабілізує та гармонізує психічне, внутрішнє життя людини, стала релігія.

Дослідження науковцями психолого-педагогічних умов дотримання здорового способу життя, зокрема забезпечення гармонійного зв'язку фізичного виховання з розумовим і моральним в освітньому просторі, відбувалось упродовж доволі тривалого періоду. Установлено, що упродовж ХІХ – поч. ХХІ ст. учені Слобожанщини у контексті висвітлення особливостей організації виховання дітей та молоді на наукових засадах, приділяли увагу як ролі гігієни, так і способам досягнення духовної досконалості [8; 16]. Ціннісні орієнтації античної доби, періоду Просвітництва позначилися на поглядах і просвітницькій діяльності фундаторів вітчизняної медичної й фармацевтичної освіти (М. Валяшко, Л. Ванногі, С. Гордієнко, Я. Громов, В. Грубе, В. Данилевський, В. Дрейсиг, І. Зарубін, І. Каменський, І. Книгін, Г. Лагермарк, П. Лазаревич, І. Оршанський, І. Скворцов, В. Фавр, В. Черняєв, А. Якобій та інші).

Так, професор кафедри повивальної майстерності, секретар ради, інспектор казеннокоштных студентів Харківського університету, член училищного комітету Харківського навчального округу І. Каменський на щорічному урочистому акті (17 січня 1812 р.) з нагоди заснування Харківського університету привернув увагу до засобів виховання здорової особистості. Автор промови вбачав їх як у правильно організованій руховій активності, так і у вправах для душі [9, с. 117].

Зауважимо, що психогігієна як наукова дисципліна виникла на рубежі ХІХ і ХХ ст. Її формування пов'язане, передусім, із доробками щодо попередження психічних і нервових захворювань С. Корсакова, І. Мержеєвського, І. Сікорського та інших. Вагомий внесок в обґрунтування досліджуваного концепту здійснили й зарубіжні психіатри О. Блейлер, Е. Крепелін, О. Форель та інші. Дослідженню саме психогігієни приділяли особливу увагу Р. Зоммер і К. Бірс.

Вивчення педагогічної спадщини науковців Слобожанщини – фундаторів вітчизняної медичної освіти дозволяє свідчити, що питання суті душевного здоров'я та вагомості його досягнення вихованцем з метою розвитку гармонійної особистості займали значне місце у науковій роботі представників медичного факультету Харківського університету наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (табл. 1).

Таблиця 1

Публікації науковців Слобожанщини про душевне здоров'я, гігієну праці під час навчання й гармонійне виховання особистості (кінець XIX – початок XX ст.) [4; 9; 13; 14]

№	Науковець	Публікація	Рік публікації
1.	Скворцов І.	К. Д. Ушинський як педагог – публіцист	1894
2.	Оршанський І.	Що таке душевне здоров'я?	1904
3.	Скворцов І.	Гігієна виховання та освіти	1906
4.	Данилевський В.	Розумні розваги та їхнє наукове обґрунтування	1915

Зокрема, І. Скворцов висловлювався щодо духовного здоров'я як складової здоров'я людини, передбачив зростання інтересу педагогів до наукових розвідок у сфері психології з метою ефективної організації освітнього процесу для виховання освіченої особистості, яка вмє «укріплювати тіло, розвивати розум, облагороджувати мораль» [14, с. 67].

Констатуємо, що професор Харківського університету, спеціаліст у галузі нервових і душевних хвороб І. Оршанський відводив значну роль соціальному середовищу у духовному житті окремого індивіда, здатності людини зберігати баланс і стійкість у власному житті. Він підкреслював важливість виховання особистості за цим напрямом. За твердженням І. Оршанського, розвиток душевно здорової особистості доречно організувати так, щоб людина була здатна отримувати задоволення від праці інтелектуальної, а також відчувати естетичні емоції, почуття благоговіння, правди та краси [9, с. 300].

Відомий фізіолог, професор В. Данилевський виступив на з'їзді розумних розваг у Харкові (7–12 червня 1915 р.) з доповіддю, в якій схарактеризував такі розваги (прогулянки й гра) як механізми гігієни душевної діяльності й закликав поширювати її «елементарні правила» [4].

У народній енциклопедії наукових і прикладних знань з метою пропаганди здорового способу життя серед населення були надруковані статті з гігієни, написані В. Фавром. Серед питань, що висвітлювалися, була й шкільна гігієна. Увага читачів зверталася на необхідність організації відпочинку від занять. Було зроблено наголос на значущості ігрової діяльності здобувачів освіти [9, с. 300].

Показово, що дослідження науковців Слобожанщини XIX – поч. XX ст. у контексті психологічної проблематики, отримували визнання за кордоном. Так, приват доцент кафедри приватної патології і терапії внутрішніх хвороб Харківського університету

О. Шилтов удостоївся членства у Лондонському психологічному товаристві за експериментальну працю «Про дію волі на відстані» («Jurnal of the Society for Psychical Research») [9].

Сучасна психогігієна опікується вирішенням соціальних проблем, що мають відношення до психічного здоров'я та душевної рівноваги пересічних громадян і учасників освітнього процесу; як і раніше, її основна мета – їхнє збереження.

Як зазначають Ю. Ішейкіна та Л. Буря, психогігієна є галуззю сучасної гігієни, яка вивчає стан нервово-психічного здоров'я людини, його динаміку у зв'язку із впливом на організм природних, виробничих і соціально-побутових факторів з метою створення найбільш сприятливих умов для збереження та зміцнення психічного та соматичного здоров'я [5].

Щодо основних завдань даного наукового напрямку, то він визначається наступною проблематикою: 1) вивчення природи психічного здоров'я та саногенного потенціалу особистості; 2) визначення найважливіших орієнтирів і правил психогігієнічної практики; 3) розробка основ профілактики станів, ситуацій та поведінки ризику (залежної поведінки).

Планування будь-яких психогігієнічних, а також психопрофілактичних заходів, що є невід'ємними, має спиратися на знання природи психологічної стійкості особистості, шляхів досягнення внутрішньої гармонії, своєчасної та ефективної адаптації до мінливого оточуючого середовища.

Розуміємо психогігієну як практику реалізації оздоровчих заходів, створення умов для максимально повного збереження та зміцнення психічного здоров'я великих і малих груп, окремої людини, підвищення психологічної стійкості та суб'єктивного благополуччя особистості, підтримки її працездатності. Слід акцентувати увагу на тому, що у межах психогігієни розглядають й такі галузі знань: психопрофілактику, психокорекцію, психотерапію.

Прийнято вважати, що головна мета психопрофілактики – попередження психічних розладів. Слід зазначити й те, що окремі завдання у психопрофілактиці та психогігієні є загальними. Наприклад, нейтралізація або послаблення патогенного впливу навколишнього середовища, що спричинює ті, чи інші порушення психіки. Натомість, психокорекція – виправлення недоліків психічного розвитку або поведінки індивіда за допомогою засобів психологічного впливу. Вона передбачає психологічний вплив на людину з метою попередження можливих захворювань; більш успішного подолання існуючого

захворювання; попередження рецидивів і зниження інвалідизації. Суть психотерапії розкриваємо як особливий вид міжособистісної взаємодії, при якому певним особам надається професійна допомога психологічними засобами при вирішенні їхніх проблем, чи труднощів психологічного характеру [5, с. 8].

Зауважимо, що психогігієна особистості є рівнем практичної психічної гігієни, де центральним об'єктом є індивід, особистість; у науковому аспекті вона розвиває принципи та правила ставлення до себе та оточуючих у безпосередній міжособистісній взаємодії з урахуванням особливостей життєвих ситуацій.

Загалом, наукова розробка педагогічних і психологічних засад психогігієни здобувачів освіти дає змогу:

- поглибити гуманістичну концепцію цілісного розвитку особистості шляхом застосування психогігієнічного підходу до організації освітнього процесу;

- розвинути та трансформувати відповідно до соціальних потреб методичний інструментарій у сфері педагогічної психогігієни з метою практичного забезпечення повноцінних умов психічного життя;

- визначити перспективи соціально-психологічної адаптації, формування захисних властивостей психосфери до впливу соціально-екологічних депресорів і на цих засадах забезпечити розвиток здобувачів освіти [3].

Спираючись на напрацювання вітчизняних і зарубіжних авторів [1; 2; 3; 7; 12], розглядаємо психогігієнічну компетентність учасників освітнього процесу, зокрема й здобувачів вищої освіти, як динамічну систему знань, умінь і навичок, цінностей, стереотипів мислення та діяльності, яка визначає дбайливе ставлення особистості до власного психічного здоров'я та оточуючих.

Нам імпонує твердження С. Болтвіця: «Розвиток психогігієнічної компетентності фахівців професій типу «людина-людина» створює умови для втілення важливих принципів рівноваги та взаємоузгодженості середовищних впливів, ідеально-реалістичної єдності, оцінювального підходу у визначенні впливів на особистість» [3, с. 87].

Важливо усвідомлювати, що від психічного стану людини залежить і її фізіологічний стан, і здоров'я в цілому, тому підтримка його у нормі – передумова здоров'язбереження. Домінуюча в освітньому процесі розумова праця відбувається у несприятливих умовах і створює додаткові стресові ситуації, що пов'язані із суттєвими змінами у різних фізіологічних процесах. Профілактика ж розумової та емоційної втоми є повністю предметом психогігієни. Крім того, у студентському віці – періоді соціального та професійного становлення особистості – акцент

психопрофілактичної роботи зміщується у бік самовиховання. Загострена самосвідомість, пошук покликання, інтенсивне самоствердження визначають підвищений інтерес юнацтва до питань психології та психогігієни. У цьому періоді особливо великою є потреба у практичних навичках роботи над собою та самоконтролю.

Слід зазначити, що освітній процес в онлайн-середовищі містить у собі багато різноманітних і достатньо сильних подразників що впливають на нервову систему учасників освітнього процесу. Тому, у закладах вищої освіти (ЗВО), як ніде, необхідно дотримуватися рекомендацій психогігієни, розуміючи під цим систему заходів, що спрямовані на збереження та укріплення психічного здоров'я, досягнення найкращого функціонального стану нервової системи.

Вивчення низки публікацій з теми дослідження [1; 2; 3; 7; 12; 16; 17] та аналіз передового педагогічного досвіду дозволяють стверджувати, що формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти передбачає:

1. включення майбутніх фахівців в активну освітню діяльність;

2. створення здоров'язбережувального освітнього середовища;

3. опановування майбутніми фахівцями методикою психогігієнічного навчання – системи відповідних знань, умінь і навичок щодо саморозвитку й самовдосконалення, зміцнення психічного здоров'я та зменшення негативних наслідків психотравм;

4. участь учасників освітнього процесу у здоров'язбережувальній діяльності;

5. підвищення компетентності викладачів ЗВО у відповідному питанні, розвиток їхньої готовності до формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до здорового способу життя;

6. ознайомлення з методиками, прийомами, вправами психологічної саморегуляції, які сприяють попередженню розвитку нервово-емоційної перевтоми та кращому розумінню власних психофізіологічних можливостей;

7. зниження рівня тривожності та запобігання емоційному вигоранню учасників освітнього процесу (функціонування у межах ЗВО психологічної служби тощо).

Успішність процесу формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти безпосередньо залежить від їхнього включення в активну освітню діяльність. Дослідниками визначена формула якості освітньої діяльності ЗВО, що на їхню думку, об'єднує дев'ять ключових компонентів, основними із яких є: педагогіка, яка ґрунтується на партнерстві; сучасне освітнє

середовище, що забезпечує необхідні умови, засоби та технології для навчання студентів та освітян не лише в приміщенні освітнього закладу, а й за його межами; умотивований викладач, який матиме свободу для творчості та професійного розвитку; новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві [10].

При цьому важливими для учасників освітнього процесу є визнання ціннісно-смыслових детермінант; розуміння значущості адекватної самооцінки, мотивації досягнення успіху, установки на результат; наявність широкого діапазону життєвих інтересів, зовнішньої та внутрішньої спрямованості цілей.

Узагальнення педагогічного досвіду організації післядипломної освіти на базі Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету (ІПКСФ НФаУ) дозволяє констатувати: підвищенню компетентності викладачів ЗВО щодо упровадження сучасних освітніх здоров'язберігаючих технологій як основи формування психогігієнічної компетентності здобувачів вищої освіти сприяє зміст курсів підвищення кваліфікації «Психолого-педагогічна підготовка викладача», «Сучасні технології навчання», «Методика викладання у вищій школі», «Інноваційні технології викладання». Показовим є перелік програмних результатів навчання, що набувають здобувачі післядипломної освіти у процесі навчання за програмою названих курсів підвищення кваліфікації. Серед них: розуміння сучасних методів і технологій викладання, що можуть використовуватися для відповідної навчальної дисципліни, аналіз і вдосконалення власних методів викладання; розуміння методів здійснення індивідуального супроводу, наставництва, менторства; взаємодія зі здобувачами вищої освіти на засадах партнерства та взаємоповаги; володіння внутрішньою мотивацією та виявлення здатності до власного професійного розвитку та професійної саморефлексії, визначення основних умов збереження емоційного здоров'я викладача; володіння сучасними техніками та прийомами стабілізації емоційного стану.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, необхідність формування здорового способу життя, забезпечення гармонійного зв'язку фізичного виховання з розумовим і моральним в освітньому просторі, визнання психологічної та духовної складових здоров'я було характерним для мислителів минулих століть. Важливим напрямом просвітницької діяльності фундаторів вітчизняної медичної освіти було

висвітлення особливостей розвитку духовно багатой, душевно здорової особистості. Значна частка науковців кінця XIX – початку XX ст. розглядала духовність переважно у площині філософсько-педагогічної, антропологічної парадигм. Науковці-медики Слобожанщини зазвичай користувалися цим поняттям, зазначаючи здатність особи долати грубий егоїзм, намагання служити істині, правді та красі.

У період сьогодення психогігієнічна компетентність здобувачів вищої освіти відображає динамічний стан їхнього фізичного та психічного благополуччя, збереження та розвитку психофізіологічних функцій, працездатності та активності й ґрунтується на індивідуалізації, здатності до саморегуляції. Визначаємо психогігієнічну компетентність здобувачів вищої освіти як динамічну систему знань, умінь і навичок, цінностей, стереотипів мислення та діяльності, що визначає дбайливе ставлення особистості до власного психічного здоров'я та оточуючих.

Констатуємо, що формування означеної компетентності в університетському просторі залежить від готовності викладачів ЗВО: спрямовувати здобувачів вищої освіти до визнання ціннісно-смыслових детермінант, розуміння значущості адекватної самооцінки; формувати мотивацію студентів на досягнення успіху й сприяти їхній установці на результат; формувати широкий діапазон життєвих інтересів, зовнішньої та внутрішньої спрямованості цілей майбутніх фахівців. Важливим напрямом безперервного професійного розвитку викладачів ЗВО є розширення меж їхньої особистої та професійної самореалізації на курсах підвищення кваліфікації з тематикою психолого-педагогічного змісту. Відтак, визнаємо зовнішнім чинником психогігієнічної компетентності – здоров'язберезувальне освітнє середовище ЗВО, внутрішнім – особистісний потенціал учасників освітнього процесу.

Гармонійний розвиток здобувачів вищої освіти, укріплення їхнього психічного здоров'я значною мірою залежать від розробленої ЗВО системи психогігієнічного просвітництва та заходів щодо формування психогігієнічної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Актуальним напрямом подальших розвідок є більш ґрунтовний аналіз сутності, особливостей, компонентного складу психогігієнічної компетентності; визначення та обґрунтування педагогічних умов її формування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури. *Наука і освіта*. 2013. № 1–2. С. 120–122.
2. Бойчук Ю. Д., Турчинов А. В. Сутність здоров'язбережувальної компетентності в контексті валеологічної парадигми. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2015. № 48–49. С. 180–186.
3. Болтівець С. І. Педагогічна психогігієна : теорія та методика : монографія. Київ : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. 302 с.
4. Данилевский В. Я. Разумные развлечения и научное их обоснование. Труды созданного Харьковским Обществом грамотности 7–12 июня 1915 г. в г. Харькове Съезда по вопросам организации разумных развлечений для населения Харьковской губернии. В 2 т. Харьков : Тип. М. Х. Сергеева, 1915. Т. 2. С. 309–318.
5. Іщейкіна Ю. О., Буря Л. В. Гігієна та екологія : навч. посіб. Київ : АСМІ, 2018. 307 с.
6. Карпенко Є. Методи сучасної психотерапії : навч. посіб. Дрогобич : Посвіт, 2015. 116 с.
7. Коцур Н. І., Гармаш Л. С. Психогігієна : навч. посіб. Чернівці : Книги-XXI, 2005. 380 с.
8. Лутаєва Т. В. Педагогічна й громадсько-просвітницька діяльність науковців Слобожанщини – фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Україні (XIX – поч. XX ст.) : автореф. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2021. 40 с.
9. Лутаєва Т. В. Педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність фундаторів вищої медичної та фармацевтичної освіти : регіональний історико-педагогічний аспект : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2019. 599 с.
10. Манкус І. В., Недбаєвська Л. С., Дінжос Р. В. Підготовка фахівців в ЗВО : інновації в методах і формах. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 3 (2). С. 199–205.
11. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / под. ред. проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. Харьков : Изд-во университета, 1905-1906. 471 с.
12. Прокопенко А. В. Психогігієна : навч. посіб. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 230 с.
13. Скворцов И. П. Гигиена воспитания и образования. Санкт-Петербург : [Б.И.], 1906. 82 с.
14. Скворцов И. П. К. Д. Ушинский как педагог – публицист. *Вестник воспитания*. 1894. № 7. С. 182–199.
15. Скворцов И. П. О воспитании нравственности. *Русская школа*. 1903. № 1. С. 80–94.
16. Galiy L., Lutaieva T., Lenchuk L., Surikov O., Moroz S. The Role of Pharmaceutical Scientists in the Formation of a Healthy Lifestyle as a Value Orientation. *Pharmacy*. 2022. № 10 (1). 20 p. (in Engl.). DOI: <https://doi.org/10.3390/pharmacy10010020>
17. Keleher H., MacDougall C. Concepts of Health. South Melbourne, Victoria Oxford University Press, 2016. URL: http://lib.oup.com.au/he/samples/keleher_uh4e_sample.pdf (дата звернення 12.11.2022).

REFERENCES

1. Bashavets, N. A. (2013). Zdorov'iazberezhuvalna kompetentnist maibutnoho fakhivtsia yak osnova yoho kultury. [Health-saving competence of the future specialist as the basis of his culture]. *Nauka i osvita*. 2013. Vol. 1–2. pp. 120–122. [in Ukrainian].
2. Boychuk, Y. D., Turchynov, A. V. (2015). Sutnist zdorov'iazberezhuvalnoi kompetentnosti v konteksti valeolohichnoi paradyhmy. [The essence of health-saving competence in the context of the valeological paradigm]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. Vol. 48–49, pp. 180–186. [in Ukrainian].
3. Boltivets, S. I. (2000). Pedahohichna psykhohihiiena : teoriia ta metodyka : monohrafiia. [Pedagogical psychohygiene : theory and methodology. Monograph]. Kyiv : Editorial Board of the Bulletin of the Higher Attestation Commission of Ukraine, 302 p. [in Ukrainian].
4. Danilevsky, V. Y. (1915). Razumnye razvlecheniya i nauchnoe ih obosnovanie [Smart entertainment and scientific substantiation]. *Trudy sozannogo Harkovskim Obshestvom gramotnosti 7–12 iyunya 1915 g. v g. V 2 t. Kharkov : Typ. M. Kh. Serheeva*. Vol. 2, pp. 309–318. [in Russian].
5. Ischeikina, Yu. O., Storm, L. V. (2018). Hihiiena ta ekolohiia : navch. posib. [Hygiene and ecology. Manual]. Kyiv : ACMI, 307 p. [in Ukrainian].
6. Karpenko, E. (2015). Metody suchasnoi psykhoterapii : navch. posib. [Methods of modern psychotherapy. Manual]. Drohobych : Posvit, 116 p. [in Ukrainian].
7. Kotsur, N. I., Harmash, L. S. (2005). Psykhohihiiena : navch. posib. [Psychohygiene. Manual]. Chernivtsi : Books-XXI, 380 p. [in Ukrainian].
8. Lutaieva, T. V. (2021). Pedahohichna ta hromadsko-prosvitnytska diialnist fundatoriv vyshchoi medychnoi ta farmatsevychnoi osvity (XIX – poch. XX st.). Avtoref. ... diss. dok. ped. nauk. [Pedagogical, public and enlightenment activity of Slobozhanshchyna scientists – founders of Medical and Pharmaceutical education in Ukraine (19th – early 20 th centuries). Abstract of dr. ped. sci. diss.]. Kharkiv, 40 p. [in Ukrainian].
9. Lutaieva, T. V. (2019). Pedahohichna ta hromadsko-prosvitnytska diialnist fundatoriv vyshchoi medychnoi ta farmatsevychnoi osvity : rehionalnyi istoriko-pedahohichnyi aspekt : monohrafiia. [Pedagogical and public-educational activity of the founders of higher medical and pharmaceutical education: regional historical and pedagogical aspect. Monograph]. Kharkiv : Ivanchenko I. S. Publishing House, 599 p. [in Ukrainian].
10. Mankus, I. V., Nedbaevskaya, L. S. & Dinzhos, R. V. (2018). Pidhotovka fakhivtsiv v ZVO : innovatsii v metodakh i formakh. [Training of specialists in higher education institutions : innovations in methods and forms]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. Vol. 3 (2), pp. 199–205. [in Ukrainian].
11. Skvortsov, I. P. & Bagaley, D. I. (Eds.). (1905–1906). Medicinskij fakultet Harkovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushestvovaniya (1805–1905). [Medical faculty of Kharkov University for the first 100 years of its existence (1805-1905)]. Kharkov, 471 p. [in Russian].

12. Prokopenko, A. V. (2014). *Psykhohihiiena : navch. posib.* [Psychohygiene. Manual]. Ostrog : Publishing House of the National University «Ostroh Academy», 230 p. [in Ukrainian].

13. Skvortsov, I. P. (1906). *Gigiena vospitaniya i obrazovaniya.* [Hygiene of upbringing and education]. St. Petersburg : [without edition], 82 p. [in Russian].

14. Skvortsov, I. P. (1894). *K. D. Ushinskij kak pedagog – publicist* [K. D. Ushinsky as a teacher – a publicist]. *Vestnik vospitaniya.* № 7, pp. 182–199. [in Russian].

15. Skvortsov I. P. (1903). *O vospytany npravstvennosti.* [On the questioning of morality]. *Russkaia shkola.* № 1, pp. 80–94. [in Russian].

16. Galiy, L., Lutaieva, T., Lenchyk, L., Surikov, O. & Moroz S. (2022). *The Role of Pharmaceutical Scientists in the Formation of a Healthy Lifestyle as a Value Orientation.* *Pharmacy.* № 10 (1). 20 p. DOI: <https://doi.org/10.3390/pharmacy10010020>. [in English].

17. Keleher, H., MacDougall, C. (2016). *Concepts of Health.* South Melbourne, Victoria Oxford University Press. URL: http://lib.oup.com.au/he/samples/keleher_uh4e_sample.pdf. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛУТАЄВА Тетяна Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету.

Наукові інтереси: теорія та історія педагогіки; просвітницька діяльність; медична та фармацевтична освіта; педагогічна культура; родинна педагогіка; формування полікультурної компетентності здобувачів вищої освіти.

ШВАРП Наталія Вікторівна – кандидат педагогічних, доцент кафедри педагогіки і психології Інституту підвищення кваліфікації

спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету.

Наукові інтереси: психологія учасників освітнього процесу.

ТИМОЩУК Ганна Василівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і психології Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації Національного фармацевтичного університету.

Наукові інтереси: педагогічна аксіологія; сучасні педагогічні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LUTAIEVA Tetiana Vasylivna – Doctor of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Head of Pedagogy and Psychology Department Institute for Advanced Training of Pharmacy Specialists at National University of Pharmacy.

Research interests: theory and history of pedagogy; educational activities; medical and pharmaceutical education; pedagogical culture; family pedagogy; formation of multicultural competence of applicants for higher education.

SHVARP Natalia Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogy and Psychology Department Institute for Advanced Training of Pharmacy Specialists at National University of Pharmacy.

Research interests: psychology of participants in the educational process.

TYMOSCHUK Hanna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of Pedagogy and Psychology Department Institute for Advanced Training of Pharmacy Specialists at National University of Pharmacy.

Research interests: pedagogical axiology, modern pedagogical technologies.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 316.4.063.3-053.5-056.264

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-50-58

МАРТИНЧУК Олена Валеріївна –

доктор педагогічних наук, доцент завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6119-9306>
e-mail: o.martynchuk@kubg.edu.ua

АТАМАНЧУК Ніна Станіславівна –

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта освітньої програми 016.01.01 Логопедія Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4101-3989>
e-mail: nsatamanchuk.il21@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Розвиток України та інтеграція її в європейський простір вагомо впливають на освітню політику та практику нашої держави. Особливо це стосується забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на навчання. Одним із пріоритетних напрямів розвитку національної системи освіти є пошук ефективних шляхів

додолучення дітей із особливими освітніми потребами в освітнє середовище, забезпечення їхньої соціалізації та соціальної інтеграції.

Приділяється недостатньо уваги пошуку ефективних шляхів додолучення дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в інклюзивне освітнє середовище для забезпечення їхньої соціалізації та соціальної інтеграції. Зважаючи на те, що заклад дошкільної освіти є першою ланкою освіти в Україні, у межах якої здійснюється соціалізація дитини, важливо розуміти особливості соціальної інтеграції дошкільника у загальноосвітній простір та застосовувати для її забезпечення науково обґрунтовані, дієві та відповідні віку засоби соціальної інтеграції.

У статті проаналізовано загальну та спеціальну психолого-педагогічну літературу щодо висвітлення поняття «соціальної інтеграції»; визначено сутність процесу соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Обґрунтовано критерії та показники соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку, описано методіку дослідження рівня соціальної інтеграції дітей вказаної вікової групи, окреслено особливості соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ на підставі якісного аналізу отриманих результатів проведеного діагностичного дослідження стосовно кожної з компетентностей дітей молодшого дошкільного віку, а також порівняно рівень соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком з рівнем соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: соціальна інтеграція, діти молодшого дошкільного віку, загальний недорозвиток мовлення, особливості соціальної інтеграції, критерії та показники соціальної інтеграції, методіка дослідження рівня соціальної інтеграції.

MARTYNCHUK Olena Valeriivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, docent, Head of the Department of Special and Inclusive Education

Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6119-9306>

e-mail: o.martynchuk@kubg.edu.ua

ATAMANCHUK Nina Stanislavovna –

Applicant for the second (master's) level of Higher Education

specialty 016 Special education of the educational program

016.01.01 Speech therapy Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4101-3989>

e-mail: nsatamanchuk.il21@kubg.edu.ua

FEATURES OF SOCIAL INTEGRATION OF CHILDREN OF PRIMARY PRESCHOOL AGE WITH A GENERAL UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH

The development of Ukraine and its integration into the European space have a significant impact on the educational policy and practice of our state. This especially applies to ensuring the right of children with special educational needs to study. Therefore, one of the priority directions of the development of the national education system is the search for effective ways of including children with special educational needs in the educational environment, ensuring their socialization and social integration.

Insufficient attention is paid to finding effective ways to include preschool children with special educational needs in an inclusive educational environment to ensure their socialization and social integration. Taking into account the fact that the preschool education institution is the first link of education in Ukraine, within which the socialization of the child is carried out, it is important to understand the peculiarities of the social integration of the preschooler in the general educational space and to apply scientifically based, effective and age-appropriate means of social integration to ensure it.

The article analyzes general and special psychological and pedagogical literature on the concept of "social integration"; the essence of the process of social integration of children of younger preschool age with general underdevelopment of speech is determined. The criteria and indicators of social integration of children of younger preschool age are substantiated, the methodology of researching the level of social integration of children of the specified age group is described, the features of social integration of children of younger preschool age with general underdevelopment of speech are outlined on the basis of a qualitative analysis of the results of a diagnostic study regarding each of the competencies of children of younger preschool age, and also compared the level of social integration of children of younger preschool age with typical development with the level of social integration of children of younger preschool age with general underdevelopment of speech.

Key words: social integration, children of younger preschool age, general underdevelopment of speech, features of social integration, criteria and indicators of social integration, research methodology of the level of social integration.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Посилення міжнародної орієнтації на забезпечення ефективного інклюзивного навчання у системі дошкільної освіти сприяє розвитку освітньої політики і практики у сфері національних

систем дошкільної освіти [10]. Міжнародні тенденції, безперечно, мають значний вплив на розвиток освітньої політики в Україні, в основу якої покладено пріоритетність дошкільної освіти як фундаменту цілісної системи неперервної освіти та її органічний зв'язок із

ідеями Нової української школи [10]. Впровадження освітніх реформ відбувається з чіткою орієнтацією на ключові показники якості дошкільної освіти в розрізі щоденної діяльності дітей: гра, взаємодія, спілкування, формування життєвих навичок, безпека й все те, що забезпечує добробут і розвиток дитини [10, с. 2].

Проте низка досліджень свідчить, що наразі акцент здійснюється на забезпеченні дитини психолого-педагогічними та корекційно-розвитковими послугами у вигляді занять, що не відповідає філософії інклюзії. Також не приділяється достатньо уваги пошуку ефективних шляхів долучення дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (далі – ООП) в інклюзивне освітнє середовище для забезпечення їхньої соціалізації та соціальної інтеграції. Зважаючи на те, що заклад дошкільної освіти є першою ланкою освіти в Україні, у межах якої здійснюється соціалізація дитини, важливо розуміти особливості соціальної інтеграції дошкільника у загальноосвітній простір та застосовувати для її забезпечення науково обґрунтовані, дієві та відповідні віку засоби соціальної інтеграції.

Проте наразі бракує досліджень, зосереджених на з'ясуванні особливостей соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами, які тільки починають опановувати навички життя у колективі. Відтак, існує потреба у вивченні цих особливостей і розробленні дієвих засобів забезпечення соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення (далі – ЗНМ), оскільки ця категорія дітей є доволі чисельною серед дітей дошкільного віку з ООП, які відвідують заклади дошкільної освіти різного типу.

Відповідаючи на цей запит, нами проведено дослідження щодо вивчення особливостей соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ та розроблення системи педагогічних умов соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у своїх роботах досліджували С. Матвієнко, Л. Макаренко, О. Мартинчук, С. Савченко, І. Сидоровська, Л. Шипіцина; а конкретно дошкільників із ЗНМ – М. Єгорова, С. Конопляста, К. Крутій, І. Мартиненко, Д. Міняжева, Ю. Рібцун, О. Слінько, Л. Соловійова, Л. Шамко, О. Шацька. Проте питанню соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку з

ЗНМ приділено недостатньо уваги науковцями та практиками.

Нами здійснено теоретичний аналіз основних підходів до розуміння соціальної інтеграції дітей з ООП, тематичний аналіз положень Базового компоненту дошкільної освіти та освітніх програм для дітей дошкільного віку з метою визначення та обґрунтування критеріїв та показників соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку; розроблено та апробовано методику експериментального дослідження для встановлення рівнів наявного стану соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком та дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ; на основі результатів дослідження узагальнено особливості соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

Мета статті полягає у висвітленні методики і результатів дослідження особливостей соціальної інтеграції дітей дошкільного віку із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні засади методики дослідження особливостей соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Зупинимося коротко на визначенні терміну «соціальна інтеграція». З погляду соціології, соціальна інтеграція — це процес і стан поєднання складових частин соціуму, передусім індивідів і груп, в єдину соціальну цілісність або систему [3]. Л. Макаренко визначає соціальну інтеграцію як активну участь людей з обмеженими можливостями у всіх сферах суспільного життя [6, с. 92]. У спеціальній педагогіці [7] успішною соціалізацією вважається період, коли людина пододала негативні наслідки ситуації, пов'язаної з її порушенням. Науковці В. Бондар, І. Єременко розглядають соціальну інтеграцію як «процес входження до певної системи (цілісності), яка вже утворилася, до тієї чи іншої соціальної частки (групи, індивіда), що зливається із системою і набуває ознаки структурного, складового елемента» [1, с. 99-102]. За К. Крутій – це процес, у якому діти та люди з обмеженими можливостями включаються в усі сфери життя суспільства на основі повноцінних прав та активної участі, що сприяє їхній максимальній самореалізації [5, с. 127].

Будь-які процеси, зокрема й соціальна інтеграція дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ, відбуваються за певних умов, передусім через врахування особливостей того чи іншого процесу. Зважаючи на це, важливим є розуміння чинників, які забезпечують успішність процесу соціалізації.

В основі соціалізації лежать загальні універсальні механізми і закономірності:

загальна соціальна активність дитини, рівень її когнітивного розвитку, ступінь засвоєння культурно і соціально зумовлених знаків. В умовах загального недорозвинення мовлення відбувається порушення формування складових компонентів соціальної компетентності, не формуються передумови для розвитку повноцінної соціальної адаптації [9, с. 315-320]. Відтак, загальне недорозвинення мовлення зумовлює неможливість спонтанного засвоєння повноцінних соціальних уявлень дітей.

Несформована здатність до передачі когнітивної та емоційно-ціннісної складової образу психічного і соціального «Я», пов'язаних із порушенням мовленнєвого розвитку, створює несприятливі умови для розвитку особистісних новоутворень дошкільного віку і, крім того, обмежує можливість соціальної інтеграції дитини з ООП. Відповідно, дитина з порушенням мовленнєвого розвитку потребує створення спеціальних психолого-педагогічних умов, що забезпечують її гармонійний розвиток і соціальну інтеграцію. Вирішення завдання формування соціальної інтеграції у дошкільників із ЗНМ можливе за допомогою підвищення особистісної компетентності дитини та широкого мовного опосередкування когнітивних та емоційно-ціннісних компонентів фізичного, психічного і соціального «Я». В основу психолого-педагогічних умов повинно бути покладено створення розвивального середовища, що передбачає цільове і тематичне об'єднання корекційно-педагогічної діяльності учителя-логопеда, психолога, вихователів спеціальних груп і активне залучення батьків дошкільнят із порушенням мовленнєвої діяльності [2, с. 185].

Аналіз науково-методичної літератури, Базового компоненту дошкільної освіти [8], освітніх програм розвитку дітей від двох до семи років «Дитина» [4] та «Я у Світі» [11] дозволив нам визначити та обґрунтувати критерії (соціальні компетентності дітей молодшого дошкільного віку), показники цих критеріїв (цінності, знання та уміння, що складають зміст кожної компетентності дітей цього віку). До зазначених критеріїв нами віднесено: родинно-побутову компетентність (з такими показниками, як-от: знання складу сім'ї; позитивне ставлення до сім'ї та себе; прагнення допомагати членам сім'ї), соціально-комунікативну компетентність (комунікація з дорослими: вирізнення знайомих людей з-поміж інших, розуміння відмінностей дорослих та дітей, знайомих та незнайомих; впізнання знайомих при зустрічі, привітне поведіння; реагування на прохання дорослих, успішна діяльність під керівництвом дорослих; комунікація з дітьми: входження в контакт з однолітками, прояв інтересу до спілкування та

спільних справ з однолітками; дотримання доступних норм спілкування з однолітками; дружнє спілкування з однолітками; дитина в групі: відчуття приналежності до вікової групи в дошкільному закладі; хороше почуття серед дітей своєї групи; не завдання шкоди дітям, рослинам, іграшкам, книгам та іншому обладнанню в групі); емоційно-ціннісну компетентність (розрізнення власних найпростіших емоцій та інших людей: радість, злість, сум, страх, відтворення емоцій когось із оточуючих або казкового героя); соціально-громадянську компетентність (прояв зацікавленості та поваги до національних культурних цінностей українського народу та інших культур, емоційне реагування на власну участь та участь інших у різних видах діяльності, демонстрація дружнього та неупередженого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами).

Для дослідження рівня сформованості зазначених компетентностей нами використано метод анкетування батьків та педагогів щодо визначення рівня соціальної інтеграції дитини молодшого дошкільного віку за освітньою лінією «Дитина в соціумі».

Дослідно-експериментальна робота дослідження виконувалася на базі комунального закладу «Петропавлівсько-Борщагівський ЗДО комбінованого типу «Малютко» Борщагівської ОТГ Бучанського району Київської області. Вибірку склали 19 дітей молодшого дошкільного віку, з яких 9 дітей із загальним недорозвитком мовлення та 10 дітей з типовим розвитком.

Результати дослідження. Кількісний аналіз результатів анкетування батьків та педагогів щодо визначення наявного рівня сформованості соціальних компетентностей дітей молодшого дошкільного віку та рівня їхньої соціальної інтеграції дав змогу дійти висновку, що усі досліджувані компетентності дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ нижчі, більшою чи меншою мірою, від компетентностей їхніх однолітків з типовим розвитком. Виявлено, що серед дітей із ЗНМ переважаючим рівнем є середній рівень соціальної інтеграції, а серед дітей з типовим розвитком – високий рівень соціальної інтеграції.

Розглянемо результати дослідження за кожним критерієм.

Родинно-побутова компетентність сформована у більшості дітей із ЗНМ на достатньому рівні (45% дітей), у дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком сформована на високому рівні (80%).

Відсоткове співвідношення рівнів дослідженої родинно-побутової компетентності дітей молодшого дошкільного віку показано на діаграмах нижче (рис. 1).

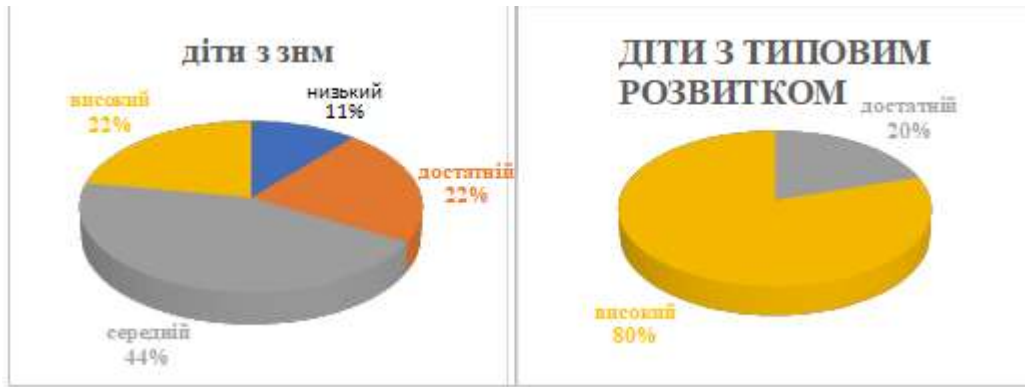

Рис. 1. Рівні сформованості родинно-побутової компетентності у дітей молодшого дошкільного віку

В ході проведення якісної і кількісної обробки результатів дослідження родинно-побутової компетентності дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ часто спостерігались незнання імен мам чи тата, плутання в іменах або надання дитиною на запитання «Як звати тата і маму?» відповіді: що вона не знає або просто «мама» чи «тато». Зазвичай ці діти проявляли цікавість до занять членів сім'ї, а також прагнули допомагати, однак швидко втрачали інтерес до тої чи іншої діяльності, замінюючи її на предметну діяльність з іграшками.

Діти з низьким та достатнім рівнем родинно-побутової компетентності під час анкетування проявляли тривожність та невпевненість, починали плакати при згадуванні батьків, не могли сказати хто вони є татові та мамі (відсутність ідентифікації себе відносно соціальних ролей – син, донька). Ця група дітей рідко проявляла цікавість до діяльності членів родини, такі діти довгий проміжок часу могли грати на одинці та не виявляли прагнень взаємодіяти з дорослими чи допомагати членам сім'ї.

Дітям з I та II рівнем ЗНМ пропонувалося під час діагностування показати на фото родини членів сім'ї, з чим більшість справилися, вказавши правильно і батьків, і себе, демонструючи при цьому позитивні емоції та знання складу сім'ї, поодиноким випадком є дитина з низьким рівнем досліджуваної компетентності, яка не цікавилась фото та не могла показати членів сім'ї та себе на фото.

Діти молодшого дошкільного віку з типовим розвитком легко називали членів сім'ї, їх імена, ідентифікували себе відносно соціальних ролей – син, донька, проявляли високу зацікавленість діяльністю батьків та завжди прагнули допомагати членам родини.

Соціально-комунікативна

компетентність дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ сформована практично на однаковому рівні з родинно-побутовою компетентністю, а саме: переважна більшість дітей мають достатній рівень сформованості – 45%, у 70% дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком наявний високий рівень сформованості компетентності щодо дотримання доступних за віком норм спілкування з однолітками (рис. 2).

Рис. 2. Рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності дітей молодшого дошкільного віку

Якісна оцінка результатів анкетування щодо дослідження соціально-комунікативної компетентності дітей молодшого дошкільного віку показала, що серед дітей із порушеннями мовлення з достатнім рівнем сформованості соціально-комунікативної компетентності спостерігається знижена комунікація з дорослими та однолітками: спілкування зведене до одиничних однослівних речень або взагалі відсутнє, хоча присутня спільна гра та спільна предметна діяльність.

Діти із ЗНМ, які мають середній та низький рівень соціально-комунікативних компетентностей іноді або рідко входили в контакт з однолітками, доступні норми спілкування з дорослими та однолітками не застосовували, тривожно почувалися серед дітей своєї групи, майже не відгукувалися на прохання дорослих, значно важче ніж їх однолітки діяли під керівництвом. Також відмічено у цієї групи дітей високий показник завдання шкоди дітям, іграшкам, обладнанню в групі, що, на нашу думку, зумовлене відсутністю можливості комунікувати та/або знань як комунікувати належним чином.

Щодо дітей з типовим розвитком, то вони характеризуються високим рівнем сформованості соціально-комунікативної

компетентності – поведяться привітно, легко відгукуються на прохання дорослих та успішно діють під керівництвом, легко входять в контакт з однолітками (звертаються з елементарними пропозиціями, проханнями), дотримуються доступних норм спілкування (вітаються, прощаються, запитують дозволу, обмінюються іграшками тощо), наявне дружнє спілкування з однолітками (розігрування ігрових діалогів, дотримання правил гри тощо). Для всіх дітей молодшого дошкільного віку спільним є вирішення знайомих з-поміж інших.

Констатовано, що найнижчими показниками характеризується рівень сформованості у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ *емоційно-ціннісної компетентності*, так більшість – 78%, мають низький рівень сформованості зазначеної компетентності. У дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком показники зазначеної компетентності також є зниженими порівняно з їх показниками за іншими компетентностями, проте в порівнянні з рівнем сформованості цієї компетентності у їх однолітків із ЗНМ виявлено значно вищі показники: більшість – 60% дітей з типовим розвитком мають високий рівень сформованості цієї компетентності (рис. 3).

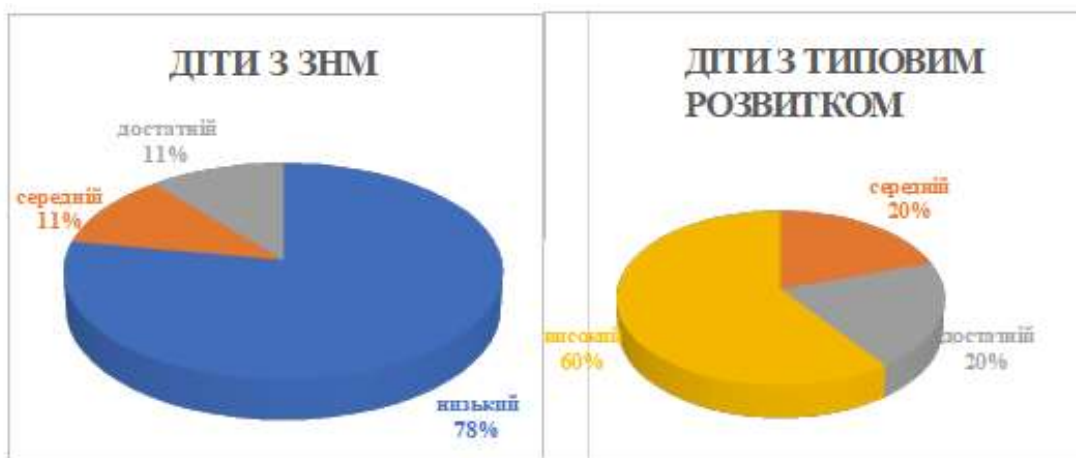

Рис. 3. Рівні сформованості емоційно-ціннісної компетентності дітей молодшого дошкільного віку

Анкетування показало, що більшість діагностованих дітей з порушенням мовлення не розрізняють найпростіші емоції або розрізняють лише декілька (радість та злість), не можуть їх назвати та відтворити або відтворюють частково. Під час їх діагностування спостерігалася певна розгубленість та не розуміння того, що відбувається.

Переважна більшість дітей з типовим розвитком розрізняли найпростіші емоції (радість, злість, страх та сум), могли їх назвати,

якщо не називали точно, то могли описати їх ознаки, яскраво демонстрували вказані емоції, використовуючи міміку, жести, голос та загальну моторику.

Щодо *соціально-громадянської компетентності*, то у дітей молодшого дошкільного віку з типовим розвитком показники її сформованості у більшості дітей – 70%, знаходяться на високому рівні, а у дітей з порушенням мовлення соціально-громадянська компетентність сформована у більшості – 34%, на низькому рівні (рис. 4).

Рис. 4. Рівні сформованості соціально-громадянської компетентності дітей молодшого дошкільного віку

За представленими у діаграмі показниками у 34% дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ з низьким рівнем сформованості соціально-громадянської компетентності спостерігалась байдужість до національно-культурних цінностей нашого народу (під час театралізованого показу народних українських казок діти не були зацікавлені процесом показу казки, їх більше цікавила предметна діяльність з театральними засобами, які використовувалися під час показу). Діти молодшого дошкільного віку із ЗНМ з низьким і середнім рівнями сформованості соціально-громадянської компетентності емоційно реагували на власну участь у різних видах діяльності, проте в більшості випадках ця реакція була негативна: діти лякалися, починали плакати, не хотіли брати участь у різних видах діяльності.

Однолітки з типовим розвитком проявляли цікавість та повагу до культурних цінностей нашого народу (з цікавістю переглядали театральні постановки народних казок, із задоволенням брали участь у театральних іграх з елементами народних казок та інших видах діяльності, де використовувалися українські народні заклички, мирилки тощо). Також вказана група дітей привітливо ставилася до дітей з ООП (поступалися участю в діяльності, допомагали в іграх, намагалися пояснити та показати незрозумілі моменти), на відміну від дітей із ЗНМ, третина яких демонструвала байдужість до дітей з ООП.

Якісний аналіз анкетування дозволив сформулювати особливості соціалізації дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ:

1. рідко звертаються до однолітків з елементарними пропозиціями, проханнями, мають недостатній рівень інтересу до спілкування, при цьому можуть мати спільну предметну діяльність;

2. досить часто не знають та/або не розуміють (залежно від рівня ЗНМ) доступних норм спілкування з однолітками: не вітаються, не діляться, не обмінюються іграшками, не запитують дозволу, не вибачаються тощо;

3. беземоційно та з низькою мовленнєвою діяльністю спілкуються з однолітками: першими не йдуть на контакт, можуть спільно гратися з однолітками, обмінюватися іграшками, приймати правила гри, проте ігрові діалоги не розігрують;

4. тривожно або самотньо почуваються у групі;

5. не розрізняють власних емоцій та емоцій інших;

6. байдуже ставляться до культурних цінностей нашого народу та інших культур;

7. емоційно реагують на власну участь та участь інших у різних видах діяльності (у більшості випадках негативно).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження наявного стану соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ та дітей того ж віку з типовим розвитком дав можливість порівняти рівні їх соціальної інтеграції, а також виокремити особливості соціальної інтеграції, притаманні дітям молодшого дошкільного віку із ЗНМ, які можуть бути значущими для подальшого вивчення дітей з таким порушенням, уточнення їх психолого-педагогічної характеристики.

Зі спостережень за дітьми та результатів дослідження зрозуміло, що на відмінності у рівнях сформованості соціальних компетентностей дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ впливають такі чинники як рівень загального недорозвитку мовлення, первинність чи вторинність мовленнєвого

порушення, вік дитини, психо-фізіологічні особливості дитини тощо.

Отримані особливості соціалізації дітей молодшого дошкільного віку в подальшому будуть використані під час розроблення серії занять з формування соціальних компетентностей дітей молодшого дошкільного віку з метою підвищення рівня їх соціальної інтеграції засобами театралізованої діяльності. Відповідно до виділених особливостей будуть підібрані завдання, матеріали, ігри з використанням театралізованої діяльності, після проведення яких знову буде проведена діагностика щодо визначення рівня соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. Сучасні підходи до питань формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2012. 14 листоп. С. 99–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2012_5_23 (дата звернення: 15.09.2022).

2. Брусенко Н. Технології формування самопрезентації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: Збірник наукових статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної інтернет Конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 квітня 2020 р. / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2020. С. 184–187.

URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3855041> (дата звернення: 08.09.2022).

3. Волович В. Соціологія. Короткий енциклопедичний словник. Київ : Укр.центр духов. культури, 1998. 736 с. URL: <https://subject.com.ua/sociology/dict/180.html> (дата звернення: 18.01.2022).

4. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / Г.В. Беленька та ін. ; наук. керівник проекту В.О. Огнев'юк. Київ : університет ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

5. Крутій К. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію. *Дошкільне виховання*. 2018. 1 лип. С. 127. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j≺q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiiu-vFpLz6AhVhmIsKHTZSDCUQFnoECAQQAQ&u rl=https://jml.com.ua/files/dv_2018-7/dv2018-07_p2.pdf&usq=AOvVaw1qCLnT3wLJ-C_-P_4oOIJN (дата звернення: 04.07.2022).

6. Макаренко Л. Театр і театралізована діяльність у сучасному дошкільному закладі освіти :

монографія. Донецьк : МОНМС України, Бердян. держ. пед. ун-т.: Ландон-XXI, 2011. 210 с.

7. Олійник, Пилюк Г. Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social work and education*. 2020. Т. 7. № 2. С. 178–184. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3>. (дата звернення: 14.07.2022).

8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : наказ від 12.01.2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 01.09.2022).

9. Сидоровська І. Особливості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. С. 315–320.

URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4613/1/Сидоровська%20І.А.%20Особливості%20соціальної%20компетентності%20дітей.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).

10. Що таке якісна дошкільна освіта. *НУМО платформа розвитку дошкільнят*. 2021. С. 2. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/14.01/numo/dshkilnoi-osvitibatki.pdf> (дата звернення: 01.10.2022).

11. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова та ін. ; наук. керівник О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>.

REFERENCES

1. Bielienska, H. (2012, 14 lystopada). [Suchasni pidkhody do pytan formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv ditei doshkilnoho viku. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity]. Zbirnyk naukovykh prats. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu, (5 (48)), 99–102. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2012_5_23 [in Ukrainian].

2. Brusenko, N. (2020). [Tekhnolohii formuvannia samoprezentatsii doshkilnykiv iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia. Innovatsiini tekhnolohii v doshkilnii osviti]. Zbirnyk naukovykh statei za materialamy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internetKonferentsii, m. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 28–29 kvitnia 2020 r. / za zah. red. L.O. Kalmykovoї, N.V. Havrysh: Pereiaslav-Khmelnytskyi: DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody», 184–

187. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3855041> [in Ukrainian].

3. Volovych, V. (1998). [Sotsiologhiia. Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk]: Ukr.tsentr dukhovnoi kultury. <https://subject.com.ua/sociology/dict/180.html> [in Ukrainian].

4. Belenka H.V., Bohinich O.L., Bohdanets-Biloskalenko N.I. & and other. (2016). [Child]. Educational program for children from two to seven years old (V.O. Ognevyuk, Scientific leader of the project): Borys Grinchenko Kyiv University. [in Ukrainian].

5. Krutii, K. (2018). [Intehratsiia v doshkilnoi osviti yak innovatsiine yavyshe, abo shcho treba znaty pro intehratsiiu]. Doshkilne vykhovannia, (7), 127. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiiu-vFpLz6AhVhmIsKHTZSDCQUFn0ECAQQAQ&url=https://jmil.com.ua/files/dv_2018-7/dv2018-07_p2.pdf&usg=AOvVaw1qCLnT3wLJ-C_P_4oOIJN [in Ukrainian].

6. Makarenko, L. (2011). [Teatr i teatralizovana diialnist u suchasnomu doshkilnomu zakladi osvity]. MONMS Ukrainy, Berdian. derzh. ped. un-t.: Landon-XXI. [in Ukrainian].

7. Oliinyk, Pyliuk, H. N. (2020). [Osoblyvosti sotsializatsii ditei z osoblyvymy potrebamy u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi]. Social Work and Education, 7(2), 178–184. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3>. [in Ukrainian].

8. [Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia], nakaz № 33 (2021) (Ukraina). https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

9. Sydorovska, I. (b. d.). [Osoblyvosti sotsialnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku iz znm]. Aktualni pytannia korektsiinoi ta inkluzyvnoi osvity / Za zahalnoi redaktsiieiu Boichuka Yu.D., Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody, 315–320. <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4613/1/Сидоровська%20І.А.%20Особливості%20соціальної%20компетентності%20дітей.pdf> [in Ukrainian].

10. [Shcho take yakisna doshkilna osvita]. (2021). NUMO platforma rozvytku doshkilniat, 2. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/14.01/numo/dshkilnoi-osvitibatki.pdf>. [in Ukrainian].

11. Aksyonova O.P., Anishchuk A.M., Artemova L.V. & and other. (2019). [I am in the World]. Child development program from birth to six years of age (OL Kononko, Scientific supervisor): MCFER-Ukraine LLC. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАРТИНЧУК Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: інклюзивна освіта, забезпечення якості інклюзивного навчання, професійний профіль спеціального педагога, підготовка вчителів-логопедів до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

АТАМАНЧУК Ніна Станіславівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 016 Спеціальна освіта освітньої програми 016.01.01 Логопедія Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: забезпечення соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами театралізованої діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MARTYNCHUK Olena Valeriivna – Doctor of Pedagogical Sciences, docent, Head of the Department of Special and Inclusive Education Borys Grinchenko Kyiv University.

Scientific interests: inclusive education, ensuring the quality of inclusive education, professional profile of a special teacher, training of speech therapist teachers for professional activities in an inclusive educational environment.

ATAMANCHUK Nina Stanislavovna – Applicant for the second (master's) level of Higher Education specialty 016 Special education of the educational program 016.01.01 Speech therapy Borys Grinchenko Kyiv University.

Scientific interests: ensuring the social integration of children of younger preschool age with general underdevelopment of speech by means of theatrical activities.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-59-65

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка,
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович –
аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0387-2624>
e-mail: idris@ukr.net

ВИХОВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ ЗА СТАТЕВИМ РОЗМЕЖУВАННЯМ (ХЕРСОНСЬКА ГУБЕРНІЯ ХІХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТОЛІТТЯ)

У публікації розкрито закономірності та складові процесу статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині, в основі якого – соціально-економічний статус самої родини та характер родинних взаємовідносин.

Наголошено на важливості вивчення народної педагогіки в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку, серед яких чільне місце посідає й Херсонська губернія. Акцентовано, що особливий інтерес становить період ХІХ – першої чверті ХХ ст., який представлено різноманіттям засобів і форм виховання, що знайшли своє відображення у фольклорі, народних традиціях, звичаях, обрядах, віруваннях, народних іграх тощо.

Серед закономірностей статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині ХІХ – першої чверті ХХ ст. виокремлено: залежність від сукупності взаємопов'язаних виховних методів, засобів і форм; результати процесу статево-вікового виховання зумовлювалися рівнем засвоєння дітьми конкретних знань, сформованості у них поглядів і переконань про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків; ефективність статево-вікового виховання досягалася через вплив батьків на світ дітей.

Розкрито риси процесу статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині ХІХ – першої чверті ХХ ст.: наслідування, копіювання та відтворення досвіду взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статево-вікову приналежність; єдність мети, методів і засобів статево-вікового виховання дітей; варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей від їхнього народження до 14 р.

Окреслено складові статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині Херсонської губернії ХІХ – першої чверті ХХ ст.: мету, принципи, завдання та організації виховного впливу та конкретні результати.

Автори приходять до висновку, що передача дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок соціального досвіду взаємодії статей досягалася шляхом застосування батьками методів виховання, які увиразнювали процес співвіднесення дітей з однією із статей груп та усвідомлення власних соціальних ролей і призначень у основних сферах життєдіяльності українського селянина; розкривали та актуалізували зразки діяльності, поведінки, які традиційно були характерними для осіб чоловічої та жіночої статі; сприяли закріпленню на практиці знань, умінь і навичок поведінки дітей з огляду на їхню статево-вікову приналежність.

У публікації акцентовано увагу на впливі родини на формування диференційованого за статтю виховання дітей в українській селянській родині ХІХ – першої чверті ХХ ст. Наголошено, що українська селянська сім'я на теренах Херсонської губернії зберігала свій традиційний сімейний устрій з притаманним культом батьківського авторитету. Незважаючи на вагомий авторитет батька не можна говорити про його абсолютизм. Це пов'язувалося з особливою роллю матері у вихованні дитини. Догляд за малюками в селянських сім'ях українців часто доручали старшим дівчаткам, які ставали няньками своїх молодших братиків та сестричок. Активну участь у процесі виховання дитини брали бабусі та дідуся.

Ключові слова: статево-вікове виховання дітей, українська селянська родина, Херсонська губернія, закономірностей статево-вікового виховання, мета статево-вікового виховання, методи виховання, завдання статево-вікового виховання.

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special
Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych –
postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special
Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0387-2624>
e-mail: idris@ukr.net

EDUCATION OF PEASANT CHILDREN IN UKRAINIAN FAMILIES BY GENDER DIFFERENCES (KHERSON GOVERNANCE 19th – FIRST QUARTER OF 20th CENTURY)

The publication reveals patterns and components of the process of gender-age education of children in a Ukrainian peasant family. The importance of studying folk pedagogy in terms of the objectively existing features of individual regions, which differ in their specifics of socio-pedagogical, economic and cultural development, is emphasized, among which the Kherson province occupies a prominent place. It is emphasized that the period of the 19th - the first quarter of the 20th century is of particular interest, which is represented by a variety of means and forms of education, reflected in folklore, folk traditions, customs, beliefs, folk games, etc.

Among the regularities of gender-age education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th - the first quarter of the 20th century the following things are singled out: dependence on a set of interconnected educational methods, means and forms; the results of the process of gender-age education were determined by the level of children's assimilation of specific knowledge, the formation of their views and beliefs about social roles and responsibilities of women and men; the effectiveness of gender-age education was achieved through the influence of parents on the world perception of children.

Characteristic features of the process of gender-age education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th – the first quarter of the 20th century. were: imitating, copying and reproducing the experience of relationships between a husband and a wife, father and mother with children, considering their gender; the unity of the purpose, methods and means of gender-age education of children; variability, consistency and continuity of parents' educational actions in the process of raising children from their birth till 14 years of age.

The components of the gender-age education of children in the Ukrainian peasant family of the 19th and the first quarter of the 20th centuries are singled out: purpose, principles, tasks, organization of educational influence and specific results.

The purpose of gender-age education was carried out by solving the tasks: helping the child to associate himself herself with one of the gender groups; the child's awareness of his/her own social role; mastering women's or men's spheres of activity through the transfer of labour knowledge, abilities, skills, getting used to managing and organizing a household, ensuring awareness in a certain craft or industry.

The analysis of the sources made it possible to conclude that the transfer of specific knowledge, practical skills and social experience of the interaction of the genders to children was achieved through the use of parenting methods (persuasion, suggestion, example, habituation, demand, request, order, prohibition, public opinion) that highlighted the process of children correlating themselves with one of the gender groups and awareness of their own social roles and tasks in the main spheres of Ukrainian peasant life; revealed and actualized patterns of activity and behavior that were traditionally characteristic of men and women; contributed to the consolidation of practical knowledge, skills and behavioral patterns of children, considering their gender. In traditional society, family upbringing was carried out according to the principle of differentiation of genders, which is based on the socio-economic status of the family itself and the nature of family relationships.

Key words: *gender-age education of children, Ukrainian peasant family, Kherson province, rules of gender-age education, purpose of gender-age education, methods of education, task of gender-age education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде тим осередком суспільних відносин, що постійно розвивається і характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Доцільність дослідження вітчизняних традицій і досвіду родинного виховання визначається існуванням двох протилежних світових тенденцій: зростанням суспільного інтересу до етнічного, намаганнями виокремити і захистити усі здобутки національного межам державності та тенденцією до глобалізації, що зумовлює

потребу оновлення змісту, форм і методів виховного процесу, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин статей у межах родини.

Останнім часом на стадії активного вивчення знаходиться проблема соціо-вікового виховання дітей у родині. Окрім того, дослідження народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку, серед яких чільне місце посідає й Херсонська губернія. Особливий інтерес становить період XIX – першої чверті XX ст., який представлено різноманітними засобами і формами виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду і традицій статево-вікового виховання стає можливим завдяки узагальненню здобутків вітчизняної етнографічної та етнопедагогічної наук, головним об'єктом яких з 30-х рр. XIX ст. була культура і побут селянства. Праці дослідників XIX ст. стали підґрунтям для вивчення сучасними ученими української родинної педагогіки та етнокультурних засад родинного життя.

Серед сучасників дослідників виокремлюємо публікації А. Пономарьова, Г. Приходько, В. Федяєвої, В. Щербини, О. Ярошинської та ін., які присвячені вивченню ролі інституту батьківства у процесі виховання дітей різної статі та його значення в різні історичні періоди.

Дослідженню процесів соціалізації дітей з урахуванням їх статі присвячено наукові публікації А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити мету, завдання, принципи процесу виховання дітей відповідно до їх статі в українській селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи селянське суспільство XIX – першої чверті XX ст. як традиційне, ми виокремлюємо його характерну ознаку – розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за ознакою статі.

Категорії «стать» та «вік» відіграли велике соціальне значення в історичному розвитку суспільства, у творенні певних форм соціокультурної організації людських індивідів та системи суспільних відносин загалом. У цій системі кожна статево-вікова група посіла своє окреме місце, отримала свій набір соціальних ролей та функцій.

Статево-вікове виховання дітей в українських селянських сім'ях XIX – першої чверті XX ст. обумовлювалося: гендерною стратифікацією, гендерними стереотипами, релігією та віруваннями українського народу; потребою батьків у забезпеченні себе та своїх дітей належними умовами для життєдіяльності в українському селі; уявленнями селян про соціальні ролі та призначення дітей різної статі.

Серед закономірностей статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. виокремлюємо: залежність від сукупності взаємопов'язаних виховних методів, засобів і форм; результати процесу статево-вікового виховання зумовлювалися рівнем засвоєння дітьми конкретних знань, сформованості у них поглядів і переконань про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків; ефективність

статево-вікового виховання досягалася через вплив батьків на світ дітей.

Характерними рисами процесу статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. були: наслідування, копіювання та відтворення досвіду взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статево-вікову приналежність; єдність мети, методів і засобів статево-вікового виховання дітей; варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у вихованні дітей від народження до 14 р. [1; 2].

Складовими статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. були мета, принципи, завдання, організація виховного впливу та конкретні результати.

Мета статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині детермінувалась соціокультурними призначеннями: чоловіка – бути головою і годувальником своєї родини, і жінки – виховувати своїх дітей і бути вірною дружиною своєму чоловікові, та полягала у вихованні корисної для сім'ї та громади особистості, формуванні прагнення до забезпечення родини життєвоважливими ресурсами, передачі дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок щодо соціального досвіду взаємодії статей у різних сферах життєдіяльності.

Відповідно, зміст статево-вікового виховання дітей полягав у їх підготовці до активної участі у трудовому, суспільному та духовному житті (відповідно до їх статі) та у формуванні відповідних рис характеру у хлопчиків – самостійності, наполегливості, активності, впевненості у собі; у дівчаток – емоційності, здатності до співпереживання, чуттєвості тощо.

Мета статево-вікового виховання здійснювалася шляхом вирішення завдань: допомога дитині співвіднести себе з однією із статевих груп; усвідомлення дитиною власної соціальної ролі; опанування жіночими чи чоловічими сферами діяльності через передачу трудових знань, умінь, навичок, привчання до ведення та організації домашнього побуту, забезпечення обізнаності в певному ремеслі чи промислі.

Аналіз джерел [1; 2; 3; 4; 6], уможливив висновок, що передача дітям конкретних знань, практичних умінь і навичок соціального досвіду взаємодії статей досягалася шляхом застосування батьками методів виховання, які увиразнювали процес співвіднесення дітей з однією із статевих груп та усвідомлення власних соціальних ролей і призначень у основних сферах життєдіяльності українського селянина; розкривали та актуалізували зразки діяльності, поведінки, які традиційно були

характерними для осіб чоловічої та жіночої статі; сприяли закріпленню на практиці знань, умінь і навичок поведінки дітей з огляду на їхню статеву приналежність. Це такі методи, як переконання, навіювання, приклад, привчання, вимога, прохання, розпорядження, заборони, громадська думка.

Механізмами передачі дітям соціального досвіду взаємодії статей були також методи заохочення (дитину хвалили, ставили у приклад, налаштовували на позитивне майбутнє) та покарання (осуд, словесні погрози, примусове виконання тих чи тих робіт, іноді «карали голодом»). Рідше використовувалися матеріальне заохочення та фізичне покарання [5, с. 109].

За допомогою методу прикладу батьки, спілкуючись з дітьми, демонстрували норми і цінності родини та суспільства у питаннях, пов'язаних зі статтю; розкривали зразок діяльності, поведінки, способу життя народу.

Заохочення, зазвичай, було словесним: дитину хвалили, ставлячи у приклад; налаштовували на позитивне майбутнє. У Херсонській губернії на початку ХХ ст. записано заохочення для селянських дітей: «Будеш гарно робити – будуть тебе любити», або: «люди похвалять», «люди будуть любити» [6, с. 30], що засвідчують вагомість громадської думки.

Рідше використовувалось матеріальне заохочення, наприклад, в Олександрійському повіті Херсонської губернії ХІХ ст. дітям говорили: «справимо новий одяг», «купим солодоші», «поїдеш ярмаркувати» [6, с. 75].

Серед методів покарання батьками переважно застосовувалися зауваження, осуд, часто покарання супроводжувалося словесним погрозами. Наприклад, на початку ХХ ст. у селі Понятівка Херсонській губернії записані наступні словесні погрози: «Я тобі хвороб'яному хлопцю (чи дівчині) їсти не дам три дні, як ти будеш так робить». «Як ти будеш так робить, то я тобі нічого на зиму не справлю, послідне здеру з тебе і вижену з хати, іди куди хочеш, хоч іди та наймайсь і побачиш, як у чужих людей, коли нас не слухаєш, ти думаєш, що і у чужих людей буде так, як у нас» [6, с. 17].

В етнографічних записах, зроблених у Херсонській губернії ХІХ ст., згадують про використання репресивних методів виховання: залякування, фізичних покарань. Але при цьому зазначалося, що фізичне покарання дітей в українських селянських сім'ях не відзначалося чи то особливою жорстокістю, чи то особливими знаряддями, скоріш «так, для годиться» [6, с. 81; 10, с. 77].

Переважно покарання силою супроводжувалося словесним повчанням і поясненням негідності поведінки,

нагадуванням про гріховність недобривчинків. Українці лякали «бозьою» (від слова «Бог»), який за погану поведінку міг покарати, ставили на горох, кукурудзу, сіль, гречку, зачиняли у темних місцях, лякали невлаштованістю майбутнього життя (будеш бикам хвосту крутити, горобцям дулі давати) [9].

Незважаючи на використання у вихованні покарань, ставлення дітей до батьків в українській селянській родині завжди було шанобливим.

Зупинимось на впливі батьків на формування диференційованого за статтю виховання дітей в українській селянській родині ХІХ – першої чверті ХХ ст. Українська селянська сім'я на теренах Херсонської губернії зберігала свій традиційний сімейний устрій з притаманним культом батьківського авторитету. У народній традиції він асоціювався з хазяїном, начальником, суддею, педагогом, чия влада мала небесне походження [6, с. 104]. «Чоловік у домі голова, а жінка – душа», – говориться у прислів'ї, записаному на початку ХІХ ст. в Тираспольському повіті Херсонської губернії [6, с. 130].

Від дітей вимагали покірності саме у відносинах з батьком, про це свідчить прислів'я, записане в Олександрійському повіті Херсонської губернії: «Покорись батькові доню... лучше буде» [6, с. 27]. Попри такий, здавалося б «природний» статус батька, з огляду на специфічні історичні умови буття української селянської родини, її господарчо-виробничої діяльності, чоловік практично не включався у побут родини, а тому об'єктивно не мав змоги приймати участі, на рівні з матір'ю у вихованні дітей.

Насамперед, роль батька виявлялася в залученні дитини до світу через участь в ім'янареченні, хрещенні [7, с. 19]. Більш активні контакти батька з дитиною розпочиналися, коли їй виповнювалося 2 роки і навіть пізніше [3, с. 118].

Батько починав цікавитися дитиною, коли та починала опановувати світ під час своїх перших фізичних, емоційних контактів з навколишнім середовищем: «Батько рідний, який нагляне до своєї дитини: уже аж тоді нею цікавиться, як вона стане дещо розуміти...» [2, с. 44].

Про неготовність батька до виховання та догляду за своєю дитиною в перші роки її життя та чіткий розподіл жіночих та чоловічих обов'язків в українських селянських сім'ях свідчить наступний сюжет, пов'язаний з наріканням на свою долю вдівця, котрий залишився наодинці з малими дітьми, записаний у ХІХ ст. у селі Тягинка Херсонській губернії: «Кажуть, що удова сирота! Ні!

Удівець сирота! Що я з оцею кашею» – показав поглядом на дітей – робитиму?! Як би я жінка, купив би за гріш три пшониці, кинув би на окріп та й сам з'їв би і дітей нагодував би, щоб з голоду не повмирили, а то що я робитиму? Я-ж не заглядав ніколи у піч, до сокири я майстер, а до сього, що я робитиму? А оте пискля? Повинне з голоду умерти? Що воно винне?» [6, с. 58].

Становище батька у сім'ї, його права і функції, віддаленість від дітей і домашніх дрібних клопотів створювали в очах дитини навколо батька «ореол величі». Главенство батька виявлялось у ритуалі розділу хліба чи іншої їжі між членами родини, про що свідчать записи, зроблені етнографами в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії: «Мама еду на стол, тятя хлеб нарежет», «По чашке ложкой отец стукнет – значит можно мясо есть» [6, с. 33].

За звичаєвим правом, що було поширене і в Херсонській губернії, у випадку смерті чоловіка, якщо діти ще малі, головою сім'ї ставала жінка, але тільки до моменту одруження старшого сина. «Если же вдова выходит замуж, родительская власть переходит к вотчиму, хотя и с некоторыми ограничениями над взрослыми детьми. Так, вотчим не имеет права отдать пасынка в наймы против воли последнего, наказывать за неповиновение» [6, с. 56]. Ці спостереження були зроблені у 1886 р. у Єлисаветградському повіті Херсонської губернії.

Незважаючи на вагомий авторитет батька, ми не можемо говорити про його абсолютизм. Це пов'язано з особливою роллю матері у вихованні дитини. Уважалось, що образити батька не такий гріх, як матір, бо вона свою кров проливала [5, с. 78]. За українською традицією жінка-мати поставала як образ святості. Вона була берегинею сімейного вогнища, еталоном для дитини, завжди піклувалася про неї, навіть нехтуючи своїм здоров'ям.

Для української жінки материнство було тією соціокультурною цінністю, яка визначала її спрямованість на репродуктивну функцію. В Олександрійському повіті Херсонської губернії селяни говорили: «Погана та мати, що не хоче дітей мати» [6, с. 36].

Народна філософія про щастя мати дітей розкривалася в українських прислів'ях та приказках. Наприклад, у Олександрійському повіті Херсонської губернії у кінці XIX ст. записані наступні прислів'я і приказки: «Діти – то Божа роса», «Малі діточки, що ясні зірочки: і світять, і радують у темну ніченьку». Бажаючи комусь добра, українці згадували дітей: «Година вам щаслива! Щоб ви бачили сонце, світ і дітей перед собою» [6, с. 58].

У селянській сім'ї визначалися специфічні норми поведінки, коло обов'язків та прав матері стосовно власних дітей, що підтверджується прислів'ям, записаним у кінці XIX ст. у Єлисаветградському повіті Херсонської губернії: «Умієш родить – уміє і навчить» [6, с. 55], яким наголошувалося на тому, що відповідальність за виховання та підготовку дитини до дорослого життя несуть передусім батьки.

Перший рік для матері вважався найскладнішим, адже реальною була загроза смерті новонародженого. Селяни не мали ефективних засобів боротьби з пологовими травмами, серйозними хворобами немовлят [4, с. 175].

Українські селянки намагалися по можливості годувати новонароджених дітей материнським молоком, а в разі нестачі – пригодовували коров'ячим, розведеним з водою. Траплялися випадки, коли жінка захворіє, ослабне і не зможе годувати дитину, то тоді просили іншу жінку. У Херсонській губернії брати годувальницю не практикувалося [6].

Батьки зобов'язані були дітей «годувати» та «вчити». Термін «вчити» – єдиний, який трапляється у фольклорі на позначення усіх сторін та аспектів процесу соціалізації: «Гни бука, поки молодий, вчи сина, поки малий» [1, с. 87].

Спробуємо розглянути участь матері у процесі виховання дитини з іншого боку, порівнюючи обсяг того часу, який вона повністю присвячувала дітям з часом, витраченим на виконання інших її господарських та побутових обов'язків. Час, відведений жінкою упродовж дня для догляду за дитиною, був порівняно малим. Через кілька днів після народження дитина переставала бути головним об'єктом уваги матері, більшість часу якої поглинало виконання інших обов'язків, від яких залежав добробут усієї сім'ї. Новонароджену дитину мати брала з собою на роботу в поле. Ця давня українська необхідність зафіксована і в Херсонській губернії, про що свідчить опис, зроблений в селі Чорнянка Херсонської губернії: «Спрятавши ребенка под тенью снопа или копицы, жена отправляется помогать мужу в работе», «Вродит дитину, искупає, запівьє си и пишла сапати», «ізродить дитину на жнивах, ізяже, положе під копою, а сама далі в'яже» [6, с. 61]. Загалом же няньчилися з дитиною недовго, до 2–3 років.

Догляд за малюками в селянських сім'ях українців часто доручали старшим дівчаткам, які ставали няньками своїх молодших братиків та сестричок вже з 4–5 років або ж бабусям і дідусям. При цьому керувалися практичними міркуваннями: використовувати слабшу роботу

силу для догляду за немовлятами, тим самим не відволікати старших від господарських робіт [2; 4; 5].

Активну участь у процесі виховання дитини, насамперед у переданні значної частини світоглядної етнокультурної інформації: казок, легенд, народних пісень, норм моралі та поведінки, брали бабусі та дідуся. У спостереженнях дослідників Херсонської губернії XIX ст. зазначено, що вони «у сім'ях зазвичай сокотять дім та онуків, і тихенько готуються до блаженної кончини» [6, с. 55].

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у традиційному суспільстві сімейне виховання здійснювалося згідно із принципом розмежування статей, в основі якого – соціально-економічний статус самої родини та характер родинних взаємовідносин. Статеві-вікові виховання дітей в українській селянській родині XIX – першої чверті XX ст. мало свої складові: мету, принципи, завдання та конкретні результати, які спрямовувалися на підготовку хлопчиків та дівчаток до активної участі у трудовому, суспільному та духовному житті.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення особливостей статево-вікового виховання дітей у різних типах сімей в Херсонській губернії (XIX – перша чверть XX століття).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вашенко Г. Виховний ідеал. Київ, 1986. 109 с.
2. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). *Національне виховання*. Київ, 2010. С. 44.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ, 1993. 590 с.
4. Гнатюк В. Пісня про неплідну матір і ненароджені діти. *ЗНТШ*. Львів, 1922. Т. 133. С. 174–184.
5. Дяченко Т. Формування картини світу у дітей східних слов'ян. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Кривий Ріг, 2002. 196 с.
6. Обзор Херсонской губернии. Херсон, 1910. 348 с.
7. Стельмахович М. Традиції й тенденції розвитку сімейної етнопедагогіки українського народу. Київ, 1998. 48 с.
8. Сухомлинська О. Педагогічний ідеал крізь призму теорії моралі. *Шлях освіти*. Київ, 2008. № 1. С. 12.
9. Федяєва В. Практика виховання дітей в українській селянській родині XIX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2011. № 39(2). С. 250–255.
10. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття. Дисертація на

здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Херсон, 2013. 188 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, G. (1986). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Kyiv.
2. Vyshnievskiy, O. (2010). *Ukrainskyi vykhovnyi ideal i natsionalnyi kharakter (vytoky, deformatsii i suchasni vyklyky)* [Ukrainian educational ideal and national character (origins, deformations and modern challenges)]. *Natsionalne vykhovannia*. Kyiv.
3. Voropai, O. (1993). *Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys* [Customs of our people: ethnographic essay]. Kyiv.
4. Hnatiuk, V. (1922). *Pisnia pro neplidnu matir i nenarodzheni dity* [A song about an infertile mother and unborn children]. *ZNTSh*. Lviv.
5. Diachenko, T. (2002). *Formuvannia kartyny svitu u ditei shhidnykh slovian. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk* [Formation of the world outlook in children of the Eastern Slavs. Thesis on obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical sciences]. *Kryvyi Rih*.
6. *Obzor Hersonskoj gubernii*. (1892) [Review of the Kherson guberniya.]. Kherson.
7. Stelmakhovych, M. (1998). *Tradicii i tendencii razvitiia semejnoi etnopedagogiki ukrainskogo naroda* [Traditions and trends in the development of family ethnopedagogy of the Ukrainian people]. Kyiv.
8. Sukhomlynska, O. (2008). *Pedahohichnyi ideal kriz pryzmu teorii morali* [Pedagogical ideal through the prism of the morality theory]. *Shliakh osvity*. Kyiv.
9. Fediaieva, V. (2011). *Praktyka vykhovannia ditei v ukrainskii selianskii rodyni XIX stolittia. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly* [The practice of raising children in the Ukrainian peasant family of the 19th century. Psychological and pedagogical problems of rural school]. Uman.
10. Shcherbyna, V. (2013). *Osoblyvosti vykhovannia ditei u simi Pivdnia Ukrainy KhIKh stolittia. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk* [Features of raising children in the family of the South of Ukraine in the 19th century. Thesis on obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical sciences]. Kherson.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate

Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

YAKOVENKO Serhii Anatoliiovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and

Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378.016:54

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-65-69

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор,

доцент кафедри природничих наук

та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-8099-1566](https://orcid.org/0000-0002-8099-1566)

e-mail: valentyNapl@ukr.net

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ КЕРОВАНОГО САМОНАВЧАННЯ УЧНІВ З ХІМІЇ

У статті актуалізується проблема організації керованого самонавчання учнів хімії як одного зі шляхів підвищення якості освіти в умовах дистанційного навчання. Стратегія сучасного освіти полягає в тому, щоб надати можливість усім здобувачам освіти рівні умови та доступ до якісної освіти. У зв'язку з цим гостро постає питання організації керованого самонавчання, яке визначено як самонавчання, в управлінні яким приймають участь як індивідуальна свідомість особистості учня, так і елементи зовнішньої системи. Автором виділено основні завдання педагога з управління самонавчанням: залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності; забезпечення емоційної підтримки учнів, створення ситуації успіху на основі застосування індивідуальних еталонів оцінювання, проведення експертизи отриманого результату як педагогом, так і учнями.

Сформульовано принципи самонавчання учнів хімії: самовизначення учнів у навчальній діяльності, відкритості, зв'язку самонавчання з практикою, наочності, високого рівня труднощі, адаптивності та інтерактивності.

Наголошено, що під час організації керованого навчання учнів хімії необхідно враховувати її особливість самого предмету, а саме: значний зміст, системність, абстрактність, а також те, що провідна роль у вивченні хімії належить саме задачам. Визначено основні складові способу управління самонавчанням хімії: "система задач" (сукупність спеціально підібраних хімічних задач – стандартних і нестандартних як за способом розв'язку, так і за змістом) та "рівень самостійності" (ступінь участі учня в визначенні мети та виборі засобів її досягнення).

На основі аналізу напрямів розвитку та модернізації сучасної системи освіти визначено умови ефективного керованого самонавчання учнів хімії: орієнтація змісту самонавчання на творчий характер навчальної діяльності; реалізація індивідуальної освітньої траєкторії; використання сучасних технологій у відповідності до потреб розвитку освітнього процесу.

Визначено три рівня управління самонавчання учнів хімії: внутрішнє управління (здійснюється відповідно до навчальної програми); внутрішнє самоуправління (підпорядкування внутрішнім спонукуванням та мотивам учня); зовнішнє управління (здійснюється викладачем з метою доповнень та корекції внутрішнього управління).

Ключові слова: самостійна пізнавальна діяльність, кероване самонавчання, принципи самонавчання, навчання учнів хімії.

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of

Natural Sciences sciences and their teaching methods of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-8099-1566](https://orcid.org/0000-0002-8099-1566)

e-mail: valentyNapl@ukr.net

ORGANIZING SELF-DIRECTED LEARNING OF CHEMISTRY AMONG PUPILS

The article highlights the organization of self-directed learning of chemistry among pupils as one of the ways to enhance education quality in the conditions of distance learning. Today's education aims to provide equal conditions and

access to quality education to all. In this regard, it is crucial to organize self-directed learning which depends on both the pupil's personality and the elements of the external system. The article specifies the teacher's main objectives in terms of managing self-learning: a) to involve pupils in independent cognitive activities; b) to provide emotional support for pupils; c) to create a winning situation by applying individual assessment standards, as well as enabling examination of the obtained results by both the teacher and the pupils.

Besides, the article formulates the principles for self-directed learning of chemistry among pupils: self-determination, openness, links between self-learning and practice, visualisation, proactivity, adaptability and interactivity.

Importantly, one should take into consideration the specifics of the subject itself. It refers to the scale of the material, abstractness, as well as the leading role of tasks. The main components of managing self-directed learning of chemistry are as follows: "the system of problems" (a set of specially selected chemistry problems, standard and non-standard both in terms of solution and content) and "the level of independence" (how involved the pupils are in determining the goal and choosing the ways to achieve it).

A detailed analysis of how today's education develops and is updated allows one to discover the conditions for effective self-directed learning of chemistry among pupils. They are the following: focusing on the creative nature of educational activity; building individual educational paths; using the latest technologies under the needs of the educational process.

Finally, the article clarifies the three levels of managing self-directed learning of chemistry among pupils: internal management (following the curriculum); internal self-management (following the pupil's internal motives); external management (performed by the teacher in case of supplementing and correcting internal management).

Key words: independent cognitive activities, self-directed learning, principles of self-directed learning, chemistry teaching.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна освітня парадигма та орієнтири нового Державного стандарту загальної середньої освіти спрямовані на формування компетентної особистості, готової до навчання впродовж життя. Здатність особистості самостійно здійснювати навчально-пізнавальну діяльність нині відносять до однієї з ключових компетентностей, якою учень має опанувати під час навчання у школі. У цих умовах зростає значення самонавчання, як необхідної умови у пристосуванні до змінних потреб ринку праці.

В сучасному інформаційному суспільстві обсяг знань постійно зростає: якщо в 1960-ті роки період подвоєння знань складав 20 років, у 1980-ті – 10 років, то на початку нового тисячоліття він становив уже шість років [5]. Сьогодні цей період, за різними джерелами, складає від двох до п'яти років. Вивчення практики навчання хімії у закладах загальної середньої освіти показало, що загальний обсяг матеріалу в шкільних програмах і підручниках та рівень вимог до підготовки школярів зростають, кількість годин на вивчення хімії при цьому не збільшується. На самостійну роботу учнів у навчальній програмі часу не передбачено, не конкретизовано способи і засоби її здійснення. У свою чергу низький рівень сформованості пізнавальної самостійності учнів перешкоджає організації їх самостійної роботи з засвоєння знань і вмінь на уроках і в позакласній роботі з хімії. Як наслідок ми спостерігаємо навчальне перевантаження та гальмування процесу розвитку розумової діяльності.

У зв'язку з пандемією та переходом на екстренне дистанційне навчання проблема якості освіти та значення формування вмінь самонавчання актуалізувалась у новому аспекті. Зокрема результати багатьох

досліджень, зокрема зовнішнього незалежного оцінювання, засвідчують зниження рівня знань більшості учнів з природничих дисциплін взагалі, та з хімії зокрема. При цьому зростає кількість учасників, які не реалізують свої потенційні можливості в оволодінні ґрунтовними знаннями з хімії. Отже, актуалізується проблема самонавчання учнів, ефективність якого залежить від його цілеспрямованого та спеціального формування [9]. Зазначене дає підстави для висновку, що в методиці навчання хімії проблема керованого самонавчання учнів хімії залишається не розв'язаною і потребує уваги науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самостійної освітньої діяльності завжди перебувала в центрі уваги вчених. Наприклад, Аристотель наголошував, що «поганий вчитель подібний до того шевця, який забезпечив учнів купою готових чобіт, замість того, щоб навчити їх виготовляти чоботи самостійно» [1, с. 163]. За твердженням Я. А. Коменського «альфа і омега нашої дидактики має бути пошук і відкриття способу, за якого учні менше б учили, а більше навчалися».

Різні аспекти проблеми самонавчання та самоосвіти учнів студіювались у дослідженнях Ю. Бабанського, В. Беспалько, Л. Виготського, А. Кочетова, І. Лернера, П. Підкасистого, М. Скаткіна, А. Сманцера, Н. Тализіної, Т. Шамової та ін. Вивчення проблеми самоосвітньої та самостійної діяльності учнів розкривається у працях А. Айзенберга, Д. Левітаса, Н. Рубакіна; питання з теорії управління освітнім процесом висвітлено у наукових студіях С. Архангельського, В. Беспалько, Н. Тализіної та ін.). Разом з тим системного дослідження проблеми керованого самонавчання учнів хімії в сучасних умовах у

науково-педагогічних дослідженнях майже не розкриті.

Мета статті – розкрити особливості організації керованого самонавчання учнів хімії як одного зі шляхів підвищення якості освіти в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «самоосвіта» та «самонавчання» почали активно впроваджуватись у педагогічний процес у 30–60-ті роки XIX століття, спочатку як «зовнішній процес старанного та тривалого читання» [2, с. 116].

У науково-педагогічній літературі автори підходять по різному до трактування поняття «самонавчання». Наприклад, Г. Коджаспірова визначає його як процес безпосереднього оволодіння людиною знань, за допомогою власних зусиль та самостійно обраних засобів» [7, с. 116].

В деяких дослідженнях поняття самонавчання трактують як «автодидактика», а саме як цілеспрямована, систематична, самостійна та автономна діяльність суб'єкта з самонавчання щодо засвоєння знань, розвитку уявлень, формулюванні понять і категорій, формування умінь і навичок [3].

В теорії та методиці дослідження понять самонавчання, формування пізнавальної самостійності виділяються два основні напрямки. Перший – психолого-педагогічний (Л. Виготський, Н. Талізін, Т. Шамова та ін.), який стосується дослідження структури пізнавальної діяльності учнів, різних її видів, рівнів, критеріїв тощо. Психологи найчастіше пов'язують самостійність особистості з вольовими якостями, зокрема наявності власного думки, здатності протистояти зовнішнього впливу. Відповідно розвиток самостійності передбачає розкриття найбільш яскравих індивідуальних рис особистості.

Другий напрямок – дидактичний (Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін та ін.), пов'язаний з розробкою принципів, методів та форм навчання, що зумовлюють формування пізнавальної самостійності учнів.

У педагогічній літературі основна увага приділяється формуванню пізнавальної самостійності, як прагнення і вміння самотужки опанувати знання, вміння, навички. Обидва напрями перебувають у діалектичній єдності і істотно впливають та доповнюють один одного. Зокрема саме після виявлення психологічної структури та основ пізнавальної самостійності, у дидактиці виникли дуже ефективні шляхи її формування: проблемне навчання, самостійна робота учнів та ін.

Метою самонавчання визначено компенсацію недоліків здобутої освіти, постійну адаптацію до змінних зовнішніх умов,

безперервний розвиток творчого потенціалу особистості. Особливої актуальності компенсація недоліків здобутої освіти набуває в умовах дистанційного навчання, яке протрактовано в Законі України «Про освіту» (в редакції від 28.07.2022) та в Положенні про дистанційне навчання (наказ МОН №466 від 25.04.2013; в редакції №1155 від 08.09.2020) як індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [4; 8].

Під час організації самонавчання учнів хімії необхідно дотримуватись наступних принципів: самовизначення учнів у навчальній діяльності, відкритості, зв'язку самонавчання з практикою, наочності, високого рівня труднощів, адаптивності та інтерактивності [6].

Крім того, організація самонавчання учнів хімії потребує врахування особливостей самого предмету, зокрема: великий об'єм знань, абстрактність багатьох понять. Ще однією з особливостей при вивченні хімії є те, що істотне значення під час вивчення належить системі різного роду задач: як абстрактних, так і наповнені конкретним практичним змістом.

Ефективність самонавчання учнів хімії перебуває у прямій кореляції з управлінням цим процесом, тобто самонавчання буде ефективним, якщо воно буде керованим, особливо в умовах дистанційного навчання (де завжди існує ймовірність незапланованих певних змін та флуктуації та окремої особистості, колективу учнів та системи знань).

Поняття «кероване самонавчання» учнів ми розуміємо як самонавчання, в управлінні яким приймають участь як індивідуальна свідомість особистості учня, так і елементи зовнішньої системи. Забезпечення ефективності керованого самонавчання учнів хімії вимагає від педагога постійного залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності; забезпечення емоційної підтримки учнів; створення ситуації успіху на основі застосування індивідуальних еталонів оцінювання, проведення експертизи отриманого результату як педагогом, так і учнями.

Під час вирішення цих задач у педагога з'являються нові функції. При цьому однією з основних складових частин діяльності педагога є функція забезпечення індивідуального цілепокладання, що і визначає ставлення до майбутньої діяльності з самонавчання учнів хімії, бажання та готовність її виконати. Також варто враховувати, що одним із аспектів

невирішеності проблеми є становлення потреби у навчальній діяльності самих учнів.

Відповідно до визначених завдань вчителя під час керованого самонавчання учнів хімії можна виділити три рівня *управління самонавчанням*:

- внутрішнє управління – здійснюється відповідно до навчальної програми);
- внутрішнє самоуправління – підпорядкування внутрішнім спонуканням та мотивам учня;
- зовнішнє управління – здійснюється викладачем з метою доповнень та корекції внутрішнього управління.

Основними компонентами способу управління самонавчанням хімії вважаємо:

- відповідно до специфіки предмету – систему задач – сукупність спеціально підібраних хімічних задач – стандартних і нестандартних як за способом розв'язку, так і за змістом, що розроблена на основі вимог до відбору завдань, як засобу управління самонавчанням: цілеспрямованість, доступність, зростаючий рівень складності, достатність для формування необхідних знань та умінь, необхідність організації змісту матеріалу, що вивчається у вигляді блоків і ланцюжків нової інформації, узгодженість розвивальної, навчальної та виховної функцій, а також базової систематики прийомів за вирішенням нестандартних завдань, що містить прийоми щодо формування умінь: формулювати проблему, будувати гіпотезу та висновок за аналогією, встановлювати межі застосування знань

- відповідно до особливостей організації самонавчання – рівень самостійності як ступінь участі учня в визначенні мети та виборі засобів її досягнення). При цьому ми виділяємо три рівні свободи учня при керованому самонавчання учнів хімії. За першого рівня учню надається максимальна свобода. Це досягається, наприклад, під час проектної діяльності, коли визначення мети здійснюється самим учнем.

Другий рівень свободи передбачає, що мету визначено, але засоби досягнення не конкретизовано, наприклад розв'язок експериментальних задач. Як приклад можна навести завдання на конструювання об'єктів із заданими властивостями.

Третій рівень передбачає, що мета та засоби її досягнення визначені, наприклад, дослідження властивостей чи будови певних речовин за запропонованим планом.

Одночасно ми вважаємо, що найважливішим елементом освітньої системи керованого самонавчання учнів хімії є систематичний моніторинг навчання: багаторівневий, розподілений, поточний контроль. Навчання шляхом здійснення

відповідних контрольних заходів, включає: вхідну діагностику рівня знань; поточний контроль якості навчання на репродуктивному рівні; поточний контроль якості навчання на продуктивному рівні навчання; поточну атестацію та підсумковий поточний контроль рівня та якості навчання протягом певного періоду.

Слід наголосити, що мова йде не лише про діагностику володіння учнями відповідними обсягом знань, а й рівнем сформованості визначених програмою компетентностей.

Відповідно до розглянутих вище видів управління, при керованому самонавчання учнів хімії важливе значення має використання трикоментарного циклу корекційного вчення, що містить внутрішній самоконтроль суб'єкта навчання, що здійснюється постійно, зовнішній самоконтроль вчителя на вимогу учня, та зовнішній об'єктивний поточний контроль з боку вчителя, який здійснюється після вивчення певної частини теми.

Таким чином, виділення рівнів та видів керованого самонавчання учнів хімії послужило основою розробки підсистеми управління у структурі системи керованого самонавчання, що сприяє реалізації на практиці навчання дидактичних принципів педагогіки на сучасному етап розвитку суспільства. Виявлено також основні компоненти способу управління: система завдань та поле самостійності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. На основі аналізу напрямів розвитку сучасної системи освіти визначена тривірнева структура керованого самонавчання учнів хімії, складові компоненти (система задач та рівень самостійності) та умов ефективного його здійснення: орієнтація змісту самонавчання на творчий характер навчальної діяльності; реалізація індивідуальної освітньої траєкторії; використання сучасних технологій у відповідності до потреб розвитку освітнього процесу. Подальші дослідження стосуватимуться розробки системної моделі керованого навчання учнів хімії та змістовому наповненню її компонентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. М.: Мысль, 1984. Т. 4. 830 с.
2. Айзенберг А.Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы: учеб. пособие для вузов. М.: Высш. шк., 1986. 128 с.
3. Акманова С.В. Развитие навыков самообучения у студентов университета: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Магнитогорск, 2004. 197 с.
4. Закон України «Про освіту» (в редакції від 28.07.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Зубра А. С. Учителю учиться – требование времени. *Адукацыя і выхаванне*. 1998. № 3. С. 93–99.

6. Квас В. М. Педагогічні принципи ефективного самонавчання майбутніх учителів. *Науковий потенціал: матеріали Десятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Київ, 25 – 27 березня 2014 р. С. 103–108.

7. Плющ В. М. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін: теоретичні і методичні основи. Кропивницький: ТОВ Поліграф-Сервіс, 2019. 415 с.

8. Наказ МОН №466 від 25.04.2013; в редакції №1155 від 08.09.2020 Положення про дистанційне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>

9. Шарко В.Д., Солодовник А.О. Підготовка вчителя фізики до формування пізнавальної самостійності учнів засобами інформаційних технологій. *Інформаційні технології в освіті*. 2012. Вип. 235. С. 56–67.

REFERENCES

1. Aristotel'. (1984). *Sochineniya [Works]: v 4 t. M.: Mysl', 1984. T. 4. 830 s.*

2. Auzenberg, A.YA. (1986). *Samoobrazovaniye: istoriya, teoriya i sovremennyye problemy [Self-education: history, theory and modern problems]: ucheb. posobiye dlya vuzov. M.: Vyssh. shk. 128 s.*

3. Akmanova, S.V. (2004). *Razvitiye navykov samoobucheniya u studentov universiteta [Development of self-study skills in university students]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Magnitogorsk. 197s.*

4. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (v redaktsii vid vid 28.07.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>*

5. Zubra, A. S. (1998). *Uchit' uchit'sya – trebovaniye vremeni [Teaching to learn is a requirement of the time]. Adukatsyya i vykhavanne. № 3. S. 93–99.*

6. Kvas, V. M. (2014). *.Pedagogichni pryntsyipy efektyvnoho samonavchannia maibutnikh uchyteliv [Pedagogical principles of effective self-management of future teachers]. Naukovyi potentsial: materialy Desiatoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Kyiv. S. 103–108.*

7. Nakaz MON №466 vid 25.04.2013; v redaktsii №1155 vid 08.09.2020 Polozhennia pro dystantsiine navchannia (URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>)

8. Pliushch, V. M. (2019). *Profesiine samovdoskonalennia maibutnikh uchyteliv pryrodnychkh dystsyplin: teoretychni i metodychni osnovy [Professional self-development of future teachers of natural disciplines: theoretical and methodological foundations]. Kropyvnytskyi. 415 s.*

9. Sharko, V.D., Solodovnyk, A.O. (2012). *Pidhotovka vchytelia fizyky do formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Preparation of the teacher of physics to the formation of the knowledge independence of the students with the help of information technologies]. Informatsiini tekhnolohii v osviti. Vyp. 235. S. 56–67*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теоретичні та методичні основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін; сучасні освітні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences sciences and their teaching methods of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers. Modern educational technologies.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37.017.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-69-74

РАЦУЛ Олександр Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Цentrальноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7241-6692>
e-mail:ratsul@i.ua

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена проблемі формування громадянського суспільства в Україні, завдяки впливу громадянської культури та ціннісних орієнтацій, що є надзвичайно актуальною. Розглядаються наукові підходи, щодо поняття «громадянська культура», «ціннісні орієнтації» та світоглядно-психологічних характеристик

особистості, педагогіка гуманізму, яка концептуально спрямована на гармонію колективного та індивідуального елементів громадянської життєдіяльності, на культуру вірного бачення людських стосунків, розуміння ролі кожної особистості у системах: «громадянин – держава», «громадянин – суспільство». Виявлено важливу роль і вплив громадянської культури на всі сторони життя суспільств, що громадянське суспільство – це суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від них, але взаємодіє з ними заради суспільного блага. Виділені основні функції, які відіграють ключову роль у формуванні особистості, такі як: інтегруюча, ідентифікаційна, або самоідентифікаційна. Функція яка пов'язана з регулюванням індивідуальної поведінки. Функція, де цінності відіграють роль стандартів чи критеріїв для вибору з наявних альтернатив, які властиві будь-якій ситуації людської дії. Визначено, що громадянську освіту слід розглядати в комплексі з основними поняттями: «громадянське суспільство», «громадянська освіта», «громадянин», «громадянськість», «громадянська культура». Громадянське виховання є органічною підсистемою національного виховання і тісно пов'язане з патріотичним вихованням, а громадянське суспільство можливе лише за умови «включення» у процес громадянської освіти, що передбачає створення нових освітніх систем. Тому громадянська освіта має на меті формування свідомих громадян, патріотів, здатних побудувати в Україні демократичне громадянське суспільство.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянські цінності, громадянське виховання, громадянська культура.

Oleksandr Anatoliyovych RATSUL –
 doctor of pedagogical sciences, professor,
 Professor of the Department of Psychology and Social Work
 of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
 Pedagogical University
 ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7241-6692>
 e-mail:ratsul@i.ua

THE INFLUENCE OF CIVIC CULTURE AND VALUE ORIENTATIONS FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

Civic education is determined by the process of national revival and is an important means of forming the unity of Ukraine, which is the core of the Ukrainian national idea and involves the unification of different ethnic groups and regions of Ukraine for the purpose of building and improving a democratic state and civil society. The article is devoted to the problem of the formation of civil society in Ukraine, thanks to the influence of civil culture and value orientations, which is extremely relevant. Scientific approaches to the concept of "civic culture", "value orientations" and worldview-psychological characteristics of the individual, humanistic pedagogy, which is conceptually aimed at the harmony of collective and individual elements of civic life, at the culture of a true vision of human relations, understanding the role of each individual in systems are considered. : "citizen - state", "citizen - society". The important role and influence of civil culture on all aspects of the life of societies was revealed, that civil society is a society of citizens with a high level of economic, social, political, cultural and moral traits, which together with the state forms developed legal relations; a society of equal citizens that does not depend on them, but interacts with them for the sake of the public good. The main functions that play a key role in the formation of personality are highlighted, such as: integrative, identification, or self-identification. A function related to the regulation of individual behavior. A function where values play the role of standards or criteria for choosing from available alternatives that are inherent in any situation of human action. It was determined that civic education should be considered in a complex with the main concepts: "civil society", "civic education", "citizen", "citizenship", "civic culture". Civic education is an organic subsystem of national education and is closely related to patriotic education, and civil society is possible only under the condition of "inclusion" in the process of civic education, which involves the creation of new educational systems. Therefore, civic education is aimed at forming conscious citizens, patriots capable of building a democratic civil society in Ukraine.

Key words: civil society, civil values, civic education, civil culture.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наша держава обрала європейський простір, формує своє українське громадянське суспільство.

Громадянська освіта зумовлюється процесом національного відродження і є важливим засобом формування соборності України, яка є серцевиною української національної ідеї та передбачає об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення демократичної держави, громадянського суспільства.

Проблема формування громадянського суспільства в Україні, завдяки впливу громадянської культури та ціннісних орієнтацій є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження розвитку громадянського суспільства, його ціннісних характеристик, загальнокультурних та моральних пріоритетів належить таким науковцям, як Дж. Александер, Г. Алмонд, Е. Арато, Е. Баталов, М. Вебер, С. Верба, А. Вілдавський, К. Гаджиев, Е. Геллнер, Е. Дюркгейм, Г. Екстайн, Д. Елазар, Р. Елліс,

Р. Инглхарт, Дж. Кін, Дж. Коген, Ч. Мерріам, Дж. Мід, О. Панарін, С. Пай, Т. Парсонс, Р. Патнем, А. Токвіль, М. Томсон, Е. Х'юз, Й. Шумпетер, В. Щегорцов та інші.

У контексті громадянського суспільства громадянська культура, проблема культури загалом, як одного з її проявів, набула особливого значення в контексті загальноєвропейської інтеграції України, впровадження європейських норм і стандартів в освіту та науку. Розробкою проблем громадянського суспільства та відповідного типу культури займаються українські вчені О. Бабкіна, В. Бебик, Є. Бистрицький, Б. Безсонова, М. Боришевський, В. Бурдяк, В. Буцєвицький, К. Гаджієва, Є. Головаха, С. Грицяя, В. Денисенко, І. Жеребятнікова, О. Забужко, Ю. Завалевський, А. Капська, А. Карнаух, О. Киричук, С. Кисельов, А. Колодій, Н. Кононенко, С. Корж, А. Кочеткова, В. Кремень, А. Кудіна, В. Лісовий, О. Ліщинська, Л. Нагорна, І. Надольний, Н. Паніна, Ю. Пахомов, В. Полохало, М. Попович, О. Радченко, В. Ребкало, Ю. Резника, О. Рудакевич, С. Рябов, К. Магомедова, О. Сухомлинська, М. Ходаківський, М. Чурилов, Н. Черниш, Г. Щедрова розглядається у працях та інших.

Проблемі цінностей як суспільної реальності присвячено праці провідних психологів, філософів та соціологів: В. Бакірова, О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Тугаринова, В. Хмелька, А. Ручки, І. Кононова.

Метою статті є розгляд наукових підходів, щодо громадянської культури та ціннісних орієнтацій на формування громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Громадянська основа суспільства, за В. Сухомлинським, «...творюється гармонією двох речей: з одного боку, почуттям особистої честі, гідності, гордості, усвідомленням величчя людини-творця, громадянина суспільства; з другого – почуттям обов'язку, відповідальності за свою працю, поведінку, вчинки, відповідальність за долю суспільства, за благо людей, з якими особистість вступає в складні відносини в процесі праці, духовного життя» [5]. Отже, В. Сухомлинський дійшов до розв'язання теоретичної та практичної проблеми взаємодії громадянського і суспільного, виходячи з гуманістичних позицій. Створив педагогіку гуманізму, концептуально спрямовану на гармонію колективного та індивідуального елементів громадянської життєдіяльності, на культуру вірного бачення людських стосунків, розуміння ролі кожної особистості у системах: «громадянин – держава», «громадянин – суспільство». Найважливіший з критеріїв цих

стосунків, на думку педагога, полягає в «...активному ставленні кожної особистості до самої себе, в умінні правильно виявити й оцінити свою громадську суть, дивитися на світ очима громадянина, щоб громадське світосприйняття стало немовби тим джерелом, в якому людина бачить саму себе, оцінює поведінку, виявляє ставлення до самої себе, в думках, переживаннях, вчинках, спрямованих на самовиховання, самоутвердження» [5].

С. Рябов вважає, що громадянське суспільство – це суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від них, але взаємодіє з ними заради суспільного блага [3].

Можна стверджувати, що у тлумаченні сутності громадянського суспільства можуть мати право на існування різні підходи, альтернативність яких зумовлює їх взаємну потребу.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є громадянська культура.

Слід зазначити, що до недавнього часу у вітчизняній соціології та педагогіці взагалі не існувало такої дефініції як громадянська культура. Взаємодія людини і суспільства обмежувалася політичними, економічними та побутовими рамками, які базувалися на основі діалектико-матеріалістичного принципу. Сфера політики була віднесена до області політології, а до соціології – всі питання, пов'язані із соціальним життям суспільства й людини. У цьому зв'язку громадянська свідомість, що включала в себе патріотичні почуття та правову поведінку не мало наукового обґрунтування в соціології та педагогіці. Все це відносилось до ідеології, яка досліджувала дані поняття з позицій класового принципу, за яким ідеї свободи і прав людини були неприйнятними і недозволеними.

Вперше термін «громадянська культура» використав Ч. Мірріам у проєкті «Створення громадян: порівняльне дослідження методів громадянського навчання. Чикаго: Університет Чикаго, 1931», який мав на меті дослідити психологічні та соціологічні аспекти політичної поведінки. В результаті досліджень було виявлено важливу роль і вплив громадянської культури на всі сторони життя суспільства [6].

Також, стояли у витоків дослідження феномену громадянської культури Г. Алмонд і С. Верба [4]. Вчені послідовно досліджували залежність між рівнем розвитку культури та економіки в різних країнах світу. Такий двобічний аналіз допоміг виявити ступінь розвиненості у соціумі демократичних та загальнолюдських цінностей. Дане

дослідження представило одну з найвпливовіших концепцій громадянської культури, котра полягає в тому, що громадянська культура є різновидом демократичної культури, яка відповідає стабільній демократичній системі.

Поняття «громадянська культура» розглядається як сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості [6].

Громадянська культура формується у ставленні населення до існуючого порядку, у знанні і визнанні ним суспільних норм та готовності їх дотримуватися. До змісту громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про влаштування держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого, процесу.

Також, громадянську культуру ми можемо розглядати як соціальну інформацію, яка формує у людини бажання та готовність служити суспільству і державі. У цьому контексті можна говорити про те, що у складі громадянської культури перебувають політична, економічна, правова, моральна та екологічна культура.

Ціннісні орієнтації є значущими елементами громадянської культури. Загальнолюдські цінності – це ідеї, ідеали, вироблені людством у процесі свого цивілізованого поступу є невід'ємною складовою суспільного життя. Певна система цінностей втілюється, опредметнюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, в яких і здійснюється оволодіння цінностями, відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктивно значущі для окремої людини.

В умовах українського громадянського суспільства проблема цінностей активно розробляється з нових позицій соціальної визначеності індивіда. Трансформація свідомості всіх соціальних верств позначилася, в першу чергу, на формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління.

Різномісність підходів до визначення понять «цінності», «громадянські цінності» потверджує міждисциплінарність трактування самих понять, а також дає підстави доповнити їх визначення.

Цінності як багатоаспектна категорія є предметом теоретичних досліджень філософії, педагогіки, психології, соціології, політології, етики, естетики.

Найпоширеніше трактування цінності визначалося як суб'єктивне значення певних явищ реальності, важливих для людини і, відповідно, для суспільства. Провідною в

даному аспекті є філософська думка про те, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, що тільки треба здійснити, за що треба боротися.

Два значення поняття «цінність» у соціолого-педагогічному словнику

1) властивість суспільного предмета задовольняти визначені потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства);

2) поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності [4].

Отже, дослідження цінностей демонструє багатогранність і складність цього явища, що має бути враховано в процесі громадянського виховання та вироблення ефективних методик формування громадянських цінностей.

Узагальнивши науковий ресурс даного питання, можемо виділити основні функції, які відіграють ключову роль у формуванні особистості, наприклад такі як:

– інтегруюча – зводиться до інтеграції нескінченної множини розрізнених людських дій і вчинків в єдину цілісну систему практичної взаємодії соціального організму з природою, систему, що відрізняється особливим внутрішнім поділом і що знаходиться в постійному процесі руху до нових якісних станів.

– ідентифікаційна, або самоідентифікаційна – механізм, завдяки якому особистість ототожнює себе з якоюсь спільнотою. Через таке ототожнення виникає і ставлення до норм цієї спільноти як до своїх. Тобто, самоідентифікація виступає умовою дієвості функції регулювання індивідуальної поведінки. Звичайно самоідентифікація – не просто результат вільного вибору людини. Спільнота, до якої особистість належить, вимагає від своїх членів певних ідентифікаційних практик, примушує до них.

Функція яка пов'язана з регулюванням індивідуальної поведінки, як знаряддя соціального регулювання в нашому суспільстві, вони є тією проміжною ланкою, яка з'єднує поведінку людини з його найважливішими соціальними інститутами, з його ідеалами та вимогами

Функція яка була виділена Т. Парсонсом. Зміст цієї функції американський соціолог вбачав у тому, що цінності відіграють роль стандартів чи критеріїв для вибору з наявних альтернатив, які властиві будь-якій ситуації людської дії. Цінності є необхідною передумовою операції оцінки, без якої людська діяльність неможлива.

Людина будує свою діяльність відповідно до нормативів і цінностей. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується неможливо визначити цілі її

діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації

Ціннісні орієнтації як феномен пов'язаний з тим, що людині доводиться самовизначатися в гетерогенному, часом навіть суперечливому ціннісному просторі.

Ціннісна орієнтація, це складне утворення, яке відображає різні рівні і форми взаємодії суспільного та індивідуального в особі й усвідомлення нею навколишньої діяльності та включає в себе когнітивний та емотивний компоненти.

Ціннісні уявлення у контексті проблеми громадянського виховання відіграють значиму роль, оскільки саме вони детермінують вчинки та дії особистості, визначаючи тим самим якісну своєрідність життєдіяльності та спосіб життя в цілому.

Отже, цінності виступають як основою формування ціннісних орієнтацій людини, мотивують діяльність і поведінку, оскільки орієнтація людини в світі та прагнення до досягнення мети теж співвідносяться з цінностями.

Сьогодні педагоги та соціологи виділяють цінності суспільні, як категорія, що визначає соціально-культурне значення певних явищ дійсності в житті людини та суспільства. У центрі уваги таких цінностей знаходиться людина.

Відомий український педагог О. Вишневецький зазначаючи, що практика виховання вимагає надійної класифікації цінностей, а відтак і їх системного бачення, виділяє п'ять груп цінностей, які стосуються: а) особистого життя людини «особисті вартості»; б) родинного життя «вартості сімейного життя»; в) сфери суспільно-громадських стосунків «громадянські вартості»; г) національно-державного життя «національні вартості»; д) життя всього людства «абсолютні вічні вартості» [1].

Представники вітчизняної психолого-педагогічної науки. Ю. Завалевський, трактує громадянські цінності як усвідомлення й відчуття особою власної причетності до своєї держави. З іншого боку, держава є умовою задоволення особистісних потреб, залучає молоду людину до соціально-стратифікаційних процесів. М. Боришевський в першу чергу до громадянських цінностей відносить моральні, економічні, світоглядні, естетичні, валеологічні. О. Киричук розподілив дані цінності на базові, самовизначальні, смислові та духовні складові. А. Капська стверджує, що громадянськість – це внутрішньо-психологічна настанова особистості, а громадянські цінності – є джерелом і двигуном таких настанов.

Враховуючи вищезазначене, утверджуємося в переконанні того, що

громадянські цінності є базовими цінностями демократичного суспільства. Грунтуються вони на визнанні рівності всіх людей і знаходять своє втілення в демократичному суспільстві та в житті громад, що визнають принципи демократії. Дані цінності, як і взагалі цінності, виконують ряд важливих функцій про які було сказано вище, формуючи не тільки певні ціннісні орієнтації, а і мотив як внутрішню рушійну силу до громадянської діяльності.

Формування громадянського суспільства розглядається як органічний компонент навчально-виховної системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, розглянувши ціннісні орієнтації, щодо громадянської культури на формування громадянського суспільства, можна зробити певні висновки щодо теоретичних засад громадянської освіти.

Громадянську освіту слід розглядати в комплексі з основними поняттями цього явища: «громадянське суспільство», «громадянська освіта», «громадянин», «громадянськість», «громадянська культура».

Громадянське суспільство можливе лише за умови «включення» у процес громадянської освіти, що передбачає створення нових освітніх систем. Тому громадянська освіта має на меті формування свідомих громадян, патріотів, здатних побудувати в Україні демократичне громадянське суспільство.

Головною призмою процесу громадянської освіти є виховання, яке, безумовно, поєднане з розвитком і навчанням. Громадянська освіта та громадянське виховання спрямовані на формування в Україні свідомого громадянина, патріота, людини з внутрішніми особистісними якостями та рисами характеру, світоглядом, способом мислення, почуття та дії.

Громадянське виховання є органічною підсистемою національного виховання і тісно пов'язане з патріотичним вихованням. При цьому громадянська освіта орієнтується на демократичні ідеали, а національна – на національну ідею. Оскільки цілі національної ідеї й демократичної думки різні, вони також мають різну орієнтацію, тому вони повинні поєднуватися органічно й збалансовано.

Індивідуальні громадянські цінності сприяють розвитку громадянського характеру. Так формується громадянськість — світоглядна характеристика людини, що визначається її національною самоідентичністю, почуттям приналежності до країни.

Ми розглядаємо громадянську освіту як цілісний соціальний освітній процес, заснований на демократичних ідеалах, заснований на пріоритеті свободи як фундаментальної громадянської цінності та спрямований на розвиток особистості з високим рівнем громадянства

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький О. І. Український виховний ідеал і національний характер : витоки, деформації і сучасні виклики. Вступ до системного дослідження. Дрогобич. 2010. 159 с.

2. Рудакевич О. М. Міфологія в системі національної політичної культури. *Нова парадигма*: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання "Нова парадигма". Вип. 83. К., 2009. С. 70–78.

3. Рябов С. Розуміння громадянського суспільства у контексті дилеми приватного та державного: (матеріали міжнародної науково-практичної конференції, НаУКМА 27-28 вересня 2001 р.). *Молодь – громадські організації – громадянське суспільство*. URL: <http://www.parlament.org.ua>

4. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с.

5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори: у 5 т. К. : Радянська школа, 1976. Т.3. С. 283-582.

6. Merriam Ch. Civic Training in the United States. Chicago : University of Chicago Press, 1934. 320 p.

7. <https://starkon.gov.ua/index.php/2011-11-18-13-43-38/2011-11-18-13-46-29/2011-11-18-13-47-09>

REFERENCES

1. Vyshnevs'kyu, O. I. (2010). Ukrainys'kyu vykhovnyy ideal i natsional'nyy kharakter : vytyky, deformatsiyi i suchasni vyklyky [Ukrainian educational ideal and national character: origins, deformations and modern challenges]. Vstup do systemnoho doslidzhennya. Drohobych. 159 s. [in Ukrainian].

2. Rudakevych, O. M. (2009). Mifolohiya v systemi natsional'noyi politychnoyi kul'tury. Nova paradyhma [Mythology in the system of national political culture. New paradigm]: [zhurnal naukovykh prats'] / Holov. red. V. P. Bekh; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova; Tvorche ob'yednannya "Nova paradyhma". Vyp. 83. K. S. 70–78. [in Ukrainian].

3. Ryabov, S. (2001). Rozuminnya hromadyans'koho suspil'stva u konteksti dylemy

privatnoho ta derzhavnoho [Understanding civil society in the context of the dilemma of private and state]: (materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, NaUKMA 27-28 veresnya 2001 r.). Molod' – hromads'ki orhanizatsiyi – hromadyans'ke suspil'stvo. URL: <http://www.parlament.org.ua> [in Ukrainian].

4. Sotsioloho-pedahohichnyy slovnyk (2004) [Sociological and pedagogical dictionary] / Za red. V.V.Radula. K.: «EksOb». 304 p. [in Ukrainian].

5. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). Narodzhennya hromadyanyuna [Birth of a citizen]. Vybrani tvory: u 5 T. K. : Radyans'ka shkola. T.3. S.283-582. [in Ukrainian].

6. Merriam, Ch. (1934). Civic Training in the United States. Chicago : University of Chicago Press, 1934. 320 p.

7. <https://starkon.gov.ua/index.php/2011-11-18-13-43-38/2011-11-18-13-46-29/2011-11-18-13-47-09> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАЦУЛ Олександр Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інформаційна культура майбутніх соціальних педагогів/працівників, історико-педагогічні проблеми громадянського виховання, теорія та методика роботи в дитячих і молодіжних організаціях України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RATSUL Oleksandr Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Social Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: information culture of future social teachers/workers, historical and pedagogical problems of civic education, theory and methods of work in children's and youth organizations of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 378.4:37022

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-74-81

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

У статті розглядається система університетської освіти України та країн Європейського Союзу в умовах інтеграції та приєднання країн до єдиного європейського освітнього простору. На сучасному етапі розвитку суспільства одним з основних завдань, яке необхідно вирішувати, і яке продиктоване імперативами Болонського процесу, є забезпечення якості вищої освіти в Україні. Відтак, досвід європейських країн у реформуванні системи

вищої освіти є надзвичайно важливим для України. Аналізуючи системи вищої освіти країн Європи, автор зазначає, що вони характеризуються новими загальними рисами, серед яких запровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, збільшення мобільності студентів і викладачів, безперешкодні можливості запозичення прогресивних зарубіжних освітніх досягнень, розширення ринку праці. Доведено, що для сучасної загальноєвропейської педагогічної освіти характерні такі ознаки, як: прагнення відповідати запитам сучасного суспільства, беручи до уваги інтеграційні процеси в Європі; урахування ринку робочої сили; наявність принципу автономізації; спадкоємність між фазами та закладами з підготовки педагогів; розвиток методологічної бази педагогічної освіти задля пошуку перспектив розвитку.

Усвідомлення та критичне осмислення цього досвіду дозволяє Україні оптимізувати процес реформування. Автор зазначає, що особливістю професійної підготовки та професійного розвитку викладачів вищої школи країн Європейського Союзу є сформований позитивний досвід, який ґрунтується на сучасних концептуальних положеннях і технологічних моделях професійної підготовки майбутніх педагогів. У статті доведено, що систематизація і творче використання здобутків західних колег уможливитиме визначити цілісну систему умов, необхідних для їх впровадження в національну сферу вищої освіти, що суттєво підвищить якісний рівень підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури.

Ключові слова: університетська освіта України та країн Європейського Союзу; вища освіта; Болонський процес; інтеграція; єдиний європейський освітній простір, магістерська програма підготовки.

SAVCHENKO Natalia Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Pedagogy and Special Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>

e-mail: nataliy040570@gmail.com

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF MASTER'S PROGRAMS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD

The article examines the system of university education in Ukraine and the countries of the European Union in the context of integration and accession of countries to the single European educational space. At the current stage of society's development, one of the main tasks that must be solved, and which is dictated by the imperatives of the Bologna process, is ensuring the quality of higher education in Ukraine. Therefore, the experience of European countries in reforming the higher education system is extremely important for Ukraine. Analyzing the higher education systems of European countries, the author notes that they are characterized by new common features, including the introduction of pan-European educational standards, increased mobility of students and teachers, unimpeded opportunities to borrow progressive foreign educational achievements, and the expansion of the labor market. It has been proven that the following features are characteristic of modern all-European pedagogical education: the desire to meet the demands of modern society, taking into account the integration processes in Europe; taking into account the labor market; presence of the principle of autonomy; continuity between phases and teacher training institutions; development of the methodological base of pedagogical education in order to find development prospects.

Awareness and critical understanding of this experience allows Ukraine to optimize the reform process. The author notes that a feature of professional training and professional development of higher school teachers in the countries of the European Union is the formed positive experience, which is based on modern conceptual provisions and technological models of professional training of future teachers. The article proves that the systematization and creative use of the achievements of Western colleagues will make it possible to determine a complete system of conditions necessary for their introduction into the national sphere of higher education, which will significantly increase the quality level of training of future teachers of a higher school in the conditions of a master's degree.

Key words: university education in Ukraine and the countries of the European Union; Higher Education; Bologna Process; integration; single European educational space, master's training program.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в епоху глобалізації та інформатизації одним з визначальних факторів розвитку країни є рівень її науки та освіти. Тому завданням держави є створення конкурентоспроможної освітньої системи, особливо вищої освіти, яка відіграє ключову роль у поширенні фундаментальних та професійних знань, активно сприяє проведенню наукових досліджень та розвитку новітніх технологій. Сучасна вища освіта України перебуває у стані модернізації та реформування. Одне з основних завдань, яке

необхідно сьогодні вирішувати, і яке продиктоване імперативами Болонського процесу, є забезпечення якості вищої освіти в Україні. Відтак, досвід європейських країн у реформуванні системи вищої освіти є надзвичайно важливим для України. Усвідомлення та критичне осмислення цього досвіду дозволяє Україні оптимізувати процес реформування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для нашого дослідження важливе значення мають наукові праці, в яких розглядається розвиток вищої освіти в Україні та країнах за кордоном, зокрема таких авторів:

Ф. Альтбаха, В. Андрущенко, А. Максименко, О. Мещанинова, Н. Ничкало, А. Ржевської, Г. Перкіна, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, С. Сисоєвої. Безпосередньо порівняльний аналіз вищої освіти в Україні та в Європейських країнах здійснювали В. Андрущенко, К. Біницька, Ю. Закаулова, Л. Пуховська, А. Сбруєва. Але, незважаючи на широкий тематичний спектр наукових робіт, проблема порівняння систем університетської освіти України та країн Європейського Союзу залишається предметом окремого аналізу, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Мета статті: аналіз досвіду та особливостей магістерської підготовки у закладах вищої освіти країн Європейського Союзу з метою виявлення позитивних кроків і тенденцій, які могли б слугувати орієнтирами у процесі реформування української вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під впливом глобалізації та євроінтеграції підготовка викладачів вищої школи в магістратурі орієнтується на міжнародний досвід, зберігаючи при цьому власні здобутки та напрацювання. Аналізуючи системи вищої освіти країн Європи, варто зазначити, що вони характеризуються новими загальними рисами, серед яких запровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, збільшення мобільності студентів і викладачів, безперешкодні можливості запозичення прогресивних зарубіжних освітніх досягнень, розширення ринку праці.

Для сучасної загальноєвропейської педагогічної освіти характерні такі ознаки, як: прагнення відповідати запитам сучасного суспільства, беручи до уваги інтеграційні процеси в Європі; урахування ринку робочої сили; наявність принципу автономізації; спадкоємність між фазами та закладами з підготовки педагогів; розвиток методологічної бази педагогічної освіти задля пошуку перспектив розвитку.

Сучасна різноманітність підходів і стратегій педагогічної підготовки, зауважує І. Мицишин, зумовлена історичними, соціальними, культурними та економічними чинниками розвитку кожної країни. Найтипівішими, дослідниця вважає наступні моделі педагогічної підготовки: перша – «паралельна», яка будується за принципом паралельного вивчення всіх складових навчальної програми протягом усього терміну підготовки педагога; друга – «інтегрована», коли вивчення складових навчальної програми відбувається не тільки одночасно, а й у взаємозв'язку в певних темах та завдяки інтеграції теорії з практикою; третя – «послідовна», яка передбачає вивчення загальних і спеціальних дисциплін на першому

етапі навчання, а вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу й навчальну практику – на другому, завершальному етапі [7].

І. Мицишин вказує на наявність деяких варіантів «послідовних моделей», серед яких вирізняє «щорічну модель» (психолого-педагогічна підготовка здійснюється раніше від вивчення спеціальних дисциплін і методик їх викладання).

Комісія європейських експертів розробила стандарти якості педагогічної освіти. У цей перелік входять такі аспекти, серед яких: кваліфікаційна характеристика професорсько-викладацького складу; складові навчального плану; наявність інтеграції наукової діяльності у процесі навчання; зв'язок зі школою; ступінь інтернаціоналізації (врахування європейських масштабів, співпраця з іншими навчальними закладами).

Зазначимо, що європейська педагогічна освіта в різних національних контекстах характеризується багатоманіттям організаційних моделей і професійних програм I та II циклів (бакалавр, магістр). Показовим є той факт, зазначає Л. Пуховська, що професійна підготовка викладачів вищих навчальних закладів, у тому числі в педагогічних коледжах, проводиться лише в половині європейських країн. Більшість держав Європи мають програми неперервного професійного розвитку вчителів та інших категорій педагогічного персоналу. Як обов'язкові, вони не завжди ведуть до вищої кваліфікації, однак дипломи I та II ступенів навчання є широкодоступними для всіх, хто бажає їх досягти [11].

Однією з європейських країн, що має високорозвинену систему загалом, та акцентує увагу на якійшій підготовці педагогічних кадрів, зокрема, є Німеччина. Вища освіта Німеччини є привабливою для світової спільноти і відіграє важливу роль у розвитку європейського освітнього простору. Німеччина наполегливо працює над удосконаленням системи освіти, підвищенням якості підготовки висококваліфікованих кадрів, у тому числі і педагогічних, чия роль у майбутньому країни, розвитку економіки та суспільства є визначальною.

Наразі університети Німеччини пропонують міжнародно-визнані ступені (Bachelor, Master), які запроваджені у країні порівняно недавно. Підготовка магістрів (Magister Artium) ведеться, як правило, з гуманітарних та суспільних напрямів, вона орієнтована на конкретну сферу професійної діяльності, а не наукову сферу. Робота над дисертацією на науковий ступінь доктора є логічним продовженням магістерської підготовки. Магістерські екзамени

складаються, як правило, з двох основних напрямів, або ж одного основного і двох додаткових. Окрім екзаменів магістри обов'язково готують та захищають магістерську роботу. Варто зазначити, що сьогодні бакалаврські та магістерські програми у Німеччині складають біля 20 % від загальної кількості навчальних програм [346]. Ступінь магістра, який можна здобути в Німеччині, є рівноцінним ступеню магістра в англомовних країнах та США. Навчальні програми підготовки магістрів дозволяють більш вільно комбінувати перелік спеціальних предметів, вони менше регламентовані в порівнянні з програмами підготовки дипломованих спеціалістів [5].

Екзамен на ступінь магістра (Master) одночасно з присудженням професійної кваліфікації надає можливість подальшої наукової роботи над докторською дисертацією. Магістерські екзамени складають особи, що мають ступінь бакалавра й успішно завершили навчання за програмою магістра (Master).

Спільним для всіх магістерських програм у вищих навчальних закладах Німеччини є здобуття студентами міцних наукових професійних знань, вмінь та навичок, які ґрунтуються на теоретичному поглибленні знань, здобутих під час навчання у бакалавраті та подальшому розвитку професійних вмінь [8]. Програми професійної підготовки магістрів у Німеччині характеризуються такими особливостями: широкий спектр професійних спеціальностей соціально-педагогічного спрямування; спрямування навчального процесу на здобуття рефлексивних компетенцій як у сфері професійної діяльності, так і у здійсненні наукових досліджень; поглиблене вивчення обраної спеціалізації під час дослідно-практичних семінарів та виконання магістерської роботи [9]. За даними Федерального Міністерства освіти та досліджень Німеччини, переважна більшість акредитованих програм магістратури з подальшою можливістю викладання у вищій школі передбачають підготовку магістрів за дворічним навчальним курсом та стаціонарною формою навчання. Після успішного завершення магістратури випускники отримують освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр мистецтв» (M.A. – Master of Arts) та «Магістр наук» (M.Sc. – Master of Science).

Вивчення досвіду професійної підготовки магістрів вищих навчальних закладах Німеччини засвідчує наявність таких тенденцій, серед яких: варіативний підхід; акцент на сучасні досягнення науки та інноваційні процеси у сфері практичної діяльності; упровадження інноваційних технологій навчання; автономність вищих навчальних закладів; міжнародна інтеграція;

підготовка майбутніх фахівців до здійснення практичної діяльності на макрорівні, до викладацької діяльності у вищому навчальному закладі або продовження навчання у докторантурі.

Варто зазначити, що у системі освіти Німеччини центральною фігурою є викладач, а тому його діяльність є найбільш престижною і високооплачуваною [4]. Персонал вищих навчальних закладів можна розділити на три групи за умовами праці й гарантіями зайнятості, які дуже відрізняються: професори, непрофесорський персонал, неакадемічний персонал. Професори, як правило, – це цивільні службовці, і оплата їх роботи обумовлена федеральними законами. Більшість непрофесорського персоналу – службовці, які мають тимчасові трудові угоди.

Вищою кваліфікацією в Німеччині визнано титул доктора (промоція) з 35 спеціальностей. Це вимагає 3–5 років дослідної діяльності, здачі державного екзамену та захист дисертації. Найвищою кваліфікацією є доктор вищого ступеня (габілітації), який присвоюється, як правило, після 5–10 років дослідницької роботи та захисту дисертації [10]. Зауважимо, що формальними умовами університетської кар'єри викладача і дослідника в Німеччині є докторський ступінь і наукове звання, а для професорів технічних вищих навчальних закладів – ступінь доктора і п'ятирічний досвід професійної роботи на виробництві.

Підготовка викладачів здійснюється у класичних і технічних університетах та педагогічних вищих навчальних закладах. Випускникам вищих навчальних закладів після здачі державних іспитів присвоюється титул дипломованого спеціаліста, а в університетах ще й магістра. Саме магістратура в Німеччині, як зауважує В. Люлька, зорієнтована на викладацьку роботу [4].

Характеризуючи загалом німецьку вищу освіту та магістерські програми зокрема, варто зауважити про недостатню гнучкість та ефективність навчальних планів, відносно низьку мобільність студентів та викладачів, надмірну бюрократизацію та недостатню автономію вищих навчальних закладів Німеччини. Німецькі вчені спробували виокремити, зокрема, ті основні проблеми, що заважають органічно розвиватися системі підготовки педагогічних кадрів. Так, Н. Махиня, спираючись на думку відомих німецьких дослідників У. Вишкона і Г. Мехнерта, зазначає, що основні проблеми підготовки педагогів відображаються в таких аспектах діяльності університетів, як: недостатню професійну спрямованість у першій фазі навчання; відсутність розуміння різниці між поняттями «дисципліна про науку» та «дисципліна для викладання»; недостатність

зв'язків між елементами в навчанні «теорія-практика» і професійною спрямованістю навчального процесу; відсутність зв'язків між навчанням в університеті, практичною фазою педагогічної підготовки та системою підвищення кваліфікації педагогів; недостатня наукова робота в аспектах навчальної діяльності; недооцінювання ролі особистісного розвитку майбутніх вчителів у педагогічній освіті [4].

Отже, як зазначає Н. Мачинська, на сучасному етапі перед системою педагогічної освіти Німеччини актуалізовано ланку завдань: узгодження змісту й структури педагогічної підготовки в навчальних закладах країни, запровадження ступенів бакалавра та магістра на факультетах німецьких університетів, збільшення мобільності студентів та викладачів, активна участь у міжнародних освітніх програмах, професіоналізація освіти фахівців тощо [6]. Зазначені чинники стимулюватимуть, на нашу думку, розвиток магістерських програм у Німеччині, а водночас поліпшують підготовку викладачів вищих навчальних закладів в умовах магістратури.

Значний інтерес у підготовці викладацьких кадрів на Європейському континенті викликає Велика Британія. Важливість вивчення її досвіду, зауважує Н.І. Мачинська, підтверджується тим, що на початку 1990-х років у Великій Британії, постали питання про зміни у парадигмі підготовки кадрів для викладання у вищій школі, створення нових програм підготовки й акредитації науково-педагогічного складу, заснування закладів, які займаються проблемами персоналу для сектора вищої школи [6].

Варто зазначити, що сучасній британській освітній системі, як і більшості країн-членів Європейського Союзу, притаманна диверсифікація освітньої системи, коли поряд з традиційними вищими навчальними закладами з'являються навчальні заклади нового типу: відкриті університети, коледжі, центри дистанційного навчання, курси з короткостроковою освітньою програмою.

У Великій Британії є чотири основних ступеня: бакалавр в галузі мистецтв (B.A.: Bachelor of Arts), бакалавр у галузі наук (BSC: Bachelor of Science), бакалавр у інженерній галузі (BENG: Bachelor of Engineering), бакалавр в юридичній сфері (LLB: Bachelor of Law). Ступінь бакалавра присуджується після 3–4 років навчання за спеціалізованими програмами на денному відділенні університету або коледжу (якщо для отримання ступеня потрібно ще й виробнича практика, то загальний термін навчання більший) [2, с. 51–57]. Після завершення навчання на першому рівні студент може продовжити освіту для здобуття вищої кваліфікації (postgraduate

degree), що відповідає рівню магістра. Найпоширенішими варіантами магістратури у Великій Британії – магістр мистецтв (MA Master of Arts), магістр наук (MN Master of Science), магістр бізнесу та управління (MBA Master of Business Administration), магістр права (LLM: Master of Law). Отримання диплома магістра відкриває шлях до студії докторського рівня з присвоєнням звання «доктор філософії» (Ph-D-D-Dhil – Doktor of Philosophy). Інколи, і лише за умови виконання належних самостійних досліджень докторське звання отримується відразу після бакалаврського.

В Англії є дві групи навчальних програм, які дозволяють отримати ступінь магістра (Master Degree): програми, орієнтовані на подальшу дослідницьку діяльність; програми, орієнтовані на підвищення професійного рівня за однією зі спеціалізацій. Навчальні магістерські програми організовані наступним чином. Після 8–9 місяців лекцій і семінарів здаються іспити, а потім студенти протягом 3–4 місяців виконують дипломний проект. За результатами іспитів і захисту дипломної роботи присвоюється ступінь магістра (M.Phil – Master of Philosophy). Щоб отримати цей ступінь, потрібно протягом 2-х років вести самостійну науково-дослідну роботу під керівництвом старшого професорсько-викладацького складу. Після отримання ступеня магістра студенти, як правило, не закінчують на цьому освіту, а продовжують дослідницьку діяльність з метою отримання ступеня доктора.

Особливості функціонування системи вищої освіти у Великій Британії полягає в індивідуальному компонуванні навчальних програм, побудові програм з курсів наявних в університеті і пропонованих слухачам на замовлення сформувано особливості розвитку магістерських програм. З урахуванням цього виділимо загальні аспекти структури та змісту цих програм: до їх складу входять обов'язкові та факультативні дисципліни; основна тематика навчальних програм стосується ролі викладача вищої школи, основ процесу навчання студентів, оцінювання їх знань, умінь та навичок; техніки, методів і форм викладання у вищій школі; філософії викладання; наявність курсів, присвячених проблемі запобігання плагіату у науковій діяльності; розробку одного з головних методів оцінювання роботи магістрантів – портфоліо; велика увага приділяється рефлексії; особистісно зорієнтоване навчання, інтерактивні технології, метод проектів, проблемний метод; обов'язковий захист магістрантом науково-дослідницької роботи [1].

Незважаючи на появу нових навчальних технологій та методів навчання, головним академічним джерелом знань в університеті

залишається викладач. Серед основних передумов зміни парадигми у підготовці викладачів до роботи у вищих навчальних закладах у Великій Британії, Я.М. Бельмаз виділяє такі: лише третина випускників докторантур залишаються працювати у дослідницьких університетах, де домінантою є наукова робота; решта є членами професорсько-викладацького складу інших типів вищих навчальних закладів, де викладацька і суспільна робота є такими ж важливими, як і наукова; дослідницькі університети все частіше вимагають від професорсько-викладацького складу дбайливого і уважного ставлення до таких своїх функцій, як викладання та суспільна робота; підвищення вимог до якості викладання у вищих навчальних закладах; необхідність сформувати саму професію «викладач вищої школи» та систему, яка б готувала таких фахівців; новий економічний порядок призводить до того, що економіка стає більш залежною від вищої освіти, що в свою чергу, вимагає підготовки фахівців з високим рівнем умінь, знань та їх внеском у наукові дослідження, що неможливо без висококваліфікованих викладачів; підвищення сподівань на успіхи випускників з боку суспільства, уряду, економіки, збільшення фінансування сектору вищої освіти, що підвищує вимоги до діяльності викладачів вищої школи [1].

Професійна підготовка педагогів в університетах Великої Британії здійснюється за паралельною, послідовною та альтернативною моделями. Паралельна модель навчання, зазвичай включає в Англії – три, а в Шотландії – чотири роки повного навчання вчителя і призводить до першого ступеня – бакалавра освіти. Таке навчання забезпечується педагогічними коледжами «загального» профілю (General Training Colleges) університетського рівня і коледжами вільних мистецтв.

Як зауважує Я. Бельмаз, магістерські програми підготовки викладачів ґрунтуються на положенні, що підготовка до викладання у вищій школі є складним і комплексним процесом, який включає такі складові: знання предмета, педагогічну компетентність, розуміння особливостей процесу навчання студентів, колегіальність, усвідомлення контексту розвитку вищої освіти, рефлексивний та експериментальний підходи до викладання, розвиток особистих професійних цінностей, розвиток теоретичної бази. Програми, за якими готують магістрів вищої школи, побудовано на розумінні того факту, що підготовка до викладання у вищій школі вимагає як теоретичної бази, так і практичного досвіду [1].

Навчальні магістерські програми організовані наступним чином: після 8-9 місяців лекцій і семінарів здаються іспити, а потім студенти протягом 3-4 місяців працюють над дипломним проектом. За результатами іспитів і захисту дипломної роботи присвоюється ступінь магістра. Щоб отримати ступінь магістра – дослідника (Master Philosophy), потрібно протягом 2-х років вести науково-дослідну роботу під керівництвом старшого професорсько-викладацького складу.

Зауважимо, що неперервний професійний розвиток є обов'язковою умовою самореалізації кожного викладача вищих навчальних закладів у Великій Британії. Тому програми магістерського рівня у Великій Британії було створено як один із варіантів неперервного професійного розвитку (Continuing Professional Development) викладачів [1].

Я. Бельмаз зазначає, що професійний розвиток викладачів вищої школи – це комплексна справа, яка потребує різноманітних підходів. Поряд із дисциплінарним підходом, який пропонується для молодих педагогів вищих навчальних закладів Великої Британії заслуговує на увагу і міждисциплінарний підхід, який охоплює актуальні питання з різних галузей знань [90].

Доктор Шен Варейнг виділяє наступні переваги міждисциплінарного підходу у підготовці викладачів вищої школи Великої Британії: наявність достатнього педагогічного досвіду та наукової літератури стосовно навчання, викладання, технологій навчання, вдосконалення навчального процесу, співвідношення викладацької та наукової діяльності у вищій школі. Міждисциплінарні програми можуть спонукати до перегляду основних положень про навчання і викладання у вищій школі та до втілення нових підходів і методів навчання й оцінювання студентів, а також можуть відігравати ключову роль у формуванні університетської культури професорсько-викладацького складу та у втіленні місії вищого навчального закладу. Такі програми сприяють об'єднанню всього професорсько-викладацького складу [8].

Приведений аналіз не вичерпує всіх аспектів підготовки викладачів вищої школи у Великій Британії. Узагальнюючи ж головне, варто зауважити, що домінує в підготовці педагогів дисциплінарний підхід, який полягає в підтримці викладачів і ґрунтується на певній навчальній дисципліні та особливостях їх викладання. Наявне спрямування підготовки викладачів вищої школи до всіх видів діяльності, як викладацької так і наукової та прагнення розвивати спеціальність «викладач вищої школи», як окрему професію.

Таким чином, можна зробити висновки, що сучасний стан підготовки та підвищення кваліфікації викладачів вищої школи Великої Британії характеризується: підтримкою традиційних форм підготовки (у спеціальних університетах, коледжах, на курсах) та наявністю диференційованих моделей підготовки (паралельної, послідовної чи альтернативної); обов'язковим зв'язком стандартів педагогічної підготовки фахівців зі стандартами підготовки магістрантів; запровадженням і вдосконаленням новітніх форм і засобів як підготовки, так і професійного розвитку викладачів вищих навчальних закладів, на кшталт, віртуальних університетів (наприклад, відкритого університету – Open University); окремих дистанційних програм; онлайн чи електронних курсів; використанням міждисциплінарного підходу у навчальному процесі; удосконаленням управління педагогічною освітою за рахунок впровадження спеціальних програм та проектів, розроблених та акредитованих британським Інститутом навчання і викладання у вищій школі (Intstitute for Learning and Teaching in Higher Education – ILTHE), а також іншими організаціями у сфері вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Таким чином, особливістю професійної підготовки та професійного розвитку викладачів вищої школи країн Європейського Союзу, зокрема Німеччини та Великої Британії, є сформований позитивний досвід, який ґрунтується на сучасних концептуальних положеннях і технологічних моделях професійної підготовки майбутніх педагогів. Систематизація і творче використання здобутків західних колег уможливить визначити цілісну систему умов, необхідних для їх впровадження в національну сферу вищої освіти, що суттєво підвищить якісний рівень підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бельмаз Я.М. Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США: [монографія]. Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2010. 304 с.
2. Дружилов С.А. Двухуровневая система высшего образования: западные традиции и российская реальность. *Педагогика*. 2010. № 6. С. 51–58.
3. Кудін А. Особливості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах ФРН. *Вища школа*. 2006. № 4. С. 51–58.
4. Марковська О.Є. Зарубіжний досвід підготовки майбутніх педагогів професійної школи. *Гуманітарний вісник*. 2011. № 22. С. 102–105.
5. Махія Н.В. Педагогічна освіта в Німеччині: стереотипи та труднощі. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2009. Вип. 3.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: www.sntellect-sinvest.org.ua/pedagog-editiony-emagazine-pedagogical-science-arhiv-pn-n3-2009.st.5/

6. Мачинська Н.І. Педагогічна освіта майбутніх магістрів у Німеччині та Великобританії. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 1–2. С. 123–127.
7. Мицишин І.Я. Удосконалення професійної підготовки вчителів у Польщі в контексті інтеграційних змін. *Вісник Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка*. Сер. : Педагогічна. 2005. Вип. 19. Ч. 1. С. 166–171.
8. Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі : [монографія]. Київ : Педагогічна думка, 2011. 232 с.
9. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : [монографія]. Суми : Еллада, 2008. 444 с.
10. Притула Л.П. Підготовка викладачів за кордоном та в Україні. *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 155. Ч. 2. С. 253–260.
11. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в кінці ХХ ст. : [текст] : дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 1998. 354 с.
12. Саюк О.Д. Порівняльний аналіз професійної підготовки педагогічних працівників в університетах України та Євросоюзу [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_Gum/NiO/2009_10/pedagogika/Sayuk.html.

REFERENCES

1. Belmaz, Ya.M. (2010). Profesiina pidhotovka vykladachiv vyshchoi shkoly u Velykii Brytanii ta SShA [Professional training of teachers of higher education in Great Britain and the USA] : [monohrafiia]. Horlivka : Vyd-vo HDPPM. 304 s.
2. Druzhilov, S.A. (2010). Dvukhurovnevaia sistema vyssheho obrazovaniya: zapadnye tradytsyy u rossiyskaia realnost [Two-level system of higher education: Western traditions and Russian reality]. *Pedahohyka*. № 6. S. 51–58.
3. Kudin, A. (2006). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh FRN [Peculiarities of training specialists in higher educational institutions of the Federal Republic of Germany]. *Vyshcha shkola*. № 4. S. 51–58.
4. Markovska, O.Ie. (2011). Zarubizhnyi dosvid pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoi shkoly [Foreign experience of training future vocational school teachers]. *Humanitarnyi visnyk*. № 22. S. 102–105.
5. Makhynia, N.V. (2009). Pedahohichna osvita v Nimechchyni: stereotypy ta trudnoshchi [Teacher education in Germany: stereotypes and difficulties]. *Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku*. Vyp. 3. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.sntellect-sinvest.org.ua/pedagog-editiony-emagazine-pedagogical-science-arhiv-pn-n3-2009.st.5/
6. Machynska, N.I. (2012). Pedahohichna osvita maibutnikh mahistriv u Nimechchyni ta Velykobrytanii [Pedagogical education of future masters in Germany and Great Britain]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*. Vyp. 1–2. S. 123–127.

7. Myshchyslyn, I.Ia. (2005). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky vchyteliv u Polshchi v konteksti intehtatsiinykh zmin [Improvement of professional training of teachers in Poland in the context of integration changes]. Visnyk Lvivskoho nats. un-tu im. Ivana Franka. Ser. : Pedahohichna. Vyp. 19. Ch. 1. S. 166–171.

8. Modernizatsiia pedahohichnoi osvity v yevropeiskomu ta yevroatlantschnomu osvitnomu prostori [Modernization of teacher education in the European and Euro-Atlantic educational space] : [monohrafiia]. (2011). Kyiv : Pedahohichna dumka. 232 s.

9. Ohienko, O.I. (2008). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh [Trends in the development of adult education in the Scandinavian countries] : [monohrafiia]. Sumy : Ellada. 444 s.

10. Prytula, L.P. (2010). Pidhotovka vykladachiv za kordonom ta v Ukraini [Training of teachers abroad and in Ukraine]. Naukovyi visnyk Nats. un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Vyp. 155. Ch. 2. S. 253–260.

11. Pukhovska, L.P. (1998). Profesiina pidhotovka vchyteliv u Zakhidnii Yevropi v kintsi KhKh st. [Professional training of teachers in Western Europe at the end of the 20th century] : [tekst] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia dok. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity». Kyiv. 354 s.

12. Saiuk, O.D. (2009). Porivnialnyi analiz profesiinoi pidhotovky pedahohichnykh pratsivnykiv v universytetakh Ukrainy ta Yevrosoiuzu [Comparative analysis of professional training of teaching staff in universities of Ukraine and the European Union] : [Elektronnyi resurs] Rezhyim dostupu: http://www/nbuv.gov.ua/portal/soc_Gum/NiO/2009_10/pedagogika/Sayuk.html.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 371.134:364

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-81-86

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

доктор педагогічних наук,
професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розкрито роль та місце професійно-педагогічної культури у підготовці викладача закладу вищої освіти. Професійно-педагогічна культура є особливим утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Підвищення рівня професійно-педагогічної культури майбутнього викладача розглядається як результат удосконалення творчого й особистісного потенціалу фахівця. В процесі формування професійно-педагогічної культури майбутній викладач актуалізує лише ті цінності, які набувають для нього життєвий і професійно необхідний сенс. На цій основі в його свідомості формується образ культурної особистості майбутнього професіонала як сукупність цілей, ідей, установок, які коригують індивідуальний досвід культурної практики і пов'язані з ними переживання, переконання, зв'язки і відносини. Асимілюючи і перетворюючи суспільно необхідні і соціально-групові цінності, майбутній викладач будує власну систему цінностей і виробляє особистісно-професійну концепцію сенсу професійної діяльності. Це потребує оновлення змісту, методів і форм педагогічної підготовки з метою формування особистості педагога-професіонала, здатного самостійно і творчо мислити, в її основу має бути покладено індивідуальний підхід і дослідницько-орієнтовану парадигму. Дослідницько-орієнтована парадигма характеризується: створенням середовища пошуку і творчості; реалізацією сучасних інноваційних інтерактивних інформаційних технологій навчання у підготовці майбутніх фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»; формуванням готовності до професійного саморозвитку (потреби і вміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися у новій пізнавальній ситуації, бачити проблему і шляхи її розв'язання, прагнути саморозвитку, самовдосконалення).

Ключові слова: культура, професійно-педагогічна культура, майбутній викладач.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –
Doctor of Pedagogy, Professor,
Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The article reveals the role and place of professional and pedagogical culture in the training of a teacher of a higher education institution. Professional-pedagogical culture is a special formation, a dialectical integrated unity of pedagogical values, between which there are certain connections and relationships that are formed, implemented and improved in various types of professional-pedagogical activity and communication, determining the nature and level of the latter. Increasing the level of professional and pedagogical culture of the future teacher is considered as the result of improving the creative and personal potential of the specialist. In the process of formation of professional and pedagogical culture, the future teacher actualizes only those values that acquire vital and professionally necessary meaning for him. On this basis, an image of the cultural personality of the future professional is formed in his mind as a set of goals, ideas, and attitudes that adjust the individual experience of cultural practice and related experiences, beliefs, connections and relationships. Assimilating and transforming socially necessary and social group values, the future teacher builds his own system of values and develops a personal and professional concept of the meaning of professional activity.

This requires updating the content, methods and forms of pedagogical training in order to form the personality of a professional teacher who is able to think independently and creatively. It should be based on an individual approach and a research-oriented paradigm. The research-oriented paradigm is characterized by: creating an environment of search and creativity; the implementation of modern innovative interactive information technologies of training in the preparation of future specialists of the highest educational qualification level "master's"; formation of readiness for professional self-development (the need and ability to think independently, the ability to navigate in a new cognitive situation, to see the problem and ways to solve it, to strive for self-development, self-improvement).

Key words: culture, professional and pedagogical culture, future teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Політичні та соціально-економічні перетворення на сучасному етапі розвитку Української держави поставили нові завдання як перед освітньою системою в цілому, так і безпосередньо перед вищою освітою, оскільки саме їй належить провідна роль у формуванні культурних цінностей особистості, зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні та ін.). Ефективне вирішення завдань вищої освіти здебільшого базується на якості кадрового забезпечення закладів освіти, на рівні професійної компетентності викладачів, які реалізують процес підготовки особистості до суспільного та професійного життя.

Але, щоб забезпечити високий рівень професіоналізму, необхідна культурна основа професійної діяльності. Професіонал повинен поєднувати в собі професійні здібності, знання, вміння та досвід при достатньо високому рівні професійної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід дослідження особливостей формування професійної та педагогічної культури викладача закладу вищої освіти. Це, насамперед, праці І. Беха, С. Вітвицької, В. Гриньової О. Уваркіної та ін. Водночас

огляд наукової літератури засвідчив, що формування професійно-педагогічної культури майбутніх викладачів потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити роль та місце професійно-педагогічної культури у підготовці викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння сутності професійно-педагогічної культури майбутніх викладачів передбачає насамперед усвідомлення її як одного з проявів загальної культури.

В Українському педагогічному словнику ми знаходимо таке тлумачення цього поняття «культура»: «культура (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ЗВО, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, с. 182].

Культура – передбачає пробудження історичної пам'яті в духовному світі, емоційне зближення етнічних досягнень різних народів, об'єднання людей на основі природодоцільного, культуродоцільного, етично й естетично значущого виховання [10, с. 67].

Культура – система реалізованих і тих, що реалізуються, об'єктивних цінностей і смислів. Зміст виховання – не в оволодінні, а в залученні до нього, бо особистісні культурні смисли народжуються й існують лише в спілкуванні. Існують суб'єктивні особистісні смисли-відношення, які можуть збігатися з об'єктивними культурними смислами, представленими в духовних цінностях. Через це й можливий справжній діалог особистості та культури.

Культура – міра розвитку людини. Вона характеризує не лише і не стільки обсяг засвоєння цінностей суспільної життєдіяльності людей протягом усієї їх історії, скільки сам спосіб, за допомогою якого людина залучається до цих цінностей [11, с. 49].

Професійно-педагогічна культура викладача діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їхнім складником і водночас містить їх [3, с. 59–60].

Зазначимо, що у педагогічній науці відсутня єдність щодо визначення сутності й змісту професійної культури викладача, що зумовлює вживання термінів «професійна культура», «педагогічна культура», «професійно-педагогічна культура».

У психолого-педагогічній літературі існують різні точки зору щодо визначення поняття «професійна культура».

В Енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя визначено, що професійна культура містить сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють процес, діяльність людини. Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності (за О. Донцем, Ю. Мішиним, О. Шабаліним) [7].

А. Мудрик визначає професійну культуру як сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, притаманних певному виду праці, це – сукупність норм, правил і моделей поведінки людей в умовах виконання певної специфічної діяльності [9, с. 34].

Культура професійної діяльності характеризує певний рівень виконання людиною своїх службово-кваліфікаційних обов'язків. Рівень сформованості цього

феномена залежить від: спрямованості й стійкості соціально значущих мотивів діяльності (потреби, інтереси, цінності, погляди); відповідності психофізичних властивостей особистості (здібності, спроможності), які забезпечують необхідний рівень і ефективність професійної діяльності; ступеня розвитку психічних процесів особистості (мислення, пам'ять, почуття, емоції, воля); повноти й глибини засвоєних психолого-педагогічних і спеціальних знань, умінь, навичок, а також набутого досвіду; соціальної активності особистості [4, с. 124].

Дослідники у формуванні професійної культури акцентують увагу на єдності професійного та соціально-морального аспектів у прояві культури особистості [9; 10; 4]. До основних характеристик професійної культури відносять:

- наявність стійкої системи організації діяльності, яка забезпечує отримання якісних результатів діяльності;

- соціальна та особиста значущість результатів професійної діяльності, які не зводяться тільки до економічних показників;

- цілісний прояв особистості у праці.

Високий рівень професійної культури характеризується розвинутою здатністю до розв'язання професійних завдань, тобто розвиненим професійним мисленням і свідомістю [13, с. 69].

Більшість досліджень професійно-педагогічної культури базується на позиціях розуміння культури як соціального феномену, що має діяльну природу, причому межі між поняттями «педагогічна культура» і «педагогічна діяльність» досить розмиті. Оволодіння професійно-педагогічною культурою отожднюється з освоєнням професійно-педагогічної діяльності, її основних компонентів.

Одним із перших, хто почав вживати поняття «педагогічна культура», був В. Сухомлинський [8]. Основою високої педагогічної культури він визначав виховання почуттів учителя, підкреслюючи значущість його емоційної культури, що виявляється під час спілкування з учнями. В. Сухомлинський розглядав педагогічну культуру як сукупність знань, умінь, цінностей, переконань, як інтегральну характеристику педагогічного досвіду, професійної і духовної культури й виокремлював у цьому утворенні певні структурні складові й властивості. До основних елементів педагогічної культури він включав: «глибоке знання матеріалу», «безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованців», «багатство методів вивчення дитини» тощо [8, с. 25].

В. Зелюк уважає професійну і педагогічну культуру синонімічними поняттями, стверджуючи, що існує більш широка категорія – «культура майбутнього вчителя», що поєднує

в собі різні види особистісної культури, в тому числі і професійну [9, с. 25].

О. Рудницька визначає педагогічну культуру як «сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять свою проекцію в його вміннях та проявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності» [12, с. 10].

Педагогічна культура, на думка В. Радула, це те, що створює, формує особистість, за допомогою чого людина стає цілеспрямованою, професійно та соціально зрілою [11, с. 23].

О. Гура виокремлює такі основні положення щодо поняття «педагогічна культура»:

– педагогічна культура, з одного боку, є результатом (накопиченим досвідом) діяльності людей в освітній сфері, з іншого боку, вона визначає освітній процес;

– педагогічна культура як системне явище пронизує всі аспекти професійної педагогічної діяльності: визначає вимоги до професійної діяльності викладача у закладі вищої освіти, її спрямованість, наповнення та зміст, результати, його особистість, а відтак, і саму професійну компетентність;

– педагогічна культура є одним із визначальних факторів, що детермінує динаміку рівня професійної компетентності викладача ЗВО її змісту (корегує його) та саму динаміку (відповідно до соціальних процесів) [5, с. 51].

У більшості досліджень, присвячених вивченню педагогічної культури особистості, відзначається велика кількість її складових, які часто самі є складними системами (наприклад, професійна освіченість, професійна компетентність тощо). Однак чітко простежується відсутність єдиної основи у виділенні структурних та функціональних компонентів, що, у свою чергу, актуалізує потребу в розробці концептуальної моделі цього феномену.

До основних компонентів педагогічної культури викладача дослідники відносять: педагогічну спрямованість; психолого-педагогічну ерудицію й інтелігентність; моральну чистоту, гармонію раціонального й емоційного, етичного й естетичного; високу педагогічну майстерність, творчість і організованість у повсякденній діяльності; уміння гармонійно поєднувати навчально-виховну й навчально-дослідну роботу; систему професійно-педагогічних якостей; педагогічно доцільну поведінку і спілкування; підвищену вимогливість до себе, розвиток потреби в самовдосконаленні. Фундаментом культури, її внутрішнім стрижнем визначається світогляд педагога, його ідейність – сплав знань, переконань і практичних дій [9, с. 71].

Професійно-педагогічна культура є особливим утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і

вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Сформованість у викладача професійно-педагогічної культури передбачає: усвідомлення своєї неповторності, унікальності в порівнянні себе з іншими індивідуальностями; чіткі цілі й мотиви власного саморозвитку; самоствердження й усвідомлення рівня сформованості власної компетентності, яку забезпечує система знань і вмінь, переконань, самореалізація у певних видах діяльності; цінність і гармонійна єдність індивідуальних властивостей, у тому числі креативних; динамічність і неперервність саморозвитку, постійну роботу над собою з метою зростання рівня власної культури, зокрема педагогічної; усвідомлення власної значущості в особистому, професійному і соціальному аспектах з метою самоствердження в суспільстві. Індивідуальність викладача виявляється в його духовності, духовній культурі, гуманістичній спрямованості його професійно-педагогічної діяльності [1, с. 77].

Процес формування професійно-педагогічної культури майбутнього викладача ЗВО є складним, динамічним і багатограним процесом формування професійної позиції, професійної компетентності, педагогічної етики, педагогічної майстерності. Кінцевим результатом навчання студента повинен стати досконалий рівень сформованості професійно-педагогічної культури.

Підвищення рівня професійно-педагогічної культури майбутнього викладача розглядається як результат удосконалення творчого й особистісного потенціалу фахівця. В процесі формування професійно-педагогічної культури майбутній викладач актуалізує лише ті цінності, які набувають для нього життєвий і професійно необхідний сенс. На ці основи в його свідомості формується образ культурної особистості майбутнього професіонала як сукупність цілей, ідей, установок, які коригують індивідуальний досвід культурної практики і пов'язані з ними переживання, переконання, зв'язки і відносини. Асимілюючи і перетворюючи суспільно необхідні і соціально-групові цінності, майбутній викладач будує власну систему цінностей і виробляє особистісно-професійну концепцію сенсу професійної діяльності.

Першочергове значення для формування професійної культури має мотивація саморозвитку та особистісного зростання майбутнього фахівця: «особистість має оволодіти здатністю до проектування саморозвитку і до організації в межах своєї професійної діяльності умов для самореалізації» [10, с. 75].

Це потребує оновлення змісту, методів і форм педагогічної підготовки з метою формування особистості педагога-професіонала, здатного самостійно і творчо мислити, в її основу має бути покладено індивідуальний підхід і дослідницько-орієнтовану парадигму [1].

Дослідницько-орієнтована парадигма характеризується: створенням середовища пошуку і творчості; реалізацією сучасних інноваційних інтерактивних інформаційних технологій навчання у підготовці майбутніх фахівців найвищого освітньо кваліфікаційного рівня «магістр»; формуванням готовності до професійного саморозвитку (потреби і вміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися у новій пізнавальній ситуації, бачити проблему і шляхи її розв'язання, прагнути саморозвитку, самовдосконалення) [6, с. 44].

Однією з основних ознак індивідуальної парадигми є свобода творення, яка виявляється у творенні себе як педагога, власної духовності й культури. Це передбачає визначення співвідношення індивідуального підходу до формування особистості майбутнього викладача із загальними вимогами у системі освіти, узгодження програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, з вільним вибором змісту освіти, організацією особистісно-орієнтованого навчання [1, с. 37]. Метою такого типу навчання є вдосконалення змісту та методів, створення розвивального середовища для індивідуальної самореалізації майбутнього викладача, розвитку і саморозвитку його особистісних якостей [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, підвищення рівня професійно-педагогічної культури майбутнього викладача в умовах ЗВО розглядається як результат удосконалення творчого й особистісного потенціалу фахівця, що потребує оновлення змісту, методів і форм педагогічної підготовки з метою формування особистості педагога-професіонала, здатного самостійно і творчо мислити, в її основу має бути покладено індивідуальний підхід і дослідницько-орієнтовану парадигму. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в розробці нових форм, методів формування професійно-педагогічної культури майбутнього викладача в умовах ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітвицька С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект : монографія. Житомир, 2009. 435 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
3. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*. 2006. №4. С. 58–62.

4. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків: Основа, 1998. 300 с.

5. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 536 с.

6. Зязюн І. А. Основи педагогічної майстерності. К. : Вища школа, 1998. 210 с.

7. Енциклопедія освіти [Текст] / голов. ред. В. Г. Кремін'я. К. : Юрінком Інтер, 2008. 724 с.

8. Кравцов В.О. Вимоги до професійної культури вчителя в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 1 (42). С. 21–32.

9. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г. С. Улунова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 300 с.

10. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості. Харків : Мачулін, 2017. 441 с.

11. Радул В. В., Кравцов В. О., Михайличенко М. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: навчальний посібник. Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2007. 252 с.

12. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя: навч. посіб. для студентів. К.: КДПІ, 1992. 96 с.

13. Уваркіна О. Сутність і зміст професійної культури спеціаліста. *Вища освіта в Україні*. 2005. № 4. С. 68–78.

REFERENCES

1. Vitvyts'ka S. S. (2009). Pedahohichna pidhotovka mahistriv v umovakh stupenevoyi osvity [Pedagogical training of masters in the conditions of graduate education]: theoretical and methodological aspect: monohrafiya. Zhytomyr. 435 s.
2. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K.: Lybid'. 375 s.
3. Hryn'ova, V. M. (2006). Pedahohichna kul'tura vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu [Pedagogical culture of a teacher of a higher educational institution]. *Vyshcha osvita Ukrayiny*. №4. S. 58–62.
4. Hryn'ova, V. M. (1998). Formuvannya pedahohichnoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya (teoretychnyy ta metodychnyy aspekty) [Formation of the pedagogical culture of the future teacher (theoretical and methodical aspects)]. Kharkiv: Osнова. 300 s.
5. Hura, O. I. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya psykholoho-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu v umovakh mahistratury [Theoretical and methodological foundations of the formation of the psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher educational institution in the conditions of a master's degree]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04. Zaporizhzhya. 536 s.
6. Zyazyun, I. A. (1998). Osnovy pedahohichnoyi maysternosti [Fundamentals of pedagogical mastery]. K.: Vyscha shkola. 210 s.
7. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of education] (2008) / holov. red. V. H. Kremin'. K. : Yurinkom Inter. 724 s.
8. Kravtsov, V. O. (2004). Vymohy do profesynoyi kul'tury vchytelya v pedahohichniy spadshchyni V. O. Sukhomlyns'koho [Requirements for

the professional culture of the teacher in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi]. Pedagogika i psykholohiya. № 1 (42). S. 21–32.

9. Profesiyna kul'tura: sutnist', fakhovi osoblyvosti, rozvytok (2016) [Professional culture: essence, professional features, development]: kolektyvna monohrafiya / kol. avt. ; vidp. red. H. YE. Ulunova. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. 300 s.

10. Radul, V. V. (2017). Sotsial'na zrilist' osobystosti [Social maturity of personality]. Kharkiv : Machulin. 441 s.

11. Radul, V. V., Kravtsov, V. O., Mykhaylichenko, M. V. (2007). Osnovy profesiynoho stanovlennya osobystosti suchasnoho vchytelya [Basics of the professional development of the personality of a modern teacher]: navchal'nyy posibnyk. Kirovohrad, «Imeks-LTD». 252 s.

12. Rudnyts'ka, O. P. (1992). Spryynnyattya muzyky i pedahohichna kul'tura vchytelya [Perception of music and teacher's pedagogical culture]: navch. posib. dlya studentiv. K.: KDPI. 96 s.

13. Uvarkina, O. (2005). Sutnist' i zmist profesiynoyi kul'tury spetsialista [The essence and content of the specialist's professional culture]. Vyshcha osvita v Ukraini. № 4. S. 68–78.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378. 37.08

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-86-91

БАБЕНКО Тетяна Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

КАМІНСЬКИЙ Олег Миколайович –

старший викладач кафедри озброєння бойових машин та вогневої підготовки Військової академії м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4922-6997>
e-mail: o.m.kaminskyi@gmail.com

МОЛОДАН Василь Сергійович –

старший викладач кафедри озброєння бойових машин та вогневої підготовки Військової академії м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5814-0239>
e-mail: v.s.molodan@gmail.com

**СТУДОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Сучасний глобальний світ характеризується динамічністю, віртуальністю, стрімкістю та індивідуалізацією. Випускникам закладів вищої освіти потрібно бути готовими до постійно мінливих тенденцій у суспільстві та на ринку праці. Процеси глобалізації та інтеграції ставлять людину перед необхідністю постійно бути готовим до переміщень в соціальному просторі, гнучко взаємодіяти з різними культурними і соціальними системами і суб'єктами.

Відповідаючи на вимоги часу, вища освіта, неминуче змінюється, актуалізуючи проблеми розвитку у майбутніх соціально-професійної мобільності. Соціально-професійну мобільність ми розуміємо як сукупність здатностей та особистісних якостей фахівця, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, бути соціально та професійно активним, конкурентоспроможним, професійно компетентним. Визначено здатності та особистісні якості (ініціативність, креативність, соціальна та професійна активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, впевненість у собі, відкритість до нового), які складають соціально-професійну мобільність майбутнього фахівця.

Однією з умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студентоцентроване навчання.

Студентоцентроване навчання – це сучасна філософія освітньої діяльності, важливий принцип організації освітньої діяльності вищої школи. Орієнтація вищої освіти на особистість студента дає можливість підвищити якість системи вищої освіти, підготувати конкурентоспроможного фахівця на сучасному ринку праці з гнучким креативним мисленням, ініціативного, стимулює його до відповідального навчання, розвиває соціально-професійну мобільність.

Вибіркові дисципліни є «індикатором» запровадження індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, одним із механізмів підвищення якості професійної підготовки, розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця.

Ключові слова: майбутній фахівець, індивідуальна освітня траєкторія, педагогічна умова, професійна підготовка, соціально-професійна мобільність, студентоцентроване навчання.

BABENKO Tetyana Vasylivna –

candidate of pedagogy, docent of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

KAMINSKYI Oleg Mykolayovych –

senior lecturer of the Department of Armament of Combat Vehicles and Fire Training of the Military Academy of Odesa
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4922-6997>
e-mail: o.m.kaminskyi@gmail.com

MOLODAN Vasyl Sergiyovych –

senior lecturer of the Department of Armament of Combat Vehicles and Fire Training of the Military Academy of Odesa
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5814-0239>
e-mail: v.s.molodan@gmail.com

STUDENT-CENTERED LEARNING AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL AND PROFESSIONAL MOBILITY OF THE FUTURE SPECIALIST

The modern global world is characterized by dynamism, virtuality, speed and individualization. Graduates of higher education institutions need to be ready for ever-changing trends in society and the labor market. The processes of globalization and integration present a person with the need to constantly be ready for movements in the social space, to flexibly interact with various cultural and social systems and subjects.

Responding to the demands of the times, higher education inevitably changes, actualizing the problems of development in the future of social and professional mobility. We understand socio-professional mobility as a set of abilities and personal qualities of a specialist that allow us to act effectively in a constantly changing professional environment, to be socially and professionally active, competitive, and professionally competent. Abilities and personal qualities (initiative, creativity, social and professional activity, ability to take risks, self-organization, independence, volitional self-control, determination, self-confidence, openness to new things) that make up the socio-professional mobility of the future specialist are determined.

In our opinion, one of the conditions for the development of social and professional mobility of a future specialist is studio-centered training.

Student-centered learning is a modern philosophy of educational activity, an important principle of organizing educational activities of a higher school. Orientation of higher education on the personality of the student makes it possible to increase the quality of the higher education system, to prepare a competitive specialist in the modern labor market with flexible creative thinking, proactive, stimulates him to responsible learning, develops social and professional mobility.

Elective disciplines are an "indicator" of the introduction of an individual educational trajectory of a student of higher education, one of the mechanisms for improving the quality of professional training, developing the social and professional mobility of a future specialist.

Key words: future specialist, individual educational trajectory, pedagogical conditions, professional training, socio-professional mobility, student-centered education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасність характеризується динамічністю, віртуальністю, невизначеністю та індивідуалізацією. Випускникам закладів вищої освіти потрібно бути готовими до постійно мінливих тенденцій у суспільстві та на ринку праці. Процеси глобалізації та інтеграції ставлять людину

перед необхідністю постійно бути готовим до переміщень в соціальному просторі, гнучко взаємодіяти з різними культурними і соціальними системами і суб'єктами.

Відповідаючи на вимоги часу, вища освіта, неминуче змінюється, актуалізуючи проблеми розвитку у майбутніх фахівців здатності адекватно і своєчасно реагувати на зміни,

готовності до безперервної освіти і розвитку, здатності бути активними та ініціативними, вміння швидко і ефективно адаптуватися до нових умов, тобто, мати високу соціально-професійну мобільність.

Однією з умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студоцентроване навчання. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціально-професійна мобільність сьогодні вивчається у різних галузях науки. На філософському рівні соціально-професійну мобільність досліджували М. Вебер, Б. Гершунський, І. Василенко, І. Фролов, М. Шелер та ін.

Розвиток та формування мобільності особистості на педагогічному рівні досліджували Л. Амірова, Л. Горюнова, Л. Мітіна, Ю. Клименко, Р. Пріма, Є. Рапацевич, Ю. Сачук, Л. Суценцева, О. Шаров та інші.

Питанням впровадження студентоцентризму в освітній процес приділяли увагу Г. Андрєєва, І. Зимна, А. Мельниченко, Ю. Рашкевич, О. Шаров.

Актуальність дослідження змісту та умов розвитку соціально-професійної мобільності фахівця в освітньому середовищі закладу вищої освіти зумовлюється протиріччями між бажаним рівнем соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця та недостатньою спрямованістю освітнього процесу на її формування.

Мета статті – обґрунтувати розвиток соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця в умовах студоцентрованого навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри розмаїття теоретичних підходів до розуміння сутності понять мобільності та соціально-професійної мобільності, в сучасній науковій літературі не існує сталого визначення цього терміну.

Термін «мобільність» (від лат. mobilis – рухливий) у загальнонауковому значенні означає рухливість, здатність до швидкого переміщення та дій, до мінливості та адаптації.

Варто зазначити, що поняття «мобільність» активно досліджується порівняно недавно, лише з другої половини ХХ ст., хоча було введено в науковий обіг майже на сто років раніше. П. Сорокін ввів поняття «соціальна мобільність», маючи на увазі соціальні переміщення не тільки індивідів, груп, а й соціальних об'єктів (цінностей), тобто всього того, що створено або

модифіковано в процесі людської діяльності. Для того щоб пояснити переміщення в параметрах соціального простору, автор користувався термінами «горизонтальна соціальна мобільність» і «вертикальна соціальна мобільність». Першу П. Сорокін пов'язував зі зміною соціального статусу людини, з кар'єрним ростом фахівця, а другу розглядав як таку, що відбувається на одному статусному рівні. Горизонтальна соціальна мобільність передбачає перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому ж рівні суспільної стратифікації [9].

Сьогодні соціальна мобільність вже не пов'язується безпосередньо з соціальним становищем і соціальним статусом, а характеризує спосіб соціального функціонування людини. Тому соціальна мобільність визначається як властивість соціальних суб'єктів, яка виявляється в їх здатності швидко і адекватно модифікувати свою діяльність при виникненні нових обставин, легко і швидко освоювати нові реалії в різних сферах життєдіяльності, знаходити адекватні способи вирішення несподіваних проблем і виконання нестандартних завдань.

У контексті соціальної мобільності починаючи з 30-х рр. ХХ ст. досліджується професійна мобільність. У другій половині 90-х рр. ХХ ст. почали з'являтися роботи вчених-педагогів, присвячені розгляду і вивченню проблем мобільності в різних педагогічних аспектах. Якщо з позиції соціально-економічних наук, які досліджують процеси мобільності, вивчаються насамперед характер протікання цих процесів на груповому та індивідуальному рівнях, умови і чинники, що впливають на них, можливості і способи їх державного регулювання, то з позиції педагогіки в центрі уваги опиняються проблеми формування індивідуальної мобільності особистості в освітньому процесі.

З точки зору характерологічних якостей особистості професійна мобільність є сукупністю особистісних характеристик і особливих форм поведінки (схильність до творчості, постійного самовдосконалення і самоактуалізації, здатність ризикувати, проявляти ініціативу, підприємливість в суспільстві, на робочому місці і т. д.), які проявляються в ситуації зміни професії. професійна мобільність є механізмом соціальної адаптації, дозволяє людині управляти ресурсами суб'єктності та професійним поведінкою

Все вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що соціальна і професійна мобільність тісно взаємопов'язані і тому можна говорити про соціально-професійну мобільність особистості.

Р. Пріма у своїх дослідженнях визначає професійну мобільність майбутнього вчителя початкових класів як «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; внутрішній потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [8, с. 101–102].

Проведений аналіз сутності поняття «соціально-професійна мобільність», а також власні дослідження дозволяють визначити, що складовими соціально-професійної мобільності особистості є здатності, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, а саме, орієнтуватись у мінливому інформаційному середовищі, відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору, проявляти адекватну ситуації та власним цілям активність, адаптуватися до умов, які змінюються, а також впливати на оточуючу дійсність, здатність до постійного самовдосконалення. Серед особистісних якостей та рис, що утворюють здатність та готовність до соціально-професійної мобільності можна виокремити такі: ініціативність, креативність, соціальна та професійна активність, здатність ризикувати, самоорганізованість, самостійність, вольовий самоконтроль, рішучість, впевненість у собі, відкритість до нового,

Особистісні якості та здатності, що дозволяють людині швидко переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, не є вродженими, тому стає можливим їх цілеспрямоване формування, в тому числі освітніми засобами.

Однією із умов розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця є, на нашу думку, студентоцентроване навчання. Такий підхід до освіти сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвиває організаційне, креативне, гнучке мислення, що дозволяє з успіхом діяти в умовах змін та невизначеності.

Проаналізувавши підходи до сутності та змісту студентоцентрованого підходу у навчанні, ми можемо стверджувати, що студентоцентризм є одним із важливих принципів організації навчального процесу у

вищій школі. Важливими характеристиками студентоцентрованого підходу є врахування власних освітніх потреб здобувачів освіти, можливість формування індивідуальних освітніх траєкторій, набуття індивідуального набору компетенцій для якісного виконання професійних обов'язків та розв'язання життєвих проблем [1].

Згідно із законом України «Про вищу освіту» студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [2].

Отже, студентоцентризм – це підхід до організації освіти, за якої здобувач освіти перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності, тобто на активного учасника освітнього процесу. Студентоцентричний підхід реалізується шляхом використання особистісно-орієнтованого підходу. Такий підхід дозволяє активно залучати студентів до освітнього процесу, враховуючи їх індивідуальні потреби.

Основною метою студентоцентрованого підходу є створення сприятливих умов для формування загальних та професійних компетентностей, при збереженні свобод здобувачів вищої освіти для досягнення власних культурних і освітніх цілей.

Сучасні освітні тенденції відображені в законі України «Про освіту», в якому наводиться визначення поняття «Індивідуальна освітня траєкторія» як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання». Індивідуальна освітня траєкторія враховується в індивідуальному навчальному плані, який визначає послідовність, форму і темп опанування здобувачем освіти освітніх компонентів програми. Індивідуальна освітня траєкторія передбачає можливість здобувачів вищої освіти бути активними учасниками організації освітнього процесу [3].

Одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії є вибіркові дисципліни. Сьогодні в Центральнотериторіальному

державному університеті імені Володимира Винниченка здобувачі вищої освіти мають право обрати вибіркові дисципліни самостійно, враховуючи власні інтереси та потреби та побудувати власну індивідуальну траєкторію навчання.

Згідно з Положенням про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка вибіркова частина навчального плану студента внесена для індивідуалізації навчання і задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій Університету, регіональних потреб тощо.

Вибір студентом навчальних дисциплін створює умови для досягнення ним наступних цілей:

– поглибити професійні знання в межах обраної спеціальності (спеціалізації, освітньої програми) та здобути додаткові спеціальні (фахові, предметні) компетентності, у тому числі зі здобуттям професійної кваліфікації (якщо це передбачено освітньою програмою);

– поглибити свої знання та здобути додаткові загальні і загальнопрофесійні компетентності в межах споріднених спеціальностей і галузей знань;

– ознайомитись із сучасним рівнем наукових досліджень інших галузей знань та розширити або поглибити знання за загальними компетентностями;

– сформувати та реалізувати свою індивідуальну освітню траєкторію [6].

Дисципліни за вільним вибором студентів визначаються випусковими кафедрами, з урахуванням регіональних потреб у фахівців певної спеціальності та спеціалізації, досвіду підготовки фахівців в університеті, особливостей наукових шкіл, запитів студентів, рекомендацій роботодавців. Дисципліни вільного вибору студентів можуть бути орієнтовані на задоволення їх освітніх і культурних потреб, додаткову фундаментальну і спеціальну підготовку. Каталог вибірових дисциплін затверджується рішенням вченої ради університету за пропозиціями кафедр та згідно рішення вченої ради факультету. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають змогу обирати як одну дисципліну із запропонованого переліку, так і блок дисциплін певного циклу за іншою освітньою програмою. У такому разі студент отримує від Університету свідоцтво про вивчення цих дисциплін, затверджене вченою радою університету.

Реалізація права студентів на вибір навчальних дисциплін відбувається згідно з Порядком організації вибору навчальних

дисциплін завільним вибором студентів варіативної складової навчальних планів у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Студенти всіх рівнів вищої освіти денної і заочної форми навчання обирають вибіркові навчальні дисципліни шляхом електронної реєстрації. Відповідно до підсумків реєстрації деканати формують списки потоків і груп студентів на відповідні вибіркові дисципліни [5].

Таким чином, вибіркові дисципліни є одним із шляхів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, одним із механізмів підвищення якості професійної підготовки, розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього фахівця.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, соціально-професійну мобільність ми розуміємо як сукупність здатностей та особистісних якостей майбутніх фахівців, які дозволяють ефективно діяти в професійному середовищі, що постійно змінюється, бути соціально та професійно активними, конкурентоспроможними, професійно компетентними.

Студентоцентроване навчання це важливий принцип організації освітньої діяльності вищої школи. Орієнтація вищої освіти на особистість студента дає можливість підвищити якість системи вищої освіти, підготувати конкурентоспроможного фахівця на сучасному ринку праці з гнучким креативним мисленням, ініціативного, стимулює його до відповідального навчання, розвиває соціально-професійну мобільність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко О. П., Опікунова Н. В. Роль системи зворотного зв'язку у процесі студентоцентрованого навчання. *COLLECTIVE MONOGRAPHS*, 2021.

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Міщенко Т.О., Стадник Н.В. Студентоцентричне навчання як вектор розвитку гуманітарної парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Випуск 17 (60). 2017. С.32-37. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_11

5. Положення про організацію освітнього процесу в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка на 2022–2023 навчальний рік. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. 86 с.

6. Положення про порядок реалізації студентами права на вільний вибір навчальних дисциплін у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира

Винниченка. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 14 с.

7. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. 367 с.

8. Сорокин П. А. Социальная мобильность / пер. с англ. М. В. Соколовой. Москва: Academia: LVS, 2005. 277 с.

REFERENCES

1. Butenko, O. P., Opikunova, N. V. (2021). Rol systemy zворотnoho z'v'язku u protsesi studotsentrovanoho navchannia [The role of the feedback system in the process of student-centered learning]. COLLECTIVE MONOGRAPHS.

2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»] vid 01.07.2014 № 1556-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»] vid 05.09.2017 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Mishchenko, T.O., Stadnyk, N.V. (2017). Studentotsentrychne navchannia yak vektor rozvytku humanitarnoi paradyhmy osvity [Student-centered learning as a vector for the development of the humanitarian paradigm of education]. Naukovi zapysky DHU. Vypusk 17 (60), p. 33.

5. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v Tsentralnoukrainskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka na 2022–2023 navchalnyi rik (2022) [Regulations on the organization of the educational process at the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko for the 2022–2023 academic year]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. 86 p.

6. Polozhennia pro poriadok realizatsii studentamy prava na vilnyi vybir navchalnykh dystsyplin u Tsentralnoukrainskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Vynnychenka (2020). [Regulations on the procedure for students to exercise the right to freely choose academic disciplines at the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko] Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. 14 p.

7. Prima, R. M. (2009). Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv:

teoriia i praktyka: monohrafiia [Forming the Professional Mobility of the Future Primary Elementary Teacher: Theory and Practice]. Dnipropetrovsk: IMA-PRES. 367 p.

8. Sorokin, P. A. (2005). Sotsialnaya mobilnost [Social Mobility] / per. s angl. M. V. Sokolovoy. Moskva: Academia: LVS. 277 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення майбутнього педагога.

КАМІНСЬКИЙ Олег Миколайович – старший викладач кафедри озброєння бойових машин та вогневої підготовки Військової академії м. Одеса.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього військового.

МОЛОДАН Василь Сергійович – старший викладач кафедри озброєння бойових машин та вогневої підготовки Військової академії м. Одеса.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього військового.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Tetyana Vasylivna – candidate of pedagogy, docent of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: socio-professional development of the future teacher.

KAMINSKYI Oleg Mykolayovych – senior lecturer of the Department of Armament of Combat Vehicles and Fire Training of the Military Academy of Odesa.

Scientific interests: professional training of the future military.

MOLODAN Vasyl Sergiyovych – senior lecturer of the Department of Armament of Combat Vehicles and Fire Training of the Military Academy of Odesa.

Scientific interests: professional training of the future military.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 78.071.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-91-97

БІЛОВА Наталія Костянтинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
декан факультету музичної та хореографічної освіти,
доцент кафедри музично-інструментальної підготовки,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7147-2433>

e-mail: nkbelowa02@gmail.com

**МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ-ХОРЕМЕЙСТЕРІВ**

У статті авторка розглядає комунікативну компетентність як складову цілісної професійної компетентності диригента. Компетентнісний підхід є основою професійного зростання майбутніх педагогів-

музикантів, виконавців-вокалістів, інструменталістів, диригентів і у виконавській діяльності фахівців мистецько-освітнього спрямування він націлений на формування у майбутніх педагогів-музикантів загальних та професійних компетентностей, підсумкового результату освітнього процесу, готовності ефективно використовувати потенційні загальнолюдські, морально-естетичні, духовні, виконавські можливості для досягнення поставленої мети. Особливого значення набуває проблема формування ключових компетентностей майбутніх викладачів як хормейстерів та, зокрема, художньо-комунікативної складової, що пов'язано зі специфікою колективної професійної мистецько-творчої діяльності. Професійна компетентність майбутнього викладача як хорового диригента має свої особливості, що обумовлені поліфункціональною природою професії. Вона складається з органічно поєднаних між собою компонентів – особистісного розвитку, професійної музичної підготовки, сформованої загальної та музичної культури, здатності самостійно здійснювати професійну діяльність тощо. Диригент хору повинен мати не тільки яскраві музичні дані й бути професіоналом у своїй справі, а й бути педагогом, психологом, організатором-менеджером, мати сформовані знання й вміння музичного режисера, володіти акторською майстерністю тощо. Професійна діяльність диригента-хормейстера – це особливий вид художньої комунікації, що передбачає творчу взаємодію з музикою та через музичні твори – з учасниками хору, концертмейстером. Дослідження праць провідних педагогів-диригентів доводить, що успіх цього виду музично-виконавчої діяльності значною мірою залежить від володіння диригентом навичками управління хором, його художньо-комунікативної компетентності.

Художньо-комунікативну компетентність майбутнього диригента авторка пропонує формувати за допомогою наступних методів: діалогу композитора і слухача; інтерпретації музичного тексту; диригентського спілкування; занурення у зміст музичної діяльності; театралізації; моделювання ситуації тощо.

Ключові слова: компетентність, художня комунікація, майбутній диригент, методи формування, хоровий твір, диригентська діяльність.

BILOVA Nataliya Kostyantynivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Musical and
Instrumental Training, Dean of the Faculty
of Music and Choreographic
Education of the «Southern Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7147-2433>
e-mail: nkbelowa02@gmail.com

METHODS OF FORMING THE ARTISTIC AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE CONDUCTOR

In the article, the author considers communicative competence as a component of the conductor's holistic professional competence. At the current stage development of the higher education system, which is characterized by globalization and integration processes, the introduction of new ones is relevant education standards, which are aimed at equipping future specialists with the necessary specialized competencies.

Of particular importance is the conductor-choirmaster's understanding of the communicative functions of music, patterns and means of its artistic influence. Only on this basis, in interaction with the choral team, the conductor will be able to adequately understand the communicative content of a specific piece of music, to identify tools that facilitate recognition of the structure of the piece and understanding of its artistic content. The main task of the professional training of a conductor-choirmaster at a university is the formation of creative potential, high spiritual, moral and aesthetic personal qualities.

The multi-functionality and multifaceted nature of conductor-choirmaster activities prove the need for future specialists to develop professional competence. Being a quite complex phenomenon in terms of content, the professional competence of a conductor-choirmaster is related to various fields of professional creative practice, where a special place belongs to professional artistic and communicative activities. The communicative competence of a conductor-choirmaster is an integration of knowledge, skills and personal qualities of a specialist, which allow solving various professional tasks at a high creative level.

The author suggests forming the artistic and communicative competence of the future conductor with the help of the following methods: dialogue between the composer and the listener; interpretation of the musical text; conducting communication; immersion in the content of musical activity; dramatization; modeling of the situation, etc.

Key words: competence, artistic communication, future conductor, formation methods, choral work, conducting activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сьогоденних умовах трансформаційних зрушень у всіх сферах української держави професійна підготовка майбутніх фахівців постає провідним чинником її соціального й економічного прогресу. З огляду на визнання в

сучасному суспільстві того, що найбільшою його цінністю та основним надбанням є фахівець, спроможний знаходити й засвоювати нові знання, ухвалювати нестандартні рішення, винятково важливим напрямом педагогічної науки визначено пошук засобів і умов підвищення ефективності процесу підготовки у

вищих навчальних закладах фахівців усіх профілів, серед яких – майбутні вчителі, викладачі музичного мистецтва.

Компетентнісний підхід є основою професійного зростання майбутніх педагогів-музикантів, виконавців-вокалістів, інструменталістів, диригентів тощо. У виконавській діяльності фахівців мистецько-освітнього спрямування він націлений на формування у майбутніх педагогів-музикантів загальних та професійних компетентностей, підсумкового результату освітнього процесу, готовності ефективно використовувати потенційні загальнолюдські, морально-естетичні, духовні, виконавські можливості для досягнення поставленої мети. Особливого значення набуває проблема формування ключових компетентностей майбутніх викладачів як хормейстерів та, зокрема, художньо-комунікативної складової, що пов'язано зі специфікою колективної професійної мистецько-творчої діяльності.

Диригентське мистецтво – наймолодший та в певному сенсі найбільш складний вид музичного виконавства, з багаторівненою структурою та багатогранними проявами. Саме тому до диригента висувуються найвищі професійні вимоги, адже окрім надзвичайної музичної обдарованості та спеціальної підготовки, не менш важливими, а іноді й вирішальними є психологічні якості диригента, вміння знайти контакт з колективом музикантів й відпрацювати з ними систему виконавсько-творчого спілкування. Окрім безпосередньої репетиційної та концертної діяльності, які в результаті повинні призводити до постійного вдосконалення художнього рівня колективу, важливе значення належить вмінню побудувати сприятливий психологічний мікроклімат взаємодії всіх учасників колективу.

Відповідно, одним з найважливіших компонентів професійно-управлінської (менеджерської) культури майбутнього диригента є художньо-комунікативна компетентність. Чим міцнішою є створена диригентом лінія комунікаційного зв'язку з колективом, тим успішнішим є процес творчості, у якому професійно вищим є рівень інтерпретації музичних творів, які виконуються колективом. Ця складна та серйозна проблема потребує наукового осмислення та вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми компетентнісної освіти приділяли увагу українські дослідники І. Бех, І. Зязюн, В. Луговий, Л. Масол, О. Олексюк, О. Овчарук, О. Щолокова та інші.

Питанням компетентнісного підходу в галузі мистецької освіти присвячені праці Л. Афонченко, Н. Гуральник, А. Козир, С. Кулікової, Л. Масол, І. Левіної, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Пастушенко, І. Полубояриної,

Є. Проворової, С. Світайло, Цзян Хепіна, Чан Юн Сона, Я. Сверлюка та інших.

Методику професійної підготовки диригента активно розробляли В. Айм, М. Колесса, Б. Маклерен, Н. Малько, І. Мусін та провідні педагоги-диригенти Г. Єржемський, С. Козачков, М. Малько, К. Ольхов, К. Пігров та інші.

Проблематику диригентсько-хорової підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва достатньо різносторонньо висвітлено у працях як вітчизняних науковців (Л. Бірюкова, І. Заболотний, Є. Карпенко, А. Козир, О. Коломоєць, П. Левандо, Л. Падалко, М. Петренко, Т. Смирнова, З. Софроній, І. Хомич та ін.), так і закордонних (Ван Яцзюнь, Є. Лінь, Ма Сюй, Се Ліфен, Цао Хункай, Чень Цзяньїн та ін.).

Але, не дивлячись на доволі широке коло досліджень диригентсько-хорового мистецтва, ще недостатньо дослідженими залишаються його художньо-комунікативні аспекти.

Отже, **мета пропонованої статті** – розглянути значення художньо-комунікативних аспектів діяльності викладача-хормейстера та методи формування його художньо-комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання визначення сутності поняття «компетентність» (від лат. *competens* – відповідний, здатний) привертало увагу науковців різних галузей наукового пізнання.

Проблемі компетентнісної освіти приділяли увагу у своїх працях такі українські науковці, як В. Безрукова, І. Бех, І. Єрмаков, І. Зязюн, В. Лозова, В. Луговий та інші. Так, І. Зязюн вважає, що «компетентність – це здатність вирішувати професійні завдання певного класу, що вимагає наявності реальних знань, умінь, навичок і досвіду» [2, с. 16]. На думку В. Лозової, «компетентність – це володіння знаннями та вміннями, що дають змогу аналізувати, осмислювати та професійно оцінювати результати» [3, с. 5].

Аналізуючи поняття компетентності у педагогічній діяльності В. Луговий визначає його як «цілісну якість особистості, яка, базуючись на знаннях, уміннях, навичках, досвіді й особистісних якостях, відображає прагнення, готовність і здатність вирішувати проблеми та розв'язувати завдання реальної практичної діяльності» [4, с. 399].

О. Овчарук, О. Олексюк, О. Щолокова та інші дослідники розрізняють компетентності загальні та предметні; у більшості своїх наукових розвідок обґрунтовують бачення цієї категорії як інструмента вирішення типових і нестандартних ситуацій, як здатності людини бути активною в найрізноманітніших життєвих ситуаціях [7; 8]. Більшість учених наголошують на тому, що професійну компетентність варто

вважати цілісним комплексом не лише професійних знань, умінь, а й власне особистісних ознак та особливостей як певної позиції особи у сфері професійних відносин.

Проблема визначення сутності понять «компетентність», «професійна компетентність учителя музичного мистецтва» знайшла висвітлення у наукових дослідженнях О. Горбенко, А. Козир, С. Кулікової, М. Михаськової, О. Піхтар, І. Полубояринової та інших. Українські вчені узагальнюють професійну компетентність учителя музичного мистецтва як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що передбачає досконалу сформованість теоретичних і практичних навичок, умінь застосовувати їх під час професійної діяльності, здатності творчо і нестандартно вирішувати проблеми, бути відповідальним за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти.

Професійна компетентність майбутнього викладача як хорового диригента має свої особливості, що обумовлені поліфункціональною природою професії. Вона складається з органічно поєднаних між собою компонентів – особистісного розвитку, професійної музичної підготовки, сформованої загальної та музичної культури, здатності самостійно здійснювати професійну діяльність тощо. Диригент хору повинен мати не тільки яскраві музичні дані й бути професіоналом у своїй справі, а й бути педагогом, психологом, організатором-менеджером, мати сформовані знання й умінь музичного режисера, володіти акторською майстерністю тощо.

Розглядаючи зміст підготовки майбутнього вчителя, викладача музичного мистецтва, науковці звертаються до характеристики окремих компетентностей, серед яких певна увага приділяється вивченню художньо-комунікативної компетентності.

Узагальнюючи погляди вчених у галузі педагогічної науки, можна стверджувати, що художньо-комунікативна компетентність є інтегральною системою здібностей особистості, які уможливають здійснення ефективної комунікації при певних обставинах міжособистісної взаємодії за умови досягнення взаєморозуміння партнерів, розуміння ситуації та предмета спілкування. Спілкування з творами мистецтва, розкриття образного та художнього змісту залежить від виконавців – диригентів, вокалістів, інструменталістів тощо.

Професійна підготовка майбутнього диригента – процес складний і багатогранний, що містить як набуття великої кількості знань, умінь і навичок, так й особистісне становлення митця, який покликаний лідером колективу, повести його собою, «заразити» емоційно,

викликати духовний резонанс, відкрити для музикантів-хористів значні творчі перспективи, створити «команду», об'єднану загальними творчими прагненнями.

Аналіз генезису професії диригента, процесу її розвитку в еволюційному потоці саморозвитку культури, ролі, яку вона відігравала й відіграє в житті суспільства, становить значний інтерес для виявлення специфіки досягнення професійного успіху на сучасному етапі.

Специфіка міжособистісного спілкування як здійснення комунікативного зв'язку сучасного хормейстера та учасників колективу криється у тому, що у створюваному музичному просторі перетинаються, вступають у взаємодію (а іноді і в конфлікт) всі види відносин – громадські, ділові та міжперсональні. І як би офіційно не були закріплені ділові відносини між диригентом, концертмейстером і всіма учасниками хорового колективу, вони не можуть бути суто формальними, такими, що вимагають тільки точного й негайного виконання вказівок керівника-диригента. В них завжди присутнє особистісне ставлення учасників і до творів, які виконуються, і до спільного творчого процесу, і до виконавської діяльності, тому чим міцніше створена диригентом «лінія комунікаційного зв'язку», тим успішніше відбуватиметься процес творчості.

Професійна діяльність диригента-хормейстера – це особливий вид художньої комунікації, що передбачає творчу взаємодію з музикою та через музичні твори – з учасниками хору, концертмейстером. Дослідження праць провідних педагогів-диригентів (Г. Єржемський, С. Козачков, М. Малько, К. Ольхов, К. Пігров та ін.) доводить, що успіх цього виду музично-виконавчої діяльності значною мірою залежить від володіння диригентом навичками управління хором, його художньо-комунікативної компетентності. Своєрідний зміст діяльності диригента-хормейстера полягає у широкому використанні різних комунікативних взаємозв'язків: диригент – хоровий твір – автор, диригент – хористи-виконавці, диригент – слухачі, диригент – концертмейстер, тому пріоритетності набувають завдання розвитку художньо-комунікативної компетентності диригента як значної складової частини цілісної професійної компетентності [8].

Музичне мистецтво та засоби спілкування з ним зумовлюють змістовні й функціональні особливості художньо-комунікативної компетентності диригента-хормейстера, становлять основу її вивчення та формування.

Осмилення феномена комунікації у вигляді засобів виразності музичної мови (музичної комунікації) як багатокомпонентної

та багаторівневої системи здійснюється у дослідження О. Якупова, який визначає процес музичної комунікації як складний (системний) феномен, що органічно пов'язує внутрішні закономірності музики, її центрального явища – музичного твору з процесами, які відбуваються поза ним самим, тобто в процесі обумовленого спілкування композитора-автора, виконавця-інтерпретатора, слухача-споживача та музикознавця-критика тощо [8].

На основі аналізу науково-методичної літератури і мистецько-освітньої практики з означеної теми дослідження нами було виокремлено наступні методи, які, на наш погляд, сприятимуть формуванню художньо-комунікативної компетентності майбутнього диригента: метод діалогу композитора – виконавців – слухачів; метод диригентського спілкування; метод занурення у зміст музичної діяльності; метод хорової театралізації; метод моделювання ситуації, які розглянемо детальніше.

Важливим у музичній комунікації є метод діалогу композитора – виконавців – слухачів, їх спрямованістю одного на іншого через духовний резонанс. Композитор, втілюючи в образному змісті твору певні соціальні, моральні та філософські ідеї, висловлює свої світоглядні установки. Пошук сенсу художньої інформації, яка міститься в образному змісті музичного твору – це акт спілкування, «зустріч» свідомостей композитора й слухача через виконавців (диригента і хористів), а розуміння цього змісту є результатом їх естетичного діалогу. Діалог здійснюється у процесі інтерпретації музичного тексту всіма учасниками художньо-творчого виконавського процесу як взаємодії композитора, диригента, виконавців, слухачів. Такий діалог має у своєму рішенні різні підходи: особистісний (Л. Казанцева), стильовий (А. Ніколаєва), особистісно-ціннісний (А. Щербакова).

Так, Л. Казанцева зауважує, що в музичній інтерпретації трактується не сам предмет (твір, жанр тощо), а той сформований у музичному творі світ, який характеризує особистість композитора. Науковець розуміє інтерпретацію як «творчий принцип, який поєднує відтворення та оновлення», що зумовлює особистісне зростання виконавця та слухача [5]. Інтерпретація музичного тексту пов'язана також і з трактуванням індивідуального стилю, у якому прослідковуються певні «риси» композитора і який, на думку А. Ніколаєвої, виконує роль «концепту» музичного твору [9, с. 74].

На підставі вивчення науково-методичної та мистецтвознавчої літератури з питань музичної комунікації, зокрема, особливостей виконавського спілкування диригента з учасниками хорового колективу і слухачами,

можна зробити висновок, що однією зі специфічних властивостей даного феномену виступає поліфонічність взаємодії, яка виявляється та реалізується: у ладотональності музичних творів, у спілкуванні виконавця та слухачів, у спілкуванні виконавців та слухачів між собою, у спілкуванні кожного із самим собою – у внутрішньому діалозі. Отже, можна стверджувати, що діалогічність музичного мистецтва пов'язана з його сутнісною природою, яка розкривається «суб'єкт-суб'єктивним» ставленням твору та виконавця/слухача, що є, на думку М. Бахтіна, «діалогом свідомостей» [1, с. 187].

Метод диригентського спілкування є особливим видом комунікативної діяльності музикантів-виконавців, завдяки якій відбувається творча співпраця диригента з учасниками хорового колективу. Таке спілкування можливе лише на основі розумної зустрічної ініціативи диригента та хорового колективу, готовності диригента всім комплексом жестів, міміки, пантоміміки допомогти колективу зрозуміти власні наміри за допомогою механізмів «розпізнавання» музичної структури та «розуміння» художньо-комунікативного змісту засобів музичної виразності, у вигляді організації специфічного емоційно-ціннісного сприйняття колективом музичних творів, художньо-гуманного спілкування диригента з виконавцями, за допомогою цілеспрямованих, наполегливих і, водночас, витриманих, доброзичливих за тоном, точних за адресою звернень-вказівок, що стимулюють образне мислення членів колективу, їх спільні творчі прагнення [6].

Майбутні хормейстери, на наш погляд, мають бути обізнані: щодо зумовленості структури музичного твору одночасно двома функціями – семантичною та комунікативною, у комунікативних засобах, втілених у музиці, важливості усвідомлення первинних та вторинних значень цих засобів тощо. Таким чином, диригенту-хормейстеру важливо знати, що комунікативні засоби призначені не для відображення та оцінки дійсності, а для управління процесами художнього спілкування з музикою, завдяки чому відбувається й міжособистісне спілкування у хоровому колективі.

Наступним методом є метод занурення у зміст музичної діяльності. Б. Теплов зазначав, що однією з найважливіших особистісних рис музиканта-виконавця є вміння емоційно занурюватися у зміст музичної діяльності та концентрувати на цьому свої душевні сили [10]. Ця здатність відома як натхнення, стан особливого творчого піднесення, що об'єктивно виявляється у посиленні, та частково – у прискоренні творчої продуктивності, а суб'єктивно переживається

як особлива готовність, внутрішня мобілізованість щодо створення творчого продукту-результату.

Досліджуючи природу емоцій, музиканти-дослідники виокремлюють дві сторони цього явища – зміст почуття та самий чуттєво-емоційний стан. На відміну від інших мистецтв у музиці виділяється особлива сила безпосереднього емоційного впливу, пов'язана з її здатністю не просто описати ситуацію почуття, а, як би «зсередини», відтворити його. Це зумовлюється тим, що при зануренні в музичний твір відбувається акумуляція внутрішніх духовних сторін особистості, інспірування нею власних почуттів та переживань [8]. І хоча емоційне переживання, пов'язане з художнім тлумаченням твору, не впливає на характер естрадного хвилювання, воно формує психологічну установку на творчість, та опосередковано впливає на особливості сценічного стану виконавців. Важливу роль при цьому виконують емоції, що вже суб'єктивно відчувалися музикантом-виконавцем у минулому професійно-виконавському досвіді.

Запропонований метод хорової театралізації поглиблює уявлення майбутнього диригента, учасників хору щодо виразних можливостей, які закладені в міміці, пантоміміці, поставі, пластиці руху не тільки диригента. А й хористів. Як зазначають українські дослідники О. Васильєва та О. Щирова, у сучасній культурі театралізація у хоровому виконавстві являє собою одне з характерних сучасних художніх явищ. Його активне розповсюдження не випадкове – воно є відображенням цілого ряду тенденцій, які виражають специфіку розвитку мистецтва сучасної епохи масової культури. Проявом театралізації у хоровому виконанні є хоровий театр. Під цим поняттям розуміється сукупність хорового співу та сценічного відображення музики, залучення не лише співацьких та акторських засобів, але й режисерську роботу над хоровими композиціями. У виразному комплексі хорового театру об'єднані спів та пластика, сценічний рух та хореографія, драматична майстерність, гра на різних інструментах, ігрові моменти, звукові та світлові ефекти, костюми чи окремі аксесуари, декорації та реквізит. Театралізація хорових концертів має великі можливості й сприяє розкриттю, вивільненню творчих можливостей керівника та творчих здібностей учасників колективу. За допомогою театралізації виховується естетичний смак, любов до хорового виконавства. Форма театралізованого хорового концерту сьогодні затребувана й дозволяє у ненав'язливій, захоплюючій формі знайомити глядачів з культурою та мистецтвом, вплітаючи у концерт

художню літературу, поезію, візуальний ряд тощо [11].

Наступний метод моделювання ситуації спрямовує діяльність диригента-хормейстера на кожному з етапів репетиційно-виконавського процесу на оволодіння вміннями моделювати ситуації художньо-виконавської комунікації, визначити дієві комунікативні способи її реалізації шляхом створення уявних моделей професійних ситуацій за рахунок комбінування в образах уяви ефективних способів дій. Так, на заняттях з хорового диригування майбутнього диригента рекомендується залучати до обговорення й моделювання варіантів вирішення проблем з таких питань: «Які Ваші дії стосовно відсутності: єдності емоційних станів, єдиного психологічного настрою хористів під час спільно-виконавського процесу?», «За рахунок яких ресурсів диригентського впливу Ви будете виправляти інтонаційні похибки ансамблево-хорової звучності, зокрема: відсутності синхронності звучання, адекватності динамічних і темпових переймань, інтонаційної єдності, тембрової строкатості тощо?». Зазначені питання змушують майбутніх хорових диригентів замислитися над можливими проблемними ситуаціями й зробити певні висновки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, на основі всього вищевикладеного, можемо зробити висновок, що особливого значення набуває розуміння майбутнім викладачем-хормейстером комунікативної природи, комунікативних функцій музики, закономірностей та засобів її художнього впливу. Лише на цій основі у творчій взаємодії з хоровим колективом диригент зможе адекватно досягнути художньо-комунікативний зміст конкретного музичного твору, виявити засоби, які полегшують розпізнавання структури твору, розуміння і виконавсько-хорового втілення його художньо-образного змісту.

Багатофункціональність та багатогранність діяльності хормейстера доводять необхідність формування у майбутніх фахівців професійної зокрема художньо-комунікативної компетентності. Будучи досить складним за змістом феноменом, професійна компетентність диригента хора пов'язана з різними галузями професійно-творчої практики, де особливе місце належить художньо-комунікативній діяльності.

Художньо-комунікативна компетентність викладача музичного мистецтва як хормейстера є інтеграцією знань, умінь, особистісних якостей і його фахового досвіду, які дозволяють вирішувати різні професійні завдання на високому творчому рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 423 с.
2. Зязюн І. А. Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*. Київ, 2003. С. 15–30.
3. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер.* Харків: ОВС, 2002. С. 3–8.
4. Луговий В. І. Ціннісні компетентності – невід'ємна складова підготовки фахівців з вищою освітою в умовах євроінтеграції. *Вища освіта України*. 2009. Дод. 4. Т. 1 (13). С. 393–401.
5. Казанцева Л. П. Автор в музикальному содержанию. Астрахань: Волга, 1998. 247 с.
6. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: дис.. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 235 с.
7. Олексюк О. М. Діагностика мистецької компетентності студентів: пошук методичного інструментарію. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. Київ, 2010. Дод. 4, том V. 572 с.
8. Пастушенко Л. Педагогічна технологія розвитку професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у вищих мистецьких навчальних закладах: дис... канд. пед. наук: 13. 00. 04. Рівне, 2017. 244 с.
9. Николаева А. И. Стилевой подход в фортепианно-исполнительском классе педагогического вуза как фактор формирования личности ученика-музыканта: монография. М.: МПГУ, 2003. 253 с.
10. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1977. 335 с.
11. Щирова О. І., Васильєва О. В. Проблема театралізації творів хорової музики. *Час мистецької освіти: збірник тез та матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2016 р.* Частина I. Харків, 2016. С. 107–113.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva* [Aesthetics of verbal creativity]. M.: Iskusstvo, 423 s.
2. Zyazyun, I. A. (2003). *Osvitnya paradyhma – typ kul'turno-istorychnoho myslennya i tvorchoyi diyi sub'yektiv osvity* [Educational paradigm – a type of cultural-historical thinking and creative action of subjects of education] *Pedahohika i psykhohohiya profesiynoyi osvity: rezul'taty doslidzhen' i perspektyvy*. Kyiv. S. 15–30.
3. Lozova, V. I. (2002). *Formuvannya pedahohichnoyi kompetentnosti vykladachiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv* [Formation of pedagogical competence of teachers of higher educational institutions]. *Pedahohichna pidhotovka vykladachiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv: materialy mizhvuz. nauk.-prakt. konfer.* Kharkiv. S. 3–8.
4. Luhovyy, V. I. (2009). *Tsinnisni kompetentnosti – nevid'yemna skladova pidhotovky fakhivtsiv z vyshchoyu osvitoyu v umovakh yevrointehratsiyi* [Valuable competences are an integral component of the

training of specialists with higher education in the conditions of European integration]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Dod. 4. T. 1 (13)*. S. 393–401.

5. Kazantseva, L. P. (1998). *Avtor v muzykal'nom sodержanii* [The author in the musical content]. *Astrakhan'*: Volga. 247 s.
6. Mykhas'kova, M. A. (2007). *Formuvannya fakhovoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya muzyky* [Formation of professional competence of the future music teacher]: dys.. kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. 235 s.
7. Oleksyuk, O. M. (2010). *Diahnostyka mystets'koyi kompetentnosti studentiv: poshuk metodychnoho instrumentariyu* [Diagnostics of artistic competence of students: search for methodological tools]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Tematychnyy vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvith'oho prostoru»*. Kyiv. Dod. 4. tom V. 572 s.
8. Pastushenko, L. (2017). *Pedahohichna tekhnolohiya rozvytku profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u vyshchyykh mystets'kykh navchal'nykh zakladakh* [Pedagogical technology of development of professional competence of future teachers of musical art in higher art educational institutions]. dys... kand. ped. nauk: 13. 00. 04. Rivne. 244 s.
9. Nikolayeva, A. I. (2003). *Stilevoy podkhod v fortepianno-ispolnitel'skom klasse pedagogicheskogo vuza kak faktor formirovaniya lichnosti uchenika-muzykanta: monografiya* [Style approach in the piano-performing class of a pedagogical university as a factor in the formation of the personality of a student-musician: monograph]. M.: MPGU, 253 s.
10. Teplov, B. M. (1977). *Psikhologiya muzykal'nykh sposobnostey* [Psychology of musical abilities]. M.: Izd-vo APN RSFSR. 335 s.
11. Shchyrova, O. I., Vasylyeva, O. V. (2016). *Problema teatralizatsiyi tvoriv khorovoyi muzyky* [The problem of theatricalization of works of choral music]. *Chas mystets'koyi osvity. Zbirnyk tez ta materialiv IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 12–13 kvitnya 2016 r.* Chastyna I. Kharkiv. S. 107–113.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІЛОВА Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музично-інструментальної підготовки, декан факультету музичної та хореографічної освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BILOVA Nataliya Kostyantynivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Musical and Instrumental Training, Dean of the Faculty of Music and Choreographic Education of the «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky».

Scientific interests: professional training of future music teachers.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 383.091.26

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-98-103

БОХАН Юлія Володимирівна –

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9612-7780>
e-mail: 1yuliya.bohan@gmail.com

ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-4017>
e-mail: forostovskaja67@gmail.com

ШАРОШКІНА Тетяна Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, викладач хімії Кіровоградського медичного фахового коледжу ім. С.Й. Мухіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3041-8649>
e-mail: dinaket81@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З АНАЛІТИЧНОЇ ХІМІЇ

Стаття присвячена технології створення та актуальності застосування тестового контролю навчальних досягнень студентів з аналітичної хімії. Зазначено, що контроль якості навчальних досягнень студентів є важливою методичною задачею, від правильного вирішення якої значною мірою залежить ефективність підготовки майбутніх фахівців. Найбільша перевага із сучасних методів педагогічного контролю сьогодні віддається тестуванню.

Метою статті виступило висвітлення досвіду впровадження тестового контролю навчальних досягнень студентів з аналітичної хімії.

Тестові завдання слід розглядати як стандартизований інструмент при вимірі якості знань студентів і як елемент рейтингової системи об'єктивного оцінювання. Тестування як метод контролю та оцінки якості освіти, є засобом вирішення різних дидактичних завдань (вивчення нового матеріалу, закріплення, вдосконалення та застосування знань, узагальнення та систематизація, розвитку здібностей), а також підготовки, організації вимірювання, контролю, аналізу, оцінювання навчальних досягнень тощо.

Авторами була відпрацьована та використана технологія формування тестів, що включає в себе відбір навчального матеріалу дисциплін; виділення основних тем, що підлягають контролю; формулювання завдань у тестовій формі; експертизу тестових питань; емпіричну перевірку; статистичний аналіз результатів тестування; сортування тестових питань; статистичний аналіз результатів тестування; застосування розроблених тестів у навчальному процесі. Було узагальнено, систематизовано та структуровано матеріал для створення тестових завдань з предмету «Аналітична хімія».

На думку авторів контроль навчальних досягнень студентів з використанням тестової технології та застосуванням комп'ютерних технологій при вивченні аналітичної хімії має цілий ряд переваг перед традиційною методикою.

Ключові слова: *якість освіти, контроль навчальних досягнень студентів, тестовий контроль знань, майбутні вчителі природничих дисциплін, аналітична хімія, технологія формування тестів.*

BOKHAN Iuliia Volodymyrivna –

Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9612-7780>
e-mail: 1yuliya.bohan@gmail.com

FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, lecturer at the Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-4017>

e-mail: forostovskaja67@gmail.com

SHAROSHKINA Tetiana Anatoliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, chemistry teacher at the Kirovohrad Medical College named after I.I Mukhina

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3041-8649>

e-mail: dinaket81@gmail.com

TECHNOLOGY OF CREATION AND RELEVANCE OF USAGE OF TEST CONTROL OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN ANALYTICAL CHEMISTRY

The article is devoted to the technology of creation and relevance of usage of test control of students' academic achievements in analytical chemistry. It is noted that quality control of students' academic achievements is an important methodological task, the correct solution of which largely determines the effectiveness of training future specialists. The greatest advantage of modern methods of pedagogical control today is given to testing.

The purpose of the article is to highlight the experience of implementing Test control of student' academic achievements in analytical chemistry.

Test tasks should be considered as a standardized tool for measuring the quality of students' knowledge and as an element of the rating system of objective assessment. Testing as a method of monitoring and evaluating the quality of education is a way of solving various didactic tasks (learning new material, consolidating, improving and applying knowledge, generalizing and systematizing, developing abilities), as well as preparing, organizing measurement, control, analysis, assessment of academic achievements, etc.

The authors worked out and used the technology of forming tests, which includes the selection of educational material of disciplines; selection of the main topics subject to control; formulation of tasks in Test form; examination of test questions; empirical verification; statistical analysis of test results; sorting of test questions; statistical analysis of test results; application of developed tests in the educational process. The material for creating test tasks on the subject "analytical chemistry" was summarized, systematized and structured.

According to the authors, the control of students' academic achievements using test technology and the use of computer technologies in the study of analytical chemistry has a number of advantages over the traditional method.

Key words: quality of Education, control of students' academic achievements, Test control of knowledge, future teachers of Natural Sciences, analytical chemistry, test formation technology.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Основна мета державної освітньої політики в Україні – забезпечення якості освіти. Питання якості вищої освіти є важливим елементом модернізації сучасної вищої освіти та інтеграції України в світовий освітній простір [1].

Отже, стратегічною задачею української освіти є приведення її до світових стандартів. Для реалізації визначеної стратегії пріоритетним завданням сьогодення є забезпечення високоякісної освіти на всіх її етапах і рівнях, оцінювання її результативності та управління якістю [4].

Численні публікації з проблеми якості освіти дозволяють виділити ряд компонентів освітнього процесу, що визначають його якість: мета, яка досягається в результатів діяльності суб'єктів освітнього процесу; зміст, що визначається навчальними планами, освітньо-професійними програмами та рекомендованою навчально-методичною літературою; освітні технології, створені задля реалізації ефективного досягнення поставленої мети; кваліфіковані наукові та педагогічні кадри і, звичайно, результати освітньої діяльності.

Контроль якості навчальних досягнень студентів є важливою методичною задачею, від правильного вирішення якої значною мірою залежить ефективність підготовки майбутніх фахівців. Надійний та об'єктивний контроль

знань студентів – найважливіша умова підвищення якості освіти у закладах вищої освіти.

Основною метою контролю знань і умінь є виявлення досягнень і успіхів студентів; визначення шляхів вдосконалення, поглиблення знань, умінь для того, щоб створювалися умови для подальшого включення студентів в активну творчу діяльність [2].

Зауважимо, що із сучасних методів педагогічного контролю сьогодні найбільша перевага віддається різним видам тестування.

Систематичне застосування тестових методик для оцінки рівня навчальних досягнень студентів набуває поширення і одночасно виявляє нові педагогічні проблеми, пов'язані з необізнаністю викладачів вищої школи з тестовими методиками, їх особливостями [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного контролю й оцінювання навчальних досягнень присвячена ціла низка наукових досліджень.

Зокрема психолого-педагогічним аспектам контролю присвячені роботи А. Алексюк, С. Архангельського, Ю. Бабанського, О. Безносюк, В. Безпалько, М. Махмутов, Н. Талізної; сучасні підходи до організації контролю навчання розкрито в працях В. Бочарнікова, І. Булах, Л. Добровської,

В. Ільїної, Е.Лузік, О. Мокрової, І. Романюк та інших.

Питання розробки і впровадження тестових технологій досліджувались у наукових працях зарубіжних дослідників (В. Аванесов, Т. Аджер, А. Анастасі, В. Беспалько, Л. Бурлачук, П. Клайн, О. Майоров, В. Переверзєв, Дж. Стенлі, М. Челишкова та ін.).

Комп'ютеризації тестового контролю знань присвячено праці І. Гуліватої, М. Кадемїї, Є. Кокшарової, О. Нікіфорова, Л. Радзіховської, В. Фетісова, І. Шахіної.

Комплексні дослідження тестування як методу педагогічної діагностики висвітлені в наукових розвідках також українських учених (Я. Болюбаш, І. Булах, Л. Гриневич, А. Єріна, Л. Коваленко, О. Локшина, М. Мруга, О. Ляшенко, Л. Парашенко, В. Сергієнко та ін.).

Незважаючи на таку кількість робіт щодо контролю навчальних досягнень і зокрема тестування, слід зауважити, що є ряд питань, які потребують подальшої розробки у практиці оволодіння студентами професійними знаннями.

Мета статті. Висвітлення досвіду впровадження тестового контролю навчальних досягнень студентів з аналітичної хімії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз публікацій показує, що на сучасному етапі розвитку системи освіти України створено матеріально-технічні умови для широкого та активного застосування засобів інформатизації в освітніх цілях, що забезпечило передумови використання автоматизованих засобів тестового контролю знань студентів на всіх етапах. Тестування є сучасним діагностичним ефективним методом контролю знань студентів [5].

У даному контексті розробка та впровадження у освітній процес вивчення аналітичної хімії тестових матеріалів набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє розглядати їх як стандартизований інструмент при вимірі якості знань студентів і як елемент рейтингової системи об'єктивного оцінювання. В даний час на кафедрі природничих наук і методик їхнього навчання Центрально-українського державного університету навчальну дисципліну «Аналітична хімія» вивчають студенти, що навчаються за освітньо-професійними програмами «Середня освіта (Хімія, Біологія та здоров'я людини)», «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини, Хімія)», «Середня освіта (Природничі науки)» денної форми навчання. Практично для всіх напрямків підготовки бакалаврів, зміст названого курсу сформульовано в навчальних програмах дисципліни в наступній формі: «Аналітична хімія та елементарний,

молекулярний, фазовий аналіз; якісний аналіз; методи поділу та концентрування речовин; методи кількісного аналізу (гравіметричний аналіз, титриметричний аналіз, кислотно-основне, окислювально-відновне, осаджувальне та комплексонометричне титрування).

Робочі навчальні програми дисципліни відображають вищезазначений зміст курсу у вигляді лекцій, лабораторних занять та самостійної роботи студентів. У структурі аналітичної хімії, як однієї з базових хімічних дисциплін, що вивчається студентами денної форми навчання на факультеті математики, природничих наук та технологій, виділяють три основні розділи:

– теоретичні основи аналітичної хімії (застосування закону діючих мас до кислотно-основних, гетерогенних, окисно-відновних рівноваг та рівноваг комплексоутворення) і якісний аналіз йонів (катионів та аніонів);

– хімічні методи кількісного визначення (гравіметричні і титриметричні методи хімічного аналізу).

Освітній процес вивчення дисципліни «Аналітична хімія» складається зі змістовних модулів і містить такі розділи: 1. Теоретичний (лекційний матеріал, підручник, навчальні посібники). 2. Практичний (перелік знань і умінь, практикум, в якому зібрані методичні вказівки для здобувачів вищої освіти з підготовки до лабораторних і практичних занять, проміжні тести, алгоритм вирішення основних типів ситуаційних завдань). 3. Допоміжний (довідкові та допоміжні матеріали, список літератури, рекомендованої до вивчення, і посилання на інтернет-ресурси, нормативні документи кафедри: типова і навчальна програми, календарно-тематичні плани лекцій, лабораторних і практичних занять, силабус, питання з теоретичних та практичних навичок). 4. Розділ контролю знань (тестові завдання для самоконтролю вивчення матеріалу, питання для поточної і проміжної атестації, питання для засвоєння теми, ситуаційні завдання тощо). Після вивчення аналітичної хімії майбутні вчителі отримують загальну та спеціальну хімічну підготовку. Безперечно, знання з аналітичної хімії дають можливість здобувачам вищої освіти розуміти необхідність та особливості вивчення аналітичних реакцій та методів хімічного аналізу і в майбутньому використовувати отримані теоретичні та практичні навички у своїй педагогічній діяльності.

Тестування як метод контролю та оцінки якості освіти, є засобом вирішення різних дидактичних завдань (вивчення нового матеріалу, закріплення, вдосконалення та застосування знань, узагальнення та систематизація, розвитку здібностей), а також підготовки, організації вимірювання, контролю,

аналізу, оцінювання навчальних досягнень тощо.

Перевага тестів в їх об'єктивності, тобто незалежності перевірки і оцінки знань від педагога. Проте до тесту пред'являються високі вимоги як до вимірювального інструменту. Тест повинен відповідати наступним вимогам: надійність, валідність, об'єктивність. Надійність тесту означає, що він показує ті ж результати неодноразово, в схожих умовах. Валідність – що тест виявляє і вимірює рівень засвоєння саме тих знань, які хоче виміряти розробник тесту. Об'єктивність – що при вимірі використовуються засоби, що дають точні і повні відомості щодо рівня знань, умінь і навичок тих, що навчаються.

При підготовці майбутніх вчителів природознавчих дисциплін у нашому закладі освіти тестування як педагогічне оцінювання знань у процесі навчання використовують для оцінювання рівня підготовки студентів, коригування процесу викладання, а також оцінювання педагогічних технологій, що застосовують науково-педагогічні працівники.

З метою створення тестових матеріалів, що повністю відповідають переліченим вимогам, на кафедрі природничих наук і методик їхнього навчання при викладанні фахової навчальної дисципліни «Аналітична хімія» була відпрацьована та використана технологія формування тестів, яка включає наступні етапи (рис. 1):

1) відбір навчального матеріалу дисципліни «Аналітична хімія», що підлягає тестовому контролю з урахуванням належного рівня його засвоєння;

2) виділення відповідно до робочої навчальної програми дисципліни основних тем для проведення поточного та підсумкового контролю знань;

3) формулювання завдань у тестовій формі з кожної теми;

4) експертиза тестових питань викладацьким колективом та коригування завдань з урахуванням отриманих зауважень;

5) емпірична перевірка (апробація) «сирих тестів» у студентських групах;

6) статистичний аналіз результатів тестування та відбраковування невалідних тестових завдань і завдань з низькою розрізняючою здатністю на підставі розрахованих метрологічних статистичних критеріїв;

7) сортування тестових питань у міру зростання складності завдань та формування тематичного тесту;

8) статистичний аналіз результатів тестування паралельних варіантів тестів із корекцією тестових завдань;

9) застосування розроблених тестів у навчальному процесі під час поточного та підсумкового контролю знань.

Рис. 1 Схеми технології формування тестових завдань з аналітичної хімії

У нашій роботі ми намагалися узагальнити, систематизувати та сконструювати матеріал для створення тестових завдань з предмету «Аналітична хімія». Створено та апробовано більш ніж 100 тестових завдань, що відповідають тематиці питань базового курсу аналітичної хімії для майбутніх вчителів природознавчих дисциплін, для поточного, підсумкового контролю, узагальнення та систематизації знань студентів під час навчальної дисципліни. Зауважимо, що при використанні тестової технології контролю

навчальних досягнень студента з аналітичної хімії з'являється багато можливостей, реалізація яких відбувається саме з використанням їх інформаційно-комунікативної компетентності. Інтерес до впровадження пакетів закритих тестових завдань у освітній процес безперечно зумовлений насамперед можливостями комп'ютеризації процесу тестування. За умов наявності смартфонів чи планшетів та вільного доступу до інтернету, навчальні заняття можуть стати цікавішими і результативнішими. Оптимальним середовищем для створення формуючих та контролюючих онлайн-тестів вважаємо платформу Socrative. Програма Socrative була використана для реалізації створеної технології тестової діагностики навчальних досягнень студентів під час вивчення таких фахових навчальних курсів: «Аналітична хімія», «Токсикологічна хімія», «Хімічна екологія» тощо. Зауважимо, що використання інтернет-сервісу Socrative значно підвищило ергономіку навчальної роботи та ефективність, об'єктивність та швидкість взаємодії між викладачами та студентами в цілому.

Тривалий досвід використання тестового контролю у ЦДУ ім. Володимира Винниченка та під час професійної підготовки студентів – майбутніх вчителів природничих дисциплін забезпечив можливість дослідити думку студентів про значення тестування як методу контролю успішності, його переваги і недоліки. Опитування проводилось серед студентів III-V курсів, що вивчали навчальну дисципліну «Аналітична хімія». Результати анкетування засвідчили, що респонденти загалом позитивно ставляться до тестового контролю (діаграма, рис. 2.)

56,4% респондентів визнали тестовий контроль найефективнішим і найкращим для себе методом контролю. Студенти виявили одностайність і у визначенні позитивних сторін тестування.

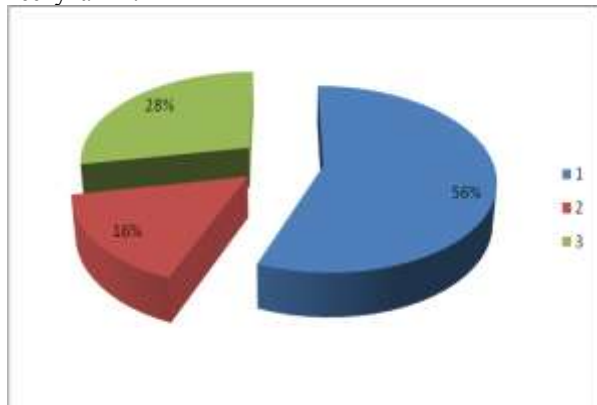

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки ефективності методів контролю (1– тестовий контроль, 2 – усний контроль, 3 – письмовий контроль).

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що поточний і підсумковий контроль з використанням тестової технології із застосуванням комп'ютерних технологій при вивченні аналітичної хімії дає наступні переваги перед традиційною методикою:

- охоплення всього навчального матеріалу, а не тільки окремої його частини (при традиційній методиці студенту при складанні підсумкового контролю за традиційними екзаменаційними білетами необхідно розкрити тільки одне або два теоретичних питання та розв'язати задачу);

- об'єктивність (з боку викладача: зникає момент суб'єктивізму до того чи іншого студенту; з боку студента: зникає часто зустріваний момент «завалили» або «знав усе, а оцінили ...»);

- скорочення часу на проведення іспиту (при традиційній методиці відводиться година на підготовку студента до відповіді, після чого деякий проміжок часу іде сама відповідь. При використанні комп'ютерного тестування через певний проміжок часу програма сама оцінює відповіді па завдання і виводить результат);

- деякі питання тесту включають невеликі фрагменти відео-експерименту, аналізуючи які студенти повинні розв'язати ситуаційну аналітичну задачу (при виконанні завдань такого типу студенту необхідні не тільки теоретичні знання певної теми, а й практичні, а також вміння логічно мислити та аналізувати);

- крім того, тестування дає можливість контролювати самостійну роботу студента, що є особливо важливим при дистанційному навчанні (наприклад, організувати та провести вхідний контроль знань студентів навчання перед допуском до виконання практикуму);

- зникають ситуації списування, шпаргалок та використання інших допоміжних матеріалів, не дозволених викладачем.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Безперечно, використання тестових форм контролю знань у освітньому процесі при вивченні природознавчих дисциплін є перспективним, оскільки результати тестування легко піддаються обробці, і, крім того, ця форма контролю є найбільш надійною та об'єктивною. За результатами тестування можна виявити не лише загальний індекс успішності студентської групи, а також індивідуальний індекс успішності кожного окремого студента. Тести не дають можливості студентам знайти відповідь поверховим шляхом, а змушують його мобілізувати свої знання, пам'ять, вміння зіставляти та аналізувати факти для знаходження правильної відповіді. Крім того, результати тестування надзвичайно корисні для самооцінки викладача, оскільки дозволяють

виявити прогалину знань і недостатність засвоєння важливого матеріалу у певних розділах, що, у свою чергу, служить відправним моментом в організації додаткових та факультативних занять зі студентами, а також у правильній побудові лекційного та лабораторного курсу.

В перспективі дослідження варто продовжити в напрямку формування банку тестових завдань, що будуть формувати методичні компетенції майбутніх вчителів природничих дисциплін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна Г. Якість освіти у контексті сучасних трансформацій вищої освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/336406700_A_kist_osviti_u_konteksti_suchasnih_transformacij_visoi_osviti.
2. Вакулєнко В. Контроль знань студентів як складова процесу навчання. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. № 15. URL: <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/516/512>
3. Касярум, Н. В., Касярум, О. П. Тестування як провідний метод діагностики рівня навчальних досягнень студентів. *Вісник Черкаського університету*. 2010. № 189. С. 111–121.
4. Скубашевська О. Мовні стратегії інноваційної освіти. *Вища освіта України*. 2007. № 4. С. 51–55.
5. Щевелева Г.М. Диагностическое тестирование предметных знаний первокурсников. *Педагогика*. 2001. № 7. С. 53–58.

REFERENCES

1. Alohina, H. (2014). Yakist osvity u konteksti suchasnykh transformatsii vyshchoi osvity [Quality of education in the context of modern transformations of higher education]. URL: https://www.researchgate.net/publication/336406700_A_kist_osviti_u_konteksti_suchasnih_transformacij_visoi_osviti/
2. Vakulenko, V. (2018). Kontrol znan studentiv yak skladova protsesu navchannia [Control of students' knowledge as a component of the learning process] *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. № 15. URL: <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/516/512>
3. Kasiarum, N. V., Kasiarum, O. P. (2010). Testuvannia yak providnyi metod diahnostryky rivnia navchalnykh dosiahnen studentiv [Testing as a leading method of diagnosing the level of educational achievements of students]. Cherkasy.
4. Skubashevska, O. (2007). Movni stratehii innovatsiinoi osvity [Language strategies of innovative education]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Kyiv.
5. Shcheveleva, H.M. (2001). Dyahnostycheskoe testyrovanye predmetnykh znanyi pervokursnykov [Diagnostic testing of subject knowledge of first-year students]. *Pedahohyka*. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОХАН Юлія Володимирівна – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика та історія викладання хімії у закладах вищої освіти; аналітична хімія малих концентрацій; пробопідготовка в інструментальних методах аналізу.

ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання хімії в закладах вищої освіти.

ШАРОШКІНА Тетяна Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, викладач хімії Кіровоградського медичного фахового коледжу ім. С.Й. Мухіна.

Наукові інтереси: формування ключових компетентностей студентів на заняттях хімії шляхом використання інноваційних технологій в умовах дистанційного навчання; застосування активних та інтерактивних методів навчання на різних етапах заняття з хімії; ідея вільного виховання в педагогічній спадщині К.Вентцеля.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BOKHAN Iuliia Volodymyrivna – Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methodology and history of teaching chemistry in institutions of higher education; analytical chemistry of small concentrations; sample preparation in instrumental analysis methods.

FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, lecturer at the Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: The Theory and Methodology for Teaching chemistry in institutions of higher education.

SHAROSHKINA Tetiana Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, chemistry teacher at the Kirovohrad Medical College named after I.I. Mukhina.

Scientific interests: formation of key competencies of students in chemistry classes through the use of innovative technologies in distance learning; application of active and interactive methods at various stages of chemistry classes; the idea of free education in the pedagogical heritage of K. Wentzel.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 796.011.3-796.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-104-108

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович –
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної
підготовки Донецького державного університету
внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті доведено, що фізична культура курсантів є нерозривною складовою частиною вищої гуманітарної освіти яка виступає якісною і результативною мірою комплексного впливу різних форм, засобів і методів на основу майбутнього фахівця в процесі формування його професійної компетенції і що результатом цього процесу є рівень індивідуальної фізичної культури кожного курсанта, його духовність, рівень розвитку професійну значущих здібностей; окреслено систему фізичної підготовки, до якої належить: загальна фізична підготовка, спеціальна фізична підготовка (в тому числі, тактика самозахисту та особистої безпеки), масові фізкультурно-спортивні заходи та секційні заняття з видів спорту; розкрито основні проблеми процесу фізичної та спеціальної підготовки у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ, окреслено шляхи вирішення цих проблем (поєднання загальної та спеціальної фізичної підготовки, використання у навчальному процесі елементів високих спортивних технологій, які ґрунтуються на сучасних досягненнях теорії спорту), впровадження яких до існуючої системи підготовки майбутніх правоохоронців позитивно вплине на їхнє професійне становлення як висококваліфікованих професіоналів Національної поліції України сучасної Європейської країни. На основі проведеного дослідження з виявлення особливостей, актуальних проблем у процесі підготовки майбутніх правоохоронців, зроблено висновок про необхідність вдосконалення існуючої системи та впровадження інноваційних підходів, що позитивно вплинуть на їх підготовленість: по-перше, посилити профвідбір вступників (основною проблемою є низький рівень фізичної підготовленості молоді, яка вступає до силових структур, це складає певні труднощі при засвоєнні спеціальних та професійно-прикладних навиків). По-друге, розробити й впровадити єдину типову програму з фізичної та спеціальної підготовки у закладах вищої освіти МВС України та збільшити кількість годин на дисципліну. По-третє, підвищувати мотивацію молоді до занять з фізичної підготовки.

Ключові слова: загальна фізична підготовка; спеціальна фізична підготовка, тактика самозахисту та особистої безпеки, масові фізкультурно-спортивні заходи та секційні заняття з видів спорту, майбутні правоохоронці, професійна готовність майбутнього фахівця-правоохоронця.

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych –
Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk
State University of Internal Medicine affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

FEATURES OF PHYSICAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT SPECIALISTS

This article reveals the main problems of the process of physical and special training in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs, outlines ways to solve these problems (combination of general and special physical training, use of elements of high sports technologies in the educational process, which are based on modern achievements of sports theory), the introduction of which to the existing system of training future law enforcement officers will positively affect their professional development as highly qualified professionals of the National Police of Ukraine of a modern European country.

A modern policeman must ensure the safety of people, using, if necessary, sufficient force means and methods; able to distinguish dangerous situations; under any circumstances to act without prejudice, guided by ethical standards. The analysis of the practice of law enforcement confirms that the functional duties of a police officer can be performed by a person with a high level of responsibility for the results of his own official activity, who possesses a complex of knowledge, practical skills and formed professionally important traits acquired during special training. It is these components that ensure the professional readiness of a police officer to effectively perform complex, sometimes dangerous tasks. The new concept of activity of the National Police of Ukraine requires a special creative activity, a high level of culture, education, the ability for self-development and self-improvement from a law enforcement officer. Under such conditions, increasing the level of professional readiness of police officers is a key area of activity of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and professional training departments of the National Police units. A thorough analysis of the

domestic and foreign experience of training police officers gives reason to state that each country has developed its own approaches to solving the problem of professional training of police personnel.

On the basis of the conducted research on the identification of specifics and actual problems in the process of training future law enforcement officers, it is possible to conclude about the need to improve the existing system and introduce innovative approaches that will positively affect their preparedness. It was determined, firstly, that the main problem is the low level of physical fitness of young people who join the armed forces, which creates certain difficulties in learning special and professional-applied skills. Secondly, the lack of a single standard program for physical and special training in institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and a decrease in the number of hours per discipline. Thirdly, the youth's motivation for physical training is low.

Key words: general physical training; special physical training, tactics of self-defense and personal safety, mass physical culture and sports activities and sectional sports classes, future law enforcement officers, professional readiness of future law enforcement specialist.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Фізична культура студентів є нерозривною складовою частиною вищої гуманітарної освіти. Вона виступає якісною і результативною мірою комплексного впливу різних форм, засобів і методів на особу майбутнього фахівця в процесі формування його професійної компетенції. Результатом цього процесу є рівень індивідуальної фізичної культури кожного курсанта, його духовність, рівень розвитку професійно значущих здібностей.

Професійна підготовка кадрів для Національної поліції України потребує постійного вдосконалення. Це обумовлено низкою причин, серед яких: реформування правоохоронного відомства, зміна концепції діяльності Національної поліції, застосування нових форм добору кандидатів на службу в поліцію, оптимізація структури та змісту службової підготовки поліцейських. Зазначене вимагає оновлення методичного забезпечення освітнього процесу.

Аналіз специфіки службової діяльності підрозділів Національної поліції України дає підстави констатувати, що сучасний працівник повинен володіти не лише знаннями законодавчого блоку, а й розвиненими фізичними якостями та сформованими вміннями і навичками застосування поліцейських заходів примусу. У закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України формування такого правоохоронця покладено саме на їх фізичну підготовку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ППФП була предметом багатьох наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, проводили дослідження в системі профтехосвіти (В. Кабачков; О. Коломійцева; С. Полієвский; Р. Римик; В. Хомич). В роботах (І. Бондаренко; Н. Борейко; Н. Орленко; Л. Пилипея; О. Подлесного; А. Ребриної; В. Фотинюка; С. Халайджі; О. Церковної; Н. Чухланцевої) були розглянуті проблемні питання професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів вищих навчальних закладів різних спеціальностей. Вченими було з'ясовано; що в процесі професійно-прикладної фізичної

підготовки у курсантів успішно формується комплекс психофізіологічних; особистісних якостей; зумовлених вимогами їхньої майбутньої професійної діяльності.

Окремі аспекти професійно-прикладної фізичної підготовки в силових структурах розглядалися щодо підготовки спеціалістів у вищих закладах освіти МВС України (С. Безпалій; О. Горпинич; І. Закорко; О. Зарічанський; О. Івлєв; О. Лаврентьєв; А. Лушак; О. Ярещенко; О. Ярмошук); підготовки спеціалістів у відомстві надзвичайних ситуацій (Ю. Антошків; В. Горшовський; Л. Ішичкіна; І. Овчарук); державної прикордонної служби (І. Маріонда; Е. Сохохоп; О. Фігура); податківців (С. Антоненко; Е. Маляр; Ю. Сергієнко). Дослідниками встановлено; що для формування та розвитку професійно значущих психофізичних якостей потрібна спеціалізована фізична підготовка максимально наближена до реальних умов; яка б забезпечила високий рівень психофізичної готовності до ефективних дій в екстремальних умовах.

В Україні накопичений значний досвід з проблематики щодо підготовки військовослужбовців до професійної діяльності засобами фізичної підготовки. В цьому напрямку були проведені дослідження щодо підготовки жінок-військовослужбовців (О. Боярчук; О. Шалепа); військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом (С. Глазунов; О. Петрачков); майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах (О. Гусак; А. Маракушин; О. Ольховий; В. Паєвський; О. Піддубний; К. Пронтенко; В. Романчук; С. Романчук; О. Старчук; Г. Сухарада; О. Шевченко); офіцерів чергового бойового розрахунку (В. Красота).

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз особливостей професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний поліцейський повинен забезпечити безпеку людей, застосовуючи, в разі необхідності, достатні силові засоби та методи; здатен розрізняти ситуації небезпеки;

за будь-яких обставин діяти без упереджень, керуючись етичними нормами. Аналіз практики правоохоронної діяльності засвідчує, що функціональні обов'язки поліцейського здатна виконувати людина з високим рівнем відповідальності за результати власної службової діяльності, яка володіє комплексом знань, практичних навичок і сформованих професійно важливих рис, набутих під час спеціальної підготовки. Саме ці компоненти забезпечують професійну готовність працівника поліції до ефективного виконання складних, часом небезпечних завдань.

Нова концепція діяльності Національної поліції України вимагає від правоохоронця особливої творчої активності, високого рівня культури, освіченості, здатності до саморозвитку та самовдосконалення. За таких умов, підвищення рівня професійної готовності поліцейського – ключовий напрям діяльності закладів вищої освіти МВС України та відділів професійного навчання підрозділів Національної поліції.

Грунтовний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки поліцейських дає підстави констатувати, що у кожній країні склалися власні підходи до вирішення проблеми службової підготовленості поліцейських кадрів. Ми зупинимось більш детально на характеристиці фізичного виховання як одного з напрямів підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців, зацентруємо увагу на обґрунтуванні необхідності такої підготовки, яка є запорукою психологічної стійкості до фізичних та моральних перенапружень, що досить часто трапляються у процесі службової діяльності. Здатність переносити фізичні навантаження без зниження працездатності під час виконання службових завдань, що стоять перед органами (підрозділами) поліції, є одним із важелів, на яких тримається уся система правопорядку. Отже, для ефективного виконання своїх службових обов'язків необхідно мати не тільки відповідні професійні й особистісні якості та належний стан здоров'я, а й достатній рівень фізичної підготовки.

Фізична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності.

Фізична підготовка має плановий та системний характер.

До системи фізичної підготовки належать: загальна фізична підготовка; спеціальна фізична підготовка (в тому числі, тактика самозахисту та особистої безпеки); масові фізкультурно-спортивні заходи та секційні заняття з видів спорту [1].

Навчання з фізичної підготовки передбачає формування та вдосконалення в поліцейських: рухових якостей і навичок, необхідних у повсякденній діяльності та в разі виникнення екстремальних ситуацій; витривалості, швидкісних і силових рис, які забезпечують можливість переслідування правопорушника та перевагу в силовому протистоянні під час його затримання, зокрема з подоланням природних і штучних перешкод; навичок самоконтролю за фізичним станом і станом здоров'я у процесі виконання фізичних вправ; практичних навичок застосування прийомів самозахисту, особистої безпеки, фізичного впливу тощо.

Заняття з тактики самозахисту проводяться в навчальних групах та на навчальних зборах. Окремі елементи загальної фізичної підготовки, а саме фізичні вправи, що сприятимуть швидкій адаптації майбутнього поліцейського до зміни навантажень, відпрацьовуються на заняттях із тактики самозахисту.

Навчання повинно бути практично спрямованим (не менше 90 відсотків загального навчального часу з цього виду підготовки) [1].

Навчально-тренувальні заняття у спортивних секціях із професійно-прикладних та інших видів спорту проводяться з метою підвищення спортивної майстерності на основі різнобічної фізичної підготовки і набуття необхідних професійно-прикладних знань, умінь та навичок.

Позанавчальні заняття є важливою запорукою нормального фізичного розвитку поліцейського, обов'язковою умовою виховання пріоритетних орієнтацій на зміцнення здоров'я і мотиваційним стимулом до регулярних самостійних занять фізичними вправами. Масові оздоровчі, фізкультурні та спортивні заходи мають велике виховне значення і є ефективним засобом організації здорового дозвілля. Вони є складовою фізичної підготовки та проводяться у вільний від навчальних занять час, у вихідні та святкові дні [2].

Аналіз літератури та практичний досвід показав, що рівень підготовленості курсантів на сьогодні недостатній. Цьому існує багато причин: діяльність правоохоронців проходить в нових умовах, а його навчання та підготовка в цілому здійснюється за старими принципами, критеріями та методичними рекомендаціями; низький рівень підготовки правоохоронців (фізичної, спеціальної, психологічної, професійно-прикладної); невідповідність рівня підготовки до Європейського; недоліки професійного відбору молоді до правоохоронних органів; недостатнє практичне обґрунтування комплексного навчання тактико-спеціальної, фізичної та підготовці зі зброєю; низький рівень мотивації до вдосконалення власної професійної підготовленості та

розвитку фізичних та спеціальних якостей; аналіз фізичної підготовленості курсантів на різних етапах контролю свідчить про недостатність обов'язкових занять у процесі навчання; низький рівень підготовленості молоді свідчить про те, що стан організації професійно-прикладної фізичної підготовки не відповідає сучасним вимогам та стандартам якості професійної освіти, яка недостатньо враховує специфіку цільової спрямованості виробничої діяльності.

Основними чинниками зниження впливу фізичних навантажень на результати професійної підготовленості та процес навчання є: відсутність типових програм з спеціальної фізичної підготовки, низький вихідний рівень фізичної підготовленості більшості новобранців, які вступають до вузів Міністерства оборони та МВС України, неефективне використання часу, відведеного на фізичну підготовку, необхідність більш ретельного проведення ранкової зарядки.

Вирішення проблем стає можливим завдяки поєднанню загальної та спеціальної фізичної підготовки, використанню у навчальному процесі елементів високих спортивних технологій, які ґрунтуються на сучасних досягненнях теорії спорту, біомеханіки спортивних рухів, методології підготовки висококваліфікованих спортсменів, спортивної педагогіки [4].

Як зазначив О. Пасько у своїх дослідженнях з фізичної, спеціальної, психологічної та професійно-прикладної підготовки працівників правоохоронних органів – сучасні тенденції в системі підготовки силових структур МВС України мають відповідати вимогам сучасного світу та виходити на новий Європейський рівень якості навчання та відбору. Важливою складовою є рівень підготовленості та професійної придатності майбутніх фахівців-правоохоронців [5].

У процес тактико-спеціальної підготовки необхідно включити окремим розділом в програму підготовки співробітників та курсантів комплексні вправи і нормативи з фізичної підготовки з використанням зброї (наприклад: виконання стрілецьких вправ на тлі фізичного навантаження; виконання комплексної контрольної вправи, яке включає в себе крос, вільний поєдинок з самбо, стрільбу і т.п.) [4].

Важливість прикладної підготовленості майбутніх правоохоронців силових відомств у процесі їх професійного навчання та підготовки ніяких сумнівів не викликає. У зв'язку з метою організації майбутніх правоохоронців в ході багаторічних досліджень розроблена не одна модель формування базової професійної – прикладної фізичної підготовки.

А. Стрижак вважає, що підвищення якості навчального процесу пов'язано, насамперед, з впровадженням інноваційних технологій, заснованих на відповідності та адекватності рухових завдань умовам оперативно-службової діяльності [7].

Велике значення під час навчання майбутніх правоохоронців має систематичне оцінювання рівня підготовленості (екзамени, семестрові заліки, виконання професійно-прикладних вправ, індивідуальний контроль успішності, рівень розвитку фізичних якостей), що повинні відповідати вимогам процесу підготовки висококваліфікованих співробітників правоохоронних органів. Також треба відмітити, що систематичні заняття, під час яких основну вагомість надають практичним комплексним вправам, які впливають на вдосконалення професійно-прикладних та спеціальних вмінь, більш ефективно впливають на процес підготовки [6].

Разом з цим, А. Магльований та О. Боярчук у своїх дослідженнях пропонують в оцінку з фізичної підготовки впровадити необхідність виконання спортивного розряду з базових або професійно-прикладних видів спорту, які використовуються під час навчання як секційні заняття з різних видів спорту [3].

Розглядаючи цільову спрямованість, можна зрозуміти саму проблематику, яка полягає у формуванні необхідного рівня професійної підготовленості майбутніх правоохоронців закладах вищої освіти МВС України та створення належних умов для функціонування цілеспрямованої системи фізичної підготовки протягом всього періоду навчання. Така система сприяє успішному формуванню у майбутніх фахівців високого рівня професійних, морально-вольових якостей і фізичної підготовленості, що дає можливість суттєво підвищити ефективність виконання оперативно-службових завдань.

Використання активних методів навчання, які від пасивного сприйняття матеріалу перейдуть в акцентований напрям на творчий прояв професійно-значущих якостей особистості, призведе до вміння знаходити індивідуальний вихід в екстремальних ситуаціях [6].

Також позитивний вплив мають групові вправи з силового припинення протиправних дій з використанням спеціальних засобів (щита, гумової палиці, наручників), відпрацювання захисту від ударів блоками, відходами, відповідними ударами та кидками, по затриманню правопорушника.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі проведеного дослідження з виявлення особливостей, актуальних проблем у процесі підготовки майбутніх правоохоронців, можна зробити

висновок про необхідність вдосконалення існуючої системи та впровадження інноваційних підходів, що позитивно вплинуть на їх підготовленість. Визначено, по-перше, основною проблемою є низький рівень фізичної підготовленості молоді, яка вступає до силових структур, це складає певні труднощі при засвоєнні спеціальних та професійно-прикладних навиків. По-друге, відсутність єдиної типової програми з фізичної та спеціальної підготовки у закладах вищої освіти МВС України та зменшення кількості годин на дисципліну. По-третє, низька мотивація молоді до занять з фізичної підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бутов С.Є. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 338 с.
2. Криволапчук В.О., Кримська М.С., Решко С.М., Бутов С.Є. Навчальний посібник для курсантів ВНЗ МВС України з навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка». Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. 209 с.
3. Магльований А.В. Проблеми та шляхи вдосконалення фізичної підготовки молодшого офіцерського складу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорт.* Київ, 2013. №1. С. 44–48.
4. Мартишко А.Ю., Рябуха О.С. Особливості формування теоретичних і методичних знань із фізичної підготовки поліцейських. *Юридична психологія.* 2016. № 2. С. 91–99.
5. Пасько О.Ф. Система підготовки майбутніх працівників для національної поліції. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2016. № 10. С. 191–194.
6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>.
7. Стрижак А.П. Адекватність в действиях как критерий эффективности профессионально-прикладной физической подготовки курсантов учебных заведений МВД. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта,* 2012. №2. С. 90–94.
8. Теорія і методика фізичного виховання : у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімп. літ, 2008.

REFERENCES

1. Butov, S.Ie. (2003). *Osnovy spetsialnoi fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav : navch. Posibnyk* [Basics of special physical training of employees of internal affairs bodies: training manual]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. 338 s.
2. Kryvolapchuk, V.O., Krymska, M.S., Reshko, S.M., Butov, S.Ie. (2009). *Navchalnyi posibnyk dlia kursantiv VNZ MVS Ukrainy z navchalnoi dystsypliny «Spetsialna fizychna pidhotovka»* [Study guide for cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs

of Ukraine on the discipline "Special physical training"]. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 209 s.

3. Mahlovanyi, A.V. (2013). *Problemy ta shliakhy vdoskonalennia fizychnoi pidhotovky molodshoho ofiterskoho skladu* [Problems and ways of improving the physical training of junior officers]. *Pedahohika, psykhohihiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sport.* Kyiv. № 1. S. 44–48.
4. Martyshko, A.Iu., Riabukha, O.S. (2016). *Osoblyvosti formuvannia teoretychnykh i metodychnykh znan iz fizychnoi pidhotovky politseiskykh* [Peculiarities of formation of theoretical and methodical knowledge of physical training of police officers]. *Yurydychna psykhohihiia.* Kyiv. № 2. S. 91–99.
5. Pasko, O.F. (2016). *Systema pidhotovky maibutnikh pratsivnykiv dlia natsionalnoi politsii* [The system of training future employees for the national police]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka.* № 10. S. 191–194.
6. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2020 r.* *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 bereznia 2017 r.* [On the approval of the State targeted social program for the development of physical culture and sports for the period until 2020. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 1, 2017]. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>.
7. Stryzhak, A.P. (2012). *Adekvatnost v deistviakh kak kryteryi efektyvnosti professyonalno-prykladnoi fyzycheskoi podhotovky kursantov uchebnykh zavedenyi MVD* [Adequacy in actions as a criterion for the effectiveness of professional and applied physical training of cadets of educational institutions of the Ministry of Internal Affairs]. *Uchenye zapysky unyversyteta imeny P.F. Leshafta.* № 2. S. 90–94.
8. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia : u 2 t. / za red. T. Yu. Krutsevych* (2008). [Theory and methods of physical education: in 2 volumes / edited by T. Yu. Krutsevich]. Kyiv : Olimp. lit.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Medicine affairs.

Scientific interests: the formation of professionally significant personal qualities of the future specialist by means of physical training.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37.037.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-109-113

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович –
аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-0889>
e-mail: elv1nosraaa@gmail.com

РОЛЬ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНО-ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стратегічна мета функціонування певної соціально-педагогічної системи конкретизується в завданнях, які необхідно вирішувати з контингентом, а також на освітніх завданнях які ставляться перед педагогом, якщо мова йде про спортивно-хореографічні дисципліни – фізичний розвиток та виховання особистості. У статті досліджено особливості та важливість професійної важливості завдань, функцій та особливостей особистісних властивостей педагога, який за допомогою спортивно-хореографічних дисциплін формує у студентів поняття «особистості». З'ясовано, що першочерговим завданням педагогічних закладів вищої освіти є поліпшення якості підготовки фахівців, здатних до активної, творчої діяльності в різних областях суспільного життя. Фізична культура та спорт, хореографічні дисципліни, як зазначено вище є важливими факторами формування особистості учні, тому педагог цієї специфічної галузі має прикладати максимум зусиль для виконання своєї місії. Прискорення темпів розвитку науки і культури, науково-технічний прогрес, швидка зміна характеру і видів діяльності, властива роботі сучасного фахівця, жадають від нього постійного поповнення і відновлення знань, самовдосконалення. Учень стає особистістю під наглядом педагога особистості, формує схожі риси характеру, навички та вміння. Закцентовано на важливості володіння педагогом певними функціями та навичками, здатність виконувати завдання на високому рівні. Наголошено що, педагог має стимулювати емоційний та інтелектуальний розвиток індивіда, сприяти його духовному збагаченню, прилученню до загальнолюдського досвіду. Зазначено пріоритетний напрямок підготовки фахівців з вищою освітою, який являє собою розвиток особистості, здатної вільно мислити і приймати самостійні рішення.

Ключові слова: особистість, педагог, фізична культура і спорт, хореографія, функції, завдання.

GONCHARENKO Ivan Serhiyovych –
a graduate student of the Department of Pedagogy
and Special Education of the Central Ukrainian
Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-0889>
e-mail: elv1nosraaa@gmail.com

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE SYSTEM OF FORMING THE STUDENT'S PERSONALITY BY MEANS OF SPORTS AND CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES

The strategic goal of the functioning of a certain socio-pedagogical system is specified in the tasks that must be solved with the contingent, as well as in the educational tasks that are set before the teacher, if we are talking about sports and choreographic disciplines – physical development and personality education.

The article investigates the features and importance of professional importance of tasks, functions and features of personal characteristics of the teacher, who with the help of sports and choreographic disciplines forms the concept of "personality" in students. The concept of "system" is considered – an order caused by the correct, systematic arrangement and interconnection of parts of something, or a set of ways, methods, techniques for implementing something. The concept of the system, the importance of the teacher's possession of certain functions and skills, the ability to perform tasks at a high level are defined and characterized. It is emphasized that the teacher should stimulate the emotional and intellectual development of the individual, contribute to his spiritual enrichment, inclusion in the universal human experience. It is said that the level of education and culture of a modern pupil will largely depend on what a modern teacher will be like, how he will carry out his professional activity, on his ability to respond to the requirements of society, applying theoretical and practical achievements in his work.

The priority direction of training of specialists with higher education, which is the development of a personality capable of thinking freely and making independent decisions, was noted. It is determined what qualities a teacher in the field of sports and choreographic disciplines should have, he should be first of all a personality. The functions for the realization of the goal are indicated, namely didactic, developing, educated, health, constructive, organizational, communicative. The main components of the concept of "personality" in students in the field of sports and choreographic disciplines are indicated: knowledge and intellectual abilities; physical perfection; motivational and value orientations; social and spiritual values; physical culture, sports and choreographic activities.

Key words: personality, teacher, physical culture and sport, choreography, functions, tasks.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Для реалізації різноманітних потреб людей держава створює відповідні системи, що дозволяють задовольнити певні суспільні та особистісні потреби. Так, для навчання, виховання, формування особистості в країні функціонує система дошкільної, шкільної, середньої та вищої освіти. Стратегічна мета функціонування певної соціально-педагогічної системи конкретизується в завданнях, які необхідно вирішувати з контингентом, а також на освітніх завданнях які ставляться перед педагогом, якщо мова йде про спортивно-хореографічні дисципліни – фізичний розвиток та виховання особистості. На сучасному етапі суспільного, соціально-економічного та духовного розвитку України відбувається змінення вектору вітчизняної системи соціально-педагогічної освіти, для того щоб наблизити її до європейських цінностей та інтеграції в загальноєвропейську систему освіти. Виходячи з цього важливого значення набуває поняття «особистість». Поняття «особистість» формується за допомогою багатьох аспектів: виховання, інтересів, розвитку духовності та соціалізації, також важливим є фізичний розвиток та відчуття культури у людини. Тому, хочемо приділити більше уваги ролі педагога у формуванні особистості, який за допомогою певної системи здійснює це засобами спортивно-хореографічних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературні джерела та багаторічні спостереження науковців за практичною та теоретичною діяльністю педагога галузі фізичної культури та спорту, хореографічних дисциплін, таких як Т. Круцевич, Б. Лихачов, Б. Шиян, Д. Бермудес О. Філімонова зазначили важливість фізичної культури, спорту і хореографічного мистецтва в формуванні особистості. Ряд науковців таких як, Ю. Бабанский, Н. Волкова, В. Гриньова, І. Зязюн, П. Кравчук, зазначили, що важливою є проблема особистості педагога, його вміння, навичок та здібностей для виконання своїх обов'язків та завдань покладених на нього на належному рівні.

Мета статті. Визначити основні вимоги та функції педагога які він має застосовувати ля формування особистості учня засобами спортивно-хореографічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає науковець Н. Уйсімбаева: «метою української системи виховання є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Особливого значення такий підхід набуває під час формування особистості майбутнього педагога, який потім буде впливати на формування особистості учнів. Тому сучасна вища освіта

передбачає всебічний розвиток особистості кожного студента, який спроможний до активного пізнання нового, особистісного розвитку, до постійного самовдосконалення. На сьогодні пріоритетним напрямом підготовки фахівців з вищою освітою стає розвиток особистості, здатної вільно мислити і приймати самостійні рішення» [1, с. 69]. Влучне твердження використовує В. Ягупов, яке в більшій мірі стосується засобів спортивно-хореографічних дисциплін: «якщо вчитель – не професіонал, то передусім страждають діти, причому процес втрати необхідних знань, переконань щодо необхідності систематичних занять руховою активністю особистості часто буває незворотним процесом фізичного розвитку. Тому вимоги до особистості майбутнього педагога серйозні. Передусім необхідно цілісно підходити до вивчення особистості вчителя фізичної культури, що не суперечить виокремленню в кожного педагога чогось оригінального та неповторного» [10, с. 21].

Є. Валукін зазначає, що рівень освіти, виховання й культури сучасного учня багато в чому буде залежати від того, яким буде сучасний педагог, як він буде здійснювати свою професійну діяльність, від його вмінь реагувати на вимоги, пропонувані до нього суспільством, застосовуючи у своїй роботі теоретичні і практичні досягнення [3]. Іншими словами, в освітньому просторі наголошується на тому, що необхідно готувати не тільки носія інформації, а й творчу особистість, фахівця готового використовувати отримані знання для конкурентоспроможної діяльності у різних сферах життя, в тому числі і в спортивно-хореографічній діяльності. Сьогодні в спортивно-хореографічній освіті надається велике значення не тільки у закладах вищої освіти мистецького напрямку, а й у закладах вищої педагогічної освіти. У педагогічній освіті хореографія розглядається як засіб естетичного та духовного розвитку дітей та майбутніх педагогів, а фізична культура та спорт як засіб формування здорового способу життєдіяльності. На результат впливає наявність таких якостей, як образно-естетичне і психолого-педагогічне мислення, творча індивідуальність, творча активність (креативність), рефлексія, емпатія, духовність, загальнокультурний розвиток і фізичний розвиток [9]. Тому можна зробити висновок що, науковці також виділяють педагога як основу та каталізатор «творення» особистості учня.

Під поняттям «система» розуміють – порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь, або сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь [8, с. 203].

Тобто, у кінцевому результаті система має призвести до якихось позитивних або негативних звершень. Певний порядок, набір дій, способів, методів призводить до вирішення, покращення, погіршення якихось явищ чи обставин. На нашу думку, для того щоб система працювала на покращення та вдосконалення, в нашому випадку формування особистості учнів, основну відповідальність має нести саме педагог.

За О. Жуковою, система формування особистості учня засобами фізичної культури та спорту включає світоглядні, теоретико-методичні, програмно-нормативні та організаційні засади, що забезпечують фізичне вдосконалення людей та формування здорового способу життя.

1. Світоглядні основи – це сукупність поглядів та ідей, що визначають спрямованість людської діяльності. Світоглядні установки спрямовані на формування фізичної культури особистості, її всебічного та гармонійного розвитку, реалізацію можливостей досягнення кожним фізичної досконалості, зміцнення та багаторічне збереження здоров'я, підготовку на цій основі членів суспільства до професійних видів діяльності.

2. Теоретико-методичні засади, це система формування особистості учня засобами фізичної культури та спорту спирається на досягнення багатьох наук. Її теоретико-методичною основою є наукові положення природних (анатомія, фізіологія, біохімія та ін.), суспільних (філософія, соціологія та ін.), педагогічних (психологія, педагогіка та ін.) наук.

3. Організаційні засади, це формування особистості учня засобами фізичної культури та спорту існує у державних та суспільно-самодіяльних формах організації, керівництва та управління. За державною лінією передбачаються систематичні обов'язкові заняття фізичними вправами у дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, армії, лікувально-профілактичних організаціях та ін. Заняття проводяться за державними програмами, у відведені для цього години відповідно до розкладу та офіційних під керівництвом штатних спеціалістів [6, с. 25-27].

Також не слід забувати про хореографічні дисципліни та хореографічне мистецтво в цілому, які на думку Д. Бермудес сприяють естетичному вихованню учнів, формуванню вольових якостей і рухових навичок. З допомогою цілеспрямованих вправ виховується музичність, виразність, танцювальність, пластичність. Науковець наголошує, що саме використання танцювальних елементів на уроках фізичної культури зумовлено їх дією на розвиток організму студента. Вони сприяють

формуванню правильної постави, гарної ходи, розвитку ритмічності, координації, легкості і пластичності рухів. Перелічені якості потрібні людині так само, як і фізичні якості (сила, швидкість, витривалість, гнучкість, координація). Танцювальні вправи урізноманітнюють уроки фізичної культури, підвищують її естетично-виховне значення. Танцювальні елементи дуже варіативні та багатофункціональні, тому їх потрібно використовувати в навчальній роботі. У соціально-педагогічному сенсі мистецтво постає суспільно доцільним способом виховного впливу на індивіда, формування його світогляду, моральності, досвіду соціальної поведінки. Воно відтворює особистість цілісно, впливаючи на всю структуру свідомості і самосвідомості, формує універсальні людські здібності, важливими [2, с. 46].

Всі чинники як фізичного виховання так і спорту з хореографією сприяють формуванню особистості учня. Власне педагогічний аспект питання про роль педагога у становленні особистості полягає в тому, що він стимулює емоційний та інтелектуальний розвиток індивіда, сприяє його духовному збагаченню, прилученню до загальнолюдського досвіду. Педагог має бути людиною творчою, інтелектуально розвинутою та володіти вмінням привабити учня вивчати спортивно-хореографічні дисципліни. Потенційна духовна цінність реалізується, коли воно органічно включене в життєдіяльність особистості, стає художньо-образним пізнанням дійсності, її конкретно-чуттєвим відтворенням у процесі художньої творчості. Звернемо увагу яким саме має бути педагог який намагається сформувати особистість учня засобами спортивно-хореографічних дисциплін.

За І. Випасняком та Г. Ковальчук учитель фізичної культури та спортивно-хореографічних дисциплін сам має бути в першу чергу особистістю, яка має володіти такими якостями як:

- високе позитивне ставлення до образу вчителя, усвідомлення його соціальної ролі у вихованні в учнів дбайливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я ближніх. Мету та завдання своєї діяльності вбачає у формуванні у школярів стійкої мотивації на систематичні заняття руховою активністю, фізичне самовдосконалення та ведення здорового способу життя.

- сновними засобами підвищення ефективності своєї діяльності вважає спрямованість навчально-виховного процесу на особистість учня, розвиток здібностей та можливостей кожного. Значна роль відводиться диференційованому та індивідуальному підходам до учнів, формуванню умінь

самостійних занять та інструктуванню, самоконтролю та самооцінці.

- самоповага, впевненість і сумлінне ставлення до своєї праці, ретельне виконання своїх обов'язків у будь-яких ситуаціях.

- розвиток фантазії під час використання елементів передового педагогічного досвіду у навчально-виховному процесі, вміння бачити незвичайне навіть у звичайних ситуаціях.

- прагнення сформувати творчу особистість учня через створення проблемно-пошукових ситуацій, ситуацій успіху.

- педагогічний такт, загальна культура особистості.

- оптимізм, позитивні настанови на майбутнє, захопленість своєю роботою, ставлення до школи як до місця навчання і виховання фізично здорового, духовно багатого нового покоління.

- уміти знаходити спільну мову із учнями, батьками, педколективом та соціальним оточенням;

- мати стабільний позитивний настрій, володіти здатністю розуміти природу людських стосунків;

- бути творчою конкурентноспроможною особистістю, постійно вдосконалювати свою майстерність; вивчати провідний педагогічний досвід, творчо застосовувати й розвивати його, постійно стежити за новинками педагогічної, методичної, психологічної літератури, фахових видань, володіти різноманітними методиками фізичного виховання дітей [5]

Педагог галузі спортивно-хореографічних дисциплін має виконувати певні функції для реалізації своєї місії, а саме:

- дидактична – педагог як носій знань формує у учнів уявлення про фізичну культуру, спорт та хореографічне мистецтво, про власне здоров'я як важливий компонент загальнолюдської культури, а також уміння і рухові навички у контексті підготовки їх до фізичного самовдосконалення, впровадження рухової активності у щоденний побут учнів, утвердження пріоритетів здорового способу життя, формує елементарні знання про рухливі народні спортивні ігри, акробатику, легку атлетику, хореографію тощо;

- розвивальна – створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу особистості, її саморозвитку, самореалізації.

- виховна – уміння вчителя трансформувати поставлені суспільством перед навчальним зкладом цілі у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних особистісних якостей у кожного учня; виховання в учнів інтересу і звички до занять фізичними вправами; цікавості до українських народних ігор, національних і олімпійських видів спорту; бережливого ставлення до власного здоров'я; формування стійких

мотиваційних установок на здоровий спосіб життя, як одну з основних умов зміцнення власного здоров'я та переконань у необхідності позивати свої фізичні якості й рухові здібності, виховання морально-вольових і психологічних якостей особистості;

- оздоровча – набуття елементарних уявлень про рухову активність як основу розвитку людського організму, його органів і систем; умінь і навичок правильного дихання, використання фізичних вправ для запобігання порушенню постави, зняття втоми й розвантаження, способи контролю й самоконтролю за станом здоров'я та динамікою показників фізичної підготовленості учнів;

- конструктивна – планування, відбір навчально-виховного процесу із урахуванням індивідуальних особливостей школярів, проектування адекватних стану здоров'я, досягнень, зміцнення та поповнення матеріально-спортивної бази, що сприяє підвищенню рухової активності;

- організаційна – включення учнів у різноманітні види занять фізичною культурою: шкільні та позашкільні форми занять;

- комунікативна – встановлення взаємин учителя фізичної культури з учнями, колегами, батьками, громадськими та спортивними організаціями, службами охорони здоров'я [7, с. 405-406].

Якщо педагог правильно втілює систему формування особистості у учнів засобами спортивно-хореографічних дисциплін, виконуючи свої функції, реалізуючи завдання які стоять перед ним та сам при цьому є особистістю, його учні мають володіти такими складовими:

Основні складові:

1. Знання та інтелектуальні здібності.
2. Фізична досконалість.
3. Мотиваційно-ціннісні орієнтації.
4. Соціально-духовні цінності.
5. Фізкультурно-спортивна діяльність [4, с. 1-7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, першочерговим завданням педагогічних закладів вищої освіти є поліпшення якості підготовки фахівців, здатних до активної, творчої діяльності в різних областях суспільного життя. Фізична культура та спорт, хореографічні дисципліни, як зазначено вище є важливими факторами формування особистості учні, тому педагог цієї специфічної галузі має прикладати максимум зусиль для виконання своєї місії. Прискорення темпів розвитку науки і культури, науково-технічний прогрес, швидка зміна характеру і видів діяльності, властива роботі сучасного фахівця, жадають від нього постійного поповнення і відновлення знань, самовдосконалення. Учень стає особистістю

під наглядом педагога особистості, формує схожі риси характеру, навички та вміння. Головним предметом мистецтва педагогіки є сама людина – її душа, її внутрішній світ, думки, почуття, настрої, сутність її суспільних і особистісних ставлень, типові людські характери, ідеї, вчинки. Тому дуже важливо сформуванню у самому вчителі особистість, та власним прикладом надихати учнів до наслідування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л.М. Сучасні стратегії розвитку хореографічної освіти: *матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 69.
2. Бермудес Д.В. Основи хореографії. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С. 46
3. Валукин Е. П. Мужской классический танец. Москва: ГИТИС имени А. В. Луначарского, 1987. 103 с.
4. Виленский М. Я. Основные существенные характеристики педагогической технологии формирования физической культуры личности. 2001. С. 1-7.
5. Випасняк І. П., Ковальчук Г. А., Фогуйма О. Я. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури. Івано-Франківськ: Підприємство «ЦСТПРІ «НІН» ВОІ «СОІУ», 2011. 314 с.
6. Жукова О. Л. Основы теории физической культуры. Екатеринбург: 2004. С. 25.
7. Олерайло С. І., Єрмолова В. В., Іванова Л. І. Книга вчителя фізичної культури. Харків: ТОРСІНГ ПЛІУС, 2006. С. 405-406.
8. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 203.
9. Філімонова О. Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх хореографів. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1538>.
10. Ягупов В. В. Педагогіка. Київ, 2002. С. 21.

REFERENCES

1. Androshchuk, L.M. (2018). Suchasni stratehii rozvytku khoreohrafichnoi osvity [Modern strategies for the development of choreographic education]: materialy V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Uman: VPTs «Vizavi». S. 69.
2. Bermudes, D.V. (2017). Osnovy khoreohrafii [Basics of choreography]. Sumy: FOP Tsoma S.P. S. 46.

3. Valukyn, E. P. (1987). Muzhskoi klassycheskyi tanets [Male classical dance]. Moskva: HYTYS umeny A. V. Lunacharskoho. 103 s.
4. Vylenskyi, M. Ya. (2001). Osnovnye sushchnosnye kharakterystyky pedahohycheskoi tekhnolohyy formyrovaniya fizycheskoi kultury lychnosti [Main Essential Characteristics of the Pedagogical Technology of Personal Physical Culture Formation]. S. 1-7.
5. Vypasniak, I. P., Kovalchuk, H. A., Fohuima, O. Ya. (2011). Pedahohichna maisternist uchytelia fizychnoi kultury [Pedagogical skills of a physical education teacher]. Ivano-Frankivsk: Pidpriemstvo «TsSTPRI «NIN» VOI «SOIU». 314 s.
6. Zhukova, O. L. (2004). Osnovy teoryu fizycheskoi kultury [Fundamentals of the theory of physical culture]. Ekaterynburh. S. 25.
7. Olerailo, S. I., Yermolova, V. V., Ivanova, L. (2006). Knyha vchytelia fizychnoi kultury [The book of the teacher of physical education]. Kharkiv: TORSINH PLIU.S. S. 405-406.
8. Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tomakh. Tom 9. 1978. S. 203.
9. Filimonova, O. Aktualni problemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh khoreohrafov [Actual problems of professional training of future choreographers]. URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1538>.
10. Yahupov, V. V. (2002). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv. S. 21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: професійна культура майбутнього вчителя, спортивно-хореографічні дисципліни, особистість.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GONCHARENKO Ivan Serhiyovych – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State University.
Research interests: professional culture of the future teacher, sports and choreographic disciplines, personality.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378.147.091.33-042.65:159.923.2(045)
 DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-113-121

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
 e-mail: mdubinka72@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу проблеми професійної ідентичності в дослідженнях зарубіжних учених як детермінанти процесу професійного самовизначення майбутнього фахівця. Зазначено, що науковий термін «професійна ідентичність» є предметом різнопланових психолого-педагогічних досліджень.

Категорію «професійна ідентичність», автор, як і більшість учених, окреслюють через напрями: 1) вивчення професійного розвитку, особистісного самовдосконалення, тобто особистісну ідентичність, що представлена у фізичних, інтелектуальних і моральних якостях; 2) соціальні сторони та фактори становлення професіонала, тобто соціальну ідентичність.

У статті уточнено, що зарубіжні науковці зазначений феномен виділяють як основний критерій професійного розвитку особистості та провідну характеристику суб'єкта праці. З'ясовано, що професійна ідентичність майбутнього фахівця формується лише на досить високих рівнях оволодіння професією, є стійким узгодженням основних елементів професійного процесу. Професійна самоідентифікація є однією з детермінант формування професійної самосвідомості та виступає механізмом цього складного процесу.

Автор доводить, що студенти зі сформованою професійною ідентичністю продуктивніше моделюють власне професійне зростання та більш чітко формулюють свої наміри та професійні цілі. Обґрунтовуючи зв'язок професійного самовизначення та ідентичності автор зазначає, що в студентів зі сформованою професійною ідентичністю, діяльність характеризується як більш успішна; вони більшою мірою реалізують себе в професійному самовизначенні; задоволені своєю професійною діяльністю; мають сформовані професійні плани та наміри; вміють приймати виважені рішення; більш автономні та впевнені у правильності вибраної професії. У статті наголошується, що професійна ідентичність має визначальний вплив на професійне самовизначення студентів ЗВО.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, професійне самовизначення, особистість майбутнього фахівця, формування, розвиток, професійна діяльність.

DUBINKA Mykola Mikhaylovich –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
 Doctoral Student Department of Pedagogy
 and Special of Education Volodymyr Vynnychenko
 Central Ukrainian State Pedagogical University
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
 e-mail: mdubinka72@gmail.com

STUDY OF THE ISSUE OF PROFESSIONAL IDENTITY AS DETERMINANTS OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE WORK OF FOREIGN SCIENTISTS

The article attempts a theoretical analysis of the problem of professional identity in the research of foreign scientists as determinants of the process of professional self-determination of the future specialist. It is noted that the scientific term «professional identity» is the subject of various psychological and pedagogical studies.

The author, like most scientists, delineates the category «professional identity» through the following directions: 1) the study of professional development, personal self-improvement, that is, personal identity represented in physical, intellectual and moral qualities; 2) social aspects and factors of becoming a professional, i.e. social identity.

The article clarifies that foreign scientists single out this phenomenon as the main criterion for the professional development of an individual and the leading characteristic of the subject of work. It was found that the professional identity of the future specialist is formed only at sufficiently high levels of mastery of the profession, it is a stable coordination of the main elements of the professional process. Professional self-identification is one of the determinants of the formation of professional self-awareness and acts as a mechanism of this complex process.

The author proves that students with a formed professional identity more productively model their own professional growth and more clearly formulate their intentions and professional goals. Justifying the connection between professional self-determination and identity, the author notes that in students with a formed professional identity, the activity is characterized as more successful; they realize themselves to a greater extent in professional self-determination; are satisfied with their professional activity; have formed professional plans and intentions; are able to make balanced decisions; more autonomous and confident in the correctness of the chosen profession. The article emphasizes that professional identity has a decisive influence on the professional self-determination of students of higher education institutions.

Key words: identity, professional identity, professional self-determination, personality of the future specialist, formation, development, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Під час навчання у ЗВО уявлення студентів про обраний професійний напрямок суттєво змінюються, трансформуючись. Майбутні фахівці починають поступово усвідомлювати особливості майбутньої діяльності, їх погляди на визначену спеціальність зазнають корекції, рухаючись від «образно-романтичних до професійно-технологічних, уявлення про майбутню сферу діяльності набувають конкретизації, можуть, навіть,

видозмінюватися» [1, с. 52]. Відбувається процес професійного самовизначення студентів, що безпосередньо пов'язаний з формуванням професійної ідентичності. Адже саме ідентичність, у подальшому характеризується як важливий критерій професійного розвитку особистості та виступає як провідна ознака суб'єкта [4, с. 257]. Звідси, досить слушним є питання розкриття значущості професійного самовизначення студентів в контексті формування їх професійної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні положення ідентифікації й ідентичності подано в роботах А. Ватермана, Р. Бернса, Г. Брейкуела, Т. Девоса, Е. Еріксона, Ч. Кулі, Дж. Левіти, М. Малера, Дж. Марсії, Дж. Міда, Дж. Тернера, Е. Фромма та ін. Так, Е. Еріксон та М. Малер досліджували зазначений феномен з позицій психодинамічності як досить глибоке явище, А. Ватерман розглядав у контексті теорій вікових криз як вікове новоутворення, релевантне поняттям «самовизначення» і «самосвідомість», Дж. Мід та І. Гофман в межах інтеракціоністського підходу та когнітивного напрямку, Г. Теджфел, Дж. Тернер та Т. Девос у контексті когнітивно-орієнтованого підходу, Р. Мей – в основі особистісно-орієнтованого. Акцент на видових характеристиках ідентичності робили: Г. Теджфел та Дж. Тернер на соціальній, Е. Еріксон та Р. Мергтон на груповій. Науковці Д. Адамс, О. Кікінежді розглядали ідентичність як властивість особистості, що розвивається, змінюється упродовж життя, тим самим окреслюючи сутність епігенетичного підходу. Е. Еріксон, Дж. Левіта, Дж. Марсія досліджували різні моделі ідентичності та їх структури. Р. Бернс, Г. Брейкуел аналізували ідентичність у сенсі Я-концепції.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності феномену «професійна ідентичність» в контексті досліджень зарубіжних вчених та представленні його як важливого етапу професійного самовизначення фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із значущих аспектів зреалізованості особистості є її діяльність у професійній сфері як висококваліфікованого фахівця. Передумовою є процес професійного становлення, у результаті чого в майбутнього спеціаліста формується сукупність необхідних особистісних та професійних якостей, відбувається розуміння приналежності до певного професійного середовища та усвідомлення власної ролі в системі міжособистісних взаємовідносин у колективі. Отже, важливою умовою ефективного професійного становлення та подальшого самовизначення й самореалізації є сформованість професійної ідентичності, яка формується завдяки дії механізму ідентифікації, визначає спроможність особистості до самоорганізації діяльності на суб'єктивному рівні; як здатність визначати цільову спрямованість і діяти у відповідності до окресленої мети, самостійно моделювати стратегію досягнення важливих завдань співвідносно до внутрішніх особистісних смислів; як уміння узгоджувати потреби, що виникають, з можливостями їх реалізації в цій

ситуації, із здатністю опанування майбутнім фахівцем певних професійних орієнтирів [1, с. 52], що базуються на системі цінностей самої людини.

Для подальшого розгляду визначеної проблеми окреслимо сутність ключових понять (ідентифікація, ідентичність, професійна ідентичність). Поняття «**ідентифікація**» (від лат. ототожнювати) в загальному розумінні «відображає процес і результат емоційного й іншого самоототожнення індивіда з іншою людиною, групою, зразком чи ідеалом» [5, с. 127].

Власне ж поняття «**ідентичність**» походить від лат. «idem», що значить «той самий», а «identity» – «впізнання», «ототожнення». Згідно позиції Е. Еріксона, «ідентичність» – відчуття сомототожності, особистісної істинності, повноцінності, приналежності світу та іншим людям [14, с. 142–143]. Інший науковець Дж. Мід під ідентичністю розумів здібність людини сприймати свою поведінку та своє життя як одне ціле. Дослідники Г. Теджфел та Дж. Тернер уявляли ідентичність, або «Я-концепцію», що виконує регулятивну функцію поведінки. Ж. Піаже в своїй теорії когнітивного розвитку визначає «ідентичність» як наслідування чогось досвіду, його інтерпретацію [3, с. 17–18].

У сучасних реаліях розвитку психолого-педагогічної науки відсутня одностайність у трактуванні поняття «ідентичність»: так, в одних ситуаціях – це «сукупність самобутніх характеристик людини, в інших – самоідентичність, самосвідомість, суб'єктивний еквівалент «Я», усвідомлення відмінності від інших суб'єктів» [3, с. 16–17]. При цьому ряд зарубіжних дослідників визначають ідентичність як інтегративний психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність, розвивається в процесах самовизначення, самоорганізації та персоналізації [2, с. 185]. Ідентичність суб'єктивно переживається як почуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у часі та просторі, як образ себе, що приймається особистістю, з усім багатством стосунків із соціальним оточенням [6, с. 138]. Отже, ідентичність як один з базових компонентів самосвідомості, та ідентифікація як механізм її розвитку, є складовими процесу соціалізації особистості, який, у свою чергу, опосередковується соціокультурними й історичними обставинами життя, індивідуальним життєвим шляхом людини.

Щодо категорії «**професійна ідентичність**», то вчені окреслюють два напрями її дослідження: 1) вивчення професійного розвитку, особистісного самовдосконалення, тобто особистісну

ідентичність; 2) соціальні сторони та фактори становлення професіонала, тобто соціальну ідентичність [6, с. 139].

Досить пізнавальним є доробок С. Лукомської та О. Чуйко, які здійснили спробу сутнісно-змістовної деталізації поняття «професійна ідентичність». Автори, уточнюючи сутність окресленого терміну, надають інформацію щодо його відповідності в англомовних виданнях. Наприклад, «professional identity» характеризує ідентичність, сформовану у процесі трудової діяльності людини та охоплює компетентність, етику, розвиток, спеціалізацію, самосприйняття та рольову поведінку; «occupational identity» – власне професійна ідентичність – соціальний конструкт і внутрішній психологічний процес усвідомлення особистістю себе як працівника; «organizational identity» та термін «corporate identity» означають відчуття приналежності до організації, у якій працює людина, наявність ціннісного ставлення до роботи, емоційної прихильності до значущої спільноти [2, с. 184–185]. Однак, незважаючи на актуальність питання й досить інтенсивне наукове вивчення проблеми ідентичності, все ж є недостатнім представлення категорії «професійна ідентичність» у дослідженнях вчених: саме механізмів її формування; співвідношення з самосвідомістю, «Я-концепцією» особистості; взаємозв'язку з професійним самовизначенням.

Один з найбільш вагомих внесків у розвиток розуміння поняття як «ідентичність», так і «професійна ідентичність» зробив Е. Еріксон. Науковець підкреслював, що життя людини – це шлях розвитку, поступове розв'язання задач, які виникають у процесі життєдіяльності. При цьому наголошуючи, що особливо важливим є завдання пошуку власної ідентичності, вирішення ряду питань: роль та місце в соціумі, характер способу існування. Якщо людина не знаходить цих відповідей, то вона переживає «кризу ідентичності» – відчуття тривоги, невдоволення, не розуміння куди рухатись, навіть і як [14, с. 34]. Центральним ядром особистості є «психосоціальна ідентичність», що базується на прийнятті цілісного образу себе в поєднанні з її соціальними зв'язками, і переживається як почуття відповідності вимогам суспільства. Тому до структури ідентичності, поряд із природними задатками, базовими потребами, ефективними «психологічними захистами», успішними сублімаціями, постійними ролями, входять ще й «значущі ідентифікації», які і відіграють визначальну роль у тому, з якими саме моральними цінностями та нормами поведінки індивід вважає за потрібне солідаризуватись [14].

Деякі науковці, одним із яких є Л. Шнейдер, розуміють професійну

ідентичність «як результат процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації, що має прояв в усвідомленні себе представником певної професії та частиною професійної спільноти». Таке ототожнення-диференціація себе співвідносно до обраного професійного напрямку (справи) та до інших учасників освітнього процесу, знаходить своє вираження, як доводить учений, у «когнітивно-поведінкових самоописах Я» [7, с. 5]. Вивчаючи цю проблему, науковець стверджує, що умовами становлення професійної ідентичності є практика соціальної взаємодії з іншими та з самим собою. Особисте включення студента в засвоєння професійної діяльності, набуття професійного досвіду у процесі навчання, використання діалогічного підходу у взаємодії «викладач-студент» забезпечують поєднання емоційно-ціннісного та професійно-особистісного досвіду.

Дослідниця Г. Ібарра у своїх роботах визначає професійну ідентичність як багатовимірну професійну «Я-концепцію», що базується на переконаннях, цінностях, мотивах та досвіді, здобутих під час навчання та здійснення професійної діяльності [8, с. 63–64]. У роботах А. Ватермана більшою мірою робиться акцент на ціннісний компонент розвитку ідентичності. Науковець вважає, що ідентичність пов'язана з наявністю у людини чіткого самовизначення, що включає особистісну мотивацію, вибір цілей, цінностей і переконань, якими вона керується у житті, включає процес прийняття життєво важливих рішень через ситуації вибору [13]. Д. Рудман і С. Денхардт описують професійну ідентичність як «сконструйований сенс» того, ким людина є зараз, якою хоче стати в професійному майбутньому і як це відображається на безлічі професійних виборів, що вона робить [9]. Р. Фінчман і П. Родес характеризують професійну ідентичність як процес, що формується, коли особистість співвідносить наявні індивідуальні особливості з тими соціальними впливами, які вона відчуває в процесі професіоналізації, що, в свою чергу, дає їй змогу здійснювати професійну самореалізацію [12].

У цілому, наявність професійної ідентичності передбачає, що особистість визначає себе у змісті та структурі практичної діяльності, ототожнюється з нею. Її характеризує прийняття провідних професійних ролей, цінностей, норм, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності та до постійного професійного самовдосконалення. Вона утворюється в результаті співвіднесення інтеріоризованих моделей професії і професійної діяльності з професійною «Я-концепцією». Професійна ідентичність вимагає

прийняття людиною певних ідей, переконань, оцінок, правил поведінки, що існують та яких дотримуються члени професійного співтовариства [7]. Як результат, студенти зі сформованою професійною ідентичністю більш продуктивніше конструюють свій професійний шлях та більш чітко формулюють свої наміри та професійні цілі. Таким чином, розуміючи зв'язок професійного самовизначення та ідентичності варто зазначити, що в студентів зі сформованою професійною ідентичністю, діяльність характеризується як більш успішна; вони більшою мірою реалізують себе в професійному самовизначенні; задоволені своєю діяльністю; мають сформовані професійні плани та наміри; вміють приймати виважені рішення; більш автономні та впевнені у правильності вибраної професії [3]. При цьому, професійна ідентичність має визначальний вплив на професійне самовизначення студентів.

Майбутні фахівці, особливо на етапі становлення себе як професіонала, відчують певні труднощі ідентифікації та подальшого професійного самовизначення: їхні очікування (плани) не в повній мірі можуть співпадати з реальністю, на основі чого відбувається своєрідна переоцінка уявлень про майбутню професію; рівень оволодіння конкретними професійними знаннями, вміннями та навичками не завжди є недостатнім, тому студент може потрапити в певну ситуацію невизначеності. При цьому важливим є зважати на ряд факторів, які впливають на формування професійної ідентичності та самовизначення майбутнього фахівця: 1) суттєво змінюється характер освітнього процесу: досить детермінований, контрольований шкільний спосіб подання матеріалу трансформується на університетський, де багато часу виділяється на самостійне навчання та пошук, обробку та засвоєння інформації. Це дає свободу та можливість досліджувати теми з різних сторін, проте, водночас, вимагає більше відповідальності, самоорганізації та розуміння мети і комплексності навчання; 2) більш глибоко відбувається процес соціалізації: навколишнє середовище стає значно динамічнішим та соціальне оточення більш різноманітним, де студенту потрібно якнайшвидше адаптуватися, поступово набуваючи нового досвіду. Якщо в ЗСО освітнє середовище та його склад учасників є більш сталим (учень зазвичай контактує з чітко визначеною кількістю вчителів та однокласників, а в університеті спрямованість професійних контактів є набагато ширшою і різновекторною, адже крім суто академічних занять є широкий спектр інших видів діяльності: громадська (студентська рада, волонтерство), науково-дослідна (діяльність

наукових гуртків та проблемних груп, проєктна діяльність), пізнавально-практична (тренінги, відкриті лекції з інших дисциплін, вебінари, репетиторство на старших курсах), виховна (конкурси, виставки, змагання, творчі об'єднання тощо). Безпосередня участь у будь-якому виді діяльності відкриває безліч можливостей у професійному становленні, сприяючи ідентифікації та самовизначенню, проте, в той самий час, є досить часто елементом стресової ситуації для студентів, яким не просто зорієнтуватися у такому різноманітті, правильно розставити пріоритети, ефективно організувати комунікування, доцільно розподілити власний час, включаючи продуктивне інтегрування видів діяльності без шкоди здоров'ю та якості власне освітнього процесу; 3) студент глибоко пізнає себе, його уявлення трансформуються, відбувається переосмислення власної ідентичності та переорієнтація на фахівця певної галузі. Таким чином, як стверджують Ф. Треде, Р. Маклін, Д. Бріджес, професійна ідентичність студентів – це сприйняття себе, розуміння своїх переживань, ставлень та дій, пов'язаних з навчанням та здобуттям професії, на основі чого особистість починає сприймати себе вже як майбутнього професіонала [11]. І це є закономірним, адже освітньо-розвиваючий простір ЗВО (науково-практична база, склад викладачів, освітня інфраструктура, можливості для позанавчальної активності), включеність студентів у професійну діяльність (практика), творчий характер навчальної діяльності (ділові й рольові ігри, використання елементів тренінгу, участь у творчих проєктах, презентаціях тощо) та операційно-технічна сфера ЗВО у зв'язку з появою інноваційних технологій є підґрунтям для повноти розкриття потенційних можливостей майбутніх фахівців, їх творчого саморозвитку та подальшого професійного самовизначення [4]. Саме тому формування ідентичності – це неперервний та гнучкий процес, інтенсивність та успішність якого залежить від здатності індивіда адаптувати та застосовувати свої навички до потреб певної ролі – студента ЗВО, що знаходиться на шляху становлення та розвитку себе як майбутнього професіонала.

Поняття професійної ідентичності та самовизначення тісно пов'язані. З точки зору ідентифікації з професією, зміст професійного самовизначення характеризується рівнем сформованості відношення до діяльності, ставленням до освітнього середовища, прийняттям цінностей виробничої спільноти, розвитком професійної самосвідомості, побудовою адекватної професійної «Я»-концепції, формуванням професійної ідентичності. Власне процес формування професійної ідентичності впливає на

професійне самовизначення та професійну готовність студентів, адже сприяє становленню позитивної професійної «Я-концепції», розвитку необхідних навичок, усвідомленню значущості освітнього процесу, прагненню до самореалізації та самовдосконалення [12].

Важливим етапом формування професійної ідентичності є усвідомлення студентом себе як майбутнього фахівця певного освітнього напрямку, вироблення сукупності ставлень до одногрупників та викладачів, окреслення основних механізмів взаємодії та співпраці. Бачення, розуміння й власне прийняття зазначених чинників, як зазначає М. Томлінсон, є одним із аспектів розуміння того, як формується ідентичність. При цьому він наголошує, що навчання в університеті розуміється як час, протягом якого відбувається своєрідна «професійна розвідка та роздуми над собою», формується ідентичність, в тому числі професійна [10, с. 81]. Важливим у цьому контексті є те, що під час навчання студенти можуть починати шукати роботу за спеціальністю (апробація власних сил через систему репетиторства, активна позиція під час виробничої практики – як вияв власної презентабельності майбутньому роботодавцю, стажування за кордоном), тому важливо аби університет також сприяв формуванню ідентичності. Прикладом такого сприяння в діяльності ЦДПУ ім. В. Винниченка є представлення напрямку «Наукова та міжнародна діяльність», де надано інформацію про раду молодих учених, міжнародні проекти, курси, гранти, конференції, стажування, семінари, форуми, виставки, до участі в яких запрошуються як науково-педагогічні працівники, так і здобувачі вищої освіти. Таке освітньо-наукове середовище сприяє формуванню власного розуміння професії, баченню себе як професіонала, розвитку навичок «навігації у професійному житті», набуттю фахових компетенцій, тим самим поступово розвиваючи здатність конкурувати на ринку праці.

Формування професійної ідентичності в умовах навчання у ЗВО має досить різноманітні форми вияву: усвідомлення себе як майбутнього професіонала; здатність узгоджувати особисті цінності з орієнтирами, на яких базується обраний напрям; вміння критично мислити, розуміти та аналізувати педагогічну діяльність; вміння формулювати цільову установку, бачити шляхи її досягнення й бути здатним до аналізу дій та самооцінки результату; прагнення до особистісного розвитку та розуміння важливості навчання протягом життя; позитивне ставлення, впевненість та готовність брати участь у професійних заходах адаптаційної спрямованості, екстраполюючи наявні уміння

та навички в практичну площину; здатність до рефлексії; уміння взаємодіяти, комунікувати та працювати в команді.

Під час навчання у ЗВО студенти мають активно формувати свою професійну ідентичність через широку систему комунікативних зв'язків «викладач-студент» та «студент-студент»; шляхом залученням до різного виду практик; участі у позааудиторних заходах різноманітної спрямованості. У процесі цього вони розвивають комунікативні навички, починають практикувати застосування набутих знань у різних умовах змодельованої професійної діяльності чи її елементів; уточнюють власні уявлення щодо моделі фахівця-випускника, співвідносячи ці вимоги, характеристики з власними здобутками; набувають безцінного професійного досвіду.

Важливим є розкрити роль університету та показати його вплив на ефективність формування професійної ідентичності студентів. Одним з основних напрямків ЗВО у її розвитку має стати забезпечення практичного досвіду студентів, що реалізується через організацію виробничої практики (як важливого чинника професійного самовизначення, що виконує функцію самодіагностики професійної придатності для більшості студентів), професійні стажування, участь студентів у кейсах та міжнародних проектах тощо (наприклад, проєкт за програмою Європейського Союзу Erasmus+: KA2 CBHE за тематичною спрямованістю «Розвиток потенціалу студентської молоді щодо безперервної освіти та інтегративної моделі комунікативних практик в умовах наближення української системи професійної підготовки фахівців до європейських і світових стандартів» (діє до 2023 року). Все це надає можливість майбутнім фахівцям здійснити аналіз реального стану їх поточного рівня підготовки й на основі отриманих результатів розробляти стратегії досягнення подальших професійних цілей, окресливши конкретні кроки їх реалізації та визначивши етапи фахового вдосконалення. Це певним чином знівелює бар'єри між базою теоретичних знань та умінь і дещо ідеалізованим сприйняттям професії, з однієї позиції, та тими реальними умовами (діями), в яких студент бере безпосередню участь, що, в переважній більшості, й будуть основою його професійної діяльності, з іншої [4].

Також важливим напрямком має стати розвиток так званих «м'яких навичок» (soft skills) у студентів, адже саме вони відповідають за успішну комунікацію, здатність налагоджувати зв'язки з іншими, взаємодіяти на робочому місці, а також продуктивно керувати собою та бути лідером. Вони є наскрізними вміннями (transferable skills), що

допомагають діяти у нестандартних ситуаціях, приймати рішення за відсутності повної інформації, критично мислити, чітко та зрозуміло виражати свої думки, публічно виступати тощо. Підтвердженням значущості їх формування у майбутнього фахівця є рішення ЮНЕСКО про забезпечення належного рівня в оволодінні soft skills як основи успішної професійної реалізації. Наразі студенти можуть розвивати «м'які навички» шляхом участі у самоврядуванні, через виступи на парах з будь-якими інформаційними повідомленнями, беручи участь в організації творчих проєктів та під час звичайної взаємодії з одногрупниками та викладачами.

Також формуванню професійної ідентичності та самовизначенню студентів сприяють різноманітні заходи: 1) індивідуальні консультації зі студентами з метою виявлення особливостей мотиваційної сфери та спрямованості особистості, допомога у систематизації знань про себе, свої інтереси, здібності та цілі, пошук індивідуальної навчальної та професійної траєкторії; 2) відкриті лекції (наприклад, цикл лекцій, які прочитав для студентів восени цього року професор Ян Борм, віце-президент з міжнародних відносин Версальського університету Сен-Кантен-ан-Івелін); воркшопи (це семінари, певна тривала інтерактивна зустріч або освітня сесія, яка передбачає об'єднання людей з певною метою, призначена для досягнення спеціалізованого результату та є гнучким і ефективним форматом навчання, розвитку, управління змінами, створення команди та розв'язання проблем, а також практично будь-яких організаційних завдань); майстер-класи, спрямовані на розвиток навичок стратегічного планування кар'єри, визначення можливостей розвитку в обраному напрямку вже у період навчання, а також написання резюме та проходження співбесід; 3) налагодження контакту з випускниками ЗВО: організація заходів, які б сприяли комунікації студентів з випускниками, обміну досвідом, ідеями, а також організації спільних проєктів.

Можливість отримати міжнародний досвід навчання в університеті також є важливим фактором професійного самовизначення та формування професійної ідентичності. У цьому напрямку ЦДПУ ім. В. Винниченка має угоди з ЗВО Австрії, Бельгії, Туреччини, Польщі, Словаччини та ін. країн, що створює додаткові можливості для активного залучення студентів до освітньо-наукової діяльності міжнародної спільноти. Здобувачі мають право брати участь у міжнародній кредитній академічній мобільності, яка сприяє підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та розширенню сприйняття професії та себе в ній,

так як дає можливість участі: в отриманні грантів, іменних стипендій, конкурсах, стажуванні за кордоном тощо (наприклад, семестрове навчання та обмін студентів у Поморській академії в Слупську (Польща) з проблеми «Спільна науково-дослідна та навчально-методична діяльність, академічний обмін викладачів та студентів, реалізація програми подвійний диплом, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів» (2016-2021 рр.); договір з університетом м. Жиліна (Словаччина), з проблеми «Обмін викладачами та студентами, організація спільних дослідницьких програм» (2016-2021 рр.) та ін.; участь у програмі Chevening, яка дозволяє людям з лідерським баченням отримати магістерську освіту у Сполученому Королівстві; угода з ТОВ «Profiteam» (2022 р.), завдяки якій студенти під час канікул мають чудову нагоду попрацювати в країнах Європи, здобути досвід; це й обмін студентами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для стажування, наукової, культурної та академічної діяльності (Університет комп'ютерних наук і технологій STEKOM, Семаранг, Індонезія) тощо. Зміст такої співпраці сприяє: покращенню навичок володіння однією або декількома іноземними мовами, умінь користування іншомовними джерелами інформації, що відкриває доступ до значно ширших та актуальніших джерел знань; формуванню мережі професійних та дружніх контактів, що зможе стати основою для майбутніх проєктів; розвитку таких важливих професійних навичок як самостійність, вміння приймати рішення та ефективно організувати свій час, які є доречними як у професійному зростанні, так і життєдіяльності в цілому.

Також корисним є інформування щодо заходів, які проходять поза університетом, але можуть допомогти студентам більше дізнатись про конкретну професію або універсальні навички, здобути практичний досвід роботи в команді, створення власних проєктів. Канали комунікації університету, через які можна транслювати інформацію: групи у соціальних мережах (Telegram, Instagram, Facebook), email-розсилка, друкована реклама, розміщена у спеціально відведених місцях на території університету, сайт закладу (розділ: студентське життя), новини студпрофкому, сторінка студентської ради тощо. Також варто використовувати різні комунікативні можливості кожного факультету, наприклад, робити різного роду оголошення, запрошення, повідомлення щодо інформування викладачів та студентів з актуальних подій життєдіяльності, та, співвідносно, стимулюючи в напрямку професійного становлення та зростання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування професійної ідентичності є невід’ємною частиною загальної системи становлення ідентичності особистості, що визначає спрямованість професійного самовизначення. Формування професійної ідентичності відбувається під впливом комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників, де особливе місце посідає етап навчання у ЗВО, що включає в себе як процес засвоєння знань, умінь, навичок, так і розвиток професійно значущих рис особистості майбутнього фахівця, які сприяють успішній його реалізації в обраній спеціальності. Таким чином, розвиток професійної ідентичності та професійного самовизначення цілком можливий і необхідний під час навчання у ЗВО. Тому перспективою подальшого вивчення проблеми є дослідження особливостей та визначення механізмів формування професійної ідентичності та самовизначення на різних етапах професійного становлення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Клібанівська Т. М. Професійна ідентичність: теоретичний аспект. *Теорія і практика сучасної психології*, 2020. № 1. Т. 2. С. 52–56.
2. Лукомська С. О., Чуйко О. В. Термінологічні аспекти професійної ідентичності. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр.* Т. 2. Вип. 11 (99). Миколаїв, 2013. С. 184–187.
3. Падерно В. В. Формування професійної ідентичності в майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Миколаїв, 2017. 237 с.
4. Савченко Н. С., Дубінка М. М., Захарова О. В. Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної педагогічної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. [ред.-упор. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 256–263.
5. *Соціолого-педагогічний словник* / За ред. В. В. Радуга, вид. 2-е. Харків: Мачулін, 2015. 444 с.
6. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27474>
7. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: [монографія]. М.: МОСУ, 2001. 185 с.
8. Ibarra H. Provisional selves: Experimenting with image and identity in professional adaptation. *Administrative Science Quarterly*. 1999. № 44(4). P. 764–791.
9. Rudman D. L. and S. Dennyhardt. Shaping knowledge regarding occupation: Examining the cultural underpinnings of the evolving concept of occupational identity. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2008. № 55. P. 153–162.
10. Tomlinson M. Investing in the self: Structure, agency and identity in graduates' employability. *Education, Knowledge and Economy*. 2010. № 4(2). P. 73–88.
11. Trede F., Macklin R., & Bridges D. Professional identity development: A review of the

Higher Education literature. *Studies in Higher Education*. 2012. № 37(3). P. 365–384.

12. Finchman R. and P. Rhodes. The individual, work, and organization: behavioral studies for business and management. New York: Oxford University Press, 1994. 448 p.

13. Waterman A. S. Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research. *Developmental Psychology*. 1982. V. 18(3). P. 341–358.

14. Erikson Erich H. *Childhood and Society*. New York, Norton, 1963. 445 p.

REFERENCES

1. Klybanivska, T. M. (2020). Profesiyina identychnist': teoretychnyy aspekt. [Professional identity: theoretical aspect]. *Zaporizhzhia*.
2. Lukomska, S. O., Chuyko, O. V. (2013). Terminolohichni aspekty profesiyanoi identychnosti. [Terminological aspects of professional identity]. Nikolaev.
3. Paderno, V. V. (2017). Formuvannya profesiyanoi identychnosti v maybutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin. [Formation of professional identity in future teachers of humanitarian disciplines]. Nikolaev.
4. Savchenko, N. S., Dubinka, M. M., Zakharova, O. V. (2020). Ponyattya osobystisnoho samorozvytku v kontseptual'nomu poli suchasnoyi pedahohichnoyi nauky. [The concept of personal self-development in the conceptual field of modern pedagogical science]. Drohobych.
5. Sotsiolohe-pedahohichnyy slovnyk. (2015). [Sociological and pedagogical dictionary]. Kharkiv.
6. Shamlyan, K. (2008). Profesiyina identychnist' osobystosti. [Professional identity of the individual]. Lviv.
7. Schneider, L. B. (2008). Professional'naya identychnost'. [Professional identity]. Moscow.
8. Ibarra, H. (1999). Provisional selves: Experimenting with image and identity in professional adaptation.
9. Rudman, D. L. and S., Dennyhardt. (2008). Shaping knowledge regarding occupation: Examining the cultural underpinnings of the evolving concept of occupational identity. Australia.
10. Tomlinson, M. (2010). Investing in the self: Structure, agency and identity in graduates' employability.
11. Trede, F., Macklin, R., & Bridges, D. (2012). Professional identity development: A review of the Higher Education literature.
12. Finchman, R. and P., Rhodes. (1994). The individual, work, and organization: behavioral studies for business and management. New York.
13. Waterman, A. (1982). Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research.
14. Erikson, Erich H. (1963). *Childhood and Society*. New York.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
DUBINKA Mykola Mikhaylovich – Candidate of Pedagogic Sciences, associate professor, doctoral student Department of Pedagogy and Special of

Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2022 р.

УДК 373.5.015.31:316.46

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-121-126

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4276-1396>
e-mail: o.chubrey_chnu@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ЗАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано формування лідерських якостей здобувачів освіти у виховному процесі закладів загальної середньої освіти. Наголошено на потребі суспільству комунікабельних лідерських особистостей, які потрібно виховувати з дитинства. Адже від процесу виховання залежить, ким стане ця особистість в майбутньому. Тому тема лідерства привертає увагу представників різних напрямків. Дослідження з виховання лідерських якостей особистості, не дають цілісного уявлення щодо проектної діяльності виховання цих якостей. До основних якостей лідера відносимо: відповідальність, вимогливість у виконанні справи по відношенню до себе та до людей; чесність перед собою і людьми; співпереживання (відчувати емпатію); здатний чинити вплив на інших; комунікативність; організований у будь-яких сферах життєдіяльності; уміє продемонструвати особистий приклад у поведінці та діяльності; впевненість в собі; здатний керувати собою та власними емоціями; готовий приймати відповідальні рішення.

Особливої уваги заслуговує аналіз діагностики комунікативних і організаторських здібностей за методикою В.В. Синявського і Б.О. Федоришина. Досліджено та виявлено комунікативні та організаторські здібності здобувачів вищої освіти, які передбачають швидке налагодження стосунків між людьми, встановлення ділових контактів, їх участь та залучення у громадських і групових заходах, ініціативність, вміння брати на себе відповідальність та впливати на людей або на групу в цілому, спрямовує їх діяльність в певному напрямку, що сприяє досягненню загальних поставлених цілей.

Ключові слова: комунікативні і організаторські схильності; здобувачі освіти; лідер; виховний процес, лідерські якості.

ЕМЧУК Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

CHUBREI Oleksandra Stepanivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Geography
and Ecological Management of Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4276-1396>

e-mail: o.chubrey_chnu@ukr.net

STEPANIVNA THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF EDUCATION ACQUISITIONS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HALL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

In modern conditions of growth of all spheres of social life in Ukraine, the problem of leadership becomes especially urgent, because society needs leaders who are able to unite people around them to achieve the set goal and contribute to its moral development. Despite the significant development of the topic of leadership in general, at the same time, scientific research lacks diagnostics and means of forming communicative and leadership qualities in students of general secondary education institutions.

The article analyzes the formation of leadership qualities of students in the educational process of general secondary education institutions. Emphasis is placed on society's need for sociable leadership personalities that must be nurtured from childhood. After all, who this person will become in the future depends on the upbringing process. Therefore, the topic of leadership attracts the attention of representatives of various directions. Research on the education of leadership qualities of an individual does not give a holistic view of the project activity of education of these qualities. The main qualities of a leader include: responsibility, demandingness in the performance of work in relation to oneself and people; honesty before oneself and people; empathy (to feel empathy); able to influence others; communicativeness; organized in any spheres of life; is able to demonstrate a personal example in behavior and activity; self-confidence; able to manage himself and his own emotions; ready to make responsible decisions.

Special attention should be paid to the analysis of diagnostics of communicative and organizational abilities according to the method of V.V. Sinyavskiy and B.O. Fedoryshyn. The communicative and organizational abilities of higher education students were investigated and identified, which include the rapid establishment of relationships between people, the establishment of business contacts, their participation and involvement in public and group events, initiative, the ability to take responsibility and influence people or the group as a whole. directs their activities in a certain direction, which contributes to the achievement of common goals.

Key words: *communicative and organizational tendencies; education seekers; leader; educational process, leadership qualities.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. XXI століття призвело до нових викликів і завдань, які стоять перед освітою. Це, передусім, вплив глобалізації та підвищення вимог до компетентності особистості; соціальні зміни; наявність різкої відмінності в успішності здобувачів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО); потреба налагодження комунікації для виконання різних видів завдань; наявність відмінностей у роботі ЗЗСО; збільшення контролю громадськості за ЗЗСО; підвищення очікувань суспільства щодо високої якості освітніх послуг.

Сьогодні потрібно усвідомити, те, що заклади загальної середньої освіти не працюють ізольовано від суспільства. Навпаки, вона є одним з головних чинників соціального та економічного розвитку суспільства. Заклади освіти переходять на автономію, яка створить сучасну школу та підвищить академічну успішність дітей. Це проявляється у самостійності планування роботи, вирішенні питань освітнього процесу, виборів методів, засобів і способів здійснення освітньої діяльності, самостійністю вибору технічних засобів, використання власних авторських методик тощо. Власне тому освітні послуги

повинні бути гнучкими та чутливими до найменших змін, що забезпечує можливість синхронного розвитку із суспільством, їх модернізації та реформування.

У сучасних умовах зростання всіх сфер суспільного життя в Україні особливо актуальною постає проблема лідерства, адже суспільство потребує лідерів, які здатні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети та сприяти його моральному розвитку. Незважаючи на значну розробленість теми лідерства загалом, водночас, у наукових дослідженнях бракує діагностики та засобів формування комунікативних та лідерських якостей у здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно підкреслити, що у сучасній професійній освіті питанням діагностики та формування лідерських якостей у здобувачів закладів загальної середньої освіти як у теоретичному, так і в практичному планах, приділяється належна увага. Лідерство було і є однією з найбільш досліджуваних тем серед багатьох науковців світу, оскільки, суспільству потрібні лідери і організатори, що володіють навичками ефективного керівництва персоналом, здатні до емпатії, готові

здійснювати діяльність на основі особистісно орієнтованої взаємодії.

Спеціальні наукові дослідження, присвячені вивченню лідерства демонструють інтерес зарубіжних так і вітчизняних науковців до цієї проблематики. Так, з-поміж них слід назвати наступних вчених, а саме: Ж. Блонделя, Е. Богардуса, М. Вебера, Д. Гоманса, Д. Гоулмана, А. Менегетті, О. Петровського, Ф. Фідлера, Р. Фішера, П. Херсі, Дж. Юкла, В. Грінвуд, Х. Данфорд, Р. Ділтс, П. Друкер, Д. Крек, М. Гаврилюка, С. Калашнікова, А. Куриця, Г. Лактіонова, М. Логунова, Д. Ольшанського, Н. Волкової та інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка лідерських якостей здобувачів у виховному процесі освіти ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільству були і є потрібні люди, які здатні свідомо вибирати, готові приймати важливі рішення, рішучі, ініціативні, впевнені у своїх силах, тобто людей наділених певним набором лідерських якостей.

В залежності від суспільних процесів змінюється розуміння того, яким має бути ідеал людини, яка вміє та може організувати співпрацю між людьми, що не тільки сприятиме протистоянню, а й витримувати зміни в суспільстві, ефективно та гармонійно реалізовувати спільну діяльність. Такою людиною є лідер. Як правило, на лідера, який наділений здібностями та особливими рисами, покладається вирішення багатьох проблем. Саме тому, проблема лідерства має бути визнана однією з пріоритетних при вивченні шкільного колективу.

Варто наголосити на важливості вивчення лідерських якостей в учнів, оскільки, під час навчання у закладах загальної середньої освіти відбувається їх формування. У шкільні роки здобувачі освіти навчаються культурі спілкування з однолітками, друзями, вчителями, колективом та суспільством.

Аналіз досліджень проведених у XX – XXI століттях підтверджує єдність учених у тому, що лідером стає активна, досвідчена людина, яка виявляє ініціативу і ціленаправлено хоче стати лідером. Особистість, яка має природжені задатки не обов'язково стає лідером, щоб стати лідером потрібно розвивати свої можливості [1].

Лідерство являє сукупність рис особистості – фізіологічні, психологічні (емоційні), розумові (інтелектуальні), особистісні (ділові), які дають змогу лідерам проявитися, зайняти керівну позицію та утримувати владу завдяки наявності зазначених рис. Отже, наявність у дитини хоча б якоїсь однієї якості, завдяки якій вона перевершує інших, надає змогу дитині стати лідером у класі.

Виховання лідерських якостей особистості – це соціально й педагогічно організований процес цілеспрямованого систематичного формування характерних рис особистості, які забезпечують ефективність діяльності та допомагають їй займати позицію лідера в групі, бути прикладом для наслідування.

Основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей учнівської молоді є:

1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна);

2) виховна діяльність (участь у конференціях, програмах, проектах);

3) наукова діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проектів, творчих справ);

4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних та колективних проектів, творчих справ);

5) громадська діяльність (участь у роботі учнівського самоврядування та громадських молодіжних організацій, наукових товариствах, асоціаціях, учнівських творчих клубах);

6) представницька діяльність (уміння ефективно представляти себе, однолітків, молодіжну громадську організацію, освітній заклад) [3].

У Концепції Нової української школи та модернізації освіти наголошується, що молодь має взяти на себе відповідальність за сьогодення і майбутнє світу. Для того, щоб у дитини розвивався лідерський потенціал потрібно створити умови, які потребують прояву активності у дітей. Становлення дитини лідера включає у себе: наділення дитини роллю лідера; навчання моделюванню діяльності; втілення потенційних і актуальних задатків.

Сучасні умови життя пред'являють нові вимоги до якості освіти. Зокрема, орієнтир робиться на вихованні в учнів самодостатності, особистість, яка здатна на прийняття самостійних рішень. Особлива увага в цьому завданні приділяється тому, щоб ця особистість не тільки навчилася приймати ці рішення, а й несла за них відповідальність. Сучасний школяр повинен володіти рисами лідера і розвивати ці риси потрібно починати якомога раніше.

Багато здобувачів освіти мають прихований потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Наслідком цього є зниження зацікавленості в інших людях, відсутність навичок взаємодії, співпраці й партнерства, мотивація. З цієї причини необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, яка готує лідерів.

Розглянемо особливості розвитку та прояви лідерського потенціалу здобувачів освіти. У емпіричному дослідженні використано психодіагностичну методику

діагностики комунікативних і організаторських здібностей (КОС) В.В. Синявського і Б.О. Федоришина в освітньому процесі ЗЗСО [2].

Загальну вибірку становили 305 опитаних. Це здобувачі загальної середньої освіти, що навчаються в наступних навчальних закладах, а саме: Чернівецький обласний фаховий коледж мистецтв ім. С.Воробкевича, Чернівецький ліцей № 19 імені Ольги Кобилянської, Киселицький ЗЗСО, Путильський ЗЗСО, Чернівецька ЗОШ І-ІІІ ст. №4, Дихтинецький ЗЗСО, Ропчанський ліцей імені "Штефан чел Маре ши Сфинт", Чернівецька ЗОШ №24, гімназія «Києво-Могилянський колегіум», Чернівецький ліцей №19, Молодійський Ліцей, Чернівецький приватний ліцей ЮНІК, Клішковецького опорний заклад освіти ім. Леоніда Каденюка, Верхньопетровецький ліцей № 2, Селищанський навчально-виховний комплекс, Чернівецький професійний машинобудівний ліцей, Дихтинецька ЗЗСО, Киселицька ЗЗСО, Чернівецька ЗОШ № 22, Чернівецький ліцей №9, Топорівський ліцей, Лашківський ЗЗСО, Чернівецький обласний фаховий коледж мистецтв ім. С.Воробкевича, Чернівецький ліцей № 9.

Загалом у дослідженні взяли участь 58 % дівчат та 42 % хлопців (рис 1).

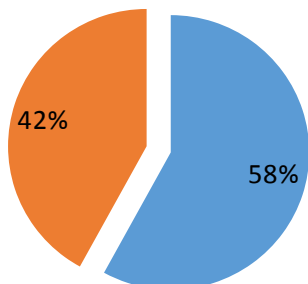

Рис. 1. Частка хлопців та дівчат, які взяли участь в опитуванні.

У дослідженні взяли участь здобувачі освіти з п'ятого по одинадцятий класи. Найбільшу кількість склали здобувачі старших класів, зокрема – 90 осіб було з одинадцятих класів, що становило 30 % від загальної кількості опитаних. Найменшу кількість здобувачів у опитуванні взяли участь здобувачі освіти з п'ятих класів – 3 % (рис. 2).

За допомогою методики діагностики комунікативних і організаторських здібностей (КОС) В.В. Синявського і Б.О. Федоришина в освітньому процесі ЗЗСО нами досліджено та виявлено комунікативні та організаторські здібності здобувачів вищої освіти, які передбачають швидке налагодження стосунків між людьми, встановлення ділових контактів, їх участь та залучення у громадських і групових заходах, ініціативність, вміння брати на себе відповідальність та впливати на людей або на групу в цілому, спрямовує їх діяльність

в певному напрямку, що сприяє досягненню загальних поставлених цілей.

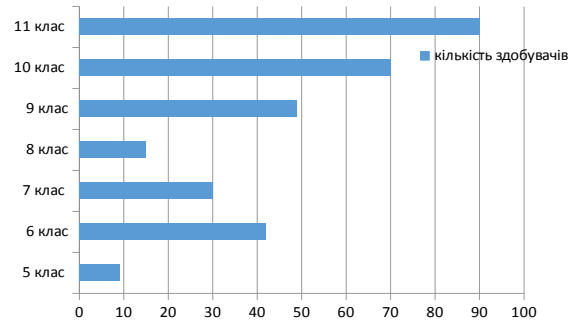

Рис. 2. Кількість здобувачів закладів загальної середньої освіт по класах.

Нами отримано такі результати: низький рівень прояву комунікативних і організаторських схильностей виявлено у 85 здобувачів, що говорить про низький рівень сформованості цих здібностей, що становить 28% від загальної кількості вибірки. Рівень нижче середнього мають 63 здобувачі (21%). Середній рівень сформованості комунікативних та лідерських здібностей виявлено у 75 осіб, це 24% від загальної кількості вибірки. Високий рівень становить 54 особи (18%). Вищий рівень комунікативних та організаторських схильностей серед вибірки досліджуваних виявлено у 28 здобувачів, що складає 9 % (рис. 3).

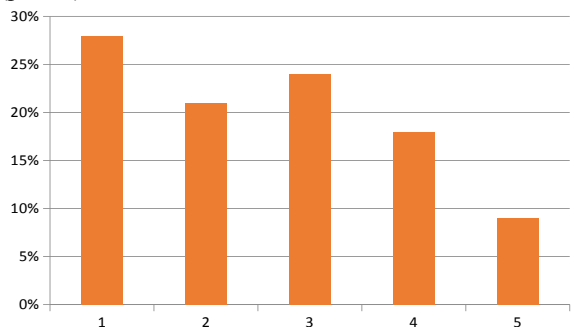

Рис. 3. Шкальна оцінка комунікативних та організаторських схильностей серед здобувачів освіти.

Цікавим у дослідженні було простежити рівень комунікативних і організаторських здібностей серед хлопців та дівчат (рис. 4).

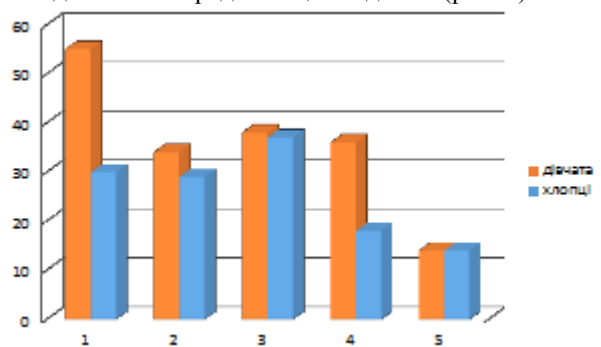

Рис. 4. Частка дівчат та хлопців в розрізі шкальної оцінки від 1 до 5.

З рисунка 4 чітко простежується менша частка хлоп'ят з низьким рівнем прояву комунікативних і організаторських схильностей порівняно з дівчатами. Шкальна оцінка 2 і 3 практично однакові за гендерною сутністю. Проте, дівчата, які отримали оцінку 4 переважають над хлопцями у два рази. Що вказує на високий рівень прояву комунікативних і організаторських схильностей у дівчат. Дівчата, у порівняно з хлопцями, не розгублюються в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у важкій ситуації. Все це вони роблять не з примусу, а згідно з внутрішніми прагненнями.

Респонденти, які отримали вищу оцінку 5 ділять її порівню. Це здобувачі освіти, які володіють дуже високим рівнем прояву комунікативних і організаторських схильностей. Вони відчують потребу в комунікативній і організаторській діяльності й активно прагнуть до неї. Швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуть себе в новому колективі, ініціативні, воліють у важливій справі або в складній ситуації, що створилася, приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку та домагаються, щоб вона було прийнята товаришами, можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організувати всякі ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює. Вони самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу в комунікації та організаторській діяльності. Проте таких здобувачів освіти становить 9% від опитаних здобувачів.

Наступний нашим завданням було простежити рівень комунікативних і організаторських здібностей серед здобувачів освіти, які навчаються у сільських та міських закладах. У сільській місцевості проживає 121 здобувач загальної середньої освіти, що складає 40 % від опитаних, решта – 184 здобувачі освіти (60 %) проживає у містах.

Як видно з рисунку 5, сільські здобувачі складають меншу частку оцінки «1», проте міські здобувачі здобувають першість, що характеризуються низьким рівнем прояву комунікативних і організаторських здібностей. Натомість, респонденти з рівнем нижче середнього і середнім рівнем комунікативних і організаторських здібностей простежуються серед сільських дітей. Здобувачі, які отримали оцінку 4, що належить до групи з високим рівнем прояву комунікативних і організаторських схильностей переважають у

містах. Однакову оцінку «5», високий рівень прояву комунікативних і організаторських схильностей розділяють порівну між собою сільські та міські діти.

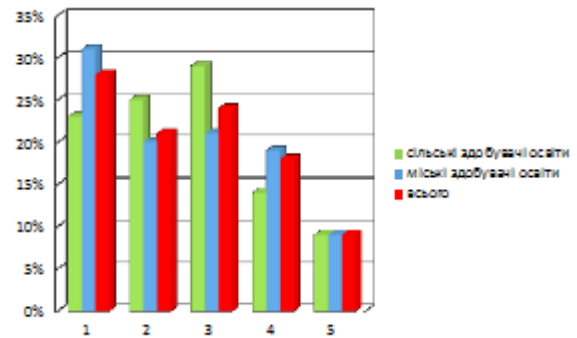

Рис. 5. Частка здобувачів освіти сільських та міських шкіл в розрізі шкальної оцінки від 1 до 5.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Виховання лідерських якостей здобувачів освіти у закладах зальної середньої освіти сьогодні виступає головним соціально-педагогічним завданням. XXI століття потребує здобувача, який користується авторитетом і має високий статус, впливає на поведінку групи. Такий індивід займає ключове положення у будь якій діяльності. Тому, на процес виховання особистості лідера менше має вплив сім'я, а більшу участь у цьому займає школа, оскільки, вчитель виступає і другом, і вихователем, і наставником.

Проаналізувавши результати діагностики, ми бачимо, що рівень комунікативних та організаторських здібностей у більшості здобувачів освіти нижче середнього, що характеризується відсутністю бажання до спілкування, схильністю до проведення часу на самоті. У новій компанії вони не відчують себе активними та розкутими. Таким здобувачам важко налагодити контакти з людьми. Не відстоюють свою точку зору, важко переносять критику. Майже не виявляють ініціативи, не приймають самостійних рішень. Сучасні діти швидко дорослішають, часто засиджуються з телефонами, що замінює їм живе спілкування та пригнічує їхню енергію, і знижує їх творчість. Саме тому, при правильному вихованні здобувачів освіти у ЗЗСО можна творчо підійти до кожної особистості та розвинути лідерські здібності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2010. № 4. С. 3-14.
2. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та

офіцерського складу: методичний посібник / Кокун О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.

3. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2013. № 7.

REFERENCES

1. Alfimov, D.V. (2010). Vykhovannia liderskykh yakosteï shkoliariv u suchasniï zahalnoosvitniï shkoli. Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka [Cultivating leadership qualities of schoolchildren in a modern comprehensive school. Personal spirituality: methodology, theory and practice]. St 3-14.

2. Zbirnyk metodyk diahnoistyky liderskykh yakosteï kursantskoho, serzhantskoho ta ofiterskoho skladu: metodychni posibnyk (2012) [A collection of methods for diagnosing the leadership qualities of cadets, sergeants and officers: methodological manual] / Kokun O.M. ta in. Kyiv: NDTs HP ZSU. 433 s.

3. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia liderskykh yakosteï uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities of school youth]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Pedagogichni nauky. № 7.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри

економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: шляхи удосконалення освіти.

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вчителів географії до професійної діяльності в умовах трансформації освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

СМЧУК Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management of the Chernivtsi Yuryi Fedkovych National University.

Scientific interests: ways to improve education.

CHUBREI Oleksandra Stepanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Geography and Ecological Management of Yuryi Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: preparation of future geography teachers for professional activity in the conditions of transformation of education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 376.016-056.36

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-126-132

ЗАВІТRENKO Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

СНІСАРЕНКО Ірина Євгенівна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Нагальною потребою сьогодення є формування навчально-корекційного простору для дітей з порушеннями, який забезпечить не тільки здобуття освіти, але і дозволить сформувати соціопобутову модель особистості дитини з обмеженнями в руховій та інтелектуальній сферах. Це дозволить дітям з особливими освітніми потребами реалізувати природний потенціал, інтегруватись у суспільство, формувати соціально-побутову модель поведінки. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні необхідно формування реабілітаційно-корекційної розвивального простору для задоволення освітніх потреб дітей із психофізичними відхиленнями.

Серед різних видів діяльності (навчальна, трудова, ігрова) розумово відсталі школярі виділяють образотворчу діяльність і віддають їй перевагу як найбільш цікавою і цікавій. Особливо улюбленим є малювання. Завдяки своїй доступності, наочності і конкретності вираження воно наближається до гри. Відповідно до поглядів Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.Н. Леонтьєва та інших видних вітчизняних психологів, психіка людини найбільш активно змінюється і перебудовується в процесі діяльності. Малювання як форма діяльності включає в себе багато компонентів психічних процесів і у зв'язку з 16 цим його слід вважати важливим чинником

формування особистості. Невипадково малювання належним чином оцінювався вже в початковий період становлення науки про виховання і навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку. Воно розглядалося дослідниками в різних аспектах: і як засіб педагогічного впливу, і як засіб психолого-педагогічного вивчення дитини, і як засіб визначення ступеня інтелектуальної недостатності. Академік В.М. Бехтерев писав про те, що «дитячий малюнок є об'єктивний свідок проявів і розвитку дитячої психіки». Однак на ранніх етапах формування спеціальної педагогіки малювання не вважалося засобом різнобічного виправлення дефектів розвитку інтелектуальної недостатності дитини. Воно розглядалося в основному як засіб благодійного впливу на загальний стан дітей з аномаліями розвитку і, зокрема, на їхню емоційну і рухово-моторну сферу. Недостатньо глибоке вивчення структури образотворчої діяльності не дозволяло бачити принципових відмінностей в малюванні дітей з інтелектуальною недостатністю і здорових. По малюнках учнів з вадами інтелектуального розвитку існувало традиційна думка, суть якого полягала в наступному: низька техніка виконання, бідне, обмежене зміст, різко уповільнений темп розвитку образотворчих умінь і навичок. Психолого-педагогічне вивчення особливостей графічної діяльності дітей з вадами інтелекту і вченими в значній мірі сприяло науковому обґрунтуванню методики викладання малювання у спеціальній школі. Навчання дітей малюванню було визнано одним з важливих корекційних засобів. Зазначалося також, що образотворча діяльність є важливим чинником пізнання, дитиною навколишнього світу. Винятково велике значення занять малюванням підкреслювали А.Н. Грабров, Т.Н. Головіна; Г.М. Дульнев, Л.В. Занков, І.М. Соловйов, Н.Ф. Кузьміна-Сиром'ятникова, М.М. Нудельман, Ж.І. Шиф та ін. Зображувальна діяльність вимагає від дитини прояви різнобічних якостей і умінь. Для того щоб намалювати який-небудь предмет, його необхідно добре розглянути: визначити його форму, будову, характерні деталі, колір, положення в просторі. Вимога передати в малюнку подібність з зображуваним об'єктом змушує школяра помічати в ньому такі властивості і Особливості і, як правило, не стають об'єктом уваги при пасивному спостереженні. В ході цілеспрямованих занять малюванням учні починають краще проводити порівняння, легше встановлювати подібність і відмінність предметів, взаємозв'язок між цілим його частинами. Малювання сприяє розвитку у дітей аналітико-синтетичної функції мислення.

Питання підвищення ефективності навчання і виховання дітей із особливими потребами є актуальними як для України, так і для інших держав світового суспільства, адже великий відсоток дітей має порушення у розвитку. Інклюзія передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Ключовим фактором сприяння інклюзивній освіті є підготовка педагогів високої психолого-педагогічної культури. Мистецтво має значні можливості для покращення підготовки фахівців в умовах інклюзивної освіти. У статті досліджено особливості використання мистецтва у структурі навчання майбутніх фахівців.

Ключові слова: корекційна освіта, мистецтво, інклюзивна освіта, психолого-педагогічна культура, розвиток, учнів з обмеженими можливостями, студенти.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special
Education of the Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

SNISARENKO Iryna Yevheniivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social and Humanitarian disciplines of Donetsk State
University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

ART ACTIVITY AS A MEANS OF CORRECTIVE AND EDUCATIONAL WORK WITH CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The urgent need of modern educational system is the formation of educational and correctional space for children with disabilities which will ensure not only getting education but also will allow the formation of a socio-life model of a personality of a child with disabilities in motor and intellectual spheres. It will allow children with special educational needs to realize their natural potential, to integrate into the society, to form a social-household model of behavior. The formation of rehabilitational and correctional developmental space to meet the educational needs of children with psychophysical deviations is necessary at the current stage of education development in Ukraine.

Schoolchildren prefer artistic activities as the most interesting among other types of activities (educational, working, gaming). Drawing appears to be the most favourite one. Thanks to accessibility, clarity and specificity of expression drawing is approaching the game. According to Vygotsky L.S., Rubinstein S.L., Leontiev A.N. and other famous psychologists the human psyche is actively changing and rebuilding in the process of activity.

Drawing as a form of activity includes many components of mental processes, and in this regard the former must be viewed as an important factor of personality formation. It is not by chance that drawing has been properly estimated in the initial period of educational science that deals with teaching children with disabilities of intellectual development. Drawing

has been studied by scholars from different points of view: as a means of pedagogical influence, and as a means of psychological-pedagogical study of a child, and as a means of intellectual disability degree determination.

Academician Bekhteriev V.M. wrote about child's drawing as an objective witness of manifestation and development of child's psyche. However, in the early stages of the formation of special pedagogy drawing was not considered a means of versatile correction of defects in the development of a child's intellectual disability. It was mainly considered as a means of charitable influence on the general condition of children with developmental anomalies, and on their emotional and motor sphere in particular. Insufficiently deep study of the structure of artistic activity didn't allow to see fundamental differences in drawing by children with mental disabilities and by healthy ones.

Psychological and pedagogical study of peculiarities of graphic activity of children with intellectual disabilities contributed greatly to the scientific justification of methodology of teaching drawing in a special school. Teaching children to draw was recognized as an important corrective means. It is also mentioned that art activity is an important factor in a child's understanding of the world. Such scientists as Grabbrov A.N., Golovina T.N., Dulniev G.M., Zankov L.V., Soloviov I.M., Nudelman M.M., Shyf Zh.I. and others attached exceptionally great importance to drawing classes. Depicting activity requires a child to demonstrate different qualities and skills. In order to draw some object it must be carefully considered: that is to determine its form, structure, characteristic details, colour, position in space.

The requirement to convey in the drawing the similarity with the depicted object forces a pupil to notice in it such properties and features which, as a rule, don't become the object of attention during passive observation. In the course of purposeful drawing classes pupils start making comparisons better, establish similarities and differences between objects easier, understand the relation between the whole and its parts more deeply. Drawing contributes to the development of the analytical and synthetic function of thinking.

The issue of increasing of effectiveness of teaching and upbringing children with special needs is topical for Ukraine, as well as for other countries as a great number of children have developmental disorders. Inclusion involves the creation of an educational environment which meets the needs and capabilities of each child regardless of the peculiarities of its psychophysical development. The key factor of promoting inclusive education is training teachers of high psychological and pedagogical culture. Art has the potential to improve the training of specialists in the inclusive education environment. The peculiarities of using art to train future professionals are studied in the paper.

Key words: correctional education, art, inclusive education, psychological and pedagogical culture, development, pupils with disabilities, students.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. У наш час досить швидко відбуваються процеси, які змінюють людину і світ, тому педагогічні працівники мають бути готовими до реалій, що виникають. За словами німецького педагога Георга Кершенштейнера, «школа зобов'язана гнучко відгукуватися на зміни в суспільстві і повинна сама стати немов би суспільством в мініатюрі».

Одним з найбільш актуальних завдань сучасної системи освіти України є розв'язання забезпечення права дітей з особливими фізичними і психічними потребами на рівний доступ до якісної освіти, незалежно від стану здоров'я, місця їх проживання; створення належних умов для функціонування і розвитку інклюзивної освіти в нашій державі, забезпечення достатнього обсягу фінансування для впровадження інклюзивного навчання; зміни освітньої парадигми, удосконалення навчального процесу шляхом урахування сучасних досягнень науки та практики; забезпечення архітектурної доступності загальноосвітніх навчальних закладів різних типів, незалежно від форм власності, та підпорядкування відповідно до потреб дітей; підготовку достатньої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів, які добре володіють методиками інклюзивного навчання, створення системи підвищення їх професійної майстерності.

Стратегічна мета полягає у формуванні нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, реалізації та поширенні моделі інклюзивного

навчання цих дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, забезпеченні нормативно-правової та навчально-методичної бази у відповідності до Конвенції ООН про права дитини.

Існує велика потреба у зміні ідеології підготовки фахівців психолого-педагогічного спрямування. Студентів потрібно готувати не тільки до професійної діяльності з того фаху, який вони обрали, вступаючи до вищого навчального закладу. Майбутні фахівці мають отримати принципово іншу картину світу, установку і мотивацію щодо професійної діяльності, зрозуміти, інколи – прийняти як беззаперечний факт, що у соціумі є діти, які потребують особливої уваги, ставлення, глибини розуміння, докладання більших зусиль, постійного удосконалення професійного рівня.

Значний розвивально-виховний потенціал у цьому процесі має мистецтво. Воно є специфічною формою суспільної свідомості та естетичної діяльності людини, виступає засобом зберігання і передавання раціонального й емоційного досвіду людства. Під час вивчення таких дисциплін, як «Основи дефектології», «Основи корекційної педагогіки», «Спеціальна психологія», «Психологія «важкого» учня», «Педагогічна психологія» студенти мають засвоїти, що мистецтво, різні його види містять значні можливості у здійсненні компенсаторної ролі у розвитку та діяльності людей з особливими потребами, та оволодіти технологіями творчого впровадження цих знань на практиці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Напрямок підготовки майбутнього вчителя-професіонала, що передбачає урахування унікальності, своєрідності кожної особистості, її духовного, внутрішнього світу, розкривають у класичній та сучасній науці праці П. Блонського, К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Д. Лихачова, М. Монтесорі, А. Маслоу, І. Беха, М. Боришевського, С. Максименка.

Важливу роль у вирішенні проблем дослідження особливостей психіки людини мають дослідження таких вчених, як Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Козубовський, П. Каптерев, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Е. Старобінський, Б. Теплов, Д. Узнадзе, З. Фрейд, В. Ефроїмсон.

Питання психофізіологічних особливостей дітей із порушеннями розвитку, закономірності їх навчання і виховання, особливості спеціальної освіти дітей зі спеціальними потребами, шляхи соціальної адаптації та реабілітації цієї категорії осіб досліджували у своїх працях науковці В. Бондар, Л. Вавіна, Л. Виготський, В. Засенко, В. Золотоверх, А. Колупаєва, Г. Мерсіянова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Соботович, Л. Фомічова, О. Хохліна, О. Шевченко, М. Шеремет, М. Ярмаченко та інші.

Проблема корекції поєднується з проблемою розвитку особистості і розглядається у цілому як проблема корекційного розвитку чи корекційно-розвивальної роботи. Про це свідчать дослідження В. Баудіш, І. Грошенкова, Г. Дульнева, І. Єременка, В. Карвяліса, Є. Ковальової, В. Липи, В. Лубовського, І. Моргуліса, В. Синьова, В. Тарасун, Б. Тупоногова, О. Хохліної. Саме корекційне виховання є провідним фактором у розвитку дитини з обмеженими можливостями.

Емоційно-творчий аспект розвитку особистості містять праці М. Бахтіна, М. Бердяєва, В. Біблера, Ю. Борєва та інші.

Мистецтво як один з найбільш ефективних засобів естетичного виховання особистості досліджували В. Асмус, Р. Арнхейм, В. Ванслов, І. Гончаров, М. Каган, Є. Квятковський, Б. Мейлах, М. Овсянніков, С. Раппопорт, В. Розумний, Ю. Фохт-Бабушкін, Г. Шевченко, Б. Юсов та інші.

Чинники становлення творчої особистості педагога обґрунтовано в креативній психології та акмеології (Дж. Равен, М. Амінов, І. Зимня, Д. Кабалевський, Н. Кузьміна, С. Максименко, А. Маркова, П. Флоренський та ін.). Пошуку шляхів професійної підготовки з урахуванням цих закономірностей присвячено роботи таких

фахівців як О. Бондаревська, Н. Рачковська, Ю. Сенько, Л. Фрідман, І. Якиманська.

Мета статті полягає у дослідженні прогресивних підходів до підготовки студентів в умовах інклюзивної освіти та аналізі технологій використання потенціалу мистецтва під час здійснення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна світова тенденція зростання інтересу до людини передбачає розуміння суті гуманістичного, людиноцентрованого підходу до досліджень проблеми інклюзії дитини із порушеннями розвитку у житті суспільства. Розвиток дитини як особистості передбачає максимальну реалізацію нею своєї активності, самостійності, творчої ініціативи, прагнення обирати на власний розсуд шляхи й засоби досягнення цілей, реалізувати свої власні потреби та інтереси. Проте будь-яке порушення, часом досить незначне, може негативно позначитися на психічному розвитку дітей, викликаючи певні обмеження й специфічні особливості пізнавальної діяльності і деформуючи становлення особистості.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки є особливою системою навчання, що охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес відповідно до потреб учнів усіх груп та категорій (Колупаєва А.А., Таранченко О.М.). З цією метою кожний навчальний заклад має створити у себе такі умови, щоб відповідати потребам дитини з різними порушеннями психофізичного розвитку, адже доведено, що дитина з будь-якими порушеннями розвитку потенційно може сприймати світ, в якому вона проживає, проте, якщо вона фізично не в змозі дістатися сходами до класу, адже не побудовано пандусу, свої інтелектуальні здібності їй буде розкрити набагато важче.

Провідним фактором сприяння інклюзивній освіті має стати підготовка педагогів. «Обов'язковими є постійний самоаналіз, самоудосконалення, глибоке знання дітей групи, про яку йде мова».

Студенти мають оволодіти як ґрунтовними знаннями щодо методик особистісно орієнтованої психології та педагогіки, виховання і навчання дітей з особливими потребами, так і вміти розрізняти та враховувати відмінності у роботі із дошкільниками, які мають особливі фізичні та психічні потреби, у викладанні предметів шкільного курсу різному контингенту школярів; вчитися будувати корекційно-педагогічний процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, структури порушення, спираючись на традиційні принципи і методи спеціальної психології і педагогіки, а також

використовуючи сучасні психолого-педагогічні технології [6].

Необхідність успішного вирішення цих питань потребує формування у студентів психолого-дидактичних, спеціально-дефектологічних вмінь, розвитку професійної самосвідомості, психологічної культури, досконалого володіння психологічними технологіями. Найвищими мають стати як рівень освіти, так і особистісні якості – толерантність, емпатія, життєва мудрість, шляхетність. Особливу увагу варто приділити способам збереження психічного здоров'я майбутніх фахівців, які працюватимуть в умовах інклюзивної освіти.

Важливо приділяти увагу емоційному інтелекту студентської молоді. «Емоційний інтелект передбачає наявність певного комплексу знань, умінь, навичок, що дозволяють відчувати, попереджати небезпечний вплив на психіку ситуацій, які виникають у процесі психолого-педагогічної діяльності, уміння корегувати як свій стан, так і психічну напруженість, надмірну агресію, стрес учнів» [5, с. 220].

«Емоції та почуття здійснюють сигнальну та регулювальну функції, спонукають людину до знань, праці, вчинків або стримують її» [4, с. 211]. Попередити емоційний дискомфорт, створити позитивну мотивацію, підтримувати на належному рівні активність і самостійність особистості, формувати вміння довільно спрямовувати увагу на власні емоційні відчуття, наслідувати вираження емоцій, розуміти емоційні стани інших, саморегулювати власну поведінку допомагають продуктивні методи корекції емоційного стану, психогімнастика, сюжетно-рольові ігри, неструктуровані ігри, арт-терапія, групові рухливі ігри.

Особливе місце в житті людини займають естетичні почуття. С. Максименко пише: «Естетичні почуття – це відчуття краси в явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків і рухів. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія пов'язані з почуттям приємного, насолодою, яка глибоко переживається та облагороджує душу. Ці почуття викликають твори мистецтва. Не тільки в мисленні, а й у почуттях людина утверджує себе у предметному світі.

Залежно від рівня загальної та мистецької культури люди по-різному відгукуються на красу. Одні глибоко переживають гармонійно виражені ритм і риму, переходи та взаємопереходи кольорів, звуків, форм та рухів, інші не відчують цієї гармонії й захоплюються грубими, різкими звуками, безладними рухами, випадковими поєднаннями кольорів.

Естетичні почуття тісно пов'язані з моральними. Вони облагороджують особистість, сповнюють її високими прагненнями, утримують від негативних вчинків».

Великий емоційно-творчий потенціал мають національне та світове мистецтво: фольклор, театр, музика, музеї, образотворча діяльність, кінематограф, література, декоративно-ужиткове мистецтво, природа. «Кожна вікова група потребує особливого догляду, виховання. У народі завжди хвалять матір, яка постійно розмовляє з немовлям, співає пісень, адже це з раннього віку розвиває розумові здібності дитини. Схильність дітей до наслідування старших дуже рано починає виявлятися і їхніх іграх та іграшках. У давнину іграшки виготовляли з дерева, глини, парафіну, полотна тощо. Робили їх батьки, рідні або купували на ярмарках. Часто іграшки, виготовлені народними умільцями, є довершеними мистецькими творами. Такі іграшки сприяють формуванню естетичних смаків».

Збагатити знання і досвід студентів має дослідження творчої спадщини видатних всесвітньо відомих педагогів, які обґрунтували і впровадили методи мистецтва та арт-терапії на практиці. Наприклад, німецьким педагогом, теоретиком дошкільного виховання Фрідріхом Фребелем описано ряд психотерапевтичних методик, які сьогодні активно впроваджуються у корекційній діяльності. Серед них – «Ігри в подорожі». Це ігри, що дають можливість створювати і вправляти самостійну здатність рухатися і ходити: це – освітні подорожі, це – ігри, що дають багатий запас спостережень і досвіду. Гра називається «Мала бажало б також подорожувати». Діти стоять при цьому в колі: м'ячик подорожує від однієї дитини до другої і таким чином збуджує і в самій дитині охоту подорожувати; це можна помітити по самих дітях, навіть по кожній окремій дитині [5]. Іншою грою, описаною Ф. Фребелем, який вивів взаємне відношення, місце зіткнення в житті хороводу й центрального його пункту, є хороводний танок. «Прекрасною грою є танок з переплітанням. Так само і танок хвиль, як я назвав його для різноманітності через деяку подібність, є для дітей забавною грою... Подібно до того як ця гра зображує спіральну лінію, що закручується, а потім знову розпускається, точнісінько так можна в іншій грі утворити зірку».

Актом творчості, що дозволяє дитині відчутти і зрозуміти саму себе, вільно висловлювати свої почуття і думки, звільнитися від конфліктів і сильних переживань, розвинути емпатію, бути самою собою, мріяти і надіятися на краще, зняти напругу, є малювання. На думку Ф. Фребеля,

«...малювання, як цілком творча діяльність людини, повинно проходити через усвідомлення, повинно супроводитися усвідомленням. Але і те й друге, у свою чергу, має початок у мові й виходить із слова; тому й малювання повинно пов'язуватися з словом, яке вказує (пояснює) і доводить (пробуджує свідомість). Але оскільки й тут діяльність дитини проходить через... почуття приємного, прекрасного й справедливого, то малювання повинно супроводитися не лише вимовленим словом, а також і словом пісні, тобто повинно вести до істинного й прекрасного».

Під час корекції емоційних відхилень, страхів, розладів рухів і мовлення, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці, під час проблем спілкування може бути корисною музикотерапія. Музика позитивно впливає на емоційно-психічний стан, що сприяє розвитку уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, тобто тих психічних процесів, що забезпечують пізнавальну діяльність. Спеціальний корекційний вплив на дитину за допомогою читання спеціально підібраної літератури з метою нормалізації або оптимізації її психічного стану здійснює бібліотерапія. Танцювальна терапія впливає на розвиток усвідомлення власного тіла, створення позитивного образу тіла, розвиток навичок спілкування. Для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з оточуючим світом успішно використовують казкотерапію. Лялькотерапія покращує соціальну адаптацію, під час корекційної роботи зі страхами, заїканням, порушеннями поведінки, а також під час роботи із дітьми, що мають емоційні травми.

Використання різноманітних форм, методів та засобів мистецтва є доцільним під час лекційних та практичних занять. Під час вивчення теми «Діти з порушеннями зору» майбутнім фахівцям у якості самостійної роботи за доцільне вважаємо прочитати повість В. Короленка «Сліпий музикант», переглянути художній фільм, що знято за цим твором, проаналізувати особливості адаптації дитини із порушеннями зору в оточуючому середовищі, художньо інтерпретовані у цих творах; ознайомитися із поезіями Е. Асадова, скульптурами Ліни По, музикою Стіві Уандера, художнім фільмом «Запах жінки», написати психолого-педагогічне есе на тему: «Долаючи темряву».

Під час вивчення теми «Психологічні особливості дітей із аутизмом» студенти аналізують кінофільм «Людина дощу» та з'ясовують, які особливості аутичних дітей знайшли художнє втілення в образі головного героя.

Особливості розвитку людей зі складними порушеннями яскраво ілюструє біографічно-творча спадщина О. Скороходової.

Часто предметом дослідження представників різних видів мистецтва ставали люди із порушеннями розвитку. Вони надихали митців силою своєї волі, характеру. Неодноразово фламандський художник Пітер Брейгель Старший (біля 1525-1569) у своїх жанрових роботах зображував осіб, тіло яких несе відбиток нездоров'я. Митця цікавить не стільки фізичне порушення, скільки психологія і поведінка людей, які відрізняються світоглядом, манерами від здорових. У його творах відсутня іронія, а мають місце, швидше за все, сум та співчуття до тяжкості суворого ставлення світу до людей, які відрізняються від інших. Так, за рік до смерті художником намальовано картину «Каліки» (1568), його останню велику роботу, що зараз зберігається у Луврі.

Під час навчання студенти мають оволодіти знаннями щодо психолого-педагогічного впливу мистецтва на людину та технологіями ефективного використання арт-терапії. За словами І. Беха: «Відтак, у освітньому процесі вся сукупність образотворчих знань, умінь, навичок повинна викладатися, усвідомлюватися і застосовуватися як засіб, необхідний для вирішення студентом задач творчого характеру, тобто розвиток у нього творчого початку, творчої особистості, емоційно-естетичної відгукливості. Значний вплив у цьому плані можуть здійснити на студента і твори мистецтва і саме його багаторічне перебування у художньому середовищі».

Використання творів мистецтва у якості ілюстративного матеріалу, з метою підвищення ефективності навчального процесу є цілком доцільним, на нашу думку, адже таким чином розвивається мислення студентів, підвищується їхній культурний рівень, створюються нові знання, нові зв'язки, художні образи, до навчального процесу додається більше творчості.

Робота в умовах інклюзивної освіти, із дітьми, які мають порушення розвитку, потребує особливого складу душі, енергії, розуміння фізичного і душевного болю, емпатії та толерантності, оптимізму, віри у доброту, у краще, особливої делікатності, вміння ефективно організовувати діяльність та спілкування у колективі здорових ровесників, регулювання емоційного стану, успішну роботу з батьками різних груп дітей.

Незалежно від своєрідності психофізичного розвитку діти впливають на стан психологічного здоров'я своїх педагогів. Взаємодія з особливими учнями унаслідок суб'єктивно-об'єктивних причин може більш

істотно впливати на виникнення і розвиток симптомів психічного вигорання, ніж робота з дітьми, які нормально розвиваються. Спеціалісти, які працюють із дітьми з особливостями розвитку, виконують надзвичайно важливі завдання, сприяючи соціальній адаптації та суспільній інтеграції, формуванню особистості дітей із різними групами порушень. Тому майбутні фахівці мають не тільки оволодіти основами фахових предметів, але й навчитися власній емоційній саморегуляції, творчим підходам до майбутньої діяльності. Засобом для вирішення цих завдань також може стати використання творчого потенціалу мистецтва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток особистості студента і формування його готовності до майбутньої професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти є ключовими у теорії і практиці педагогічної роботи сучасного вищого навчального закладу.

Під час підготовки сучасних фахівців принциповим є запровадження сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку, оскільки ефективність інклюзивної освіти залежить від правильного психолого-педагогічного супроводу цих дітей, який забезпечують вчителі-дефектологи, вихователі дошкільних установ, педагоги, психологи.

Значний потенціал для виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку в умовах інклюзивної освіти має мистецтво. Під час підготовки студентів до діяльності в умовах інклюзивної освіти можуть бути використані його різноманітні форми, методи та засоби.

За умов ефективного використання мистецтво стає важливим фактором сприяння інклюзивній освіті, здійснює великий психотерапевтичний вплив, впливає на емоційну сферу, виконує комунікативну, регулятивну, катарсичну функції, сприяє профілактиці синдрому вигорання, збереженню психічного здоров'я усіх учасників психолого-педагогічного процесу.

Подальші наукові розвідки передбачено спрямувати на дослідження особливостей використання національних засобів мистецтва під час підготовки студентів до діяльності в умовах інклюзивної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховний простір у розвитку особистості. *Вища освіта України*. №3 (додаток 1). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». 2012. Т. 1. С. 56-67.
2. Боров Ю. Б. Эстетика: Учебник. М.: Высш. шк., 2002. 511 с.
3. Лозко Г. С. Українське народознавство. К.: Зодіак-ЕКО, 1995. 368 с.

4. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене та доповнене. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. 272 с.

5. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. [від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової]. К.: Вища шк., 2004. 511 с.

6. Малишевська І. А. Педагогічні технології інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. Умань: Візаві, 2016. 112 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2012). Vykhovny prostir u rozvytku osobystosti [Educational space in personality development]. *Vyshcha osvita Ukrainy* 3 (dodatok 1). Tematichny vypusk Pedagogika vyshchoyi shkoly: metodologiya, teoriya, tehnologiyi. T.1. S. 56-67.
2. Borev, Yu. B. (2002). Estetika [Aesthetics]: Uchebnik. M.: Vyssh. shk., 511 s.
3. Lozko, G. S. (1995). Ukrayinske narodoznavstvo [Ukrainian ethnology]. K.: Zodiak-EKO, 368 s.
4. Maksymenko, S. D. (2004). Zagalna psykholohiya [General Psychology]: Navchalny posibnyk. Vydannia drugе, pereroblene ta dopovnene. Kyiv: Tsentр navchalnoyi literatury. 272 s.
5. Hrestomatiya z istoriyi doshkilnoyi pedagogiky (2004) [Textbook on the history of preschool pedagogy]: Navch. Posib. vid uporiadnykiv, vstupni narisy ta uporiadkuv. Z. N. Borysovoyi, V. U. Kuzmenko; Za zag. red. Z. N. Borysovoyi. K.: Vyshch. shk. 511 s.
6. Malyshevska, I. A. (2016). Pedagogichni tehnologiiinklyuzyvnoyi osvity [Pedagogical technologies of inclusive education]: navch.metod.posibnyk. Uman : Vizavi. 112 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

СНІСАРЕНКО Ірина Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: англійська мова професійного спрямування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraiвна – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

SNISARENKO Iryna Yevheniivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Donetsk State University of Internal Affairs.

Research interests: English for specific purposes.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 37.032; 796.011.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-133-140

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри арійно-рятувальної,
професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму
Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна –

старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього
середовища та здорового способу життя
Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>
e-mail: mte68@ukr.net

МАХНО Вікторія Вікторівна –

викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища
та здорового способу життя
Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>
makhnovika0701@gmail.com

ЗАНЯТТЯ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕФЦИТУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У даній статті представлено теоретичний аналіз особливостей сучасної фізичної підготовки майбутніх фахівців і члєхів підтримки рухової активності студентської молоді. Обґрунтовано, що активізація студентів до самостійних занять фізичними вправами має використовувати різноманітні інноваційні фізкультурно-оздоровчі технології, сучасні форми та методи навчання – інтегровані заняття, інтерактивні форми навчання, використання інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційні підходи до оцінювання соматичного здоров'я. Доведено, що ефективність самостійної роботи студентів досить низька, вона супроводжується підвищеними тимчасовими витратами, як студентів на її виконання, так і викладачами на контроль за її виконанням.

Важливу роль у підвищенні продуктивності праці студентів, при самостійній роботі відіграє методичне забезпечення навчального процесу. Наразі особливого значення набуває процес розробки і впровадження в педагогічну практику досконалішої методики фізичного виховання, яке охоплює фізіологічну, психологічну, соціальну та педагогічну сторони та забезпечує підвищення якості навчально-виховної роботи, активізує пізнавальну діяльність студентів, розвиває їх розумові і фізичні здібності. При цьому важлива роль відводиться формуванню у студентів умінь і навичок самостійної роботи. Встановлено, щоб досягнути оздоровчого ефекту в процесі самостійного виконання фізичних вправ можна лише при дотриманні основних принципів: систематичності, поступовості, адекватності і різнобічної спрямованості тренувань. Таким чином запропонована технологія підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю має бути комплексною з використанням великої кількості засобів і методів впливу на особистість. Залучення жездобувачів вищої освіти до самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю передбачає застосування комплексу виховних впливів, розробки програми занять, співвідношення засобів тренування, дозування навантажень і є засобом формування у студентської молоді потреби до систематичних занять фізичною культурою на базі створення умов про здоровий спосіб життя.

Ключові слова: фізична підготовка, рухова активність, фізкультурно-оздоровча діяльність, фізкультурно-оздоровчі технології, заняття фізичною культурою.

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor Department of Emergency and Rescue,
Professionaly-Applied Physical Training and Tourism,
light Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna –

Senior Lecturer of the Department of Ecology,
Environmental Protection and healthy lifestyle
of the Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>
e-mail: mte68@ukr.net

МАХНО Viktoriya Viktorivna –
Lecturer at the Department of Ecology,
Environmental Protection and Healthy Lifestyle
of the Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>
makhnovika0701@gmail.com

PHYSICAL EDUCATION LESSONS IN THE PROCESS OF SOLVING THE PROBLEM OF MOTIVE ACTIVITY DEFICIT OF YOUTH STUDENTS

This article presents a theoretical analysis of the features of modern physical training of future specialists and ways of supporting the motor activity of student youth. It is justified that the activation of students for independent physical exercises should use a variety of innovative physical culture and health technologies, modern forms and methods of learning - integrated classes, interactive forms of learning, the use of information and communication technologies, innovative approaches to assessing somatic health. It has been proven that the effectiveness of students' independent work is quite low, it is accompanied by increased time costs, both of students for its implementation, and of teachers for monitoring its implementation.

Methodical support of the educational process plays an important role in increasing the productivity of students, during independent work. Currently, the process of development and introduction into pedagogical practice of a more advanced method of physical education, which covers the physiological, psychological, social and pedagogical aspects and ensures the improvement of the quality of educational work, activates the cognitive activity of students, develops their mental and physical abilities, is of particular importance. At the same time, an important role is assigned to the formation of students' abilities and skills of independent work. It has been established that it is possible to achieve a health-improving effect in the process of independent performance of physical exercises only by observing the main principles: systematicity, gradualness, adequacy and versatile orientation of training. In this way, the proposed technology of training cadets for independent classes in physical culture and health activities should be complex with the use of a large number of means and methods of influencing the personality. Involvement of cadets in independent classes in physical culture and health activities involves the application of a complex of educational influences, the development of a program of classes, the ratio of training tools, the dosage of loads and is a means of forming the need for systematic physical education classes in student youth based on the creation of ideas about a healthy lifestyle.

Key words: physical training, motor activity, physical culture and health activities, physical culture and health technologies, physical education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних нестабільних соціально-економічних умовах та наростаючого навантаження на нервову систему й психіку людини залишатися здоровим проблематично, якщо немає внутрішньої мотивації до здорового способу життя. Сучасний стан навчального процесу у ВНЗ – це процес розумового перевантаження, комп'ютеризації, невисокої культури харчування, низького рівня рухової активності, що провокує зниження здоров'я студентської молоді [4]. Така ситуація викликає занепокоєння, оскільки здоров'я молодого покоління є фундаментом його подальшого благополуччя в житті, конкурентоспроможністю на ринку праці, а здорова молода особистість – запорукою стабільного розвитку нашої країни. У зв'язку з цим сучасне суспільство ставить питання про ціну освітніх результатів і вимагає створення такої системи освіти, яка не лише виховувала б освічену культурну людину, висококваліфікованого фахівця, але й зберігала б і зміцнювала його здоров'я [4].

Фізичне виховання завжди було важливою складовою здорового способу життя студентської молоді. Вчені наголошують, у зв'язку з гіподинамічним характером життєдіяльності здоров'я студентів має

тенденцію до погіршення [3, с. 82]. Що стосується взаємозв'язку між здоров'ям та способом життя, то він найбільш повно представляється як оптимальна рухова активність, спрямована на загартування організму, боротьбу зі шкідливими звичками, зміцненням здоров'я та профілактикою факторів ризику [1, с. 6-9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Рухова активність – це частка способу життя й поведінки людини. Поняття «рухова активність» містить у собі сумарний обсяг рухів, які виконує людина впродовж своєї життєвіяльності. Достатній рівень рухової активності студентів є основою належного розвитку організму (Г. Л. Апанасенко, 1992; С. А. Савчук, 2002; Є. О. Котов 2003). Низький рівень рухової активності негативно впливає на більшість функцій організму (Н.І. Фалькова, 2002; І.Р. Бондар, 2000; В.І. Філінков, 2003), є чинником зниження працездатності, погіршення стану здоров'я і виникнення нових хвороб [10].

Вивчення динаміки фізичного розвитку, фізичної підготовленості і стану здоров'я студентів за весь період навчання у закладі вищої освіти показує, що у старшокурсників, які не відвідують обов'язкові заняття з фізичного виховання і не займаються самостійно фізичними вправами, чітко

проявляється зниження фізичної працездатності й погіршення самопочуття (І.Ф. Чернобаб, Г.П. Грибан, М.М. Чубаров, 1990; Г.П. Грибан, Ф.Г. Опанасюк, 1998).

Чималу роль в оптимізації цієї ситуації відіграє підвищення мотивації до використання засобів фізичної культури в повсякденному житті, у тому числі до занять з фізичного виховання як академічних, так і самостійних і вибір адекватних засобів компенсації дефіциту повсякденної рухової активності. Упродовж останніх років багато дослідників зверталися до теми формування інтересу студентів до процесу фізичного виховання як одного з чинників, що впливають на активізацію рухової активності й підвищення ефективності фізкультурно-оздоровчих занять зі студентською молоддю [3]. Запропоновано підходи до організації занять з фізичного виховання студентів, орієнтовані на формування валеологічних цінностей на базі використання адекватних засобів і методів фізичної культури (І. В. Павлова, 1999; В. В. Садовникова, 2005; Т. В. Антонова, 2005); запропоновано моделі спортивно-оздоровчої діяльності студентів на підставі корекції організації процесу фізичного виховання у вузах (А. І. Драчук, 2001; С. М. Канішевський, 2007); розроблено структурно-функціональну модель теоретико-методичного забезпечення фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів (В. С. Білогур, 2002); обґрунтовано методичку нормування навантажень різної спрямованості на підставі врахування індивідуальних інтересів і рівня фізичного стану студенток, які займаються оздоровчою аеробікою (С. В. Добровольська, 2005); запропоновано новий підхід до розподілу студентів на групи для занять фізичним вихованням на підставі розроблених модельних характеристик різних рівнів фізичного здоров'я (Л. П. Долженко, 2007).

У той самий час фахівці продовжують відзначати дефіцит рухової активності студентів, низький рівень фізичної підготовленості й фізичного здоров'я, що свідчить про відсутність педагогічних умов реалізації потребно-мотиваційного підходу до організації фізичного виховання у закладі вищої освіти (Т. В. Антонова, 2005; Л. В. Закурін, 2005; Л. І. Лубишева, 2005; С. В. Королінська, 2007 та ін.).

Тому, необхідно підкреслити, що процес навчання сам по собі є гіподинамічним, отже енергетичні витрати організму менші за фізіологічну норму. За останні роки відбулося скорочення обсягу навчальних годин з дисципліни «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах. Це призвело до зниження ролі фізичної культури у формуванні особистості майбутніх фахівців, зменшення

рухової активності студентів, погіршення стану їх здоров'я (І. Р. Бондар, 2000). Як наслідок, у закладах вищої освіти України в 2,5 рази збільшилася кількість спеціальних медичних груп. За даними різних авторів, до 90% учнів і студентів мають відхилення в стані здоров'я, 30–50% – незадовільну фізичну підготовленість (О. Д. Дубогай, В. І. Завацький, 1995; С. О. Котов, 2003; О.О. Малімон, 2016; П.М. Оксьом, 2021). Таким чином, перед науковцями і викладачами вищої школи виникає необхідність пошуку та розвитку таких методик проведення занять зі студентами, які б сприяли підвищенню рівня рухової активності та поліпшенню функціональних можливостей організму.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз особливостей сучасної фізичної підготовки майбутніх фахівців і шляхів підтримки рухової активності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фізична активність – обов'язкова умова нормального функціонування людського організму. Брак руху так само небезпечний для людини, як нестача кисню, вітамінів і мінеральних речовин [9]. Для підтримання оптимальних фізичних та психічних якостей необхідна постійна рухова активність, що насамперед впливає на обмінні процеси в організмі. Фізичне тренування сприяє збереженню здоров'я, підвищує стійкість організму до несприятливих факторів навколишнього середовища, збільшує резервні сили організму, що дозволяє переносити більш значні фізичні та психічні навантаження [11].

На сьогодні модернізація освіти вбачає автономію навчальних закладів, що на місцях розцінюється як спроба виходити з кризи шляхом посилення дріб'язкового керівництва і контролю за процесом фізичного виховання, замість розробки його принципово нової методології. Зменшення навчального навантаження з фізичного виховання, перехід на факультативні форми рухової активності є загрозою для здоров'я і професійної підготовки фахівців, що спонукає до пошуку нових освітніх і виховних технологій. Одним із пріоритетних напрямків діяльності кафедри фізичного виховання є формування у студентської молоді потреби до самостійних і систематичних занять фізично-оздоровчою діяльністю.

Проблема дефіциту рухової активності та нестримне погіршення стану здоров'я студентської молоді, за даними, опублікованими в спеціальній літературі, є однією з актуальних проблем охорони здоров'я і фізичного виховання в Україні [4; 8]. На сьогодні, за інформацією ВООЗ, діти вже з 2 років хворі на гіподинамію. Нові

рекомендації, які публікуються в рамках кампанії боротьби з ожирінням і епідемією діабету, мають на меті переконати батьків заохочувати фізичну активність дітей, слідкувати за їх повноцінним сном і максимально обмежити вплив цифрових пристроїв. За словами Juana Willumsen (технічний координатор Всесвітньої організації охорони здоров'я в департаменті з профілактики неінфекційних захворювань) «нам дійсно потрібно повернути гру і здоровий сон для дітей. Фізична активність і якісний відпочинок маленьких дітей допоможуть їм зростати фізично і психічно здоровими». Стан здоров'я і його залежність від рівня рухової активності – важливий аспект загальної проблеми гіпокінезії під час навчання у ЗВО, пов'язаний зі значними змінами в способі життя: психоемоційними перевантаженнями, нерегулярним і незбалансованим харчуванням, необхідністю працювати у вечірній час, новими між особистісними стосунками з однолітками тощо [5]. Студентське середовище є несприятливим для формування навичок здорового способу життя, сприяє розповсюдженню шкідливих звичок, наслідки яких не усвідомлюються студентами. Один із таких наслідків – хвороби, які призводять до пропусків занять. Спосіб життя студентів у нашій країні насичений цілою низкою чинників, які погіршують здоров'я, серед них: значні навчальні й емоційні перенапруження, зниження рухової активності, надлишок інформації тощо.

Значення фізичної культури в навчальному процесі студентської молоді вищих освітніх закладів висвітлено в працях багатьох науковців, як визначальний чинник підготовки якісного спеціаліста [4].

Основними завданнями сучасного освітнього закладу є створення безпечного освітнього середовища для формування особистості студента впродовж його навчання, формування в нього свідомого ставлення до власного здоров'я, оволодіння здоров'язбережувальними технологіями та підготовкою до професійної діяльності. Першочергове значення фізичного благополуччя для здоров'я людини безсумнівне, але в даний час воно стає особливо актуальним. Пов'язано це з погіршенням стану здоров'я в шкільному віці, з гіпокінезією, з труднощами адаптації до підвищених розумових навантажень. Наша держава на найвищому рівні визначає, що кожна шоста дитина в Україні народжується з відхиленнями у здоров'ї, а за час навчання школярі втрачають щонайменше третину свого здоров'я: погіршується слух, зір, постава; зростає кількість випадків невротичних

розладів, захворювань травної системи тощо [8].

ВООЗ заявляє, що діти вже у 2 роки хворі на гіподинамію і виступає проти дозволу маленьким дітям дивитися телевизор або гратися зі смартфоном. В нових рекомендаціях, які публікуються в рамках кампанії боротьби з ожирінням і епідемії діабету, головною метою є переконання батьків заохочувати фізичну активність дітей, слідкувати за їх повним сном і максимально обмежити вплив цифрових пристроїв. Ця стратегія повинна не тільки забезпечити нормальний розвиток немовлят, але і допомогти сформувати здорові звички, які впливають на подальше життя людини.

Зруйнована шкільна фізкультурна освіта нездатна впливати на формування соціально-психічних структур молоді, втрачає свою значимість і для державної сфери освіти. Більше того, останнім часом, з відомих причин, почав втрачати свою актуальність і попит на фізичний потенціал молоді з боку військових та виробничих структур. Як наслідок, шкільне фізичне виховання зі спрямуванням на фізичну підготовленість до праці і служби у війську теж втрачає реальну значимість. І як результат у ВОЗ нормативне забезпечення фізичного виховання у запропонованих стандартах навчальної документації і тестах непосильне для значної частини студентів, особливо для тих, які не отримували відповідного виховання в родині, попередньому навчальному закладі. Тому їх повсюдне застосування ймовірно стає відображенням низької фізичної підготовки студентів і швидше дратує, ніж спонукає до самовдосконалення. Медичне забезпечення ускладнене через економічні проблеми. Збільшується кількість осіб із послабленим здоров'ям і відхиленнями у фізичному та психологічному розвитку. Кадрове забезпечення фізичного виховання стримується традиційно авторитарним проведенням занять, що викликає негативне ставлення студентів до викладача та предмету, а також відсутністю престижу працівника фізичної культури [5].

Непривабливість фізичних вправ у студентському середовищі пояснюється відсутністю умінь, навичок та досвіду рухової активності, нерівноцінною збалансованістю фізичного і розумового навантаження, відсутністю можливості надання особистісно-орієнтованого вибору видів рухової активності, незадовільною діагностикою психофізіологічних станів студентів тощо. Шляхом до розв'язання проблеми активізації процесу фізичного навчання у ЗВО є затвердження прикладної значущості оздоровчої функції фізичної підготовки, обґрунтування мотивованої діяльності з конкретними прикладами реальної корисності певних вправ. Запропоновані вправи мають

бути диференційовані залежно від стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку, професійно-трудової орієнтації в родині і школі при адаптації до умов вищого освітнього закладу. Пріоритет оздоровчого спрямування особистості зумовлює значимість фізичної культури та професійно-прикладного фізичного виховання, що вимагає систематичного вивчення намірів і поведінки студентів та викладачів для ефективної зміни перебігу навчального процесу [8].

Відчуття власного стану – перша ознака самостійної психодіагностики, початкова інформація для самоорганізації. Стан тіла, організму оцінюється психологічно, тобто усвідомлюється, як сприятливий або не сприятливий. Людину не можна змусити бути досвідченою. Це ж стосується і здоров'я. Отже найпершою вимогою самостійної освіти вважається не примус до діяльності, а довіра, на підставі якої може виникнути особиста відповідальність за конкретну поведінку. Так, самостійне виконання фізичних вправ, за умов неминучого та об'єктивного контролю результатів, спонукає дотримуватися дисципліни та незаперечної особистої відповідальності, оскільки результати засвідчуватимуть позитивні або негативні зрушення у стані здоров'я або фізичному досвіді студента [4].

Активізація студентів до самостійних занять фізичними вправами має використовувати різноманітні інноваційні фізкультурно-оздоровчі технології, сучасні форми та методи навчання – інтегровані заняття, інтерактивні форми навчання, використання інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційні підходи до оцінювання соматичного здоров'я. Наші дослідження показали, що ефективність самостійної роботи студентів досить низька, вона супроводжується підвищеними тимчасовими витратами, як студентів на її виконання, так і викладачами на контроль за її виконанням.

Важливу роль у підвищенні продуктивності праці студентів, при самостійній роботі відіграє методичне забезпечення навчального процесу. Наразі особливого значення набуває процес розробки і впровадження в педагогічну практику досконалішої методики фізичного виховання, яке забезпечує підвищення якості навчально-виховної роботи, активізує пізнавальну діяльність студентів, розвиває їх розумові і фізичні здібності. При цьому важлива роль відводиться формуванню у студентів умінь і навичок самостійної роботи.

Основи процесу самовиховання мають фізіологічну, психологічну, соціальну та педагогічну сторони. Фізіологічною основою самовиховання є саморегуляція вищої нервової

діяльності. Вища нервова діяльність людини є найдосконалішою з усіх відомих самоналаштованих та саморегульованих систем. Процес вищої нервової діяльності є поєднання безумовних та умовних рефлексів, які вступають у взаємодію з іншими психофізіологічними процесами. Одним з проявів цієї взаємодії, який здійснюється на порівняно високому рівні розумової діяльності, і є цілеспрямоване самовиховання [11].

Психологічною основою самовиховання є збалансування (в інтересах людини та навколишнього середовища) процесів збудження і гальмування.

Уся психічна діяльність людини є тими чи іншими проявами цих двох провідних процесів, їх комбінації і взаємодії складають основу розвитку психічного типу та зміну станів особи. Зокрема, єдність фізичних (матеріальних) і психічних (духовних) факторів викликає у людини потребу в розвитку збуджуючої активності при пасивному темпераменті, або, навпаки, – розвитку гальмуючої стриманості при надмірно активному темпераменті.

Самовиховання водночас і розвиває позитивні риси характеру, удосконалює процес переробки інформації (сприймання, пам'ять, увагу, відтворення).

Отже, з психологічної точки зору, самовиховання з використанням фізичних вправ є ефективною системою удосконалення людиною основних психічних процесів, зовнішніх проявів її життєздатності. Соціальною основою самовиховання є визначення людиною своєї ролі в контактних колективах та прагнення до її поліпшення. Взаємодія особи і колективу, організованого чи випадкового, в основному залежить від інтелекту, духовного, трудового і фізичного потенціалу індивідуума. Соціальне самовиховання є один із засобів активізації дій людини в суспільстві [11].

Педагогічною основою самовиховання є взаємозв'язок між процесом зовнішнього виховання і самовихованням. Виникнення свідомого прагнення до самовиховання є наслідком попереднього зовнішнього виховання. Адже зовнішнє виховання – це прояв об'єктивного впливу суспільства на індивідуум через суб'єктивну діяльність вихователів. Проте на перших етапах виховання ці зусилля (педагогів, батьків, громадських організацій, ЗМІ) нерідко стикаються з пасивними формами сприйняття, інколи з протидією особи або з нерозумінням нею вимог і цілей вихователя. В цих випадках виникає невідповідність свідомості та поведінки, яка має безліч конкретних відтінків. Педагогічний аспект при цьому виступає як результат і умова правильно організованого

виховання, в якому формуються соціальне та особистісно значущі цілі, стимули, мотиви, якості, створюються сприятливі умови, необхідні для успішної роботи над собою. «Щоб викликати правдиву потребу у заняттях фізичними вправами, слід усвідомити всі позитивні впливи, які дає систематична рухова активність, і всі негативні наслідки рухової бездіяльності. Необхідно змінити власну думку щодо цієї проблеми, підійти до її розуміння з позитивної точки зору.

На початку не слід вимагати від себе абсолютної дисципліни і необхідності у фізичній активності як прикрий обов'язок, це викликає додатковий стрес, постарайтесь її полюбити. Наперекір загальноприйнятим переконанням, усе, що сприяє здоров'ю, цілком не мусить бути неприємним. Здоров'я також може бути смачною, а рухова активність – давати кращі враження, ніж пасивний відпочинок. Цього можна навчитись, вибираючи таку форму фізичної активності, таке місце для проведення тренування і таке товариство, які нам до вподоби. Після певного часу виявиться, що фізичне навантаження, яке колись було для нас мукою, викликає задоволення, стало для нас стійкою навичкою. Досвід показує, що до бігу можна сильно прив'язатися, і відчувати від такого на перший погляд – нудного навантаження, радість, приємність і задоволення. Очевидно, що це – вищий ступінь «втасмичення», якого можна досягнути лише систематичною тривалою працею, деколи навіть кількарічною, хоча в окремих випадках вже після кількох місяців занять людина починає відчувати «голод за навантаженням» [11]. Прийняття цінності здоров'я як домінанти орієнтує студентів на збереження та зміцнення здоров'я свого і оточуючих, успішної адаптації в освітньому та соціальному просторі, розвитку творчих здібностей, реалізацію особистісного потенціалу.

Проведені нами анкетування дозволили визначити вихідний рівень психофізичного стану студентів I курсів. На основі аналізу анкетування нами було визначено та запропоновано студентам I курсу співвідношення засобів оздоровчого тренування, як на одному занятті, так і на більш тривалі проміжки часу (табл. 1). Індивідуальні комплекси фізичних вправ для самостійної роботи в домашніх умовах направлені на розвиток у студентів особистого інтересу і позитивних емоцій, активізації рухової діяльності.

Як видно з таблиці, найбільший відсоток часу стосовно до загальної тривалості занять припадає на розвиток витривалості, сили і силової витривалості. Першочергову роль в оздоровчому тренуванні відіграють силові

вправи, що формують необхідну м'язову масу, яка функціонально забезпечує не тільки рухи тіла, але й виробництво енергії.

Таблиця 1

Співвідношення засобів різної спрямованості у процесі самостійних занять фізичними вправами здобувачів вищої освіти

Фізичні засоби	Спрямованість вправ		% від загальної тривалості
	Фізичні якості	Вплив на здоров'я	
Фізичні вправи переважно циклічного характеру, які проводяться неперервним методом протягом 10–30 хв з потужністю 60–70 % від макс. спож. кисню.	Витривалість (аеробний режим роботи)	Вдосконалюють стійкість органів і систем, поліпшують працездатність серцево-судинної і дихальної систем, позитивно впливають на загальний стан здоров'я.	40
Використання вправ швидко-силового і силового характеру. Величина навантаження досягає 80–85 % від максимальних величин. Кількість вправ не перевищує 5–10, а дозування – 3–6 повторів.	Сила і силова витривалість	Значно менше піддані серцево-судинним захворюванням, хворобам легень, ожирінню, діабету.	30
Комплексний підхід, який передбачає поєднання різноманітних навантажень, які залучають до роботи якомога більше м'язів.	Швидкість і витривалість	Вдосконалення органів і систем та всебічний фізичний розвиток.	5
Виконання вправ на реакцію, спортивні та рухливі ігри, змінювати навантаження, раціонально чергувати навантаження і відпочинок.	Спритність	Покращення працездатності, зменшення неврозів, психоемоційні перевантаження.	5
Вправи на гнучкість і розслаблення.	Гнучкість	Вдосконалення рухового і вестибулярного апарату.	10

Зважаючи на особливості фізичного стану студентів, нами запропоновано дозування силових навантажень. Для збільшення м'язової сили студентів з низьким фізичним станом необхідно виконувати силові вправи в 5–6 підходах. Кожна вправа має повторюватися 8–12 разів, тривалість відпочинку між серіями 1,5–3,0 хв. Вправи слід виконувати у повільному і середньому темпі. Студенти із середнім рівнем фізичного стану самостійно виконують вправи у 4–5 підходах із величиною обтяжень 10–15 разів, тривалістю відпочинку 1,0–2,0 хв, темп виконання – середній. Комплекси силових вправ доцільно чергувати з циклічними і швидкісними вправами, які розвивають швидкість та витривалість. Орієнтовний розподіл засобів оздоровчого комплексного тренування студентів протягом тижня подано в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл засобів оздоровчого тренування студентів

Дні тижня	Методи	Спрямованість вправ
Понеділок	Рівномірний, повторний, ігровий	Витривалість, спритність
Вівторок	Повторний, ігровий	Силові і швидкісно-силові якості, швидкість, гнучкість
Середа	Рівномірний, перемінний, повторний, ігровий	Витривалість, спритність
Четвер	Повторний, ігровий	Силові і швидкісно-силові якості, швидкість
П'ятниця	Рівномірний, повторний, інтервальний	Витривалість, швидкісна витривалість
Субота	Повторний, перемінний, ігровий	Силові якості, спритність гнучкість

Залежно від індивідуальних можливостей, а також графіка навчання набір вправ дозволяє дещо змінювати їх. Водночас спрямованість і черговість вправ повинна бути постійною. Запропоновані фізичні вправи та їх комплекси окрім оздоровчого спрямування мають на меті розвиток професійних психофізіологічних якостей, і відповідали наступним вимогам:

- можливість дозування та регулювання тренувального навантаження;
- активне функціонування переважної більшості скелетних м'язів;
- відносно проста техніка виконання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Для зниження захворюваності, покращання фізичного стану організму, підвищення розумової та фізичної працездатності має бути раціональне харчування, відмова від шкідливих звичок, гігієнічно обґрунтований режим тренування і відпочинку, правильно організовані заняття

фізичними вправами. Встановлено, щоб досягнути оздоровчого ефекту в процесі самостійного виконання фізичних вправ можна лише при дотриманні основних принципів: систематичності, поступовості, адекватності і різнобічної спрямованості тренувань. Таким чином запропонована технологія підготовки здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю має бути комплексною з використанням великої кількості засобів і методів впливу на особистість.

Залучення здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю передбачає застосування комплексу виховних впливів, розробки програми занять, співвідношення засобів тренування, дозування навантажень і є засобом формування у студентської молоді потреби до систематичних занять фізичною культурою на базі створення уявлень про здоровий спосіб життя. Розробка змісту фізичного виховання студентів являється другою частиною педагогічного експерименту і залежить від результатів, їхніх інтересів та потреб.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анікеев Д. М. Проблеми формування здорового способу життя студентської молоді. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. Проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 2. С. 6-9.
2. Благій О. Л. Рухова активність як фактор формування здорового способу життя учнівської молоді. *Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму*. Запоріжжя : матеріали III-ї міжнар. наук. практ. конф. КПУ, 2011. С. 27-28.
3. Волков В. Л. Основи теорії та методики фізичної підготовки студентської молоді : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2008. 256 с.
4. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів: [монографія]. Житомир: Вид-во «Рута», 2009. 594 с.
5. Годлевський П.М., Юськів С.М., Гузар В.М. Формування мотивації курсантів до занять з фізичного виховання. *Наук. матер. X міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дрогобич 16–17 травня)*. *Науковий часопис (11)*. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2019. С. 72-77.
6. Довгопол О.М. Оптимізація оздоровчо-фізкультурної активності студентів. Матеріали всеукраїнської конференції «Фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів: здобутки, проблеми та шляхи їхнього вирішення в контексті вимог Болонської декларації». Київ: ТОВ «Козарі», 2007. С. 82.
7. Захаріна Є. А. Формування мотивації до рухової активності у процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Київ, 2008. 18 с.
8. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посіб. Київ: Олімп. література, 2011. 224 с.

9. Несторова С.Ю. Адаптація організму молоді 18–20 років до фізичних навантажень аеробного та анаеробного спрямування в умовах різної метеоситуації. Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури і спорту. Львів. 2007. Вип. 11, т. 4. С. 196–200.

10. Ніколаєв С. Ю. Оптимізація рухової активності студенток залежно від психофізичних особливостей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів. 2004. 20 с.

11. Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи. Зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич: Коло. 2003. 636 с.

REFERENCES

1. Anikieiev, D. M. (2009). Problemy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi [Problems of forming a healthy lifestyle of student youth]. Pedahohika, psykholohiia ta med.-biol. Problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. № 2. S. 6-9.

2. Blahii, O. L. (2011). Rukhova aktivnist yak faktor formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchnivskoi molodi [Physical activity as a factor in the formation of a healthy lifestyle of student youth]. Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia, reabilitatsii, sportu ta turyzmu. Zaporizhzhia : materialy III-yi mizhnar. nauk. prakt. konf. KPU. S. 27-28.

3. Volkov, V. L. (2008). Osnovy teorii ta metodyky fizychnoi pidhotovky studentskoi molodi : navch. posib. [Basics of the theory and methods of physical training of student youth: teaching. manual]. Kyiv : Osvita Ukrainy. 256 s.

4. Hryban, H.P. (2009). Zhyttiedialnist ta rukhova aktivnist studentiv: [monohrafiia]. [Life activities and motor activity of students: [monograph]]. Zhytomyr: Vyd-vo «Ruta». 594 s.

5. Hodlevskiy, P.M., Yuskiv, S.M., Huzar, V.M. (2019). Formuvannia motyvatsii kursantiv do zaniat z fizychnoho vykhovannia [Formation of cadets' motivation for physical education classes]. Nauk. mater. X mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Drohobych 16–17 travnia). Naukovyi chasopys (11). Kyiv : NPU im. Drahomanova. S. 72-77.

6. Dovhopol, O.M. (2007). Optymizatsiia ozdorovcho-fizkulturnoi aktivnosti studentiv [Optimizing health and physical activity of students]. Materialy vseukrainskoi konferentsii «Fizyчне vykhovannia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv: zdotuky, problemy ta shliakhy yikhnoho vyrishennia v konteksti vymoh Bolonskoi deklaratsii». Kyiv : TOV «Kozari». S.82.

7. Zakharina, Ye. A. (2008). Formuvannia motyvatsii do rukhovoї aktivnosti u protsesi fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Formation of motivation for motor activity in the process of physical education of students of higher educational institutions] : avtoref. dys... kand. nauk z fiz. vykh. i sportu: 24.00.02. Kyiv. 18 s.

8. Krutsevych, T. Yu. (2011). Kontrol u fizychnomu vykhovanni ditei, pidlitkiv i molodi : navch. posib. [Control in the physical education of children, adolescents and young people: training. manual]. Kyiv : Olimp. literatura. 224 s.

9. Nestorova, S.Iu. (2007). Adaptatsiia orhanizmu molodi 18–20 rokiv do fizychnykh navantazhen aerobnoho ta anaerobnoho spriamuvannia v umovakh

riznoi meteosytuatsii [Adaptation of the body of young people aged 18–20 years to aerobic and anaerobic exercise in different weather conditions]. Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zb. nauk. pr. z haluzi fiz. kultury i sportu. Lviv. Vyp. 11, t. 4. S. 196-200.

10. Nikolaiev, S. Yu. (2004). Optymizatsiia rukhovoї aktivnosti studentok zalezchno vid psykho fizychnykh osoblyvostei [Optimization of motor activity of female students depending on psychophysical characteristics]: avtoref. dys. na zdotuttia nauk. stupenia kand. nauk z fiz. vykhovannia i sportu : [spets.] 24.00.02 «Fizychna kultura, fizyчне vykhovannia riznykh hrup naselennia». Lviv. 20 s.

11. Realizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia – suchasni pidkhody (2003). [Implementation of a healthy lifestyle - modern approaches]. Zb. nauk. pr. Drohob. derzh. ped. un-tu imeni Ivana Franka. Drohobych : Kolo. 636 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету

Наукові інтереси: професійно-прикладна фізична підготовка авіаційних фахівців.

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна – старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Наукові інтереси: фізичне виховання як складова здорового способу життя студентської молоді.

МАХНО Вікторія Вікторівна – викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблема формування здорового способу життя в умовах обмеження режиму навчання та досугу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, light Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: professionally applied physical training of aviation specialists.

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna – Senior Lecturer of the Department of Ecology, Environmental Protection and healthy lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: physical education as a component of a healthy lifestyle of student youth.

MAKHNO Viktoriya Viktorivna – Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: the problem of forming a healthy lifestyle in the conditions of limiting the mode of study and leisure.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2022 р.

УДК 811.111:004(072)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-141-146

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов,
зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ ІНФОРМАТИКІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається специфіка забезпечення безперервності особистісного та професійного самовдосконалення фахівців у галузі інформаційних технологій, педагогічні умови, важливі для формування різнобічних аспектів професійної підготовки майбутніх інформатиків. Специфіка педагогічної діяльності зумовлена тим, що вона поєднує в собі організаційну, дослідницьку та творчу складові, тому в сучасних педагогічних умовах важливо вміти активно сприймати нове, забезпечуючи неперервність особистісного та професійного самовдосконалення. Для педагогічних закладів вищої освіти першорядним завданням є формування особистості майбутнього вчителя, здатної постійно займатися особистісно-професійним самовдосконаленням, безперервно навчатися, тобто постійно саморозвиватися. Розвиток готовності до самовдосконалення майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій є досить складним процесом, результативність якого залежить від упровадження й дотримання потрібних педагогічних умов. Зазвичай педагогічні умови тлумачать як такі, що спеціально створені в освітньому процесі для підвищення його ефективності або реалізації інновацій. Питання кваліфікації педагогічних умов стало предметом уваги багатьох дослідників. Важливим для нашої розвідки особливостей розвитку вмінь самовдосконалення майбутніх фахівців засобами інформаційних технологій вважаємо аналіз низки наукових праць, у яких розглянуто педагогічні умови розвитку й формування різнобічних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців. Самовдосконалення особистості, уміння до якого починають формувати ще в школі, потрібно продовжувати протягом усього життя. Професійний саморозвиток є складним, багатоаспектним, неперервним, свідомим процесом, спрямованим на становлення професійно значущих особистісних рис, професійних знань, умінь і навичок та їх реалізацію у фаховій діяльності. Майбутні фахівці – це творчі особистості, які постійно мають багато нових ідей і готові сприймати інновації в освіті. Адже викладач повинен регулярно готувати нові, цікаві лекції, вміти адаптуватися до змін в освітньо-виховному процесі. Сучасним студентам-педагогам важливо володіти різноманітними освітніми технологіями. У професійній діяльності педагога структурним компонентом є професіоналізм самовдосконалення.

Ключові слова: самовдосконалення, педагогічні умови, розвиток, інформаційні технології, формування, професійна підготовка, особистість, саморозвиток, інновації.

KAPITAN Tetiana Anatoliivna –
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Germanic languages,
foreign literature and methods of their teaching
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

METHODS OF FORMING SELF-IMPROVEMENT SKILLS IN FUTURE IT SCIENTISTS USING INFORMATION TECHNOLOGIES

The article deals with continuous personal and professional self-improvement of the specialists in the field of information technologies and pedagogical conditions as the development and formation of versatile aspects of professional training of the future specialists. The specificity of pedagogical activity arises from the fact that it combines organizational, research and creative components, therefore, in modern pedagogical conditions, it is important to be able to actively perceive new things, ensuring the continuity of personal and professional self-improvement. For higher pedagogical educational institutions, the primary task is the formation of the future teacher personality who is able to be constantly engaged in the personal and professional self-improvement, ready for continuous education, that is, for regular self-development. The development of readiness for self-improvement of future specialists in the field of information technologies is a rather complex process, the effectiveness of which depends on the implementation and observance of the necessary pedagogical conditions. Usually, pedagogical conditions are interpreted as those that are specially created in the educational process to increase its efficiency or implement innovations. The issue of qualification of pedagogical conditions has become the subject of attention of many researchers. We consider the analysis of a number of scientific works in which the pedagogical conditions of development and formation of versatile aspects of professional training of future specialists

are considered important for our exploration of the features of the development of self-improvement skills of future specialists by means of information technologies. The personal self-improvement, which begins at school, should continue life-long. The professional self-development is a complex, multifaceted, continuous, conscious process aimed at the formation, integration and implementation of professionally significant personal traits, professional knowledge, abilities and skills in the professional activities. The future specialists are creative individuals who constantly have many new ideas and are ready to accept innovations in education. After all, the teacher must regularly prepare new, interesting lectures, be able to adapt to changes in the educational process. Modern student teachers have to master a variety of educational technologies. In the professional activity of the teacher, a structural component is the professionalism of self-improvement.

Keywords: self-improvement, pedagogical conditions, development, information technologies, formation, professional training, personality, self-development, innovations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наразі з огляду на вимоги науково-технічного прогресу та суспільні запити на конкурентоспроможного фахівця закладам вищої освіти важливо організувати підготовку спеціалістів, які володіють широким світоглядом, відповідають сучасному рівню розвитку науки та вимогам суспільства, саморозвиваються та самовдосконалюються, використовуючи інноваційні інформаційні технології упродовж усього життя. Сучасну освітню парадигму спрямовано на пошук інноваційних підходів для науково обґрунтованого та послідовного організаційно-педагогічного забезпечення її розвитку. Одним із шляхів реалізації сформульованих завдань є упровадження ефективних педагогічних умов, які забезпечать формування готовності майбутніх фахівців до самовдосконалення засобами інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми педагогічних умов для успішного самовдосконалення спеціалістів представлено в працях вітчизняних учених, з-поміж яких А. Алексюк, В. Андреев, І. Бех, Л. Борисюк, М. Боритко, С. Гончаренко, І. Гуменна, В. Лозова, О. Савченко, А. Сущенко, А. Троцько, Л. Хомич та ін, проте аналіз літературних розвідок засвідчує, що питання розвитку самовдосконалення майбутніх фахівців засобами ІТ вивчено край недостатньо, а розв'язання цієї проблеми потребує глибшого та ґрунтовного дослідження.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови для формування вмінь самовдосконалення в майбутніх фахівців засобами ІТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі сучасної вищої освіти передбачено насамперед якісну професійну підготовку майбутніх фахівців, а також усебічний розвиток особистості кожного студента, спроможного самовдосконалюватися. Специфіка педагогічної діяльності полягає в тому, що саме вона поєднує організаційний, дослідницький і творчий компоненти, тому в сучасних умовах педагогові важливо вміти активно сприймати нове, забезпечуючи неперервність особистісного та професійного

самовдосконалення. Для педагогічних закладів вищої освіти першорядним завданням є формування особистості майбутнього вчителя, який зможе займатися особистісним та професійним самовдосконаленням, безперервно навчатися, тобто постійно саморозвиватися [12, с. 222]. Розвиток готовності до самовдосконалення майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій є досить складним процесом, результативність якого залежить від упровадження й дотримання потрібних педагогічних умов. Зазвичай педагогічні умови тлумачать як такі, що спеціально створені в освітньому процесі для підвищення його ефективності або реалізації інновацій.

Питання кваліфікації педагогічних умов стало предметом уваги багатьох дослідників. Важливим для нашої розвідки особливостей розвитку вмінь самовдосконалення майбутніх фахівців засобами інформаційних технологій вважаємо аналіз низки наукових праць, у яких розглянуто педагогічні умови розвитку й формування різнобічних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, деякі науковці переконані, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей їх реалізації, що забезпечують успішне розв'язання поставленого завдання.

Як стверджують науковці А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий, від педагогічних умов залежить рівень ефективності досягнення мети. Учені також пропонують таку класифікацію: а) зовнішні; позитивні відносини викладача й студента; об'єктивність оцінки освітнього процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, риси характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [1].

Науковці О. Габорець, О. Дудіна виокремили педагогічні умови, що перебувають у невіддільному взаємозв'язку та забезпечують досягнення поставленої мети – формування вмінь самовдосконалення майбутніх фахівців засобами інформаційних технологій. З-поміж сформульованих педагогічних умов заслуговують на увагу такі:

1. Формування середовища, зорієнтованого на посилення мотивації майбутніх фахівців до впровадження інформаційних технологій у навчання та професійну діяльність.

2. Забезпечення освітньо-виховного процесу штатом викладачів з потужною практичною підготовкою до використання ІТ під час навчання студентів.

3. Упровадження різнорівневого підходу до застосування ІТ під час освітньо-виховного процесу.

4. Забезпечення активного використання студентами програм.

5. Організація в освітньо-виховному процесі моніторингу рівнів розвитку самовдосконалення засобами інформаційних технологій з-поміж студентів.

Учені стверджують, що дотримання представлених педагогічних умов сприяє усвідомленню викладачем своєї професійної сутності, ефективному самовдосконаленню, самореалізації та самоактуалізації, тобто педагог вищої школи є творцем своїх життєвих і професійних обставин, самовизначається в професійній діяльності [5].

На думку О. Осередчук, ефективність впливу мотивації на професійне самовдосконалення студентів можлива завдяки створенню портфоліо, е-портфоліо засобами хмарних сервісів Google, есе, вебквестів, фокус-групи, тренінгів та ін. Окрім того, рівень ефективності процесу самовдосконалення забезпечує його єдність із становленням і розвитком особистості. У такому разі він є складником позитивної мотивації студентів до самомоніторингу навчальних досягнень для самовдосконалення.

Самовдосконалення особистості, уміння до якого починають формувати ще в школі, потрібно продовжувати протягом усього життя. Дослідник виокремлює теоретичні засади процесу самовдосконалення особистості:

- педагогіка самовдосконалення особистості як особистісне й професійне зростання людини;
- умови ефективності процесу самовиховання особистості;
- виховання відповідальності за себе;
- особливості педагогічної етики в закладі вищої освіти;
- складники програми самовиховання особистості;
- методи самовиховання (вплив на особистість, позитивне підкріплення, розумне самовимушення, самоаналіз, захисні блокування психіки людини від перевантажень тощо);
- самоперевиховання;
- самоосвіта.

До чинників процесу самовдосконалення особистості належать такі: освітня співпраця; самоосвіта; саморегуляція; особистісне самовизначення; взаємозв'язок процесів самопізнання й самовиховання особистості; мотиви самовдосконалення як програма процесу самовдосконалення; моральне становлення особистості; дисциплінованість; усвідомлення національної гідності й менталітету. Автор виокремлює зовнішні фактори, що впливають на професійну підготовку особистості студента, на саморозвиток і самовдосконалення: якість організації і наповненість освітнього середовища в закладі вищої освіти, а також внутрішні фактори, що сприяють підвищенню рівня розвитку професійної свідомості й самосвідомості особистості: усвідомленість і розуміння самого себе, сформованість Я-концепції й індивідуальної системи ціннісних орієнтацій [11].

Внутрішня детермінація особистісного самовдосконалення, за словами С. Грищенко – це здатність особистості до внутрішніх змін у процесі реалізації своїх внутрішніх ресурсів. Особистісним самовдосконаленням варто уважати процес самостійного, цілеспрямованого творчого руху особистості до вершин особистісного розвитку [6].

Розглядаючи детермінацію розвитку особистості, слід наголосити на її активності. Особистісне становлення можливе за умови максимально напруженої активності, доступної людині лише в глибинах внутрішнього світу. Внутрішня діяльність більш складна, тому вимагає напруження волі. Довільна поведінка є людською самодіяльністю, оскільки вона значною мірою пов'язана з діями й вчинками, які мотивуються осмисленим рішенням. Для вольових виявів суттєвим є те, що вони перетворюють мислення особистості на вчинкове, дієве, емоційно-вольове, а це – шлях до розвитку активної, творчої особистості [3].

За твердженням П. Варави, можна виокремити низку компонентів фахового самовдосконалення майбутніх техніків-програмістів: мотиваційно-ціннісний (прагнення до формування й подальшого розвитку морально-етичних цінностей, які сприяють досягненню високих показників професійної діяльності); пізнавально-активаційний (розвиток системи знань, практичних умінь і навичок фахівця, оптимізації способів власного мислення); операційно-діяльнісний (удосконалення практичних умінь і навичок фахівця); управлінський (індивідуальне управління розвитком власних якостей та здібностей, програмування та об'єктивація потенцій для досягнення професійних цілей) [4, с. 59].

Зазначимо, що першорядними напрямками формування відкритої системи освіти науковці вважають такі: підвищення якості навчання завдяки фундаменталізації, упровадження інноваційних підходів з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій; реалізація випереджувального принципу в усій системі освіти, її спрямованість на розв'язання проблем майбутньої постіндустріальної цивілізації; забезпечення доступності навчання для населення завдяки широкому використанню можливостей відкритого навчання й самоосвіти із застосуванням цифрових технологій; підвищення – активного початку (реактивності) у навчанні для підготовки людей до життя в різних соціальних ролях (упровадження розвивального навчання) [2, с. 10–12].

На думку О. Карабін, визначальним чинником якісного рівня професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій є формування готовності до безперервного удосконалення цілісної системи професійних знань, розвитку й поглиблення наукової та практичної підготовки до розв'язання поставлених завдань, особистісного вдосконалення та постійного професійного творчого зростання. Професійний саморозвиток майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій – це динамічний процес умотивованого якісного вдосконалення знань, умінь і навичок професійної діяльності, на якому ґрунтується цілеспрямоване зростання здібностей до інтелектуальної діяльності, свідоме прагнення до підвищення рівня загальнокультурного та творчого розвитку на основі внутрішньої суперечності, що забезпечує мобільність виконання професійних завдань та особистісного зростання. Розв'язання цієї проблеми можливе за умови вироблення в майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій ґрунтовних знань, педагогічних умінь та професійних навичок саморозвитку впродовж життя [9, с. 155–162].

Професійний саморозвиток є складним, багатоаспектним, неперервним, свідомим процесом, спрямованим на становлення професійно значущих особистісних рис, професійних знань, умінь і навичок та їх реалізацію у фаховій діяльності [10]. Окрім того, це багатокомпонентний особистісно та професійно значущий процес, який ґрунтується на безперервній взаємодії загального й індивідуального, що сприяє розкриттю та усвідомленню професійно важливих особистісних якостей, їх адекватному й активному використанню в професійній діяльності [7]. Аналіз наукових праць засвідчує, що поняття «саморозвиток», «самовдосконалення» і «самовиховання» взаємодіють і доповнюють одне одного в

невіддільному взаємозв'язку [7]. Під час вивчення наукових джерел установлено, що поняття «саморозвиток» часто ототожнюють з поняттями «самовдосконалення», «самовиховання», «самоактуалізація», «самоутвердження», «самореалізація», «самоосвіта», оскільки вони справді є певною мірою близькими за змістом до поняття «саморозвиток».

На думку Н. Уйсімбаєвої, самовдосконалення є вищою формою саморозвитку, що реалізується в моральній системі координат як засіб самостворення, який потребує моральної (етичної) рефлексії, творчого виходу особистості в усій її цілісності за межі реального [12]. За словами М. Фіцулі, професійне самовдосконалення – «це безперервний і динамічний процес підвищення рівня особистісного потенціалу й професійної компетенції відповідно до суспільних вимог та власної програми розвитку особистості» [13]. Майбутні фахівці – це творчі особистості, у яких постійно з'являється багато нових ідей, вони мають сформовану готовність до сприйняття інновацій у навчанні, оскільки педагогові потрібно постійно розробляти нові, цікаві лекції, уміти адаптуватися до змін в освітньо-виховному процесі. Сучасним студентам-педагогам важливо володіти різноманітними освітніми технологіями. У професійній діяльності педагога структурним компонентом є професіоналізм самовдосконалення, що реалізується через самоосвіту й самовиховання, тобто передбачає покращення особистісних якостей і моральних орієнтирів, зміну інтересів і мотивів поведінки [8, с. 228].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Однією з умов успішного розвитку особистості вчителя є виховання в майбутніх педагогів прагнення до постійного особистісного самовдосконалення протягом усієї освітньо-виховної діяльності, вироблення готовності до постійної самоосвітньої роботи та самовиховання. Завдяки індивідуальному підходу і творчому ставленню педагогічний процес дозволяє створити зовнішні та внутрішні умови для саморозвитку студента.

Отже, стимулювання професійного розвитку майбутніх фахівців є важливим фактором для успішного формування професійної компетентності студентів і важливою умовою для реалізації моніторингу якості підготовки фахівців та формування позитивної мотивації навчальних досягнень для подальшого самовдосконалення. Як бачимо, інформатизація освіти підвищує значущість професійного рівня, фахової кваліфікації, професійної компетентності, сприяє професійному саморозвитку, спрямованому на вдосконалення професійних знань, умінь і

навичок, та неперервному підвищенню професійної майстерності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. І. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
2. Барболіна Т. М. Шкільний курс інформатики та методика його викладання: навчальний посіб. Полтава: Полтав. держ. пед. університет ім. В. Г. Короленка, 2007. Ч. І.: Загальна методика. С. 10–12.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади Київ: Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
4. Варавя П. Педагогічне моделювання готовності майбутніх техніків програмістів до фахового самовдосконалення. *Освітній простір України*. 2018. № 14. С. 58–64.
5. Габорець О. А., Дудіна О. В. Методика формування самовдосконалення майбутніх лікарів засобами інформаційних технологій. *Наукові записки ЦДПУ імені В. Винниченка*. Педагогічні науки. 2022. № 203. С. 51–56.
6. Грищенко С. В. Самовдосконалення особистості: монографія за наук. ред. З. Н. Курлянд, І. В. Бужиної. Чернівці: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. № 188.
7. Зарішняк І. М. Аналіз підходів щодо визначення поняття «самовдосконалення особистості». Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 35. Т. VIII (59): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2015. С. 92–100.
8. Зарішняк І. М. Проблема формування безперервного професійного самовдосконалення майбутнього педагога. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems // Collection of Scientific Papers*. – Issue 51 / Editorial Board. Kyiv-Vinnitsia: TOV «Planer», 2018. P. 225–229.
9. Карабін О. Й. Професійно-педагогічні передумови професійного саморозвитку майбутніх фахівців комп'ютерного профілю. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. Зб. статей. Ялта. РВВ КГУ, 2014. Вип. 42. Ч. 4. С. 155–162.
10. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій: дис. канд. пед. наук. – 13.00.04. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012. 238 с.
11. Осередчук О. А. Формування позитивної мотивації студентів до самомоніторингу навчальних досягнень з метою самовдосконалення. *Наукові записки*. Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. № 203. С. 107–114.
12. Уйсїмбаєва Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки*.

Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 132. С. 222–226.

13. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2006. 352 с.

REFERENCES

1. Aleksyuk, A. M., Ayurzanayn, A. A., Pidkasytyy, P. I. (1993). Orhanizatsiya samostiyanoi roboty studentiv v umovakh intenyfikatsiyi navchannya [Organization of independent work of students in conditions of intensification of studies]: navchal'ny posibnyk. Kiev: ISDO. 336 s. [in Ukrainian].
2. Barbolina, T. M. (2007). Shkil'nyy kurs informatyky ta metodyka yoho vykladannya [A school course in informatics and its teaching methods]: navchal'ny posibnyk. Poltava: Poltav. derzh. ped. universytet im. V. H. Korolenka. Ch. I.: Zahal'na metodyka. S. 10–12. [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (2003). Osobystisno oriyentovanyy pidkhdid: Teoretyko-tekhnolohichni zasady [A personally oriented approach: Theoretical and technological foundations]. Kiev: Lybid'. Kn. 1. 280 s. [in Ukrainian].
4. Varava, P. (2018). Pedahohichne modelyuvannya hotovnosti maybutnikh tekhnivkiv prohrmistiv do fakhovoho samovdoskonalennya [Pedagogical modeling of the readiness of future programmer technicians for professional self-improvement]. *Osvitniy prostir Ukrayiny*. № 14. S. 58 – 64. [in Ukrainian].
5. Haborets', O. A., Dudina, O. V. (2022). Metodyka formuvannya samovdoskonalennya maybutnikh likariv zasobamy informatsiynykh tekhnolohiy [Methodology of formation of self-improvement of future doctors by means of information technologies]. *Kropyvnytskyi: Naukovi zapysky TsDPU imeni V. Vynnychenka*. Pedahohichni nauky. № 203. S. 51 – 56. [in Ukrainian].
6. Hryshchenko, S. V. (2019) Samovdoskonalennya osobystosti [Self-improvement of the personality]. Chernihiv: NUChK imeni T. H. Shevchenka. № 188. [in Ukrainian].
7. Zarishnyak, I. M. (2015). Analiz pidkhodiv shchodo vyznachennya ponyattya «samovdoskonalennya osobystosti» [Analysis of approaches to defining the concept of "personal self-improvement"]. Kiev: Hnozyis. S. 92 – 100. [in Ukrainian].
8. Zarishnyak, I. M. (2018). Problema formuvannya bezpererвноho profesiyного samovdoskonalennya maybutn'oho pedahoha [The problem of formation of continuous professional self-improvement of the future teacher]. Kyiv-Vinnitsia: TOV «Planer». R. 225 – 229. [in Ukrainian].
9. Karabin, O. Y. (2014). Profesiyno-pedahohichni peredumovy profesiyного samorozvytku maybutnikh fakhivtsiv komp'yuternoho profilyu [Professional and pedagogical prerequisites for the professional self-development of future computer professionals]. Yalta: RVV KHU. Vyp. 42. Ch 4. S. 155–162. [in Ukrainian].
10. Kolodnyts'ka, O. D. (2012). Stymulyuvannya profesiyного samorozvytku maybutn'oho vchytelya humanitarnoho profilyu zasobamy proektnykh tekhnolohiy [Stimulation of professional self-development of the future humanities teacher by means of project technologies]: avtoreferat. Ternopil: Ternopil's'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Hnatyuka. 238 s. [in Ukrainian].
11. Oseredchuk, O. A. (2022). Formuvannya pozytyvnoyi motyvatsiyi studentiv do samomonitorynhu

navchal'nykh dosyahnen' z metoyu samovdoskonalennya [Formation of positive motivation of students for self-monitoring of educational achievements for the purpose of self-improvement]. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. № 203. S. 107 – 114. [in Ukrainian].

12. Uysimbayeva, N. (2014). Osobystisne samovdoskonalennya yak forma usvidomlenoho samorozvytku maybutn'oho vchytelya [Personal self-improvement as a form of conscious self-development of the future teacher]. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyr. 132. S. 222 – 226. [in Ukrainian].

13. Fitsula M. M. (2006). Pedagogika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of high school] : navchal'ny posibnyk. Kiev: «Akademvydav». 352 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри

германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAPITAN Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in school.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 796.37.037.(091)(477)“19/20”

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-146-150

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,

Президент Федерації дзюдо України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я підрастаючого покоління перебуває у прямій залежності від розв'язання суперечності між соціальними вимогами виховати підрастаючих українців здоровими і недостатніми можливостями закладів освіти щодо їх ефективної та цілеспрямованої реалізації. За таких умов зростає потреба в системному ретроспективному аналізі, конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з проблеми збереження та зміцнення здоров'я підрастаючого покоління. У статті розглянуто проблему збереження та зміцнення здоров'я дітей в історико-педагогічному дискурсі. З'ясовано, що проблемі здоров'я дітей приділяв значну увагу Ж. Ж. Руссо. У своїх працях він виступав за природне виховання, його перетворення на активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно пізнаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи жажду пізнання. Французький педагог С. Френе вважав, що треба обов'язково враховувати особливості вікової психології й різноманітних здібностей і схильностей учнів, цілеспрямоване стимулювання їх інтелектуальної й емоційної активності. К. Ушинський у своїх працях доводить, що важливим завданням педагогів є турбота про збереження і зміцнення здоров'я дітей, дотримання гігієнічних вимог у школі. Питанням оздоровлення учнів, прищеплення дітям гігієнічних навичок, профілактики розумової стомлюваності, дотримання режиму праці й відпочинку особливу роль відводили педагоги-новатори А. Макаренко, В. Сухомлинський. Цінний педагогічний спадок щодо охорони здоров'я дітей шляхом залучення до спорту залишив Г. Ващенко. Встановлено, що вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній сфері. Залишена нам спадщина педагогів цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей.

Ключові слова: здоров'я, збереженню здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичного виховання, педагогічна думка.

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy,

President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

PROBLEM OF PRESERVING AND STRENGTHENING CHILDREN'S HEALTH: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

Solving the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation is directly dependent on the resolution of the contradiction between the social requirements to raise healthy younger Ukrainians and the insufficient capabilities of educational institutions for their effective and purposeful implementation. Under such conditions, there is a growing need for a systematic retrospective analysis, a constructive rethinking of the knowledge accumulated by pedagogical science on the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation. The article examines the problem of preserving and strengthening children's health in the historical-pedagogical discourse. It was found that J. J. Rousseau paid considerable attention to the problem of children's health. In his writings, he advocated natural education, its transformation into an active, optimistic process, when a child lives in joy, independently learning about the world, being spiritually enriched and satisfying the thirst for knowledge. The French teacher S. Frenet believed that it is necessary to take into account the peculiarities of age psychology and various abilities and inclinations of students, purposeful stimulation of their intellectual and emotional activity. In his writings, K. Ushinsky proves that an important task of teachers is to care for the preservation and strengthening of children's health, compliance with hygienic requirements at school. A. Makarenko and V. Sukhomlynskyi were given a special role in the issue of improving the health of students, instilling hygienic skills in children, preventing mental fatigue, observing the regime of work and rest. G. Vashchenko left a valuable pedagogical legacy regarding children's health care through involvement in sports. It has been established that the study of the place of physical education in Ukrainian scientific and pedagogical thought is an urgent problem today, when complex processes in the educational and educational sphere are taking place in the state. The legacy of teachers left to us is interesting from the point of view of psychological and pedagogical heritage, idealistic worldview, principles of a healthy lifestyle, education of a healthy young generation, etc., which are based on the worldview of scientific ideas.

Key words: health, health preservation, healthy lifestyle, physical education, pedagogical opinion.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних засадах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави. В першу чергу це стосується здоров'я дитини. Стан здоров'я підростаючого покоління є інтегральним показником суспільного розвитку, відображенням його соціально-економічного, екологічного і морального благополуччя, могутнім чинником впливу на економічний, науковий, культурний, обороноздатний потенціал країни.

Збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, забезпечення необхідних для цього умов життєдіяльності, навчання та виховання на сьогодні є одним із пріоритетів державної політики України. Метою безперервного формування навичок здорового способу життя та освіти є підвищення рівня фізичного, психічного й духовного здоров'я української нації через створення пріоритетної культури здоров'я – позитивного результату ведення здорового способу життя, що забезпечує єдність фізичного, психічного, духовного і соціального розвитку особистості [3, с. 23].

Згідно з Конституцією – основним законом нашої держави – кожен громадянин (а відтак, і кожна дитина) має право на достатній життєвий рівень для себе, у тому числі на достатнє харчування, одяг, житло, на охорону здоров'я, медичну допомогу, безпечне для життя і здоров'я довкілля [6].

Винятково важливим для вирішення проблеми збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління є прийняття Закону України «Про освіту» (1999 р.), який не лише

підтверджує право всіх громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах, а й беззаперечно підтверджує пріоритет збереження і зміцнення здоров'я учнів, їхнього емоційного стану [4].

Питання зміцнення фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я, забезпечення психологічного комфорту та соціального благополуччя дітей і молоді, формування свідомого ставлення та громадянської відповідальності за власне здоров'я набуло відображення у Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 605 від 21 липня 2004 року [3].

Вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління перебуває у прямій залежності від розв'язання суперечності між соціальними вимогами виховати підростаючих українців здоровими і недостатніми можливостями закладів освіти щодо їх ефективної та цілеспрямованої реалізації. Практика комплексного підходу до формування навичок здорового способу життя потребує науково-методичного обґрунтування, визначення пріоритетних напрямів, змісту, форм, методів і засобів виховного впливу на особистість дитини. За таких умов зростає потреба в системному ретроспективному аналізі, конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з проблеми збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі формуванню здорового

способу життя школярів в освітньому процесі та у позакласній діяльності присвячено дослідження українських учених (О. Вакуленко, А. Герасимчук, О. Жабокрицька, С. Закопайло, С. Лапаєнко, О. Стойко та ін.); у позашкільній діяльності (О. Драган, О. Калюжна, Р. Науменко, Я. Сивохоп, Т. Шаповалова та ін.).

Збереження і зміцнення здоров'я особистості шляхом формування здорового способу життя дітей у педагогіці досліджувалися не лише в наш час. Актуальні педагогічні ідеї щодо формування здорового способу життя висловлювали видатні педагоги минулих століть. У своїх творах видатні педагоги приділяли велику увагу комплексу заходів зміцнення здоров'я дітей як фундаменту всебічного розвитку.

Мета статті – розглянути проблему збереження та зміцнення здоров'я дітей в історико-педагогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання, пов'язані з формуванням здоров'я людини, посідають чільне місце у спадщині класиків різних галузей світової науки – від Гіппократа до сучасних філософів, істориків, педагогів, психологів, теоретиків та практиків медицини. Проблема здоров'я виникла разом з людиною і видозмінюється відповідно до розвитку загальнолюдської культури [5].

Питання виховання здорової дитини знайшли відображення у роботах багатьох визначних філософів. У сиву давнину проблематика здоров'я ще не відокремлювалася як предмет окремої галузі досліджень, освіти чи практичної діяльності. Значно пізніше внаслідок відокремлення духовної діяльності від фізичної людські знання набувають певної самостійності. Від практичної життєдіяльності автономізується ще в нерозчленованому, синкретичному вигляді вся сукупність людських знань у цілому. Одним з органічних компонентів цих знань були і знання про здоров'я. Як зазначав ще Гіппократ, «належить... перенести мудрість у медицину, а медицину в мудрість. Адже лікар-філософ рівний богові... все, що шукається для мудрості, все це є і в медицині...» [2, с. 217]. Лише поступово сукупність знань про здоров'я людини стає відносно автономною галуззю.

Проблемі здоров'я приділяв увагу і педагог Ж. Ж. Руссо. У своїх працях він виступав за природне виховання, його перетворення на активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно пізнаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи жадобу пізнання. Ж. Ж. Руссо писав: «Слабке тіло розслабляє душу. Звідси – панування медицини, мистецтва більш згубного для

людей, ніж усі хвороби, які воно має зцілювати. Єдина корисна частина медицини – гігієна, та й та не стільки як наука, а як цнотливість. Стимування та праця – ось два справжніх лікарів людини: праця загострює її апетит, а стриманість заважає зловживати ним. Ось для мене основа – бажати для себе вихованця міцного та здорового; ось початок, у силу якого я хочу зберегти його таким же» [8, с. 201–223].

Французький педагог С. Френе вважав, що треба обов'язково враховувати особливості вікової психології й різноманітних здібностей і схильностей учнів, цілеспрямоване стимулювання їх інтелектуальної й емоційної активності. У праці «Моральне і громадянське виховання дитини й підлітка» зазначається: «Краще всього було б все ж таки, щоб ваші діти зовсім не хворіли, щоб ви оберігали їх від шлункових розладів, застуди, щоб заготовували їх на свіжому повітрі, за допомогою фізкультури і взагалі намагалися забезпечити їм здорове життя та оптимальні умови для діяльності. Змінивши умови роботи та життя в сім'ї та школі, створивши нову атмосферу, нові форми відношень між дітьми та дорослими, ми зможемо добитися того, що на зміну необмеженої влади всемогутнього вчителя прийде співпраця, спільні дії з метою підвищення нашої загальної культури та формування людини завтрашнього дня, яка зможе сприймати у всій глобальності складності світу космічної ери» [11, с. 29].

Створення теорії і методики фізичного виховання та спорту як самостійної наукової й навчальної дисципліни відбувається з кінця XIX століття. Значний внесок у її розвиток зробив К. Ушинський [12]. Він виокремлював у фізичному вихованні та спорті гармонійність «душі і тіла» та природовідповідність, які вважав їх засобом згуртування родини, профілактики хворіб, а також умовою зовнішньої фізичної краси. У навчальній програмі з педагогіки в розділі «Фізичне виховання» вчений визначив систему знань, необхідних «учителю тіловиховання». Фізичне виховання (за К. Ушинським) включало: вивчення фізіологічних процесів в організмі; діяльності м'язової та нервової систем; дитячі рухливі ігри, з'ясування впливу засобів фізичного виховання (гімнастики, плавання, ігор, здорового способу життя) та розумового і фізичного навантаження на нервову систему [12, с. 223].

К. Ушинський у своїх працях доводить, що важливим завданням педагогів є турбота про збереження і зміцнення здоров'я дітей, дотримання гігієнічних вимог у школі [12].

Питанням оздоровлення учнів, прищеплення дітям гігієнічних навичок, профілактики розумової стомлюваності, дотримання режиму праці й відпочинку

особливу роль відводили педагоги-новатори А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Велику увагу збереженню здоров'я підростаючого покоління приділяв А. Макаренко. У вихованні він виділяє три головні завдання: виростити дитину здоровою; сформувати у неї вміння працювати; сприяти її моральному становленню. У своїх роботах він розглядав питання режиму праці і навчання, особистої гігієни, приділяв увагу санітарно-гігієнічним аспектам трудового виховання, психогігієні, статевому вихованню [7, с. 20]. Він добре розумів, що здоров'я підлітків залежить від соціально-психологічних умов, від епідеміологічної ситуації в регіоні, способу життя людей і тому надавав важливого значення режиму проведення навчально-виховних заходів, дотриманню санітарно-гігієнічних вимог, забезпеченню охорони здоров'я, руховій активності вихованців, відповідній організації життя в колонії та комуні [7, с. 20].

А. Макаренко визначав залежність здоров'я від соціально-психологічної ситуації в сім'ї та в колективі, епідеміологічного стану регіону, способу життя людини. Особливу увагу приділяв педагог гігієнічному вихованню, руховій активності і режиму дня вихованців. Мета виховання, вважав А. Макаренко, полягає, в першу чергу, у тому, щоб виростити дитину здоровою, сформувати у неї вміння працювати, сприяти її моральному становленню [7].

Великого значення збереженню здоров'я та веденню здорового способу життя надавав В. Сухомлинський. Він писав: «Я не боюся ще і ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їх духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [9, с. 126]. У своїх працях він розглядав такі елементи здорового способу життя: ранкову гімнастику, походи, працю взимку на свіжому повітрі, купання у відкритих водоймах, режим харчування. Значне місце у фізичному і духовному розвитку дітей, підлітків та юнацтва він відводив заняттям гімнастикою і спортом, акцентуючи увагу на тому, що «особливо пильної уваги вихователя потребує духовне життя і здоров'я в підлітковому віці». Турбота про здоров'я вихованця повинна бути тактовною, бо нетактовний дотик до чутливої і сприйнятливої душі сприймається як неповага, докір, глузування над фізичним розвитком і розглядається як посягання на його духовну гідність.

«Турбота про людське здоров'я, а тим більше про здоров'я дитини, – наголошував В. Сухомлинський, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не

зведення вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це, перш за все, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил» [9, с. 129]. Він вважав, що в гармонійному розвитку дитини все взаємопов'язане. Спілкуючись з дітьми, треба бачити в кожному особистість і будувати з ними стосунки на ґрунті довір'я і поваги.

Здоров'я дитини В. Сухомлинський сприймав глибиною, суттєво і комплексно – з педагогічної точки зору, а не в медичному тлумаченні як відсутність хвороб. Педагог вважав, що «...дитину можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя... Єдиним радикальним лікуванням у таких випадках може бути зміна режиму праці і відпочинку: тривале перебування на свіжому повітрі, сон при відчиненій квартирі, виконання вимоги рано лягати спати і рано вставати, раціональне харчування...» [9, с. 127]. В. Сухомлинський широко впроваджував здоровий спосіб життя у вихованні дітей і вимагав дотримуватись його у повсякденному житті.

Видатний педагог наголошував на важливості стану здоров'я дитини, особливо у перші роки навчання, закликав не зводити практику навчання здоров'ю до освіти й викладання його як окремого предмету, оскільки вікові особливості дітей такі, що вони сприймають світ образно і емоційно. В. Сухомлинський навчав здоров'ю не словом, а самою організацією шкільного та позашкільного життя учнів, його духовною взаємодією з учителем. «Школою радості» називав він початкову школу, вважав її основою психічного й емоційного здоров'я дітей та вчителів. В. Сухомлинський приділяв значну увагу природним джерелам оздоровлення дітей. «Природа – це сад здоров'я, фізичного і духовного», – стверджував педагог.

Яскравий тому доказ – його монографія «Серце віддаю дітям». «Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги за дітей..., то добра половина їх – про здоров'я», – писав В. Сухомлинський, а далі продовжував: «педагог має справу з мислячою матерією, здатність якої в роки дитинства сприймати й пізнавати навколишній світ значною мірою залежить від здоров'я дитини. Ця залежність тонка і важко уловима» [10].

Цінний педагогічний спадок щодо охорони здоров'я дітей шляхом залучення до спорту залишив Г. Ващенко. Вчений специфічно трактував поняття «спорт», пов'язуючи його із грою. Він писав, що «коли гра супроводжується змаганням, вона стає спортом. Класичним прикладом цього можуть бути олімпійські ігри» [1, с. 313]. Науковець класифікував спорт на індивідуальний і груповий (масовий). Однак

Г. Ващенко категорично виступав проти індивідуального спорту: «Не заперечуючи користі індивідуального спорту щодо розвитку фізичної сили і спритності, мусимо зазначити, що він має в собі небезпеку захоплення ним з мотивів честолюбства і занедбання інших важливих завдань в особистому і громадському житті. Проте слід вітати і підтримувати груповий спорт, зокрема гру в копаного м'яча, що, окрім м'язової сили і спритності, розвиває дисциплінованість, організованість і спостережливість» [1, с. 313].

Багато з цих педагогічних ідей та положень не втратили свого значення і в наш час, тому їх необхідно впроваджувати до практики навчально-виховної роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній, тіловиховній сфері. Залишена нам спадщина видатних педагогів минулого цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей. Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру. Твори з педагогіки та психології. Київ : «Школяр»-«Фада» ЛТД, 2000. С. 271-313.
2. Гиппократ. О здоровом образе жизни. Избранные книги. М. : Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. С. 217.
3. Гончаренко М. С., Рожкова Л. І., Береза О. С. Концепція безперервного валеологічного виховання та освіти в Україні. *Актуальні проблеми валеологічної освіти в навчальних закладах України в сучасних умовах*: Зб. наук. праць. Кіровоград, КДПУ ім. В.Винниченка. 2001. С. 3-25.
4. Закон України «Про освіту» №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Закопайло С. А. Педагогічні основи виховання в юнаків 10-11 класів цінностей здорового способу життя : автор. дис... канд. пед. наук. К., 2003. 186 с.
6. Конституція України: Офіційне видання. Видання Інституту законодавства Верховної Ради України. К., 1996. 250 с.
7. Макаренко А. С. Книга для батьків. Твори: В 7 т. К., 1954. Т.4. С. 20.
8. Руссо Ж.-Ж. Эмил, или о воспитании. Педагогическое наследие. М., 1988. С. 201-223.
9. Сухомлинський В. О. Здоров'я і духовне життя школярів. Вибр. тв.: в 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 4. С. 125-129.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. тв.: в 5 т. К.: Рад. шк., 1976. Т. 3.

11. Френе С. Избранные педагогические сочинения. М., 1990. 304 с.

12. Ушинский К. Д. Собрание соч.: В 11т. / Изд-во АПН РСФСР. Л.-М., 1950. Т.8: Человек как предмет воспитания. 776 с.

REFERENCES

1. Vashchenko, H. (2000). Tilovykhovannya yak zasib vykhovannya voli i kharakteru [Physical education as a means of education of will and character]. *Tvory z pedahohiky ta psykhohohiyi*. Kyiv : «Shkolyar»-«Fada» LTD. S. 271-313.
2. Gippokrat. (1936). O zdorovom obraze zhizni [About a healthy lifestyle. Izbrannyye knigi]. M. : Gosudarstvennoye izdatel'stvo biologicheskoy i meditsynskoy literatury. S. 217.
3. Honcharenko, M. S., Rozhkova, L. I., Bereza, O. S. (2001). Kontseptsiya bezperervnoho valeolohichnoho vykhovannya ta osvity v Ukraini [The concept of continuous valeological upbringing and education in Ukraine]. *Aktual'ni problemy valeolohichnoyi osvity v navchal'nykh zakladakh Ukrainy v suchasnykh umovakh* : Zb. nauk. prats'. Kirovohrad, KDPU im. V.Vynnychenka. S. 3-25.
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Zakopaylo, S. A. (2003). Pedahohichni osnovy vykhovannya v yunakiv 10-11 klasiv tsinnostey zdorovoho sposobu zhyttya [Pedagogical foundations of educating young people of 10-11 grades of healthy lifestyle values] : avtor. dys... kand. ped. nauk. K. 186 s.
6. Konstytutsiya Ukrainy (1996) [Constitution of Ukraine]: Ofitsyne vydannya. Vydannya Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy. K. 250 s.
7. Makarenko, A. S. (1954). Knyha dlya bat'kiv [Book for parents]. Works. Tvory: V 7 t. K. T.4. S. 20.
8. Russo, ZH.-ZH. (1988). Émyl', yly o vospytany [Emil, or about education]. *Pedahohycheskoe nasledye*. M. S. 201-223.
9. Sukhomlyns'kyy, V. O. (1976). Zdorov'ya i dukhovne zhyttya shkolyariv Health and spiritual life of school children. *Vybr. tv. : v 5 t. K. : Rad. shk. T. 4. S. 125-129.*
10. Sukhomlyns'kyy, V. O. (1976). Sertse viddayu dityam I give my heart to children. *Vybr. tv. : v 5 t. K. : Rad. shk. T. 3.*
11. Frene, S. (1990). Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya [Selected pedagogical works]. M. 304 s.
12. Ushinskiy, K. D. (1950). Sobraniye soch.: V 11t. [Collection of works: In 11 volumes] / Izd-vo APN RSFSR. L.-M. T.8 : Chelovek kak predmet vospitaniya. 776 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 20th – at the beginning of the 21st century.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 502.2 (07):378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-151-157

КУЧАЙ Олександр Володимирович –
доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: kuchay@ukr.net

БІДА Олена Анатоліївна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

КУЧАЙ Тетяна Петрівна –
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і психології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II,
м. Берегово
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ХІ–ХІХ СТ.

Для природничої освіти головним є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки й технологій, екологічної компетентності, що передбачають здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, визначення питань і формулювання висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю, і відповідальність особи як громадянина за наслідки цієї діяльності. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати, як формувались передумови впровадження природничої освіти та створення її методики викладання, а також схарактеризувати основні засади її розвитку у ХІ–ХІХ ст. У зв'язку з цим нами проаналізована відповідна література і розглянута дана проблема в ретроспективному плані. Доведено, що у 60-70-ті роки ХІХ століття в Україні у методиці природознавства існувало два напрямки: метафізичний «любеновський» та еволюційно-матеріалістичний «гердовський». Вони у ХХ столітті дали початок ідеалістичному і матеріалістичному напрямкам у методиці природознавства, які знаходились у постійній ідеологічній боротьбі. Отже, характеризуючи еволюцію природничої освіти в досліджуваній період, відмічено, що О.Я.Герд започаткував наукову методику викладання природознавства; відомі методисти того часу підготували і видали ряд підручників з природничої освіти. Проте, викладались ці предмети у невеликому обсязі. Повніше вони викладались у реальних і комерційних училищах. Проте, початок ХІХ століття характеризується значним поживленням в галузі природничої освіти: виходить значна кількість посібників, в яких розв'язуються питання загальної і конкретної методики природознавства.

Ключові слова: природнича освіта, природничі науки, ретроспектива, методика викладання, методика природознавства, освіта.

KUCHAI Olexandr Volodymyrovych –
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: kuchay@ukr.net

BIDA Olena Anatoliivna –
Doctor Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Chair of Pedagogy and Psychology
Department Ferenc Rákóczi II
Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

KUCHAI Tetiana Petrivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor Department of Pedagogy and Psychology
Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SCIENCE EDUCATION IN THE XI–XIX CENTURIES

For natural education, the main thing is the formation of competences in the field of natural sciences, engineering and technology, environmental competence, which involve the ability and willingness to apply the appropriate set of scientific knowledge and methodologies to explain the natural world, identify issues and formulate conclusions based on the information received; understanding the changes caused by human activity and the responsibility of a person as a citizen for the consequences of this activity. We set ourselves the goal of finding out how the prerequisites for the introduction of science education and the creation of its teaching methodology were formed, as well as to characterize the main principles of its development in the XI–XIX Art. In this regard, we analyzed the relevant literature and considered this problem retrospectively. It is proved that in the 60s and 70s of the XIX century in Ukraine, there were two directions in the methodology of natural science: the metaphysical "Lyubenovskiy" and the evolutionary-materialistic "Herdovskiy". In the 20th century, they gave rise to idealistic and materialistic directions in the methodology of natural science, which were in a constant ideological struggle. So, characterizing the evolution of science education in the studied period, it was noted that O. Ya. Herd initiated the scientific method of teaching science; well-known methodologists of that time prepared and published a number of textbooks on science education. However, these subjects were taught in a small amount. O.Ya.Herd was many years ahead of Western European methodical thought in the construction of the natural science course and methods of studying it, boldly and decisively crossed an entire era with his requirements for education based on natural science education and is deservedly considered the founder of natural science teaching methods. They were more fully taught in real and commercial schools. However, the beginning of the 19th century is characterized by a significant revival in the field of natural science education: a significant number of manuals are published, which solve the issues of general and specific methods of natural science.

Key words: natural education, natural sciences, retrospective, teaching method, natural science method, education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Для природничої освіти головним є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки й технологій, екологічної компетентності, що передбачають здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, визначення питань і формулювання висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю, і відповідальність особи як громадянина за наслідки цієї діяльності. [5, с. 10]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У галузі природничої освіти фундаментальне значення мають роботи Т. Байбари, Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, С. Собакар, Н. Коваль, Г. Ковальчук, Л. Нарочної, О. Савченко та ін., що створили концептуальні положення природничої освіти, які сприяють поглибленню засад демократизації в освіті та вихованні підростаючого покоління, поєднанню національного та кращого зарубіжного передового педагогічного досвіду, а також здійсненню реформ.

Мета статті. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати, як формувались передумови впровадження природничої освіти та створення її методики викладання, а також схарактеризувати основні засади її розвитку у XI–XIX ст. У зв'язку з цим нами проаналізована відповідна література і розглянута дана проблема в ретроспективному плані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом всієї історії людство пов'язано з природою, яка певним чином впливає на його існування, навчання та виховання.

Виникнення школи сягає часів Київської Русі. В XI – XII ст. в Київській Русі – Україні з'являються елітарні школи «учіння книжного». Починаючи з XII ст., з'являється поняття «вчення грамоти», що репрезентує початкову освіту. Лише від 1388 р. у грамоті, написаній у Луцьку, зустрічаємо термін «школа» [1, с. 73].

Вся справа навчання дітей природничій освіті у той час була підпорядкована вихованню у них народного світогляду, оволодінню основами хліборобської культури. Діти зростали на народній моралі й естетиці, дотримувалися звичаїв своїх предків, у них формувалося ставлення до природи як до живого організму, розуміння сільськогосподарського календаря. У школах учнями набувалися знання з природничої освіти, географії, з властивостей різних речовин і матеріалів та їх застосування у виробничій діяльності, з медицини, перекладу книг та їх переписування тощо. За часів Київської Русі підлітки залучалися до ремесел і домашньої роботи, вивчаючи побут, національну культуру рідного краю, видовий склад та особливості місцевої флори й фауни. В українському шкільництві XIV – XV ст. весь цей процес відбувався на власній українській національній основі, з поглибленням європейських зв'язків. Серед масових виховних чинників виділялась педагогіка народного календаря [9, с. 77, 87].

У другій половині XVI століття в Україні виникли братські школи [10]. Серед них Львівська братська школа належить до унікальних винаходів українського шкільництва. За прикладом Львова засновуються братські школи також у багатьох українських містах і селах. Застосована в братських школах класно-урочна система

навчання, а також різні дидактичні методи (пояснення, бесіда, самостійна робота, повторення, диспут, взаємне навчання) стали високим злетом української педагогічної думки світового масштабу.

Виявилась гостра потреба й у вищій школі, яка б готувала вчителів, вчених. У цей час (1576 р.) з'являється Острозька академія – перша вища школа України, яка була популярна серед українського народу і набула широкого світового визнання.

У 1632 році створюється Києво-Могилянська академія – вища школа в Україні, яка стала першим українським університетом і зробила величезний внесок в утвердження та подальший розвиток української освіти. Початкові школи були однією з найпоширеніших форм навчання дітей у другій половині XVII ст. і особливо у XVIII ст. Вони діяли як на Лівобережній, Слобідській Україні, так частково на Правобережній.

У педагогічному процесі завжди важливе місце займали методи «виховання на природі». У свій час вони були представлені школами «натуралістичної» освіти і виховання. Представниками цих методів були Я.А.Коменський, Ж.Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці, А.Ф.Дістервег, К.Д.Ушинський. Вони високо цінували роль природи у навчанні і вихованні.

Ян Амос Коменський належить до найгеніальніших представників педагогічного світу де він розробив чітку для свого часу систему навчання і виховання. Великий вплив на розвиток природничої освіти мали праці Я.А.Коменського: «Велика дидактика», «Материнська школа», «Відкриті двері мов та всіх наук», «Закони добре організованої школи» та інші.

Основні положення “Великої дидактики” побудовані на принципах природовідповідності і сенсуалізму. Я.А.Коменський – засновник принципу “природовідповідності” в побудові процесу навчання і виховання, який ґрунтується на положенні, що Людина – частина природи і повністю підкоряється її законам. Великий педагог вимагав, щоб у школах дотримувались принципів свідомого засвоєння, послідовного викладу матеріалу, наочності. Виходячи із цих принципів, Я.А.Коменський розробив основні правила дидактики, якими повинен керуватися учитель: йти від відомого до невідомого, від легкого до важкого, від близького до далекого тощо.

У дидактичному вченні педагога значну роль відведено принципу наочності, названому ним «Золотим правилом дидактики». У його праці «Велика дидактика» – досить ясний виклад універсального значення в пізнанні сенсуалістичного джерела: «Розумній душі, яка перебуває в нас, крім того, дані органи, ніби вивідувачі і розвідувачі, з допомогою яких

душа досліджує все, що поза нею – це зір, слух, нюх, смак, дотик і тому жодне створіння, де б воно не було, не може від неї сховатися». І далі: «...треба вчити так, щоб люди, скільки це можливо, набували знання не з книг, а з неба і землі, з дубів і буків, тобто знали і вивчали самі речі, а не чужі тільки спостереження і свідчення про речі» [7, с. 137].

Я.Коменський піднімав питання про виготовлення наочних посібників, які необхідно застосовувати при вивченні предметів природи [там само, с. 160].

Я.А.Коменський у «Великій дидактиці» узагальнив усе краще з досвіду роботи шкіл свого часу, зокрема досвід роботи шкіл України. Практичний досвід братських шкіл України був одним із джерел педагогічних ідей великого вченого.

У братських школах України вивчали книгу Я.А. Коменського «Зрелища вселення». Цю книгу використовували не тільки при вивченні мови, але й ботаніки, зоології, мінералогії [11, с. 70].

У XVI – XVII столітті в братських школах України широко пропагувались краєзнавчі ідеї (проводились спостереження за погодними умовами, сезонними змінами в природі).

У роботі В.Кузя, Ю.Руденка, О.Губка акцентується увага на тому, що творчий підхід до краєзнавчо-педагогічної спадщини дозволяє стверджувати, що одне з чільних місць у ній належить могутньому освітньо-виховному потенціалу української козацької педагогіки [8, с. 70].

Вінцем слави українського шкільництва доби козацько-гетьманської держави стали козацькі та січові школи [9, с. 104]. У ті часи майже все населення України було грамотним [14, с. 171].

Значну роль у вихованні дітей відіграв народний календар: «Перші зразки народного календаря, зокрема хліборобського, календаря предків українського народу сягають початку нашої ери. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався у суворій відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання. Педагогіка народного календаря враховує закономірності розвитку розкішної і розмаїтої природи України, а також анатомічні, фізіологічні, психологічні, національні і регіональні особливості дітей» [8, с. 8-10].

Отже, протягом віків поряд із становленням освіти та виховання в Україні, а також під впливом педагогічних поглядів Я. Коменського формувалася певний досвід вивчення предметів природи. Він став першоджерелом введення природознавства як предмета у школу та зародження методики викладання природознавства.

Природознавство як навчальний предмет увійшло в загальноосвітню школу у 1786 р. коли була проведена шкільна реформа, і в результаті чого були організовані народні училища. Наприкінці XVIII ст. відкрилися перші народні училища в Чернігові, Новгород-Сіверському, Ніжині, Прилуках, Глухові, Стародубі [15, с. 129].

У повітових містах організовували малі училища з дворічним терміном навчання (два класи), вони обмежувались грамотою, рахунком і вивченням закону божого. При створенні народних училищ видавались спеціальні книги, в яких були представлені плани роботи училища, рекомендації для вчителів та учнів, для викладання певних предметів, що вивчались по класах.

У губернських містах статутом були передбачені головні народні училища з п'ятирічним терміном навчання (4 класи, 4-й клас – дворічний). Крім перелічених предметів, тут вивчали латинь, географію, історію, механіку, геометрію, фізику та елементи природознавства. Природознавство вивчалось у 4-му класі і на нього було відведено 5 годин на тиждень [15, с. 77]. Географія викладалась у 3 і 4 класах по 3 години на тиждень, при цьому необхідно було застосовувати наочність (карту, глобус) і здобути знання – використовувати в практичній діяльності.

Розвиток природничої освіти був необхідний. Ввести природознавство та географію до навчального плану школи вимусили історичні умови. Потрібно було розвивати економіку країни, використовуючи народні багатства. У зв'язку з цим треба було пізнати неживу і живу природу. Крім того, виникла необхідність у підготовці людей, які б могли застосувати ці знання у практичному житті.

У тісному зв'язку з виникненням і розвитком здійснення природничої освіти у школі виникає і розвивається методика викладання природознавства.

Першим методистом і учителем майбутніх викладачів природознавства був академік В.Ф.Зуєв. Під час роботи на педагогічній ниві ним у 1786 році був складений перший підручник з природознавства для народних училищ. Цінним у підручнику є те, що у передмові до нього наведено методичні вказівки стосовно викладання природознавства. Пропонується підручник «читати попараграфно» і вчитель повинен пояснити матеріал, домагатись свідомого засвоєння.

З метою застосування наочності на уроках вчений ставить завдання про організацію при училищах природничого кабінету, де б зберігались натуральні та ілюстративні наочні посібники. Під його керівництвом був

складений перший атлас настінних таблиць із зображенням тварин.

Отже, вперше запроваджене в загальноосвітню школу вивчення природознавства було поставлено досить вдало: такі положення, як всебічне вивчення не лише зовнішнього вигляду, а й біології, зв'язку будови органу з її функцією, застосування знань до практичної діяльності, вимога свідомого засвоєння, вивчення на основі наочності, організація кабінету навчальних посібників правильні і прийняті в сучасній школі. Крім того, була розроблена система і послідовність викладу змісту курсу природознавства відповідно до розвитку природничої науки того часу.

Початок XIX століття відзначається помітним розвитком освіти. У 1802 році було утворено Міністерство народної освіти, Головне управління училищ, на яке покладалися обов'язки організації освіти. На початку XIX століття видано у 1804 році шкільний статут, який відкривав широкі можливості в плані викладання природознавства для дітей різних станів. До того ж для викладання цієї дисципліни збільшувалась кількість годин.

Важливою подією було створення у 1803 – 1805 р.р. першого у Східній Україні Харківського імператорського університету, який очолив Харківський навчальний округ, до якого входило 372 навчальних заклади. Під його керівництвом з 1805 до 1814 р.р. кількість шкіл округи зросла до 163 [2, с. 1197]. У 1834 році створюється Київський університет св. Володимира із відкритим при ньому педагогічним інститутом. У 1835 році практичні заняття студентів, за рішенням Ради Київського університету переносились у школи [4, с. 45].

Проте загальний характер викладання порівняно з періодом В.Ф.Зуєва помітно змінюється у гіршу сторону. В нових підручниках вся увага зосереджується на систематиці рослин і тварин, дається лише опис зовнішніх ознак, потрібних для класифікації. Таким чином, вивчення природознавства набуває «систематичного» напрямку. Напрямок систематизації виник у шкільному природознавстві не випадково. У XVIII столітті з'явилися праці шведського вченого Карла Ліннея, в яких він розробив систематику рослин і тварин і які, зокрема «Система природи», відіграли значну роль у розвитку біологічних наук, навівши певний порядок у безсистемному описі тварин і рослин.

Цей систематичний напрям у науці без педагогічної обробки був перенесений у шкільне природознавство. За цим напрямом були написані шкільні підручники.

Методика природознавства в цей період відчувала повний застій. Головною причиною такого стану природознавства на початку XIX століття було негативне ставлення чиновників міністерства народної освіти до запровадження цього предмету в школу. А в 1828 році уряд виключив природознавство з навчального плану шкіл, і чверть століття у школах України природознавство не викладалось.

Однак, економічні проблеми розвитку промисловості і сільськогосподарського виробництва знову ставили питання про реформу школи. Тому у 1852 році уряд вимушений був відновити викладання природознавства в гімназіях та інших школах. Передові педагоги сподівались, що його викладання стане кращим і цікавішим [3]. Але перші 10 років після його відновлення зміст і методи викладання природознавства мало чим відрізнялись від викладання цього навчального предмета в першій чверті XIX століття. Постановка природничої освіти погіршувалась, оскільки впливала з метафізичного напрямку у вивченні природи.

У 50 – 60-х р.р. XIX століття в Україні зародився інший напрям у викладанні природознавства – біологічний, засновником якого був К.Ф. Рулье. Він намагався збудити інтерес до причинності і зв'язку явищ у царстві тварин. За кілька років до Ч. Дарвіна він розвивав ідеї, що були близькими до ідей цього великого вченого. І вже на початку 60 років з'являються підручники для школи, написані в дусі біологічного напрямку, а також у висхідному плані – від найпростіших тварин до більш організованих, що на той час було прогресивним явищем.

У 60-ті роки загальне піднесення громадської думки вимагало виховання у молодого покоління матеріалістичного пояснення явищ природи. Зубріння термінів систематики нікого не задовольняло [6]. У цей час відбулася освітня реформа, яка завершилась у 1864 році виходом таких документів: Статуту гімназій та прогімназій, Положення про початкові народні училища. Певні права щодо їх керівництва отримували земства, які зробили вагомий внесок у розбудову початкової освіти [4, с. 48-49].

У 60-70-х роках XIX століття педагогічну теорію збагачують видатні педагоги М.І. Пирогов, К.Д. Ушинський, педагогічні погляди яких пройняті гуманізмом, демократизмом і патріотизмом.

Видатний методист і педагог К.Д.Ушинський виступив на захист шкільного курсу природознавства. Він вимагав вивчення природознавства в школах, починаючи з початкових, оскільки воно розвиває логічне мислення, привчає до спостережливості і наочно показує зв'язок теорії з практикою. Свої

книги для читання в початкових класах він побудував на природничому матеріалі. К.Д.Ушинський вважав предмети навколишньої природи найзручнішими для розвитку логічного мислення дітей [16, с. 242-267]. Особливого значення він надавав педагогічній практиці, яка проводилась в народній школі при семінарії. Випускники працювали протягом року як учителі-стажисти.

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського стали стимулом для розвитку педагогічної думки в особі його численних однодумців і послідовників. До таких слід віднести О.В. Духновича – одного з найвизначніших представників культурно-освітнього руху українців Закарпаття. Під його безпосереднім протекторатом було відкрито близько 80 початкових шкіл. О.В. Духнович дотримувався дидактичних принципів: наочності, доступності і посиленості, активності у навчанні, ґрунтовності і міцності знань тощо [9]. У цей період у школах видавались відповідні рекомендації для вчителів з природничої освіти [13].

Відомий німецький педагог А.Дістервег піднімав питання про підготовку народних учителів, яка повинна базуватися на отриманні ними наукових знань і прищепленні їм високих моральних якостей [12, с. 9].

Нові віяння того часу підняли питання освітнього і виховного значення викладання природознавства. З'явилась необхідність у методиці, якої на той час не було. Перша методика з природознавства була написана у 40-х роках XIX століття в Германії учителем Августом Любеном. Він писав, що вивчення природознавства повинно йти індуктивним шляхом. А. Любен рекомендує у процесі навчання звертати увагу на пізнання життя рослин, їх єдність. При знайомстві з природничим предметом його треба порівнювати з іншим, подібним до нього. Однак, ці дуже цінні методичні положення знаходились в повній суперечності зі змістом предмета, викладеного в підручниках А. Любена. В них була гола систематика з переліком морфологічних ознак великої кількості рослин. Тому, зберігаючи основи любеновського методу, О. Герд запропонував замість описування рослин, тварин, чому надає Любен перевагу, взяти за основу спостереження за життям тварин і рослин в школі і на екскурсіях, самостійне визначення зібраних під час екскурсій об'єктів.

У своїх працях О.Я. Герд на перше місце висував методи викладання, які б розвивали самостійність мислення, спостережливість, пізнавальний інтерес. Він вказував, що природу потрібно не описувати, а пояснювати: тварини і рослини потрібно розглядати у зв'язку з середовищем. Крок за кроком О.Я. Герд вчив

учителів методично правильно проводити спостереження під час екскурсій, формувати у дітей уявлення. Отже, О. Герд не відкидав метод Любена, а навпаки вдосконалив його.

О.Я. Герд у побудові курсу природознавства і методах вивчення його на багато років випередив західноєвропейську методичну думку, сміливо й рішуче перейшов через цілу епоху і своїми вимогами виховання на основі навчання природознавству і заслужено вважається засновником методики викладання природознавства.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у 60-70-ті роки XIX століття в Україні у методиці природознавства існувало два напрямки: метафізичний «любеновський» та еволюційно-матеріалістичний «гердовський». Вони у XX столітті дали початок ідеалістичному і матеріалістичному напрямкам у методиці природознавства, які знаходились у постійній ідеологічній боротьбі.

Отже, характеризуючи еволюцію природничої освіти в досліджуваній період, відмічаємо, що О.Я. Герд започаткував наукову методику викладання природознавства; відомі методисти того часу підготували і видали ряд підручників з природничої освіти. Проте, викладались ці предмети у невеликому обсязі. Повніше вони викладались у реальних і комерційних училищах. Проте, початок XIX століття характеризується значним похваленням в галузі природничої освіти: виходить значна кількість посібників, в яких розв'язуються питання загальної і конкретної методики природознавства.

Подальші розвідки напрямку вбачаємо у розгляді екологічної компетентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабишин С.Д. Початкова школа на Україні з давніх часів до кінця XVIII ст. *Початкова школа*. 1991. № 10. С. 73-78.
2. Багалеї Д.И. Очерки истории Харьковского университета. Х., 1894. Т.1: 1802-1815. 1204 с.
3. Воскресенська Н. В. Забезпечення взаємозв'язку дидактичної та методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1996. 25 с.
4. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.): Дис...д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 1999. 469 с.
5. Засекіна Т.М. Структура і зміст шкільної природничої освіти Актуальні проблеми природничої освіти: стратегії, технології та інновації: Матеріали Всеукраїнської науко-практичної Інтернет-конференції: 14–24 жовтня 2019 року, м. Кропивницький. Харків : Мачулін, 2019. С. 10-12.
6. Кисельов Ф.С. Методика викладання природознавства в початкових класах. К.: Вища школа, 1975. 176 с.

7. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. Т.І. Велика дидактика. К.: Радянська школа, 1940. 247 с.
8. Кузь В., Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 1995. 114 с.
9. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки. К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. 355 с.
10. Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії в XVI – XVII ст. К.: Рад. шк., 1958. 209 с.
11. Мітноров Б.Н. (1971) Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні. К.: Радянська школа, 1971. 107 с.
12. Мойсенюк Н.Є. Педагогіка: Навч. пос. 2-е вид. К.: Гранма, 1999. 350 с.
13. Мороз С.А. Історія біосфери Землі: У 2-х кн. Кн.1: Теоретико-методичні засади пізнання: Навч. посібник. К.: Заповіт, 1996. 440 с.
14. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у 2-х ч. / Упоряд.: І.О.Кресіна, О.В.Кресін, В.П.Ляхощкий, В.Ф.Панібудьласка; За ред. В.Ф.Панібудьласки. К.: Вища школа, 1997. Ч.І. 583 с.
15. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: Нариси. (X – поч. XX ст.) / Гончаренко С.У., Калениченко Н.П., Ярмаченко М.Д. та ін. К.: Радянська школа, 1991. 384 с.
16. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії. Твори: В 6-ти т. Т.1. К.: Радянська школа, 1954. С. 242-267.

REFERENCES

1. Babyshyn, S.D. (1991). Pochatkova shkola na Ukraini z davnikh chasiv do kintsya KHVIII st [Primary school in Ukraine from ancient times to the end of the 18th century.]. Pochatkova shkola. 10. 73-78.
2. Bahaley, D.Y. (1894) Ocherky ystorry Khar'kovskoho unyversyteta [Essays on the History of Kharkiv University.]. KH. T.1: 1802-1815. 1204.
3. Voskresens'ka, N.V. (1996). Zabezpechennya vzayemozv'yazku dydaktychnoyi ta metodychnoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly [Ensuring the interrelationship of didactic and methodical training of the future primary school teacher]: Avtoref. dys...kand. ped. nauk: 13.00.01 / Ukr. derzh. ped. univrsytet im. M.P. Drahomanova. K. 25.
4. Dem'yanenko, N.M. (1999). Zahal'nopeдагогічна pidhotovka vchytelya v istoriyi vyshchoyi shkoly Ukrainy (KHKH – persha chvert' KHKH st.) [General pedagogical training of teachers in the history of the higher school of Ukraine (XIX - first quarter of the XX century)]: Dys...d-ra ped. nauk: 13.00.04. K. 469.
5. Zasyekina, T.M. (2019). Struktura i zmist shkil'noyi pryrodnychoyi osvity Aktual'ni problemy pryrodnychoyi osvity: stratehiyi, tekhnolohiyi ta innovatsiyi [Structure and content of school science education Current problems of science education: strategies, technologies and innovations] : Materialy Vseukrayins'koyi nauko-praktychnoyi Internet-konferentsiyi: 14–24 zhovtnya 2019 roku, m. Kropyvnyts'kyu. Kharkiv : Machulin, 10-12.
6. Kysel'ov, F.S. (1975). Metodyka vykladannya pryrodnoznavstva v pochatkovykh klasakh [Methods of teaching natural science in elementary grades]. K.: Vyshcha shkola. 176.

7. Komens'kyi, YA. A. (1940). Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. T.I. Velyka dydaktyka. K.: Radyans'ka shkola. 247.

8. Kuz', V., Rudenko, YU., Hubko, O. (1995). Ukrayins'ka kozats'ka pedahohika i dukhovnist' [History of Ukrainian pedagogy]. Uman'. 114.

9. Lyubar, O.O., Stel'makhovych, M.H., Fedorenko, D.T. (1999). Istoriya ukrayins'koyi pedahohiky [History of Ukrainian pedagogy]. K.: Instytut zmistu i metodiv navchannya MO Ukrayiny. 355.

10. Medyn's'kyi, YE.M. (1958). Brat-s'ki shkoly Ukrayiny i Bilorusiyi v XVI – XVII st [Fraternal schools of Ukraine and Belarus in the XVI-XVII centuries]. K.: Rad. shk. 209.

11. Mityurov, B.N. (1971). Pedahohichni ideyi Yana Amosa Komens'koho na Ukrayini [Pedagogical ideas of John Amos Comenius in Ukraine]. K.: Radyans'ka shkola. 107.

12. Moysenyuk, N.YE. (1999). Pedahohika [Pedagogy]: Navch. pos. 2-e vyd. K.: Hranmna. 350.

13. Moroz, S.A. (1996) Istoriya biosfery Zemli [History of the Earth's Biosphere]: U 2-kh kn. Kn.1: Teoretyko-metodychni zasady piznannya: Navch. posibnyk. K.: Zapovit. 440.

14. Natsional'ni protsesy v Ukrayini: istoriya i suchasnist' [National processes in Ukraine: history and modernity]. Dokumenty i materialy. Dovidnyk u 2-kh ch. / Uporyad.: I.O.Kresina, O.V.Kresin, V.P.Lyakhots'kyi, V.F.Panibud'laska; Za red. V.F.Panibud'lasky. K.: Vyshcha shkola, 1997. CH.I. 583.

15. Rozvytok narodnoyi osvity i pedahohichnoyi dumky na Ukrayini [Development of public education and pedagogical thought in Ukraine]: Narysy. (KH – poch. KHKH st.) / Honcharenko S.U., Kalenychenko N.P., Yarmachenko M.D. ta in. K.: Radyans'ka shkola, 1991. 384.

16. Ushyn's'kyi, K.D. (1954). Proekt uchytel's'koyi seminariyi [The project of the teachers' seminary]. Tvory: V 6-ty t. T.1. K.: Radyans'ka shkola. 242-267.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Olexandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, Professor, Head of the chair of Pedagogy and Psychology Department Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

KUCHAI Tetiana Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor Department of Pedagogy and Psychology Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 81'243:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-157-162

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу, прикладної
та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>

e-mail: teleka@ukr.net

**СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ МОВЛЕННЄВИМ УМІННЯМ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Основною метою вивчення іноземної мови є вміння спілкуватися, тобто розуміти інформацію та передавати її. У час глобалізаційних процесів, коли англійська мова набула статусу мови міжнародного спілкування, все більше уваги приділяється її вивченню, незалежно від профілю навчання. Безперечно, розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності потребує великої уваги, але особливої актуальності сьогодні набуло вміння спілкуватися іноземною мовою. Визначення стратегій, які допомагають розвивати комунікативні навички студентів, стало основним завданням викладачів вищих навчальних закладів.

Реалізація комунікативно-орієнтованого підходу в процесі викладання іноземної мови базується на таких принципах: особистісна орієнтація процесу навчання; автентичність навчальних матеріалів; спрямованість на формування комунікативних умінь, релевантних для розуміння іноземної культури та інші.

Сьогодні пріоритетними завданнями для викладача є вивчення основних стратегій викладання іноземної мови для розвитку мовленнєвих компетенцій студентів. Особлива увага також приділяється інтерактивним методам навчання, зокрема залученню студентів до мультимедійних проєктів, створенню проблемних ситуацій, роботі в групах для створення комунікативної ситуації.

Вимоги сучасного суспільства, де все активніше проявляються глобалізаційні процеси, змушують викладачів по-новому підходити до навчання англійській мові. Вища освіта має бути комунікативно орієнтованою і надавати можливість студентам вільно спілкуватися іноземною мовою у повсякденному житті та у професійній діяльності.

Таким чином, розвиток комунікативних навичок студентів на заняттях з іноземної мови є пріоритетним завданням сучасної освіти, що зумовлено вимогою часу. Навчання мовленнєвої діяльності є необхідною умовою оволодіння іноземною мовою, що відповідає вимогам сучасного світу.

Серед подальших питань, які потребують ретельного дослідження, є розвиток навичок діалогічного мовлення, оскільки спілкування найчастіше відбувається у формі діалогу.

Ключові слова: мовлення, глобалізація, мовленнєва компетенція, види мовленнєвої діяльності, мовленнєві стратегії.

LELEKA Tetiana Oleksandrivna –

Candidate of Philological Sciences/PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Translation,
Applied and General Linguistics,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>
e-mail: tleleka@ukr.net

THE STRATEGIES OF ENGLISH SPEAKING SKILLS TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The main goal of learning a foreign language is the ability to communicate, understand information and transfer it. At the time of globalization processes, when the English language has acquired the status of the language of international communication, more and more attention is paid to its learning, regardless of the study profile. Undoubtedly, the development of all the types of speech activity requires a lot of attention, but the ability to communicate in a foreign language has become especially relevant today. Identifying strategies that help develop students' communication skills has become the main task of the teachers at higher educational institutions.

The implementation of the communication-based approach in the process of foreign language teaching is based on the following principles: personal orientation of the teaching process; the authenticity of the educational materials; focus on the formation of communicative skills which are relevant for understanding foreign culture and others.

Today, the priority tasks for the teacher are the study of the main strategies of teaching a foreign language for the development of students' speaking competences. Special attention is also paid to the interactive learning methods, including involving students in multimedia projects, creating problem situations, and working in groups to create a communicative situation.

The requirements of the modern society, where globalization processes are becoming more and more active, make the teachers give a new approach to the study of the English language. Higher education should be communicatively oriented and provide the opportunity for the students to communicate in a foreign language fluently in everyday life and in the professional activities.

Thus, the development of communicative foreign language skill of the students is a priority task of the modern education, which is caused by the demand of the time. Speech activity teaching is a prerequisite for mastering a foreign language that meets the requirements of the modern world.

Among the further issues that need the careful research is the teaching of dialogic speaking skills, since communication often takes place in the form of a dialogue.

Keywords: speaking, globalization, speaking competence, types of speaking activities, speaking strategies.

Statement and substantiation of the problem relevance. The knowledge of the English language is becoming a mandatory requirement. This is caused by the fact that fluency in a foreign language, along with good professional skills, allows a specialist to get a decent job and achieve a successful career.

Today, the competence paradigm of education implies the mastery of the students to have a set of competencies (communicative, pragmatic, general,

cognitive, intercultural, compensatory, and professional) [7, p.14]. The communication involves the implementation of the principles of speech orientation of training, stimulation of speech-thinking activity, ensuring individualization, taking into account the functionality of speech, creating situational learning, observing the novelty of the educational process [5, p. 172].

The discussed effectiveness of teaching oral speech to students is connected with the conditions of the digitalization of the teaching process at the higher school as well as possessing methodical orientation, and checking its effectiveness in practice.

English has become the language of international communication, and great importance is attached to the methods, forms and means of teaching it. The modern education should be based on the involvement of the students in oral and written communication [18, p. 3568].

Analysis of recent research and publications. There are different types of speech activity - speaking, understanding foreign language speech (listening), writing and reading comprehension. At the same time, the successful development of speaking skills poses a major challenge, particularly in situations in which the learners have scant access to the target language outside the classroom [Majer, 2003; Ortega, 2007; Pawlak, 2006], which, despite all the technological advances, is still the most important part in the foreign language contexts. Teng H. (2012), for example, states that the ability to produce oral language is the most complex and difficult to master [18], whereas other scientists comment that learning speaking involves developing subtle and detailed knowledge interaction and imposes a number of other demands, such as listening and understanding focusing on the attainment of the intended communicative goal [2, p. 198].

The questions of teaching speaking and listening are reflected in the works of such researchers, as Derwing, 2017; Kormos, 2006; Muranoi, 2007; Pawlak, 2011; Pickering, 2012 and others. Based on the works of the scientists, who studied the problems of teaching speaking and listening, as well as own theoretical and practical searches [6; 7], we note that the effectiveness of this training depends on the personality of the teacher, the individual characteristics of the students, and the linguistic features of the texts and.

With the aim of optimizing the process of teaching oral foreign many interactive methods have been tested: role-playing games, project method, case studies, work in small groups, etc.

The purpose of the article. The present paper is aimed to characterizing the strategies of speaking practice because the researchers have been primarily concerned with different speaking aspects, relatively little attention has been given to investigating more broadly conceptualized strategies that can be applied to develop speaking skills and enhance speaking performance.

The defined goal requires solving the following tasks:

– the identification of the main competencies that students need to master in order to learn speaking skills;

– the analysis of the teaching methods for speaking skills developing, taking into account the latest education innovations.

The main material of the study. The task of forming speaking competencies is to have a significant impact on the placement of emphasis in terms of content and technology in the process of teaching a foreign language. The implementation of the competence-based approach in the process of foreign language training of the students is based on the following principles: personal orientation of the process of teaching and learning a foreign language; the authenticity of the educational materials used (auditory, visual, graphic); the focus on the formation of communicative skills relevant for understanding foreign cultural discourse and independent generation of foreign language discourse; reliance on the independence and responsibility of students; the use of reflection and self-assessment in the educational process, which contributes to the development of students' autonomy; integrativity of mastering speech skills and means; inclusion of elements of professionalization; interdisciplinary links [4, p. 75].

Students are encouraged to constantly improve their knowledge of the English language translating from their native language into English looking for a specific word, rather than using simple language to describe what is meant, reproducing the conversation in English and speaking to the peers.

The task of the teacher is to make students communicate in English, creating certain situations that will help them in life and teach them how to find the best solution [17, p. 174].

The experience of teaching English in a higher school shows that in most cases, at the initial stage of education at the university the reproduction, complete or partial, is dominated in the oral foreign language students' speech. By the habit acquired in the process of studying at school, the students build oral statements on the topic being studied, not caring about the novelty of its form and content, as a rule, repeating any source text, which can be a vivid example of reproduction of foreign language speech, but not its productivity [10, p. 181].

However, the modern society needs the specialists who can see themselves in the global market of innovative ideas. This requirement is thought as the starting point for the development of the methods for the oral foreign speech teaching, contributing to the formation of the skills that allow students to create a full-fledged independent product of oral speech in a foreign language [3, p. 156].

The communicative method is aimed at the simultaneous development of the main language skills (oral and written speech, grammar, reading and understanding) in the process of live, relaxed

communication. Vocabulary, grammatical structures, expressions of a foreign language are presented to the student in the context of a real, emotionally colored situation that contributes to fast and durable memorization of the studied material. The situation is a vital condition for learning colloquial speech. It is a system of relationships between the speakers. It is necessary both for the formation of speech skills and for their development.

The competence paradigm of education implies the mastery of a set of competencies (communicative, pragmatic, general, cognitive, intercultural, compensatory and professional) [12, p. 67].

As the research has shown, the use of role-playing games offers wide opportunities for the activation of the educational process. The role-playing game includes such types of activities as game and speech. When including game forms of activity in the language teaching practice of students, some factors should be taken into account. First of all, the role-playing game should be organized accordingly with the abilities and interests of the students, which will stimulate the enrichment and strengthening of the vocabulary [11, p. 227]. In addition, the game should imply the principle of spontaneity of its execution. The roles are not prepared in advance, but the improvisation takes place.

Thus, the role-playing game contributes to the development of partnership and personal involvement in what is happening. Being a direct model of the communication, it implies the use of the skills and abilities of both verbal and non-verbal communication, which, in turn, contributes to the formation of foreign language communicative competence among the students [15, p. 179].

Numerous studies within the framework of the considered question show that the project method contributes to the solution of the problems of foreign language education. The project work is directed, first of all, to the solution of many problems. At the same time, the students are given a wide range of opportunities to use not only a foreign language, but also other academic disciplines [14, p. 155]. The implementation of projects implies information and practice-oriented forms of work.

Similar methods of foreign language training are aimed at the interaction of all the participants in the educational process. They help practise all the types of speech activity (speaking, writing, reading, listening). Their use contributes to the creation of such a class atmosphere in which learners feel free and actively participate in the process of communication with each other [13, p. 86].

In the created interactive situations, the teacher is a facilitator who ensures a certain level

of effectiveness of communicative interaction in the group. In addition, such innovative teaching methods provide for various forms of work (individual, pair, group) that contribute to the realization of the student's involvement in the work.

It is necessary to take into account that interactive methods presuppose thorough, time-consuming preparation of the teacher [9, p. 172]. First of all, he must analyze all the details of the innovative technology proposed in practice, prepare the course of the lesson step by step aimed at achieving the set goals of foreign language education of the students. In addition, efficiency of the application of the similar methods of practical activity is impossible without the presence of a high level of foreign language professional training and different pedagogical skills. The speech orientation means the practical type of the lesson, as well as learning in general. It refers to the speech nature of all the exercises.

Teaching oral speech in a foreign language is used as a means of teaching communication for its intended purpose, where the communication includes the people who speak and the reason why they do it [17, p. 84].

The popular multimedia technologies that facilitate the learning process account of visualization of educational content can be effective in different situations [16, p. 154]. The structure of foreign language teaching can be divided into some levels: adaptive (mastery and consolidation of lexical and grammatical skills) and professional (quality control studying the necessary materials in practice).

Creating multimedia projects, providing interactive methods the teacher can offer thematic presentations, interactive presentations, the background conditions for teaching listening, accompaniment of retellings and presentation of the text fragments, the construction of a dialogue [1, p. 249].

The emotional impact on students creates a comfortable learning environment, help form a model of the real communication [2, p. 199], especially since students' independent creation of interactive content successfully increases their self-esteem and self-motivation.

Therefore, the use of interactive tasks, which are defined as academic classroom work with the teacher, as well as the student's independent extracurricular activity, is necessary at the present time for the formation of the oral speech of the students.

To create the necessary conditions for the successful speaking it is important to follow the next principles: to divide students according to the level of training; to take into account the personal and professional interests of students; to use the necessary organizational techniques; to create

motivation of the students for comprehensive development [8, p. 35].

In addition, according to the monologic speech formation, the students, perceiving online speech, acquire listening skills, and they also have to develop dialogue skills, since any monologic statement can generate many questions. Of course we should admit that the Internet provides limitless possibilities in the field of foreign language education: teachers can use a large number of the sites, including free programs that offer oral foreign language training course.

Conclusions and prospects for further researches of directions. Summarizing everything, we should note that according to the modern educational realities there are innovative methods of presenting language material opening up the prospects to look for the most effective approaches to teach a foreign language. The wide variety of forms and methods of training, implemented in practice, enriches students with new knowledge from various fields of activity, including professional ones, significantly increases the time of communication in a foreign language, and contributes to the formation of a foreign language communicative competence in the context of globalization.

The further research can be connected with the problem of using the dialogues in the process of speaking skills development. The dialogic speech needs the careful research because live speech occurs precisely thanks to the situational communication.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Benson S., Fischer D., Geluso J. Effects of communication strategy training on EFL students' performance in small-group discussions // *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 2013. № 3. P. 245–259. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/dc17/f2806431d25c0d0729552806cffee0e9e67a.pdf?_ga=2.96378716.1158240649.1660657170-1168220578.1659013770
2. Burns A., Seidlhofer B. Speaking and pronunciation // N. Schmitt *An introduction to applied linguistics* (3rd ed.). London, 2010. P. 197–214. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203783733/introduction-applied-linguistics-norbert-schmitt?refId=276b89aa-4732-4066-af78-c9796fdebae2&context=ubx>
3. Carter R., Nunan D. *Teaching English to speakers of other languages* Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 325 p.
4. Cohen A. D. *Strategies in learning and using a second language*. London and New York: Routledge, 2014. 440 p.
5. Cohen A. D., Wang I. K.-H. Fluctuations in the functions of language learning strategies // *System*, 2018. № 74. P. 169–182. URL:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0346251X17309715>

6. Douglas H. *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. New York. Pearson Education, 2007. 569 p.

7. Faucette P. A pedagogical perspective on communication strategies: Benefits of training and an analysis of English language teaching materials // *Second Language Studies*, 2001. № 19. P. 1–40. URL: <http://www.hawaii.edu/sls/wp-content/uploads/2014/09/Faucette.pdf>

8. Gregersen T., MacIntyre M. *Capitalizing on language learners' individuality: From premise to practice*. Bristol: Multilingual Matters, 2014. 350 p.

9. Izumi S. Comprehension and production processes in second language learning: In search of the psycholinguistic rationale of the output hypothesis // *Applied Linguistics*, 2003. № 24, 168–196. URL: https://www.researchgate.net/publication/249237810_Comprension_and_Production_Processes_in_Second_Language_Learning_In_Search_of_the_Psycholinguistic_Rationale_of_the_Output_Hypothesis

10. Kormos J. *Speech production and second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2006. 248 p.

11. Majer J. *Interactive discourse in the foreign language classroom*. Łódź: University of Łódź Press, 2003. 489 p.

12. Mesgarshahr A., Abdollahzadeh E. The impact of teaching communication strategies on EFL learners' willingness to communicate // *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 2014. № 4. P. 51–76. URL:

https://www.researchgate.net/publication/270549962_The_impact_of_teaching_communication_strategies_on_EFL_learners'_Willingness_to_Communicate1

13. Nakatani Y. The effects of awareness-raising training on oral communication strategy use // *Modern Language Journal*, 2005. № 89. P. 76–91. URL: <https://ru.scribd.com/document/473489165/Nakatani-The-Effects-of-Awareness-Raising-Training-on-Oral-Communication-Strategy-Use-pdf>

14. Nakatani Y. Developing an oral communication strategy inventory. *Modern Language Journal*, 2006. № 90. P. 151–168. URL: <https://www.jstor.org/stable/3876868>

15. Naughton D. Cooperative strategy training and oral interaction: Enhancing small group communication in the language classroom // *Modern Language Journal*, 2006. № 90. P. 169–194. URL: <https://www.jstor.org/stable/3876869>

16. Oxford R. L. *Teaching and researching language learning strategies. Self-regulation in context*. New York and London: Routledge, 2017. 370 p.

17. Pawlak M. *The place of form-focused instruction in the foreign language classroom*. Poznan – Kalisz: Adam Mickiewicz University Press, 2006. 370 p.

18. Teng H. C. A study on the teachability of EFL communication strategies // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2012. № 46. P. 3566–3570. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/81149484.pdf>

REFERENCES

1. Benson, S., Fischer, D., Geluso, J., von Joo, L. (2013). Effects of communication strategy training on EFL students' performance in small-group discussions. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 3, 245–269. https://pdfs.semanticscholar.org/dc17/f2806431d25c0d0729552806cffee0e9e67a.pdf?_ga=2.96378716.1158240649.1660657170-1168220578.1659013770

2. Burns, A., Seidlhofer, B. (2010). Speaking and pronunciation. *An introduction to applied linguistics* (3rd ed.). London: Hodder Education.

3. Carter, R., Nunan D. (2001). Teaching English to speakers of other languages. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Cohen, A. D. (2014). Strategies in learning and using a second language. London and New York: Routledge.

5. Cohen, A. D., Wang, I. K.-H. (2018). Fluctuations in the functions of language learning strategies. *System*, 74, 169–182. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0346251X17309715>

6. Douglas, H. (2007). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. New York. Pearson Education.

7. Faucette, P. (2001). A pedagogical perspective on communication strategies: Benefits of training and an analysis of English language teaching materials. *Second Language Studies*, 19, 1–40. <http://www.hawaii.edu/sls/wp-content/uploads/2014/09/Faucette.pdf>

8. Gregersen, T., & MacIntyre, P. M. (2014). Capitalizing on language learners' individuality: From premise to practice. Bristol: Multilingual Matters.

9. Izumi, S. (2003) Comprehension and production processes in second language learning: In search of the psycholinguistic rationale of the output hypothesis. *Applied Linguistics*, 24, 168–196. https://www.researchgate.net/publication/249237810_Comprehension_and_Production_Processes_in_Second_Language_Learning_In_Search_of_the_Psycholinguistic_Rationale_of_the_Output_Hypothesis

10. Kormos, J. (2006). Speech production and second language acquisition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

11. Majer, J. (2003). Interactive discourse in the foreign language classroom. Łódź: University of Łódź Press.

12. Mesgarshahr, A., & Abdollahzadeh, E. (2014). The impact of teaching communication strategies on EFL learners' willingness to communicate. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 4, 51–76. https://www.researchgate.net/publication/270549962_The_impact_of_teaching_communication_strategies_on_EFL_learners'_Willingness_to_Communicate1

13. Nakatani, Y. (2005). The effects of awareness-raising training on oral communication strategy use. *Modern Language Journal*, 89, 76–91. <https://ru.scribd.com/document/473489165/Nakatani-The-Effects-of-Awareness-Raising-Training-on-Oral-Communication-Strategy-Use-pdf>

14. Nakatani, Y. (2006). Developing an oral communication strategy inventory. *Modern Language Journal*, 90, 151–168. <https://www.jstor.org/stable/3876868>

15. Naughton, D. (2006). Cooperative strategy training and oral interaction: Enhancing small group communication in the language classroom. *Modern Language Journal*, 90, 169–194. <https://www.jstor.org/stable/3876869>

16. Oxford, R. L. (2017). Teaching and researching language learning strategies. Self-regulation in context. New York and London: Routledge.

17. Pawlak, M. (2006). The place of form-focused instruction in the foreign language classroom. Poznan – Kalisz: Adam Mickiewicz University Press.

18. Teng, H. C. (2012). A study on the teachability of EFL communication strategies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 46, 3566–3570. <https://core.ac.uk/download/pdf/81149484.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методи навчання англійської мови у вищих навчальних закладах, мовна інтеграція, мовні контакти

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LELEKA Tetiana Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methods of teaching the English language in higher school, language integration, language contacts.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 376.026:376.091.4Савченко(045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-163-170

ЛОПАТИНСЬКА Наталія Анатоліївна –
кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6345-7118>
e-mail: n.lopatynska@kubg.edu.ua
МАТЕЙ Кристина Йосипівна –
студентка-магістрантка Київського
університету імені Бориса Грінченка
e-mail: kymatei.il21@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1674-6099>

ЛОГОДИДАКТИЧНА СПАДЩИНА МАРІЇ САВЧЕНКО

У статті окреслено вироблені в результаті багаторічної науково-педагогічної праці підходи Марії Савченко до роботи із дітьми із мовленнєвими порушеннями. Метою дослідження було проаналізувати підходи М. Савченко у роботі з дітьми із порушеннями мовлення та навести, розроблені вченою, конкретні практичні приклади корекційного впливу.

В ході дослідження з'ясовано, що вчена була прихильницею всебічного вивчення стану мовлення дитини для з'ясування її мовленнєвого порушення. Адже такий принцип аналізу дає можливість для комплексного підходу до подолання мовленнєвих порушень, і є хорошою передумовою для успішного навчання грамоти і правопису, а також сприяє загальному розвитку мовлення. І відповідно наголошувала на доцільності системного підходу в побудові логокорекційної роботи з дітьми із порушеннями мовлення, оскільки мовлення вважала цілісним явищем із фонетичною, лексико-семантичною та граматичною складовими, які повинні бути враховані.

Нами визначено, що планування корекційної роботи Савченко здійснювала із дотриманням дидактичного принципу доступності.

Виділено головний набуток логопедії у роботі з подолання порушень звуковимови – фонетичний підхід. Основним принципом якого є усвідомленість здійснення звукового аналізу слова дітьми. Ще одним важливим аспектом згаданого вище підходу є вдосконалення фонематичних процесів шляхом роботи із немовленнєвими звуками, аналіз і синтез звукового складу слова, виховання узагальнюючих уявлень про основні ознаки фонем української літературної мови.

Нами зібрано комплекси завдань, розроблені науковицею, для розвитку фонематичного сприймання дітей, звукового аналізу та синтезу, оволодіння узагальнюючими уявленнями про диференціальні ознаки фонем.

Як результат опрацювання логопедичної спадщини М. Савченко, враховуючи підходи вченої, сформульовано послідовність логокорекційного впливу, яка передбачає: поставити та ввести в повсякденне спілкування правильний звук, Розвиток фонематичного сприймання та уміння самостійно проводити спостереження над мовою, врахування всіх систем мовлення.

Описано розроблені М. Савченко етапи логопедичної роботи з дітьми із мовленнєвими порушеннями.

Ключові слова: *Марія Савченко, логодидактична спадщина, діти із мовленнєвими порушеннями, корекційна робота, логокорекційна робота, всебічне вивчення стану мовлення, комплексний підхід, симптоматичний підхід, всебічний підхід, системний підхід, системність, принцип доступності, фонетичний підхід, усвідомленість, мультисенсорний підхід.*

LOPATYNSKA Nataliia Anatoliivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Special and Inclusive
Education at Borys Grinchenco Kyiv University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6345-7118>
e-mail: n.lopatynska@kubg.edu.ua
MATEI Krystyna Yosypivna –
Master Degree student at
Borys Grinchenco Kyiv University
e-mail: kymatei.il21@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1674-6099>

LOGODIDACTIC HERITAGE OF MARIA SAVCHENKO

The article outlines Maria Savchenko's approaches to working with children having speech disorders developed as a result of many years of scientific and pedagogical work. The purpose of the study has been to analyze the approaches of M.

Savchenko in working with children with speech disorders and to cite specific practical examples of corrective influence, developed by the scientist.

In the course of the research, it has been found out that the scientist was a supporter of a comprehensive study of the child's speech condition in order to find out his or her speech disorder. After all, this principle of analysis provides the opportunity for a comprehensive approach to overcoming speech disorders, and is a good prerequisite for successful literacy and spelling education, and also contributes to the general development of speech. And, accordingly, she emphasized the expediency of a systematic approach in building logocorrective work with children having speech disorders, as she considered speech to be a holistic phenomenon with phonetic, lexical and semantic and grammatical components that must be taken into account.

We have determined that Savchenko carried out the planning of corrective work in compliance with the didactic principle of accessibility.

The main achievement of speech therapy in the work of overcoming sound-speech disorders has been highlighted, mainly the phonetic approach. The main principle of which is children's awareness of sound analysis of words. Another important aspect of the above-mentioned approach is the improvement of phonemic processes by working with non-speech sounds, analysis and synthesis of the sound composition of words, formation of generalizing ideas about the main features of the phonemes of the Ukrainian literary language.

We have collected sets of tasks elaborated by a scientist for the development of children's phonemic perception, analysis and synthesis of the sound composition of a word, mastery of generalizing ideas about the differential signs of phonemes.

As a result of studying the speech therapy heritage of M. Savchenko, taking into account the approaches of the scientist, a sequence of logocorrective in fluence has been formulated, which involves: setting and introducing the correct sound into everyday communication, developing phonemic perception and the ability to independently observe the language, taking into account all speech systems.

The stages of speech therapy work with children having speech disorders developed by M. Savchenko have been described.

Keywords: *Maria Savchenko, logodidactic heritage, children having speech disorders, corrective work, logocorrective work, comprehensive study of the state of speech, comprehensive approach, symptomatic approach, comprehensive approach, systemic approach, systematicity, the principle of accessibility, phonetic approach, awareness, multisensory approach.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наразі українська логопедична наука перебуває у стані активного прогресивного розвитку. Відбувається глибоке дослідження та переосмислення наукових поглядів щодо проблематики логопедичної галузі, виокремлення ключових підходів у логокорекційній роботі для створення сучасної індустрії оптимальних методів, прийомів та засобів задля надання якісних корекційно-розвивальних та освітньо-виховних послуг.

Однією із яскравих постатей серед фундаторів саме української логопедичної науки була Марія Аврамівна Савченко. Вивчення її науково-педагогічного доробку має неабияке значення для роботи над виправленням мовленнєвих порушень у маленьких здобувачів мовної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі здійснені наукові розвідки вітчизняними вченими (В. Бондар, В. Гладуш, О. Козинець, Є. Линдіна, В. Синьов, В. Тищенко) щодо історичного аспекту розвитку теорії та практики логопедії в Україні:

- представлено науково-педагогічну спадщину українських вчених-дефектологів кінця XIX – початку XX століть, які здійснили суттєвий вплив на логопедичну практику;
- окреслено шляхи підготовки фахівців у означеній галузі;
- описано напрями, заходи, нормативне обґрунтування логопедичної допомоги.

Безпосередньо вивченням наукового доробку М. Савченко в Україні займається

О. Козинець. Вважаємо доречним розширення кола науковців у вивченні логодидактичної спадщини відомої логопедії.

Мета статті. Проаналізувати підходи М. Савченко у роботі з дітьми із порушеннями мовлення та навести конкретні практичні приклади корекційного впливу, розроблені вченою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська логопедична наука перебуває у стані активного розвитку. Неабияк цьому сприяє внесок українських корекційних педагогів-практиків минулого (М. Ярмаченко, Є. Соботович, Л. Смирнова, О. Кацовський, Н. Засенко, Р. Юрова та ін.). Досліджуючи їх праці, ми маємо потужне джерело знань, нових поглядів та підходів, практична цінність яких залишається й нині. Серед таких корифеїв була й яскрава постать Марії Аврамівни Савченко, якій вдалося залишити значний слід у теорії та практиці вітчизняної логопедії.

Кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри сурдопедагогіки та логопедії дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені М. П. Драгоманова, логопедія Київського спеціалізованого психоневрологічного медичного об'єднання, авторка багатьох науково-методичних праць М. Савченко зробила суттєвий внесок у розвиток логопедичної науки та практики в Україні.

Логодидактична спадщина М. Савченко має суттєве значення для сучасної логопедичної практики. Вченою було

запропоновано важливі підходи у роботі з дітьми із порушеннями мовлення, які мають корекційний вплив, як на нормотипових дітей, так і дітей із інтелектуальними порушеннями та із порушеннями слуху. Розглянемо детальніше їх.

М. Савченко була прихильницею і наголошувала на доцільності *всєбічного вивчення стану мовлення* дитини для з'ясування її мовленнєвого порушення. Адже такий принцип аналізу дає можливість для *комплексного підходу* до подолання мовленнєвих порушень: виправлення вимови звуків, розвиток звукового аналізу, і є хорошою передумова для успішного навчання грамоти і правопису, а також сприяє загальному розвитку мовлення [2, с. 161]. І відповідно всю корекційну роботу у власній логопедичній практиці вибудовувала схожим чином, хоча тогочасним провідним підходом у логопедичній роботі був *симптоматичний підхід* [2, с. 161]. Можна зазначити, що таким традиційним підходом послуговуються логопеди й зараз. Він робить ставку на артикуляцію. Його зміст полягає в наступному:

- підготовка органів артикуляції до відтворення окремих елементів артикуляції та вироблення готовності об'єднати їх у комплекси, що відповідатимуть правильній артикуляції конкретного звука (виконання артикуляційних вправ);

- вироблення вмінь об'єднувати окремі елементи артикуляції в єдине ціле, тобто формування правильної артикуляції звука (постановка звука);

- поступове введення виробленої артикуляції в склад, слово, речення, зв'язний текст (автоматизація звука);

- повна автоматизація навички вимови звука (введення звука в повсякденне мовлення) [3, с. 23–24].

Виходячи із аналізу та застосування традиційного підходу, раціональнішим вбачала вироблений *всєбічний підхід*. Вважати основним завданням – усунення неправильної вимови окремих звуків, на думку науковиці, не було найдоцільнішим, а доречніше класти його серед ряду завдань для формування мовлення дітей. Ефективна логопедична робота з дітьми не закінчується лише з оволодінням правильної вимови ізольованих звуків, насправді вона передбачає і формування здатності вимови звуків у складах, словах, словесний і логічний наголос, і розвиток навичок звуко-буквенного аналізу, і стану фонологічної, фонематичної, лексико-семантичної та граматичної складових мовлення, членування мовлення, інтонація [2, с. 161–162]. Адже М. Савченко вважала мовлення — цілісним явищем із фонологічної, фонематичною, лексико-семантичною та граматичною складовими. А відтак, у

логопедичній роботі наголошувала на врахуванні всіх складових мовлення.

Таким чином, Савченко, опираючись також на висновки солідних науковців того часу (Р. Боскіс, Р. Левіна, Н. Нікашина, Г. Каше, Л. Спірова й ін.), наголошувала на доцільності зміни тогочасного симптоматичного підходу на *системний підхід* та активно його впроваджувала, організовуючи власну логокорекційну роботу з дітьми із порушеннями мовлення [2, с. 161].

Важливим моментом, на якому акцентувала увагу логопедія, було формування у дітей *свідомої правильної вимови фонем* української літературної мови. А базою для цього вважала правильне протікання фонематичних процесів, адже недорозвинення фонематичного сприймання може спричинити порушення звуковимови, а згодом нездатність оволодіти правильно навичками читання та письма [3; 4]. У своїй останній книзі «Методика виправлення вад вимови фонем у дітей» Савченко говорила: «Вміння почути звук та виділити його в той час, коли він ще не вивчався на уроках мови, свідчать про те, що діти оволоділи принципом виділення звуків із слова. Крім того, це є свідченням активного пізнавального процесу, що відбувається завдяки спеціальному педагогічному впливу, в результаті спостережень дитини над мовленням. Усвідомлення звукового аспекту мови є важливою передумовою успішного оволодіння читанням і письмом. Щоб опанувати грамоту, треба не тільки чути і вміти вимовляти окремі слова й звуки, з яких вони складаються, а й мати чітке уявлення про звуковий склад слова» [3, с. 40].

Вдосконалення фонематичних процесів, за словами Савченко, охоплює:

- виховання культури фонематичного слуху;

- вироблення умінь розпізнавати визначений логопедом звук у слові без поділу його на склади;

- навчання аналізувати звуковий склад слова та вироблення узагальнюючих уявлень про диференціальні ознаки фонем [3, с. 42].

Роботу над розвитком фонематичного сприймання педагогиня пропонувала в наступній послідовності:

1. Робота з немовленнєвими звуками.

Роботу слід починати з використання немовленнєвих звуків (навколишні звуки, іграшки, які можуть звучати, записи різних звуків), ставлячи завдання перед дітьми: навчитися розпізнавати джерело звуків, їх напрям, силу, висоту, кількість звучань, відтворювати певні ритми тощо. Савченко були розроблені орієнтовні завдання на визначення джерела звуків та дидактичні ігри. Наприклад:

Завдання. Розпізнати предмети за характерним для них звучанням.

Зміст. Учні розпізнають або визначають за звуками, що робить логопед (шелест аркушів книжки, клацання ключів, замка, дзюрчання води).

Інструкція. – Я по черзі вмикатиму різні звуки. Будьте уважні! Скажете, що чутимете, або ж видаватиму їх сам (сама).

Мовленнєвий матеріал. Аудіозапис звуків, книжка, ключі.

Гра «Що роблять діти?»

Зміст. Звучать шуми, якими супроводжуються різні дії, що їх виконують діти (гортає книжку, пише на дошці крейдою, підмітає підлогу, кидає м'яч, стрибає, іде, біжить).

Інструкція. – Я по черзі вмикатиму різні звуки. Будьте уважні! Скажете, що чутимете.

Мовленнєвий матеріал. Аудіозапис звуків [З, с. 40–42].

2. Аналіз і синтез звукового складу слова.

М. Савченко рекомендувала під час вироблення умінь розпізнавати визначений звук у слові без поділу його на склади, аналізувати звуковий склад слова та оволодіння узагальнюючими уявленнями про ознаки фонем зосереджувати увагу на вимові звуків, слів та речень шляхом повторення почутого, виконання різних дій дітьми за словесними інструкціями. М. Савченко розроблені зразкові завдання.

Завдання 1.

Зміст. Повторити слова, речення, названі логопедом. Повторюючи, учні повинні зберігати такі самі граматичні форми та послідовність слів у реченні.

Інструкція. – Я називатиму ланцюжки слів. Повторіть, будь ласка, їх.

Мовленнєвий матеріал.

Червоний, зелене, синя; весела, веселий, веселиться; зелень, зелений, зеленіє; помідори, огірки, капуста.

Завдання 2.

Зміст. Повторити слова, речення, названі логопедом. Повторюючи, учні повинні зберігати такі самі граматичні форми та послідовність слів у реченні.

Інструкція. – Я називатиму речення. Повторіть, будь ласка, їх.

Мовленнєвий матеріал.

Повернулись з теплих країв птахи. Повернулись птахи з теплих країв. Повернуться птахи з теплих країв. Повернуться з теплих країв птахи. Повернулись з теплих країв ластівки, лелеки, журавлі [З, с. 42–43].

Вироблення умінь аналізувати звуковий склад слова, за словами вченої, має починатися з розпізнавання звука в слові. Доречно пропонувати такі слова, де звук, який треба почути, має найкращу чутиність, і тільки ті

звуки, які добре вимовляються дитиною. Савченко зазначала, що доведено, що на початку слова краще сприймаються голосні, а в кінці – приголосні. У середині слова чутиність звука залежить від його позиції в складі. Голосні краще сприймаються в наголошеній позиції.

В роботі над виділенням звука в слові та в певній позиції слова логопедина відмічала доречною таку послідовність:

– глухий фрикативний (у різних позиціях слова), дзвінки фрикативні в кінці слова, у кінці складу, в інших позиціях;

– зімкнені глухі в кінці слова, у кінці складу;

– дзвінки приголосні в кінці слова, в кінці складу;

– зімкнені в інших позиціях слова;

– африкати пропонуються лише тоді, коли правильно вимовляються.

Савченко були запропоновані наступні завдання.

Завдання. Послухати і підняти руку, коли буде вимовлено слово з певним звуком. Звуки пропонуються в різних позиціях слова (на початку, у середині та в кінці слова). Нова позиція подається в міру оволодіння попередньою.

Завдання 1.

Зміст. Послухати і підняти руку, коли буде вимовлено слово зі звуком [o]. Звук пропонується в позиції – на початку слова.

Інструкція. – Уважно слухайте, коли почуєте слово, в якому звук [o] стоїть на початку слова, підіймаєте руку.

Мовленнєвий матеріал.

Олень, кінь, ведмідь; одяг, взуття, меблі; тигр, верблюд, осел; окуляри, ніс, обличчя; малина, ожина, олія.

Завдання 2.

Зміст. Послухати і підняти руку, коли буде вимовлено слово зі звуком [c]. Звук пропонується в позиції – в кінці слова.

Інструкція. – Уважно слухайте, коли почуєте слово, в якому звук [c] стоїть у кінці слова, підіймаєте руку.

Мовленнєвий матеріал.

Ніс, очі, щока; квас, вода, пиво; колос, квітка, жито; ліс, поле, річка; овес, абрикос, вишня.

Завдання 3.

Зміст. Послухати і підняти руку, коли буде вимовлено слово зі звуком [m]. Звук пропонується в позиції – у середині слова.

Інструкція. – Уважно слухайте, коли почуєте слово, в якому звук [m] стоїть у середині слова, підіймаєте руку.

Мовленнєвий матеріал.

Помідор, квасоля, салат; лимон, апельсин, смородина; допомагав, збирав, носив; веселий,

розумний, красивий; соромливий, лагідний, спокійний [3, с. 43–45].

Дотримуючись принципу ускладнення завдань пропонувала визначення спільного звука в ряді запропонованих слів, назвах малюнків. Такі завдання активізують увагу, пам'ять, мислення дітей. Наприклад:

Завдання 1.

Зміст. Визначити, який звук повторюється у названих логопедом словах.

Інструкція. – Послухайте, визначте, який звук повторюється у словах, і вимовте його.

Мовленнєвий матеріал. Мак, морква, мед, малина; мак, сік, огірок, парк, мак, рак, сад, бак; суп, дуб, зуб.

Зміст. Порівняти два слова й сказати, чим вони відрізняються між собою.

Інструкція. – Вимовіть слова. Порівняйте їх. Визначте, чим вони відрізняються, і скажіть про це.

Мовленнєвий матеріал. Мак – рак; сир – син; парта – карта; пити – мити; лити – шити [3, с. 45–46].

Савченко наголошувала, що робота, спрямована на вироблення умінь виділяти звук у почутому слові, має проводитися доти, доки логопед не переконається, що дитина успішно оволоділа такою операцією. Потім можна переходити до визначення послідовності звуків у слові. Щоб виконати це завдання, здобувач освіти має не тільки почути та виділити звук з мовного потоку, а й запам'ятати слово, що аналізуватиметься. Доцільно поділити це завдання на простіші, зокрема навчити спочатку визначати лише перший звук у слові, потім останній, а після цього переходити до визначення послідовності звуків у простих за звуковою і складовою структурою словах. Аналізувати звуковий склад слова треба так, щоб увесь час аналітична робота поєднувалась із синтетичною, вказувала на зв'язок частин з цілим. Діти повинні добре засвоїти, що заміна, пропуск чи переставлення звуків у слові ведуть до зміни значення слова (*сом – сам – сум; слід – лід; рис – сир*).

Пропонуємо вашій увазі розроблені Савченко орієнтовні завдання на визначення першого звука в слові, останнього та з'ясування послідовності звуків у слові.

Завдання 1.

Зміст. Визначити послідовність звуків у словах, що вимовляються логопедом.

Інструкція. – Будьте уважні! Я говоритиму слова. І ми по черзі вимовлятимемо кожен звук у слові. Який перший звук у слові? Наступний?.. Останній який?

Мовленнєвий матеріал.

Мох, мак, лис, син, рак, суп, жук, вуж; осел, алмаз, орел, урок, обруч, автор, агрус; салат, голуб, горох, вокзал, булка, блокнот; клас, квас, серп, цирк, грам, порт; театр,

трактор, морква, книжка; петрушка, баклажани, лічити, повертати, збирати; смішно, шість, сніжок, пастушок, усмішка, залити, зачіпати.

Завдання 2.

Зміст. Скласти слова з поданих букв.

Інструкція. – Ви бачите на екрані набори букв. З них вам треба скласти слова.

Мовленнєвий матеріал: с, і, л; а, к, л, і, б; п, д, у, о, л; р, г, х, о, і; б, р, и, г.

Савченко зазначала, що робота з розвитку фонематичного сприймання, аналізу й синтезу звукового складу слова позитивно впливає на формування звуковимови, вдосконалення загального мовного розвитку [3, с. 46–51].

2. Виховання узагальнюючих уявлень про диференціальні ознаки фонем.

Основні ознаки фонем залишаються у вимові незмінними. Для багатьох літературних мов вони є такі: голосний, приголосний, глухий, дзвінкий, твердий, м'який, зімкнений, щілинний, носовий, ротовий та ін. Забезпечують розрізнення звуків, розпізнавання морфем, слів та їх форм. Реалізація диференціальних ознак забезпечується роботою мовного апарату.

Формуючи в дітей узагальнюючі уявлення про такі ознаки, враховують кількість неправильно вимовлених звуків, характер порушень вимови та послідовність роботи над звуками.

Зупинимо нашу увагу на виробленні узагальнюючих уявлень про диференціальні ознаки твердість – м'якість, що сприяє успішному оволодінню м'якими приголосними, що порушені у вимові, та засвоєнню правил правопису.

В оволодінні диференціальними ознаками важливу роль М. Савченко віддавала слуховому сприйманню. Тому наголошувала на доцільності вдосконалювати фонематичне сприймання для розрізнення твердих і м'яких звуків на слух. Вважаючи ефективніше, коли слухове сприймання доповнюється м'язовим відчуттям окремих елементів артикуляції, що супроводжують вимову м'яких приголосних [3, с. 51–52]. Тож саме на цьому етапі дуже важливими є знання назв органів артикуляції, та, як згадувалося вже раніше, усвідомленість, що вони беруть участь у реалізації диференціальних ознак. Савченко наголошувала на необхідності знань та вмінь «керувати рухами органів артикуляції, відчувати й контролювати їх» [4, с. 64].

Найбільш відчутними є такі елементи артикуляції м'яких звуків:

– наближення кінчика язика до передніх зубів (переважно нижніх);

– підняття передньої та середньої частин спинки язика до твердого піднебіння;

– розтягування губ у посмішку, що збільшує напруженість м'язів губ та зближує їх із зубами;

– загальне напруження м'язів артикуляційного апарату.

Роботу, спрямовану на засвоєння ознак твердість – м'якість, М. Савченко рекомендувала проводити в такій послідовності.

1. Підготовка до засвоєння понять: твердість – м'якість.

2. Засвоєння понять: твердий і м'який приголосний.

Засвоюються ці поняття на основі порівняння слів, складів з такими приголосними.

Сформовані таким способом узагальнюючі уявлення про диференціальні ознаки твердість – м'якість використовуються у процесі вироблення правильної вимови окремих звуків. Якщо відбувається плутанина цих звуків на письмі, доцільно не тільки протиставляти слова, в яких м'якість і твердість позначається наявністю чи відсутністю м'якого знака, а й порівняти слова з буквами *и, а, у, е* та *і, я, ю, є*, що пом'якшують попередній приголосний.

Савченко пропонувала наступні завдання для реалізації такого роду корекційної роботи.

Завдання 1.

Зміст. Повторити назви органів артикуляції: верхня і нижня губа, верхні і нижні зуби, кінчик язика, передня, середня частини язика, піднебіння.

Назвати органи артикуляції, до яких логопед доторкнувся.

Інструкція. – Давайте назвемо наші органи артикуляції: верхня і нижня губа, верхні і нижні зуби, кінчик язика, передня, середня частини язика, піднебіння. Допоможе нам у цьому муляж артикуляційного апарату та схематичний профіль артикуляції.

– А тепер я торкатимуся своїх органів артикуляції, а ви їх називатимете.

Дидактичний матеріал. Муляж артикуляційного апарату, схематичний профіль артикуляції.

Завдання 2.

Зміст. Порівняння слів за звуковим складом та значенням. Складання з ними речень.

Інструкція. – Порівняйте слова. Поясніть їх значення.

– Складімо з ними речення.

Мовленнєвий матеріал.

Дим – дім, тин – тінь, кіт – кит, знати – зняти, сила – сіла [3, с. 52–54].

Диференціальні ознаки дзвінкість – глухість опрацьовуються подібно до описаних вище. Традиційна методика пропонує спочатку формування артикуляція глухого звука, потім – дзвінкого. Після цього глухий диференціюється

з відповідним парним дзвінким. М. Савченко було запропоновано інший шлях. Спочатку давати узагальнюючі уявлення про диференціальні ознаки глухість – дзвінкість, а потім набуті знання і вміння використовуються для постановки дзвінкого звука. Роботу, спрямовану на засвоєння понять дзвінкість – глухість, можна проводити в такій послідовності.

1. Підготовка до засвоєння понять глухість – дзвінкість (без голосу, з голосом).

2. Засвоєння понять глухість – дзвінкість.

На основі сформованих узагальнюючих уявлень про ознаки глухість – дзвінкість формується правильна вимова дзвінких приголосних. Робота над ознаками глухість – дзвінкість не обмежується постановкою звуків і має проводитись доти, доки в здобувачів освіти не виробляться уміння контролювати правильну вимову та правопис усіх дзвінких і глухих приголосних.

Засвоєння понять глухість – дзвінкість та вироблення умінь диференціювати приголосні за цими ознаками відбувається в процесі виконання учнями різних завдань, наприклад:

Завдання 1.

Зміст. Перевірка вміння розрізняти глухі та дзвінкі приголосні на основі відчуття вібрації голосових зв'язок і слухового сприймання на звуках, що добре вимовляються, наприклад: [x] – [ç], [n] – [ɲ], [m] – [ɱ], [ш] – [ж].

Інструкція. – Я читаю вам слова. Порівняйте їх. Яка між ними різниця?

– А тепер вимовимо їх, приклавши долоньки до шиї. З'ясуємо, коли вібруватимуть наші голосові зв'язки, вимовляючи перший звук, а коли вони «мовчатимуть» при вимові першого звука. Так ми дізнаємося, який звук дзвінкий, а який глухий.

Мовленнєвий матеріал. Хрип – грип, пити – бити, туш – душ, храм – грам, шати – жати, лід – літ.

Завдання 2.

Зміст. Утворити нові слова, замінивши глухі приголосні дзвінкими.

Інструкція. – Прочитайте (скажіть), будь ласка, слова.

– Давайте утворимо нові слова, замінивши глухі приголосні дзвінкими.

Мовленнєвий матеріал. *Слива (злива), каска (казка), коса (коза), шити (жити), тіло (діло) [3, с. 54–56].*

Таким чином, робимо висновки, що під час розробки завдань Савченко керувалася дидактичним принципом доступності – від простого до складного, від відомого до невідомого, від близького до далекого, а метою яких було формування умінь сприймати і визначати послідовно весь звуковий ряд слова і чітко розрізняти опозиційні звуки. Адже в

цьому бачила засіб подолання неправильної вимови та основу для оволодіння усним та письмовим мовленням.

З цього випливає головний набуток вченої – розробка *фонетичного підходу* для подолання порушень звуковимови. Основним принципом якого є *усвідомленість* здійснення звукового аналізу слова дітьми та *системність* логокорекційної роботи з урахуванням усіх складових мовлення.

Підсумуючи напрацювання Савченко, можна сформулювати таку послідовність логокорекційного впливу із застосуванням вище згаданого підходу:

1. Поставити та ввести в повсякденне спілкування правильний звук. З самого початку роботи передбачається засвоєння учнями певних знань про участь окремих органів в артикуляції звуків і способи їх утворення та виховання умінь відчувати деякі рухи та положення власних органів мовлення, управляти ними, контролювати правильність відтворення звуків, спираючись на м'язові (кінестетичні) відчуття. Тобто усвідомлене дитиною оволодіння правильною артикуляцією звука.

2. Розвиток фонематичного сприймання та уміння самостійно проводити спостереження над мовою, узагальнювати та робити висновки шляхом аналізу і синтезу звукового складу слова.

3. Врахування всіх систем мовлення (фонологічної, фонематичної, лексико-семантичної, граматичної) [3].

Враховуючи результати власних досліджень та розроблені логопедичні підходи, науковицею були виділені п'ять етапів логопедичної роботи з дітьми із мовленнєвими порушеннями.

1. Підготовчий етап.

Передбачає озброєння здобувачів освіти знаннями, необхідними для свідомого оволодіння артикуляцією звуків, що вимовляються неправильно.

Завдання цього етапу:

- перевірити, чи знають діти назви органів мовлення;
- навчити їх спостерігати за роботою артикуляційного апарату;
- зосереджувати увагу на окремих моментах артикуляції, відчувати їх;
- знаходити спільне й відмінне в положеннях органів під час вимовляння окремих звуків;
- свідомо управляти рухами активних органів мовлення та контролювати їх роботу;
- навчити утворювати два основні способи утворення перепони: зімкнення й щілину [3, с. 32].

2. *Формування правильної артикуляції звука.*

Постановка звука при такому підході здійснюється на основі свідомого відтворення основних елементів артикуляції з одночасним кінестетичним контролем за правильністю відтвореної артикуляції. Такий підхід, особливо при роботі з дітьми із порушеннями слуху, включає опору на слухові, рухові, зорові та шкірні відчуття, які, як зазначалось раніше, відіграють важливу роль у формуванні кінестетичного самоконтролю. Таким чином, у логопедичній практиці М. Савченко також керувалася *мультисенсорним підходом*, як головним методом формування усного мовлення [1, с. 165].

Правильна артикуляція звуків формується поступово. Переходу від одного звука до іншого передують засвоєння знань і вмінь, що необхідні для опанування дитиною парного м'якого (дзвінкого) [3, с. 37].

3. Автоматизація звука.

Цей етап передбачає швидке введення нового звука в склад, а складу – в слово. Перші склади, слова з новим звуком вимовляються з фіксуванням уваги дитини на основних елементах артикуляції. Увагу дитини треба спрямовувати на вироблення умінь контролювати правильність положення мовних органів м'язовими відчуттями.

Мовний матеріал повинен включати слова – назви не тільки предметів, а й слова – назви ознак та дій предметів, що об'єднані певною темою.

Важливим для автоматизації звука є прийом порівняння старої й нової артикуляції. Порівняння допомагає активізувати діяльність учнів. Порівнюючи артикуляції, дитина може спиратися на наявні знання про місце і спосіб творення звуків, що порівнюються, на схеми із зображенням правильного й неправильного положення органів мовлення.

У процесі автоматизації треба забезпечити відтворення нової артикуляції на основі свідомого самоконтролю. У міру автоматизації звука потреба в такому самоконтролі відпадає [3, с. 38].

4. Диференціація звуків.

Диференціація звуків однієї артикуляційної групи проводиться в міру засвоєння парних звуків.

Як зазначає Савченко, перед постановкою парного (м'якого, дзвінкого) звука в учнів виробляється узагальнююче уявлення про певні диференціальні ознаки на парах звуків, що добре вимовляються.

Постановка звуків проводиться з урахуванням знань і вмінь протиставляти їх за твердістю і м'якістю. Тому автоматизація м'якого звука відбувається на мовному матеріалі, що включає твердий і м'який звуки, а це означає, що одночасно здійснюється диференціація цих звуків.

Диференціація звуків розглядається не як протиставлення у вимові певної пари звуків, а як опрацювання певних диференціальних ознак, за якими протиставляються всі однотипні пари. У такому випадку сформовані узагальнюючі уявлення про певну диференціальну ознаку є надійним засобом запобігання плутанню близьких звуків і букв [3, с. 39].

5. *Введення звука в зв'язне мовлення.*

Зміст роботи на цьому етапі аналогічний до вище описаного. [3, с. 39].

М. Савченко у своїх працях висвітлювала питання фонетики української літературної мови, нею було описано правильну артикуляцію кожного звука, найпоширеніші порушення їх вимови та розроблені методичні рекомендації щодо їх подолання [3, с. 56].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, можемо говорити про колосальну логодидактичну спадщину М. Савченко. Її погляд на логопедичну практику був новітнім для того часу, чим була й зумовлена її затребуваність як першокласного фахівця у галузі логопедії. Слід зазначити, що підходи Марії Аврамівни Савченко продовжують залишатися вельми цінними для сучасної логопедичної науки, а її наукові праці – користуватися попитом.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розширенні дослідження постаті вченої: її біографічних даних та глибшого опрацювання її науково-педагогічного доробку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Савченко М. А. Вчимося говорити й читати : пробний підручник для підготовчого та 1-го класів шкіл для дітей з вадами слуху. Київ ; Ірпінь : Перун, 1997. 197, [3] с. : іл.
2. Савченко М. А. Деякі особливості формування мови в розумово відсталих учнів. *Питання дефектології*. 1965. Вип. 1. С. 161–167.
3. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей : [посібник]. 3-тє вид., доповн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 159, [1] с.
4. Савченко М. А. Подолання в учнів вад звуковимови – обов'язок кожного вчителя-словесника. *Українська мова і література в школі*. 1988. № 4. С. 63–66.

REFERENCES

1. Savchenko, M. A. (1997). *Vchymosia hovoryty u chytaty* [Learning to speak and read]: probnyi

pidruchnyk dlia pidhotovchoho ta 1-ho klasiv shkil dlia ditei z vadamy slukhu. Kyiv ; Irpin : Perun. 197, [3] s. : il. [in Ukrainian].

2. Savchenko, M. A. (1965). *Deiaki osoblyvosti formuvannia movy v rozumovo vidstalykh uchniv* [Some features of language formation in mentally retarded students]. *Pytannia defektolohii*. Vyp. 1. S. 161–167. [in Ukrainian].

3. Savchenko, M. A. (2011). *Metodyka vypravlennia vad vymovy fonem u ditei* [Techniques for correcting phoneme pronunciation defects among children] : [posibnyk]. 3-tie vyd., dopovn. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 159, [1] s. [in Ukrainian].

4. Savchenko, M. A. (1988). *Podolannia v uchniv vadvukovymovy – oboviazok kozhnoho vchytelia-slovesnyka* [Overcoming phonetic speech defects among students is the duty of every teacher-philologist]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. № 4. S. 63–66. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛОПАТИНСЬКА Наталія Анатоліївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: теорія і практика спеціального та інклюзивного навчання; методики і технології логодіагностичної та логокорекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

МАТЕЙ Кристина Йосипівна – студентка-магістрантка Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: розвиток спеціальної освіти в історії української педагогічної думки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LOPATYNSKA Nataliia Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education at Borys Grinchenko Kyiv University.

Research interests: theory and practice of special and inclusive education; methods and technologies of logodiagnostic and logocorrective work among children with special educational needs.

MATEI Krystyna Yosypivna – Master Degree student at Borys Grinchenko Kyiv University.

Research interests: the development of special education in the history of Ukrainian pedagogical thought.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2022 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-171-175

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та
комп'ютерних технологій
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ БЕЗШОВНОГО ВИРОБНИЦТВА ОДЯГУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ШВЕЙНОЇ ГАЛУЗІ

У статті визначено, що парадигмі розвитку Індустрії 4.0 легка промисловість повинна розвиватись у напрямках використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Активний розвиток штучного інтелекту зумовлює впровадження в освітній процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання сучасних технологій виготовлення одягу, зокрема безшовного. З'ясовано, що безшовним називають одяг, виготовлений на спеціальному обладнанні і позбавлений традиційних бокових, а то і будь-яких виробничо-складальних швів. Доведено, що створення таких текстильних виробів – це справжня революція у виробництві одягу, концепція, що об'єднує різні техніки та процеси, не завжди прості й елементарні. Доведено, що безшовна технологія виробництва одягу являється одним з найбільш перспективних напрямків у легкій промисловості. Для виготовлення безшовного одягу застосовуються різноманітні матеріали, переважно штучні та синтетичні полімерні. Доведено, що асортимент виробів виготовлених по безшовній технології одягу досить значний, а саме: одяг для плавання, спорту та активного відпочинку, термобілизна, нижня та дитяча білизна, захисний медичний одяг, взуття, рукавички тощо. У процесі дослідження доведено, що одяг без швів – грандіозний результат інноваційних розробок та сучасних досягнень, який має чималу низку якісних переваг: зручність експлуатації, непомітність під одягом, відсутність передавлень та складок на тілі, ідеальна посадка, ефект схуднення, свобода руху, бездоганне пропускання повітря та вологи, висока якість (не розтягується і не коштається), доступна вартість.

Визначено, що за допомогою широкого вибору інноваційного обладнання можна вирішити проблеми сучасних швейних виробництв у виготовленні безшовного одягу. З'ясовано, що для герметизації швів використовуються спеціальні стрічки, які розігрівають потоком гарячого повітря і притискають роликком до шва, зварюючи її з покриттям тканини. Управління машинами для безшовного з'єднання здійснюється за допомогою сенсорного екрана. Весь хід роботи можна розробляти та зберігати у вигляді параметрів процесу, виставляючи температуру, тиск та швидкість зварювання.

Ключові слова: безшовний одяг, Індустрія 4.0, цифрові технології, інноваційне обладнання, майбутні педагоги професійного навчання, швейна галузь.

MARYNCHENKO Inna Vitaliyvna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Professional Education
and Computer Technologies
Glukhiv National Pedagogical University
named after Oleksandr Dovzhenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

TECHNOLOGY OF SEAMLESS CLOTHING PRODUCTION IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL EDUCATION IN THE SEWING INDUSTRY

The article defines that the Industry 4.0 development paradigm light industry should develop in the directions of using information and communication technologies (ICT). The active development of artificial intelligence presupposes the introduction into the educational process of training future teachers of professional training of modern technologies for manufacturing clothes, in particular seamless. It has been found out that clothes made on special equipment and devoid of traditional side seams, or even any manufacturing and assembly seams, are called seamless. It has been proven that the creation of such textile products is a real revolution in clothing production, a concept that combines various techniques and processes, which are not always simple and elementary. It has been proven that the seamless technology of clothing production is one of the most promising directions in light industry. A variety of materials are used for the production of seamless clothing, mainly artificial and synthetic polymer. It has been proven that the range of products made using seamless clothing technology is quite significant, namely: clothing for swimming, sports and active recreation, thermal clothing, underwear and children's underwear, protective medical clothing, shoes, gloves, etc. In the research process, it has been proven that seamless clothing is a grandiose result of innovative developments and modern achievements, which has a considerable number of quality advantages: ease of use, invisibility under clothing, absence of cuts and folds on the

body, perfect fit, slimming effect, freedom of movement, flawless permeability air and moisture, high quality (does not stretch and does not fray), affordable price.

It was determined that with the help of a wide selection of innovative equipment, it is possible to solve the problems of modern sewing factories in the production of seamless clothing. It was found that special tapes are used to seal the seams, which are heated by a stream of hot air and pressed with a roller to the seam, welding it with a fabric cover. Control of machines for seamless connection is carried out using a touch screen. The entire workflow can be developed and saved as process parameters, setting temperature, pressure and welding speed.

Key words: seamless clothing, Industry 4.0, digital technologies, innovative equipment, future teachers of professional training, sewing industry.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На теренах сьогодення в Україні та світі сформовано загальні тенденції розвитку технологій і техніки, якими передбачено перебудову всіх сфер людської діяльності. Виникнення нової революційної ситуації під назвою «четверта промислова революція» сприяє виникненню нового типу промислового виробництва, який буде ґрунтуватися на так званих великих даних і їх аналізі, повній автоматизації виробництва, технологіях доповненої реальності та інтернеті речей. Стрімкий розвиток штучного інтелекту в усіх сферах життєдіяльності людини обумовлює використання цифрових технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти [6].

В парадигмі розвитку Індустрії 4.0 легка промисловість повинна розвиватись у напрямках використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що базується на: використанні деяких формалізованих педагогічних програмних засобах, діяльності викладача, який керує цими засобами, підвищеної (порівняно з традиційним навчанням) мотивації і активності студентів, що спричинено інтерактивними властивостями комп'ютера [4].

Швидкий розвиток технологій у всіх галузях виробництва характеризується появою нових матеріалів у виготовленні одягу, взуття, тканин тощо. З'являються матеріали, які розширюють можливості створення нових моделей, роблять одяг «розумним», функціональним, екологічним та ергономічним. Сьогодні в одяг вбудовуються гаджети (рукавичка-телефон Hi-Call від італійської компанії Hi-Fun), датчики, що вимірюють тиск та визначають стан здоров'я людини; створюється взуття з GPS-навігацією [6]. У сучасній моді актуальним є питання поєднання в одязі традиційних та інноваційних матеріалів, форм та конструктивних рішень. На сьогодні швейна промисловість – це високо оснащені підприємства з новітніми технологічними процесами виготовлення масової продукції стабільного асортименту, що значно знижує витрати й собівартість продукції, робить її доступною для споживача, дає змогу розширювати частку ринку [1]. Швейні підприємства намагаються виготовляти продукцію швидко і якісно, для чого постійно розширюють і змінюють свій асортимент,

випускають нові колекції одягу, застосовують нові матеріали. Зокрема сьогодні досить актуальним стає безшовний одяг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку використання нанотехнологій у виробництві сучасних текстильних матеріалів представлено в працях І. Галик, Б. Семак, О. Шлапак, Е. Дрегуляс, В. Рибальченко, Д. Матвейцова, А. Карван, О. Параска. Аналіз літературних джерел засвідчує, що суттєво змінювати властивості текстильних волокон, ниток, матеріалів і виробів з них можна в процесі використання нанотехнологій. У детальнішому розгляді матеріалознавчих і товарознавчих аспектів цих питань особливу увагу акцентовано на використанні нанотехнологій для формування вітчизняного ринку текстилю.

Мета статті. Дослідження ролі технології безшовного виробництва одягу під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок одягу є важливою складовою товарного ринку, який забезпечує задоволення потреб всіх верств населення в одязі. Під ним розуміють взаємодію виробників, посередників та споживачів з приводу купівлі-продажу предметів першої необхідності – одягу. Торговий сегмент охоплює споживачів, посередників та мережі реалізації готової продукції, а саме бутики, автономні мультибрендові торгові точки, моно та мультибрендові торгові точки в великих торгових центрах, сток-центри, речові ринки та останнім часом Інтернет платформи [2].

Безшовним називають одяг, виготовлений на спеціальному обладнанні і позбавлений традиційних бокових, а то і будь-яких виробничо-складальних швів. Створення таких текстильних виробів – це не просто технологія кругового в'язання – це справжня революція у виробництві одягу, концепція, що об'єднує різні техніки та процеси, не завжди прості й елементарні.

Одяг без швів – грандіозний результат інноваційних розробок та сучасних досягнень, який має чималу низку якісних переваг: зручність експлуатації, непомітність під одягом, відсутність передавлень та складок на тілі, ідеальна посадка, ефект схуднення,

свобода руху, бездоганне пропускання повітря та вологи, висока якість (не розтягується і не коштається), доступна вартість [3].

Безшовна технологія виробництва одягу являється одним з найбільш перспективних напрямків у легкій промисловості. Асортимент виробів виготовлених по безшовній технології одягу досить значний, а саме: одяг для плавання, спорту та активного відпочинку, термобілизна, нижня та дитяча білизна, захисний медичний одяг, взуття, рукавички тощо. До переваг безшовного одягу слід віднести: багатofункціональність, відсутність грубих швів, бірок (вся інформація друкується на внутрішній стороні виробу), рівномірному розподілу статичної електрики по тілу, повітря та вологонепроникності (для спеціального спортивного одягу), непомітності під одягом, відсутності слідів від швів на шкірі (для білизни) [7].

До основних переваг безниткових технологій відносимо: відсутність проколів і порушення водонепроникності матеріалу, відсутність міграції утеплювача через шов; більш висока продуктивність за рахунок поєднання кількох операцій; термічна обробка краю, що важливо для сипучих і трикотажних тканин; привабливий зовнішній вигляд шва без зниження його міцності і надійності.

Безшовний одяг виготовляють з термопластичних волокон – поліамідні, поліефірні, поліуретанові, полівінілхлоридні, поліпропіленові, які при багаторазовому нагріванні переходять у високоеластичний, а потім у в'язкотекучий стан і при цьому не втрачають своїх основних властивостей після зниження температури до вихідного значення та термореактивних волокон – поліакрилонітрильні, які при нагріванні не переходять в високоеластичний стан і з підвищенням температури до певного значення не змінюють своїх властивостей, після чого настає розкладання (деструкція) волокна.

У швейному виробництві використовують термоконтактний, високочастотний та ультразвуковий способи зварювання.

Для виготовлення безшовного одягу застосовуються різноманітні матеріали, переважно штучні та синтетичні полімерні. Компанія Н&Н розробила інноваційну технологію проклейки бавовняних тканин.

Широкий вибір інноваційного обладнання вирішує всі потреби сучасних швейних виробництв у виготовленні безшовного одягу. Створено нові можливості для надійності та якості шва при з'єднанні бавовняних тканин. Завдяки диференційованій подачі матеріалу отримують еластичний гладкий шов [8].

Програмування відрізків швів вже давно буденна справа в швейній промисловості, але щодо зварювання – це справжня інновація.

Управління машинами нового покоління, що працюють з використанням гарячого повітря та нагрівального клина, здійснюється за допомогою сенсорного екрану. Весь хід роботи можна розробляти та зберігати у вигляді параметрів процесу, що охоплюють такі важливі для зварювання характеристики, як температура, тиск та швидкість.

Технологія виробництва повністю безшовної бавовняної футболки (рис. 1, 2)

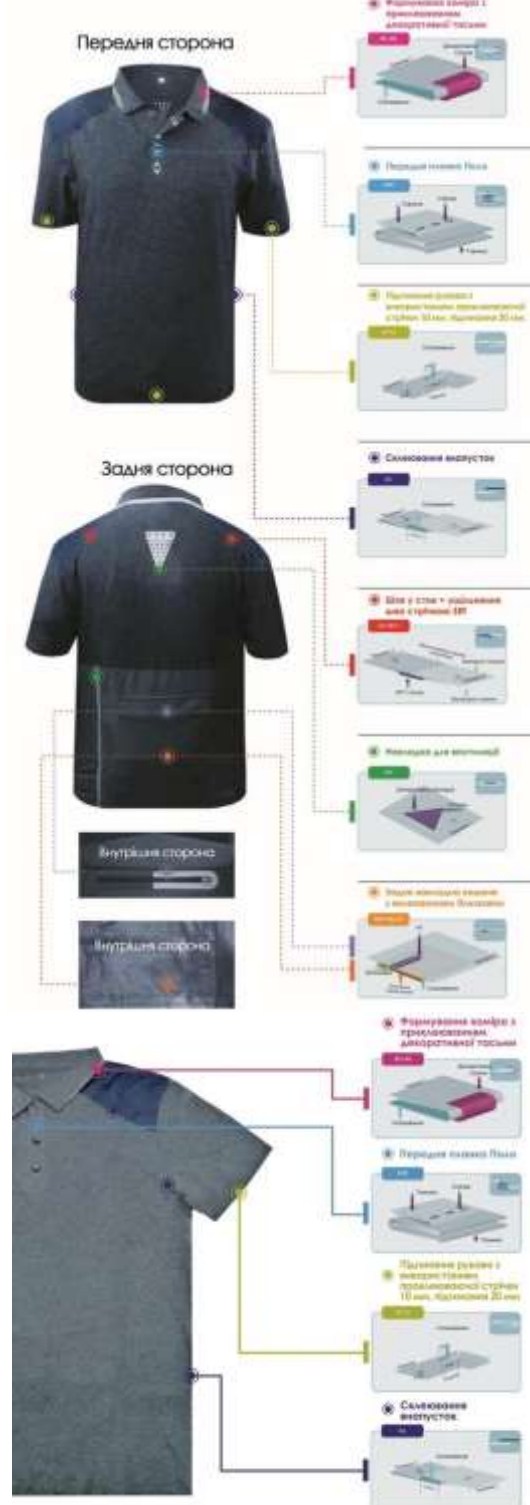

Рис. 1 Технологія виробництва безшовної футболки

1. Формування коміра з приклеюванням декоративної тасьми.
2. Передня планка Поло
3. Підгинання рукава з використанням проклеюючої стрічки 10 мм, підгинання 20мм.
4. Склеювання внапусток
5. Шов у стик та ущільнення шва стрічкою SRT
6. Накладка для вентиляції
7. Задня накладна кишеня з вклеюванням блискавки.

Заміна ниткових швів зварюванням, дозволяє усунути ряд недоліків і отримати додаткові переваги: відсутність проколів – немає порушення водонепроникності матеріалу та відсутня міграція утеплювача через шов, більш висока продуктивність за рахунок поєднання кількох операцій, обробка краю – термічна та/або клейова – є серйозним плюсом, що важливо для сипучих та трикотажних тканин, сучасний, привабливий, конкурентний зовнішній вигляд виробу, характеристика заклепкових з'єднувань [5].

При виготовленні заклепкових з'єднувань забезпечується висока продуктивність праці, застосовується порівняно просте устаткування; заклепкові з'єднання нескладні і довговічні. До їх недоліків слід віднести наявність наскрізних отворів у більшості видів і неможливість розбирання скріпленого заклепками вузла виробу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Широкий асортимент текстильних матеріалів передбачає розробку нових, більш зручних, конструктивно досконалих моделей одягу. Актуальним залишається питання поєднання традиційних та інноваційних матеріалів, базових конструктивних рішень та форм одягу. Асортимент швейних виробів має оновлюватися і в результаті розширення асортименту і покращення якості сировинної бази швейної промисловості. Для виробництва високоякісних виробів необхідно добре знати будову і властивості матеріалів, їх зміни під впливом факторів швейного виробництва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Без єдиного стібка: інновації в технології з'єднання. Режим доступу: https://shd.com.ua/technology_stitch
2. Березненко С. М. Технології волого-теплого оброблення, клейових, зварних з'єднувань та хімізації у швейній галузі : навч. посіб. Київ : КНУТД, 2020. 300 с.
3. Гардабхадзе І. А. Особливості інноваційної діяльності у сегменті сучасного одягу індустрії моди. Дизайн. Теорія та практика. К. : НАУ, 2014, № 3. С. 3–7
4. Ніколайчук С. П. Методика навчання матеріалознавства швейних виробів майбутніх учителів технологій: дисертація на здобуття

наукового ступеню кандидата педагогічних наук. Київ. 2015. С. 278.

5. Супрун Н. П. Матеріалознавство швейних виробів. Матеріали для одягу : підручник для студ. вищих навч. закладів. К. : КНУТД, 2009. 188с.

6. Kovalchuk V., Marynchenko I. Implementation of digital technologies in training the vocational education pedagogues as a modern strategy for modernization of professional education. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Biologiae Pertinentia*. 2019. Vol. 1. Issue 9. С. 122–138. URL: <https://cutt.ly/oUB4SHM>

7. Vasylyshyn V., Marynchenko, Andrii Sherudylo, Bohdan Vovk, Tatiana Samus, Valerii Soroka. Implementation of the learning model based on the results of future vocational teachers' professional training. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11. Issue 2, Special Issue XXI. Pp. 214–219. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/papers/A_38.pdf

REFERENCES

1. Bez yedynoho stibka: innovatsii v tekhnolohii ziednannia (2022). [Without a single stitch: innovation in connection technology]. Access mode: https://shd.com.ua/technology_stitch [in Ukrainian].
2. Bereznenko, S. M. (2020). Tekhnolohii volohoteplovoho obrobлення, kleiovkykh, zvarnykh ziednuvan ta khimizatsii u shveinii haluzi : navch. posib. [Technologies of wet-heat treatment, adhesive, welded joints and chemistry in the sewing industry: training manual]. Kyiv : KNUTD, 300 s. [in Ukrainian].
3. Hardabkhadze, I. A. (2014). Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti u sehmenti suchasnoho odiahu industrii mody. Dyzain. Teoriia ta praktyka. [Features of innovative activity in the modern clothing segment of the fashion industry. Design. Theory and practice] K. : NAU, № 3, s. 3–7. [in Ukrainian].
4. Nikolaichuk, S. P. (2015). Metodyka navchannia materialoznavstva shveinykh vyrobiv maibutnykh uchyteliv tekhnolohii: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupeniu kandydata pedahohichnykh nauk. [Methodology of teaching material science of sewing products for future teachers of technology: dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences]. Kyiv. s. 278. [in Ukrainian].
5. Suprun, N. P. (2009). Materialoznavstvo shveinykh vyrobiv. Materialy dlia odiahu : pidruchnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv. [Material science of sewing products. Materials for clothing: textbook for students. higher education institutions]. K. : KNUTD. 188 s. [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, V., Marynchenko, I. (2019). Implementation of digital technologies in training the vocational education pedagogues as a modern strategy for modernization of professional education. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Biologiae Pertinentia*. Vol. 1. Issue 9. С. 122–138. URL: <https://cutt.ly/oUB4SHM> [in Ukrainian].
7. Vasylyshyn V., Marynchenko, Andrii Sherudylo, Bohdan Vovk, Tatiana Samus, Valerii Soroka (2021). Implementation of the learning model based on the results of future vocational teachers' professional training. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 11. Issue 2, Special Issue XXI. Pp. 214–219. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/papers/A_38.pdf

http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/papers/A_38.pdf [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: підготовка педагогів професійного навчання, використання цифрових технологій в освіті, розвиток педагогічної майстерності педагогів професійного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MARYNCHENKO Inna Vitaliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocational Education and Computer Technologies of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

Scientific interests: training of vocational training teachers, use of digital technologies in education, development of pedagogical skills of vocational training teachers.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378;015;98

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-175-179

МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6350-5431>
e-mail: leaderenergy.ua@gmail.com

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено можливості електронних ресурсів в освоєнні здобувачами освіти фізкультурних знань та умінь в умовах вимушеної самоізоляції. Розкрито, що в умовах переходу з традиційної форми проведення навчально-тренувальних занять фізичною культурою на дистанційне навчання необхідно, по-перше, наповнити освітній контент електронного курсу та організувати процес фізичного виховання на основі електронного освітнього середовища, по-друге – це переорієнтувати учнів й студентів на навчання із застосуванням електронних ресурсів. Встановлено, що в умовах дистанційного навчання варто розробити методичне забезпечення, що дозволяє організувати, здійснювати та контролювати процес теоретичної та методичної підготовки учнів і студентів у системі фізичного виховання, а також адаптувати до нових умов форми та методи проведення лекційних і методично-практичних занять. Доведено, що у формуванні знань та умінь велике значення мають засоби мультимедіа за допомогою яких учень та студент має можливість самостійно планувати і організувати процес фізичної самопідготовки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що інформаційні ресурси з використанням платформи Blackboard в умовах вимушеної самоізоляції є одним із раціональних рішень щодо організації та вдосконалення теоретичної та методично-практичної підготовки учнів й студентів з дисципліни «Фізична культура». Використання активних й інтерактивних методів навчання із застосуванням інформаційних технологій дає можливість організувати навчальний процес та самостійну роботу учнів і студентів в умовах дистанційної освіти. Незважаючи на деякі переваги використання інформаційних технологій в умовах пандемії, однак, відсутність єдиних вимог до організації онлайн-навчання, зокрема щодо реалізації дисципліни «Фізична культура», потребує подальшого вдосконалення форм та методів роботи з учнями і студентами, що є перспективами подальших наукових пошуків.

Ключові слова: фізичне виховання, дистанційне навчання, молодь.

MALETS Dmytro Oleksandrovych – a graduate student of the of Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6350-5431>
e-mail: leaderenergy.ua@gmail.com

PHYSICAL TRAINING IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article identifies the possibilities of electronic resources in mastering physical training knowledge and abilities by education applicants in the conditions of self-isolation. It has been revealed that in the conditions of transition from the traditional form of conducting physical education training classes to distance learning is necessary, firstly, to fill the educational content of the electronic course and organize the process of physical upbringing based on the electronic educational environment, secondly – to reorient pupils and students to study using electronic resources. It has been determined that in the conditions of distance learning is worth to develop methodical support, which allows to organize, carry out and control the process of theoretical and methodological training of pupils and students in the system of physical

education, as well as to adapt to new conditions, forms and methods of conducting lectures and methodical-practical classes. Electronic resources allow forming the didactic complex of disciplines, which must include: methodical developments for lectures (structure of lecture materials: the purpose of lecture, a glossary of basic concepts, a brief synopsis, questions for self-checking knowledge, a list of emerging competencies, a list of basic and additional literature; auxiliary visual materials: presentations, videos); methodical developments for practical classes (structure: the purpose of class, conceptual apparatus, a short content, control questions, a list of knowledge and skills that are being formed; illustrative materials: presentations, videos); methodical and practical tasks for individual work (task structure: purpose, key words, general information, task instruction, a list of competencies, which are being formed, a list of recommended literature); online tests that allow controlling student's knowledge (test control is carried out after studying the topic to determine the assimilation of the studied learning material). It has been proven that multimedia tools, with the help of which pupil or student is able by himself to plan and organize the process of physical self-training, are of great importance in the formation of knowledge and skills.

Key words: physical training, distance learning, youth.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У 2020 році епідеміологічна ситуація внесла серйозні корективи до системи освіти, більшість закладів освіти перейшли на віддалений формат навчання через COVID-19. В даний момент дистанційне навчання стало основною формою взаємодії викладача/вчителя та учня. Інформатизація освітнього середовища дозволила по-новому організувати освітній процес, зокрема фізичного виховання здобувачів освіти. Незважаючи на достатній рівень наявних можливостей інформаційних технологій у нашій країні, однак є проблеми викладання в онлайн-форматі [4], зокрема реалізації дисципліни з фізичної культури у ЗВО, відсутня методика викладання та навички віддаленої передачі знань у викладачів [1].

Важливе значення у долученні учнів й студентів до фізичної культури є наявність у них відповідних освітніх і фізкультурно-спортивних знань та умінь. Однак, як свідчить практика, діяльність викладачів ЗВО переважно орієнтована на досягнення результатів у прояві фізичних якостей [3, 4]. Крім того, як зауважує І. Кривенцова «введення карантину в Україні змінило звичні форми і методи викладання навчальних дисциплін. Освітній простір країни перейшов на дистанційне навчання. Не виключенням стало й фізичне виховання. Посеред навчального року вчителі та викладачі терміново опанували новітні технології. Як ніколи, набула актуальності організація самостійної роботи з фізичного виховання. Надбання та засвоєння студентами теоретичних і методичних знань у галузі фізичної культури і здоров'язбереження, а також практики самоорганізації рухової діяльності, стало метою створення нового навчального курсу «Фізичне виховання дистанційно» [2, с. 98].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації фізичного виховання молоді в умовах дистанційної освіти знайшла відображення в численних публікаціях сучасних дослідників. Так, А. Батаєв здійснив аналіз світового ринку дистанційної освіти [1]. І. Кривенцова виокремила особливості дистанційної освіти з фізичного виховання в

період карантину [2]. Схожі висновки знаходимо в публікаціях О. Череповської [10]. Своєю чергою С. Семашко, О. Кривенцова та Г. Ільницька звернули увагу на організацію освітнього процесу з фізичного виховання в умовах дистанційної освіти [3]. Цінними вважаємо напрацювання В. Ткачук, Ю. Єчкало, А. Тарадуда й І. Стеблівець щодо можливостей доповненої реальності як засобу реалізації дистанційного навчання в умовах карантину [4]. Питання організації фізичного виховання студентів закладів вищої освіти у сучасних умовах вивчали О. Томащук і В. Сенько [5]. Крім того проблематика забезпечення ефективного фізичного виховання молоді в умовах дистанційної форми навчання відображена в численних навчально-методичних посібниках [6] й матеріалах науково-методичних конференцій [7]. У науковому доробку О. Цвид-Гром, М. Носенко, В. Резнік та О. Боньковського висвітлено методику організації самостійної роботи студентів щодо розвитку фізичних якостей в умовах дистанційного навчання іноземних мов у закладах вищої освіти [8]. Натомість Ю. Чалий конкретизував особливості використання форм дистанційного навчання у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури [9]. Існуючий інформаційний масив потребує систематизації, на основі якої уможливиться виокремлення сучасних можливостей організації фізичного виховання молоді в умовах дистанційної освіти.

Мета статті полягає у визначенні можливості електронних ресурсів в освоєнні здобувачами освіти освітніх і фізкультурно-спортивних знань та умінь в умовах вимушеної самоізоляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах пандемії основним завданням викладачів було знайти шляхи реалізації дисципліни «Фізична культура та спорт» при дистанційному навчанні. Вирішення проблеми бачається в активному використанні електронних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну

діяльність здобувачів освіти, якісніше змінити зміст та методи фізкультурної освіти.

Як слушно резюмує О. Кривенцова «запровадження дистанційних технологій у навчання – це процес, що потребує значних ресурсів закладу вищої освіти та відповідного кадрового потенціалу. Дисципліна «Фізичне виховання» – єдиний ефективний засіб профілактики захворювань, збереження та зміцнення здоров'я студентів, що існує у закладах вищої освіти. Втрата статусу фізичного виховання, як навчальної дисципліни, зменшення аудиторних годин сприяють зниженню якості підготовки фахівців з набуття фізичної культури особистості. Дистанційна освіта існує поряд з очною формою навчання і є її логічним взаємодоповненням. Вона має значні переваги у неперервності та систематичності освітнього процесу студентів; підвищує ефективність контролю з боку викладача; сприяє саморозвитку, набуттю нових практичних навичок у інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі, що сприяє вдосконаленню педагогічної майстерності; підвищує якість теоретичних та практичних знань; надає студентам право вибору зручного часу для занять; надає рівні можливості для залученості студентів з різним станом здоров'я. Проте існують певні недоліки дистанційної освіти: якість такого формату освіти залежить від самоорганізованості студента, що часто на практиці можна зустріти у протилежному значенні. Дистанційні технології навчання не можуть повноцінно замінити спілкування викладача і здобувачів вищої освіти у стінах ЗВО, проте вони є потужним механізмом для спонування до самоосвіти, що є важливою віхою у процесі становлення майбутнього фахівця, як професіонала своєї справи» [2, с. 58-59].

Впровадження інформаційних технологій у процес фізичного виховання дозволить забезпечити учнів й студентів необхідними знаннями та вміннями у галузі фізичної культури та спорту, що сприятиме додатковій мотивації до занять фізичними вправами, більш ефективній прикладній фізичній підготовці до майбутньої професійної діяльності.

В умовах переходу з традиційної форми проведення навчально-тренувальних занять фізичною культурою на дистанційне навчання необхідно, по-перше, наповнити освітній контент електронного курсу та організувати процес фізичного виховання на основі електронного освітнього середовища, по-друге – це переорієнтувати учнів й студентів на навчання із застосуванням електронних ресурсів.

Вважаємо, що проблему дистанційного навчання можливо ефективно вирішити за

допомогою освітнього середовища системи Blackboard. Багатофункціональна платформа Blackboard дозволяє створювати електронні курси з дисципліни «Фізична культура та спорт», наповнювати контент навчальним матеріалом, застосувати різні види робіт зі студентами, урізноманітнювати методи навчання й, таким чином запропонувати учням й студентам більший обсяг знань та цікавіший характер отримання інформації.

В умовах дистанційного навчання варто розробити методичне забезпечення, що дозволяє організувати, здійснювати та контролювати процес теоретичної та методичної підготовки учнів і студентів у системі фізичного виховання, а також адаптувати до нових умов форми та методи проведення лекційних і методично-практичних занять. Електронні ресурси дозволяють сформувати дидактичний комплекс дисципліни, що повинен містити:

- методичні розробки до лекцій (структура лекційного матеріалу: мета лекції, глосарій основних понять, короткий конспект, питання для самоперевірки знань, перелік компетенцій, що формуються, список основної та додаткової літератури; допоміжний наочний матеріал: презентації, відеоролики);

- методичні розробки до практичних занять (структура: мета заняття, понятійний апарат, короткий зміст, контрольні питання, перелік знань і умінь, що формуються; ілюстраційний матеріал: презентації, відеоролики);

- методично-практичні завдання для самостійної роботи (структура завдання: мета, ключові слова, загальні відомості, рекомендації до виконання завдання, перелік компетенцій, що формуються, рекомендована література);

- онлайн-тести, що дозволяють контролювати знання студентів (тестовий контроль проводиться після вивчення теми для визначення засвоєння пройденого навчального матеріалу).

У формуванні знань та умінь велике значення мають засоби мультимедіа, за допомогою яких учень та студент має можливість самостійно планувати та організувати процес фізичної самопідготовки, з урахуванням поставленої мети розробити індивідуальний комплекс вправ, провести самодіагностику, розрахунки та аналіз отриманих результатів, виконати самооцінку своїх знань і самостійно внести коригування у подальші свої дії.

З метою кращого засвоєння програмного матеріалу викладачам та вчителям варто використовувати такі форми лекційних та практичних занять у режимі онлайн:

- лекція-презентація, лекція-діалог, лекція-консультація, де розкриваються питання з основних тем, передбачених програмою;

- онлайн-конференції за результатами дослідницьких та проектних робіт студентів з подальшим їх обговоренням;

- онлайн-уроки у віртуальному класі, де відбувається вивчення нового матеріалу та його закріплення для домашнього завдання, виділення важко засвоєного матеріалу для самостійної роботи, аналіз та обговорення результатів виконаних методично-практичних завдань та ін.;

- презентації та відео-уроки для занять у домашніх умовах для підтримки фізичної форми та оптимізації рухової активності;

- програми самоконтролю, що дозволяють визначити функціональний та психоемоційний стан студента.

Найважливішою умовою успішності освітнього процесу є контроль знань та умінь студентів. Своєчасна, об'єктивна інформація про рівень засвоєння матеріалу, що вивчається, дозволяє як викладачеві/вчителю, так і самому учневі/студенту вносити відповідні коригування в організацію навчального процесу.

Примітно, що в сучасній навчально-методичній літературі йдеться про те, що «застосування технологій дистанційного навчання під час викладання фізичного виховання повинно відбуватись у двох напрямках: при засвоєнні теоретичного розділу навчальної програми з дисципліни (лекції, тестування):

- 1) при використанні як традиційних засобів навчання, так і засобів інформаційно-комунікаційних технологій;

- 2) при засвоєнні практичного розділу (проведення практичних занять) із застосуванням традиційної структури навчально-тренувального заняття, традиційних засобів фізичного виховання та інноваційної структури навчально-тренувального заняття;

- 3) під час засвоєння теоретичного розділу з використанням засобів навчання, що функціонують на базі інформаційно-комунікаційних технологій, з'являється інтерактивний партнер як для студента, так і для викладача, у результаті чого зворотній зв'язок відбувається між трьома компонентами навчальної інформаційної взаємодії» [6, с. 32-33].

Інформаційна система Blackboard дає змогу розробити та впровадити контрольні засоби: тестовий контроль знань, контрольні завдання, творчі проекти, практичні завдання, систему моніторингу, що дозволяють контролювати якість знань та умінь, відстежувати динаміку успішності протягом усього періоду навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що інформаційні ресурси з використанням платформи Blackboard в умовах вимушеної самоізоляції є одним із раціональних рішень щодо організації та вдосконалення теоретичної та методично-практичної підготовки учнів й студентів з дисципліни «Фізична культура».

Використання активних й інтерактивних методів навчання із застосуванням інформаційних технологій дає можливість організувати навчальний процес та самостійну роботу учнів і студентів в умовах дистанційної освіти. Опитування студентів та спостереження за їхньою діяльністю, аналіз тестування знань, результати практичних завдань та творчих проектів показали, що організація освітнього процесу із застосуванням електронних ресурсів дозволить виявити у учнів і студентів організованість та дисциплінованість, інтерес та відповідальне ставлення до вивчення програмного матеріалу, позитивну динаміку засвоєння знань та умінь, зрештою високу успішність.

Незважаючи на деякі переваги використання інформаційних технологій в умовах пандемії, однак, відсутність єдиних вимог до організації онлайн-навчання, зокрема щодо реалізації дисципліни «Фізична культура», потребує подальшого вдосконалення форм та методів роботи з учнями і студентами, що є перспективами подальших наукових пошуків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батаєв А. В. Аналіз світового ринку дистанційної освіти. *Молодий вчений*. 2015. № 20. С. 205–208.
2. Кривенцова І. В. Дистанційна освіта з фізичного виховання в період карантину. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2020. № 5(2). С. 98–103.
3. Семашко С. А., Кривенцова О. В., Ільницька Г. С. Організація освітнього процесу з фізичного виховання в умовах дистанційної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць. 2021. Випуск 4 (134) 21. С. 55-60.
4. Ткачук В. В., Єчкало, Ю. В., Тарадуда А. С., Стеблівець І. П. Доповнена реальність як засіб реалізації дистанційного навчання в умовах карантину. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2020. Вип. 22 (4). С. 43-53.
5. Томашук О. Г., Сенько В. І. Організація фізичного виховання студентів закладів вищої освіти у сучасних умовах. *Наукова думка сучасності і майбутнього*. 2018. №4. С. 64-66.

6. Фізичне виховання – дистанційна форма навчання : навч.-метод. посіб. / уклад.: Согонь О. А., Донець О. В., Гогоць В. Д. ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Сімон, 2021. 120 с.

7. Фізичне виховання в контексті сучасної освіти: Матеріали XVI Міжнародної науково-методичної конференції. За заг. ред. І.І. Вржесневського. К.: НАУ, 2021. 178 с.

8. Цвид-Гром О., Носенко М., Рєзнік В., Боньковський О. Організація самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2021. № 38. С. 236–250.

9. Чалий Ю. В. Особливості використання форм дистанційного навчання у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *Педагогіка і сучасні аспекти фізичного виховання : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 21–22 квітня 2020 року)*. Харків: «Магнолія», 2020. С. 58–61.

10. Череповська О. А. Фізичне виховання в умовах дистанційного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Випуск 4 (134). С. 116–120.

REFERENCES

1. Bataev, A. V. (2015). Analiz svitovoho rynku dystantsiinoi osvity [Analysis of the world market of distance education]. *Molodyi vchenyi*. 20. 205–208.

2. Kryventsova, I. V. (2020). Dystantsiina osvita z fizychnoho vykhovannia v period karantynu [Distance education in physical education during the quarantine period]. *Fizychna rehabilitatsiia ta rekreatsiino-ozdorovchi tekhnologii*. 5(2). 98–103.

3. Semashko, S. A., Krivientsova, O. V., Ilnytska, H. S. (2021). Orhanizatsiia osvithnoho protsesu z fizychnoho vykhovannia v umovakh dystantsiinoi osvity [Organization of the educational process in physical education in the conditions of distance education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Seriiia № 15. Naukovo pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport): zb. naukovykh prats*. 4 (134) 21. 55-60.

4. Tkachuk, V. V., Yechkalo, Yu. V., Taraduda, A. S., Steblivets, I. P. (2020). Dopovnena realnist yak zasib realizatsii dystantsiinoho navchannia v umovakh karantynu [Augmented reality as a means of distance learning in quarantine conditions]. *Fizychna rehabilitatsiia ta rekreatsiino-ozdorovchi tekhnologii*. 22 (4). 43-53.

5. Tomashchuk, O. H., Senko, V. I. (2018). Orhanizatsiia fizychnoho vykhovannia studentiv

zakladiv vyshchoi osvity u suchasnykh umovakh [Organization of physical education of students of higher education institutions in modern conditions]. *Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho*. 4. 64-66.

6. Fizychno vykhovannia – dystantsiina forma navchannia [Physical education - remote form of education: teaching method. manual]: navch.-metod. posib. (2021) / uklad.: Sohokon O. A., Donets O. V., Hohots V. D. ; Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. Poltava : Simon.

7. Fizychno vykhovannia v konteksti suchasnoi osvity (2021) [Physical education in the context of modern education]: Materialy XVI Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii. Za zah. red. I.I. Vrzhesnievskoho. K.: NAU.

8. Tsvyd-Hrom, O., Nosenko, M., Rieznik, V., Bonkovskiy, O. (2021) Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity [Organization of independent work of students in conditions of distance learning of foreign languages in institutions of higher education]. *Vykkladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky*. 38. 236–250.

9. Chalyi, Yu. V. (2020). Osoblyvosti vykorystannia form dystantsiinoho navchannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Peculiarities of the use of forms of distance learning in the professional training of future teachers of physical culture]. *Pedahohika i suchasni aspekty fizychnoho vykhovannia : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., (m. Kharkiv, 21–22 kvitnia 2020 roku)*. Kharkiv: «Mahnoliia»/ 58–61.

10. Cherepovska, O. A. (2021). Fizychno vykhovannia v umovakh dystantsiinoho navchannia [Physical education in the conditions of distance learning]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 4 (134)/ 116-120.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАЛЕЦЬ Дмитро Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MALETS Dmytro Oleksandrovych – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Educational of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko.

Research interests: comparative pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37. 379.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-180-183

МЕЛЬНИК Анастасія Олександрівна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7785-4168>
e-mail: A.O.Melnik@cuspu.edu.ua

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена проблемі формування фізичної підготовленості студентів вищів. Визначено, що в процесі професійної підготовки важливе місце займає фізичне виховання студентів. З'ясовано, що саме оздоровчі системи здатні поліпшити стан здоров'я студентської молоді, забезпечити достатній рівень фізичного розвитку й активний спосіб життя. Нами запропонована методика проведення занять з оздоровчого фітнесу для студентів. Вона будувалась на основних положеннях загальної програми з фізичного виховання для закладів вищої освіти, де визначено, що серед основних завдань фізичного виховання студентів є формування в них потреби займатися фізичними вправами, зміцнювати стан особистого здоров'я, розвивати рухові якості, опанувати системою практичних умінь і навичок занять основними видами фізичних вправ спрямованими на гармонійний фізичний розвиток. Вправи підбиралися з метою дії на функціональні системи організму, корекцію фігури, зняття втоми і нервової напруги, а також емоційної дії на організм. Перевага програми полягала в її здатності одночасно розвивати всі фізичні якості, необхідні для поліпшення працездатності і рівня особистого здоров'я. Раціональне застосування доступних та ефективних засобів фітнесу під час академічних занять з фізичного виховання зі студентами медичних закладів вищої освіти сприятиме зміцненню особистого здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей та працездатності, корекції тілобудови, а також підготовці гармонійно розвинених висококваліфікованих фахівців з урахуванням конкретних вимог щодо їх професійної психофізичної компетентності.

Ключові слова: фізичне виховання, професійна готовність, студент, оздоровчі системи, фітнес.

MELNIK Anastasiia Oleksandrivna –
Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and
Methodology of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7785-4168>
e-mail: A.O.Melnik@cuspu.edu.ua

MODERN HEALTH SYSTEMS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS

The article is devoted to the problem of forming the physical fitness of university students. It was determined that in the process of professional training, physical education of students occupies an important place. It was found out that it is health care systems that can improve the health of student youth, ensure a sufficient level of physical development and an active lifestyle. We have proposed a method of conducting health fitness classes for students. It was built on the main provisions of the general program on physical education for institutions of higher education, where it is determined that among the main tasks of physical education of students is the formation in them of the need to engage in physical exercises, strengthen the state of personal health, develop movement qualities, master the system of practical skills and skills in the main types of physical exercises aimed at harmonious physical development. The exercises were selected with the aim of affecting the functional systems of the body, correcting the figure, relieving fatigue and nervous tension, as well as having an emotional effect on the body. The advantage of the program was its ability to simultaneously develop all the physical qualities necessary to improve work capacity and the level of personal health. The rational use of available and effective fitness equipment during academic classes on physical education with students of medical institutions of higher education will contribute to strengthening personal health, increasing adaptability and work capacity, correcting the body structure, as well as training harmoniously developed highly qualified specialists taking into account specific requirements for their professional psychophysical competence. The complex for improving health and physical development of students was developed based on the provisions of the theory of improving physical culture. Health fitness classes were organized in accordance with generally accepted methodical principles based on psychological, pedagogical, structural laws, as well as the laws of the formation of motor actions.

Key words: physical education, professional readiness, student, health systems, fitness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах загострення оздоровчих проблем суспільства виникає необхідність у підготовці фахівців

фізкультурно-оздоровчого спрямування. Проблема здоров'я людини здебільшого пов'язується з ефективністю системи фізичного виховання, оскільки фізичні вправи мають

надзвичайно потужний і широкий спектр оздоровчої дії. Оздоровлення визначається сукупністю різногалузевих чинників, коло яких не можна обмежити тільки фізичною культурою, адже фізичні вправи при однобічному їхньому застосуванні не можуть повністю нейтралізувати або компенсувати вплив комплексу негативних чинників.

Наукові дослідження провідних фахівців фізичної культури і спорту доводять, що сучасні методи й системи оздоровлення – це важливий структурний компонент підготовки фахівців. Особливо це стосується спеціалістів фізичної культури, валеології, фізичної реабілітації та ерготерапії, невід’ємна складова їхньої професійної діяльності [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На думку О.В. Жабокрицької та В.С. Язловецького [2; 8], комплексний процес відновлення здоров’я та фізичного стану організму, спрямований на відновлення втрачених рухових функцій і включає в себе заняття фізичним вихованням на тренування координації рухів, пам’яті й уваги, а також роботу з психологічним станом пацієнта, рівнем його пристосованості до самостійного життя у побуті.

Здоров’я та здоровий спосіб життя на сучасному етапі розвитку суспільства вимагають інтегрованого підходу. Озброєння майбутніх фахівців фізичної культури і спорту знаннями із сучасних методів і систем оздоровлення – найбільш раціональний шлях

Для розуміння сутності здоров’я важливо навести те означення цього стану, котре дав Г. Сигерист і з якого можна зрозуміти уявлення про зміст здоров’я. «Здоровим, – писав Г. Сигерист, – може вважатися людина, яка характеризується гармонійним, фізичним і розумовим розвитком й добре адаптована до фізичного й соціального середовища, що її оточує. Вона повністю реалізує свої фізичні й розумові здібності, може пристосуватися до змін у навколишньому середовищі, якщо ці зміни не виходять за межі норми, і робить свій внесок у добробут суспільства, відповідний до своїх здібностей. Здоров’я тому не означає просто відсутність хвороб: це дещо додатне, це життєрадісне й охоче виконання обов’язків, що їх життя покладає на людину» [7; 8].

Формування індивідуального стилю здорового способу життя вимагає використання різних засобів впливу. Здоров’я це інтегральний показник стану людського організму, котрий поєднує у собі підсистему його компонентів, починаючи від внутрішньоклітинних утворень, тканин і закінчуючи інтегральними факторами цілісності організму. Звідси впливає і різноманітність наявних оздоровчих систем та програм як переліку необхідних заходів поліпшення стану й здоров’я в цілому та окремих його складових [6, с. 115].

Різноманіття сучасних оздоровчих систем та програм потребує впорядкування для уникнення дублювання та суперечливості змісту їхніх окремих положень. Оздоровчі системи та програми різняться одна від одної значною кількістю ознак, які не можна звести до єдиного напрямку. Тому науковці пропонують багатокритеріальний розподіл оздоровчих систем і програм, яка спирається на основні положення:

- за змістом оздоровчі програми можна поділити на програми фізичного, психічного, соціального й духовного оздоровлення людини залежно від того, яка складова здоров’я превалює в змісті конкретної оздоровчої програми;

- за формою оздоровчі системи та програми поділяються на індивідуальні та масові. Індивідуальні оздоровчі програми розраховані на особисту специфіку конкретної людини в той час, як масові оздоровчі програми та системи орієнтовані на пересічного громадянина й мають вигляд загальних рекомендацій;

- за терміном упровадження оздоровчі системи й програми поділяються на короткострокові та довгострокові.

Оздоровча система – це комплекс вправ і методів, спрямованих на поліпшення стану здоров’я, забезпечення формування розвитку й активного способу життя [4, с. 3].

Мета роботи полягає у визначенні впливу сучасних систем оздоровлення на зміст професійної підготовки студентів закладів загальної середньої освіти.

Основними завданнями було визначено: здійснити аналіз сучасних тенденцій організації освітнього процесу з фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти, визначити дієвий вплив засобів оздоровчого фітнесу на організм студентської молоді.

Професійна спрямованість фізичного виховання у закладах вищої освіти спрямована на розвиток і підтримання на оптимальному рівні психічних і фізичних якостей майбутнього фахівця. Внаслідок висуваються вимоги до конкретної професійної діяльності, а також вироблення функціональної стійкості організму до умов цієї діяльності і формування прикладних рухових умінь і навичок [3, с. 234].

Програми професійно спрямованої фізичної підготовки студентів повинні реалізовуватися з урахуванням їх потреб, мотивів, індивідуальних здібностей та рівня особистого здоров’я. У навчальній діяльності надзвичайно важливим є те, наскільки самостійним є студент у засвоєнні знань, формуванні умінь і навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання інтересу студентської молоді до занять фітнесом та його різновидів є однією з ефективних і привабливих для студентів систем фізичних вправ оздоровчої спрямованості. Цей вид фізичної активності є

популярним, модним та сучасним, що сприяє розробленню нових оздоровчих програм щодо формування особистого здоров'я, зокрема студентів медичних вишів. Багатогранність відносно нового напрямку, а саме різновидів фітнесу, дає можливість займатися ним не тільки дівчатам, а і хлопцям, що дозволяє урізноманітнити заняття з фізичного виховання [5].

Так, грамотне і цілеспрямоване впровадження фітнес-технологій в систему фізичного виховання студентів закладів вищої освіти є на сьогоднішній день одним з основних і актуальних завдань модернізації програм, навчальних планів [1, с. 320-354].

На нашу думку, раціональне застосування доступних та ефективних засобів фітнесу під час академічних занять з фізичного виховання зі студентами медичних закладів вищої освіти сприятиме зміцненню особистого здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей та працездатності, корекції тілобудови, а також підготовці гармонійно розвинених висококваліфікованих фахівців з урахуванням конкретних вимог щодо їх професійної психофізичної компетентності.

Для реалізації цього необхідно було довести студентам соціальну роль оздоровчого фітнесу в розвитку гармонійної особистості, забезпечити пізнання науково-біологічних та практичних основ фітнес-технологій та здорового способу життя, сформувати у них мотиваційно-ціннісне ставлення до оздоровчого фітнесу, сприяти фізичному вдосконаленню та сформувати потребу в систематичних заняттях з фізичного виховання. Інноваційність запровадження занять дозволила студентам оволодіти системою практичних вмінь та навичок, які забезпечують збереження та зміцнення їхнього особистого здоров'я, розвиток та вдосконалення психофізіологічних здібностей, загальної та професійно-прикладної фізичної підготовленості, яка визначає готовність до майбутньої професійної діяльності.

Різноманіття видів оздоровчого фітнесу дали змогу грамотно скласти програму тренувань і проводити заняття з урахуванням віку, статі і рівня фізичної підготовленості.

Розробка програми занять з оздоровчого фітнесу будувалась на основних положеннях загальної програми з фізичного виховання для закладів вищої освіти, де визначено, що серед основних завдань фізичного виховання студентів є формування у них потреби займатися фізичними вправами, зміцнювати стан особистого здоров'я, розвивати рухові якості, опановувати системою практичних умінь і навичок занять основними видами фізичних вправ спрямованими на гармонійний фізичний розвиток тощо.

Діяльність студентів на заняттях оздоровчим фітнесом була організована залежно від їх рівня фізичної підготовленості.

Вправи підбиралися з метою дії на функціональні системи організму, корекцію фігури, зняття втоми і нервової напруги, а також емоційної дії на організм. Для збільшення запасу життєвих сил організму, розвитку фізичних здібностей і протистояння хронічному стомленню, студентам була запропонована колова форма проведення занять, як одного із основних видів оздоровчого фітнесу, яка передбачала застосування вправ для серцево-судинної системи та силових вправ, а також необхідну розминку, заминку і вправи стрейтчингу – тобто 5 компонентів оздоровчого фітнесу. Перевага програми полягала в її здатності одночасно розвивати всі фізичні якості, необхідні для поліпшення працездатності і рівня особистого здоров'я.

Комплекс з оздоровлення та фізичного розвитку студентів розроблявся, виходячи з положень теорії оздоровчої фізичної культури. Навчальні заняття оздоровчим фітнесом складался відповідно до загальноприйнятих методичних принципів на основі психологічної, педагогічної, структурної закономірностей, а також закономірностей формування рухових дій. Всі вправи в комплексах відрізнялись одна від одної. Один і той же рух не повторювався двічі. Це означало, що одну і ту ж групу м'язів кожен раз опрацьовували по-різному, використовуючи нові рухи.

Поступове введення нового матеріалу дозволило підтримувати постійний інтерес до занять. На початку розучувався базовий комплекс, що передбачав виконання загальнорозвивальних вправ, базових рухів аеробіки, які найчастіше використовуються, щоб поліпшити тонус м'язів всього тіла, потім найпростіші рухи на місці і з переміщенням.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, заняття оздоровчим фітнесом сприяли збільшенню запасу життєвих сил, і протистояти хронічному стомленню студентів. Фізичні вправи стимулювали обмін речовин, та зміцнювали серцево-судинну систему. Індивідуально орієнтовані фітнес-технології для студентів відповідали наступним вимогам: доступність тренувального та підтримуючого ефекту засобів оздоровчого фітнесу в системі підготовки студентів, урахування індивідуальних можливостей та їх інтересів, можливість проведення індивідуальних занять, теоретична і методична підготовленість, навички самодіагностики фізичного стану, знання щодо попередження травматизму при виконанні самостійних занять.

Стратегія інтеграції оздоровчого фітнесу у фізичну культуру студентів закладу вищої освіти була спрямована на виховання цінностей здорового способу життя, виховання активної особистісної позиції у досягненні гармонійного розвитку, використання здоров'язберігаючих фітнес-технологій в освітньому процесі, організації дозвілля з використанням сучасних

засобів фітнесу, формування особистого здоров'я.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Булатова М.М. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні. К.: Олімпійська література, 2008. Т. 2. 320 с.
2. Жабокрицька О.В. Нетрадиційні методи й системи оздоровлення. Кіровоград: РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2001. 186 с.
3. Ковальчук Н.М. Особливості професійно-прикладної фізичної підготовки студентів географічного факультету. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. 292 с.
4. Кохановська В.Г. Розробка індивідуальної оздоровчої системи. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів педагогічних вузів. Суми: Сум. ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 16 с.
5. Платонов В.Н. Адаптація в спорті. Київ, 1988. 289 с.
6. Хоулі Едвард Т. Оздоровительный фитнес. К., 2000. 368 с.
7. Язловецький В.С. Організація та методика оздоровчої фізичної культури. Кіровоград, 2005. 204 с.
8. Язловецький В.С. Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота у вищій школі. Кіровоград, 2006. 284 с.

REFERENCES

1. Bulatova, M.M. (2008). Suchasni fizkulturno-ozdorovchi tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Modern physical culture and health technologies in physical education]. K.: Olimpiiska literatura.
2. Zhabokrytska, O.V. (2001). Netradytsiini metody u systemy ozdorovlennia [Non-traditional methods and systems of recovery]. Kirovohrad: RVTs KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka.
3. Kovalchuk, N.M. (2017). Osoblyvosti profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv heohrafichnoho fakultetu [Peculiarities of professional and applied physical training of geography faculty

students]. Rivne: RVTs MESHU im. akad. S. Demianchuka.

4. Kokhanovska, V.H. (2002). Rozrobka individualnoi ozdorovchoi systemy [Development of an individual health system]. Metodychni rekomendatsii dlia samostiinoi roboty studentiv pedahohichnykh vuziv. Sumy: Sum. DPU im. A.S. Makarenka.
5. Platonov, V.N. (1988). Adaptatsiia v sporte [Adaptation in sports]. Kyev.
6. Khouly Эдвард, Т. (2000). Ozdorovytelnyi fytness [Wellness fitness]. K.
7. Iazlovetskyi, V.S. (2005). Orhanizatsiia ta metodyka ozdorovchoi fizychnoi kultury [Organization and methodology of health-improving physical culture]. Kirovohrad.
8. Yazlovetskyi, V.S. (2006). Sportyvno-masova ta fizkulturno-ozdorovcha robota u vyshchii shkoli [Sports and mass and physical culture and health work in higher education]. Kirovohrad.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МЕЛЬНИК Анастасія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна культура, фізичне виховання, фізична культура, системи оздоровлення, фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MELNIK Anastasiia Oleksandrivna – Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional culture, physical education, physical culture, health improvement systems, fitness.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 378.147:371.134:371.124:51:004.853
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-183-187

МУЛЕСА Павло Павлович –

кандидат технічних наук, доцент,
докторант Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3437-8082>
e-mail: pavlo.mulesa@uzhnu.edu.ua

УДОВИЧЕНКО Ольга Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики Сумського державного
педагогічного університету імені А.С.Макаренка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3401-3251>
e-mail: udovich_olga@fizmatsspu.sumy.ua

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ У ПАРАДИГМІ НАЯВНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

У статті актуалізуються проблеми, які наявні сьогодні у професійній підготовці майбутніх учителів, зокрема, метою статті є виокремити суперечності, які наявні сьогодні у професійній підготовці вчителів математики та інформатики. Нами використано нормативні акти, науково-педагогічні розвідки українських

науковців, які піддані аналізу та узагальненню з метою уточнення трендів і запитів з боку українського суспільства та напрямів розвитку наукової думки в галузі професійної підготовки вчителів з боку науковців, зіставлення позицій обох сторін для виявлення наявних суперечностей. Доведено, що в Україні відбувається зміна освітньої парадигми із «знаннєвої» на компетентнісну. Така тенденція з'явилася завдяки психологічним особливостям молодого покоління, яке росте часто в умовах «віртуального простору», а тому вирізняється з-поміж інших поколінь активним візуальним сприйняттям світу та більш розвинутою короткочасною пам'яттю. Обґрунтовано, що особливої уваги потребує підготовка майбутніх учителів математики та інформатики, оскільки, з одного боку, вивчення фундаментальних дисциплін у закладах вищої освіти сьогодні відбувається із застосуванням інформаційних технологій у навчанні, а з іншого – підготовка майбутніх учителів математики та інформатики відбувається в умовах реалізації нової парадигми освіти «Нова українська школа» у закладах загальної середньої освіти. Схарактеризовано освітні тренди: інформатизація освіти; орієнтування на компетентнісні підходи та розвиток інформаційно-цифрової компетентності учасників освітнього процесу; запит на візуальні образи в навчанні. За аналізом практичного стану розробленості проблеми підготовки вчителів математики та інформатики, зіставлення результатів науково-педагогічних досліджень, опрацювання нормативних документів з організації освітнього процесу та наявних концепцій розвитку педагогічної галузі виявлено суперечності у професійній підготовці вчителів на кількох рівнях: на концептуальному рівні сучасної освіти; на соціально-педагогічному рівні; на теоретико-методичному рівні.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній вчитель математики, майбутній вчитель інформатики, проблеми професійної підготовки, суспільні суперечності у професійній підготовці вчителя.

MULESA Pavlo Pavlovych –

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student Makarenko Sumy State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3437-8082>

e-mail: pavlo.mulesa@uzhnu.edu.ua

UDOYCHENKO Olha Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Computer Science
Makarenko Sumy State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3401-3251>

e-mail: udovich_olga@fizmatsspu.sumy.ua

PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS AND COMPUTER SCIENCES IN THE PARADIGM OF EXISTING CONTRADICTIONS

The article updates the problems that exist today in the professional training of future teachers, in particular, the purpose of the article is to single out the contradictions that exist today in the professional training of teachers of mathematics and computer science. We used normative acts, and scientific and pedagogical intelligence of Ukrainian scientists, which were subjected to analysis and generalization for the purpose of clarifying trends and requests from Ukrainian society and directions of development of scientific opinion in the field of professional training of teachers from the side of scientists, comparing the positions of both sides to identify existing contradictions. It has been proven that in Ukraine there is a change in the educational paradigm from "knowledge" to competence. Such a trend appeared due to the psychological characteristics of the young generation, which often grows up in the conditions of "virtual space", and therefore stands out from other generations with an active visual perception of the world and a more developed short-term memory.

It is substantiated that training future mathematics and computer science teachers require special attention. Since, on the one hand, the study of fundamental disciplines in institutions of higher education today takes place with the use of information technologies in education, and on the other hand, the training of future teachers of mathematics and computer science takes place in the conditions of the implementation of a new educational paradigm "New Ukrainian School" in general secondary education institutions. Educational trends are characterized: by informatization of education; focus on competence approaches and development of information and digital competence of participants in the educational process; request for visual images in learning. Based on the analysis of the practical state of development of the problem of training teachers of mathematics and informatics, comparison of the results of scientific and pedagogical research, development of normative documents on the organization of the educational process and existing concepts of the development of the pedagogical field, contradictions were found in the professional training of teachers at several levels: at the conceptual level of modern education; at the socio-pedagogical level; at the theoretical and methodological level.

Key words: professional training, future teacher of mathematics, future teacher of informatics, problems of professional training, social contradictions in professional training of teachers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Надзвичайно важливим чинником успіху на шляху розвитку сучасного інформаційного суспільства є якісна професійна підготовка. Метою діяльності закладів освіти різних рівнів (вища,

професійна, професійно-технічна) є підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства не лише через інновації в навчанні, а й через вимоги, які ставляться до результатів освіти, – це якість,

універсальність підготовки випускника та його адаптованість до ринку праці, особистісна орієнтованість освітнього процесу задля забезпечення сталого людського розвитку.

Особливої уваги потребує й підготовка майбутніх учителів математики та інформатики, оскільки, з одного боку, вивчення фундаментальних дисциплін у ЗВО сьогодні відбувається із застосуванням інформаційних технологій у навчанні, а з іншого – підготовка майбутніх учителів математики та інформатики відбувається в умовах реалізації нової парадигми освіти «Нова українська школа» у закладах загальної середньої освіти. Для майбутніх учителів математики та інформатики нині складається ситуація, при якій необхідно навчитися приймати кваліфіковані рішення щодо можливостей ефективного і результативного застосування ефективних технологій навчання, добирати та прогнозувати необхідні для використання цифрові технології у професійній діяльності, що часто не корелює із очікуваннями суспільства або ж запитами споживачів освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нормативною основою підготовки вчителів у ЗВО України є: закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018), Концепції Нової української школи (2016), Дорожня карта інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору (2021).

У документах визначено пріоритетні напрями реформування вищої освіти, до яких слід віднести: оновлення змісту вищої освіти, запровадження ефективних педагогічних технологій; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти до таких пріоритетних напрямів додається запровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання, що забезпечують подальше удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві; підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до освоєння та впровадження інформаційних технологій.

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [2] зазначається про потребу формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності, тому майбутні вчителі повинні набути здатностей розв'язувати як стандартні, так і нестандартні професійні завдання,

взаємодіяти в інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі тощо.

Тому залишається актуальною проблема якісної і випереджувальної підготовки вчителів, яка потребує аналізу й узагальнення наявного досвіду та виокремлення суперечностей, які обумовлюють модернізацію освітніх програм підготовки вчителів математики та інформатики задля поліпшення якості їх професійної діяльності.

Мета статті: виокремити суперечності, які наявні сьогодні у професійній підготовці вчителів математики та інформатики.

Матеріали і методи. Нами використано нормативні акти, науково-педагогічні розвідки українських науковців, які піддані аналізу та узагальненню з метою уточнення трендів і запитів з боку українського суспільства та напрямів розвитку наукової думки в галузі професійної підготовки вчителів з боку науковців, зіставлення позицій обох сторін для виявлення наявних суперечностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нормативних документів засвідчив орієнтованість освіти на компетентнісні засади її розвитку. Зараз в Україні відбувається зміна освітньої парадигми із «знаннєвої» на компетентнісну. Визначальною рисою першої парадигми є орієнтованість на формування знань. Увага більшою мірою приділяється розвитку пам'яті і меншою – розвитку мислення. Критерієм оцінки є теза: «Учень повинен знати». Визначальною рисою парадигми компетентності є формування умінь, набуття досвіду вирішення проблем у стандартних і в нестандартних ситуаціях. Така тенденція виявилася актуальною у тому числі й завдяки психологічним особливостям молодого покоління, яке росте часто в умовах «віртуального простору», а тому вирізняється з-поміж інших поколінь активним візуальним сприйняттям світу та більш розвиненою короткочасною пам'яттю. Сучасні підлітки частіше запам'ятовують не зміст, а місце свого знаходження. В контексті навчання математики та інформатики маємо стверджувати, що набувається тенденція зниження обсягів математичних знань (математичних фактів). З іншого боку, особливості пам'яті сучасної молоді базуються на візуальних образах. Тому використання специфічних засобів, які унаочнюють образи, стає актуальним для вчителя, а їх професійна підготовка має забезпечити володіння комп'ютерним інструментарієм таких засобів.

Слід відзначити, що описана проблема частково вирішена для підготовки вчителів математики у частині формування в них готовності до використання засобів комп'ютерної візуалізації математичних знань.

О. Семеніхіною розглянуто такі засоби – до них віднесено спеціалізовані комп'ютерні середовища математичного спрямування (зокрема, програми динамічної математики типу GeoGebra), які уможливають візуалізацію математичних об'єктів та інтерактивне оперування ними [3].

Проте її дослідження не торкаються візуалізації нематематичних об'єктів – візуалізація ідей, процесів, різноманітних даних залишилися поза увагою дослідниці, проте є важливими в контексті роботи вчителів інформатики, професійні завдання яких включають формування у молоді сучасної інформаційної картини світу на макро і мікро-рівнях, що неможливо здійснити з використанням лише програм математичного спрямування.

Частково вирішення проблеми запам'ятовування значних обсягів знань з різних предметів пропонується вирішувати на основі мнемотехнічних прийомів і правил. Мнемотехніка (від грецького «мистецтво запам'ятовування») – це спосіб запам'ятовування нової інформації шляхом створення асоціативних зв'язків за допомогою спеціальних методів і прийомів. Її провідним принципом виступає принцип візуалізації, який сьогодні також може бути дотриманий з використанням комп'ютерних засобів наочності [4].

Важливими для нашого дослідження є висновки М. Друшляк [1], що надактуальним питанням сьогодення є підготовка висококультурного, освіченого вчителя математики та інформатики, пристосованого до «візуального повороту» у суспільстві, готового до роботи з учнями нового покоління, що відрізняються переважно візуальним способом сприймання інформації, тобто вчителя із високим рівнем візуально-інформаційної культури.

Іншим трендом, що виокремлюється, є тренд формування у вчителів цифрової компетентності. Усвідомлення доцільності саме такого підходу відбулося наприкінці ХХ-го століття, коли процеси інформатизації суспільства обумовили зміни пріоритетів у освіті. Компетентність у цифровій галузі є інваріантом національної та міжнародної програм розвитку сучасної освіти. Зокрема, автори проекту Юнеско «ICT Competency Standards for Teacher (ICT-CST)» звертають особливу увагу на те, що для успішного життя, навчання та роботи в інформаційному суспільстві викладачі та студенти повинні використовувати ІКТ, а саме [5]: здійснювати пошук даних, їх аналіз, проводити певні операції з ними; вирішувати професійні завдання та приймати рішення; креативно та ефективно використовувати всі можливі засоби

для підвищення продуктивності навчання та фахової роботи. З іншого боку аналіз освітніх програм підготовки вчителів свідчить про недостатню увагу до опанування комп'ютерних інструментів роботи вчителя. Аналіз змісту робочих програм дисциплін (типу «ІКТ» або «ІТ в роботі вчителя») демонструє акценти у бік опанування середовищ організації дистанційного навчання і побіжне знайомство з комп'ютерними інструментами унаочнення навчального матеріалу.

Нами виокремлено ще один актуальний тренд: поширення неформальної освіти та розвиток відкритих освітніх ресурсів на цифрових освітніх платформах. Сьогодні у відповідності до рекомендацій Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не менше 25% від обсягів підготовки фахівця (бакалаврат – 180-240 кредитів; магістратура – 90-120 кредитів) має виділятися на вибіркові освітні компоненти, які можуть бути перезараховані за рахунок проходження курсів на цифрових освітніх платформах. Слід зазначити, що такі курси сьогодні набувають усе більшої популярності за рахунок якісного їх візуального наповнення, а тому тренд якісного унаочнення освітнього процесу потребує опанування педагогічними та науково-педагогічними кадрами відповідного програмного забезпечення.

Поряд з істотними теоретико-методичними напрацюваннями в галузі підготовки вчителів математики та інформатики, серед яких технології формування фахових компетентностей, їхня методична підготовка, підготовка до використання спеціалізованого програмного забезпечення нами зафіксована фрагментарність напрацювань щодо питань використання віртуальної наочності в освітньому процесі та відповідної підготовки вчителя її використовувати у професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, за аналізом практичного стану розробленості проблеми підготовки вчителів математики та інформатики, зіставлення результатів науково-педагогічних досліджень, опрацювання нормативних документів з організації освітнього процесу та наявних концепцій розвитку педагогічної галузі нами виявлено низку суперечностей на кількох рівнях: 1) на концептуальному рівні сучасної освіти (між активним споживанням молоддю інформаційного контенту через зорові канали сприйняття та недостатнім використанням цієї активності в умовах ЗЗСО); 2) на соціально-педагогічному рівні (між суспільним запитом на висококваліфікованих фахівців, здатних швидко сприймати та представляти різного роду й обсягу інформаційний контент, та

відсутністю обґрунтованих освітніх стратегій, які зумовлюють активне впровадження засобів віртуальної наочності в інформатико-математичну підготовку молоді); 3) на теоретико-методичному рівні (між необхідністю формування професійної готовності вчителів математики та інформатики використовувати засоби віртуальної наочності та обмеженістю теоретичних уявлень про сутність і структуру моделей формування такої готовності).

У зв'язку з теоретичною та практичною значущістю означеної проблеми, потребою вирішення зазначених суперечностей актуальним бачиться дослідження теоретико-практичних засад підготовки майбутніх учителів математики та інформатики до застосування засобів віртуальної наочності у професійній діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Друшляк М. Г. Формування візуально-інформаційної культури майбутніх учителів математики та інформатики у закладах вищої освіти : монографія. Суми: ФОП Цьома, 2019. 288 с.

2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Каб. Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

3. Семеніхіна О. В. Професійна готовність майбутнього вчителя математики до використання програм динамічної математики: теоретико-методичні аспекти : монографія. Суми : ВВП «Мрія», 2016. 268 с.

4. Чепурний Г. А., Палійчук Ю. В. Як навчитися легко вчитися: навчально-методичний посібник. Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2006. 80 с.

5. ICT competency standards for teachers: competency standards modules. Pasis : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2008. 14 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000156207>

REFERENCES

1. Drushliak, M. H. (2019). Formuvannia vizualno-informatsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv matematyky ta informatyky u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of visual and informational culture of future teachers of mathematics and informatics in institutions of higher education] : monohrafiia. Sumy: FOP Tsoma. 288 s. [in Ukrainian].

2. Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [The concept

of implementation of state policy in the field of general secondary education reform "New Ukrainian School" for the period until 2029] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.12.2016 No. 988-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Semenikhina, O. V. (2016). Profesiina hotovnist maibutnoho vchytelia matematyky do vykorystannia prohran dynamichnoi matematyky: teoretyko-metodychni aspekty [Professional readiness of the future mathematics teacher to use dynamic mathematics programs: theoretical and methodological aspects] : monohrafiia. Sumy : VVP «Mriia». 268 s. [in Ukrainian].

4. Chepurnyi, H. A., Paliichuk, Yu. V. (2006). Yak navchytysia lekho vchytysia [How to learn to learn easily]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Vinnytsia: VMHO «Rozvytok». 80 s. [in Ukrainian].

5. ICT competency standards for teachers: competency standards modules. Pasis : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2008. 14 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000156207>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МУЛЕСА Павло Павлович – кандидат технічних наук, доцент, докторант Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні, підготовка майбутніх учителів математики та інформатики.

УДОВИЧЕНКО Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні, підготовка майбутніх учителів інформатики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MULESA Pavlo Pavlovych – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, Makarenko Sumy State Pedagogical University.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine, training of future teachers of mathematics and computer science.

UDOVYCHENKO Olha Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Science, Makarenko Sumy State Pedagogical University.

Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine, training of future teachers of computer science.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

УДК 784.9:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-188-192

ПАЩЕНКО Інна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана ХмельницькогоORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3491-9061>

e-mail: innain38@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розвиток українського суспільства вимагає нових підходів у підготовці студентів до професійної діяльності. Однією з актуальних проблем у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, є вокальна підготовка. Сучасний професійно-компетентний вокаліст повинний бездоганно володіти вокальним голосом, вокальною технікою, уміти використовувати навички різноманітних стилів світового музичного мистецтва, розуміти специфіку вокального мистецтва та вільно володіти сучасними інформаційними технологіями.

У статті розкривається сутність таких понять, як «вокальна підготовка», «вокальна майстерність», багато уваги приділяється методам вокального навчання та напрямкам вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах дистанційного навчання.

У даному дослідженні основну увагу зосереджено на методичних засадах вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Автором виявлено та охарактеризовано методи вокальної підготовки, а саме: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний (пошуковий), дослідницький (творчий), фонетичний, концентричний та метод уявного (внутрішнього) співу.

Доведено, що більш продуктивному освоєнню методів під час навчання вокалу сприяє запровадження у педагогічний процес інноваційних технологій, а саме дистанційної форми проведення занять, що вносить кардинальні зміни в історично сформовану вітчизняну систему підготовки студентів. Освітлено напрямки дистанційної роботи у класі вокалу, серед яких: теоретична підготовка, що передбачає вивчення історії вокального виконавства; практична підготовка (виконання індивідуальних комплексів вправ, застосування фонопедичного методу, опрацювання репертуарних творів тощо).

Зазначено, що застосування методів роботи у класі вокалу, доцільних для дистанційної форми навчання, з одного боку, дозволяє виключити тривалі перерви, що знижують мотивацію занять, а з іншого – сприяє освоєнню додаткових знань та умінь, що підвищують рівень вокальної підготовки студентів.

Ключові слова: вокальна підготовка, вокальна майстерність, методика навчання вокалу, дистанційна освіта, майбутній вчитель музичного мистецтва.

PASHCHENKO Inna Mykolaivna –PhD, Associate professor of the Department of Theory and
Methodology of Music Education and Choreography. Bohdan
Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical UniversityORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3491-9061>

e-mail: innain38@gmail.com

CURRENT STATE OF VOCAL TRAINING OF FUTURE MUSICAL ART TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The development of Ukrainian society requires new approaches in preparing students for professional activities. One of the urgent problems in training a future music teacher is vocal training. A modern professional and competent vocalist must have an impeccable vocal voice, vocal technique, be able to use the skills of various styles of world musical art, understand the specifics of vocal art and be fluent in modern information technologies.

The article reveals the essence of such concepts as "vocal training", "vocal skill", much attention is paid to the methods of vocal training and directions of vocal training of future music teachers in the conditions of distance learning.

In this study, the main attention is focused on the methodological principles of vocal training of future music teachers. The author identified and characterized the methods of vocal training, namely: explanatory-illustrative, reproductive, heuristic (search), research (creative), phonetic, concentric and the method of imaginary (internal) singing.

It has been proven that the introduction of innovative technologies into the pedagogical process contributes to a more productive mastering of methods during vocal training, namely the remote form of conducting classes, which brings radical changes to the historically formed domestic system of student training. Areas of remote work in the vocal class are highlighted, including theoretical training, which involves studying the history of vocal performance; practical training (performance of individual sets of exercises, use of phonopedic method, development of repertoire works, etc.).

It is noted that the use of work methods in the vocal class, appropriate for distance learning, on the one hand, allows to exclude long breaks that reduce the motivation of classes, and on the other hand, promotes the acquisition of additional knowledge and skills that increase the level of vocal training of students.

Key words: vocal training, vocal skill, method of vocal training, distance education, future music teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний період розвитку суспільства характеризується динамічними процесами в різних сферах життя: сфері виробництва, суспільних відносинах, інформатизації, культурі. Сфера загальної та вищої освіти не стала винятком: у систему вищої освіти запроваджуються державні освітні стандарти, що регламентують професійну підготовку студентів до сучасних вимог суспільного розвитку; змінюється тривалість підготовки із запровадженням рівнів професійної освіти. Головним завданням, поставленим державою перед вищою школою, є формування компетенцій студентів з метою оптимізації процесу адаптації у професійному середовищі та відповідності світовим вимогам. Модернізація сучасної освіти змінює підходи до професійної підготовки представників творчих професій, зокрема, вокалістів. Вокальна підготовка – це один із основних компонентів підготовки майбутнього педагога музичного мистецтва. Якісна вокальна підготовка є однією з провідних складових професіограми вчителя музичного мистецтва, яка забезпечує його тривалу продуктивну професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченої професійній діяльності вокалістів та підготовці до неї, вказує на наявність методичних розробок технологій підготовки вокалістів до виконавчої діяльності (Є. Барбан, О. Маклігін, О. Медведєв, Л. Сьоміна, та ін). У визначенні засобів професійної підготовки вокалістів значний внесок зробили дослідники та практики: Л. Василенко, О. Маруфенко, А. Менабені, Г. Стасько, Ю. Юцевич, Н. Фоломєєва, О. Прядко, О. Матвеєва, Л. Гавриленко та ін. Питання професійної підготовки студентів мистецьких факультетів знайшли відбиття в дослідженнях: Г. Падалки, О. Рудницької, О. Щолокової та ін. Проте, на етапі розвитку системи вищої освіти та поглиблення компетентнісного підходу до якості підготовки фахівців актуальним є постійний моніторинг стану вокальної підготовки випускників закладів вищої освіти з метою подальшої розробки та впровадження нових підходів до вокального навчання майбутніх учителів музичного мистецтва.

Мета статті – визначення стану вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вокальна підготовка має вагомий значення в професійному становленні майбутнього вчителя музичного мистецтва та являє собою складний та багатоаспектний процес сутність якого трактується дослідниками по-різному. Так, Л. Тоцька

вокальну підготовку визначає як підготовленість майбутнього спеціаліста різних рівнів кваліфікації у галузі вокального мистецтва до концертно-педагогічної діяльності [4]. Ю. Юцевич вважає, що вокальна підготовка має відбуватися за допомогою таких завдань: знання природи та механізму звукоутворення, закономірностей розвитку голосу співака, практичне керування процесом фонації, розуміння сутності фонаційних явищ, уміння передати художньо-образний зміст твору тощо [6].

Вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва стала головною турботою викладачів закладів вищої освіти з перших днів його навчання. Здійснення освітнього процесу відбувається на основі вивчення та врахування індивідуальних особливостей студентів, впровадженні активних форм і методів викладання, новітніх технологій, розробці індивідуальних планів і програм навчання тощо.

Професійна вокальна підготовка розглядається В. Бриліною та Л. Ставінською як система навчання, яка забезпечує студентів особистісними знаннями, вміннями і навичками, що ґрунтуються на взаємодії педагогічної і виконавської майстерності.

У працях Д. Дмитрієва, Д. Євтушенка, А. Ждановича, К. Злобіна, М. Микиша вокальна підготовка розглядається як процес постановки голосу, що виражається у пристосуванні голосового апарату студентів до професійного співу. Такий процес ґрунтується на формуванні у них стійких вокальних умінь і навичок, що здійснюється на основі оволодіння основними механізмами голосоутворення: акустичними (висота і сила звука, чистота інтонації, висока співацька форманта, вібрато, імпеданс тощо); фізіологічними (співацьке дихання, атака та опора звука, нервово-м'язовий комплекс вокальної моторики тощо); орфоепічними (чіткість дикції, сукупність навичок з вокальної орфоєпії тощо); психологічними (усвідомлене керування власним голосоутворенням і звуковеденням) [2].

Ефективність процесу роботи зі студентом у класі вокалу залежить від застосування інноваційних методів сучасної вокальної педагогіки, методології та методики вокальної школи.

Методика навчання вокалу являє собою цілу систему професійної освіти. Оволодіваючи вокальними методиками, той, хто навчається, повинен знати, а найголовніше вміти застосувати на практиці такі вокальні прийоми як: дихання, вміння відчувати опору звуку, володіння резонаторами, кантіленний спів, мікстове звучання голосу та ін.

Вокальне навчання формує та удосконалює практичні, професійні співочі навички голосоутворення. Тому в методиці вокального навчання застосовуються такі методи:

– пояснювально-ілюстративний, що пов'язаний із формуванням якісного співочого звукоутворення, спрямований на усвідомлене, осмислене сприйняття твору і включає пояснення за допомогою усного слова (характеристики музично-художнього образу), демонстрацію професійного звучання та способів роботи голосового апарату;

– репродуктивний, спрямований на сприйняття та запам'ятовування грамотного звукоутворення, в основі якого лежить повторення та відтворення співацького звуку, продемонстрованого педагогом;

– евристичний (пошуковий) метод орієнтований на самоосвіту, на розвиток індивідуальних можливостей студента, що сприяє самостійному пошуку характеру звучання, актуалізації вже наявних знань, умінь та навичок, застосування їх у нових умовах (ситуаціях), формуючи необхідне звучання голосу;

– дослідницький (творчий) метод розглядається як спосіб організації пошукової та творчої діяльності майбутніх вокалістів, через самостійний аналіз поетичного тексту та розуміння інтонаційної мови музичного твору, виходу на його інтерпретацію для створення свого власного стилю виконання;

– фонетичний, є найбільш ефективним методом у вокальній педагогіці, який заснований на мовному досвіді вокалістів, пов'язаний з активною роботою артикуляційного апарату метою якого є управління своїм голосом, при правильному формуванні голосних і приголосних звуків у співі (також і іноземними мовами);

– концентричний – метод побудований на наступних принципах: вокальне навчання співу від примарних тонів, які не вимагають зусилля, плавний, без придику спів, вільне голосоутворення без затискачів, при вокалізації на голосну літеру звучання чистої фонемі [6];

– метод уявного (внутрішнього) співу, є одним з основних видів у практичній діяльності, характеризується як внутрішнє виконання, вміння концентрувати увагу на формуванні вокально-слухових уявлень, що лежать в основі вокального відтворення, що сприяє прискоренню процесу навчання твору з найменшими голосовими витратами.

Більш продуктивному освоєнню методів під час навчання вокалу сприяє упровадження у педагогічний процес інноваційних технологій. Так, з 2019 року настав новий етап освоєння цифрових інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва, - впроваджено систему

дистанційної освіти. Сучасна дистанційна освіта – це розгалужена система передачі знань на відстані за допомогою різних засобів і технологій, яка сприяє отриманню студентами необхідної інформації для використання у практичній діяльності [5].

За І. Блощинським, дистанційне навчання являє собою одержання освітніх послуг на відстані, без відвідування ВНЗ, за допомогою нових комп'ютерних і комунікаційних технологій, та є універсальною, синтетичною, інтегральною, гуманістичною формою навчання, що створює умови для студентів й адаптована до базового рівня знань і контрольних цілей студентів [1, с. 62]

Дистанційна форма проведення занять, що впроваджується нині в педагогічну практику, вносить кардинальні зміни в історично сформовану вітчизняну систему вокальної підготовки студентів. Викладач і студент є активними учасниками процесу дистанційного навчання, під час якого використовуються різні цифрові інструменти, зокрема платформа ZOOM, Google форма, Moodle тощо.

Так, в умовах дистанційної роботи до вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва можуть бути включені наступні напрямки:

1. *Теоретична підготовка* у процесі дистанційного навчання передбачає вивчення історії вокального виконавства. Освоєння музично-історичних знань та формування слухових уявлень про виконавські традиції тієї чи іншої історичної доби, країни, композиторського стилю – обов'язковий аспект вокально-виконавчої підготовки. Знання, що здобуваються в цій галузі, підвищують якість виконання творів за рахунок стилістичної та вокально-технічної відповідності історично сформованим уявленням про особливості їх трактування. Мається на увазі і те, що розвиток такої якості у тих, хто навчається, як музичність, має йти паралельно розвитку техніки і відбуватися в тому числі за допомогою вивчення теоретичних основ музичної мови та спілкування з музикою високої якості. Це завдання вирішується у процесі вивчення основ вокально-виконавського мистецтва, слухання вокальної музики (в записі, в живому виконанні) та власне виконавської діяльності.

2. *Практична підготовка* передбачає виконання індивідуальних комплексів вправ; застосування фонопедичного методу (включення до навчального матеріалу скоромовок, поетичних та прозових текстів); роботу із репертуарними творами (спрямована на детальне вивчення вербального тексту, глибинне розуміння їх смислового, художньо-образного змісту та, одночасно, розвиток техніки мови); слухання вокальних творів, що

включаються до виконавського репертуару (метод опосередкованого вокального розвитку студентів).

Робота з індивідуально складеними комплексами дихальних, артикуляційних, гімнастичних вправ спрямована на розвиток навичок управління м'язами голосоутворювального апарату, фонаційного дихання, постави і т. д.

Такі вправи прийнято розглядати як гімнастику м'язів, що беруть участь у процесі голосоутворення. Користь даних занять полягає в тому, що, виконуючи вправи без звуку, студент укріплює м'язи дихального, голосового, артикуляційного апарату, вчиться довільно керувати ними та знімати напругу із заданою групою м'язів.

У вокальній педагогіці цей метод вважається підготовчим, оскільки спрямований на рішення тренувальних завдань і часто використовується викладачами у навчальному процесі в класі сольного співу. В умовах дистанційного навчання комплекси вправ, що раніше застосовуються як допоміжні, можуть бути розширені і доповнені з урахуванням специфіки проведення занять з метою підтримки голосомовного апарату в активному робочому стані та формування профільних умінь та навичок.

Крім того, позитивним моментом включення до змісту освіти такого роду вправ є те, що студент може виконувати їх самостійно, без педагогічного керівництва, і так часто, як того вимагають завдання конкретного етапу розвитку голосу. Подібний режим роботи прискорює процес оволодіння студентами прийомами управління і контролю за роботою голосоутворювального апарату і, як наслідок, – значно знижує кількість часу, що витрачається на процес освоєння співочих рухових навичок.

Фонопедичний метод передбачає включення до навчального матеріалу скоромовок, поетичних і прозових текстів, які підбираються диференційовано, залежно від існуючих дефектів і недоліків (дикційних, психологічних, та ін.) і відповідно до індивідуального плану вокального навчання. У процесі занять застосовується техніка читання на розспів з концентрацією уваги на роботі дихання, рівності і «польотності» звуку. Особливе значення надається використанню можливостей резонаторів для поліпшення якісних характеристик мови.

Робота з репертуарними творами спрямована на детальне вивчення вербального тексту, глибинне осягнення їх смислового, художньо-образного змісту і, одночасно, розвиток техніки мови. Вірна, виразна вимова тексту, правильно розставлені акценти, виділення головних слів, вимовлення ударних голосних переносяться на наступне вокальне

виконання, роблячи його більш осмисленим і природним. Культура і техніка мови займають значне місце серед компонентів, з яких складається вокальна майстерність. Вокальна майстерність – найвищий рівень виконавської діяльності, який виявляється в тому, що в певний час вокальний виконавець демонструє оптимальні результати своєї діяльності [3]. Даний метод сприяє також розвитку сценічних, акторських та виконавських умінь і навичок.

Слухання вокальних творів у виконанні професійних співаків розглядається у вокальній педагогіці як метод опосередкованого вокального розвитку студентів.

Загальновідомий той факт, що при сприйнятті голосу іншого вокаліста голосоутворюючий апарат слухача здійснює мікрорухи в точній відповідності до робочого режиму співака. Цей механізм лежить і в основі методу педагогічного показу. Зважаючи на це, в умовах дистанційного навчання доцільно зробити індивідуальні добірки аудіо- та відеоматеріалу з урахуванням особливостей голосу студента і вже освоєного ним вокального репертуару для самостійного прослуховування (перегляду). Вирішення питання підбору музичного матеріалу має першорядне значення: чим вищий музично-художній рівень твору та професіоналізм виконавця, тим кращий результат.

На тлі накопиченого слухового досвіду і на його основі відбувається розвиток внутрішнього слуху, музичних уявлень, музичного мислення. Розуміння музичної мови, творча фантазія дозволяють студентам здійснювати вірний підбір власних виконавчих прийомів. Вибір вокальних творів для слухання з урахуванням їх художньої та методичної цінності, завдання на аналіз одного твору у виконанні різних співаків сприяють розвитку голосу, вокального слуху, формуванню умінь аналізувати та коригувати вокальну діяльність; виробляють слухові стереотипи еталонного звучання голосу.

Таким чином, застосування методів роботи у класі вокалу, доцільних для дистанційної форми навчання, з одного боку, дозволяє виключити тривалі перерви, що знижують мотивацію занять та якість м'язової діяльності, а з іншого – сприяє освоєнню додаткових знань та умінь, що підвищують рівень вокальної підготовки студентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У процесі дослідження виявлено та охарактеризовано методи що застосовуються у сучасній підготовці студентів у класі вокалу, а саме: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний (пошуковий), дослідницький (творчий), фонетичний, концентричний, метод. Доведено, що більш продуктивному освоєнню методів під

час навчання вокалу сприяє упровадження у педагогічний процес інноваційних технологій, а саме дистанційної форми проведення занять, що вносить кардинальні зміни в історично сформовану вітчизняну систему підготовки студентів. Ефективність переходу на дистанційну форму освіти багато в чому визначається професійними якостями викладача, насамперед, його готовністю та здібностями перебудувати технології та методи навчання. Високий рівень використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій викладачем підвищує інтерактивність навчального процесу, знижує негативні наслідки переходу на дистанційне навчання. Особиста зацікавленість викладача, побудова зворотного зв'язку зі студентами забезпечує більш високу якість навчання. Ефективна взаємодія та зворотний зв'язок з викладачем мають позитивний вплив на ставлення студентів до дистанційного навчання і можуть розглядатися як інструменти підвищення рівня мотивації та залучення студентів до освітнього процесу.

Наявна методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва не охоплює всієї системи фахової вокальної підготовки майбутніх фахівців-вокалістів. Однак використання кращих надбань традиційних та сучасних авторських методик дозволить оптимізувати процес вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах дистанційного навчання. Така оптимізація може відбуватись через адаптацію робочих програм та навчально-методичних комплексів до дисциплін професійного спрямування. Метою подальших досліджень має бути розробка методичних засад використання досягнень сучасної методичної науки в галузі сучасної вокальної підготовки в умовах дистанційного навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2015. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4.
2. Бриліна В. Л., Ставінська Л. М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики : методичний посібник для викладачів та студентів вищих педагогічних і мистецьких закладів. Вінниця : Нова Книга, 2013. 120 с.
3. Варнавська Л. І., Вікторова М. В., Саймукова А. А. Сучасні методи та прийоми розвитку вокальної майстерності студентів факультету мистецтв. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 25. Т. 2. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 16-22.
4. Тоцька Л.О. Компонетна структура вдосконалення вокальної підготовки студентів – майбутніх вчителів музики : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009. 271 с.

5. Чепелевська М.М. Використання засобів дистанційного навчання для підготовки фахівців. *Молодий вчений*. № 12 (88) грудень. 2020 р. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/23>

6. Юцевич Ю.С. Теорія і методика формування співацького голосу : навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навч. закладів, учителів шкіл різного типу. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.

REFERENCES

1. Bloschchynskyi, I. H. (2015). Sutnist ta zmist poniattia «dystantsiine navchannia» v zarubizhnii ta vitchyzniani naukovii literature [The essence and content of the concept of «distance learning» in foreign and domestic scientific literature]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Vyp. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4
2. Brylina, V. L., Stavinska, L. M. (2013). Vokalna profesiina pidhotovka vchytelia muzyky [Vocal professional training of a music teacher]: metodychni posibnyk dlia vykladachiv ta studentiv vyshchikh pedahohichnykh i mystetskykh zakladiv. Vinnytsia : Nova Knyha. 120 s.
3. Varnavska, L. I., Viktorova, M. V., Saimukova, A. A. (2020). Suchasni metody ta pryomy rozvytku vokalnoi maisternosti studentiv fakultetu mystetstv [Modern methods and techniques for the development of vocal skills of students of the Faculty of Arts]. *Innovatsiina pedahohika*. Vypusk 25. T. 2. Vydavnychyi dim «Helvetyka». S. 16-22.
4. Totska, L.O. (2009). Komponentna struktura vdoskonalennia vokalnoi pidhotovky studentiv – maibutnikh vchyteliv muzyky [The component structure of improving the vocal training of students – future music teachers]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. 271 s.
5. Chepelevska, M. M. (2020). Vykorystannia zasobiv dystantsiinoho navchannia dlia pidhotovky fakhivtsiv [Use of distance learning tools for training specialists]. *Molodyi vchenyi*. № 12 (88) hruden. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/23>.
6. Iutsevych, Yu.Ie. (1998). Teoriia i metodyka formuvannia spivatskoho holosu [Theory and method of formation of the singing voice] : navch.-metod. posibnyk dlia vykladachiv i studentiv mystetskykh navch. zakladiv, uchyteliv shkil riznoho typu. Kyiv : IZMN. 160 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПАЩЕНКО Інна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: дослідження в області музичної освіти та музичної терапії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PASHCHENKO Inna Mykolaivna – PhD, Associate professor of the Department of Theory and Methodology of Music Education and Choreography. Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

Scientific interests: research of music education and music therapy.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2022 р.

УДК 317:11.78

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-193-197

ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович –
аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9625-4319>
e-mail: attoney2506@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ СЛУХАННЯ МУЗИКИ У РЕФЛЕКСІЯХ СУЧАСНИХ УЧЕНИХ

Пріоритетна роль у розвитку творчої особистості належить музичному вихованню і одним із найважливіших завдань, що постає перед педагогом в закладі загальної середньої освіти є музично-естетичний та творчий розвиток особистості, формування музичних здібностей.

У статті розкриті окремі аспекти музичного сприймання та його місце і роль у формуванні творчої особистості у рефлексіях сучасних учених.

Аналіз сучасних музично-педагогічних досліджень свідчить про зростання уваги вчених до проблеми формування музичного сприймання школярів. Нагромаджено значний науковий і фактичний матеріал, який безпосередньо чи опосередковано відбиває її різноманітні грані. Загальноновизначеним стало положення про головну роль музичного сприймання для формування усіх видів музичної діяльності й музичної культури в цілому (С. Абдулін, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Д. Кабалецький, О. Ростовський, В. Черкасов та ін.).

Дослідження закономірностей музичного сприймання та його розвиток є одним із найважливіших напрямків у теорії та практиці музичного виховання. До теперішнього часу музикантами-педагогами та психологами накопичені дані, які стосуються специфіки музичного сприймання, закономірностей його формування в процесі цілеспрямованого навчання дітей. У рефлексіях сучасних дослідників простежені різноманітні аспекти цього складного виду діяльності, котрі стосуються цілісності та образності музичного сприймання, його зв'язку з відповідними здібностями, вміннями та навичками.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що формування музичного сприймання школярів є провідною проблемою сучасної музичної педагогіки. Вчитель музичного мистецтва має розвинути чутливість дітей до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Великого значення у цьому процесі набуває вміль і цілеспрямована музично-виховна робота вчителя.

З'ясовано, що недостатньо розкриті у науковому дискурсі закономірності, принципи і методи формування музичного сприймання, умови, які забезпечують естетичне осягнення музичного мистецтва, не повністю з'ясований механізм впливу музики на дітей, можливості його педагогічного опосередкування тощо.

Ключові слова: музичне сприймання, творче слухання, особистість учня, музика, рефлексії учених.

PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovych –
a graduate student of the Department of Pedagogy and
Special Education of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9625-4319>
e-mail: attoney2506@gmail.com

FORMING A CREATIVE DEVELOPMENT OF SPECIFICITY BY THE TECHNIQUES OF LISTENING TO MUSIC IN REFLECTIONS SUCCESSFUL EDUCATIONS

The priority role for the development of creative specialty lies in musical development and one of the most important tasks, which stands before the teacher in the pledge of the main middle education - musical and aesthetic and creative development of specialty, the formation of musical zdbnosti.

In the article, there are some aspects of musical spriymanya and yoga space and the role of molding creativity in the reflections of modern scientists.

An analysis of the current musical and pedagogical studies should be noted about the growing respect of students to the problem of shaping the musical acceptance of schoolchildren. Significant scientific and factual material is heaped up, which is without a middle and indirectly in the middle, breaking through various facets. The main significance was the provision about the main role of musical spriymannya for shaping the current musical activity and musical culture as a whole (Y. Abdulin, O. Apraksina, N. Vetlugina, D. Kabalevsky, O. Rostovsky, V. Cherkasov and in.).

The study of the regularities of musical inspiration and its development is one of the most important directions in the theory and practice of musical development. Until now, musicians-teachers and psychologists have accumulated data, like the specifics of musical reception, the laws of yoga molding in the process of purposeful education of children. In the reflections of the present-day past stories, there are various aspects of this folding kind of activity, which are worthy of the wholeness and figurativeness of the musical spriymannya, and the connection with the vibratory vibrances, the mentions and the habits.

The analysis of scientific findings is remarkable that the formation of the musical inspiration of schoolchildren is a real problem of modern musical pedagogy. A teacher of musical art can raise the sensitivity of children to music, introduce

them to the world of beauty and goodness, bring life-giving music into the life of human feelings and experiences. Of great significance to this process is the teacher's musical and spiritual work.

It is clear that the scientific discourse lacks insight into the laws, principles and methods of shaping the musical sprymann, think, as if it were safe to esthetically exalt the musical art, not to explain the mechanism of the injection of music on children, the possibility of pedagogical mediation in the middle.

Key words: *musical spontaneity, creative hearing, specialty of learning, music, reflections of scientists.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні перед освітньою системою України постають нові завдання, великого значення набуває виховання творчої особистості, розвиток її здібностей, створення умов для розкриття креативності як важливої складової її формування. Пріоритетна роль у розвитку творчої особистості належить музичному вихованню і одним із найважливіших завдань, що постає перед педагогом в закладі загальної середньої освіти є музично-естетичний та творчий розвиток особистості, формування музичних здібностей [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Внесок вітчизняних освітян у розв'язання питань музичного виховання розкрито в роботах Л. Іванової, О. Олексюк, Г. Падалки, С. Морозової, С. Процика, Є. Федотова, Н. Роман, В. Черкасова, І. Фрайта та інших. Різні аспекти проблем музичного виховання дітей та молоді розглядали Г. Дідич, Г. Гейченко, О. Єременко, Л. Гончаренко, О. Ляшенко, Л. Масол, О. Михайличенко, Г. Ніколаї, А. Растрігіна, Т. Стратан-Артишкова та ін.

Мета статті – розкрити окремі аспекти музичного сприймання та його місце і роль у формуванні творчої особистості у рефлексіях сучасних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичне мистецтво – яскравий та незамінний засіб формування цілісної особистості людини. Музика і пов'язана з нею діяльність можуть визвати в людині особливу потребу, бажання спілкуватися з нею, а по мірі можливості й «мислити» в ній (термін Д. Кабалевського). В цьому полягає естетичний аспект музичного виховання і тільки в умовах створення естетичної атмосфери успішно здійснюється всебічний розвиток особистості.

У процесі музичного виховання особливо успішно формуються моральні якості підростаючого покоління. Видатний педагог ХХ ст. В. Сухомлинський називав музику могутнім засобом естетичного виховання. Він вважав, що вміння слухати і розуміти музику – одна з елементарних ознак естетичної культури, без якої неможливо уявити цілісного повноцінного виховання [4].

Уміння творчо мислити, творчо підходити до слухання музики не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості учнів розвиваються в активній музичній діяльності, у цілеспрямованому аналізі музичних творів,

адже лише власна діяльність є запорукою глибоких переживань і роздумів, яка формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний із виконанням музики. Це дає змогу розглядати сприймання як основу засвоєння школярами втіленого в музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності. Тому головним завданням музичного виховання учнів є формування активного, творчого сприймання музичних творів [1].

Проблема формування творчого розвитку особистості засобами слухання музики привертала й привертає увагу багатьох дослідників. Вона знайшла своє відображення у працях педагогів 20-х та 30-х років: Б. Асаф'єва, П. Блонського, З. Кодая, К. Орфа, С. Шацького, Б. Яворського, Спираючись на їх досвід, який був збагачений наступним розвитком науки про навчання та виховання дітей, кращі педагоги на чолі з Н. Гродзенською, М. Румер, В. Шацькою, продовжували теоретично й практично розвивати принцип творчого розвитку дітей та молоді.

Формування музичного сприймання школярів є провідною проблемою сучасної музичної педагогіки. Вчитель музичного мистецтва має розвинути чутливість дітей до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Великого значення у цьому процесі набуває вміння й цілеспрямована музично-виховна робота вчителя.

Насамперед доцільним було б уточнити сутність поняття «музичне сприймання». У науково-методичній літературі різних років воно використовувалося поряд із поняттям «слухання музик», «пояснення музики», «відображення музики» тощо.

Поняття «музичне сприймання» означає спрямування сприймання на «осягнення і осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен» [3, с. 91].

Термін «сприймання» має два значення. У першому значенні це образ предмета, який виникає в результаті сприймання, у другому – процес формування цього образу [5]. Ми використовуємо цей термін у другому значенні, як процес формування музичного образу у свідомості слухача.

Музичний образ, подібно будь-якому іншому художньому образу, своїми специфічними засобами узагальнено створює явище дійсності. Для музичного мистецтва цими засобами є система інтонацій, розміщених у чіткій логічній послідовності, на основі яких виникає взаємопов'язаний виклад музичної тканини, тобто теми основного елементу образу в її розробці. Це логічно обумовлене об'єднання музичних символів і є об'єктом сприймання. Під його впливом у суб'єкта виникає музичний образ [1].

Проблема формування музичного сприймання має глибоку історію. Нагромаджено величезний обсяг теоретичного й емпіричного матеріалу, що призвело до виникнення у ХХ ст. науки про музичне сприймання, яка на сучасному етапі виступає як наука про закономірності процесу формування та функціонування суб'єктивного музичного образу.

Проблема формування музичного сприймання у школярів не є новою. Вона в тій чи іншій мірі розкривається в низці наукових доробок вітчизняних учених, з-поміж яких слід назвати Г. Дідич, М. Гейченко, Л. Масол, Г. Падалку, О. Ростовського, О. Рудницьку, О. Щолокову та ін., в роботах яких розглядаються психологічні, педагогічні та музикознавчі аспекти музичного сприймання, підкреслюється його роль у загальному і музичному розвитку особистості, окреслюється орієнтовний зміст музичного матеріалу, на якому успішно здійснюється робота з школярами різних вікових груп, розробляються основні методи виховання музичного сприймання.

Теорія музичного сприймання була сформована на перетині багатьох наук: естетики, соціології, мистецтвознавства й музикознавства, фізіології, психології, педагогіки тощо. Ідеї цих наук, взаємодіючи в контексті теорії музичного сприймання, плідно впливають на розробку проблем музичної педагогіки. Такими є, наприклад, психологічне вчення про етапне формування перцептивних образів як процесу розгортання їх внутрішньої «просторової метрики», ідеї Б. Асаф'єва про інтонаційно-процесуальну природу музики, про побудову музичних творів у зв'язку з їх спрямованістю на слухача (В. Медушевський), мелодичну активність слуху (О. Костюк) тощо.

Як зазначав О. Костюк, центральною психологічною ідеєю при дослідженні музичного сприймання є розуміння його як особливої внутрішньої дії [3]. Це спонукає до осмислення і конкретизації на музичному матеріалі сучасної психологічної теорії перцептивної діяльності (О. Запорожець, В. Зінченко, О. Леонт'єв, Б. Ломов та ін.); дослідження музичного сприймання як

саморегульованого процесу, підпорядкованого властивостям об'єкта сприймання (музичного твору) чи процесу; переведення одержаної перцептивної дії із зовнішньою предметною і співучасті в ній «ідеалізованого досвіду суспільної практики» (О. Леонт'єв).

Деякі дослідники, а саме В. Белобородова, на основі вивчення літературних джерел, результатів експериментальних досліджень та практичних спостережень визначили п'ять головних структурних компонентів музичного сприймання, які складають його психологічний механізм: емоційний відгук на музику: музичний слух; мислення; пам'ять; здатність до творчості.

Кожний з названих компонентів є самостійним розділом психології, багатоскладовим поняттям, може вивчатися в різних аспектах. У той же час, всі вони входять до поняття музичного сприймання та є його складовими.

Сприймання окремих елементів музики (мелодії, ритму, тембру і т. ін.) не означає сприймання художнього музичного образу. Для такого сприймання необхідна емоційно-естетична реакція слухача, а також активна діяльність мислення (на основі вже складених музичних уявлень та знань про музику) і пам'яті. Внаслідок цього кожен із компонентів музичного сприймання є необхідною діючою частиною процесу музичного сприймання, і ні один із них не може бути з нього виключеним без шкоди для самого сприймання.

Дослідження закономірностей музичного сприймання та його розвиток є одним із найважливіших напрямків у теорії та практиці музичного виховання. До теперішнього часу музикантами-педагогами та психологами накопичені дані, які стосуються специфіки музичного сприймання, закономірностей його формування в процесі ціленаправленого навчання дітей. У працях О. Апраксіної, В. Белобородової та ін. простежені різноманітні аспекти цього складного виду діяльності, котрі стосуються цілісності та образності музичного сприймання, його зв'язку з відповідними здібностями, вміннями та навичками.

Музичне сприймання органічно пов'язане з такими елементами художньо-естетичного досвіду людства, як естетичний ідеал і художній образ, естетичний смак і художній стиль, естетичне почуття і художнє мислення.

На психологічному рівні сприймання ми стикаємося не лише з безпосереднім почуттєвим ефектом від твору, а й з його розумінням впливу музики в цілому. Дослідження психологів доводять, що одна й та сама музика сприймається по-різному навіть тими слухачами, які мають подібні індивідуально-психологічні характеристики. Отже, тут стає зрозумілим важливість іншого

чинника – музично-слухового та життєвого досвіду слухача, набутого його асоціативного фонду. А це вже не фізіологічний чи психологічний, а соціологічний рівень.

На цьому рівні на перший план виступають особливості не окремих слухачів, а цілих груп, об'єднаних подібним ставленням до музичного мистецтва, більш-менш однаковим досвідом спілкування з ним. Таку приблизну спільність мають, зокрема, й учні відповідного класу закладу загальної середньої освіти.

Аналіз педагогічних досліджень, присвячених проблемі формування музичного сприймання та його впливу на загальний музично-естетичний розвиток особистості доводить, як змінювалися підходи вчених залежно від методологічної схеми розуміння природи музичного сприймання. Зокрема, підхід до сприймання як засобу досягнення акустичних якостей і закономірностей музичного твору (М. Гарбузов, О. Володін, Ю. Регс,) зумовив відповідне педагогічне спрямування на розвиток у дітей здібностей, безпосередньо пов'язаних з сприйманням акустичних і конструктивних сторін музики.

Розуміння сприймання як діяльності, у результаті якої у слухачів формується звуковий образ твору, зумовило орієнтацію педагогів на розвиток музично-слухових уявлень, на засвоєння учнями окремих властивостей музики – звуковисотності, ладу, тембру, динаміки, гармонії тощо (Ю. Алієв, Г. Рігіна). Новий методологічний підхід до проблеми музичного сприймання пов'язаний з дослідженнями О. Костюка, Л. Мазеля, В. Медушевського, Є. Назайкінського та інших, які ґрунтуються на інтонаційній теорії Б. Асаф'єва. У цьому закладено важливий методологічний орієнтир музичного виховання: навчити дітей розумінню музики як мистецтва інтонованого змісту, що функціонує в загальній системі естетичних відношень. Вчені виходять з того, що інтонаційна належність музики до певної епохи визначає різноманітні комунікативні можливості музичного мистецтва. Звідси логічно випливає підхід до музичного сприймання як художнього спілкування слухача з музикою. У педагогічному аспекті цей підхід визначив увагу до виховання здатності до емоційно-образного сприймання музики з опорою на інтонаційно-образний досвід дітей, розкриття життєвих зв'язків музики.

Аналіз сучасних музично-педагогічних досліджень свідчить про зростання уваги вчених до проблеми формування музичного сприймання школярів. Нагромаджено значний науковий і фактичний матеріал, який безпосередньо чи опосередковано відбиває її різноманітні грані. Загальновизначеним стало положення про головну роль музичного

сприймання для формування усіх видів музичної діяльності й музичної культури в цілому (Є. Абдулін, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, О. Ростовський, В. Черкасов). Встановлена пряма залежність рівня музичної вихованості від розвитку здатності до сприймання, розуміння мови й образів музичного мистецтва.

У сфері дитячого музичного виховання визначальною стала думка про те, що єдність співу – сприймання є природною основою формування в особистості здібностей до виконання і слухання музики (С. Антасова-Букова, Н. Ветлугіна, В. Белобородова, Р. Зінич, Ю. Юцевич та ін.).

Важливим є висновок Н. Ветлугіної про те, що розвиток музичної сприйнятливості не є наслідком вікового дозрівання людини, а забезпечується цілеспрямованим вихованням, підпорядкованим на різних вікових етапах загальними закономірностями, реалізація яких має відповідати специфіці кожного з цих етапів [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, можемо зробити висновок, що визначені шляхи досягнення музично-виховної мети не завжди ефективні й дійові, і що проблеми, які при цьому виникають, лежать не стільки у площині практики, скільки в площині теоретичного осмислення процесу музичного сприймання. Зокрема, недостатньо розкриті у науковому дискурсі закономірності, принципи і методи формування музичного сприймання, умови, які забезпечують естетичне досягнення музичного мистецтва, не повністю з'ясований механізм впливу музики на дітей, можливості його педагогічного опосередкування тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сприйняття музики: Сб. ст. / Ред.-сост. В. Максимов. М.: Музыка, 1990. 156 с.
2. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи. *Освіта України*. 2000. № 18. С. 12–20.
3. Музичне сприйняття як предмет компетентного дослідження : Сб. ст. / Сост. А. Костюк. К.: Муз. Україна, 1999. 167 с.
4. Сухомлинский В. А. Як виховати справжню людину. М.: Педагогика, 1990. 134 с.
5. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К.: УРЕ, 1986. 345 с.

REFERENCES

1. Spryunnyatty muzyky (1990) [Perception of music]: Sb. st. / Red.-sost. V. Maksymov. M.: Muzyka. 156 s.
2. Kontseptsiya 12-richnoyi seredn'oyi zahal'noosvitn'oyi shkoly (2000) [The concept of a 12-year secondary comprehensive school]. *Osvita Ukrainy*. № 18. S. 12–20.
3. Muzychne spryunnyatty yak predmet kompetentnoho doslidzhennya (1999) [Musical

perception as a subject of competent research]: Sb. st. / Sost. A. Kostyuk. K.: Muz. Ukrainy. 167 s.

4. Sukhomlynskyu, V. A. (1990). Yak vykhovaty spravzhnyu lyudynu [How to raise a real person]. M.: Pedahohyka. 134 s.

5. Filosofs'kyu slovnyk (1986) [Philosophical dictionary] / Za red. V. I. Shynkaruka. K.: URE. 345 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРИСЯЖНИЙ Віталій Вікторович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців музичного виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PRYSYAZHNYI Vitaly Viktorovych – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future specialists in music education.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 377.8.015.3.016

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-197-201

РАДЧЕНКО Марія Русланівна –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8897-1343>
e-mail: mariyabarbulat@gmail.com

АКМЕОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: ОСНОВНІ УМОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ТА САМОРОЗВИТКУ

Завдання майбутнього педагога – досягнення найвищого ступеня розвитку, а саме акмеологічного самовдосконалення та саморозвитку. Основу такого розвитку складають саморозвиток, самоосвіта, самоорганізація, самоконтроль, самореалізація творчого потенціалу, саме це ми розглядаємо в статті як «акме». З огляду на мету дослідження, в роботі ми звернули увагу, що акмеологічний розвиток педагога починається в період здобуття професійної освіти та продовжується протягом усієї професійної діяльності.

У статті розкривається сутність акмеологічного підходу у підготовці майбутніх педагогів. Дано визначення та проаналізовано поняття «акмеологічний розвиток» майбутнього педагога. З урахуванням мети дослідження, розкрито ті аспекти акмеологічного розвитку, котрі ведуть до самовдосконалення та саморозвитку особистості майбутнього педагога. Зокрема, описано такі характеристики акмеологічного розвитку як: акмеологічний потенціал (котрий характеризує творчу готовність майбутнього педагога до професійної діяльності та самовдосконалення), акмеологічна компетентність (як найбільш оптимальний результат акмеологічного розвитку на етапі становлення педагога в період навчання у ВНЗ) та акмеологічна культура (котра зумовлює становлення людини як цілісності, продуктивності її само здійснення).

В роботі описана структура акмеологічної культури, до якої входять ментальний, ціннісний та креативний структурні компоненти. Ми розглянули функціональні компоненти, котрі обумовлені цілями та завданнями, які покликана вирішувати акмеологічна культура. Певний функціональний компонент забезпечує виконання одного завдання та сприяє більш продуктивному вирішенню інших, покладених на інші функціональні компоненти, зокрема: когнітивний, мотиваційно-цільовий, емоційний та операційний.

В статті представлено окремі складові елементи індивідуально-професійного саморозвитку майбутнього педагога, такі як: адекватна оцінка педагогом рівня свого професіоналізму, прагнення до постійного самовдосконалення та інші.

Ключові слова: акмеологічний розвиток, акмеологічна акмеологічний потенціал, акмеологічна компетентність, акмеологічна культура, самовдосконалення, саморозвиток майбутнього педагога.

RADCHENKO Mariia Ruslanivna –

a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8897-1343>
e-mail: mariyabarbulat@gmail.com

ACMEOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER: BASIC CONDITIONS FOR PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT AND SELF-DEVELOPMENT

A teacher is a socially active individual, capable of purposeful and conscious self-improvement, free life self-determination and creative self-realization in the profession. The choice of optimal means of influence on personality formation directs the future teacher to achieve the highest degree of development, namely acmeological self-improvement

and self-development. The basis of professionalism is self-development, self-education, self-organization, self-control of a mature person, self-realization of his creative potential in the process of creative activity on the way to the top, which is what we understand as «акме».

The article reveals the essence of the acmeological approach in the training of future teachers. The concept of «acmeological development» of the future teacher is defined and analyzed. In the context of our research, we will pay attention to those aspects of acmeological development that lead to self-improvement and self-development of the future teacher's personality. Such characteristics of acmeological development as: acmeological potential, acmeological competence, acmeological culture are described.

We believe that essential factors in the acmeological development of a teacher are skills that allow overcoming professional difficulties, compensating for the effects of psychological obstacles and limitations.

The work presents the structure of acmeological culture, highlights its functional and structural components, in particular: cognitive, mental, valuable and creative. Separate constituent elements of the individual and professional self-development of the future teacher are presented.

It was concluded that the high level of development of acmeological culture and the formation of acmeological competence make it possible to understand the process of self-development as a vital value and to learn, actualize, creatively reveal oneself by creating conditions for self-improvement in the course of professional training of the future teacher and further life activities.

Key words: acmeological development, acmeological acmeological potential, acmeological competence, acmeological culture, self-improvement, self-development of the future teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний фахівець повинен бути здатним не лише до репродуктивної діяльності, але й до прийняття нестандартних рішень, прагнути до постійного самовиховання, самовдосконалення, самореалізації свого творчого потенціалу.

Педагог – це соціально-активна особистість, з яскравою індивідуальністю, здатна до цілеспрямованого й свідомого самовдосконалення, до вільного життєвого самовизначення та творчої самореалізації в професії. Вибір оптимальних засобів впливу на формування особистості, відстоювання точки зору щодо утвердження власної «Я» позиції, спрямовує майбутнього педагога на досягнення найвищого ступеня розвитку, а саме акмеологічного самовдосконалення та саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню акмеологічного підходу у підготовці майбутніх педагогів присвячені роботи таких науковців як О. А. Дубасенюка, В. І. Федоришина, А. А. Зарицької, Л. С. Рибалко, Т. В. Скорика та інших. Відносно новий термін «акмеологічний розвиток» майбутнього педагога, на разі досить активно використовується в акмеології та психології розвитку. Дослідженням цього напрямку займаються Г. І. Сотська, В. І. Федоришин, М. Б. Євтух та інші. Необхідність постійного самовдосконалення та саморозвитку в контексті акмеологічного підходу досліджують С. М. Хатунцева, С. Е. Генкал, О. А. Дубасенюк, Т. В. Скорик та інші.

Мета статті – виявити та проаналізувати складові акмеологічного розвитку, котрі є основою для саморозвитку та самовдосконалення майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людина, яка прагне до високого професійного рівня, повинна постійно

розвиватися, удосконалюватися, використовуючи при цьому свій творчий потенціал, повсякчас прагнути досягти нових вершин професіоналізму. Основу складають саморозвиток, самоосвіта, самоорганізація, самоконтроль зрілої людини, самореалізація її творчого потенціалу в процесі діяльності творення на шляху до вершин, що і розуміємо як «акме» [1, с. 254].

Загалом, під час розгляду акмеологічного розвитку, виокремлюють такі поняття, що відображають особливості особистості як суб'єкта «акме» розвитку («особистість», «особистість як суб'єкт діяльності», «готовність», «відповідальність», «Я-концепція», «самовдосконалення», «самоздійснення», «саморозвиток», «самореалізація» тощо). В контексті нашого дослідження ми звернемо увагу на ті аспекти акмеологічного розвитку, котрі ведуть до самовдосконалення та саморозвитку особистості мабутнього педагога.

Акмеологічний розвиток педагога – це його цілісний професійний розвиток як фахівця, особистості та духовно зрілої людини, це самовдосконалення, саморозвиток, як професійному, так і в особистісному та духовному планах, зростання професійної самосвідомості педагога, рефлексії педагогічної діяльності та професійної поведінки.

Акмеологічний розвиток педагога починається в період здобуття професійної освіти та продовжується протягом усієї професійної діяльності. А як справедливо наголошує Г. І. Сотська, акмеологічний розвиток педагога зумовлює його рух до професіоналізму [5, с. 389].

Людина, яка прагне до високого професійного рівня, повинна постійно розвиватися, удосконалюватися, використовуючи при цьому свій творчий потенціал, повсякчас прагнути досягти нових вершин професіоналізму. Основу складають

саморозвиток, самоосвіта, самоорганізація, самоконтроль зрілої людини, самореалізація її творчого потенціалу в процесі діяльності творення на шляху до вершин («акме»).

Ми поділяємо думку В. І. Федоришина, котрий вказує, що удосконалення педагогічної освіти в сучасних умовах потребує звернення до міждисциплінарної галузі знань у системі наук про людину – акмеології, яка досліджує процес досягнення людиною вершин її творчості, професійної майстерності. Процес акмеологічного розвитку особистості як ознаку вершини в реалізації власного творчого потенціалу, доцільно спрямовувати не лише на знання зорієнтованість фахової підготовки майбутніх педагогів, а головне – на формування їх особистісно-ціннісних позицій з проекцією на постійний подальший акмеологічний розвиток [6, с. 3–4].

Серед складових акмеологічного розвитку майбутнього педагога, на ряду із такими характеристиками, як: акмеологічна спрямованість, акмеологічна позиція, акмеологічна грамотність, в контексті нашого дослідження, нас цікавлять такі характеристики як акмеологічний потенціал, акмеологічна компетентність та акмеологічна культура.

Акмеологічний потенціал майбутнього педагога характеризує його творчу готовність до професійної діяльності та самовдосконалення і виступає інтегративним утворенням, що поєднує в собі такі характеристики, котрі складають основу для ефективної педагогічної діяльності, постійного самовдосконалення, досягнення педагогічної майстерності та допомагають самореалізуватися у професійному плані.

Акмеологічна культура як вищий рівень акмеологічного розвитку педагога є особистісним новоутворенням. Вона зумовлює становлення людини як цілості, продуктивність її самоздійснення та оптимальність індивідуальної траєкторії досягнення «акме», кроків самоздійснення на основі осмислення процесу саморозвитку як життєвої цінності та пізнання, актуалізації, творчого прояву самості шляхом створення умов самовдосконалення та самореалізації в ході життєдіяльності.

Визначальним фактом є те, що з урахуванням компетентнісного підходу в освіті, акмеологічна компетентність є найбільш оптимальним результатом акмеологічного розвитку на етапі становлення педагога в період навчання у ВНЗ, і може розглядатися як освітній результат.

Розглядаючи акмеологічну компетентність у взаємозв'язку та співвідношенні з іншими перерахованими «характеристиками» акмеологічного розвитку педагога, підсумовуємо, що цей досить складний і неоднозначний

термін поглинає інші «характеристики» (за винятком акмеологічної культури, де вона є одним з рівнів у її генезі) [3, с. 13].

Розглядаючи акмеологічну компетентність у своїй роботі, О. Є. Гречаник та В. В. Григораш визначають структуру акмеологічної компетентності як сукупність взаємопов'язаних змістових складників, до яких належать:

- мотиваційно-ціннісний;
- змістово-процесуальний;
- особистісно-рефлексивний [2, с. 25].

Автори резюмують, що виявлена сутність акмеологічної компетентності та її структурні складники забезпечують ефективність професійно-педагогічного самовдосконалення педагога [2, с. 26].

Отже, з урахуванням мети нашого дослідження варто наголосити, що освітні можливості акмеологічного підходу в системі підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних педагогічних кадрів виражаються, зокрема, у:

- формуванні готовності та здатності проектувати та здійснювати поступально-продуктивний особистісно-професійний розвиток, спрямований на досягнення вершин педагогічного професіоналізму;

- у підвищенні рівня акмеологічної освіти майбутніх педагогів, що дозволить їм здійснювати у самостійній професійно-педагогічній діяльності перманентний акмеологічний розвиток (від акмеологічної грамотності до акмеологічної компетентності та до досягнення акмеологічної культури).

Важливими умовами акмеологічного розвитку педагога є:

- надання необхідних ресурсних можливостей для розвитку, створення у ВНЗ акмеологічного середовища. Акмеологічним вважається те професійне середовище в закладі освіти, яке стимулює процеси продуктивного особистісно-професійного розвитку. Параметрами акмеологічного середовища є високі особистісно-професійні стандарти, створення рівних умов та можливостей для продуктивного особистісно-професійного розвитку, стимулювання такого розвитку, стимулювання акмеологічної мотивації у майбутніх педагогів, сприятлива психологічна атмосфера в колективі;

- формування потреби у професіоналізмі у сфері освіти;
- підвищення соціального престижу, привабливого іміджу педагогічної професії;
- підвищення рівня суб'єктності особистості.

Істотними чинниками акмеологічного розвитку педагога є вміння, що дозволяють долати професійні труднощі, компенсувати дії психологічних перешкод та обмежень.

Акмеологічна культура зумовлює становлення педагога як цілісності, як особистісне новоутворення дозволяє розкрити якості індивіда, особистості, суб'єкта та індивідуальності, інтеграція яких зумовлює ефективний саморозвиток людини у процесі життєдіяльності.

Акмеологічна культура містить такі структурні компоненти:

- ментальний (акмеологічна ментальність та акмеологічний менталітет);
- ціннісний (вищі особистісні ідеали та цінності, а також ціннісні орієнтації);
- креативний (креативність як особистісна властивість та творчість як діяльність, що зумовлюють акмеорієнтованість життєздійснення).

Функціональні компоненти акмеологічної культури обумовлені цілями та завданнями, які покликана вирішувати акмеологічна культура; характеризуються пристосованістю до мінливих умов життєдіяльності та реалізуються через механізм корекції. Кожен функціональний компонент забезпечує виконання одного завдання та сприяє більш продуктивному вирішенню інших, покладених на інші функціональні компоненти.

Як функціональні компоненти акмеологічної культури виступають:

- когнітивний (формування з окремих поодиноких ситуативних образів поняття про свою сутність, співвідношення знання про себе із соціальними вимогами та нормами, що дає можливість визначити своє місце у системі суспільних відносин; акмеологічна самосвідомість);
- мотиваційно-цільовий (система умінь, які зумовлюють узгодженість змістовних та динамічних процесів акмемотивації, цілеутворення та цілепокладання в галузі саморозвитку),
- емоційний (розуміння змісту свого існування, побудова чи перетворення образу себе, емоційний аналіз свого ціннісного світу, формування установки на постійний саморозвиток);
- операційний (система технологій, спрямованих на реалізацію цілей саморозвитку).

У особистості, що опанувала акмеологічну культуру як систему, формуються такі якості, як відповідальність за самоздійснення, готовність до саморозвитку та самооновлення, потреба у постійному генеруванні нових форм і способів задоволення потреби у самоздійсненні. Самоздійснення з цієї позиції, розуміємо як процес, та, одночасно, результат. Джерело активності в процесі руху до акме – сам педагог. Самодійснення як ціль і результат

здає вектор розвитку майбутнього педагога в цілому.

Як зазначає у своєму дослідженні О. В. Лівшун, для досягнення акмеологічної вершини (професіоналізму) майбутньому педагогу слід працювати над собою в рамках програми індивідуально-професійного саморозвитку, окремими складовими елементами якої є такі:

- адекватна оцінка педагогом рівня свого професіоналізму;
- прагнення до постійного самовдосконалення;
- отримання задоволення від співпраці з учнями або студентами;
- сприйняття фахової діяльності як джерела насолоди, задоволення;
- відвідування навчальних занять досвідчених колег і ретельний їх аналіз;
- інтерес до професії та навчальних дисциплін;
- оцінка труднощів, з якими педагог зустрічається у фаховій діяльності;
- обмін думками щодо змісту нових здобутків психолого-педагогічної науки з колегами;
- спільне моделювання системи навчальних занять з теми або окремого навчального заняття, виховного заходу [4, с. 80–81].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Професійна підготовка майбутнього педагога повинна характеризуватися сформованістю у нього мотивації до постійного саморозвитку та самовдосконалення у продуктивній діяльності.

Високий рівень розвитку акмеологічної культури та сформованість акмеологічної компетентності, дозволяють осмислювати процес саморозвитку як життєву цінність та пізнавати, актуалізувати, творчо виявляти самість шляхом створення умов самовдосконалення в ході життєдіяльності. Розвиток акмеологічної культури як особистісного новоутворення призводить до постановки нових завдань, що відкривають можливості нових життєвих виборів особистості майбутнього педагога, для нових кроків у саморозвитку та самовдосконаленні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гладкова В. М. Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Львів: Новий Світ – 2000, 2007. 320 с.
2. Гречаник О. С., Григораш В. В. Формування акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної освіти: монографія Харків: Вид. група «Основа», 2019. 144 с.
3. Кошман Д. М. Научно-методические основы акмеологической компетентности будущего учителя: практическое руководство. Гомель: ГГУ имени Ф. Скорины, 2017. 47 с.

4. Лівшун О. В. Акмеологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії держ. прикордон. служби України імені Богдана Хмельницького, 2009. № 48. Частина II. С. 80–81.

5. Сотська Г. І. Акмеологічний підхід у педагогічній освіті України. *Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku*. Bydgoszcz. 2017. С. 389.

6. Федоришин В. І. Теорія та методика фахової підготовки мабутьних учителів музики на акмеологічних засадах: автореферат дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2014. 46 с.

REFERENCES

1. Hladkova, V. M. Pozharskyi, S. D. (2007). *Osnovy akmeolohii: pidruchnyk [Basics of acmeology: a textbook]*. Lviv: Novyi Svit. [in Ukrainian]

2. Hrechanyk, O. Ye., Hryhorash, V. V. (2019). *Formuvannya akmeolohichnoi kompetentnosti vchytelia v systemi pislidiplomnoi osvity: monohrafiia [Formation of acmeological competence of the teacher in the system of postgraduate education: monograph]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova». [in Ukrainian]

3. Livshun, O. V. (2009). *Akmeolohichni osoblyvosti profesiinoi hotovnosti maibutnoho vchytelia [Acmeological features of the professional readiness of the future teacher]*. Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky. Khmelnytskyi: Vyd-vo Nats. akademii derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. № 48. 80–81. [in Ukrainian]

4. Koshman, D. M. (2017). *Nauchno-metodicheskie osnovy akmeologicheskoi kompetentnosti budushchego uchitelya [Scientific and methodological foundations of the acmeological competence of the*

future teacher]. Gomel: GGU imeni F. Skorini. [in Russian]

5. Sotska, H. I. (2017). *Akmeolohichni pidkhid u pedahohichnii osviti Ukrainy [Acmeological approach in pedagogical education of Ukraine]*. *Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku*. Bydgoszcz. [in Ukrainian]

6. Fedoryshyn, V. I. (2014). *Teoriia ta metodyka fakhovoi pidhotovky mabutnikh uchyteliv muzyky na akmeolohichnykh zasadakh [Theory and methodology of professional training of future music teachers on acmeological basis]*. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДЧЕНКО Марія Русланівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: «само» процеси майбутнього педагога, категорія «само», самовдосконалення, самопрезентація, професіоналізм, професіоналізм майбутнього педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADCHENKO Mariia Ruslanivna – a graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: «self» processes of the future teacher, «self» category, self-improvement, self-presentation. professionalism, professionalism of the future teacher.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 091:37.015.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-201-207

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>

e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

БАБЕНКО Андрій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>

e-mail: babenko_andrew@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті автор розглядає спільні та відмінні риси в технологіях соціальної роботи в Україні та зарубіжних країнах. На основі аналізу наукової літератури визначено, що категорія «соціальна робота» розглядається у трьох напрямках: практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людям, що опинилися у скрутній ситуації; навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення; галузь наукових знань, що ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, має свій категоріальний апарат, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи.

Соціальна робота як професійна діяльність в Україні та зарубіжних країнах має такі основні спільні риси: у концептуальному плані – поняття соціальної проблеми у зарубіжній та вітчизняній соціальній роботі має аналогічні трактування; єдина структура соціальної роботи як професійної діяльності в Україні та за кордоном: об'єкт, суб'єкт, принципи, моделі, методи та технології соціальної роботи; навчання соціальної роботі у кожній країні здійснюється у профільних закладах освіти.

Відмінності полягають в тому, що суб'єктом соціальної роботи за кордоном є некомерційні і громадські організації; основним принципом соціальної роботи у зарубіжних країнах є активізація власних зусиль; основним методом надання соціальної допомоги за кордоном є групи самопомоги та взаємодопомоги; соціальна робота з людьми похилого віку та інвалідами за кордоном більше спрямована на надання соціальної підтримки фахівцями саме в домашніх умовах; соціальна робота з особами без визначеного місця життя у зарубіжних країнах є найбільш актуальною, особливо в США.

В галузі інноваційних напрямів соціальної роботи та обслуговування населення можна виділити такі найважливіші особливості соціальної роботи за кордоном, як соціальна робота з жертвами катастроф, соціальна робота з представниками неформальних молодіжних угруповувань, соціальна робота з представниками етнічних груп тощо.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні проблеми, професійна діяльність.

STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna –

Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Practical Psychology and
Social Work of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>
e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

BABENKO Andrii Leonidovich –

Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Physical
education and Recreation and Health Work
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>
e-mail: babenko_andrew@ukr.net

TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK IN FOREIGN COUNTRIES

Today, there is a shortage of highly qualified social work specialists who could professionally carry out work on diagnosis and forecasting of social processes, provide preventive, social-therapeutic, psychological, pedagogical and legal assistance to various categories of the population in Ukraine.

In the article, the author examines the common and distinctive features of social work technologies in Ukraine and foreign countries. Based on the analysis of the scientific literature, it was determined that the category of «social work» is considered in three directions: practical professional activity of providing help and support to people who find themselves in a difficult situation; educational discipline for professional training of specialists in social assistance and population support; the field of scientific knowledge, which is based on a set of concepts and theories, has its own categorical apparatus, investigates the principles and regularities, models and methods of social work.

Social work as a professional activity in Ukraine and foreign countries has the following main common features: conceptually, the concept of a social problem in foreign and domestic social work has similar interpretations; the unified structure of social work as a professional activity in Ukraine and abroad: object, subject, principles, models, methods and technologies of social work; social work training in each country is carried out in specialized educational institutions.

The differences are that the subject of social work abroad is non-commercial and public organizations; the main principle of social work in foreign countries is the activation of one's own efforts; self-help and mutual aid groups are the main method of providing social assistance abroad; social work with the elderly and the disabled abroad is more aimed at providing social support by specialists specifically at home; social work with persons without a certain place of residence in foreign countries is the most relevant, especially in the USA.

In the field of innovative areas of social work and public service, the most important features of social work abroad can be distinguished, such as social work with victims of disasters, social work with representatives of informal youth groups, social work with representatives of ethnic groups, etc.

Key words: social work, social problems, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне соціально-економічне становище України позначене суттєвими політичними, економічними, соціальними змінами, які вражають своєю масштабністю, драматизмом та глибиною суперечностей. Існуюча наразі військово-

політична ситуація в країні супроводжується процесами трансформації в економіці, системі освіти, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення та багатьох інших галузях. У зв'язку з цим, особливої актуальності та поширення в українському суспільстві набуває професійна діяльність,

спрямована на вирішення соціальних проблем людей – соціальна робота, основна мета якої полягає в організації професійної, цілеспрямованої діяльності у суспільстві через уповноважені державні та недержавні соціальні інститути, скерованої на створення соціальних умов для повноцінної життєдіяльності та розвитку різних категорій населення. Це вимагає створення ефективної системи підготовки працівників соціальної сфери, здатних виконувати як повсякденні завдання професійної діяльності, так і займатись науково-дослідницькою діяльністю у цій галузі. На сьогодні висококваліфікованих фахівців соціальної роботи, які могли б професійно здійснювати роботу з діагностики й прогнозування соціальних процесів, надавати профілактичну, соціально-терапевтичну, психологічну, педагогічну і правову допомогу різним категоріям населення, в Україні не вистачає. Це значною мірою пояснюється тим, що професійна підготовка фахівців соціальної роботи розпочалася в нашій країні тільки в середині 90-х років і пов'язана із значними труднощами, які зумовлені, насамперед, відсутністю як практичного досвіду роботи в цій галузі, так і вагомим науково-теоретичним розробкам з актуальних питань соціальної роботи і підготовки фахівців для соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти соціальної роботи впродовж тривалого часу привертають увагу таких провідних вчених як О. Безпалько (зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах), І. Зверева (соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні), А. Капська (актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання), І. Козубовська (до питання про науково-теоретичні засади соціальної роботи), І. Мигович (соціальна робота у вищій школі), Н. Побірченко (сутність соціальної роботи з сім'єю), В. Поліщук (теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти), І. Трубавіна (теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю), С. Харченко (соціально-педагогічні технології).

Наявність існуючих проблем та потреба у вдосконаленні й модернізації соціальної роботи в Україні з метою запозичення досвіду зарубіжних країн спричинило збільшення наукових пошуків у вітчизняній освітній галузі. Технологіям соціально-педагогічної роботи в Україні та за кордоном присвятили свої наукові доробки А. Старшинова, І. Грига, І. Зверева (соціальна робота в Україні); С. Кубіцький, Д. Пашенко, В. Лютий, Є. Урбанова, М. Фірсов

(історія соціальної роботи в країнах Європи та США) тощо.

Мета статті – провести порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних технологій соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності України соціальна робота пройшла кілька етапів становлення та розвитку. За цей час створено державну систему центрів соціальних служб, виникли різноманітні служби, ініціаторами яких стали як державні структури, так і громадські організації. Зараз підготовку соціальних педагогів, соціальних працівників, підвищення професійної кваліфікації фахівців здійснюють понад тридцять закладів вищої освіти, постійно зростає кількість наукових досліджень з проблем соціальної роботи, її технологій, виходять друком видання, в яких представлений як зарубіжний, так і національний досвід, теоретичні й практичні напрацювання. Регулярним стало обговорення різноманітних питань соціальної роботи на міжнародних, національних, регіональних конференціях, семінарах, «круглих столах». Вагомою складовою процесу становлення і розвитку соціальної роботи в Україні продовжують залишатися проекти й програми соціального спрямування, що здійснюються за допомогою міжнародних організацій.

Значний внесок у розбудову вітчизняної практики соціальної роботи зробили професійні об'єднання. Відразу за створенням у 1992 році Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи виникли Ліга соціальних працівників, ціла низка регіональних громадських організацій, що об'єднали фахівців соціальної роботи. Прийняття «Етичного кодексу спеціаліста із соціальної роботи України», сприяло переходу фахівців соціальної сфери на новий якісний рівень, який відповідає міжнародним стандартам та вимогам щодо даної галузі професійної діяльності.

Отже, соціальна робота як різновид професійної діяльності утвердилася близько ста років тому в країнах Західної Європи. За цей час у практиці соціальної роботи за кордоном сформувалася достатня кількість теорій, моделей, технологій цієї діяльності. В нашій країні соціальну роботу визнано як професію на початку 90-х років ХХ ст. Очевидно, що зараз теорія і практика соціальної роботи як професійної діяльності в Україні знаходиться на етапі становлення, тому в спеціальній літературі не існує однозначного тлумачення терміна «соціальна робота». У більшості наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених це поняття розглядається у трьох аспектах:

– як практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людям, що опинилися у скрутній ситуації;

– як навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення;

– як галузь наукових знань, що ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, має свій категоріальний апарат, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи [6, с. 118].

Аналіз понятійного масиву дефініції «соціальна робота», поданого у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, свідчить про відсутність узагальненого її розуміння. Так, відомий теоретик російської школи соціальної роботи О. Холостова розглядає соціальну роботу як інструмент реалізації державної соціальної політики, «особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування» [10, с. 90].

Подібного підходу до розуміння соціальної роботи дотримується відомий український вчений А. Капська, яка вважає, що це «вплив професіоналів, громадськості та соціальних інститутів на суспільство шляхом формування і реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної людини і сім'ї» [2, с. 67].

Інші науковці отожднюють соціальну роботу із наданням допомоги людині у кризових ситуаціях. Вони вважають, що це «професійна діяльність, пов'язана з використанням соціологічних, психологічних, педагогічних, методів і прийомів для розв'язання індивідуальних та соціальних проблем [3].

У більшості словників, виданих в Україні, це поняття трактується як «цілеспрямована діяльність у суспільстві через уповноважені органи, спрямована на забезпечення належного соціального, культурного та матеріального рівня життя членів суспільства та надання допомоги різним категоріям людей» [9, с. 111].

Розуміння соціальної роботи як допомоги поширене і серед зарубіжних дослідників. Так, Національна асоціація соціальних працівників США визначає соціальну роботу як «професійну діяльність з надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей» [6, с. 90].

Один із основоположників української школи соціальної роботи І. Мигович наголошує, що визначення соціальної роботи має базуватися на таких стрижневих поняттях,

як «соціальне» та «соціалізація». Тому через призму цих понять він стверджує, що це «професійна діяльність соціальних інститутів, державних і недержавних організацій, груп та окремих індивідів, пов'язана з наданням допомоги особам чи групам людей щодо соціалізації, якщо в них за відсутності належних умов у суспільстві або через наявність особистих вад процес соціалізації ускладнюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (тобто, спостерігається десоціалізація)» [6, с. 112].

На підставі аналізу запропонованих визначень можна зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку соціальної роботи є три підходи до її трактування. У першому підході соціальна робота розглядається як інструмент реалізації державної соціальної політики. Для другого підходу характерний акцент на допомозі населенню у кризових або важких ситуаціях. Третій підхід зводить сутність соціальної роботи до надання соціальних послуг. Але спільним для всіх цих підходів є розуміння соціальної роботи як професійної, практичної діяльності.

Отже, основними завданнями соціальної роботи як виду суспільної діяльності є покращення соціального самопочуття людини, вдосконалення умов її життя, забезпечення відповідного соціального функціонування, гармонізація системи відносин у сім'ї, колективі, суспільстві в цілому.

Соціальна робота як професійна діяльність в Україні та зарубіжних країнах має такі основні спільні риси:

1. У концептуальному плані – поняття соціальної проблеми у зарубіжній та вітчизняній соціальній роботі має аналогічні трактування. Наприклад, німецький соціальний працівник Х. Могге-Гротьян вважає, що «соціальними проблемами вважаються негативно оцінювані суспільний стан та/або поведінка груп людей». Серед соціальних проблем їм виділяються три групи «значних» для соціальної роботи соціальних проблем, пов'язаних із класичними для соціальної роботи групами населення: соціально ущемленими, девіантами та маргіналами [8, с. 214].

2. Єдина структура соціальної роботи як професійної діяльності в Україні та за кордоном: об'єкт, суб'єкт, принципи, моделі, методи та технології соціальної роботи. У кожній країні застосовуються ті чи інші методи та технології соціальної роботи, які варіюються залежно від цілей, об'єкта, змісту діяльності фахівців із соціальної роботи.

3. Навчання соціальній роботі у кожній країні здійснюється у профільних закладах освіти. «Своєрідність соціальної роботи полягає у практико-орієнтованій спрямованості на окремих індивідів, груп осіб, на різні

категорії населення, а також у тому, що професія «Соціальна робота» призначена для організації послуг з метою забезпечення соціальної гармонії існування людини. Ці послуги виявляються професійно підготовленими людьми – соціальними працівниками, які одночасно виступають посередниками між споживачами послуг і державою» [5, с. 102]. Винятком є держава Люксембург, де навчання соціальної роботи здійснюється лише в інших країнах.

У практиці соціальної роботи між нашою країною та зарубіжними країнами можна виділити такі основні відмінності:

1. За часом виникнення – сучасна соціальна робота виникла до першої світової війни в Австрії, Німеччині, Нідерландах, Люксембурзі, Швейцарії, після другої світової війни – у Великій Британії, Північній Ірландії, Бельгії, Франції, Греції, Італії, Іспанії, Данії, Норвегії, Швеції. Значну роль у становленні та розвитку європейської соціальної роботи відіграли жіночі рухи, робочий рух та церкви, як римсько-католицькі, так і протестантські.

Багато дослідників зазначають, що соціальна робота в нашій країні розпочала своє формування ще в період київської Русі та церковно-монастирської благодійності.

2. Найважливішим суб'єктом соціальної роботи за кордоном є некомерційні і громадські організації. Наприклад, однією з особливостей соціальної роботи в США є її децентралізація, що означає створення та реалізацію різних соціальних програм як на рівні держави, на рівні штату, так і на рівні окремо взятого міста.

3. Основним принципом соціальної роботи у зарубіжних країнах є активізація власних зусиль. За принципом «порятунок потопаючого – справа рук самого потопаючого» збудовано систему соціального страхування в багатьох зарубіжних країнах [7]. Наприклад, у США близько 80% населення медичні послуги отримують на основі добровільного медичного страхування, джерелами якого є страхові внески самого населення. Також договірно-страхові засади медичного страхування діють у таких країнах, як Німеччині, Франції, Бельгії та Люксембурзі.

4. Основним методом надання соціальної допомоги за кордоном є групи самопомоги та взаємодопомоги. Такі групи є ініціативними та створюються тими, хто пережив чи переживає ту чи іншу важку життєву ситуацію. Члени групи підтримують один одного, діляться між собою досвідом, необхідною інформацією щодо способів подолання труднощів. Найважливішою особливістю таких груп є те, що вони створюються самими учасниками групи та керуються ними. «Групова робота може ініціюватися з метою психологічної та педагогічної реабілітації чи корекції учасників

групи, їх навчання чи соціалізації і тим самим обмежуватися рамками внутрішньогрупової діяльності» [4, с. 18].

Прикладом груп взаємодопомоги та самопомоги є система «Добросусідство» (Велика Британія), «Батьки без партнера» (США). Своєрідним прикладом групи взаємодопомоги є створення громадських організацій етнічних груп у США, оскільки їх ініціаторами та засновниками виступають самі представники відповідного етносу.

5. Незважаючи на те, що найбільш розповсюдженими клієнтами соціальної роботи є сім'я, люди похилого віку, інваліди, діти, жінки, біженці, підлітки тощо, кожна країна сама визначає пріоритетні напрямки соціальної роботи, наприклад, в США це соціальна робота з расовими та етнічними групами [8].

6. Соціальна робота з людьми похилого віку та інвалідами за кордоном більше спрямована на надання соціальної підтримки фахівцями саме в домашніх умовах. Вивчаючи особливості діяльності державних та суспільних закладів у Великій Британії, Франції, Німеччині, Фінляндії, США, дослідниця О. Давидова відмічає недостатній розвиток геронтологічних центрів та інших подібних закладів; соціальні та медичні послуги надаються людям похилого віку та інвалідам в домашніх умовах, конкретний вибір яких здійснюють самі пацієнти [1].

Дослідниця відмічає, що соціальне обслуговування в домашніх умовах реалізується невеликим штатом службовців та багаточисленними добровольцями з різних релігійних, суспільних, благодійних, молодіжних та інших організацій. Вся ця система координується у Великій Британії – державним комітетом соціального обслуговування людей похилого віку; у Франції – Комісією національного комітету пенсіонерів та осіб похилого віку; в Німеччині – церковними благодійними союзами, Німецьким Червоним Хрестом, Союзом державної та приватної опіки над людьми похилого віку.

Окрім соціального обслуговування в домашніх умовах, основними формами надання соціальної допомоги за кордоном є спеціалізовані дома людей похилого віку, геронтологічні шпиталі, соціальні клуби за інтересами, спеціальні поселення для людей похилого віку, які здатні вести активний образ життя.

Яскравим прикладом самопомоги та взаємодопомоги у Великій Британії є система «Добросусідство», в якій більшість добровольців самі є людьми похилого віку. У Франції розповсюдження отримали такі види соціальної допомоги на дому як «Домашній помічник», «Сестринська допомога», «Шпиталь

на дому», завдяки яким можна отримати соціально-побутове обслуговування та первинну медичну допомогу.

7. Соціальна робота з дітьми з дітьми з несприятливих сімей в зарубіжних країнах склалася по різному. У Великій Британії увага дітям з несприятливих сімей почала приділятися в кінці XIX століття і пов'язана, перш за все, з прийняттям відповідного законодавства. Такі нормативно-правові акти, як «Акт о дітях» (1908), «Акт о дітях та молоді» (1933) відображали закон про бідних як небезпечного та деградуючого класу та заклали основи вікторіанської політики, згідно якої, необхідно було видаляти дітей з несприятливих середовища та оточення, ніж поліпшувати саме середовище та оточення. Реальні зусилля почали здійснюватися з 1948 року та зосереджені на превентивній соціальній роботі з сім'єю як єдиним цілим.

В США базовими соціальними програмами роботи з підлітками «групи ризику» є: а) програми поліції, які спрямовані на створення поліцейських клубів з метою залучення до них підлітків; б) програми судів по справах неповнолітніх з метою їхньої реабілітації; в) шкільні програми [1].

8. Соціальна робота з особами без визначеного місця життя у зарубіжних країнах, є найбільш актуальною, особливо в США. Основними факторами збільшення чисельності безпритульних в США є недостатня кількість дешевих помешкань для проживання, недостатня кількість програм допомоги з нерухомістю, а також побутове насилля. Найбільш відомими програми є Бостонська програма «HAPPENS», яка здійснює комплексну підтримку безхатків та програма «Housing Works» (Нью-Йорк), яка спеціалізується на соціальній підтримці ВІЛ-позитивних безпритульних. Головною особливістю соціальної роботи з безпритульними в США є відсутність державної підтримки.

На сьогоднішній день чисельні організації, які відстоюють інтереси безхатків активно працюють у Франції, Італії, США, Угорщині. У 1989 р. була створена FEANTSA – Європейська федерація національних організацій, які борються з проблемами безпритульності. До неї увійшли 55 організацій з різних країн Євросоюзу, Центральної та Східної Європи, а також США.

В галузі інноваційних напрямів соціальної роботи та обслуговування населення можна виділити такі найважливіші особливості соціальної роботи за кордоном, як:

1. Соціальна робота з жертвами катастроф спрямована на підготовку до роботи за умов катастроф і основною формою є імітація подій (у житловому кварталі, на узбіччі дороги, у

лісосмугах, де люди чекають порятунку), в процесі якої фахівцями оцінюється кризова ситуація, програються різні типи поведінки, освоюється технологія надання реабілітаційної допомоги тощо [8].

2. Соціальна робота з представниками неформальних молодіжних угруповувань. Основними формами соціальної роботи є реалізація альтернативних освітніх програм, створення спеціалізованих психолого-педагогічних служб для підлітків, освітніх центрів тощо. Велику цінність являє досвід альтернативного навчання в Канаді (на прикладі однієї зі шкіл Монреаля), досвід американської психолого-педагогічної служби «Гайденс», запровадження нею в кожній школі посади каунслерів (1 каунслер на 250-300 осіб), які мають педагогічну освіту, мета діяльності яких полягає в тому, щоб змінити неадекватну поведінку, навчити ухваленню рішень, попередити проблеми.

Одним із сучасних освітніх центрів у США, що активно займається проблемами молоді, зокрема молодіжними субкультурами, є Центр розумового здоров'я у школах, створений у 1995 році на базі кафедри психології Каліфорнійського Університету Лос-Анджелеса (UCLA).

Для Німеччини серйозну проблему становлять неформальні молодіжні об'єднання екстремістської спрямованості, що виникли внаслідок об'єднання країни, особливо «бритоголові». У Берліні в травні 1990 року було прийнято програму «розвідувальної вуличної» соціально-педагогічної роботи, яка включає заходи, пов'язані з організацією вільного часу, вирішенням повсякденних конфліктів та проблем відсутності місць для зустрічей молодіжних груп, покращення ситуації молоді в конкретному районі.

Застосовується досвід «вуличних педагогів» і в Нідерландах щодо молоді у групі ризику, починаючи з листопада 2006 року. «Вуличні педагоги» поєднують застосування профілактичних заходів безпосередньо на вулицях з роботою в сім'ях, щоб спонукати батьків до посилення контролю над своїми дітьми [8].

3. Соціальна робота з представниками етнічних груп реалізується як самими соціальними працівниками, які повинні знати особливості культури, традицій, мати витримку, нетерпимість до проявів расизму та шовінізму, так і самими представниками етносів. Збільшення кількості створення нових громадських об'єднань етнокультурного чи етноконфесійного спрямування, які зараз є у всіх країнах світу, викликано численними етнічними міграційними процесами, етнічною напруженістю у низці регіонів, що спричиняє формування національних, націоналістичних,

релігійних, культурних рухів та об'єднань тощо. Соціальна робота з представниками етнічних груп сприяє подоланню культурних відмінностей, відчуженості людей, які представляють різні етноси, допомагає у складних ситуаціях психологічного та комунікаційного дискомфорту.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, на основі аналізу наукових джерел, присвячених спільним та відмінним рисам організації соціальної роботи в Україні та зарубіжних країнах, можемо зробити висновок, що особливого значення набуває вивчення і використання зарубіжного досвіду організації соціальної освіти у світлі ідей її неперервності, інтеграції та демократизації. У цьому контексті значний інтерес для України представляє досвід різних країн світу, особливо США та Європи, де соціальна робота та соціальна освіта мають давню історію і багаті традиції, а соціальна служба добре розвинена і створені оригінальні системи професійної підготовки фахівців соціальної роботи різних рівнів. Тому доцільним є вивчення і творче переосмислення зарубіжного досвіду, без чого інтеграція України в європейський освітній простір буде неможливою.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Давыдова О. В. Досвід соціальної роботи з людьми похилого віку за кордоном. *Вісник суспільних наук*. 2012. № 4. С. 29–33.
2. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти робіт з дітьми та молоддю. К., 2001. 345 с.
3. Коваль Л. Соціальна педагогіка: навч. посібник. К., 2005. 568 с.
4. Ліфінцев Д. В. Сучасні моделі групової соціальної роботи. *Вісник Балтійського федерального університету ім. Й. Канта*. 2007. № 11. С. 14–20.
5. Львова О. Сучасні концепції та моделі професійно-практичного навчання соціальної роботи в Україні та країнах Європи. *Науковий вісник*. 2011. № 1. С. 102–107.
6. Мигович І. Теорія і методи соціальної роботи. Навч. посібник. К., 2002. 256 с.
7. Пономарев В. П., Лебедин Н. А. Анализ зарубежного опыта социального обеспечения населения. Режим доступа: <http://www.twirpx.com/>.
8. Семенкова С. Закордонний досвід організації соціальної роботи. *Актуальні питання сучасної науки*. 2012. № 21. С. 213–221.
9. Словник-довідник для соціальних педагогів та працівників / за заг. Ред. А. Капської. К., 2000. 234 с.
10. Холостова Е. Социальная работа. Теория и практика: учебн. пособие. М., 2000. 178 с.

REFERENCES

1. Davydova, O. V. (2012). Dosvid sotsial'noyi roboty z lyud'my pokhyloho viku za kordonom. [Experience of social work with elderly people abroad]. Kyiv.

2. Kaps'ka, A. (2001). Sotsial'na robota: deyakі aspekty robot z dit'my ta moloddyu. [Social work: some aspects of work with children and youth]. Kyiv.

3. Koval' L. (2005). Sotsial'na pedahohika: navch. Posibnyk. [Social pedagogy: teaching. manual]. Kyiv.

4. Lifyntsev, D. V. (2007). Suchasni modeli hrupovoyi sotsial'noyi roboty. [Modern models of group social work]. Riga.

5. L'vova, O. (2011). Suchasni kontseptsiyi ta modeli profesiyno-praktychnoho navchannya sotsial'noyi roboti v Ukrayini ta krayinakh Yevropy. [Modern concepts and models of professional and practical training in social work in Ukraine and European countries]. Kyiv.

6. Myhovych, I. (2002). Teoriya i metody sotsial'noyi roboty. Navch. Posibnyk. [Theory and methods of social work. Education manual]. Kyiv.

7. Ponomarev, V. P., Lebedkin, N. A. Analiz zarubezhnogo opyta sotsial'nogo obespecheniya naseleniya. [Analysis of foreign experience in social security of the population]. Rezhim dostupa: <http://www.twirpx.com/>.

8. Semenкова, S. (2012). Zakordonnny dosvid orhanizatsiyi sotsial'noyi roboty. [Foreign experience of the organization of social work]. Kharkiv.

9. Slovnyk-dovidnyk dlya sotsial'nykh pedahohiv ta pratsivnykiv (2000). [Dictionary-reference for social teachers and workers]. Kyiv.

10. Kholostova, Ye. (2000). Sotsial'naya robota. Teoriya i praktika: ucheb. Posobiye. [Social work. Theory and practice: textbook. allowance]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО

Олена

Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівця соціальної сфери.

БАБЕНКО Андрій Леонідович

– кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтеграційні навчальні заняття зі спортивних ігор в системі підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna

– Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Practical Psychology and Social Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of a specialist in the social sphere.

BABENKO Andrii Leonidovich

– Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Physical education and Recreation and Health Work of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: integrative educational classes on sports games in the system of training a future teacher of physical education.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 37.012.85:73. 55: 911

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-208-214

ТКАЧУК Надія Михайлівна –кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Волинського національного університету
імені Лесі УкраїнкиORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8018-9733>e-mail: nadia.tkachuk4@gmail.com**МАНДРИК Ірина Петрівна** –кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Волинського національного університету
імені Лесі УкраїнкиORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9760-0130>e-mail: mandryk2008@gmail.com**ПЕТРУК Марія Євгенівна** –студентка 2 курсу освітнього рівня «Магістр»
спеціальності 014 «Середня Освіта (Географія)»
Волинського національного університету
імені Лесі УкраїнкиORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6342-9013>e-mail: mariapetryk16@gmail.com

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито сутність і роль формувального оцінювання навчальних досягнень учнів з географії в контексті компетентнісного підходу та відповідно до вимог Нової української школи. Зазначено, що з 2022/2023 навчального року починається поетапне впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, відповідно учні закладів загальної середньої освіти, зокрема 6 класів, переходять на нову модель навчання, складовою якої є нова система оцінювання навчальних досягнень учнів. Вказано, що врахування досвіду здійснення формувального оцінювання в початковій школі та забезпечення наступності в підходах до оцінювання є важливим для реалізації завдань географічної освіти на всіх циклах навчання. Виокремлено й проаналізовано окремі техніки та інструменти формувального оцінювання, які можна використати на уроках географії. Наведено приклади вправ, які використовуються на різних етапах уроку при формувальному оцінюванні, зокрема ігри «Гра в групах з картою», «Лови помилку картографа», «Знайди зайве слово». Зазначено, що у процесі навчання географії та оцінювання навчальних досягнень учнів учитель може використовувати такі прийоми письмового контролю, як: географічний диктант із взаємоконтролем, «бліц-контроль», «самоперевірка за карткою інформатора», розгадування кросвордів. Для встановлення доцільності використання кросвордів у якості формувального оцінювання навчальних досягнень проведено опитування учнів 9 класу, результати якого свідчать про зацікавленість таким видом контролю. Розглянуто нетрадиційні форми і методи перевірки знань і умінь учнів з використанням комп'ютерних технологій, які можуть слугувати інструментарієм формувального оцінювання. Наші спостереження за активністю учнів підтверджують доцільність використання окремих онлайн-сервісів на уроках географії для формувального оцінювання як процесу навчання, так і результату навчальних досягнень учнів. Зокрема, для перевірки знань учнів з географії ефективним є застосування таких онлайн-сервісів з використанням тестової перевірки, як «На Урок»; Kahoot!; Online Test Pad, а також ігрових технологій Gartic Phone, Goble, Geoguesser.

Ключові слова: формувальне оцінювання, контроль, нова українська школа, учень, вчитель, географія.

ТКАЧУК Nadiia Mykhailivna –Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Economic and Social
Geography of Lesia Ukrainka Volyn National UniversityORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8018-9733>e-mail: nadia.tkachuk4@gmail.com**MANDRYK Iryna Petrivna** –Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Economic and Social Geography

of Lesia Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9760-0130>e-mail: mandryk2008@gmail.com

PETRUK Maria Yevhenivna –
student of the 2nd year of the Master's degree,
specialty 014 "Secondary Education (Geography)"
of Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6342-9013>
e-mail: mariapetryk16@gmail.com

FORMATIVE ASSESSMENT AS AN INNOVATIVE ASPECT OF SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article reveals the essence and role of formative assessment of students' educational achievements in geography in the context of the competence approach and in accordance with the requirements of the New Ukrainian School. It is noted that from the 2022/2023 academic year, the gradual implementation of the State Standard of Basic Secondary Education will begin, accordingly, students of general secondary education institutions, in particular 6th grade, will switch to a new learning model, a component of which is a new system for evaluating students' educational achievements. It is indicated that taking into account the experience of formative assessment in elementary school and ensuring continuity in assessment approaches is important for the implementation of the tasks of geographic education in all cycles of education. Separate techniques and tools of formative assessment that can be used in geography lessons are singled out and analyzed. Examples of exercises that are used at different stages of the lesson during formative assessment are given, including the games "Play in groups with a map", "Catch the cartographer's mistake", "Find the extra word". It is noted that in the process of teaching geography and evaluating the educational achievements of students, the teacher can use such techniques of written control as: geographical dictation with mutual control, "blitz control", "self-checking on the informant's card", solving crosswords. To establish the expediency of using crosswords as a formative assessment of educational achievements, a survey of 9th grade students was conducted, the results of which indicate an interest in this type of control. Non-traditional forms and methods of testing students' knowledge and skills using computer technologies, which can serve as a tool for formative assessment, are considered. Our observations of students' activity confirm the feasibility of using separate online services in geography lessons for formative assessment of both the learning process and the result of students' educational achievements. In particular, the use of such online services with the use of test verification is effective for testing students' knowledge of geography. as "For Lesson"; Kahoot!; Online Test Pad, as well as Gartic Phone game technologies. Global. Geoguesser.

Keywords: formative assessment, control, new Ukrainian school, student, teacher, geography.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни в підходах до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів зумовлені спрямованістю навчального процесу на формування та розвиток предметних та ключових компетентностей. Завдання сучасної компетентісно зорієнтованої шкільної освіти в Новій українській школі (НУШ) полягає в оволодінні учнями знаннями, уміннями і навичками, які вони зможуть осмислено застосовувати у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях. Тому одним із важливих напрямів реалізації реформи є перехід до такої системи оцінювання, яка зможе мотивувати здобувачів до навчання та досягнення кращих результатів, оцінювати їхній поступ і компетентності, а не лише кінцевий результат [12].

Загальні підходи до здійснення оцінювання на засадах компетентісного підходу закріплено в статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту», де зокрема вказано, що основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання [5]. Новий «Державний стандарт базової середньої освіти» (2020) визначає загальні орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів у кожній галузі на завершення

відповідного циклу [3]. Відтак актуальним постає питання розгляду теоретичних засад та практичних аспектів застосування нових підходів, форм і технологій оцінювання навчальних досягнень з окремих предметів, зокрема шкільного курсу географії, як важливої складової природничої освітньої галузі. Важливо дослідити проблему сучасного оцінювання навчальних досягнень учнів базової школи відповідно до вимог нових нормативних документів з урахуванням особливостей змісту та мети предмету, забезпечити наступність реалізації цієї складової освітнього процесу, розпочатого у початковій школі НУШ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти контролю й корекції навчальних досягнень з географії висвітлені в дидактиці географії (В. Самойленко, О. Топузов, Л. Вішнікіна, І. Діброва) [4]. Л. Вішнікіна пропонує дослідження питань оцінювання предметної географічної компетентності учнів [1]. Л. Кабан [6], О. Онопрієнко [11] висвітлюють питання сутності та методичні характеристики впровадження формувального оцінювання в НУШ. Технологія формувального оцінювання з інформатики та можливості використання інструментів засобами ІКТ досліджена Н. Морзе, О. Барною, В. Вембером [8].

Однак, вельми актуальним є аналіз сучасних нормативних вимог до оцінювання, обґрунтування використання нових методик, а також урахування попереднього практичного досвіду здійснення оцінювання навчальних досягнень учнів з географії.

Мета статті – розкрити сутність і роль формуального оцінювання навчальних досягнень учнів з географії в контексті компетентнісного підходу та відповідно до вимог Нової української школи; виокремити й проаналізувати окремі техніки та інструменти формуального оцінювання, які можна використати на уроках географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 2022/2023 навчального року починається поетапне впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, відповідно учні закладів загальної середньої освіти переходять на нову модель навчання, складовою якої є нова система оцінювання навчальних досягнень учнів. У Методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ МОН України від 01 квітня 2022 р. № 289) передбачено, що основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне [9]. При цьому формувальне оцінювання розглядається як цілеспрямований неперервний процес спостереження за навчанням учнів задля виявлення прогресу учня/учениці у певний момент освітнього процесу за вказаними групами результатів. На відміну від поточного, підсумкового які використовується для встановлення рівнів опанування учнівством навчального матеріалу на певному етапі та здійснення корегування щодо застосованих технологій навчання, формувальне оцінювання слугує для визначення динаміки розвитку окремого учня/учениці і класу загалом та адаптування навчального процесу до їх потреб. [9].

Реалізація природничої освітньої галузі за новим Державним стандартом у 5-6 класах забезпечується через інтегровані курси з обов'язковим вивченням «Географії» в 6-му класі (окрім навчання за модельною навчальною програмою «Природничі науки»). Врахування досвіду здійснення оцінювання в початковій школі та забезпечення наступності в підходах до оцінювання є важливим для реалізації завдань географічної освіти на всіх циклах навчання.

Аналіз рекомендацій МОН України засвідчує про те, що нині у школі оцінювання має три вектори спрямування, поступово впроваджується підхід, за якого оцінювання

починає виконувати окрім контролю кінцевого результату мотиваційну роль, привчає дитину до самооцінювання та взаємооцінювання. З іншого боку, інноваційність формуального оцінювання, недостатність обґрунтування теоретичних засад може нівелюватись невмілим застосуванням інструментів з боку педагогів, що обмежить його функції та матиме негативні прояви. Погоджуємось з думкою Л. Кабан про те, що існує «суперечність між усталеною формою контролю навчальних досягнень учнів, що зводиться до накопичення оцінок у журналі та фіксації рівня знання-незнання, уміння-невміння, та прагненням побудувати процес навчання в загальній середній освіті на компетентнісних засадах, педагогіці партнерства» [6].

Спробуємо, насамперед, розібратись у теоретичних засадах цього виду оцінювання.

Під формувальним оцінюванням науковці [2; 8] розуміють інтерактивне оцінювання прогресу учнів, що дає змогу вчителю визначати потреби учнів та відповідним чином адаптовувати процес навчання. Формувальне оцінювання, на відміну від традиційного, в якому результати тестів та контрольних замірів знань та умінь є основним джерелом відомостей про рівень навчальних досягнень учнів, здійснюється у тісному зв'язку з тим, як реально відбувався процес навчання.

За результатами компаритивістського аналізу досвіду впровадження формуального оцінювання в початковій школі О. Онопрієнко [11, с. 24] виділяє провідні ідеї, які, на нашу думку, варто враховувати і на рівні базової школи, зокрема в здійсненні формуального оцінювання учнів з географії у 6 класі. Зокрема важливо розуміти, що такий вид оцінювання використовується для стимулювання учня у прагненні мати в навчанні високі результати. Вчителю необхідно визначити чіткі критерії відповідно до окреслених у стандарті освіти очікуваних результатів, проєктувати освітній маршрут на основі наявних на певний момент знань і вмінь. Формувальне оцінювання передбачає необхідність створення атмосфери позитивного мікроклімату, ситуації успіху, емоційного задоволення; важливим є залучення учнів до активного процесу навчання та застосування рефлексивних умінь (самоаналіз, самоконтроль, самооцінювання, самокорекція); орієнтація на розвиток загальнонавчальних умінь і особистісних якостей учнів.

При здійсненні формуального оцінювання науковці, методисти [2; 6; 8; 10] рекомендують дотримуватись певного алгоритму:

1. Формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів навчальних цілей. За основу доцільно брати таксономію,

запропоновану Б. Блумом: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

2. Створення ефективного зворотного зв'язку. Акцентування на позитивній динаміці досягнень учня. Чіткість, зрозумілість, своєчасність. Має відбуватися в атмосфері доброзичливості і взаємоповаги.

3. Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання. Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання шляхом використання різноманітним прийомів, форм і методів роботи з навчальним матеріалом.

4. Визначення разом з учнями критеріїв оцінювання. Критерії необхідно формулювати як набір конкретних якісних очікуваних результатів; представлення їх у вигляді градації – опису різних рівнів досягнення очікуваного результату.

5. Забезпечення можливості й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія). Під час навчальної діяльності важливо спрямувати учнів на аналіз своїх дій та дій однокласників; визначення проблем і способів їх вирішення. Використовувати взаємооцінювання, однак без надмірного захоплення цією формою.

6. Корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання. Привертання уваги до алгоритму виконання завдання, узгодження із зразком, постановка орієнтувальних запитань.

Задля якісної організації формувального оцінювання педагог повинен мати в арсеналі відповідний набір технік, інструментів для реалізації кожного етапу даного алгоритму. На сьогодні в методичних публікаціях описані техніки їх проведення. Так, для забезпечення зворотного зв'язку пропонують використовувати такі техніки: «Індекс-картки для узагальнення або запитань», «Сигнали рукою», «Світлофор», «Однохвилинне есе», «Вимірювання температури», «Мовні зразки (підказки)», «Трихвилинна пауза», таблиця «Знаю, хочу дізнатися, дізнався» тощо [2; 6].

Об'єктом формувального оцінювання може бути як процес навчання, так і результат навчання на певному етапі діяльності. Відтак, орієнтиром для вибору методів формувального оцінювання з географії на сьогодні є модельні програми з географії. Розробниками програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. колектив під кер. С. Коберніка) передбачено проєктну, дослідницьку та практичну роботи, які рекомендується оцінювати шляхом залучення однокласників/однокласниць та елементами самооцінювання. У модельній програмі авторського колективу під керівництвом С. Запотоцького конкретизовано види навчальної діяльності, які потребують нового

виду оцінювання та можуть бути використані саме з позиції формувального оцінювання: бесіда/твір-есе, робота в групах для розв'язання проблеми, проєктна діяльність, дискусія, користування цифровими моделями тощо [7].

Вже сьогодні в освітній практиці вчителів географії простежуються нові тенденції розвитку корегувальної оціночної діяльності: орієнтація на особистісні досягнення учнів; навчання учнів самооцінці результатів навчальної діяльності; відмова від формалізованої оцінки робіт творчого характеру. Все частіше використовуються нові методи, форми, технології оцінювання: захист проєктів, есе, анкетування, тестові завдання; використовуються завдання, зміст яких пов'язаний з реальними проблемами; поєднання оцінки індивідуальних умінь з оцінкою умінь працювати в групі, будувати діалог та взаємодію. З метою забезпечення формувального оцінювання процесу навчання при проведенні уроку географії педагоги звертаються вже до звичних та апробованих методів, зокрема таких як:

- «тихе опитування» – розмова з одним або групою учнів відбувається напівшепотом, одночасно клас займається іншими видами діяльності (робота з підручником, атласом, контурною картою, письмовий контроль);

- «інтерв'ю ланцюжком» – розповідь одного учня переривається в будь-який момент і переноситься на іншого (учні можуть задавати питання один одному і відповідати на них по черзі);

- «демонстраційна відповідь» – один учень відповідає біля дошки, демонструючи еталон відповіді на запитання, інші слухають;

- «взаємоопитування» – учні опитують один одного за базовими аркушами (в них мають перераховані основні поняття та вирази, які має знати кожен учень);

- «світлофор» – у кожного учня повинна бути довга смужка картону, зелена з одного боку і червона з іншого; під час опитування учні піднімають «світлофор» з певного боку, сигналізуючи вчителю про готовність відповідати.

Обов'язковим елементом роботи з формувального оцінювання є інтерактивний характер освітньої діяльності. Вчителі-практики володіють великим арсеналом таких вправ, які використовують на різних етапах уроку. Наприклад, при вивченні теми «Світовий океан та його частини» – прийом «Гра в групах з картою» (Завдання для груп. Назвати моря океану (час виконання 2-4 хвилини). 1 група – знаходять моря Тихого океану; 2 група – знаходять моря Атлантичного океану; 3 група – знаходять моря Північного Льодовитого океану). Під час інформування виконаних завдань відбувається обмін інформацією між

учнями різних груп. Один учень із відповідної групи показує об'єкти на фізичній карті світу, інші відшукують їх у атласі, можуть бути доповнення. Прикладами таких вправ є також гра «Лови помилку картографа» (Учитель показує на фізичній карті світу та називає (правильно та неправильно) географічні об'єкти. Учні за допомогою піднятих рук сигналізують про свою згоду. Якщо не згодні, то руку не піднімають (але мають пояснити, чому незгодні); гра «Знайди зайве слово» (наприклад: Тихий, Індійський, Аравійський, Атлантичний; Гренландія, Кримський, Мадагаскар, Тасманія; Аравійський, Сомалі, Скандинавський, Індійський).

При виконанні письмових завдань пропонуються картки із завданням та питаннями. Крім завдань картка може нести додаткову інформацію, включати в себе алгоритм виконання завдання, коментарі. У процесі навчання географії вчитель може використовувати такі звичні прийоми письмового контролю, як: географічний диктант із взаємоконтролем, «бліц-контроль» (знаходження об'єктів на карті, визначення координат об'єкта), «самоперевірка за карткою інформатора» (учень звіряє з нею свою письмову відповідь і виставляє собі оцінку); розгадування кросвордів.

Для встановлення доцільності використання кросвордів у якості формувального оцінювання результатів нами було проведено опитування учнів 9 класу. Впродовж певного періоду було запропоновано самостійно розв'язати кросворд з тем: «Національна економіка», «Чинники розміщення та форми суспільної організації виробництва». Після виконання учні заповнили анкету, результати якої показали, що учнів зацікавив даний вид роботи. Думки щодо періодичності та доцільності використання кросвордів на уроках географії розділились: 28,57 % зазначили, що хотіли б розв'язувати кросворди на уроці після вивчення кожного тематичного розділу з метою закріплення набутих знань, 28,57 % вважають, що кросворди доцільно застосовувати під час підсумкових контрольних робіт, 28,57 % підкреслили, що кросворди доцільні після вивчення кількох тем чи навіть цілого розділу в якості домашніх завдань, 14,3 % вказали, що кросворди недоречні при вивченні географії.

Останнім часом набули поширення нетрадиційні форми і методи перевірки з використанням відкритих і закритих тестових завдань (завдання з вибором правильної відповіді, завдання з доповненням відповіді, завдання на визначення послідовності запропонованих елементів знань, виявлення правильних). Одним із перспективних напрямів розвитку використання тестового контролю

знань і вмінь є його поєднання із застосуванням комп'ютеризованого інтегрованого контролю у формі комп'ютерного тестування, оскільки це дає змогу досить швидко пригадати вивчений матеріал та логічно обрати правильну відповідь.

Слід зазначити, що педагогічна спільнота отримала розробку інструментарію формувального оцінювання засобами ІКТ. Наш досвід показує, що за допомогою багатьох сервісів та програм можна значно урізноманітнити та зацікавити учнів на уроках географії. Зокрема, для перевірки знань учнів з географії використовуються такі онлайн-сервіси з використанням тестової перевірки: «На Урок»; Kahoot!; Online Test Pad.

Український освітній онлайн-портал для вчителів «На Урок» (<https://naurok.com.ua/>) приваблює тим, що на сайті досить широка база тестів з різних тем. Позитивними також є те, що учитель має можливість проведення тесту в режимі реального часу, через сайт задати тест як домашнє завдання, доступність бази тестів, швидкість та легкість перевірки рівня знань.

Kahoot! – це популярна навчальна платформа для проведення вікторин, створення тестів та навчальних ігор (<https://kahoot.com/>). Учні грають в режимі *host-live*, що дає можливість працювати усім учням класу в режимі реального часу, і це хороша альтернатива тестам. Питання демонструються на екрані телевізора, учні підключаються і кожен відповідає на своєму комп'ютері. В кінці гри учнів розподіляють на подіумі (1-3 місце). За допомогою результатів гри можна прослідкувати, на чому варто більше зосередити увагу під час викладання матеріалу, до того ж це цікаве своєрідне змагання не лише на швидкість, а й на точність.

Конструктор тестів *Online Test Pad* – це багатифункціональний сервіс для проведення тестування і навчання (<https://onlinetestpad.com/ua>). На відміну від «На Урок» та Кахут (*kahoot*) має можливість створення тестів не лише на одну або кілька відповідей. Включає також можливості питань з вільними відповідями, на встановлення відповідності, створення інтерактивних диктантів, встановлення послідовності та заповнення пропусків з текстів.

В останні роки одним із найпопулярніших інноваційних методів стало застосування ігрових технологій як один із варіантів поточного оцінювання. Наші спостереження за активністю учнів підтверджують доцільність використання окремих онлайн-сервісів на уроках географії для формувального оцінювання як процесу навчання, так і результату навчальних досягнень учнів.

Gartic Phone («Зіпсований телефон»). Це сучасна інтерактивна гра, де кожен гравець

вписує певний термін чи речення і потім кожному учаснику рандомно по черзі випадає варіант, який потрібно намалювати (<https://garticphone.com/uk>). Найкраще використовувати таку перевірку знань при вивченні атмосфери у 6 класі, до прикладу, задаючи намалювати «циклон», «антициклон» і все, що пов'язано з вітрами та циркуляцією атмосфери.

Globe (<https://globe-game.com/>). Правила цієї інтерактивної гри досить прості. Щодня з'являється нова таємнича країна. Мета гри – вгадати цю таємничу країну, при цьому використавши найменшу кількість відгадок. Кожне неправильне припущення з'являтиметься на глобусі кольором, який вказуватиме, наскільки близько ваш варіант знаходиться до країни, яка є таємною. Чим насиченіший колір, тим ближче ви до правильної відповіді.

Geoguesser (<https://www.geoguessr.com/>). Це весела та захоплююча гра, яка змушує вчитися. У ній легко орієнтуватися, але важко освоїти, що робить її грою, від якої ви ніколи не втомитеся. Це географічна гра, у якій учасник занурюється у віртуальний світ на панорамі вулиць, і місія учня – знайти правильні підказки та вгадати своє місцезнаходження на карті світу.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Реформа шкільної освіти в контексті ідей Нової української школи передбачає системні зміни у змісті шкільної географічної освіти, ставить завдання у результаті освітнього процесу вивчення шкільних курсів сформуванню предметних географічних й ключових компетентностей учнів. Закономірно виникає необхідність і потреба в адекватних змінах у системі оцінювання навчальних досягнень учнів з навчальних предметів.

Педагогам базової школи на нинішньому етапі впровадження нового Державного стандарту необхідно здійснити аналіз розроблених теоретичних підходів до оцінювання за компетентнісного підходу, апробації окремих технік та інструментів формування оцінювання, проведення спостереження та узагальнення власного досвіду щодо адаптації окремих форм, методів, технік оцінювання при вивченні географії у 6 класі за модельними програмами.

Подальші наші дослідження будуть направлені на виявлення ефективності окремих інструментів та ІКТ ресурсів у забезпеченні нових підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів, динаміки формування компетентностей та якості організації навчального процесу з географії в Новій українській школі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вішнікіна Л. П. Оцінювання предметної географічної компетентності учнів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (26), Issue: 50. Budapest, 2015. С. 37–40.

2. Деньга Н. Упровадження методичної системи з підготовки майбутніх учителів початкових класів до використання формуального оцінювання. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 1. С. 38–44.

3. Державний стандарт базової середньої освіти / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

4. Дидактика географії : монографія (електронна версія). / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. Київ: Ніка-Центр, 2013. 570 с.

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 31. С. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Кабан Л. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів у новій українській школі. Електронне наукове фахове видання «Народна освіта». URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/992>.

7. Модельні навчальні програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua>.

8. Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. № 6. С. 45–57.

9. Наказ Міністерства освіти і науки України 01.03 2022 р. № 289 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua>.

10. Наказ Міністерства освіти і науки України 13.07 2021 р. № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua>.

11. Онопрієнко О. В. Інструментарій оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 72 с.

12. Полонська Т. Оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з іноземних мов у контексті компетентнісного підходу. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Випуск 22. С. 224–237. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/141>.

REFERENCES

1. Vishnikina, L. P. (2015). Otsiniuvannia predmetnoi heohrafichnoi kompetentnosti uchniv [Assessment of subject geographical competence of students]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (26), Issue: 50. Budapest, 37–40.

2. Denha, N. (2020). Uprovadzhennia metodychnoi systemy z pidhotovky maibutnixh

uchyteliv pochatkovykh klasiv do vykorystannia formuvalnogo otsiniuvannia [Implementation of a methodical system for training future primary school teachers to use formative assessment]. Imidzh suchasnoho pedahoha. 1. 38–44.

3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity / Kabinet Ministriv Ukrainy [State standard of basic secondary education / Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

4. Dydaktyka heohrafiï : monohrafiia (elektronna versii) (2013) / V. M. Samoilenko, O. M. Topuzov, L. P. Vishnikina, I. O. Dibrova [Didactics of geography: monograph (electronic version). / V. M. Samoilenko, O. M. Topuzov, L. P. Vishnikina, I. O. Dibrova]. Kyiv.

5. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» vid 16.01.2020 № 463-IX [Law of Ukraine "On comprehensive general secondary education" dated January 16, 2020 No. 463-IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2020. № 31. S.226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Kaban, L. Formuvalne otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv u novii ukrainskii shkoli [Formative assessment of educational achievements of students in a new Ukrainian school]. Elektronne naukove fakhove vydannia «Narodna osvita». URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/992>.

7. Modelni navchalni prohramy «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational programs "Geography. 6-9 grades" for institutions of general secondary education]. URL: <https://mon.gov.ua>.

8. Morze, N. V., Barna, O. V., Vember, V. P. (2013). Formuvalne otsiniuvannia: vid teorii do praktyky [Formative assessment: from theory to practice]. Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh. 6. 45–57.

9. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 01.03 2022 r. № 289 « Pro zatverdzhennia rekomendatsii shchodo otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv 5-6 klasiv, yaki zdobuvaiut osvitu vidpovidno do novoho Derzhavnogo standartu bazovoi serednoi osvity» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 01.03.2022 No. 289 "On approval of recommendations regarding the assessment of educational achievements of students of grades 5-6 who are receiving education in accordance with the new State standard of basic secondary education"]. URL: <https://mon.gov.ua>.

10. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 13.07 2021 r. № 813 «Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv 1-4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 13.07.2021 No. 813 "On the approval of methodological recommendations regarding the assessment of educational achievements of students of grades 1-4 of general secondary education institutions"]. URL: <https://mon.gov.ua>.

11. Onopriienko, O. V. (2020). Instrumentarii otsiniuvannia rezultativ kompetentnisno oriantovanoho

navchannia molodshykh shkoliariv [Toolkit for evaluating the results of competency-based education of junior high school students]: metodychnyi posibnyk. Kyiv.

12. Polonska, T. (2019). Otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv pochatkovoï shkoly z inozemnykh mov u konteksti kompetentnisnoho pidkhotu [Assessment of educational achievements of primary school students in foreign languages in the context of the competence approach]. Problemy suchasnoho pidruchnyka. 22. 224–237.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТКАЧУК Надія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі, інноваційні технології навчання географії в умовах нової української школи, STEM-орієнтована освіта.

МАНДРИК Ірина Петрівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вчителів географії на засадах компетентнісного підходу.

ПЕТРУК Марія Євгенівна – студентка 2 курсу освітнього рівня «Магістр» спеціальності 014 «Середня Освіта (Географія)» Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: методика викладання географії в закладах загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TKACHUK Nadiia Mykhailivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Economic and Social Geography Lesia Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: implementation of the competence approach in the educational process, innovative technologies for teaching geography in the conditions of the new Ukrainian school, STEM-oriented education.

MANDRYK Iryna Petrivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor at the Department of Economic and Social Geography Lesia Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: training of future geography teachers based on the competence approach.

PETRUK Maria Yevhenivna – student of the 2nd year of the Master's degree, specialty 014 "Secondary Education (Geography)" of Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: method of teaching geography in institutions of general secondary education.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 372.881.111.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-215-220

ТОКАРЄВА Тетяна Станіславівна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури
та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>
e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА МОТИВАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР В ОВОЛОДІННІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто мотиваційний аспект оволодіння старшокласниками німецькою мовою, а саме такий різновид внутрішньої мотивації як комунікативна мотивація. На основі аналізу теоретичних джерел встановлено залежність мотивуючих факторів від способу організації навчальної діяльності учнів старших класів на уроці іноземної (німецької) мови. Зокрема, подано особливості формування навчальної мотивації залежно від комунікативної діяльності учнів, яка організована вчителем. Вказано на важливість постановки цілей уроку, добір навчального матеріалу, форм інтерактивної взаємодії між учасниками у процесі спілкування з урахуванням принципу комунікативної спрямованості. З огляду на такі умови домінує місце на уроці має відводитися на вирішення мовленнєвих задач, весь хід уроку має являти собою вирішення мовленнєвої задачі, яку варто запропонувати учням у такому формулюванні, яке було б близьким учням та зрозумілим для них. Поза увагою не залишилося й питання щодо використання колективних форм роботи, різних режимів роботи на уроці, технології ситуативного моделювання.

Особливу увагу приділено розгляду питань, що стосуються психологічних та вікових особливостей учнів старшого шкільного віку, оскільки дані показники мають суттєве значення як для розвитку та зміцнення мотиваційної складової оволодіння іноземною мовою в цілому, так і на формування комунікативної мотивації зокрема. Зацікавлене навчання має місце там, де враховано вікові та психологічні особливості учнів, оскільки для кожної вікової групи характерний свій вид провідної діяльності. Для старшокласників характерними є такі види діяльності як пізнавальна, цілісно-орієнтована та комунікативна. Одним із аспектів статті обрано пояснення спілкування як діяльності, яка обов'язково передбачає наявність мотивів та потреб особистості. Виокремлено такі класи функцій спілкування: інформаційно-комунікативні, регулятивно-комунікативні та афективно-комунікативні.

Ключові слова: мотивація, комунікативна мотивація, комунікативна діяльність, урок іноземної мови, учні старших класів.

TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Germanic Languages,
Foreign Literature and Methods of their Teaching
at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>
e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

COMMUNICATIVE MOTIVATION AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE MASTERY OF THE GERMAN LANGUAGE BY STUDENTS OF THE HIGH SCHOOL

The article examines the motivational aspect of high school students' mastery of German language, namely such a type of internal motivation as communicative motivation. The reform of the education system determined the choice of communicatively oriented learning as the dominant form of education, since the interest in learning a foreign language is constantly growing. Attention is focused on the fact that the German language can be used not only for communication and receiving information, it also serves to make richest the worldview of students and comprehensive development of the students personality. Based on the analysis of theoretical sources, the dependence of motivating factors on the way of organizing educational activities of high school students' in a foreign (German) language lesson was established. In particular, the peculiarities of the formation of the educational motivation depending on the communicative activity of students, which is organized by the teacher, are present.

The importance of setting lesson goals, selection of educational material forms of interactive work between participants in the process of communication, taking into account the principle of communicative orientation, is included. This principle determines the content of education, communication skills that should be developed so that the student can communicate in German; foreign language communicative competence cannot develop and improve in the necessary way without motivation. In view of such conditions, the dominant place in the lesson should be given to the solution of speech problems, the whole course of the lesson should be the solution of a speech problem, which should be offered to students in such a formulation that would be clothe to the students and understandable to them. The question of the use of collective

forms of work, different modes of work in the lesson, and the technology of situational modeling were not left out consideration.

Special attention is paid to the examination of issues related to the psychological and age characteristics of high school students, since these indicators are of significant importance both for the development and strengthening of the motivational component of foreign language acquisition in general, and for the formation of communicative motivation in particular. In high school age, students develop logical thinking; thanks to the development of mental processes of this age period, qualitative changes also occur in the development of speech: oral and written, dialogic and monologic speech are improved. High school students strive to improve speech, try to give it more expressiveness and accuracy, logical expression of thoughts. Interest learning takes place where the age and psychological characteristics of students are taken into account, since each age group has its own type of leading activity. Such types of activities as cognitive, holistically oriented and communicative are typical for high school students. One of the aspects of the article is the explanation of communication as an activity that necessary involves the presence of personal motives and needs. The following classes of communication functions are distinguished: informational-communicative, regulatory-communicative, and affective-communicative.

Keywords: motivation, communicative motivation, communicative activity, foreign language lesson, high school students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. З огляду на Європейський простір, який постійно розвивається, зазнаючи шаленого впливу з боку різноманітних інформаційних ресурсів, що сприяють розширенню міжнародної комунікації, вивчення іноземної мови є вимогою часу. Розширення та зміцнення міжнародних зв'язків обумовлює потребу у фахівцях, які володіють іноземними мовами. Вивчення німецької мови має важливе значення для професійного та особистісного розвитку, для знайомства із новою культурою та її розуміння [12; 1]. Німецькою мовою можна користуватися не тільки для спілкування та одержання необхідної інформації. Вона має також потужний освітній потенціал, оскільки допомагає формувати нові погляди, точки зору, розуміння навіть рідної мови. Вивчення іноземної мови підвищує не тільки комунікативні можливості учнів, а й розширює їх духовний горизонт та сприяє, таким чином, всебічному розвитку особистості учня і його соціалізації, оскільки лише у взаємодії з іншими людьми може відбуватися справжнє спілкування, живе використання вивчаної мови [12, с. 12]. Слід зауважити, що у наслідок здійснення ряду реформ у системі освіти, змін зазнав і сам процес навчання. Пріоритетною формою стало комунікативно-орієнтоване навчання, яке має за мету викликати в учнів інтерес до вивчення іноземної мови шляхом накопичення та розширення їхніх знань та досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми внутрішньої мотивації при оволодінні іношомовною лексикою зробив психолог С.Г.Григорян, виокремивши такі різновиди внутрішньої мотивації як комунікативну, лінгвопізнавальну та інструментальну. Методисти Г.В.Рогова, Ф.М.Рабинович та Т.Є.Сахарова досить ґрунтовно розглянули комунікативний різновид внутрішньої мотивації [5]. Дослідження внутрішньої мотивації є у

даному випадку перспективними, оскільки комунікативна мотивація є одним із підвидів внутрішньої. Американські вчені А.Бреннен, Т.МакДевітт та Д.Томасон, досліджуючи внутрішню мотивацію учнів, виявили, що учні, які мають стійку внутрішню мотивацію, «утримують інформацію і набуті знання довше», вони спроможні продовжувати навчання протягом всього подальшого життя [2, с. 61].

Метою статті є розгляд комунікативної мотивації у процесі вивчення німецької мови учнями старших класів з огляду на комунікативну спрямованість навчального процесу у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору психології мотивація пояснюється як складне поєднання «рушійних сил поведінки: потреб, інтересів, потягів, цілей, ідеалів» [6, с. 145]. Психологи та педагоги одностайно стверджують, що якість виконання діяльності та її результат залежать перш за все від спонукання та потреб індивіда, його мотивації; саме мотивація викликає цілеспрямовану активність, яка є визначальною у виборі засобів та прийомів, їх упорядкування для досягнення мети. І.А.Зимняя називає мотивацію рушійною силою будь-якої людської діяльності, у тому числі спілкування та пізнання, що має безпосереднє відношення до навчального процесу [5, с. 5]. На думку О.С.Казачінер «мотивація є запускним механізмом будь-якої діяльності, чи то є праця, спілкування, чи пізнання» [1, с. 24]. «Мотивація індивіда викликає цілеспрямовану активність, яка визначає вибір засобів і прийомів їх упорядкування для досягнення мети» [1, с. 24], також «визначає продуктивність навчальної діяльності та є її органічною складовою» [1, с. 23].

З точки зору психології спілкування також виступає як діяльність, «про це свідчать такі часто вживані вирази, як «комунікативна діяльність», «діяльність спілкування», «спілкування як вид діяльність» [9, с. 80].

Відповідно, мотив тісно пов'язаний із діяльністю та є її важливою умовою. «Виконуючи спільну діяльність, індивід об'єднується з іншими людьми, спілкується з ними, прагне до взаєморозуміння, повідомляє якусь інформацію, одержує повідомлення від інших. При цьому спілкування є частиною діяльності, її інформаційним аспектом, комунікацією» [9, с. 80]. О.М. Степанов для характеристики спілкування пропонує такі «класи функцій: інформаційно-комунікативні, регулятивно-комунікативні й афективно-комунікативні» [9, с. 81]. Далі вчений-психолог зауважує, що «до інформаційно-комунікативних функцій належать процеси формування, передавання і прийняття інформації. Регулятивно-комунікативні функції безпосередньо пов'язані з регулюванням поведінки ... Афективно-комунікативні функції характеризують емоційну сферу людини» [9, с. 81].

Проблема мотивації навчальної діяльності особливо гостро виявляється стосовно вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти. Дослідники питання мотивації вказують на зниження її від класу до класу. На початковому етапі вивчення іноземної мови в учнів спостерігається доволі висока мотивація. Школярі виявляють бажання спілкуватися іноземною мовою з однолітками, доволі привабливою здається можливість декламувати вірші, читати, отримуючи цікаву інформацію про країни виучуваної мови. Проте, одна із особливостей вивчення іноземної мови полягає в тому, що у певний період має відбуватися накопичення необхідних знань для їх подальшого практичного використання. Саме в такий період мотивація може послаблюватися [5, с. 6].

З метою глибшого аналізу даної проблеми слід розглянути види мотивації вивчення іноземної мови. Згідно даних психологічних досліджень встановлено, що мотиваційна сфера людини є доволі різноманітною, її структура є складною. Мотиваційно-спонукальна сфера людини зазнає впливу з боку характеру діяльності, це так звана внутрішня мотивація, яка підтримується безпосередньо процесом оволодіння іноземною мовою [5, с. 8]. З огляду на практичну мету навчання іноземної мови – навчати її як засобу спілкування, принцип комунікативної спрямованості виступає провідним, керуючим, передбачає, що навчання має будуватися таким чином, щоб залучати учнів до усної та письмової комунікації. Даний принцип визначає зміст навчання, які комунікативні вміння слід формувати, щоб учень мав змогу здійснювати усне та письмове спілкування [5, с. 15]. Оскільки комунікативність є першою та природною

потребою тих, хто вивчає іноземну мову, іноземна комунікативна компетенція не може розвиватися та удосконалюватися необхідним чином без стійкої мотивації [5, с. 8].

Відповідно до програми з іноземних мов для закладів загальної середньої освіти, «головна мета навчання німецької мови полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, базою для якої є комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань та навичок» [1, с. 27]. Іноземна комунікативна компетенція розуміється як «здатність вирішувати засобами іноземної мови актуальні для особи задачі спілкування у побутовій, навчальній, виробничій та культурній сферах; вміння користуватися фактами мови і мовлення для реалізації цілей спілкування» [4, с. 29]. Вона передбачає вміння учнів спілкуватися у діалогічній та монологічній формі як усно так і письмово, вміння читати для розширення кругозору, для подальшого обговорення прочитаного та для обміну інформацією за тематикою, передбаченою програмою з іноземної мови.

Однак, слід зважати на те, що іноземна мова трактується як штучний засіб комунікації (у порівнянні з рідною мовою учнів). І навіть «природні ситуації» спілкування, які створюються на уроках іноземної мови, мають штучний характер. Тому комунікативну мотивацію зберегти важче. Комунікація на іноземній мові під час занять носить умовний характер, має риси сценічної комунікації. За таких умов вчитель має активніше залучати увагу учнів, використовувати ігрові форми навчальної діяльності, творчі завдання. Зміст уроку, його організація та навчальні завдання повинні сприяти підвищенню комунікативної мотивації учнів [5, с. 9].

Зважаючи на складну структуру мотиваційної сфери особистості, зокрема зовнішню та внутрішню мотивацію, мотивацію навчання загалом, аспекти мотивації мають доволі широкий спектр (мотиви учня, його цілі, емоції, когнітивні можливості, інтереси, моральні ідеали та ін.). Тому без урахування вікових та психологічних особливостей учнів відповідної вікової категорії формувати та підтримувати комунікативну мотивацію видається неможливим. Ця обставина висуває певні умови до організації навчального процесу в цілому та реалізації комунікативного спрямування навчального процесу з іноземної мови зокрема. Оскільки навчальна діяльність обумовлюється багатьма суто індивідуальними чинниками психологічного характеру, не зайвим буде обґрунтувати особливості формування комунікативної мотивації учнів старшого шкільного віку.

Вікова психологія надає у розпорядження результати досліджень віку ранньої юності (від

15-16 років до 17-18 років), акцентуючи увагу на тому, що пізнавальна та цілісно-орієнтована діяльність є важливою для учнів старших класів. При цьому все більшого значення на даному етапі розвитку особистості учня набуває комунікативна діяльність.

Зацікавлене навчання має місце там, де враховано вікові та психологічні особливості учнів, оскільки для кожної вікової групи характерний свій вид провідної діяльності. Згідно даних сучасної вікової психології, для учнів старших класів важливою є пізнавальна і цілісно-орієнтована діяльність, також слід зазначити, що саме на старшому етапі навчання великого значення набуває комунікативна діяльність, «прагнучи індивідуальної неповторності, юнаки і дівчата виявляють значно вищий, ніж у підлітковому віці, рівень навчальної діяльності, комунікативності» [7, с. 235]. Подальший розвиток та удосконалення словесно-логічного мислення дозволяє учням переходити до вищих рівнів абстрактного мислення, «усвідомлено оволодівати логічним операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, абстрагуванням, конкретизацією, узагальненням)» [7, с. 252]. Розвиток мислення у юнацькому віці обумовлює і «якісні зміни у розвитку мовлення», «у старшокласників удосконалюються усне й писемне, діалогічне й монологічне мовлення. Учні опановують норми літературної мови, прагнуть до вдосконалення мовлення, зокрема виразності і точності, логічності у висловлюванні думки» [7, с. 253]. Психологи зазначають удосконалення мовлення за змістом та структурою, формування вміння «користуватися усним мовленням як засобом спілкування» [7, с. 253].

Всі названі вище передумови є досить сприятливими для формування та підтримання саме комунікативної мотивації, яке здійснюється безпосередньо за умови активної участі учнів у процесі комунікації на уроці німецької мови. Хоча питання типології уроків ще залишається відкритим для дослідження, спільною для багатьох методистів та педагогів є визнання того, що на кожному уроці іноземної мови (німецької у тому числі) домінуюче місце має відводитися вирішенню мовленнєвих задач. Навіть етапи уроку, присвячені засвоєнню нового мовного матеріалу, спрямовані на формування умінь оперувати засобами іноземної мови у межах коротких мовленнєвих ситуацій. Саме ідея мовленнєвого пріоритету повинна знайти відображення у організації уроку. Весь хід уроку має являти собою послідовне вирішення мовленнєвої задачі, яка є кульмінацією уроку, його комунікативною вершиною. При цьому важливо зробити кульмінацію помітною для учнів, створивши навколо неї особливу атмосферу. Наприклад, вчитель може сказати,

що тепер учні можуть подивитися фільм та обговорити його епізоди [5, с. 11-12].

Відповідно до вимог сучасної дидактики вчителю слід повідомити учням цілі уроку та його завдання, оскільки розуміння учнями завдань сприяє виникненню мотивації. Першочергово акцентування потребують задачі, які пов'язані саме з оволодінням мовленнєвою діяльністю: аудіюванням, говорінням, читанням. Учитель має представити задачі так, щоб ці формулювання були близькими учням та зрозумілими для них. Наприклад, у книзі для вчителя до підручника німецької мови для 11 класу до теми „*Mobile Endgeräte*“ зазначено ключову компетенцію, яка розвивається в учнів та, у свою чергу, виступає завданням уроку, а саме: «уміння описувати іноземною мовою сучасні технології; аналізувати та оцінювати їхню роль у життєдіяльності людини; аналізувати вплив науково-технічного прогресу на життя людини й довкілля; переконувати, аргументувати, досягати взаєморозуміння в ситуаціях міжкультурного спілкування» [8, с. 204]. Вчитель у вступному слові на початку уроку формулює завдання так: „*In der letzten Zeit ist der Computer ein fester Teil des menschlichen Lebens geworden. Viele Familien besitzen einen Computer oder sogar einige Geräte (Laptops, Tablets usw.). Und welches Gerät ist noch wichtiger für Menschen geworden? Fast jeder besitzt es und benutzt täglich. Ohne dieses Gerät können moderne Menschen nicht auskommen. Ja, ihr habt Recht. Ich meine das Mobiltelefon oder das Handy. Heute sprechen wir darüber und unser Thema heißt „Mobile Endgeräte“* [8, с. 204].

Вирішення мовленнєвих задач, які є основою формування комунікативної мотивації передбачає засвоєння учнями різноманітних мовленнєвих зразків, структурних груп, клішованих зворотів, але ця робота має відбуватися у загальному контексті спілкування на уроці. Слід зважати на такі формулювання завдань уроку, які б імпонували учням, відкривали їм чітку комунікативну перспективу, відповідали ступеневі навчання, віковим та психологічним особливостям старшокласників. Фактично, будь-яку тему можна зробити особистісно значимою для учнів, залучаючи до уроку навчальний матеріал пізнавального характеру, використовуючи актуальні події, посилюючи особистісну орієнтацію. Події актуальної дійсності також можуть збагатити зміст уроку, показуючи учням, що вони навчаються не для школи, а для застосування набутих знань у житті, це також підтримає комунікативну мотивацію. Вчителі-практики зазначають, що значний запас комунікативної мотивації міститься у матеріалі пізнавального характеру наукової, суспільно-політичної та культурної сфер життя [5, с. 10-

11]. При посиленні пізнавальних можливостей навчального матеріалу може бути задіяна «зона найближчого розвитку» (за Л.С. Виготським); у цій тезі трактується довіра до інтелектуальних можливостей учнів, що також підсилює задоволення від навчання.

Наступним важливим аспектом, який сприяє збереженню та підсиленню комунікативної мотивації, є адекватне використання колективних форм роботи на уроці, оскільки вони відповідають і умовам навчання іноземної мови у класі (групі), тобто у колективі, і самій сутності мови як засобу спілкування, який передбачає наявність партнерів, співбесідників. Важливо точно поєднувати їх із конкретними завданнями навчального процесу, які передбачають реалізацію у процесі спілкування на уроці. Серед арсеналу інтерактивних технологій кооперативного навчання найефективнішим є використання парної та групової роботи. Організуючи роботу учнів на уроці недостатньо розподілити учнів на пари або групи та запропонувати їм спілкуватися німецькою мовою. Мотиви для такого спілкування мають неабияке значення для успішної роботи. Можлива така ситуація, коли під впливом певних обставин чи особливого поєднання характерів у групі бажання спілкуватися може виникнути саме собою, але, більшою мірою, це спілкування необхідно ініціювати та заохочувати навмисне, запропонувавши цікаве для всіх завдання. За таких умов бесіда, яка супроводжує це завдання, буде автономною, справжнім людським спілкуванням [5, с. 13-14].

Використовуючи різні режими роботи, розподіляючи різні режими роботи, розподіляючи учнів класу (групи) на «пари», «трійки», «четвірки» і т. ін., вчитель має керуватися потребами ситуації, домінуючим при цьому є сам зміст спілкування між співбесідниками [5, с. 14]. Кожна із таких малих груп отримує стимул для спілкування за відповідною темою та ситуацією. Кожна групка має отримати певний час для підготовки, невеличкої репетиції, яка виступає найважливішим організаційним етапом спілкування на уроці. Працюючи над безпосереднім виконанням завдання для пари або групи, учасники можуть співвіднести комунікативний намір зі своїми можливостями у плані мовного оформлення висловлювання. Така підготовка у групі також мобілізує взаємоконтроль і взаємодопомогу у змістовому та мовному планах.

Однією із форм кооперативного навчання є «варіант «два-чотири-всі разом» [1, с. 30]. Цей вид роботи передбачає отримання учнями запитання для його подальшого обговорення, на обдумування варіантів відповідей відводять

1 – 2 хвилини. По завершенні підготовчого етапу учні розподіляються на пари і розпочинають спільне обговорення ситуації. Після вирішення поставлених запитань учні по чотири обговорюють попередні рішення, прийняті у парній роботі. За необхідності четвірки учнів можна організувати у групи. Для формування комунікативної компетенції на уроці німецької мови у старших класах ефективним буде використання таких технологій колективно-групового навчання, які можливо реалізувати за умови одночасної спільної роботи всього класу, зокрема: «Мозковий штурм», «Незакінчене речення», «Павутинка», «Мікрофон» та ін.

На уроці німецької мови у старших класах учням має пропонуватися можливість для повноцінної реалізації наблизеної до реальності комунікації. Саме «ситуативне забезпечення мовленнєвої діяльності учнів створює умови для того, щоб іноземна мова використовувалася у наближених до реальності ситуаціях» [11, с. 115]. Оскільки спілкування на уроці має ситуативний характер, частим є використання відповідної технології ситуативного моделювання. Ця модель дозволяє учням максимальну свободу інтелектуальної діяльності, яка має певні обмеження щодо раніше визначених правил гри. Ролі у грі учні обирають самостійно, формулюють вірогідний перебіг подій ситуації, визначають додаткову інформацію, необхідну для повноцінної реалізації комунікативного задуму, створюють проблемну ситуацію та залучаються до пошуків способів її вирішення. Ситуативні вправи також слугуватимуть доречним доповненням до арсеналу засобів для формування комунікативної мотивації.

На всіх подальших етапах роботи вчитель має підтримувати атмосферу спілкування, не виявляючи при цьому суто дидактичної спрямованості, не зупиняючи учня виправленням помилок, а просто підказувати правильний варіант та спонукати учнів повторити його, можливо, у іншій ситуації спілкування, або ж у іншому контексті. Наприклад, учитель, дивлячись у вікно, говорить: „*Es regnet jetzt. Alle Menschen haben die Regenmäntel an und tragen die Regenschirme. Aber ich spaziere gern beim Regen. Die Luft ist so frisch! Die Hauptsache ist, sich nach dem Wetter anzuziehen. Ich habe einen Regenmantel und einen Regenschirm. Und du? Hast du auch einen Regenschirm?*“

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, комунікативна мотивація є складним явищем психолого-педагогічного та методичного характеру. Ґрунтуючись на принципі комунікативного спрямування навчального процесу з іноземної мови у закладах загальної середньої освіти

даний вид навчальної мотивації є важливим чинником формування комунікативної компетенції учнів старших класів. Відповідно, форми організації навчальної діяльності на уроці, наближення навчальної ситуації на уроці до реального спілкування, характер навчального матеріалу, його актуальність та відповідність інтересам учнів даної вікової групи покликані розвивати та зміцнювати комунікативну мотивацію для подальшого здобуття учнями нових знань. Перспективу подальших наукових розвідок може скласти огляд та аналіз різних видів вправ та завдань, які пропонуються у шкільних підручниках та відповідних навчально-методичних комплексах, для розвитку комунікативної мотивації учнів старших класів та студентів мовних факультетів ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Казачинер О.С. Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках іноземної мови. Х. : Вид. група «Основа», 2014. 110 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авт. під керівн. С.Ю.Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2002. 328 с.
3. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С.Панова, І.Ф.Фондрийко, С.В.Тезікова та ін. К.: ВЦ «Академія», 2010. 328 с.
4. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за ред. С.Ю.Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2011. 344 с.
5. Рогова Г.В. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М.: Просвещение, 1991. 287 с.
6. Савчин М.В. Загальна психологія : навч. посіб. М.В.Савчин. К.: Академвидав, 2012. 164 с.
7. Савчин М.В., Василенко Н.Л. Вікова психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
8. Сотникова С.І. та ін. Німецька мова. 11 клас : книга для вчителя (до підруч. «Німецька мова»ю 11 клас. *Deutsch lernen ist super!*“). Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 272 с.
9. Степанов О.М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / О.М.Степанов, М.М.Фіцула. 3-тє вид., доповн. К. : Академвидав, 2012. 528 с.
10. Токарева Т.С. Шляхи підвищення мотивації учнів до вивчення німецької мови. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В.Винниченка, 2019. Випуск 180. С. 120-125.
11. Токарева Т.С. Специфіка навчальної діяльності на уроці іноземної мови. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки: Ужгород: видавництво «РІК-У». 2022. Випуск 1. С. 112-118.
12. Reisener, Helmut. Motivierungstechniken im Fremdsprachenunterricht: Übungsformen u. Lehrbucharbeit mit engl. und franz. Beispielen/ Helmut Reisener. – 1. Aufl. – München [i. e. Ismaning]: Hueber, 1989. 125 S.

REFERENCES

1. Kazachiner, O.S. (2014). Motyvatsiya navchal'noyi diyal'nostiuchniv na urikah inozemnoyi movy. [Motivation of students' educational activities in foreign language lessons]. Kharkiv: Ed. "Osнова,, group.
2. Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh. (2002). [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]. Kyjiv: Lenwit.
3. Metodyka navchannya inozemnykh mov u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh. (2010). [Methods of teaching foreign languages in general education institutions]. Kyjiv: Academy.
4. Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi komunikativnoyi kompetentsiyi. (2011). [Methods of formation of intercultural foreign language communicative competence]. Kyjiv: Lenvit.
5. Rogova, S.V. (1991). Metodika obucheniya inostrannym yazykam v sredney shkole. [Methods of teaching foreign languages in secondary school]. Moscow: Prosvsheniye.
6. Savchyn, M.V. (2012). Zahal'na psykhohohiya. [General psychology]. Kyjiv: Academvydav.
7. Savchyn, M.V., Vasylenko, N.L. (2005). Vikova psykhohohiya. [Age psychology]. Kyjiv: Academvydav.
8. Cotnykova, S.I. (2020). Nimets'ka mova. 11 klas: knyha dlya vchytelya. [German. 11th grade: a book for the teacher]. Kharkiv: Ranok publishing House.
9. Stepanov, O.M. (2012). Osnovy psykhohohiyi i pedahohiky. [Basics of psychology and pedagogy]. Kyjiv: Academvydav.
10. Tokaryeva, T.S. (2019). Shlyakhy pidvyshchennya motyvatsiyi uchniv do vyvchennya nimets'koyi movy. [Way to increase students' motivation to study German]. Kropyvnytskyi: RVV Central Ukrainian State Pedagogic University named after Volodymyr Vynnychenko.
11. Tokaryeva, T.S. (2022). Spetsyfika navchal'noyi diyal'nosti na urotsi inozenoyi movy [The specifics of educational activities in a foreign language lesson]. Uzhorod: RIK-U publishing house.
12. Reisener, Helmut. (1989). Motivierungstechniken im Fremdsprachenunterricht: Übungsformen u. Lehrbucharbeit mit engl. und franz. Beispielen. 1. Aufl. – München [i. e. Ismaning]: Hueber. 125 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОКАРЄВА Тетяна Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання німецької мови у закладах загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Methods of their Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: actual problems of the methodology of teaching German in high school.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378.147.091.313:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-221-227

ТУРЧАК Анатолій Леонідович –
кандидат педагогічних наук, професор
професор кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>
e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

МАРКОВА Олена Віталіївна –
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>
e-mail: maarlena49@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І ТРЕНЕРІВ

У статті розглянуто електронні інтерактивні технології навчання студентів факультету фізичного виховання як цілісної та інтегративної системи, яка передбачає відповідно до цілей навчання найраціональніше застосування відібраних з урахуванням принципів комунікативності, доцільності впровадження та взаємного доповнення інтерактивних методів, прийомів, засобів і форм навчання з метою досягнення заздалегідь запланованого (бажаного) навчального результату. Розкрито роль і зміст електронних ресурсів мережі Internet, що спрямовані на ефективне навчання студентів у дистанційному режимі. Вказано, що використання електронних інтерактивних технологій у дистанційній освіті є одним із найефективніших засобів підвищення мотивації та індивідуалізації, а також й групової взаємодії студентів, розвитку їхнього творчого потенціалу та створення сприятливої емоційної атмосфери навчання. Проаналізовано практику використання інтерактивних технологій навчання, яка відповідає адаптивним дидактичним стратегіям і залученню до активного отримання знань всіх студентів з різним рівнем підготовки. Охарактеризовано електронні ресурси, що використовуються у дистанційній освіті студентів факультету фізичного виховання. Обрано прості, але ефективні програми саме інтерактивного змісту. У статті представлено сім електронних ресурсів, що пропонують саме інтерактивне навчання студентів: Mural, Miro, Padlet, Blackboard, MindMeister, Flip, Wiki. Всі вищеперераховані ресурси використовувалися в процесі навчальної діяльності студентів факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Це дозволило сформуванню у студентів уміння і навички професійного і практичного спрямування, вести статистику успішності, діагностику рівня підготовки кожного студента, допомогло сформувати об'єктивну та змістовну поінформованість викладача.

Ключові слова: електронні ресурси, інтерактивні технології, інтерактивне навчання, дистанційне навчання, студенти.

TURCHAK Anatolii Leonidovych –
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department
of Theory and Methods of Physical Education,
Dean of the Faculty of Physical Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>
e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

MARKOVA Olena Vitaliivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department
of Theory and Methods of Physical Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>
e-mail: maarlena49@gmail.com

USE OF INTERACTIVE E-RESOURCES IN DISTANCE LEARNING FOR FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS PHYSICAL EDUCATION TEACHERS AND TRAINERS

The article deals with the electronic interactive technology of teaching students of physical education as a holistic and integrative system, which provides, in accordance with the objectives of training rational use of selected in accordance with

the principles of communication, feasibility of implementation and mutual complementarity of interactive methods, techniques, tools and forms of learning to achieve the planned (desired) learning outcomes. The role and content of electronic resources on the Internet, aimed at effective training of students in a distance mode. It is indicated that the use of electronic interactive technologies in distance education is one of the most effective ways of increasing motivation and individualization, as well as group interaction of students, development of their creative potential and create favorable emotional atmosphere. The practice of use of interactive technologies in distance education, which corresponds to the adaptive learning strategies and involvement of all students with different levels of training, is analyzed. Electronic resources used in distance education of students of physical education faculty were characterised. Simple but effective programmes with interactive content were selected. Seven e-resources offering precisely interactive learning for students are presented in the article: Mural, Miro, Padlet, Blackboard, MindMeister, Flip, Wiki. All of the above resources were used in the learning activities of students of the Faculty of Physical Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University. This allowed to form the students' professional and practical skills, to keep statistics of progress, diagnostics of the level of training of every student, helped to form the objective and substantial awareness of the teacher.

Key words: *electronic resources, interactive technology, interactive learning, distance learning, students.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві неможливо реалізувати творчий потенціал людини в науці, культурі, промисловості, бізнесі та інших сферах життя без оволодіння інтерактивними технологіями та вмінням користуватися комп'ютерними засобами. У педагогічній практиці давно використовується поняття «активні методи і форми навчання» – група педагогічних технологій, які сприяють досягненню високого рівня активності учнів. Останнім часом з'явився термін «інтерактивне навчання», який безпосередньо пов'язаний з впровадженням дистанційних методів навчання [3].

Сучасні тенденції показують, що дистанційне навчання стало помітним інструментом в освіті та діє як альтернатива традиційному навчанню в аудиторії. Розвиток онлайн-навчання, в першу чергу, спрямоване на швидке, ефективне та економічне засвоєння знань. Дистанційне навчання відіграє важливу роль в успішності студента, подобається сучасним студентам-міленіумам, які зазвичай люблять досліджувати онлайн і добре користуються комп'ютерами, мобільними телефонами та Інтернетом. Тому, важливо використовувати такий потенціал, застосовуючи, в першу чергу, саме інтерактивні електронні технології для ефективного засвоєння знань, вміння працювати в групах і розвитку творчого потенціалу студентів [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Організація навчального процесу під час дистанційного навчання, є проблемою, яка на сьогодні вивчається багатьма дослідниками (В. Биков, В. Кухаренко, П. Стефаненко та ін.). Дослідження аспектів впровадження в освітню галузь України хмарних технологій, платформ різного типу пов'язані з іменами таких учених, як В. Грищенко, І. Дуніна, М. Жалдак, Н. Морзе, С. Петренко, С. Семеріков та ін. Питання оцінювання та критеріїв якості електронних освітніх ресурсів досліджували С. Литвинова, В. Кухаренко, М. Шишкіна та ін.

Проблематику впровадження електронного навчання висвітлено у наукових працях закордонних дослідників Х. Беккер, Ф. Дербі Ф., Д. Каган, Д. Шпренгерта ін.. Інтерактивні технології навчання розкривають праці таких науковців, як-от: І. Дичківська, А. Пироженко, О. Пометун, О. Придатко, А. Ренкас, П. Фенрих, П. Шевчук та ін.

Мета статті. Охарактеризувати інтерактивні електронні ресурси, що використовуються у дистанційному навчанні студентів факультету фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання інтерактивних технологій у навчанні є одним із найефективніших способів підвищення мотивації та індивідуалізації, розвитку творчих здібностей та створення сприятливої емоційної атмосфери. Крім того, це дозволяє рухатися від пояснювально-ілюстрованого способу навчання до діяльнісного, в якому студент бере активну участь, що сприяє відповідальному засвоєнню нових знань [1, 3].

Створення та розвиток інформаційного суспільства передбачає широке використання інтерактивних технологій в освіті, що визначається кількома факторами. По-перше, впровадження інтерактивних технологій значно прискорює передачу знань, технологічного та соціального досвіду людства не лише від покоління до покоління, а й від однієї людини до іншої. По-друге, сучасні інтерактивні технології, підвищуючи якість освіти, дозволяють людині успішніше та швидше адаптуватися до середовища та соціальних змін. По-третє, активне впровадження інтерактивних технологій в освіту є важливим чинником створення освітньої системи, яка б відповідала вимогам інформаційного суспільства та процесу реформування традиційної системи освіти [4].

Метою впровадження інтерактивних технологій є створення єдиного інформаційного простору освітньої системи, в якій задіяні та пов'язані на інформаційному рівні всі учасники освітнього процесу:

адміністрація, викладачі, студенти. Досягти цієї мети можна шляхом використання методів дистанційного навчання.

Незважаючи на широке охоплення теми наукового пошуку, залишаються малодослідженими питання ефективності набуття учасниками освітнього процесу професійних компетенцій за допомогою інтерактивних методів взаємодії. Отже, метою дослідження є виявлення ефективності використання інтерактивних методів навчання в дистанційній освіті.

Розглянемо поняття «інтерактив» та похідні від нього. Термін «інтерактивний» означає момент взаємодії або перебування в режимі розмови, діалогу з чимось (наприклад, комп'ютером) або кимось (людиною). В інших слова «інтерактивний» означає «діалогічний» або такий, який взаємодіє між людиною та ЗМІ (інтерактивне телебачення, інтерактивне опитування).

Інтерактивне навчання – це особлива форма пізнавальної діяльності, коли процес навчання організовано таким чином, що майже всі студенти залучені до процесу пізнання. Освіта передбачає сукупність набутих знань, умінь, навичок, системи цінностей, досвіду та компетентностей певного обсягу і складності з метою інтелектуального, духовного, морального, творчого, фізичного та (або) професійного розвитку особистості (Міжнародні телекомунікації). Інтерактивне навчання – це діалогічне навчання, засноване на взаємодії студентів з викладачами, навчальним процесом та освітнім середовищем.

У процесі навчання студенти здійснюють спільну діяльність, кожен робить свій внесок у роботу, відбувається обмін досвідом, знаннями та навичками, тому навчання базується на життєвому досвіді студентів. При цьому навчання проходить у дружній атмосфері та за взаємної підтримки. Інтерактивні методи навчання передбачають наступні цілі:

1. Розвиток і збагачення соціально-особистісного досвіду через залучення студентів до міжособистісної взаємодії.

2. Створення умов, за яких студенти охоче і самостійно здобувають знання з різних джерел, навчаються використовувати їх для вирішення пізнавальних і практичних завдань, розвивають дослідницькі навички та системне мислення.

3. Створення комфортних умов навчання, за яких студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, що робить весь процес навчання продуктивним та ефективним. Інтерактивна форма дистанційного навчання дозволяє знайти індивідуальний підхід до кожного студента, будувати суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем і його студентами. Інтерактивні методи засновані на технологіях,

як за допомогою дій, які людина краще запам'ятовує та вивчає те, що вона робить своїми руками, отримує неоціненний досвід завдяки збільшенню педагогічної взаємодії.

Оскільки інтерактивні технології навчання базуються на принципі взаємодії, активності студентів, побудові групового досвіду, обов'язкової рефлексії, необхідно створити середовище навчального спілкування, що характеризується відкритістю, постійною взаємодією, рівністю аргументів усіх учасників, накопиченням загальних знань, можливістю взаємооцінки та контролю. Значення інтерактивних технологій важко переоцінити, оскільки вони спрямовані як на розвиток викладача, так і на розвиток студентів, а також на удосконалення академічного менеджменту.

Сучасні студенти живуть у цифровому світі, їм подобається мати цифрові та інтерактивні технології, вбудовані в електронну класну кімнату [1, 2]. Деякими прикладами є відео (наприклад, YouTube), соціальні медіа з інфографікою (наприклад, Twitter, Instagram) та інші технології (наприклад, Canvas, Blackboard). Використання інтерактивних технологій стало ще важливішим, оскільки все більше студентів використовують різні технологічні пристрої у своєму житті. Ці тенденції спонукають до необхідності розробки та впровадження технологічно вдосконаленого навчання, яке залучає студентів як в аудиторії, так і поза ними.

Незважаючи на різноманіття студентських колективів, рівнів навчання та аудиторного середовища, багато спроб призвели до найкращих практик для полегшення використання інтерактивних технологій у поєднанні з гнучкою та відповідною педагогікою навчання у вищій освіті. Щоб покращити досвід навчання студентів, часто використовується низка різноманітних педагогічних прийомів навчання, які підходять для ситуації в групі [6]. Таким чином, використання інтерактивних технологій у дистанційному режимі може принести користь адаптивним навчальним стратегіям і залучити до навчання всіх студентів з різним рівнем підготовки.

Системи дистанційної освіти зв'язують усі елементи дидактичних комплексів, створюють єдине інформаційне поле та програмно-апаратне середовище, інтенсифікують навчальний процес, активізують пізнавальну діяльність студентів, реалізують у самостійному процесі навчання з елементами роботи дидактичного комплексу індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу, що дозволяє формувати уміння і навички, вести статистику успішності, діагностику рівня підготовки кожного

студента, створює об'єктивну та змістовну поінформованість викладача.

Наприклад, найбільш поширеними такими системами є Google Classroom, Blackboard, Moodle та інші, які передбачають підтримку всієї технологічної системи організації та супроводження навчання за допомогою інтернет-технологій, у тому числі проведення аналізу ходу навчального процесу. Розміщені на їх основі електронні освітні ресурси представляють собою «комплексні засоби навчання, що поєднують у собі теоретичні, практичні та контрольні частини, які дозволяють здійснювати неперервні дидактичні та інтегровані дидактичні, методичні, ергономічні, психолого-педагогічні особливості навчання» [2, 4].

Оцінка якості організації дистанційного навчання традиційно визначається такими організаційно-методичними показниками, як доступність і повнота мережевих електронних навчально-методичних комплексів за навчальними дисциплінами, актуальність представленого навчального матеріалу, можливість отримання знань у процесі активної самоосвіти, наявність методичних вказівок в процесі роботи з електронними навчальними матеріалами, завданнями за всіма формами контролю.

Однак, при всіх своїх перевагах дистанційна освіта нерідко орієнтована на використання пасивних технологій, з одностороннім впливом педагога, який є головним організатором навчального процесу, розподіляє роботу, ставить цілі, контролює дії всіх студентів. Засоби навчання та технології, що використовуються, прив'язуються до сталих дидактичних концепцій, де основною технологією є засвоєння матеріалу і його контроль. Між темами для якісного навчання в більшій мірі характерні активні та інтерактивні методи навчання, які дозволяють побудувати навчальний процес відповідно до вимог сучасної концепції освіти, заснованої на діалогових концепціях, коли акцент робиться на маніпуляції та взаємовиконанні учасників освітнього процесу.

Таким чином, спостерігається протиріччя між очевидною необхідністю використання інтерактивних методів педагогічної взаємодії у дистанційній освіті та недостатньою розробленістю психолого-педагогічних, технічних умов, основними серед яких виступають методи і засоби, що сприяють оптимізації та реалізації інтерактивної взаємодії за допомогою Інтернет-технологій.

У зв'язку з цим очевидний висновок про те, що проблеми інтерактивної педагогічної взаємодії між викладачами та студентами в системі дистанційного навчання, його природа, сутність, функціональні та організаційні

особливості організації вимагають доопрацювання.

На сьогодні існує безліч WEB-програм для інтерактивного навчання. На факультеті фізичного виховання ЦДУ ім. В. Винниченка ми впроваджуємо наступні інструменти онлайн-навчання для співпраці: Mural, Migo, Padlet, Blackboard, MindMeister, Flip, Wiki.

Завдяки функції обговорень, подібній до форуму, студентам пропонувалося обмірковувати та застосувати знання негайно в рамках курсу на практичному чи семінарському занятті. Це дає можливість викладачу коментувати та вести обговорення, коли це необхідно, а також надавати зворотній зв'язок студентам в реальному часі.

Mural – це інструмент онлайн-навчання для спільної роботи, який дає змогу студентам взаємодіяти цифровим способом. Це дозволяє їм співпрацювати один з одним, обмінюючись знаннями, проектами, контентом тощо. Завдяки її адаптивності команди можуть використовувати платформу для обміну досвідом, організації даних, планування проектів, проведення семінарів, розробки контенту та багато іншого.

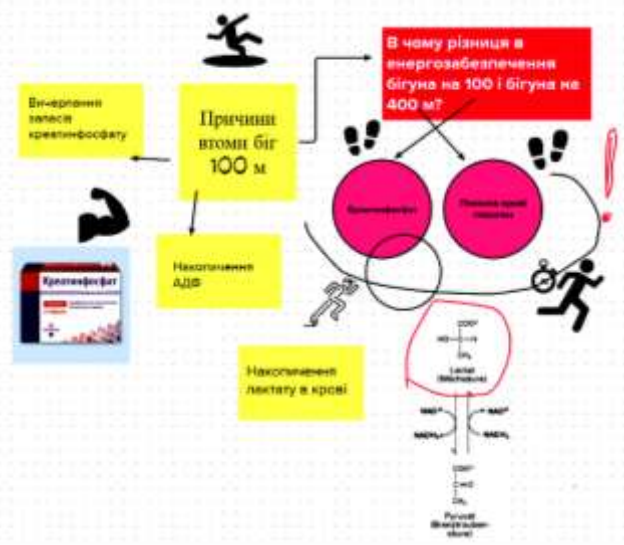

Рис. 1. Приклад інтерактивної роботи в програмі Mural

Migo – це безкоштовний інструмент для спільної роботи на дошці, який візуально впорядковує думки студентів. Він функціонує як нескінченна біла дошка з інтуїтивно зрозумілим дизайном, де є можливість синхронно виконувати мозковий штурм, складати інтелект-карти та виконувати інші завдання. Наприклад, є можливість організувати діяльність студентів над складним проектом або навчити їх працювати за певним алгоритмом чи методикою. За допомогою вбудованої області відео, чату та коментарів можна легко запрошувати студентів працювати на дошці та залишатися на зв'язку.

Padlet – це інструмент онлайн-навчання для спільної роботи, який дозволяє додавати нотатки на віртуальну стіну. Він пропонує вісім різних макетів, включаючи часову шкалу, полотно та макет карти. За допомогою цього програмного забезпечення є незліченні можливості для групового навчання. Щоб розпочати обговорення теми, викладачу просто потрібно розмістити повідомлення на стіні, а потім попросити інших студентів відповісти своїми нотатками. Реєстрація не потрібна, що полегшує доступ.

І звичайно, Blackboard – це ще один онлайн-інструмент для співпраці; він поставляється з великим вибором інструментів і рішень, які покращують онлайн-викладання та навчання. Тут є можливість створювати проекти, проводити онлайн-курси і навіть відстежувати прогрес своїх студентів. За допомогою рішення для віртуальних класів також можна проводити онлайн-навчання та спілкуватися зі студентами в режимі реального часу. Щодо аспекту спільної роботи, він має такі функції, як інтерактивна дошка, сповіщення про підняття руки, групи та чат, які роблять навчання приємнішим та цікавішим.

Використовуючи онлайн-інструмент для співпраці Kaptivity, викладач може створювати цікаві та динамічні онлайн-навчальні середовища. Зростаюча колекція готових до використання адаптивних взаємодій, таких як панорамування слайдів, паралакс-дисплеї та кругові взаємодії, сприяють заохоченню студентів до онлайн-співпраці. Зручний інтерфейс інструменту дозволяє створювати інтерактивні тести, ігри, симуляції, картки та головоломки без будь-яких попередніх знань дизайну. Викладач може в повній мірі скористатися численними можливостями інструменту, щоб зацікавити та надихнути студентів протягом усього процесу навчання.

MindMeister – це онлайн-інструмент для спільної роботи з навчанням, який використовує онлайн-карти мислення. Це дозволяє студентам візуалізувати, розвивати та ділитися ідеями в реальному часі. В інтелект-картах існує нескінченне полотно для мозкового штурму, конспектування, планування проекту та незліченної кількості інших творчих завдань. Також можна додавати посилання, вкладення, вставки та інтеграції, щоб надати більше контексту своїм думкам.

Дуже цікавою є й програма Flip, де навчальні фільми та інші матеріали використовуються для стимулювання живих дебатів і залучення студентів. Викладач чи студент формує групу, вибирає тему та запрошує інших приєднатися до безпечного місця для однорангових групових обговорень. Використовуючи вбудовану камеру, студенти можуть записувати свої відповіді, додаючи такі

розважальні функції, як різні лінзи, рамки, музику, текст, 3D-емоджі тощо. Flip також можна використовувати з іншими програмами, як-от Zoom і Microsoft Teams.

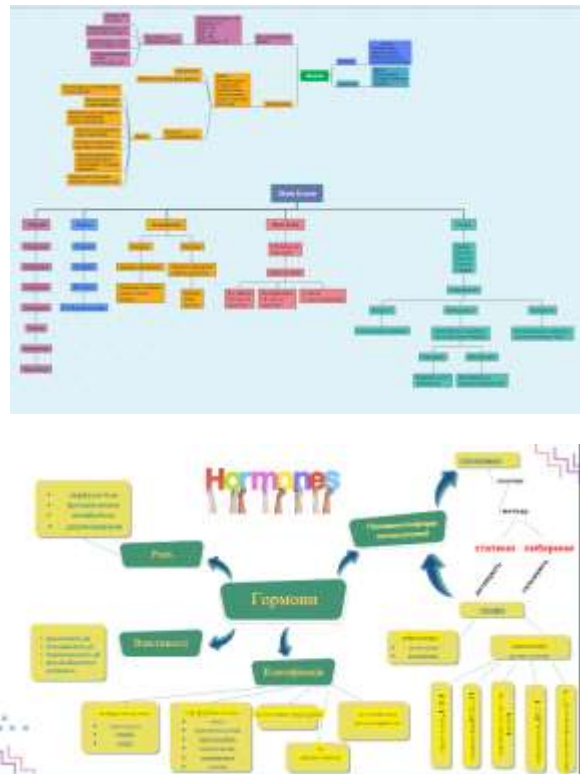

Рис. 2. Приклад інтерактивної роботи в програмі MindMeister

У ЦДУ ім. В.Винниченка до складу інформаційного освітнього середовища входить сайт, створений на основі Вікі-технології ЦДУ-Вікі. Зважаючи на простоту використання Вікі-ресурсів, на доступність для колективної роботи над текстом та широкі можливості доступності матеріалів в мережі Інтернет, ми обрали ЦДУ-Вікі для реалізації онлайн-довідника «Інтерактивні технології навчання».

Вікі-сервіс – це сайт, що дозволяє своїм відвідувачам редагувати матеріали, що вже на ньому розміщені, створювати посилання на інші сторінки, відкривати свої сторінки (на Вікі вони називаються статтями), обговорювати публікації, що цікавлять [2].

Переваги сервісів, які працюють на основі Вікі-технології:

- для редагування тексту на Вікі-сайті не потрібне знання HTML (мови розмітки гіпертексту);
- наявність власної мови розмітки, що, на відміну від мови HTML, більш проста й зручна у використанні, наприклад, щоб певний текст взяти в штрихову блакитну рамку, перед ним треба вставити пробіл;
- для введення й редагування матеріалу використовується простий on-line редактор;

- внесені виправлення негайно відображаються на сайті, не потрапляючи на попередню перевірку в руки редактора або адміністратора сайту;
- у середовищі on-line редактора присутня панель інструментів, що робить написання й форматування тексту справою не більш складною, ніж у Word;
- Вікі-системи дозволяють стежити за всіма змінами на сайті;

- існує місце для дискусії щодо будь-якого опублікованого матеріалу (зверху кожної статті є вкладка „Правити”);
 - можливість присвоїти статті певну категорію дозволяє миттєво знаходити матеріали, що належать до цієї категорії;
 - украй корисні при складанні документації, повній гіперпосилань та інформації енциклопедичної направленості.
- Зовнішній вигляд довідника «Інтерактивні технології навчання» показано на рисунку 3.

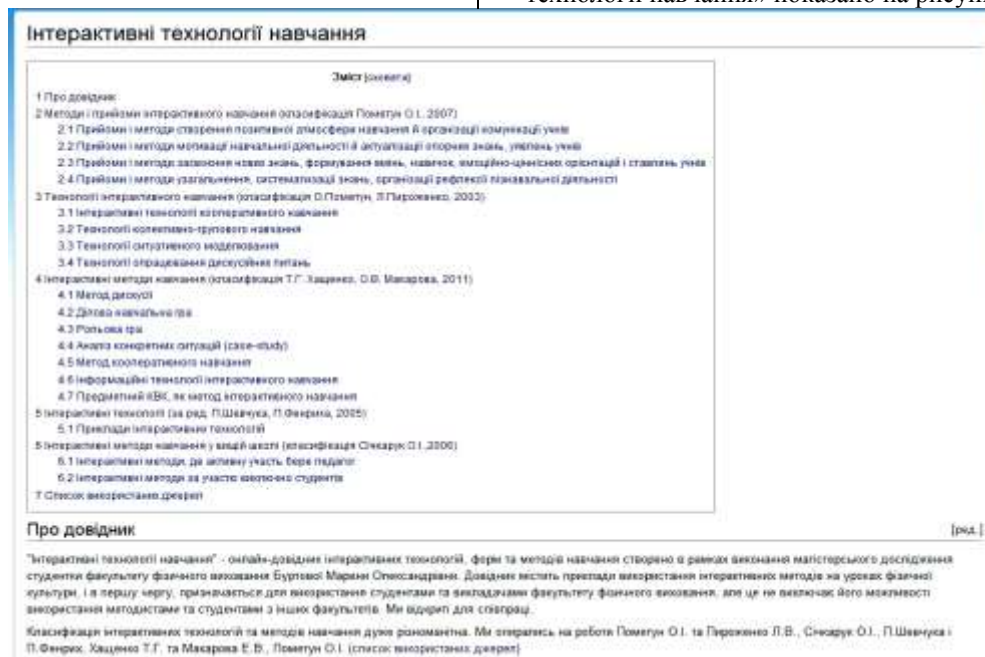

Рис. 3. Зовнішній вигляд довідника «Інтерактивні технології навчання»

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Мережа Internet розширює форми зв'язку студента і викладача, студента-студента. Вищі навчальні заклади, кафедри, інші структурні підрозділи активно створюють свої Internet-ресурси та використовують такі, що вже створені, це надає студенту можливість доступу до різноманітної навчальної інформації, методичних матеріалів, електронних версій підручників і навчальних посібників, методичних рекомендацій, контрольних запитань, on-line-тренажерів тощо. Ці обставини створюють умови для широкого впровадження дистанційних форм освіти, що, без сумніву, буде характерною рисою освіти майбутнього.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. 168 с.
2. Живюк І. А. Використання соціального сервісу Вікі у сучасній освіті. *Теорія та методика управління освітою*. Рівне, 2010. № 4. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10zhivme.pdf ((дата звернення 26.11.2022).

3. Забродська Л. М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті: навч.-метод. посіб. НАПН України, ун-т менедж. освіти. К., 2011. 120 с.
4. Козлов В. Є. Електронні освітні ресурси. Загальні вимоги та методика створення. Київ : *Честь і закон*. 1(44), 2013. С. 73-76.
5. Тарнавська Т. В. Сутність інформаційних технологій в освіті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 108(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_31 (дата звернення 24.11.2022).
6. Шевчук П., Фенрих П. Інтерактивні методи навчання : навч. посібник. Щecin : WSAР, 2005. С. 7-23.

REFERENCES

1. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovativa technologiae paedagogicae*. [Dychkivska I. M. Innovative pedagogical technologies]. K.: Akademydav, 2004. 168 p. [in Ukrainian].
2. Zhivyuk, I. A. (2010). *Usus nominum locorum socialis in hodierna educatione. Theoria ac methodo educationis procuratio*. [Zhivyuk I. A. Use of Wiki social service in modern education. Theory and methodology of education management]. Rivne, 2010. No. 4. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10zhivme.pdf ((access date 11/26/2022.). [in Ukrainian].

3. Zabrodska, L. M. (2011). *Moderni informationes et technologiae communicationis in educatione: methodus docendi*. Manual. [Zabrodska L. M. *Modern information and communication technologies in education: teaching method. manual*] National Academy of Sciences of Ukraine, University of Management. education K., 2011. 120 p. [in Ukrainian].

4. Kozlov V. E. (2013). *Electronic facultates scholasticas. Requisita generalia et creationis methodus*. [Kozlov V. E. *Electronic educational resources. General requirements and creation method*]. Kyiv: Honor and Law, 1(44), 2013. P. 73-76. [in Ukrainian].

5. Tarnavska, T. V. (2013). *Essentia notitiarum technologiariarum in educatione*. [Tarnavska, T. V. *The essence of information technologies in education*]. Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical Sciences, 108(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_31 (access date 11/24/2022). [in Ukrainian].

6. Shevchuk P., Fenryh P. (2005). *Modi docendi lingua: docendi manuale*. [Shevchuk P., Fenryh P. *Interactive teaching methods: teaching. manual*]. Szczecin: WSAP, 2005. P. 7-23. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУРЧАК Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання, декан факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізичне виховання учнівської та студентської молоді, професійна підготовка вчителів фізичної культури і тренерів.

МАРКОВА Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя фізичної культури, розвиток творчих здібностей студентів, інтерактивні електронні технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TURCHAK Anatolii Leonidovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Dean of the Faculty of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: physical education of pupils and students, professional training of physical education teachers.

MARKOVA Olena Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of physical education teachers, development of students' creative abilities, interactive electronic learning technologies.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 373.5.016:502/504]:53(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-227-235

ЧЕРЕДНИК Діана Степанівна –

аспірантка I року навчання

за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізика),

завідувачка лабораторії

кафедри природничих наук і методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1588-0832>

e-mail: dcherednyk@cuspu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УЧНІВ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРИРОДНИЧИХ НАУКАХ І ТЕХНОЛОГІЯХ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

У статті наведена проблема організації освітньої діяльності учнів з навчання природничих наук. Метою дослідження є здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо визначення структурних складників ключових компетентностей у природничих науках і технологіях, що формуються і розвиваються в учнів засобами навчання фізики. Розглянуто формування та розуміння компетентності, ключової компетентності у педагогічній діяльності з позиції сучасних вітчизняних та закордонних дослідників.

Неодмінними складниками компетентностей за С.В.Бекетовим визначаються знання, навички, стереотипи поведінки, здібності, зусилля й ставлення до діяльності в певній галузі. Наведено 10 ключових компетентностей (спілкування державною (і рідною – у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитись впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна й громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя) Нової української школи, які необхідні для формування особистості школяра в сучасних умовах та здійснений аналіз компетентностей і складників на основі навчальних програм з фізики основної школи.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: уміння читати і розуміти прочитане (читати); уміння висловлювати думку усно і письмово (висловлюватися); критичне мислення (мислити, медіаграмотність); здатність логічно обґрунтовувати позицію (логіка); виявляти ініціативу (ініціатива); творити (творити); уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення (приймати рішення); уміння конструктивно керувати емоціями (емоції); застосовувати емоційний інтелект (емоції); здатність співпрацювати в команді (командна робота). Ідеал сучасного навчання – особистість із гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з ідеальними комунікативними здібностями.

Ключові слова: знання, навички, здібності, компетентність, ключова компетентність, учні, фізика.

CHEREDNYK Diana Stepanivna –

postgraduate student of the first year of study,

majoring in: 014 Secondary Education (Physics), Head of Laboratory of the Department of Natural Sciences and Teaching Methods of Volodymyr Vinnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1588-0832>

e-mail: dcherednyk@cuspu.edu.ua

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STUDENTS' KEY COMPETENCES IN NATURAL SCIENCES AND TECHNOLOGIES USING THE TOOLS OF TEACHING PHYSICS

The article presents the problem of organizing the educational activities of students studying natural sciences. The purpose of the study is to carry out a theoretical analysis of the scientific literature regarding the determination of the structural components of key competencies in natural sciences and technologies that are formed and developed in students through the means of teaching physics. Formulation and understanding of competence, key co-competence in pedagogical activity from the standpoint of modern domestic and foreign researchers are considered.

Indispensable components of competencies, according to S.V. Beketov, are defined as knowledge, skills, stereotypes of behavior, abilities, efforts, and attitude to activities in a certain field. Ten key competencies are given (communication in the state (and native – in case of difference) languages, communication in foreign languages, mathematical competence, basic competences in natural sciences and technologies, information and digital competence, ability to learn throughout life, initiative and entrepreneurship, social and civic competence, awareness and self-expression in the field of culture, environmental literacy and healthy life) of the New Ukrainian School, which are necessary for the formation of the student's personality in modern conditions, and the analysis of competencies and components based on elementary school physics curricula was carried out.

The following skills are common to all competencies: the ability to read and understand what is read (to read); the ability to express an opinion orally and in writing (express); critical thinking (thinking, media literacy); the ability to logically justify a position (logic); show initiative (initiative); create (create); the ability to solve problems, assess risks and make decisions (make decisions); the ability to constructively manage emotions (emotions); apply emotional intelligence (emotions); the ability to cooperate in a team (teamwork). The ideal of modern education is a person with a flexible mind, with a quick reaction to everything new, with ideal communication skills.

Key words: knowledge, skills, abilities, competence, key competence, students, physics.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти одним з головних завдань навчання учнів природничих наук є розвиток їхніх ключових компетентностей. Спрямування освітнього процесу на навчання учнів критично мислити, розуміти суть речей, осмислювати ідеї, вміти шукати потрібну інформацію і застосовувати її в конкретних умовах життєдіяльності. З цього погляду організація цілеспрямованої освітньої діяльності учнів з навчання природничих наук є актуальною проблемою.

Реалізація нових освітніх завдань вимагає нових підходів, врахування особистісних якостей та нахилів учнів, їхніх потреб та інтересів. В умовах інформаційного розвитку освіти активізувати освітню діяльність засобами інтерактивного навчання, що сприяють розвитку здатності учня шукати потрібну інформацію та застосувати її на практиці.

В основу формування цілей природничих наук в закладах загальної середньої освіти покладено формування і розвиток ключових компетентностей учнів. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти ключові компетентності визначаються як «спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів» (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011), що згідно Концепції Нової української школи [8, с. 48] відносить ключові компетентності до загального (метапредметного) змісту освіти. Це актуалізує розв'язання проблеми формування в учнів цілісної системи знань, умінь, навичок, а також здатності жити в злагоді з природою, суспільством і з самим собою, самостійно діяти та використовувати отримані знання для

вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку ключових компетентностей учнів у природничих науках і технологіях засобами навчання фізики перебуває на початковому етапі її розв'язання. Різні її аспекти висвітлювались у працях українських та зарубіжних вчених, зокрема:

- психологічні основи розвитку компетентностей учнів (А. Асмолов, Л. Виготський, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.);

- дидактичні основи розвитку ключових компетентностей (Н. Бібік, В. Кремень, О. Савченко, А. Хуторський та ін.);

- упровадження засад компетентної освіти в освітній процес (І. Бех, В. Величко, С. Гончаренко, О. Пометун та ін.);

- формування та розвиток предметної компетентності з фізики (П. Атаманчук, О. Бугайов, С. Величко, М. Головка, Є. Коршак, Л. Непорожня, О. Ляшенко, В. Савченко, М. Садовий, В. Сиротюк, М. Шут та ін.);

- розвиток ключової компетентності у природничих науках (Н. Подопрігора, О. Трифонова, О. Гулай та ін.).

Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми, нормативних документів, шкільних програм з фізики та інтегрованого курсу «Природничі науки» дозволили виявити, що нині в педагогічній науці недостатньо досліджена проблема розвитку ключових компетентностей учнів у природничих науках і технологіях засобами навчання фізики.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо визначення структурних складників ключових компетентностей у природничих науках і технологіях, що формуються і розвиваються в учнів засобами навчання фізики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Знання є важливим складником компетентності, до яких висувають низку вимог: повнота, глибина, оперативність, гнучкість, конкретизованість, узагальненість, згорнутість, розгорнутість, систематичність, системність, усвідомленість, міцність (табл. 1.).

Таблиця 1

Класифікація характеристик якості знань (за І. Я. Лернером)

№ з/п	Назва рівня	Характеристика рівня
1.	<i>Повнота</i>	кількість передбачених програмою знань про об'єкт вивчення
2.	<i>Глибина</i>	кількість усвідомлених істотних зв'язків певного знання з іншими, що до нього належать
3.	<i>Оперативність</i>	готовність і вміння суб'єкта навчання застосувати їх у конкретних ситуаціях
4.	<i>Гнучкість</i>	швидкість знаходження варіативних способів застосування знань за зміни ситуації
5.	<i>Конкретизованість</i>	уміння розкласти знання на елементи, розкрити конкретні вияви узагальненого знання
6.	<i>Узагальненість</i>	уміння виразити конкретне знання в узагальненій формі
7.	<i>Згорнутість</i>	уміння формулювати знання компактно, щільно, згорнуто
8.	<i>Розгорнутість</i>	уміння переходити від компактного до розширеного формулювання знання
9.	<i>Систематичність</i>	розуміння обсягу деякої сукупності знань у їх ієрархічному й послідовному зв'язку
10.	<i>Системність</i>	сукупність знань, яка за своєю структурою відповідає структурі наукової теорії
11.	<i>Усвідомленість</i>	розуміння зв'язку між знаннями через уміння їх застосовувати
12.	<i>Міцність</i>	стійке збереження в пам'яті усталених знань і способів їх застосування, а також готовність здобути нові знання на основі інших

За твердженням І. Я. Лернера, *знання* – це інформація про реальність, засвоєна до рівня усвідомленості її зовнішніх та внутрішніх зв'язків, шляхів її отримання і *готовності* застосовувати в нових ситуаціях [5, с. 48].

А з погляду таксономічного підходу, розробленого Б. Блумом [11], характеристики знань визначено через показники, результати та ключові слова до типових завдань освітньої діяльності. Характеристика рівня «знання» представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика рівня засвоєння знань когнітивної групи цілей навчання за Б. Блумом

Назва рівня	Характеристика рівня		
	Показники	Результати	Ключові слова до завдань
Знання <i>Knowledge Level</i>	Переказування, запам'ятовування, розпізнання та відтворення матеріалу, що вивчається	Запам'ятовування та відтворення термінів, конкретних фактів, методів і процедур, основних понять, правил, принципів, цілісної теорії	Знати, класифікувати, назвати, знайти відповідне, розташувати, відрізнити факти від їх інтерпретації, перелічити, переказати, упізнати, визначити, запам'ятати, навести приклад, описати, скласти перелік, дати означення, повторити, цитувати, показати, посилатися та ін.

Аналіз таблиці засвідчує, що знання входять в когнітивну групу цілей навчання і є найнижчим рівнем таксономії Б. Блума. Вищими за рівень знань є розуміння (*Comprehension Level*), застосування (*Application Level*), аналіз (*Analysis Level*), синтез (*Synthesis Level*), оцінка (*Evaluation Level*), що потребує врахування під час розвитку ключових компетентностей у природничих науках і технологіях засобами навчання фізики.

Фізика є фундаментальною наукою, яка вивчає загальні закономірності перебігу природних явищ, закладає основи світорозуміння на різних рівнях пізнання природи й надає загальне обґрунтування природничо-наукової картини світу. Сучасне навчання природничих наук у закладах загальної середньої освіти передусім передбачає розвиток особистості із гнучким розумом, зі швидкою реакцією на нове, з гнучкими комунікативними здібностями. Компетентність – усе це віддзеркалено у ключових компетентностях.

Отже, компетентність є властивістю особистості за значенням компетентний, такий, що 1) має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) певні повноваження; повноправний, повновладний – вживається у тлумачному словнику української мови [6, с. 250].

За словником іншомовних слів **компетентність** походить (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), за

матеріалами словника означає поінформованість, обізнаність, авторитетність [10, с. 282].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти компетентність розуміється як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [6].

У Концепції Нової української школи, ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [8].

На думку Калініна В.О., компетентність є більш широке поняття, яке характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через здобуття необхідних компетенцій, що складають мету професійної підготовки фахівця [3, с. 8].

У галузі професійної освіти Кремень В.Г. відзначає, **компетентність** як загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню.

Зазначені вище терміни визначення поняття компетентність дозволяють виділити та схарактеризувати структуру компетентності, що поєднує знання, навички, здібності, стереотипи поведінки та зусилля особистості (рис. 1).

Рис. 1. Складники компетентностей за Бекетовим С.В.

Знання – це добірка фактів, необхідних для виконання конкретної роботи. Знання – ширше за навички поняття. Знання є інтелектуальним контекстом, у якому працює людина.

Навички – це володіння засобами й методами виконання певного завдання. Навички виявляються в широкому діапазоні: від фізичної сили та вправності до спеціалізованого навчання. Загальним для навичок є їхня конкретність.

Здібності – вроджені здібності до виконання конкретного завдання. Здібності також є приблизним синонімом обдарованості.

Стереотипи поведінки – видимі форми дій, що їх вживають для виконання завдання. Поведінка містить успадковані й набуті реакції

на ситуації та подразники. У нашій поведінці відбиваються наші цінності, етика, переконання й реакції на навколишній світ. Коли людина демонструє впевненість у собі, формує з колег команду або виявляє схильність до дій, тоді її поведінка відповідає вимогам спільноти.

Зусилля – це свідоме застосування ментальних і фізичних ресурсів з певною метою. Зусилля є підґрунтям робочої етики, адже можна пробачити брак таланту або помірні здібності, але ніколи – недостатність зусиль. Без зусиль людина нагадує сповнені здібностей вагони без локомотива, що мляво стоять на рейках [2, с. 7].

В освітній діяльності, за висловом Атаманчук П.С., доцільно враховувати, що **ключові компетентності** зароджуються, формуються та розвиваються протягом усього навчання в школі. Неабияку роль у процесі формування ключових компетентностей

відіграє фізика, як навчальний предмет [1, с. 67].

Фізика разом методологічний природничо-науковий аспект, що систематизовано в таблиці 3. Аналіз здійснено на основі навчальних програм з фізики основної школи [8].

Таблиця 3

Компетентнісний потенціал навчального предмета

№	Ключові компетентності	Складники
1	Спілкування державною (і рідною — у разі відмінності) мовами	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сприймати пояснення вчителя, розуміти інформацію з підручників, посібників й інших текстових та медійних джерел державною/рідною мовою; - усно й письмово тлумачити фізичні поняття, факти, явища, закони, теорії; - представляти текстову інформацію в іншому вигляді; - описувати (усно чи письмово) етапи проведення фізичного експерименту, використовуючи арсенал мовних засобів (терміни, поняття тощо); - складати план виступу, будувати відповідь, готувати реферат, повідомлення; - обговорювати проблеми природничого змісту, брати участь у дискусії. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення потреби вільного володіння державною мовою для грамотного висловлювання власної думки, особистісного розвитку, здійснення навчальної та професійної діяльності; - розуміння значущості внеску учених-фізиків, зокрема українських, у розвиток світової науки; - прагнення до самовдосконалення, збагачення, поповнення та систематичного вживання української природничо-наукової термінологічної лексики. <p>Навчальні ресурси: навчальні, науково-популярні, художні тексти та медійні матеріали, твори мистецтва, що містять описи фізичних явищ; дослідницькі проекти міжпредметного змісту</p>
2	Спілкування іноземними мовами	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використовувати іншомовні навчальні та науково-популярні джерела для отримання інформації фізичного й технічного змісту, самоосвіти та саморозвитку; - розуміти фізичні поняття та найуживаніші терміни іноземною мовою, використовувати їх в усних чи письмових текстах; - описувати природничі проблеми іноземною мовою; - спілкуватися на тематичних міжнародних форумах та у соціальних мережах із співрозмовниками з інших країн. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зацікавленість інформацією фізичного й технічного змісту іноземною мовою; - розуміння глобальності екологічних проблем і прагнення долучитися до їх вирішення, зокрема й за посередництвом іноземної мови <p>Навчальні ресурси: довідкова література, онлайнві перекладачі, іншомовні сайти, статті з Вікіпедії іноземними мовами, іноземні підручники і посібники</p>
3	Математична компетентність	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосовувати математичні методи для опису, дослідження фізичних явищ і процесів, розв'язування фізичних задач, опрацювання та оцінювання результатів експерименту; - розуміти й використовувати математичні методи для аналізу та опису фізичних моделей реальних явищ і процесів. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення важливості математичного апарату для

		<p>опису та розв'язання фізичних проблем і задач.</p> <p>Навчальні ресурси: завдання на виконання розрахунків, алгебраїчних перетворень, побудову графіків, малюнків, аналіз і представлення результатів експериментів та лабораторних робіт, обробка статистичної інформації, інформації наведеної в графічній, табличній й аналітичній формах</p>
4	<p>Основні компетентності у природничих науках і технологіях</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пояснювати природні явища і технологічні процеси; - використовувати знання з фізики для вирішення завдань, пов'язаних із реальними об'єктами природи і техніки; - за допомогою фізичних методів самостійно чи в групі досліджувати природу. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відповідальність за ошадне використання природних ресурсів; - готовність до вирішення проблем, пов'язаних зі станом довкілля; - оцінка значення фізики та технологій для формування цілісної наукової картини світу, сталого розвитку. <p>Навчальні ресурси: навчальні проекти, конструкторські завдання, фізичні задачі, ситуативні вправи щодо дослідження стану довкілля, ошадного використання природних ресурсів</p>
5	<p>Інформаційно-цифрова компетентність</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначати можливі джерела інформації, відбрати необхідну інформацію, оцінювати, аналізувати, перекодувати інформацію; - використовувати сучасні пристрої для отримання, опрацювання, збереження, передачі та представлення інформації; - використовувати сучасні цифрові технології і пристрої для вивчення фізичних явищ, для обробки результатів експериментів, моделювання фізичних явищ і процесів; - дотримуватися правил безпеки в мережах та мережевого етикету. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ціннісні орієнтири у володінні навичками роботи з інформацією, сучасною цифровою технікою; - дотримання авторського права, етично-моральних принципів поведінки з інформацією. <p>Навчальні ресурси: освітні цифрові ресурси, навчальні посібники</p>
6	<p>Уміння вчитися впродовж життя</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ставити перед собою цілі й досягати їх, вибудовувати власну траєкторію розвитку впродовж життя; - планувати, організовувати, здійснювати, аналізувати та коригувати власну навчально-пізнавальну діяльність; - застосовувати набуті знання для оволодіння новими, для їх систематизації та узагальнення. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ціннісні орієнтири у володінні навчально-пізнавальними навичками, допитливість і спостережливість, готовність до інновацій; - позитивне емоційне сприйняття власного розвитку, отримання задоволення від інтелектуальної діяльності. <p>Навчальні ресурси: дидактичні засоби</p>
7	<p>Ініціативність і підприємливість</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосовувати фізичні знання для генерування ідей та ініціатив щодо проектної, конструкторської та винахідницької діяльності, для вирішення життєвих проблем, пов'язаних із матеріальними й енергетичними ресурсами; - прогнозувати вплив фізики на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва; - оцінювати можливість застосування набутих знань з фізики в майбутній професійній діяльності, для ефективного вирішення повсякденних проблем;

		<ul style="list-style-type: none"> - оцінювати власні здібності щодо вибору майбутньої професії, пов'язаною з фізикою чи технікою; - економно й ефективно використовувати сучасну техніку, матеріальні ресурси; - ефективно організовувати власну діяльність. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ціннісне ставлення до фізичних знань, результатів власної праці та праці інших людей; - усвідомлення необхідності виваженого підходу до вибору професії, оцінка власних здібностей; - ініціативність, працьовитість, відповідальність як запорука результативності власної діяльності; - прагнення досягти певного соціального статусу, зробити внесок до економічного процвітання держави. <p>Навчальні ресурси: приклади успішних бізнес-проектів у галузі новітніх технологій (мікроелектроніка, нанотехнології, космічна техніка, електромобілі тощо), навчальні екскурсії на високотехнологічні підприємства, зустрічі з успішними підприємцями</p>
8	Соціальна й громадянська компетентності	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - займати активну та відповідальну громадянську позицію в учнівському колективі, самоврядуванні школи, серед мешканців селища, мікрорайону тощо; - активно працювати в групах, розподіляти ролі, оцінювати вклад власний та інших, приймати виважені рішення, які сприятимуть розв'язанню досліджуваної проблеми чи завдання, важливих для даного освітнього середовища, учнівського колективу; - ефективно співпрацювати в команді над реалізацією навчальних дослідницьких проектів у галузі «Природознавство», залучаючи родину та іншу спільноту; - визначати особистісні якості відомих учених-фізиків, що свідчать про їхню громадянську позицію, моральні якості. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення себе громадянином України; - громадянська відповідальність за стан розвитку місцевої громади, країни; - толерантне ставлення до точки зору іншої особи; - оцінювання внеску українських та іноземних учених-фізиків і винахідників у суспільний розвиток; - розуміння відповідальності за використання досягнень фізики для безпеки суспільства. <p>Навчальні ресурси: робота в групах, проекти та інші види навчальної діяльності</p>
9	Обізнаність і самовираження у сфері культури	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використовувати знання з фізики під час реалізації власних творчих ідей; - виявляти фізичні явища та процеси у творах мистецтва. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення причетності до національної й світової культури через вивчення природничих наук і мистецтва; - розуміння гармонійної взаємодії людини і природи. <p>Навчальні ресурси: твори мистецтва</p>
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосовувати набуті знання та навички для збереження власного здоров'я та здоров'я інших; - дотримуватися правил безпеки життєдіяльності під час виконання навчальних експериментів, у надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру; - визначати причинно-наслідкові зв'язки впливу сучасного виробництва, життєдіяльності людини на довкілля; - аналізувати проблеми довкілля, визначати способи їх вирішення, брати участь у практичній реалізації цих проектів; - оцінювати позитивний потенціал та ризики використання надбань фізики, техніки і технологій для добробуту людини й безпеки довкілля.

		<p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - готовність брати участь у природоохоронних заходах; - самооцінка та оцінка поведінки інших стосовно можливих ризиків для здоров'я; - ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки; - усвідомлення важливості ощадного природокористування, потенціалу фізичної науки щодо збереження довкілля. <p>Навчальні ресурси: навчальні проекти здоров'я збережувального та екологічного спрямування</p>
--	--	--

Аналіз таблиці засвідчує, що 10 ключових компетентностей (спілкування державною (і рідною – у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитись впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна й громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя) Нової української школи важливі й взаємопов'язані. Кожну з них учні набувають під час вивчення будь-якого предмета, у тому числі фізики, на всіх етапах освіти. Спільним для всіх компетентностей є такі *складники*: уміння, ставлення, навчальні ресурси, а також *вміння*: читати і розуміти прочитане → уміння висловлювати думку усно і письмово → критичне мислення → здатність логічно обґрунтовувати позицію → виявляти ініціативу → творити → уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення → уміння конструктивно керувати емоціями → застосовувати емоційний інтелект → здатність співпрацювати в команді. А такі ключові компетентності, як вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності, можуть формуватися засобами всіх навчальних предметів у тому числі фізики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Поряд зі знаннями, уміннями і навичками учнів важливого значення сьогодні набувають сформовані в процесі навчання ключові компетентності, які необхідні для гармонійної взаємодії будь-якої людини з сучасним технологічним суспільством. Розвиток в учнів ключових компетентностей у природничих науках і технологіях засобами навчання фізики передбачає розроблення таких завдань, що сприяють формуванню в учнів фізичних знань, наукового світогляду і відповідного природничо-наукового стилю мислення, екологічної культури, розвитку експериментаторських умінь і дослідницьких

навичок, творчих здібностей і схильностей до критичного мислення.

До складників ключових компетентностей віднесено:

- знання (конгнітивний рівень цілей навчання – осмислена та засвоєна учнями інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності: види знань: емпіричні (знання фактів та уявлення), теоретичні (концептуальні, методологічні);

- уміння/навички (діяльнісний рівень цілей навчання) – здатність застосувати знання для виконання завдань та розв'язання проблем; види умінь/навичок: конгнітивні (логічне, інтуїтивне, творче мислення) і практичні (застосування практичних способів (методів), комунікацію);

- комунікація та соціалізація (особистісний рівень цілей навчання) – взаємодія осіб з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

- рефлексія здатність учня застосовувати знання на практиці для розв'язання завдань навчальної діяльності та життєдіяльності, усвідомлення власної життєвої позиції, самооцінювання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук П.С., Губанова А. А., Никифоров К. Г., Мыслинская Н.Л. Педагог-физик XXI века. Основы формирования профессиональной компетентности: монография. Калуга- Каменец-Подольский: Рос. КТУ им. К.Э. Циолковского, 2014. 268 с.
2. Бекетова С. В. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: методичний посібник. Харків : ВГ «Основа», 2018. 119 с.
3. Калінін В.О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Житомир, 2005. –20 с.
4. Кремень В.Г. Компетентність у навчанні. Компетенції : енциклопедія освіти / голов. ред. Юрінком Інтер. Київ: Україна. 2008. 408 – 409 с.

5. Лернер И. Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? Москва : Знание, 1978. 48 с.

6. Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.11.2022 року).

7. Міністерство освіти і науки України. Навчальні програми для 6-9 класів. Фізика. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 23.09.2022 року).

8. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 04.11.2022 року).

9. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І. К. Білодід (гол.) та ін.; Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 4. 840 с.

10. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.

11. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals : Hand book I, cognitive domain. New York : Longman, 1994. 99 p.

REFERENCES

1. Atamanchuk, P.S., Gubanova, A.A., Nikiforov, K.G., Myslynskaya, N.L. (2014). Pedagog-fizik XXI veka. Osnovy formirovaniya professionalnoj kompetentnosti [Physicist teacher of the 21st century. Basics of professional competence formation]: monografiya. Kaluga-Kamenets-Podolsky: KTU named after K.E. Tsiolkovsky. 268 s. [in Russia].

2. Beketova, S. V. Dmytrenko, K. A., Konovalova, M. V., Semivolos, O. P. (2018). Zvichajni formi roboti – novij pidhid: rozvivayemo klyuchovi kompetentnosti [Usual forms of work – a new approach: we develop key competencies]: metodychnyy posibnyk. Kharkiv : VH «Osnova», 119 s. [in Ukraine].

3. Kalinin, V.O. (2005). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy zasobamy dialohu kultur [Formation of professional competence of the future foreign language teacher by means of cultural dialogue]: avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity» 20 s. [in Ukraine].

4. Kremen, V.G. (2008). Kompetentnist u navchanni. Kompetencyi : encyklopediya osviti / golov. red. YUrinkom Inter. Kyiv [Competence in learning. Competences: encyclopedia of education / head. ed. Yurinko Inter. Kyiv] [in Ukraine].

5. Lerner, I. Ya. (1978). Kachestva znanij uchashhihsya. Kakimi oni dolzhny byt? [Qualities of students' knowledge. What should they be?] Moskva : Znanye, 48 s.

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Derzhavnyy standart bazovoyi i povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity (2022) [Ministry of Education and Science of Ukraine. State standard of basic and full general secondary education]. [in Ukraine].

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Navchal'ni prohramy dlya 6-9 klasiv. Fyzyka (2022) [Ministry of Education and Science of Ukraine. Educational programs for grades 6-9. Physics]. [in Ukraine].

8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Nova ukrainska shkola (2022) [Ministry of Education and Science of Ukraine. New Ukrainian school]. [in Ukraine].

9. Slovnyk ukrainskoi movy(1970 – 1980): v 11 t. / red. koleh. I. K. Bilodid (hol.) ta in. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes / ed. colleagues I. K. Bilodid (head) and others.]: Kyiv: Naukova dumka. T. 4. 840 s. [in Ukraine].

10. Slovnyk inshomovnykh sliv (2000). / uklad.: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. [Dictionary of foreign words / compiled by: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa] : Kyiv: Naukova dumka. 680 s. [in Ukraine].

11. Bloom, B. S. (1994). Taksonomiya osvitnikh tsiley : Klasyfikatsiya osvitnikh tsiley [Taxonomy of educational objectives : The classification of educational goals] : Pidruchnyk I, kohnityvna oblast' . New York : Longman. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРЕДНИК Діана Степанівна – аспірантка І року навчання за спеціальністю: 014 Середня освіта (Фізика), завідувачка лабораторії кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: компетентність, формування ключової компетентності учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHEREDNYK Diana Stepanivna – postgraduate student of the first year of study, majoring in: 014 Secondary Education (Physics), Head of Laboratory of the Department of Natural Sciences and Teaching Methods of Volodymyr Vinnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: competence, formation and development of students' key competence.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 373.67

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-236-241

ЧОПАК Єва Василівна –

старший викладач кафедри педагогіки та психології

Закарпатського угорського інституту

імені Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1205-5263>

e-mail: csopak.eva@kmf.org.ua

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФЕНОМЕНУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто питання про те, що таке полікультурна освіта і як її впровадити в систему вищої освіти. Інтерес до полікультурної освіти, з одного боку, зумовлений значними суспільними процесами, певними зрушеннями у світогляді, усвідомленням особливостей і перспектив часу, усвідомленням важливості глобальних проблем для долі цивілізацій, взаємодією з сучасним суспільством, розвитком ціннісних орієнтацій. З іншого боку, обговорення проблеми полікультурної освіти є результатом сучасного гуманітарного наукового процесу. У цьому сенсі аналіз вихідної точки полікультурної освіти є одним із найважливіших завдань методології наукового пізнання. Для дослідження проблеми полікультурного виховання ми обирали метод пояснення, оскільки пояснення є однією з основних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта. Наше дослідження керувалося тим, що інтерпретація культури має відбуватися у філософському просторі. Це пояснюється тим, що ця концепція є перш за все фундаментальною у філософії, а всі часткові культурологічні дисципліни призначені бути суто емпіричними та фактичними. Крім того, у філософії не вистачає різноманітності в підходах до тлумачення культури, оскільки аналіз культури відбувається в зовсім іншому контексті, тобто для побудови теоретичної моделі культури або принаймні для пояснення її фону та передумов. Зокрема, ми обрали феноменологічний напрям. Відповідно ми розглядаємо культуру як явище. Роздуми про культуру як про феномен призвели до бажання направити свої дослідження в площину, що містить специфічний контекст роздумів про культурні проблеми. полікультурна освіта має місце, коли конкретна особистість прагне зрозуміти ту чи іншу систему цінностей та поведінки. Поруч із розумінням систем цінностей інших культур полікультурна освіта передбачає відбиток власних культурних систем. Полікультурна освіта успішна, коли досягається інтеграція культурно відмінних (різних) систем цінностей та співпраця між вітчизняною та зарубіжною культурами. Така інтерпретація полікультурної освіти розкриває багатогранність цього явища та характеризується високим ступенем міждисциплінарності.

Ключові слова: полікультурна освіта, компетентності, полікультурне середовище, міждисциплінарність, культура, методологія наукового пізнання.

ЧОПАК Yeva Vasylivna –

senior lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology,

Ferenc Rakoczy Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1205-5263>

e-mail: csopak.eva@kmf.org.ua

INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF SPEAKING COMPETENCE IN THE CONTEXT OF A POLY CULTURAL ENVIRONMENT

The article examines the question of what multicultural education is and how to introduce it into the higher education system. Interest in multicultural education, on the one hand, is caused by significant social processes, certain shifts in worldview, awareness of the peculiarities and perspectives of time, awareness of the importance of global problems for the fate of civilizations, interaction with modern society, development of value orientations. On the other hand, the discussion of the problem of multicultural education is the result of the modern humanitarian scientific process. In this sense, the analysis of the starting point of multicultural education is one of the most important tasks of the methodology of scientific knowledge. To study the problem of multicultural education, we chose the method of explanation, since explanation is one of the main operations of the subject's cognitive activity. Our research was guided by the fact that the interpretation of culture should take place in a philosophical space. This is because this concept is primarily fundamental in philosophy, and all sub-disciplines of cultural studies are intended to be purely empirical and factual. In addition, philosophy lacks diversity in approaches to the interpretation of culture, since the analysis of culture takes place in a completely different context, that is, to build a theoretical model of culture, or at least to explain its background and preconditions. In particular, we chose a phenomenological direction. Accordingly, we consider culture as a phenomenon. Reflections on culture as a phenomenon led to the desire to direct one's research into a plane containing a specific context of reflection on cultural problems. multicultural education takes place when a specific individual seeks to understand one or another system of values and behavior. Along with understanding the value systems of other cultures, multicultural education involves the imprint of one's own cultural systems. Multicultural education is successful when integration of culturally distinct (different) value systems and cooperation between domestic and foreign cultures is achieved. This interpretation of multicultural education reveals the multifaceted nature of this phenomenon and is characterized by a high degree of interdisciplinary.

Key words: multicultural education, competences, multicultural environment, interdisciplinarity, culture, methodology of scientific knowledge.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наприкінці

XX – на початку XXI століття поступово налагоджувався діалог різних культур,

відкривалися адміністративні кордони країни, дедалі очевиднішими ставали культурні відмінності різних етнічних груп. Завдяки Інтернету формуються та розвиваються «відкриті суспільства», розширюються можливості спілкування, з'являються нові способи зберігання та передачі інформації. У зв'язку з цим значно зростає значення мовленнєвої компетентності. Питання про те, що таке полікультурна освіта, її значення для мовленнєвої компетентності і як її впровадити в систему вищої освіти, постають з новою силою.

Інтерес до мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, з одного боку, зумовлений значними суспільними процесами, певними зрушеннями у світогляді, усвідомленням особливостей і перспектив часу, усвідомленням важливості глобальних проблем для долі цивілізацій, взаємодією з сучасним суспільством, розвитком ціннісних орієнтацій. З іншого боку, обговорення проблеми мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища є результатом сучасного гуманітарного наукового процесу. У цьому сенсі аналіз вихідної точки полікультурної освіти є одним із найважливіших завдань методології наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремим питанням є вивчення культурних феноменів у контексті формування української національної культури. Велике значення у формуванні науки мають роботи Т. Гундорова, Я. Калакури, І. Мойсеєва, І. Огієнка, М. Поповича, М. Семчишина та інших провідних учених. Проблема людської культури висвітлювалася також у публікаціях вітчизняних учених М. Будко, І. Зязюна, Л. Романкової, О. Троїцької, А. Ушакова, Т. Хоменко.

Мета статті. Розглянути інтерпретацію феномену мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження проблеми мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища ми обираємо метод пояснення, оскільки пояснення є однією з основних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта. Слово перекладається з лат «Пояснення» означає «тлумачення», «інтерпретація». Грецький еквівалент цього слова – термін «Герменевтика» – або мистецтво викладу – систематичне вивчення тлумачення філософських праць, юридичних документів і творів мистецтва, будь-яка смислотворча діяльність людини [5].

Умовно протягом розвитку філософії склалися дві традиції розуміння інтерпретації: герменевтика та аналіз. Основними

представниками напряму герменевтики є Вільям Дільтей, Макс Вебер, Мартін Гайдеггер, Поль Рікьор тощо. Специфіка цього напряму полягає в тому, що він розглядає інтерпретацію в особистісному ключі, тобто не лише як мислення над текстами та маніпулювання реальною роботою, а як спосіб буття людини у світі.

В аналітичній школі підхід до вивчення природи пояснення відрізняється від герменевтичного, оскільки мислителі, що працюють у цьому підході, зміщують проблему пошуку сенсу в епістемологічне русло, розглядаючи її з логічної точки зору. Представниками аналітичного напряму є Карл Поппер, Людвіг Вітгенштейн, Віктор Іллінг, Борис Юджин та ін.

П. Рікер визначає інтерпретацію як роботу розуму, тобто розшифровку сенсу, прихованого за очевидним, розкриття певних шарів буквального сенсу. Це дає можливість зберегти оригінальне послання на тлумачення прихованого сенсу. Таким чином, знак і інтерпретація стають спорідненими поняттями: інтерпретація виникає там, де має місце багатоскладова природа, і саме в інтерпретації розкривається різноманітність значень.

Інтерпретація – це логіка, яка розкриває природу явищ чи процесів у своєму світі, заснована на «розгортанні» змісту певної форми знання (теорії, концепції, традиції), яка фундаментально-функціональні властивості описуються та пояснюються предмети інтерпретації світу стосовно людей. Цей метод широко поширений у філософії й у соціології. Це підтверджує соціолог Інтерпретація є універсальним методом загальної методології соціальних наук.

Оскільки сучасна педагогіка – це передусім міждисциплінарні дослідження, тобто дослідження кордонів різних наук, особливо філософії та соціології, цей метод зручно використовувати у педагогічних дослідженнях. Зокрема, проблема полікультурної освіти є міждисциплінарною, а філософсько-соціологічні дослідження становлять невід'ємну частину її цілісного викладу. Адже це дослідження неможливе без аналізу філософських понять, наприклад культури, соціальних явищ сучасного суспільства, які вивчаються соціологією та політологією. Щоб обґрунтувати характер полікультурної освіти майбутніх викладачів ЗВО, ми проаналізували основні концепції дослідження.

Термін «культура» походить від латинського слова «cultura», що означає лікування, турботу, поліпшення, обробіток. У класичній старовині воно вперше згадується у творі Марка Катона «De agri cultura» (III століття до н.е.), присвяченому сільському

господарству. Набуло безліч значень у Цицерона. В одному зі своїх листів він говорить про «культуру духу», тобто розвиток розумових здібностей, гідну мету для вільної людини і дається завдяки філософським заняттям. У Середньовічній Європі слово «культура» вживалося тільки в словосполученнях, які мають на увазі майстерність у тій чи іншій галузі, набуття розумових здібностей (наприклад, *cultura juris* – вироблення правил поведінки, *cultura scientiae* – вивчення наук, *cultura literarum* – вдосконалення письма). Лінгвісти приходять до висновку, що з XVIII століття слово «культура» стало окремою та самостійною лексичною одиницею, що означає пізнання, освіту та виховання. Завдяки зусиллям філософів та істориків за останні три століття латинь проникла у всі європейські мови, набула універсального значення, перетворилася на філософське поняття та стала об'єктом наукового вивчення.

У цілому нині вивчення культури традиційно передбачає аналіз численних визначень, розгляд різних шкіл думки, концепцій, напрямів тощо. Важко уявити термін семантичніше навантажений і що має набагато більше семантичних нюансів, ніж «культура». Це вже на рівні дефініцій, представлених у науковій літературі. Найбільш поширеним є визначення культури, представлене в Концепція «Великого тлумачного словника сучасної української мови». «Культура» – це сукупність матеріальних та духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії [1, с. 472]. На сьогоднішній день існує близько 500 визначень поняття «культура» [7, с. 224]. Досі немає єдиної думки, що таке культура. А докладніший аналіз призводить до відкриття ще більшого розмаїття [10].

На думку А. Кочергіна, основною причиною існування таких широких визначень культури є їхня переважна феноменологічна та емпірична спрямованість. Це тому, що з емпіричної точки зору, кожен фрагмент реальності може мати нескінченну кількість визначень. Все визначається характером практичного та пізнавального завдання [2]. Аналогічна ситуація з визначенням культури. Визначення культури відбиває різні підходи і, отже, передбачувані пізнавальні проблеми та потреби різних класів у сфері культурних досліджень. При цьому необхідно враховувати і той факт, що область культурології, що тільки що сформувалася, знаходиться, як правило, на емпіричній стадії свого розвитку, будуючи детальні теоретичні моделі культури. Аспекти, які безпосередньо дані «спостерігачеві» і можуть бути діагностовані, пояснені і т.д., тому є суттєвими для суб'єкта.

Серед безлічі існуючих інтерпретацій виникає питання про їх правдивість, точність та гіпотетичність. Питання про істину є питання не про метод, а про вияв буття для розуміння, вказував, що навіть протиріччя є не недолік, а чеснота розуміння, що розкриває сутність.

Ми не ставили за мету проаналізувати всі існуючі визначення, концепції, підходи тощо для визначення найбільш правильного розуміння культури. Наше дослідження керувалося тим, що інтерпретація культури в об'ємі мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища має відбуватися у філософському просторі. Це пояснюється тим, що ця концепція є перш за все фундаментальною у філософії, а всі часткові культурологічні дисципліни призначені бути суто емпіричними та фактичними. Крім того, у філософії не вистачає різноманітності в підходах до тлумачення культури, оскільки аналіз культури відбувається в зовсім іншому контексті, тобто для побудови теоретичної моделі культури або принаймні для пояснення її фону та передумов. Зокрема, ми обрали феноменологічний напрям. Відповідно ми розглядаємо культуру як явище.

Феноменологія культури в загальному понятті мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища – напрям культур філософії, що виник на межі XIX-XX ст. Зачинателем цього напрямку вважається Е. Гуссерль, який своїм вченням продемонстрував нові методології як філософського, так і соціокультурного знання.

Завдяки феноменології культури Е. Гуссерля та його послідовників культурологія відійшла від поділу культури на матеріально-духовну (сформовану на вченні І. Канта) та соціальні явища. До появи феноменології вважалося, що фальшиві та вигадані явища, справжні та фальшиві, раціональні та ірраціональні, масові та елітарні, повсякденні та трансцендентні явища не мають культурного змісту. Навпаки, у феноменології всі явища однаково є усвідомленими реальностями, які самі містяться або в реальному, або в потенційному світі людської культури. Тобто вони мають культурне значення.

Отже, з появою феноменології відбулися зміни в розумінні культури загалом і мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, зокрема. Раніше культура трактувалася як «додаток» до певних варіантів соціальної реальності. Культура завжди була вторинною і похідною по відношенню до економіки, політики, ідеології та інших соціальних реалій. Це наклало певний відбиток на вивчення самої культури, і дуже часто змушувало її трактувати спотворено, соціальну, політичну, ідеологічну, гуманітарну,

технічну, історичну, природничу, ментальну тощо.

Сказане надає велике значення феноменології культури як одному з напрямів філософського підходу до аналізу культури, поряд з іншими методологічними пошуками, підкреслює сучасний зміст і особливу актуальність. Буквальний зміст виразу «феномен культури» говорить про те, що культура – це перш за все явище, для нашої свідомості, для мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища.

Ми виявляємо, що еволюційний та історичний процеси схожі на те, що вони обидва мають тимчасовий порядок. Відмінність їх у тому, що історичні процеси мають справу з подіями, що визначаються конкретними просторово-часовими координатами, просто поодинокими подіями, тоді як еволюційні процеси оперують класами подій, які не залежать від конкретного часу та місця, у самому факті обробки. Подібність між еволюційним та формально-функціональним процесами полягає в тому, що вони обоє мають справу з відносинами між формою та функцією. Однак у той час як еволюційні процеси пов'язані з тимчасовими змінами, за якими йдуть форма та функція, формально-функціональні процеси мають позачасові характеристики.

З одного боку, говорячи про спільності історичних та формально-функціональних процесів та відмінності між ними, історичні та формально-функціональні процеси відносяться лише до одного етапу реальності. Еволюційний процес включає у собі ширше коло явищ. Історичні процеси пов'язані з подіями лише у часовому аспекті. Формально-функціональний процес мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища протікає і складається з формальних і функціональних аспектів подій та тимчасових аспектів.

Таким чином, всі події мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища визначаються своїми часовими та просторовими координатами. Іншими словами, всі події відбуваються у просторово-часовому континуумі. Виділені ним три категорії не передбачають існування трьох окремих груп явищ: історичних, еволюційних та формальних функцій. Деякі з них відносяться до історії, але не до еволюції, інші відносяться до галузі формальної функції, до якої вони не належать. Певні категорії, такі як історія, визначають не відмінності, що відбуваються в реальних подіях мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, а скоріше відображають концептуальні контекстуальні відмінності подій. Це означає, що будь-яку подію в контексті полікультурного середовища можна інтерпретувати з історичної,

еволюційної чи функціональної точки зору. Характер описаних процесів мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, різницю між ними можна прояснити, показавши, як та чи інша подія чи кілька взаємозалежних подій виявляються у кожному з цих контекстів.

Історія, еволюція та функціоналізм, таким чином, становлять три різні способи інтерпретації культури в трактуванні мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, кожен з яких однаково важливий і повинен бути прийнятий до уваги. Все це робить методи інтерпретації, та саме їхнє існування важливими для розуміння культурних явищ. Культура певною мірою інклюзивна, оскільки важко назвати явища реального життя людей та їх оточення, так чи інакше не пов'язані з культурою взагалі та мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища, зокрема. Все, з чим пов'язане наше життя, має відношення до культури. Культура – це особливий життєвий простір, середовище, частиною якої є реальна людина і те, з чим ця людина стикається. Іншими словами, культурна призма працює в сучасних контекстах за згаданою вище кантівською схемою. Збереження, якщо воно стосується будь-якого явища, судження чи традиції, які привертають нашу увагу (*lat. tradere – повідомляти, повідомляти*), і т. д. фіксуються нами як явища культури, що належать до культури. Більше того, всі реалії, які опосередковано нас оточують, можуть бути оцінені з боку мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища однаково і тому взагалі належать до культури. Зрештою, наша інтелектуальна перспектива використовує мовленнєву компетентність в контексті полікультурного середовища, як схему для сприйняття явищ, які історично та цивілізовано далекі від нас. Але, на думку Б. Соколова, роздуми про культуру та культурні простори – досі мало вивчені в розрізі нашого часу. Культура – це наш погляд на світ, який конструє реальність минулого в сучасності. Наше сприйняття реальності, яка нас оточує, формується нашим часом та нашим часом, що «вбирається» через систему освіти, середовище мовленнєву компетентність в контексті полікультурного середовища тощо.

Роздуми про культуру як про феномен мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища призвели до бажання направити свої дослідження в площину, що містить специфічний контекст роздумів про культурні проблеми. Цей контекст є схема І. Канта, культурна атрибуція свідомості сучасної людини. Таке розуміння культури потребує більш ґрунтового терміну, ніж «культурний феномен». Зокрема,

правильніше було б використовувати словосполучення «феноменологічна культура». Тому що за допомогою наведеної схеми культура пов'язана з організацією та конструюванням «феноменів» (від латинського *constituo*) – встановлювати, формувати – одне основне поняття феноменології [6, с. 193].

З одного боку, найважливішою функцією культури як аспекту мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища є ціннісне пізнання дійсності, з другого боку, принципи наукового аналізу, особливо щодо культури, вимагають відмовитися від цінностей. Це породжує думку, що від аксіоматичного підходу слід повністю відмовитися. Підхід, що трактує культуру як явище, що характеризується насамперед чітко позитивними властивостями, є результатом позбавлення теорії та історії культури на своїй об'єктивній науковій основі та поєднує в собі два етапи, необхідні для пізнання культури: етап виділення та розуміння культури як особливого класу суспільних явищ, і етап соціального напрямку мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища. Це етапи вираження явищ: практичне ставлення до цих явищ. Якщо реалізація першого етапу полягає в виявленні об'єктивних показників явищ культури незалежно від цінностей дослідника, то практика другого етапу передбачає наявність подібних установок як найважливіша умова [3].

Визначення полікультурної освіти («Multicultural education») інтерпретується як ситуація, в якій ті, хто навчаються взаємодіють із незнайомими елементами культури та чужими культурами як реальність, або, іншими словами, відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти і введено до Міжнародного словника освіти, виданого у Лондоні, 1977 році [9, с. 273].

Проблема мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища була ініційована вченими та педагогами США та Канади для вирішення проблеми виховання національних меншин. Саме в цьому контексті вона представлена у більшості наукових праць. Спочатку мовленнєва компетентність в контексті полікультурного середовища була спрямована на ідею асиміляції представників різних етносів, але поступово змінилася з теорією адаптації (адаптації) етносів. Відповідно до цієї теорії, М. Сіраєва стверджує, що самооцінку кожної групи слід підтримувати та поважати, властиві їм відмінності слід розглядати як соціальне багатство, а культурне та етнічне розмаїття не слід виключати з мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища [4, с. 25]. Наступним кроком у полікультурній освіті стала модель «плавильний котел». Однак у

наукових публікаціях дедалі частіше можна знайти ширше тлумачення мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища та полікультурної освіти, навіть у різних соціокультурах спільноти в одній країні. Більш того, визначення природи полікультурної освіти ставить в основу групу, а не особистість. Тому противники полікультурної освіти часто характеризують полікультурну освіту як ще один прояв домагань на групові права, що може сприяти розвитку сепаратистських поглядів та поведінки. Незважаючи на такі твердження, міжкультурні обміни з апріорно-позитивними конотаціями навряд чи сприятимуть розвитку сепаратизму. Це підтверджує і думка Л. Дарлінг Хаммонд, відомого автора публікацій з освітньої політики та практики [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Не применшуючи значення групи, наше дослідження мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища звертає основну увагу на особистість, зокрема, викладачів ЗВО. Зважаючи на сказане, полікультурна освіта має місце, коли конкретна особистість прагне зрозуміти ту чи іншу систему цінностей та поведінки. Поруч із розумінням систем цінностей інших культур полікультурна освіта передбачає відбиток власних культурних систем. Мовленнєва компетентність в контексті полікультурного середовища успішна, коли досягається інтеграція культурно відмінних (різних) систем цінностей та співпраця між вітчизняною та зарубіжною культурами [11, с. 83]. Така інтерпретація мовленнєвої компетентності в контексті полікультурного середовища розкриває багатогранність цього явища та характеризується високим ступенем міждисциплінарності. Подальшого розгляду потребують функції культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун». 2001.
2. Кочергін А. Культура та глобалізація. Основні проблеми культурних досліджень. Культурне різноманіття: теорії та стратегії. 2009. Том VII. С. 69-80.
3. Маркарян Э. Культура як система: загальні теоретичні та історичні та методологічні аспекти проблеми. *Питання філософії*. 1984. №1. С. 113-122.
4. Сіраєва М. Полікультурна освіта студентів – майбутні вчителі в умовах мовного клубу: монографія. ІЗНЕVSK: Видавничий центр університету Удмурта, 2016.
5. Словник античності. М.: Елліс Лак: прогрес, 1989.
6. Сучасна західна філософія: словник. М.: Тон, Остожні, 1998.
7. Топіха А. Феномен культури в контексті філософії освіти. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти. Київ: ГНОЗИС, 2007.

8. Darling-Hammond, L., French J. & Garcia-Lopez S. Learning to teach for social justice. New York. – MA: Teachers College Press, 2002. P. 1-7.
9. International Dictionary of Education. London: Kogan Page, 1977.
10. Kroeber A., Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. New York: Vintage Books, 1952.
11. Thomas A. Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch. Saarbrücken u.Fort Lauderdale (Breitenbach), 1988.

REFERENCES

1. Velykyy tumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (2001). Kyiv: Irpin': VTF «Perun».
2. Kocherhin, A. (2009). Kul'tura ta hlobalizatsiya [Culture and globalization]. Osnovni problemy kul'turnykh doslidzhen'. Kul'turne riznomanitya: teorii ta stratehiyi. (Tom VII). s. 69-80.
3. Markaryan, É. (1984). Kul'tura yak systema: zahal'ni teoretychni ta istorychni ta metodolohichni aspekty problem [ulture as a system: general theoretical and historical and methodological aspects of the problem.]. Pytannya filosofiyi.1. s. 113-122.
4. Sirayeva, M. (2016). Polikul'turna osvita studentiv - maybutni vchyteli v umovakh movnoho klubu: monohrafiya [Multicultural education of students - future teachers in language club conditions: monograph.]. IZHEVSK: Vydavnychyy tsentr universytetu Udmurta
5. Slovnyk antychnosti [Dictionary of Antiquity] (1989). M.: Ellis Lak: prohres.

6. Suchasna zakhidna filosofiya: slovnyk [Modern Western philosophy: a dictionary]. (1998). M.: Ton, Ostozhni.
7. Topikha, A. (2007). Fenomen kul'tury v konteksti filosofiyi osvity [The phenomenon of culture in the context of the philosophy of education.]. Vyscha osvita Ukrayiny u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvith'oho prostoru: monitorynh yakosti osvity. Kyiv: HNOZYS.
8. Darling-Hammond, L., French J. & Garcia-Lopez S. (2002). Learning to teach for social justice. New York. – MA: Teachers College Press. P. 1-7.
9. International Dictionary of Education. (1977). London: Kogan Page.
10. Kroeber, A., Kluckhohn, C. (1952). Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. New York: Vintage Books.
11. Thomas, A. (1988). Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch. Saarbrücken u.Fort Lauderdale (Breitenbach).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧОПАК Єва Василівна – старший викладач кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHOPAK Yeva Vasylivna – senior lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology, Ferenc Rakoczy Transcarpathian Hungarian Institute.
Scientific interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-241-247

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри іноземних мов
 Центральноукраїнського національного технічного університету
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>
 e-mail: 2108sveta64@gmail.com

ЛІПАТОВА Марина Валентинівна –

викладач кафедри історії, археології,
 інформаційної та архівної справи
 Центральноукраїнського національного технічного університету
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
 e-mail: marinalipatova58@gmail.com

ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри іноземних мов
 Центральноукраїнського національного технічного університету
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>
 email: olga_kr@i.ua

**ІМІТАЦІЙНО-ІГРОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
 СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Стаття присвячена проблемі імітаційно-ігрового моделювання майбутньої професійної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови. Ігровий підхід до навчання студентів вищої школи містить у собі умови для підготовки творчого й активного, здатного бачити перспективу, формулювати проблему, ставити й

самостійно вирішувати її, реалізовувати стратегію професійної діяльності й тактику поведінки випускника вищої школи.

Для активного формування важливих якостей особистості, його фахової та психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, викладачі та науковці ведуть пошук та розробку найбільш ефективних методів навчання, які дають змогу студентам оволодіти основними елементами майбутньої професійної діяльності, тобто вмінням формулювати, аналізувати та досягати цілей, орієнтуватись у професійних ситуаціях, приймати рішення, виконувати програми фахової діяльності, підводити підсумки такої діяльності та корегувати її згідно ситуації. Результативним вважається навчання, яке орієнтоване на досягнення загально-дидактичних цілей – набуття вмінь та навичок особистості самостійно навчатися і працювати, професійних характеристик майбутнього фахівця, збільшення мотивації до навчання, вміння використовувати приховані резерви своєї особистості, розвиток здібностей та навичок для успішної фахової діяльності.

У статті зазначається, що навчання студентів у комунікативно-імітаційних ситуаціях професійної орієнтованості дає змогу розвивати їхній творчий потенціал. Під час виконання рольових завдань студенти використовують засоби мовного спілкування, передбачають ігрові дії та імпровізують. Впровадження імітаційно-ігрових методів в навчальний процес актуалізує потребу студентів у вивченні іноземної мови, що базується не тільки на передачі та отриманні знань, а й на їх практичному використанні в іншомовному спілкуванні.

Ефективність імітаційно-ігрового моделювання до навчання студентів іншомовного спілкування визначається ступенем наближення навчальних ігрових ситуацій до реальних ситуацій професійно спрямованого спілкування, тому, навчаючи різноманітних прийомів комунікації, доцільно моделювати природні комунікативні ситуації. Введення в навчальний процес комунікативно-ігрової ситуації професійного спрямування сприяє досягненню узгодженості професійних цілей з оволодінням майбутніми фахівцями навичками іншомовного спілкування.

Ключові слова: імітаційно-ігрове моделювання, професійна діяльність, ігровий підхід, комунікація, іншомовне спілкування.

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –

PhD in Pedagogy,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages
of Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

LIPATOVA Maryna Valentynivna –

lecturer of the Department

of the history, archaeology, information and archival affair
of Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

HAVRYLENKO Olga Mykolayivna –

PhD in Pedagogy,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages
of Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>

email: olga_kr@i.ua

SIMULATION-GAME MODELING OF FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY OF STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

The article is devoted to the problem of simulation-game modeling of future professional activity of students in foreign language classes. In higher educational establishments communication games at English lessons have great potential for training creative and active specialists, help them to see the future prospects, define the problems and solve them independently, develop professional strategy and communication skills.

The effectiveness of the game approach to teaching students of foreign languages communication is determined by the degree of approximation of educational game situations to real situations of professionally oriented communication, therefore, teaching a variety of communication techniques, it is advisable to model natural communicative situations. Applying of a communicative game situation of professional orientation in the educational process contributes to the achievement of consistency of professional goals with the mastery of future specialists skills of foreign language communication.

Joining the simulation-game situation in the classroom, students get the opportunity to work out a strategy of their own communicative behavior, consolidate the sequence of actions to achieve the goal while performing a given role. Teaching students in communicative-imitation situations allows to develop their creative potential.

Development of scenarios for their future professional activities in the short, medium and long term, which form the basis of game tasks in communicative situations, promotes the development and consolidation of professional skills. Game approach to the organization of learning process orients future specialists to professional activities, ensuring their readiness to communicate in a foreign language in professional situations, the formation of students' learning activities, management of professional development of students.

Simulation-game modeling is an important method of formation and development of students' professional and social abilities, values and preferences, motivation for future professional activity and communication.

Key words: *simulation-game modeling, professional activity, game approach, communication, foreign language communication.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасному суспільству потрібні фахівці, які здатні до творчого та самостійного мислення, професійної та особистісної самореалізації, які об'єктивно оцінюють свої якості та здібності, самовдосконалюються, успішно долають перешкоди. Аналіз методичної та психолого-педагогічної літератури вказує на той факт, що якості особистості, які потребують роботодавці, формуються у процесі навчальної діяльності з елементами інтерактивних методів навчання.

Спрямованість процесу навчання на всебічний розвиток особистості дає можливість вирішити проблему її адаптації у сучасному суспільстві. Вирішення поставленої задачі під час організації процесу навчання можливо, якщо використовуються педагогічні технології, орієнтовані на особистість, її потреби, можливості та здібності до навчання.

Реалії сьогодення, враховуючи кращі традиції і досягнення професійної освіти та психолого-педагогічної науки, вимагають від закладів вищої освіти суттєво переглянути підхід до організації навчального та виховного процесів, до організації та змісту фахової підготовки і виховання здобувачів вищої освіти, розробки і використання новітніх технологій навчання.

Для активного формування важливих якостей особистості, його фахової та психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, викладачі та науковці ведуть пошук та розробку найбільш ефективних методів навчання, які дають змогу студентам оволодіти основними елементами майбутньої професійної діяльності, тобто вмінням формулювати, аналізувати та досягати цілей, орієнтуватись у професійних ситуаціях, приймати рішення, виконувати програми фахової діяльності, підводити підсумки такої діяльності та корегувати її згідно ситуації. Результативним вважається навчання, яке орієнтоване на досягнення загально-дидактичних цілей – набуття вмінь та навичок особистості самостійно навчатися і працювати, професійних характеристик майбутнього фахівця, збільшення мотивації до навчання, вміння використовувати приховані резерви своєї особистості, розвиток здібностей та навичок для успішної фахової діяльності.

Основним недоліком методів навчання, що існують в сучасній освіті (розповідь, лекція, бесіда та інші) є те, що у процесі взаємодії викладача зі здобувачами вищої освіти, останні

є пасивною стороною навчального процесу і не завжди із об'єкта навчання перетворюються в суб'єкт діяльності. Більшість педагогів і науковців підкреслюють, що ті форми занять, що існують сьогодні, з формування навичок, вмінь і практичного застосування отриманих знань недостатньо стимулюють активну, творчу участь студентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначенню ролі та значення дидактичної гри присвячено ряд досліджень і публікацій. Науковцями доведено, що особистість формується тільки в активній діяльності, під час якої будь-які знання, уміння, навички, якості особистості набуваються нею (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, Д.Б. Єльконін, Л.І. Божович, В.В. Давидов).

Оскільки гра – явище досить багатогранне та багатофункціональне, науковці звертались до різних функцій гри у навчальному процесі. Автори торкалися таких аспектів, як вимоги до рольової гри (О.А. Колесникова), використання рольових ігор для розвитку усного мовлення (С.І. Власенко), методика навчання англійського діалогічного мовлення та загальні характеристики ділової гри (Р.Г. Зайцева, К. Лівінгстоун), основні типи ділових ігор згідно із загальними дидактичними цілями (М.Д. Касьяненко, Н.А. Недужий), ситуативно-рольові ігри як засіб професійної підготовки студентів (В.М. Філатов), переваги використання ділових ігор для розвитку творчої діяльності студентів (С.І. Власенко), практичні рекомендації щодо підготовки, організації та проведення рольових ігор під час навчання іноземної мови (К. Лівінгстоун).

Т.А. Гузик розглядає принцип рольової перспективи, котра стимулює закріплення фахових якостей особистості, забезпечуючи професійну надійність. «Цей принцип реалізується через використання методів імітаційного моделювання, системи ділових ігор, рольових ситуацій. Загальний шлях таких ситуацій полягає в тому, що майбутні спеціалісти через вирішення проблеми професійної орієнтованості і виконання різних ролей, імітуючи його майбутню професійну діяльність, удосконалюють власні професійні інтереси, досягаючи їх стійкості і глибини; закріплюють набуті знання, формують навички аналізу і прогнозування результатів своєї практичної діяльності; розвивають професійні здібності і установку на творчу виробничу діяльність» [2, с. 33]. Але багато питань цієї складної проблеми ще не отримали необхідного

обґрунтування і однозначного вирішення, тому потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження і виділення особливостей використання імітаційно-ігрового моделювання майбутньої професійної діяльності студентів, виокремлення теоретичних базових принципів та практичного застосування на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спрямованість процесу навчання у ЗВО на особистість студента та професіографічну модель його майбутньої професійної діяльності викликає необхідність імітаційно-ігрового підходу до організації та змісту навчання у вищій школі. Ігрові форми й методи навчання майбутніх фахівців дають змогу максимально врахувати професіографічні вимоги обраної студентами спеціальності, створити ситуативні моделі, включаючись в які, вони оволодівають вміннями та навичками ефективно вирішувати професійні завдання, опановують методи і форми співпраці й іншомовного фахового спілкування, розвивати професійне мислення.

Формування умінь і навичок іншомовного спілкування відбувається на основі професійно орієнтованої лексики з різноманітним використанням методів навчання, проте одну із головних ролей у цьому процесі відіграють саме ігрові методи, що дають змогу імітувати ситуації майбутньої професійної діяльності та іншомовне середовище [8].

Ігровий підхід дає змогу активізувати творчий потенціал майбутнього фахівця й розглянути те, що виходить за межі раніше отриманих знань, системно сприймати різноманітні завдання, творчо діяти у діловому іншомовному спілкуванні та заповнювати прогалини у знаннях. Предметом гри є діяльність її учасників, організована у специфічній формі, яка замінює процес реальної професійної діяльності [6].

Р.Кравець визначає декілька особливостей ігрових методів навчання:

- 1) визнання того, що спілкування – найважливіша життєва потреба, яка повністю поширюється на навчальний процес;
- 2) створення рівних можливостей для всіх учасників педагогічного процесу;
- 3) поетапна соціально-психологічна підготовка групи до продуктивного спілкування, участі майбутніх фахівців у діалозі, що своєю чергою вимагає вміння не тільки слухати, а й чути, не тільки говорити, а й бути зрозумілим;
- 4) уміння працювати в групі для ухвалення спільних рішень [5].

Головними характеристиками імітаційно-ігрового підходу до навчальної діяльності студентів іншомовного професійного спілкування є:

- моделювання майбутньої професійної діяльності;
- опис ситуацій майбутньої спеціальності, що обрали студенти;
- проблемний характер комунікативних ситуацій;
- професійна орієнтованість ролей і розподіл їх між учасниками гри з урахуванням рівня мовної підготовки та їхніх здібностей;
- емоційна залученість учасників ігрової діяльності;
- пошук різноманітних рішень завдань, що поставлені в ігровій ситуації;
- підведення підсумків ігрової комунікації;
- оцінювання дій студентів в імітаційно-ігровій діяльності.

Ці ознаки характеризують навчальну діяльність студентів як імітаційно-ігрову, що потребує використання імітаційно-ігрових методів у навчальному процесі; і активно-пізнавальну, в якій студенти виявляють пошукову активність, перебуваючи у спеціально створених комунікативних ситуаціях і виконуючи різнопланові навчальні ролі. Комунікативні ситуації, що імітують у навчальній діяльності дії з професійної практики комунікативної взаємодії партнерів, постійно змінюються та перебувають у розвитку. Включення ігрових методів у навчальний процес забезпечує залучення студентів у спеціально створенні ситуації, що потребують цілого ряду професійних рішень.

Як зазначалося нами [7], ефективність імітаційно-ігрового підходу до навчання студентів іншомовного спілкування визначається рівнем близькості навчальних ігрових моделей до реальних ситуацій професійно спрямованої комунікації, тому навчаючи різноманітних моделей комунікації слід моделювати реальні комунікативні ситуації. Впровадження в навчальний процес комунікативно-ігрових ситуацій професійного спрямування дозволяє досягнути відповідності професійних цілей до оволодіння студентами навичками іншомовного спілкування.

Залучаючись в імітаційно-ігрову ситуацію на заняттях, студенти мають змогу відпрацювати стратегію власної комунікативної поведінки, усвідомити поетапність дій щодо вирішення запропонованого завдання під час виконання заданої ролі. Розробка сценаріїв своєї майбутньої професійної діяльності в близьких, середніх і майбутніх перспективах, що складають основу ігрових завдань у комунікативних ситуаціях, сприяє виробленню і закріпленню професійних умінь [7].

Імітаційно-ігрові методи навчання мають багато можливостей для засвоєння та закріплення лексико-граматичного матеріалу й

подальшого розвитку іншомовної фахової компетенції, що відповідає потребам реального іншомовного спілкування. Рольова гра, в основу якої покладена комунікативна ситуація, дозволяє студентам виробити моделі іншомовного спілкування на професійні теми. Для того щоб активно залучитись у комунікативні ситуації, що імітують ділові переговори, здобувачі вищої освіти мають навчитися загальноприйнятим прийомам початку розмови; вміти застосовувати правила ввічливості й поваги до співрозмовників; тримати під контролем свої дії і репліки; мати навички надавати інформацію у потрібному обсязі; добре володіти темою розмови. Необхідність формування цих умінь викликана тим, що майбутній фахівець повинен володіти прийомами впливу на емоційну сферу співрозмовника. Від того, як будуть сформовані ці навички та уміння, залежить результат комунікативної взаємодії.

Імітаційно-ігровий підхід до організації навчальної діяльності має великі можливості для стимулювання рефлексивної діяльності студентів. Програвання різноманітних ролей, пошуки виходу із запропонованих проблемно-ігрових ситуацій, аналіз послідовності гри й отриманих підсумків надає змогу студентам усвідомлювати себе, власні вчинки, прийоми саморегуляції, що виникають в їхньому пізнавальному та комунікативному досвіді.

Навчання студентів у комунікативно-імітаційних ситуаціях професійної орієнтованості дає змогу розвивати їхній творчий потенціал. Під час виконання рольових завдань студенти використовують засоби мовного спілкування, передбачають ігрові дії та імпровізують. Впровадження імітаційно-ігрових методів в навчальний процес актуалізує потребу студентів у вивченні іноземної мови, що базується не тільки на передачі та отриманні знань, а й на їх практичному використанні в іншомовному спілкуванні.

Імітаційно-ігровий підхід до навчальної діяльності студентів забезпечує позитивну емоційну й інтелектуальну атмосферу на заняттях з іноземної мови та психологічний комфорт для кожного здобувача вищої освіти. Навчальна діяльність здійснюється через технологічно та організаційно створене спілкування в системі «викладач – студент», «студент – студенти». Характеристика цієї діяльності визначає ефективність професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Отже, на нашу думку, на заняттях з іноземної мови слід забезпечити:

- психологічний комфорт кожного студента, щоб ігрові ролі, що виконуються ним, не викликали почуття професійної безнадійності та дискомфорту;

- перспективу професійного росту, взаємозалежність якості виконання ігрової ролі й фахового розвитку;

- формування позитивного настрою на комунікативно-ігрову діяльність;

- залучення кожного учасника до імітаційно-ігрової ситуації, що формує активність та самостійність;

- формування рефлексивних та емпатійних навичок, що дають змогу управляти емоційним станом учасників навчальної діяльності.

Забезпечення здорових взаємин у навчальному процесі дозволяє активно впливати на професійне становлення майбутніх фахівців. Гра, основу якої складає спілкування-діалог, дозволяє кожному студенту засвоїти структуру й зміст своєї майбутньої професійної діяльності, оволодіти методикою комунікації. Діалог-спілкування виступає ефективною формою управління пізнавальною діяльністю студентів, яка являє собою складну інтеграцію різноманітних психічних виявів їх особистості [3, с. 127-128; 4, с. 50-57]. Керування цими процесами (порівняння, аналізу, абстрагування, узагальнення, оперування іншомовними термінами й словами, індуктивними та дедуктивними формами висновків) вдосконалює професійне мислення майбутніх спеціалістів. Саме формування професійного мислення студентів потрібно розглядати як можливість підвищення рівня професіоналізму випускників вищої школи.

Використання ігрових методів у навчанні підтверджує положення, сформульовані Л.С. Виготським про те, що свідомість людини – продукт її відносин, її взаємозв'язків із середовищем; навчання формує людину психологічно, не залишаючи її розвиток незмінним, сприяє створенню нових, особливих форм свідомої діяльності; спілкування – це систематизована форма навчання, в якій відбувається розвиток людини; навчання повинно працювати на зону найближчого розвитку [1, с. 94-186].

Вибір тих, хто навчається в умовах певної навчальної діяльності, що побудована на ігровому підході, потребує не тільки знань із предмету, навичок і вмінь, але й розуміння студентами рівня своїх можливостей, здібностей та потреб. Іноземна мова є не тільки предметом, з якого студенти повинні мати знання про об'єкт вивчення, але й володіти вміннями та навичками іншомовного спілкування, прийомами та засобами професійно-ділового спілкування, що відіграє важливу роль у підготовці майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Перевага імітаційно-ігрового підходу до процесу навчання іноземної мови складається з того, що його

результати більшою мірою залежать від самого здобувача вищої освіти і не визначаються впливом зовнішньої мети, яку слід досягнути і досягнення якої є результатом зовнішньої мотивації. Дослідження свідчать, що такий підхід до змісту та організації навчальної діяльності спонукає майбутніх спеціалістів орієнтуватися на професійну діяльність, формуючи знання, навички, уміння та психологічну готовність до іншомовного спілкування в професійних ситуаціях, і в підсумку, професійного становлення студентів. Імітаційно-ігрове моделювання стає важливим методом формування і розвитку у здобувачів вищої освіти професійних здібностей, системи соціальних цінностей і переваг, внутрішнім мотивом до професійної діяльності та іншомовного фахового спілкування. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з окресленням перспективних шляхів та розробок ігрових та імітаційних методів навчання на заняттях з іноземної мови, що спрямовані на майбутню професійну діяльність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология /Под ред. В.В.Давыдова. М.: Педагогика, 1994. 479 с.
2. Гузик Т.А. Використання принципу рольової перспективи в навчальному процесі вищої школи. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи.* 1997. №3. С. 30-35.
3. Йотов Ц. Диалог в общении и обучение. София: Народная просвета, 1979. 308 с.
4. Копьёв А.Ф. О диалогическом понимании психологического контакта / Обучение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / Под ред. А.А. Бодалева и др. М., 1987. 204 с.
5. Кравець Р. Впровадження інтерактивних методів навчання у полікультурній освіті майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Людознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Сер.: Педагогіка, 2017. №4/36. С. 135-145.
6. Пасічник О.О. Особливості використання ділових ігор на заняттях з іноземної мови у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету.* Серія: Педагогіка, соціальна робота, 2014. Вип.30. С. 125-127.
7. Щербина С.В. Використання ігрових методів у процесі навчання іноземної мови. *Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 28 жовтня 2022 р.): у 2 ч.* Умань: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 51-52.
8. Яковенко О.І. Формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі практичної підготовки: дис. ... канд.пед.наук:13.00.04. Київ, 2015. 329 с.

REFERENCES

1. Vygotsky, L.S. (1983). *Izbrannyye psikhologicheskiye proizvedeniya.* [Selected psychological works]. Moskva. [in Russian]
2. Huzyk, T.A. (1997). *Vycorystannya pryntsypu rol'ovoyi perspektvyvy v navchalnomu protsesi vyshchoyi shkoly* [Use of the principle of the role perspective in the educational process of higher education]. Kharkiv. [in Ukrainian]
3. Yonov, Tz. (1979). *Dialog v obshchenii I obuchenii* [Dialogue in communication and learning]. Sofia. [in Russian]
4. Kop'ev, A.F. (1987). *O dialogicheskoy ponimani psikhologicheskogo kontakta* [About the dialogic understanding of psychological contact]. Moskva. [in Russian]
5. Kravets, R. (2017). *Vprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia u polikulturnii osviti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi halusi na zaniattiakh inozemnoii movy* [Implementation of interactive methods in the multicultural education of future agrarians at foreign language classes]. *Liudynoznavchi studii: zb. nauk. prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.* Humanity studios: Journal of scientific papers of Drohobych State pedagogical university named after Ivan Franko, 4/36, 135-145 [in Ukrainian]
6. Pasichnyk O.O. (2014). *Osoblyvosti vykorystannia dilovykh ihor na zaniattiakh z inozemnoi movy u VNZ* [Peculiarities of using business games at foreign language classes in higher educational institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhgorod'skoho natsionalnoho universytetu.* Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, 30, 125-127 [in Ukrainian]
7. Shcherbyna, S.V. (2022). *Vykorystannia ihrovykh metodiv u protsesi navchannia inozemnoi movy* [The use of game methods in the process of learning a foreign language]. *Aktual'ni pytannya nauky, osvity I suspil'stva: teoriya i praktyka: zbirnyk tez dopovidey naukovo-praktychnoi konferentsiyi (Uman'), Topical issues of science, education and society: theory and practice: collection of thesis of reports of the scientific and practical conference (Uman, 28 October, 2022* [in Ukrainian]
8. Yakovenko, O.I. (2015). *Formuvannia profesiinoyi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv u protsesi praktychnoi pidgotovky* [Forming future economists' professional competence in the process of practical training]. Candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.
Наукові інтереси: теорія та методика навчання іноземним мовам.
ЛІПАТОВА Марина Валентинівна, викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.
Наукові інтереси: проблеми методики навчання української мови як іноземної.
ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання, упровадження ІКТ у навчальний процес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching foreign languages.

LIPATOVA Maryna Valentynivna – lecturer of the Department of the history, archaeology, information

and archival affair of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

HAVRYLENKO Olga Mykolayivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: foreign language communicative competence, innovative teaching methods, implication of IT in teaching practice.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 373.016:796:373.035

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-247-253

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті визначено загальноосвітні орієнтири «Нової Української школи» на основі компетентнісного підходу.

Автор зазначає, що сучасний етап розвитку української шкільної освіти характеризується як період освітніх нововведень в рамках реформи «Нова українська школа». Це реформа довготермінова, яка супроводжується суттєвими змінами всіх складників освіти. Провідною ідеєю НУШ є впровадження компетентнісного підходу в навчання та реалізація ключових компетентностей, які затвердженні Законом України «Про освіту», Державним стандартом початкової та базової середньої освіти. Це стосується і освітньої галузі «Фізична культура». Відтак, визначаються особливості реформування системи фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти.

Розбудова нового фізичного виховання не можлива без реалізації компетентнісного підходу до навчання учнів на уроках фізичної культури. Держава покладає великі сподівання на систему фізичного виховання Нової української школи, яка на концептуальному, змістовому, інструментальному та управлінському рівнях повинна бути спрямована на формування в учнів ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Компетентнісний підхід до навчання учнів на уроках фізичної культури доцільно розглядати, як систематичну роботу педагога, спрямовану на розвиток у здобувачів освіти ключових компетентностей, які у своїй єдності дозволяють учням ефективно вирішувати проблеми у галузі збереження, підтримання та відновлення здоров'я людини.

Автор акцентує увагу, що у методиці фізичного виховання актуальною проблемою є розробка організаційно-методичних підходів до формування ключових компетентностей учнів, що і є перспективами подальших розвідок на пряму.

Ключові слова: компетентнісна парадигма освіти, компетентнісний підхід до навчання, компетентність, компетенція, Нова українська школа, фізичне виховання.

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Physical

Education and Recreational and Health Work

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

COMPETENCE APPROACH AS A BASIS FOR REFORMING THE EDUCATIONAL PROCESS

One of the most important directions of updating and optimizing the content of education is the introduction of a competency approach, the purpose of which is to ensure the quality of education, compliance with modern conditions and requirements for the level of training of specialists. The competence paradigm of education involves the formation of an individual's ability to independently select and use already accumulated knowledge in various situations and spheres of life.

The article defines the general educational guidelines of the New Ukrainian School based on the competence approach.

The author notes that the current stage of development of Ukrainian school education is characterized as a period of educational innovations within the framework of the New Ukrainian School reform. This is a long-term reform, which is accompanied by significant changes in all components of education. The leading idea of the New Ukrainian School is the introduction of a competency-based approach to education and the implementation of key competencies approved by the Law of Ukraine "On Education", the State Standard of Primary and Basic Secondary Education. This also applies to the educational branch of "Physical Culture". Therefore, the features of reforming the system of physical education in general secondary education institutions are determined.

The development of new physical education is impossible without the implementation of a competent approach to teaching students in physical education classes. The state has high expectations for the system of physical education of the New Ukrainian School, which at the conceptual, content, instrumental and managerial levels should be aimed at forming key competencies and cross-cutting skills.

Competency-based approach to teaching pupils in physical education lessons should be considered as a systematic work of the teacher aimed at developing key competencies in students, which in their unity allow students to effectively solve problems in the field of preservation, maintenance and restoration of human health.

The Russian-Ukrainian war has changed physical education in Ukrainian schools. The role of physical culture in the formation of readiness to fulfill the civic and constitutional duty to defend the national interests and independence of the state is strengthening. There is a change of emphasis on promoting the growth of physical fitness, physical development and health of schoolchildren.

Since the beginning of the war, the state has initiated changes to all existing curricula in the Armed Forces. They are aimed at strengthening the preparation of the younger generation to defend the state and counteract aggression.

Key words: *competence paradigm of education, competence approach to learning, competence, competence, New Ukrainian School, physical education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У другій половині ХХ ст. відбувається зміна парадигми освіти, зумовлена поступовим переходом людства до інформаційного суспільства. У зв'язку з цим починається переорієнтація освітнього процесу на формування в учнів якостей, необхідних для постійного засвоєння нової інформації та творчої діяльності.

Одним із найважливіших напрямів оновлення і оптимізації змісту освіти є запровадження компетентнісного підходу, мета якого полягає у забезпеченні якості освіти, відповідності сучасним умовам і вимогам до рівня підготовленості фахівців. Компетентнісна парадигма освіти передбачає формування здатності індивіда самостійно відбирати і користуватися вже накопиченими знаннями в різних ситуаціях і сферах життя.

Реалізація проголошеного концепцією Нова українська школа компетентнісного підходу в освітній процес має враховувати особистісні інтереси учнів і забезпечувати розвиток необхідних у реальному житті ключових компетентностей.

Реформу НУШ розраховано на роки, адже неможливо швидко змінити освітню традицію. Проте зміни вже розпочались, зокрема, у вересні 2017 року було ухвалено новий Закон «Про освіту», який регулює основні засади нової освітньої системи, а у лютому 2018 року Кабінет Міністрів затвердив новий Державний стандарт початкової освіти. З 2018/2019

навчального року за цим стандартом розпочали навчання першокласники по всій Україні.

У вересні 2020 року Кабінет міністрів затвердив новий Державний стандарт базової середньої освіти, який вступив в силу з 1 вересня 2022 року для учнів, що навчаються за програмами 12-річної повної ЗСО. 2020 р. – ухвалення нового закону «Про повну загальну середню освіту», який більш детально розкриває зміни, закладені реформою. Також у серпні 2022 року відбувся перегляд та оновлення змісту навчальних програм з різних предметів загальної середньої освіти, у тому числі і Модельних навчальних програм для учнів 5-6 класів. Це відповідь на виклики, які виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України.

Провідною ідеєю Нової української школи є впровадження компетентнісного підходу в навчання та реалізація ключових компетентностей, які затвердженні Законом України «Про освіту» [3], Державним стандартом початкової та базової середньої освіти НУШ. Саме компетентнісно-орієнтований підхід до навчання закладено в основу концепції Нової української школи, який доповнюють: принципи дитиноцентризму та педагогіки партнерства, новий зміст освіти, безпечно доступне та дружнє до дитини освітнє середовище та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Обговорення та дослідження компетентнісного

підходу з точки зору міжнародної спільноти та перспектив його впровадження в досвід української освіти висвітлюються в публікаціях Гриневиц Л.М., Локшиної О.І., Ляшенка О.І., Овчарук О.В., Пометун О.І., Шияна Р.Б та ін.; питання про впровадження окремих ключових компетентностей в навчально-виховний процес школярів розглядали Савченко О.Я., Бібік Н.М., Трубачева С.Е., Парашенко Л.І., Фрейман Г.О. та інші.

У дослідженнях Москаленко Н.В., Сороколіт Н.С., Турчик І.Х. та ін., представлено способи реалізації ключових компетентностей освітньої реформи «Нова українська школа» на уроках фізичної культури та інших формах фізичного виховання.

Мета статті – розкрити сутність поняття «компетентнісний підхід в освіті», порівняти його із традиційним; визначити загальноосвітні орієнтири НУШ на основі компетентнісного підходу, зокрема в освітній галузі «Фізична культура».

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «компетентнісний підхід в освіті» вітчизняні дослідники, розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових (ключових) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу повинно бути формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості.

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення О. Лебедева, який вважає, що компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, добору змісту освіти, організації освітнього процесу та оцінювання освітніх результатів.

Цей підхід не заперечує необхідності засвоєння знань, формування навчальних умінь, навичок, які є основою компетентностей. Але при цьому акцентує увагу на здатності школярів використовувати набуті знання, що значно розширює цілі та завдання шкільної освіти, орієнтуючи їх на кінцевий результат.

Тобто розуміння знань як зростання суми предметної інформації замінюється на комплекс здатностей, які допомагають діяти й домагатися необхідного результату. Зміст на компетентнісній основі формується через визначення результатів, які планується отримати.

На зміну монологічному викладу навчального матеріалу приходять навчальна діяльність, формування в школярів досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем. Такий підхід до організації навчального процесу потребує використання нетрадиційних, продуктивних методів

навчання, а саме: методів проектів, портфоліо, ситуативного методу тощо. Важливо, що за компетентнісного підходу результатом навчального процесу є навчальні досягнення школярів, а не формально засвоєні знання.

Загальноприйнятого визначення поняття компетентності не існує ані в європейській традиції, ані у вітчизняній. І це зрозуміло. Компетентність, як освітній феномен, і не може тлумачитись однозначно. Тому питання компетентності є дискусійними і відкритими навіть на рівні термінології.

До 90-х рр. ХХ ст., роботи над питанням компетентності були поодинокі та мали розрізнений характер. Переломним став 1996 р., коли ЮНЕСКО окреслило коло компетенцій, що мають розглядатися як бажаний результат освіти, які повинні відповідати новим вимогам ринку праці і економічним перетворенням.

За влучним висловом О. Локшиної, проголошення ЄС у 2006 р. ключових компетентностей необхідними характеристиками громадян суспільства знань стало заключним акордом у тривалому пошуку державами-членами та усією міжнародною спільнотою сенсу компетентностей і їх місці в освіті.

Отже, у трактуванні Ради Європи, *компетентність* – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, яку індивід набув у процесі навчання. Компетентності не можуть бути зведені до фактичних знань – «бути компетентним не є у всіх випадках синонімом бути вихованим або освіченим».

«Компетентнісний» шлях української педагогіки також пройшов кілька етапів: від розуміння нової європейської освітньої парадигми на межі ХХ– ХХІ ст. – до запровадження компетентнісної теорії у сучасну практику навчання окремих предметів.

Поняття «компетентність» та «компетенція» органічно увійшли в сучасний педагогічний процес. Деякі науковці розглядають ці поняття як синоніми. Однак у визначенні цих понять існують суттєві відмінності [4].

Компетенція – коло питань, в яких людина добре обізнана (або має певні повноваження). *Компетентний* – той, що має достатні знання в певній галузі, кваліфікований.

Українські дослідники розводять ці поняття, враховуючи вітчизняні мовні стереотипи. Поняття «компетенція» пов'язане зі змістом сфери діяльності, а «компетентність» – з особистістю, її здатністю ефективно діяти в різних ситуаціях. Компетентність виявляється в діяльності і включає особисте ставлення до предмета і продукта діяльності [4].

Компетенція – це об'єктивна категорія, суспільна норма, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії особи, перетворюючись у компетентність [4].

Автори концепції «Нова українська школа» під *компетентністю* розуміють динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність у нових непередбачуваних умовах [2].

Універсальні компетентності широкого спектру (радіусу) використання називають *ключовими*. Вони включають основи сучасного наукового знання, принципи і закономірності безлічі предметів і явищ дійсності.

Ознаками ключових компетентностей є: поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатокомпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

Розглянемо загальноосвітні орієнтири НУШ на основі компетентнісного підходу.

Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти. Адже мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вмiє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть компетентностей, необхідних для самореалізації в суспільстві. А від так ключовим фактором освітнього процесу є впровадження компетентнісного підходу в навчання та реалізація ключових компетентностей, які затвердженні Законом України «Про освіту», стандартом початкової та середньої освіти НУШ.

Список цих компетентностей створювався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18. 12. 2006 р.).

Виділено 11 ключових компетентностей для Нової української школи, кожен з яких можна формувати і в процесі фізичного виховання школярів як в урочній, так і позаурочній формах.

Компетентнісний підхід до навчання учнів на уроках фізичної культури доцільно розглядати, як систематичну роботу педагога, спрямовану на розвиток у здобувачів освіти ключових компетентностей, які у своїй єдності дозволяють учням ефективно вирішувати проблеми у галузі збереження, підтримання та відновлення здоров'я людини.

Усі ключові компетентності є однаково важливими, вони поєднуються, можуть використовуватися у багатьох контекстах і різних комбінаціях у процесі фізичного виховання.

Компетентнісний потенціал освітньої галузі «Фізична культура», визначений у Додатку 21 Державного стандарту базової середньої освіти, реалізовуватиметься за рахунок комплексу ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування курсу учні мають засвоїти основні категорії і поняття предмета, такі, що складають логічну частину базових знань освітньої галузі».

Компетентності ми не зможемо формувати традиційною методикою. Компетентності формуються в умовах діяльного підходу, коли учні у співпраці, у спілкуванні виконують завдання, щось придумують і відтворюють (найкращий спосіб виконання завдань учнями в мікрогрупах – по 3 або 4 особи). Якщо цей вид навчальної діяльності був значущим, соціальним, радісним, мотивуючим, експериментальним і дослідницьким, то був діяльнісний підхід.

Отже, діяльнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію

Концепція НУШ пропонує також впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін, що сприяє вдосконаленню навичок системного мислення.

Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють «канву», яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця.

Виховний процес – невід'ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності. Виховання не виноситься в окремі «заняття з моралі», а має наскрізний характер, який формує цінності (відкритість до змін; збереження себе, оточення, здоров'я; самоствердження; вихід за межі власного Я). Формування характеру можливе лише через наскрізний досвід.

Актуальні завдання для вчителів:

- розвивати емоційний інтелект і навички ненасильницького спілкування з учнями;

• під час спілкування з учнями відмовитися від фраз «Ви повинні...»; «Я хочу...»;

• вчити учнів моделювати власну діяльність, починаючи зі слів «Я буду...», «Я обіцяю...», «Я планую...».

Нова українська школа (а також Держстандарт) декларує навчання на засадах *особистісно-орієнтованої моделі освіти*, в рамках якої заклад освіти максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Окрім цього, в реформі заохочується інклюзивна освіта. Для учнів з особливими освітніми потребами мають створюватися умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей запроваджуються індивідуальні програми розвитку, включаючи корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід.

Освітній процес в закладах загальної середньої освіти України має бути заснований на педагогіці партнерства (в її основі – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками). Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини.

Учителю надано академічну свободу. Він може готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку.

Упровадження нових підходів потребує формування якісно нового освітнього середовища для дитини. Це стосується не тільки зміни формату стосунків між учнем, батьками та вчителем, а й організації простору та класу/

Російсько-українська війна змінила фізичну культуру в українській школі. Посилюється роль фізичної культури у справі формування готовності виконувати громадянський та конституційний обов'язок щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави. Відбувається зміна акцентів на сприяння зростанню фізичної підготовленості, фізичному розвитку і зміцненню здоров'я школярів.

З початком війни держава ініціювала внесення змін до всіх діючих навчальних програм в закладах ЗСО. Вони спрямовані на посилення підготовки підростаючого покоління до захисту держави і протидії агресії. Наказом МОН України від 3 серпня 2022 року затверджено і надано гриф «Рекомендовано МОН України» оновленим навчальним

програмам, зокрема й з Фізичної культури для 6-9 та 10-11 класів, й оновленим модельним програмам для учнів 5-6 класів (17.08.2022 р.).

Так, модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти призначена для адаптаційного циклу навчання, забезпечує наступність між початковою та базовою освітою [5]. Програма реалізує визначені в Державному стандарті ціннісні орієнтири, ключові компетентності та наскрізні уміння учнів та закладає основи для подальшого впровадження освітньої галузі фізичної культури. Вчитель фізичної культури повинен створити умови щодо формування в учнів ключових компетентностей та базових знань визначених Державним стандартом базової середньої освіти (додаток 21 до Держстандарту).

У модельній навчальній програмі зазначено, що викладання фізичної культури має здійснюватися в різних формах організації освітнього процесу в умовах сьогодення: дистанційна форма (онлайн), очна форма (офлайн), індивідуальна, сімейна, екстернатна в тому числі для дітей, які знаходяться за кордоном [5].

Акцентуємо увагу на відмінностях в положеннях діючих програм і модельної навчальної програми з фізичної культури для Нової Української школи.

У традиційній школі діючий модульний (тематичний) принцип побудови програми передбачає протягом тривалого часу вивчення лише одного варіативного модулю. Традиційна методика проведення уроку, діями вчителя все регламентує: кількість повторень, темп, частоту, амплітуду рухів, техніку виконання.

Нова Українська школа сприяє забезпеченню учням індивідуального вибору варіативних модулів чи рухової активності для кожного уроку; формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ, формування компетентностей та здатностей їх застосовувати в різних життєвих ситуаціях. Звертаємо особливу увагу, що варіативні модулі структурують засоби фізичної культури і не являються окремими темами для вивчення.

Цікавим, неоднозначним і сучасним, на наш погляд, є підхід до уроків фізичної культури на основі компетентнісного підходу, що зазначається в дослідженнях кандидата педагогічних наук О.П. Аксьонової. Новий урок фізичної культури в НУШ, як зазначає Олена Петрівна, повинен бути компетентнісний, розумний, оздоровчий і креативний [1].

Авторитарна модель проведення уроку фізичної культури, яка заснована на принципах примусу, маніпулювання, стресового навантаження, суперечить самій ідеї

компетентнісної освіти. Як стверджує Аксьонова О.П., у методиці фізичного виховання досі не розроблені організаційно-методичні підходи до формування ключових компетентностей учнів/учениць [1]. З іншого боку, опанування компетентнісно орієнтованою методикою відкриє для сучасного педагога широкий шлях до здійснення формульованого оцінювання. У межах запровадження компетентнісного підходу створюється нова система вимірювання й оцінювання результатів навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, провідною ідеєю Нової української школи є впровадження компетентнісного підходу в навчання та реалізація ключових компетентностей, які затвердженні Законом України «Про освіту», Державним стандартом початкової та базової середньої освіти. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання доповнюють принципи дитиноцентризму та педагогіки партнерства, новий зміст освіти, а також створення безпечного, доступного і дружнього до дитини освітнього середовища.

Сучасний процес навчання з фізичного виховання повинен бути спрямований на формування зазначених ключових компетентностей.

З початком війни держава ініціювала внесення змін до всіх діючих навчальних програм загальної середньої освіти, зокрема і предмета «Фізична культура». Вони спрямовані на посилення підготовки підростаючого покоління до захисту держави і протидії агресії.

Тенденції, які відбуваються зараз на науково-методичних теренах України свідчать про активний пошук шляхів модифікації методики фізичного виховання, модернізації уроку фізичної культури. Новий урок фізичної культури повинен бути компетентнісний, розумний, оздоровчий і креативний, щоб формувати у школярів інтерес до фізкультурної діяльності як у школі, так і за її межами, стійку мотивацію до збереження й зміцнення свого здоров'я, потреби вдосконалення фізичного розвитку й підготовки. В освітній процес мають впроваджуватися компетентнісно-орієнтовані рухові завдання.

І як зазначають фахівці, у методиці фізичного виховання актуальною проблемою є розробка організаційно-методичних підходів до формування ключових компетентностей учнів, що і є перспективами подальших розвідок напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. П., Кириленко Л. В. Школа компетентностей на уроках з фізичної культури в початкових класах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Випуск 3 (97). С. 25–32.

2. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchytelia. K.: TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», 2017. 206 s.

3. Закон України «Про освіту» №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.09.2017).

4. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. *Вища освіта України*. № 3 (додаток 1). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія». К.: Гнозис, 2009. С. 8-14.

5. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. К. 201 с.

6. Сороколит Н. С. Можливості реалізації ключових компетентностей Нової української школи у фізичному вихованні школярів. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2019. №3. С 167-174.

REFERENCES

1. Aksonova, O. P., Kyrylenko, L. V. (2018). Shkola kompetentnostei na urokakh z fizychnoi kultury v pochatkovykh klasakh [School of competences at physical education lessons in primary school]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Vypusk 3 (97). S. 25–32.

2. Bibik, N. M. (2017). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a guide for teachers]. K.: TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», 206 s.

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» 2145-VIII [Law of Ukraine "About education" №2145-VIII], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed 05 September 2017).

4. Luhovyi, V. I. (2009). Kompetentnosti ta kompetensii: poniattievo-terminolohichni dyskurs [Competences and competencies: conceptual and terminological discourse]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 3 (dodatok 1). Tematychnyi vypusk «Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii». K.: Hnozys. S. 8-14.

5. Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2022) [Model educational program "Physical culture. 5-6 classes" for institutions of general secondary education]. K. 201 s.

6. Sorokolit, N. S. (2019). Mzhlyvosti realizatsii kliuchovykh kompetentnostei Novoi ukrainskoi shkoly u fizychnomu vykhovanni shkoliariv [Possibilities of implementing the key competencies of the New Ukrainian School in the physical education of schoolchildren]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*. №3. S 167-174.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка, оздоровчий фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna –
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Physical

Education and Recreational and Health Work of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy,
health fitness.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-253-259

ДРАШКО Олена Миколаївна –
кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри педагогіки та
методики технологічної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9823-5101>
e-mail: lenamd888@gmail.com

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ТА САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ЗАЛОГ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто систему взаємодії освітньої і самоосвітньої діяльності професійної спрямованості в умовах університетської освіти, аналізується специфіка взаємодії, особливості та відмінності освіти і самоосвіти у підготовці майбутніх педагогів до професійної праці; конкретизовані функції, зміст, методи та форми взаємодії освітнього та самоосвітнього процесів в підвищення якості підготовленості студентів до професійної праці. Акцентована увага на різних аспектах професійної спрямованості навчання і самоосвіти, можливостях педагогічного керування в забезпеченні якості освіти і педагогічної творчості.

У дослідженні зроблено висновок, що взаємодія забезпечує розвиток і самозміну студента в ході засвоєння знань, умінь та навичок, що відбувається у взаємодії зі стихійними, відносно керованими і цілеспрямовано створюваними умовами життя й набуття професійного досвіду.

Педагогічне керування взаємодією цих процесів поєднує в собі сукупність певних стандартів управління освітнім і самоосвітнім процесами, організації управлінської діяльності, використання технічних засобів, додержання вимог щодо стосунків з учасниками освітньої і самоосвітньої діяльності з урахуванням норм і принципів етичних норм, естетики та права.

Наголошено, що професіоналізація освітнього процесу, педагогічне керування взаємодією освітнім та самоосвітнім процесами в системі університету слугує важливим чинником професійно - творчого розвитку майбутнього педагога. Сфера діяльності викладача передбачає не просто творчий підхід до виконання запланованої мети й завдань, але й прояв педагогічної культури і майстерності, нестандартних дій, креативних якостей, а головне – професійної компетентності викладача і підготовки студентів до самоуправління власними діями як у навчальній так і в самоосвітній діяльності.

Ключові слова: професіоналізація, взаємодія, освітній і самоосвітній процеси, педагогічне керування, професійна спрямованість освіти й самоосвіти, творчий підхід, якість освіти, підготовка, майбутні фахівці, умови підготовки, педагогічна направленість.

DRASHKO Olena Mykolayivna –
Candidate of Pedagogical Sciences,
Art. expert in pedagogy and methods
of technological development
Kryvorizky State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9823-5101>
e-mail: lenamd888@gmail.com

PROFESSIONALIZATION OF VZAE MODII STUDY AND SELF-EDUCATIONAL DIAGNOSTICS IS A GUARANTEE OF THE PERFECT TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS IN TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT TO PROFESSIONAL ACTIVITY

In the stat, the system of mutual is a system of mutual self -evidence of the same professor of profession, in the mind of univivitsky, analist the specify, the same, is the same in the pidgostishits concretized functions, changes, methods and forms of intermodality of lighting and self-lighting processes in the promotion of students' preparedness to professional practice.

© Драшко О.М., 2022

Concretized are the processes of professional growth of future teachers in the way of organizing education and self-education in the minds of the university, their day, work, the nature of directness and non-standardness of these processes.

Emphasis is placed on various aspects of professional orientation of education and self-enlightenment, the possibilities of pedagogical education in the security of education and pedagogical creativity.

At the end of the day, we have grown the whiskers, which together ensure the development and self-reflection of the student in the course of the acquired knowledge, reduce that skill that is found in the interdependence of the natural, eminently cured and purposefully created by the professional minds of life.

The interplay between the lighting process and self-illuminating activity stimulates the manifestation of controlled professionalization as a process of future professional qualifications and development of their potentialities, supporting them in other states.

Pedagogical management of the interaction of these processes combines a set of certain standards for the management of educational and self-educational processes, the organization of management activities, the use of technical means, compliance with the requirements for relations with participants in educational and self-educational activities, taking into account the norms and principles of ethical norms, aesthetics and law.

It is emphasized that the professionalization of the educational process, pedagogical management of the interaction of educational and self-educational processes in the university system serves as an important factor in the professional and creative development of the future teacher. The sphere of the Dylenosti Viklidachi is not just creative piriyd to Vikonnnye scheduled to the hiking, ale of the teaching culture of the Maystermist, creative you, and the Golovna is the Vlacovani, the Vlasovskiyе, in self-illuminating activity.

Key words: professionalization, interaction, educational and self-educational processes, pedagogical management, professional orientation of education and self-education, creative approach, quality of education, training, future specialists, training conditions, pedagogical orientation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-економічні зміни в суспільстві зумовлює підвищення якості освіти, підготовленості майбутніх фахівців до інноваційної діяльності в сфері обраної професії. У зв'язку з цим у багатьох навчальних закладів проводиться пошук нових шляхів забезпечення умов для підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрів (зокрема у педагогічній сфері діяльності).

Проблема якості освіти (як навчальних досягнень майбутніми фахівцями так і процесу їх досягнення) надзвичайно актуальна і в той же час дуже складна. Шляхи і засоби забезпечення якості освіти в навчальних закладах України стосується базових спеціальностей. Актуальними є проблеми оцінки якості освітнього процесу в системі університетської освіти, забезпечення умов активізації пізнавальної діяльності й зосередження уваги на вирішенні таких аспектів:

- забезпечення якості прийому і збільшення набору до навчального закладу через систему профорієнтаційної роботи й упровадження договірної основи співпраці з різними навчальними закладами;

- надання навчальним планам, програмам з навчальних дисциплін соціально-професійної спрямованості, конкретизації предметних компетенцій, знань та умінь, які є результатом взаємодії навчання і самоосвіти.

У зв'язку з цим необхідна нова система організації освітнього процесу, який буде спрямовано на формуванні компетенцій, способів практичного застосування знань, умінь, навичок й прийняття управлінських рішень по організації взаємодії навчальної і самоосвітньої діяльності в системі підготовки

майбутніх педагогів, посилення педагогічного керівництва цим складним процесом з боку викладачів навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив встановити, що науковці відмічають недооцінку значущості професіоналізації взаємодії освітньої і самоосвітньої діяльності в системі підготовки майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності. З огляду на необхідність вирішення поставлених завдань, варто відзначити публікації: А. Бондаренко і Л. Кіяшко [1], О. Галус [2], М. Галушко [3], Л. Даниленко [4], Т. Десятов [5], О. Кобернік [6], Мармаза [8], М. Євтух і О. Сердюк [9] та ін.

Складність цієї проблеми визначається суперечністю процесів, які відтворюють професійний розвиток і самовдосконалення майбутніх педагогів в умовах університету.

Мета статті – теоретичне обґрунтувати професіоналізацію взаємодії освітньої і самоосвітньої діяльності в підготовці майбутніх педагогів до професійної діяльності, як ресурсу підвищення її якості в умовах університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійного обліку майбутнього педагога – це процес залучення особистості до професійної активної діяльності, тобто її професіоналізації. Професіоналізація охоплює всі освітні процеси, завдяки яким майбутній педагог засвоює певні знання, норми, цінності, що дозволяють йому не тільки оволодіти основами обраної професії, але й бути компетентним фахівцем, творчі виконуючим професійні функції.

Професіоналізація спрямована на підготовку майбутнього педагога до адаптації до творчої професійної діяльності, свого життя в суспільстві як повноправного його суб'єкта, до подолання суспільних криз і змін:

екологічних, енергетичних, інформаційних, комп'ютерних, матеріальних тощо; оволодіння досвідом, раніше створеним старшими поколіннями, досягнути своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно знайти шляхи самовизначення в професійному середовищі. Ціль професіоналізації М. Євтух і О. Сердюк зазначають в допомозі майбутньому педагогу в самопізнанні, самоосмисленні, саморегуляції, самовдосконаленні, самооцінюванні й особливо в самореалізації у професійній сфері [9, с. 55].

Стрижневими напрямами професіоналізації підготовки майбутніх педагогів до практичної педагогічної діяльності мають стати демократизація і гуманізація, тобто організація її на принципах студентоцентризму, розкриття здібностей, повага до гідності студента і його потреб, індивідуалізація і диференціація освітнього процесу, що передбачає врахування у педагогічній підготовці відмінностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій сфері особистості, особливостей фізичного і психічного розвитку кожного студента.

Професіоналізація підготовки майбутніх педагогів розглядається, як процес засвоєння студентами професійних норм, цінностей, знань, педагогічної культури взагалі в результаті цілеспрямованих і стихійних взаємодій; процес формування основних характеристик професійного обліку особистості (свідомості, почуттів, здібностей тощо). При цьому важливо акцентувати увагу на ньому як процесі засвоєння майбутнім педагогом професійно-педагогічного досвіду, оволодіння культурою освітнього процесу, продуктивної педагогічної праці, гуманних відносин у системі «викладач - студент».

Формування готовності до ініціативного, нестандартного і відповідального виконання професійних функцій майбутніх педагогів у освітньому процесі університету досягається шляхом єдності навчальних занять, педагогічної практики і самоосвітньої діяльності, реалізацією творчого підходу до організації нестандартних форм навчання і використання інноваційних технологій через моделювання, створення рольових ситуацій, які потребують активних дій студентів, які б розвивали в них професійні інтереси, потреби, практичні уміння й навички, культуру спілкування в колективі, здорову конкурентність, пошуковість, визначили б професійну спрямованість освітнього процесу.

Професіоналізація підготовки майбутніх педагогів до творчої педагогічної праці як двосторонній процес спрямоване на використання у освітньому процесі новаторської методики, креативно-діяльнісного підходу до його організації, використання

нових методів організації самоосвіти, оволодіння методологією і навиками наукових досліджень.

Головна мета професіоналізації освітнього процесу – створити оптимальні умови для систематичної динаміки зростання рівня педагогічного професіоналізму майбутніх педагогів, реалізації їхніх творчих запитів, забезпечення фундаментальної професійної підготовки з обраної сфери діяльності.

Професіоналізація підготовки студентів в умовах університету забезпечує не тільки засвоєння соціально-професійного досвіду, але й удосконалює, розвиває існуючі та створює нові соціально-професійні цінності, орієнтири, тобто сприяє розвитку й становленню особистості, забезпечує якість освітнього процесу.

Процес професіоналізації тісно пов'язано з самоосвітньою діяльністю студентів. Самоосвітня діяльність має великі можливості в професіоналізації й творчому розвитку особистості майбутнього педагога. Це два процесу взаємодіють та взаємообумовлюють один одного. А. Бондаренко і Л. Кіяшко розглядають самоосвіту як «форму отримання та поглиблення знань, процес розвитку інтелектуальних якостей та розумових здібностей, вид пізнавальної діяльності, засіб розвитку творчої особистості, керування її розумовою діяльністю» [1, с. 30]. На їх думку, формами самоосвіти можуть бути як індивідуальна, так і колективна, які стимулюють діяльність студентів, творчий саморозвиток їх особистості.

Взаємодія процесів професіоналізації, навчальної і самоосвітньої діяльності в умовах університету забезпечує перехід з пасивної позиції в активну позицію студента в процесі розвитку та його професійного становлення, при цьому він не тільки адаптується до професійної сфери діяльності, а й впливає на професійний розвиток, життєві обставини й на себе самого. Усі процесі реалізуються на суб'єкт-суб'єктному підході до пізнавального процесу. Ця взаємодія забезпечує розвиток і самозміну студента в ході засвоєння професійних знань, умінь та навичок, що відбувається у взаємодії зі стихійними, відносно керованими і цілеспрямовано створюваними умовами життя й набуття творчо-професійного досвіду. Взаємодія освітнього процесу й самоосвітньої діяльності стимулюють прояви педагогічно-контрольованої професіоналізації, як процесу набуття майбутніми педагогами творчо-професійного досвіду та розвиток їх потенціальних можливостей, що необхідні для якісного виконання професійних функцій.

Самоосвітня діяльність слугує чинником, який впливає на взаємодію з будь-якими суб'єктами, чи об'єктами дійсності, у

практичному спілкуванні, різних видах діяльності, що обумовлює професійний розвиток особистості в трьох сферах: діяльність, спілкування, самосвідомість.

Майбутній педагог у ході навчання має справу з різними видами діяльності, при цьому відбувається три важливих процеси: орієнтування в системі зв'язків, які мають місце в кожному виді діяльності й між її різновидами. Воно здійснюється за допомогою особистісних смислів, виявлення важливих аспектів діяльності, об'єднання навколо головного, зосередження на ньому; засвоєння в ході реалізації діяльності нових ролей й осмислення їх значущості для професійного розвитку і творчого становлення особистості. В цьому процесі майбутній педагог є суб'єктом діяльності. Активність його дій обумовлюється в повній мірі сферою спілкування, як примноження контактів з іншими учасниками самоосвітньої діяльності і навчання, перехід від монологічного спілкування до діалогічного, тобто вміння орієнтуватися на партнера, його чути й сприймати. Третій аспект розвитку особистості – це самосвідомість майбутнього педагога. Самосвідомість – це процес за допомогою якого студент пізнає себе і становиться самою собою, продуктом якого є уявлення себе, Я-образу. Основою взаємодії цих процесів має бути «Я - концепція» як система усвідомлених і неусвідомлених відомостей про себе, на основі яких студенти будують власну поведінку. «Я-концепція» є стимулюючим внутрішнім механізмом дій і вчинків майбутнього педагога. У практиці різняться позитивну і негативну «Я-концепцію». Механізмом професійного розвитку особистості майбутнього педагога є позитивна «Я-концепція», яка сприяє успішній діяльності, позитивним проявом його можливостей і здібностей. Негативна «Я-концепція» погіршує результат і діяльності, сприяє закріпленню негативного досвіду поведінки майбутнього педагога.

Формування позитивної «Я-концепції» як основи професійно-творчого становлення студента в умовах університету залежить не тільки від взаємодії освітнього і самоосвітнього процесів у ході підготовки майбутніх педагогів у середовищі університету. Вчені все більше значущості надають професіоналізації взаємодії цих процесів, при цьому продуктивність цієї взаємодії залежить від грамотного педагогічного керування.

Педагогічне керування взаємодією освітньої і самоосвітньої діяльності студентів має бути спрямоване на те, щоб викладач:

- бачив в кожному майбутньому педагозі індивідуальність, можливість поважати її, розуміти, сприймати, вірити в його можливості

і перспективу професійно-творчого становлення його особистості;

- моделювати в освітній практиці ситуації успіху, доброзичливості, підтримки, щоб студенти вірували в свої здібності і можливості;

- розуміти причини незнання й неправильної поведінки, допомагаючи подолати негативний досвід, не створюючи збитку достоїнству майбутнього педагога;

- створювати умови реалізації особистості в активній діяльності, набуття позитивних навчальних досягнень в освітньому і самоосвітньому процесах.

Як свідчить практика ефективне педагогічне керування освітньою і самоосвітньою діяльністю стимулює позитивну «Я-концепцію», емоційну стабільність майбутнього педагога, здатність проявляти турботу і зацікавленість у його долі, особистісну зрілість, професійну відповідальність.

Складність педагогічного керування взаємодією освітньої та самоосвітньої діяльності у ході підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності обумовлює необхідність професіоналізації підготовки, інноваційними складовими якої є:

- здійснення інтегрування і професійної спрямованості навчальних дисциплін, введення у їх зміст практикуму «Теорія і практика управління самоосвітньої діяльністю»;

- впровадження інноваційних технологій у практиці педагогічного керування взаємодією освітнього й самоосвітнього процесу;

- посилення дослідницької діяльності шляхом побудови єдиної системи оволодіння курсами: «Психодіагностика», «Методи математичної статистики»;

- набуття професійно-творчого досвіду, застосування знань, умінь й прийняття управлінських дій у процесі взаємодії навчальної і самоосвітньої діяльності.

Набуття викладачами вищої школи практичного досвіду педагогічного керування взаємодією освітнього і самоосвітнього процесів позитивно впливає на підвищення якості підготовки майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності шляхом:

- посилення професійної спрямованості підготовки майбутніх педагогів;

- гармонізації інформаційної і процесуальної сторін навчання шляхом використання різноманітних методів (аналіз управлінських і психологічних ситуацій, ділові та рольові ігри, виконання творчих завдань; психологічний тренінг, індивідуальні рефлексивні завдання та ін.);

- використання інтерактивних форм організації навчання («Аукціон ідей», захист проектів, імітація нарад, засідань та інших

видів спілкування, моделювання подієво-рольових ситуацій), які стимулюють самоосвітню діяльність, закріплюють знання та уміння для успішного виконання навчальних завдань;

- проведення індивідуально-творчої роботи засобами проектного методу навчання, які забезпечують не тільки засвоєння предметних знань, а й формування предметних компетенцій, оволодіння засобами контролю рівня їх сформованості.

У процесі викладання професійно орієнтованого змісту дисциплін реалізується поетапний перехід майбутніх педагогів до базових форм діяльності: від навчальної до самоосвітньої діяльності; від її академічного типу до квазіпрофесійного (рольові, ділові ігри, творчі роботи, презентації на кращій виріб) до управління й самоуправління своїми діями в моделюємих подієво-рольових ситуаціях професійної спрямованості. В моделюємих дієво-рольових ситуаціях майбутні педагогі оволодівають й закріплюють не тільки фізичні, емоційні, вольові якості власної особистості, але й набувають уміння використовувати в самоосвітньої діяльності матеріально-технічного ресурсного забезпечення (бібліотечний фонд, періодика, засоби для впровадження інформаційних технологій: електронні варіанти лекцій, записи для мультимедійних презентацій дисциплін (тексти лекцій, плани практичних занять), електронні варіанти тестів для поточного та підсумкового контролю, відеоматеріали та ін.

У підготовці майбутнього педагога самоосвітня діяльність є важливим чинником професійного зростання й набуття досвіду професійних дій у практичних обставинах. Виходячи з цього увага приділяється виявленню мотивів, цілей, засобів, умов, в яких протікає самоосвітня діяльність майбутніх педагогів. На консультаціях, практичних заняттях вони знайомляться з методикою самоосвітньої діяльності, плануванням й видами контролю за їх досягненнями у навчанні й самоосвіті.

Педагогічне керування взаємодією навчальної й самоосвітньої діяльності потребує покращення у навчальному закладі організаційно-індивідуальної роботи з майбутніми педагогами, різноманітність видів контролю, розроблення методичного забезпечення для дистанційного навчання; важливо поєднувати тестові форми контролю з усним спілкуванням, бесідами, діалогами, захистом проектів тощо.

Складність керування взаємодією освітньої і самоосвітньої діяльності майбутніх педагогів обумовлює підвищення рівня управлінської культури викладачів університету.

Управлінська культура викладача характеризується сукупністю системних управлінських знань, умінь, професійних та особистісних якостей, рівнем розвитку мотиваційно-ціннісних уявлень його як керівника. Управлінська культура об'єднує в своєму змісті творчі сили і здібності керівника, культуру професійної праці (М. Галушко); сукупність інноваційних підходів керівної діяльності (О. Галус, Л. Даниленко, О. Мармаза,); специфічні особливості професіоналізації управління освітою (Т. Десятов).

Управлінська культура викладача слугує механізмом оптимізації педагогічного керування взаємодією освітнього та самоосвітнього процесів. Керування викладачем взаємодією цих процесів поєднує в собі сукупність певних стандартів управління освітнім процесом, організації управлінської діяльності, використання технічних засобів, додержання вимог щодо стосунків з учасниками освітньої і самоосвітньої діяльності з урахуванням норм і принципів етичних норм, естетики та права [7]. Культура викладача – це динамічне явище, яке потребує постійну роботу над собою, збагачення менеджерських знань, систематичної самоосвіти, практичної управлінської діяльності в ролі керівника навчання і самоосвіти. В цьому плані актуалізується потреба викладачів у постійно діючих семінарах, конференціях, обміну досвідом по управлінню взаємодією освіти і самоосвіти як джерела підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах навчального закладу. Ефективність управління взаємодією освітньої і самоосвітньої діяльності у процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної праці обумовлюється рівнем управлінської культури викладача.

У процесі педагогічного керування освітньою і самоосвітньою діяльністю студентів важливу роль відіграє культура спілкування. У ході спілкування зі студентами важливо акцентувати увагу на таких його складниках:

- передавання інформації чи обмін нею;
- вплив викладача на поведінку студентів;
- вплив студентів на поведінку викладача, його відповідна реакція [7, с. 142].

Культура управління взаємодією освітнього і самоосвітнього процесів у системі професійної підготовки майбутніх фахівців до професійної праці – це система знань і практичних умінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, яка слугує якісному виконанню професійних завдань, управлінських функцій, ефективної взаємодії з усіма учасниками освітнього і самоосвітнього

процесів, досягненню позитивних результатів й професійного зростання в умовах університету.

Для розвитку управлінської культури викладачів і підвищення рівня якості підготовленості майбутніх фахівців до професійної діяльності важливо створювати необхідні умови на різних етапах освіти і самоосвіти. При цьому важливо: а) сприяння спеціальної підготовки у навчальних закладах не тільки викладачів, але і майбутніх педагогів з управління взаємодією освітнього і самоосвітнього процесів; б) проведення тренінгів, науково-практичних семінарів і конференцій з проблеми розвитку управлінської культури та культури управління взаємодією освітнього і самоосвітнього процесів в системі професійної підготовки майбутніх педагогів. Не менш значимо створення в навчальних закладах психологічних, консультативних служб, творчих груп, інформаційного банку та електронної картотеки з теорії та практики розвитку управлінської культури та накопичення досвіду ефективного управління взаємодією освіти та самоосвіти в підготовці сучасного конкурентоспроможного фахівця в умовах університету. Необхідно заохочення викладачів та майбутніх педагогів та створення організаційно-педагогічних умов для самоосвітньої роботи, як важливого джерела професійного становлення і соціального визрівання, творчої адаптації його до професійної праці.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професіоналізація освітнього процесу, педагогічне керування взаємодією освітнім та самоосвітнім процесами в системі університету слугує важливим чинником професійно-творчого розвитку майбутнього педагога. Сфера діяльності викладача університету передбачає не просто творчий підхід до виконання запланованої мети й завдань, але й прояв менеджерського таланту, професійних дій, креативних якостей, а головне – управлінської компетентності викладача і підготовки майбутніх педагогів до самоуправління власними діями, як у навчальній так і в само взаємодії освітнього та самоосвітнього процесів на освітньої діяльності.

У подальшому передбачено детальніше переглянути практичні підходи, технології професіоналізації змісту професійної підготовки та її взаємодії зі самоосвітньою діяльністю майбутніх педагогів, а також з'ясувати вплив цієї взаємодії на професійно-творче становлення майбутніх педагогів в умовах університету

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. В., Кіяшко Л. І. Самоосвіта як засіб підвищення компетентності викладача. *Управлінсько-педагогічні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи. Збірник матеріалів перших науково-практичних педагогічних читань (15 грудня 2016 р.)*. Черкаси: Видавець Ю. А. Чабаненко, 2016. С. 30-33
2. Галус О. М. Наукові підходи щодо професійної підготовки майбутніх педагогів у ступеневому вищому навчальному закладі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Серія : Педагогічні та психологічні науки, 2010. № 54. С. 13–17.
3. Галушко М. В. Актуальні проблеми управління професійно-творчим розвитком майбутніх словесників. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2013. № 36 (289). С. 25–30.
4. Даниленко Л. І. Інноваційний освітній менеджмент: навч. посіб. Київ: Главник, 2006. 144 с.
5. Десятов Т. М. Професіоналізація управління освітою. Підготовка фахівців у сфері освіти та освітнього менеджменту: європейський вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Черкаси, 29–30 березня 2018 р. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 42–44
6. Кобернік О. Підготовка майбутніх учителів до застосування проектної технології у професійній діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6(3).С. 98-105
7. Конрашов М. М. Управління якістю підготовки майбутніх учителів до успішної професійної діяльності: теоретико-методичний аспект: монографія. Черкаси. 2019. 469 с.
8. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Харків: Основа, 2004. 240 с.
9. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка: підручник: МАУП, 2002. 232 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, A. V., Kiyashko, L. I. (2016). Samoosvita yak zasib pidvyshchennya kompetentnosti vykladacha. *Upravlins'ko-pedahohichni aspekty profesynoyi diyal'nosti vykladacha vyshchoyi shkoly* [Self-education as a means of increasing teacher competence. Administrative and pedagogical aspects of the professional activity of a teacher of a higher school]. *Zbirnyk materialiv pershykh naukovo-praktychnykh pedahohichnykh chytan'* (15 hrudnya 2016 r.). Cherkasy: Vydavets' YU. A. Chabanenko. S. 30-33. [in Ukrainian].
2. Halus, O. M. (2010). *Naukovi pidkhody shchodo profesynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv u stupenevomu vyshchomu navchal'nomu zakladi* [Scientific approaches to the professional training of future teachers in a graduate higher educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny imeni Bohdana Khmel'nyts'koho*. Seriya : Pedahohichni ta psykholohichni nauky. № 54. S. 13–17. [in Ukrainian].

3. Halushko, M. V. (2013). Aktual'ni problemy upravlinnya profesyno-tvorchym rozvytkom maybutnikh slovesnykiv [Actual problems of management of professional and creative development of future lexicographers]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Pedahohichni nauky». № 36 (289). S. 25–30. [in Ukrainian].

4. Danylenko, L. I. (2006). Innovatsiynyy osvitniy menedzhment [Innovative educational management]: navch. posib. Kyiv: Hlavnik. 144 s. [in Ukrainian].

5. Desyatov, T. M. (2018). Profesionalizatsiya upravlinnya osvitoiu. Professionalization of education management [Training of specialists in the field of education and educational management]. Pidhotovka fakhivtsiv u sferi osvity ta osvitno'oho menedzhmentu: yevropeys'kyi vymir: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. m. Cherkasy, 29–30 bereznya 2018 r. Cherkasy : Vydavets' Chabanenko YU. A. S. 42–44. [in Ukrainian].

6. Kobernik, O. (2012). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do zastosuvannya proektnoyi tekhnolohiyi u profesiyinyy diyal'nosti [Preparation of future teachers for the application of project technology in professional activity]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. № 6(3).S. 98-105. [in Ukrainian].

7. Konrashov, M. M. (2019). Upravlinnya yakystyu pidhotovky maybutnikh uchyteliv do uspishnoyi profesiyinoyi diyal'nosti: teoretyko-metodychnyy aspekt [Management of the quality of training of future teachers

for successful professional activity: theoretical and methodological aspect]: monohrafiya. Cherkasy. 469 s. [in Ukrainian].

8. Marmaza, O. I. (2004). Innovatsiyni pidkhody do upravlinnya navchal'nym zakladom [Innovative approaches to educational institution management]. Kharkiv: Osnova. 240 s. [in Ukrainian].

9. Yevtukh, M. B., Serdyuk, O. P. (2002). Sotsial'na pedahohika [Social pedagogy]: pidruchnyk: MAUP. 232 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДРАШКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, ст. викладач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DRASHKO Olena Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Art. graduate student of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education Kryvorizky State Pedagogical University.

Scientific interests: training future teachers to professional activity.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022 р.

УДК 378. 14:76

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-259-265

СПНУЛ Ігор Васильович –

заслужений працівник культури України, доцент, доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>

e-mail:spinuligor75@gmail.com

СПНУЛ Олена Миколаївна –

заслужений працівник культури України,

старший викладач кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5647-9423>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ

Пріоритетним напрямком розвитку сучасного хореографічного мистецтва на відміну від народного та естрадного, сьогодні є сучасний бальний танець. Танець надає можливість фізичного, естетичного, духовного розвитку та освіти як дітей і молоді, так і дорослих. Навчання найкращим руховим умінням та навичкам в процесі тренувань, пов'язане з мобілізацією та активним розвитком багатьох фізіологічних функцій людського організму: кровообігу, дихання, нервово-м'язової активності тощо. Завдяки швидкому ритму, складній та різноманітній техніці, бальний танець допомагає людині відчувати впевненість в собі, запобігає появі комплексів, тренує витривалість, вестибулярний апарат, дихальну систему та серце.

В останні роки в Україні активно розвивається новий вид дозвілєвої діяльності у сфері бальних танців – танці у форматі Pro-Am (Професіонал – аматор). Pro-Am – це напрямок у бальних танцях, де в парі один учасник – педагог-професіонал, а інший – аматор-учень. Крім численних тренувань у танцювальному залі та показових

виступів така пара має можливість брати участь у танцювальних турнірах та фестивалях. Змагання Pro-Am проводяться як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді самостійних заходів.

Система Pro-Am є унікальною системою навчання танців. Індивідуальний підхід до кожного студента дає можливість не лише навчити його технічно правильно танцювати, а й розкрити індивідуальні можливості. Кожен, хто навчається, має можливість вибрати той напрямок, який йому більше подобається і займатися в тому режимі, який йому найбільше підходить, таким чином, ефективність занять підвищується.

Ключові слова: хореографічна освіта, сучасний бальний танець, мистецтво, змагання, Система Pro-Am.

SPINUL Ihor Vasylyovych –

Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Art Education of the
Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State
Pedagogical University

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8851-2198>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

SPINUL Helen Mykolaivna –

Honored Worker of Culture of Ukraine,
Senior Lecturer of the Department of Art Education of the
Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State
Pedagogical University

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5647-9423>

e-mail: spinuligor75@gmail.com

DEVELOPMENT PROSPECTS OF MODERN BALLROOM DANCES

Today, modern ballroom dance is the priority direction of the development of modern choreographic art, in contrast to folk and pop art. Nowadays, despite the existence of a sufficiently large number of different directions of modern, folk, pop choreography, ballroom dance is becoming not only more and more popular, but also a dynamically developing direction. Therefore, special attention from the point of view of both historical and theoretical-methodical research of ballroom dance requires substantiation of its features and prerequisites for further development, both as a sport and as a choreographic art.

The article examines the conditions for the formation of ballroom dancing, its main features, and determines the prospects for the further development of this type of choreographic art.

Dance provides an opportunity for physical, aesthetic, spiritual development and education of both children and youth, as well as adults. Learning the best motor skills and skills in the training process is associated with the mobilization and active development of many physiological functions of the human body: blood circulation, breathing, neuromuscular activity, etc.

Thanks to the fast rhythm, complex and varied technique, ballroom dancing helps a person to feel self-confidence, prevents the appearance of complexes, trains endurance, the vestibular apparatus, the respiratory system and the heart. In recent years, a new type of leisure activity in the field of ballroom dancing has been actively developing in Ukraine - dancing in the Pro-Am (Professional - amateur) format. Pro-Am is a direction in ballroom dancing where one participant is a professional teacher and the other is an amateur student. In addition to numerous trainings in the dance hall and demonstration performances, such a couple has the opportunity to participate in dance tournaments and festivals. Pro-Am competitions are held both as part of sports ballroom dance tournaments and as independent events. The Pro-Am system is a unique dance training system. An individual approach to each student makes it possible not only to teach him to dance technically correctly, but also to reveal individual capabilities. Everyone who studies has the opportunity to choose the direction that he likes the most and to study in the mode that suits him best, thus, the effectiveness of classes increases.

Key words: choreographic education, contemporary ballroom dance, art, competition, Pro-Am System.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пріоритетним напрямком розвитку сучасного хореографічного мистецтва на відміну від народного та естрадного, сьогодні є сучасний бальний танець, який блискавично розгортає свої можливості зацікавленості в декількох напрямках.

Бальні танці – це ціле мистецтво, і в той же час наука, спорт, пристрась, одним словом – ціле життя, втілене в рух. Танець надає можливість фізичного, естетичного, духовного розвитку та освіти як дітей і молоді, так і дорослих. Навчання найкращим руховим умінням та навичкам в процесі тренувань,

пов'язане з мобілізацією та активним розвитком багатьох фізіологічних функцій людського організму: кровообігу, дихання, нервово-м'язової активності тощо. Завдяки швидкому ритму, складній та різноманітній техніці, бальний танець допомагає людині відчути впевненість в собі, запобігає появі комплексів, тренує витривалість, вестибулярний апарат, дихальну систему та серце.

В наш час, незважаючи на існування достатньо великої кількості різних напрямків сучасної, народної, естрадної хореографії, бальний танець стає не лише все більш популярним, але й напрямком, який динамічно розвивається. Тому особливої уваги з точки

зору, як історичного так і теоретико-методичного дослідження бального танцю, потребує обґрунтування його особливостей та передумов подальшого розвитку, як виду спорту так і хореографічного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових розвідках сучасних теоретиків та практиків бальної хореографії О. Вакуленко, М. Васильєвої-Рожественської, О. Касьянова, О. Касьянової піднімалися різні проблеми сучасної бальної хореографії. Сучасний етап розвитку хореографічного мистецтва й освіти позначений поглибленим науковим дослідженням закономірностей формування мистецтва танцю загалом, з'ясуванням його синтетичної природи на практично-виконавському рівні (К. Балог, С. Васильєва, В. Верховинець, К. Гойлезовський та ін.), а також на рівні теоретико-методичному (К. Василенко, Г. Добровольська, Ю. Станішевський, А. Гуменюк та ін.).

Бурхливий розвиток бальної хореографії помітно активізував увагу багатьох науковців, теоретиків і практиків цього виду мистецтва, а саме: в історичному аспекті (М. Івановський, М. Васильєва-Рожественська, І. Вороніна, В. Уральська, Т. Цареградська та ін.), мистецтвознавчо-теоретичному (М. Васильєва-Рожественська, Р. Захаров, В. Кудряков, Н. Матусевич, О. Туганкова, Л. Школьников та ін.) та практично-методичному (А. Белікова, Р. Блок, Л. Бондаренко, О. Васильєва, Ю. Громов, З. Резнікова та ін.).

Ці напрями наукових досліджень набули свого розвитку і в подальші часи. Значним внеском у розвиток бальної хореографії стало дослідження О. Касьянової, присвячене періодизації та мистецтвознавчому аналізу становлення і розвитку бальної хореографії з 1917 по 1941 роки.

Проблеми розвитку сучасного вітчизняного аматорського і професійного танцювального руху, вдосконалення методичних систем підготовки танцівників і педагогів також активно досліджуються (Т. Осадців, В. Міщенко, А. Тараканова, О. Тимошенко та ін.).

Чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників присвячені вивченню процесів становлення й розвитку бальної хореографії Д. Базела, М. Бевз, М. Богданова, О. Вакуленко, Р. Воронін, Н. Горбатова, О. Касьянова, М. Кеба, А. Крись, А. Підлипська та ін.

Мета статті – дослідити умови формування бального танцю, його основних особливостей та визначити перспективи подальшого розвитку цього виду хореографічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бальний танець – один із жанрів

хореографічного мистецтва, в основі якого лежить народний танець, що відноситься до побутової хореографії.

Протягом століть поняття бальні танці «включали побутові життєві ситуації (бали, свята), де їх безпосередня функція виявляється у спілкуванні між партнерами. Щойно виникнувши, бальний танець відразу став показником загальної культури та культури поведінки не тільки окремої особистості, а й цілого суспільства. Бальний танець, витоки якого йдуть з народної хореографії, так само, як і інші види мистецтва, є одним з видів діяльності, пов'язаної з життям людей. Процес танцювальних занять завжди був одночасно процесом виховання навичок культурної поведінки, взаємовідносин, адже вже багато правил культурного поведіння минулого були не тільки зовнішніми манерами століття (етикет), а й основами морально-естетичного виховання» [5, с. 45]

Термін «бальні танці» відноситься до парних непрофесійних світських танців, які виникли в середньовічній Європі. Ці танці з часом дуже сильно видозмінювалися: будь-яка епоха європейської історії – відродження, просвітництво, класицизм, романтизм – породжувала своєрідний танцювальний етап його розвитку. На розвиток бального танцю великий вплив мали найрізноманітніші етнічні джерела, а також професійний танець.

Бальні танці склалися на основі європейського танцю, але на рубежі XIX – XX століть африканська та латиноамериканська музична й танцювальна культура вдихнула у них нове життя. Більшість сучасних бальних танців мають африканське «коріння», вже добре замасковане технічною обробкою європейської школи.

Слово «бал» прийшло в нашу мову з французької і походить від латинського дієслова «ballare», який означає «танцювати».

З величезної різноманітності як елітних (історико-побутових), так і народних танців у групу бальних потрапили танці, які характеризуються такими ознаками:

- усі бальні танці є парними;
- пару складають кавалер та жінка;
- дотримуються точки контакту, які у Європейській програмі більш щільні та зберігаються протягом усього танцю;

– в Латиноамериканській програмі цей контакт більш вільний, що здійснюється за рахунок з'єднаних рук.

У 1920-ті роки у Великій Британії в товаристві викладачів танців з'явилася спеціальна Рада з бальних танців. З усіх парних танців для змагань були відібрані найцікавіші з погляду емоційного та ритмічного змісту музики, а також танці, в яких можна було створити найглибший та найцікавіший

художній образ. На той час англійські експерти стандартизували всі відомі танці – вальс, швидкий та повільний фокстрот, танго. Саме в цей період з'явилися конкурсні танці.

Найпершими танцювальними організаціями були Британська асоціація вчителів бального танцю (1892 р.), Альянс Сполученого королівства (1903 р.) та Імперське суспільство (1904 р.). На той час програму бальних танців входили вальс, швидкий і повільний фокстрот, танго [3].

Виникли перші конкурсні танці, які підрозділилися на два напрямки – спортивні та social dance. У 1930–1950-ті роки кількість конкурсних бальних танців збільшилася за рахунок того, що до них додалося п'ять латиноамериканських танців у такому порядку: румба, самба, джайв, посадобль, ча-ча-ча. Сформувалися три програми: європейська, латиноамериканська та так звана «десятка», куди входять усі десять танців.

З появою твісту у 1960-х роках в історії бального танцю відкрилася нова сторінка. Це ознаменувало кінець парних танців, оскільки такі танці, як вальс, танго, фокстрот практично перестали служити для масової розваги [3].

Аматорські чемпіонати світу проводяться під егідою WDSF (World Dance Sport Federation) – товариство з обмеженою відповідальністю, яке є правонаступником Міжнародного комітету бальних танців, а професійні – під заступництвом англійських танцювальних організацій. Найбільш престижними у світі продовжують залишатися англійські конкурси, зокрема, UK Open та Блекпульський фестиваль (Blackpool Dance Festival).

Ще одним напрямком конкурсного танцю є змагання змішаних пар. Напрямок професіонал-аматор (Pro-Am) особливо розвинений у США та Канаді.

У Європейську програму (стандарт) входять 5 танців: повільний вальс (темп – 28-30 тактів за хвилину), танго (темп – 31-33 тактів за хвилину), віденський вальс (темп – 58-60 тактів за хвилину), повільний фокстрот (темп – 28-30 тактів за хвилину) та квікстеп (швидкий фокстрот) (темп – 50-52 тактів за хвилину).

У Європейській програмі абсолютно всі танці танцюють із просуванням по лінії танцю (по колу проти годинникової стрілки). Жінки мають бути одягнені у спеціальні, належні вимогам бальні сукні. Кавалери повинні бути одягнені у фраки чорного або темно-синього кольору і носити метелика або краватку. Замість фраку допускається участь у смокінгу чи жилетці. Танцювальні костюми відрізняються від повсякденних насамперед покромом, одна з відмінних рис якого в тому, що плечі костюма партнера повинні залишатися прямими і рівними при піднятті рук убік.

Отже, «бальний танець» – поняття, якому сьогодні приписується багато значень – «сучасний бальний танець», «спортивний бальний танець» тощо.

Поняттям «бальний танець» користувалися дослідники, які виокремлювали його з театрального мистецтва та доводили його спроможність конкурувати в суспільстві на окремому етапі розвитку.

«Сучасний бальний танець» – саме словосполучення говорить за себе – виконання бального танцю на сучасному етапі розвитку суспільства.

«Спортивний бальний танець» – окремий вектор розвитку та становлення бальної хореографії на спортивний шлях розвитку, який підпорядковується спортивній системі оцінювання та узаконених елементів виконання того чи іншого танцю, як європейської так і латиноамериканської програми [8].

На нашу думку, різноманітність сучасних формулювань старовинного бального танцю «бальний», «історико-побутовий», «історичний», «салонний», «спортивний бальний» породжує складності у визначенні його як окремого виду хореографії. В результаті культурологічного аналізу знакової системи європейської танцювальної семантики привілейованих аристократичних прошарків суспільства сформульовано розгорнуте науково-теоретичне визначення дефініції – «бальний танець».

Одним із найпоширеніших питань про танці є питання: спортивні бальні танці – це спорт чи мистецтво? На думку більшості суддів, педагогів та професійних танцюристів, прийнято розглядати танцювальні змагання як «артистичний вид спорту», у зв'язку з чим на сьогоднішньому етапі його розвитку ми хотіли б виділити характерні риси та особливості його розвитку в Україні.

1. Масовість. За останні десятиліття бальні танці переросли з «гуртків» у різновид соціально-культурної діяльності та за своїми масштабами охоплюють не лише сферу професійного (спортивного) танцю, мистецтва (постановочні шоу номери, секвей, формейшн), а й сферу аматорського (соціального) танцю.

2. Інституціоналізм. Сьогодні спортивні бальні танці – це потужна та розгалужена танцювальна спільнота, що охоплює собою весь світ. В даний час існує чотири офіційні об'єднання спортивних бальних танців: Міжнародна федерація танцювального спорту (IDSF), Міжнародна професійна рада з танцювального спорту (IPDSC), Міжнародна танцювальна спілка (IDU) і Всесвітня рада з танців (WDC).

Так, на сьогоднішній день ISDF має у своєму складі 82 Національні Члени Федерацій на 4 континентах 56 з них визнані

Національними Олімпійськими комітетами. IDSF представлено більш ніж 4 мільйонами членів організації.

3. Синтез мистецтва та спорту. Чому бальні танці можна вважати спортом? Тому що вони вимагають від танцюриста таких якостей, які властиві більшості справжніх видів спорту. Сьогодні, за даними авторитетних експертів у сфері спортивної медицини та психології, рівень навантажень виконавця бальних танців надзвичайно високий, що підтверджується цілою низкою спеціальних досліджень. Таким чином, сучасні бальні танці – це синтетичний вид спорту, що передбачає досягнення спортивних результатів. Але все ж таки, на наш погляд, незважаючи на існуюче становище, бальний танець, хоч і тісно пов'язаний зі спортом і фізичною культурою, але в жодному разі не рівноцінний їй. Танець – це твір, що має властивості мистецтва, тоді як фізична культура – це засіб для «виховання тіла», яка не має сама по собі таких властивостей. Хоча, зрозуміло, що чим вона розвиненіша, тим більше виразних засобів у виконавця. Але це лише одна зі складових частин.

Характерною рисою розвитку бальних танців як спортивної дисципліни та танцювального жанру в Україні є та обставина, що протягом багатьох років політику у цій сфері та загальні тенденції формують конкретні люди, які стояли біля джерел формування єдиної системи управління. У зв'язку з цим вітчизняна танцювальна дійсність відрізняється глибоким суб'єктивізмом та формальним ставленням як до танцю, так і до особистості танцюриста. Сьогодні ВФТС (Всеукраїнська Федерація Танцювального Спорту) – це понад тисяча танцювально-спортивних клубів, у яких спортивними танцями займаються як спортсмени, які мають класифікаційні категорії, так і початківці, переважно діти, школярі та студенти.

Безумовно, змагальність бальних танців спричиняє за умов популяризації бальних танців високий рівень конкуренції та вимог до якості та артистизму виконання, що не може не позначатися на загальному розвитку цього виду спорту.

Існує кілька видів занять бальними танцями – групові та індивідуальні уроки, семінари та так звані практики. В якості педагога або тренера, як правило, виступає танцівник-професіонал. Для досягнення гарного результату професійні танцюристи займаються по 4-5 годин на день, не хештуючи жодним з перерахованих видів тренувань. Особлива увага приділяється індивідуальній практиці, коли танцювальна пара в повільному або швидкому темпі, під музику або без музичного супроводу, відточує техніку, раніше вивчені фігури або взаємодію в парі. Однак

якщо у тих, хто займається, немає бажання виступати на конкурсах, достатньо відвідувати групові заняття кілька разів на тиждень.

В останні роки в Україні активно розвивається новий вид дозвіллевої діяльності у сфері бальних танців – танці у форматі Pro-Am (Професіонал – аматор). Pro-Am – це напрямок у бальних танцях, де в парі один учасник – педагог-професіонал, а інший – аматор-учень. Крім численних тренувань у танцювальному залі та показових виступів така пара має можливість брати участь у танцювальних турнірах та фестивалях. Змагання Pro-Am проводяться як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді самостійних заходів.

Напрямок Pro-Am давно популярний у США, Європі та Японії, в Україні він динамічно розвивається. Вже проводиться безліч змагань, як у рамках турнірів зі спортивних бальних танців, так і у вигляді просто танцювальних вечорів без суддів та спортивних правил, таких як Pro-Am party. На такому вечорі немає переможців, можна просто танцювати у своє задоволення і водночас практикуватися.

Мета всього руху Pro-Am – «Енергія щасливого життя», головна ідея якого полягає у розвитку бального танцю не лише серед вузького кола професійних танцюристів, а й зробити його доступним усьому суспільству – з метою соціального спілкування.

Танці дають можливість людям розкріпачуватися, налагоджувати зв'язки, набувати цікавих знайомств, легко та елегантно спілкуватися не лише у своєму колі. Чим же такий привабливий для людей формат Pro-Am? Перше – зручність. Pro-Am – це найкомфортніший вид навчання для дорослих. Ваш тренер одночасно є і вашим партнером, графік занять планується, виходячи з ваших побажань і лише у зручний для вас час. Друге – активність. У парі з професіоналом ви стаєте частиною насиченого культурними подіями танцювального світу, а не просто стороннім споглядачем. Третє – прагнення до досконалості. Pro-Am – це необмежені можливості розвитку. Навчання відбувається постійно: і на тренуваннях, і під час танцювальних заходів. А це не лише вечірки, а й участь у конкурсах Pro-Am у всьому світі.

У Pro-Am, як і в інших формах бальних танців, так само присутні цілі та завдання, характерні як для спорту, так і для мистецтва. Тут кожен може задовольнити свої амбіції: у когось це може бути конкурентна перевага, а хтось просто хоче впоратися зі своєю затисненістю або спробувати себе в іншому амплуа. Адже в Pro-Am танцюють люди, які у своєму повсякденному житті можуть бути фахівцями у різних галузях. І тут, як і в будь-

якій іншій сфері, багато залежить від бажання та можливостей спортсмена та виконавця.

Основна причина вибору занять у форматі Pro-Am знайома кожному, хто хоч раз торкнувся мистецтва Терпсихори. Магія музики та танцю, як відомо, не знає меж віку, часів та континентів. Крім цієї очевидної причини, учасники Pro-Am вирішують одразу два нагальні питання. По-перше, у них немає серйозних проблем із пошуком партнера (крім того, партнер-професіонал завжди може підлаштуватися під їхній особистий розклад). А по-друге, учасникам Pro-am набагато простіше прогресувати з професійним партнером, аніж тим, хто, як і вони, приходять у бальні танці без жодної підготовки.

Помітний відбиток в розвитку Pro-Am-бізнесу у різних країнах накладають особливості як гендерної, так і національної психології. Так, якщо в Україні зараз більше навчають та роблять зі студентами шоу-кейс (постановочний танцювальний номер), то в Америці, окрім постановки шоу-кейсів, викладання уроків та надання інших видів танцювальних послуг, намагаються частіше танцювати на конкурсах.

Pro-Am – це ще й чудова нагода взяти участь у житті танцювальної спільноти, реалізувати своє бажання виступати з шоу та на танцювальних конкурсах. Все це, разом узятє, є особливою культурою легкого, необтяжливого спілкування. Люди зустрічаються на одному майданчику: з'являється якийсь спільний інтерес, їм простіше зав'язати розмову, спілкування, красиво та витончено провести час.

Соціальна значущість спортивних бальних танців у суспільстві досить велика. «Заняття спортивними бальними танцями вносять позитивну активність, сприяють зміцненню міжособистісних взаємин, гармонізації фізичного та душевного стану людини, інтеграції музичного, пластичного, етичного та художньо-естетичного розвитку особистості, сприяють залученню до здобутків світової культури» [7, с. 137].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, з одного боку, бальні танці це вид спорту, а як будь-який спорт, вони покращують загальний стан здоров'я людини, підвищують її розумові та фізичні можливості та є джерелом отримання моральної, а в деяких випадках і матеріальної винагороди. Бальні танці допомагають індивідуальності вдосконалюватися, покращувати особисті якості завдяки спілкуванню з суперниками чи колегами.

З іншого боку, це мистецтво, яке потребує творчого погляду життя, суспільство, діяльність та оточуюче середовище, розвиненої уяви, яка допомагає сформувати особистості

нове бачення, здавалося б, звичних речей. З кожним роком бальні танці вдосконалюються, з'являються нові напрямки діяльності, види змагань, системи викладання, що вимагають детальнішого розгляду та фундаментального методологічного обґрунтування.

На наш погляд, з педагогічної точки зору система Pro-Am є унікальною системою навчання танців. Індивідуальний підхід до кожного студента дає можливість не лише навчити його технічно правильно танцювати, а й розкрити індивідуальні можливості. Кожен, хто навчається, має можливість вибрати той напрямок, який йому більше подобається і займатися в тому режимі, який йому найбільше підходить, таким чином, ефективність занять підвищується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Д. П. Сучасна хореографія в контексті синтезу мистецтв. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2013. № 7. С. 78 – 86.
2. Танцюють всі. Соціальні танці, як вияв гармонії із собою. URL: <https://radio7.com.ua/tantsyuyut-vsi-sotsialni-tantsi-yak-viyav-garmoniyi-iz-soboyu/>.
3. Історія сучасного танцю. URL: <https://travel-in-time.org/uk/istoriya-vinahodiv/istoriya-suchasnogo-tantsyu-interv-yu/>.
4. Кебас О. Б. Імпровізація в сучасному танцювальному мистецтві. *Театральне і хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів: II Всеукр. наук.-практ. конф.*, 12–13 трав. 2005 р. Київ, 2005. С. 24–26.
5. Колногузенко Б. Види мистецтва та хореографії. Харків, 2009. 196 с.
6. Небесник А. Студії сучасного танцю в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Театр, кіно та хореографічне мистецтво*, 2018. № 41. С. 347–353.
7. Соляна О. В. Хореографічна культура у контексті реалізації концепції загальної мистецької освіти. *Світ виховання*, 2007. № 2. С. 21–23.
8. Станішевський Ю. Бальний танець від джерел до сьогодення. Київ, 2002. 218 с.
9. Хольченкова Н. Сучасний танець: основні напрями та характерні особливості розвитку. *Сучасні проблеми здоров'я та здорового способу життя у педагогічній освіті*, 2018. С. 183–188.

REFERENCES

1. Bernads'ka, D. P. (2013). Suchasna khoreohrafiya v konteksti syntezu mystetstv [Modern choreography in the context of the synthesis of arts]. Kyiv.
2. Tantsyuyut' vsi. Sotsial'ni tantsi, yak vvyav harmoniyi iz soboyu [Everyone is dancing. Social dances, as a manifestation of harmony with oneself]. URL: <https://radio7.com.ua/tantsyuyut-vsi-sotsialni-tantsi-yak-viyav-garmoniyi-iz-soboyu/>.
3. Istoriya suchasnoho tantsyu [History of modern dance]. URL: <https://travel-in-time.org/uk/istoriya-vinahodiv/istoriya-suchasnogo-tantsyu-interv-yu/>.

4. Kebas, O. B. (2005). Improvizatsiya v suchasnomu tantsyuvall'nomu mystetstvi [Improvisation in modern dance art]. Kyiv.

5. Kolnohuzenko, B. (2009). Vudy mystetstva ta khoreohrafiyi [Types of art and choreography]. Kharkiv.

6. Nebesnyk, A. (2018). Studiyi suchasnoho tantsyu v Ukraini kintsya KHKH – pochatku KHKH stolittya [Modern dance studios in Ukraine at the end of the 20th - beginning of the 21st century]. Kyiv.

7. Solyana, O. V. (2007). Khoreografichna kul'tura u konteksti realizatsiyi kontseptsiyi zahal'noyi mystets'koyi osvity [Choreographic culture in the context of the implementation of the concept of general art education]. Kyiv.

8. Stanishevs'kyu, YU. (2002). Bal'nyy tanets' vid dzherel do s'ohodennya. [Ballroom dance from the sources to the present]. Kyiv.

9. Khol'chenkova, N. (2018). Suchasnyy tanets': osnovni napryamy ta kharakterni osoblyvosti rozvytku [Modern dance: main directions and characteristic features of development]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СПНУЛ Ігор Васильович – заслужений працівник культури України, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

СПНУЛ Олена Миколаївна – заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх хореографів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SPINUL Ihor Vasylyovych – Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

SPINUL Helen Mykolaivna – Honored Worker of Culture of Ukraine, Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko Pedagogical State University.

Scientific interests: professional training of future choreographers.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022 р.

УДК: 373.016:811.161.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-265-270

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>
e-mail: podlevskanv@khmnu.edu.ua

РАНЮК Оксана Петрівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8859-9254>
e-mail: raniuko@khmnu.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито сутність та зміст поняття «педагогічна технологія» з урахуванням сучасних тенденцій у системі загальної середньої освіти України. Описано технології, що сприятимуть удосконаленню уроку української мови в Новій українській школі. Зосереджено увагу на аналізі останніх досліджень щодо проблематики статті. Охарактеризовано пріоритетні підходи мовно-літературної освітньої галузі (діяльнісний, комунікативний, інтегративний, системний, особистісно орієнтований, компетентнісний), на які орієнтуватиметься вчитель як української мови сучасної школи у доборі технологій навчання української мови. Узагальнено поняття «педагогічна технологія», визначена роль її застосування у проведенні сучасного уроку української мови. Акцент зроблено на інформаційно-комп'ютерних, проєктних, інтерактивних, технологіях критичного мислення, які сприяють реалізації особистісно орієнтованого підходу у процесі навчання, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію з урахуванням здібностей учнів, їхнього рівня знань. Запропоновано форми й методи реалізації означених педагогічних технологій на уроках української мови (мультимедіауроки, уроки-презентації із використанням ІКТ; модель роботи на уроці за технологією критичного мислення; метод проєктів як реалізація творчого й дослідницького потенціалу учнів; інтерактивні методи навчання). Застосування сучасних освітніх технологій дає змогу організувати навчання більш ефективно, інформаційно насичено та є одним із напрямів діяльності НУШ, а використання їх на уроках української мови

забезпечує інтерактивність навчання, створює сприятливе освітнє середовище, сприяє підвищенню мотивації під час вивчення мови та якості навчання.

Ключові слова: технологія, сучасні підходи у навчанні, критичне мислення, проєкт, інтерактивні технології, інформаційно-комп'ютерні технології.

PODLEVSKA Nelya Volodymyrivna –

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Slavic Philology Department
of Khmelnytskyi National University
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>
e-mail: podlevskanv@khnmu.edu.ua

RANIUK Oksana Petrivna –

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of Slavic Philology
of Khmelnytskyi National University
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8859-9254>
e-mail: raniuko@khnmu.edu.ua

MODERN TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHING AT THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article states that the use of modern learning technologies in Ukrainian language classes creates conditions for better assimilation of new material and activation of students' cognitive activity, where the student himself / herself will discover, acquire and construct knowledge and his / her own competence in various areas of life. It is emphasized that a modern lesson cannot be imagined and implemented without the use of modern educational technologies. Pedagogical technology is a certain projection of theory and teaching methods in practice. It is noted that the modern regulatory documents of Ukraine outline the priority approaches to the organization of modern teaching in the language and literature field of education, in particular activity, communicative, integrative, systemic, personally oriented, competence-based. It was determined that pedagogical innovation is the introduction of new things into the goals, content, methods and forms of teaching and upbringing, into the organization of the teacher's activities, and a characteristic feature of modern pedagogical ones is personally oriented education.

Among the wide variety of modern technologies, the article describes information and computer technologies, project technology, critical thinking technology, interactive technologies that contribute to the implementation of a personally oriented approach in the learning process, provide individualization and differentiation taking into account the abilities of students, their level of knowledge. Information and computer technologies create conditions for obtaining information and diversifying modern lessons on the Ukrainian language.

Technologies of critical thinking contribute to the processing of information, the construction of one's own opinion based on experience, ideas, perceptions, the construction of conclusions and logical connections, evidence, and the expression of opinions clearly, confidently and correctly.

Project-based learning teaches cooperation, fosters such moral values as mutual help and the ability to empathize, forms creative abilities, communication skills, a culture of communication, and creates a favorable language environment. In the process of project-based learning, the inseparability of learning and education can be traced.

Interactive learning is the interaction of participants in the process of acquiring knowledge with the help of a teacher who has methods aimed at mastering this knowledge.

As a conclusion, it is stated that the use of modern educational technologies makes it possible to organize the educational process more productively, effectively, interestingly, informationally rich and is one of the directions of activity of the New Ukrainian School. Further prospects of research in this sphere include the expansion of the list of innovative methods and the theoretical justification of their use during the study of the Ukrainian language.

Key words: technology, modern approaches to education, critical thinking, project, interactive technologies, information and computer technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стрімкий розвиток науки, збільшення обсягу інформації вимагають від сучасної школи підготовки активних, самостійних людей, які мають високі творчі здібності та володіють певними якостями, уміють самостійно та творчо мислити; доцільно опрацювати інформацію; удосконалити розвиток особистої моральності, інтелекту, культурного рівня. Відповідно використання інноваційних технологій навчання на уроках української мови створюють умови кращого засвоєння нового матеріалу та активізації пізнавальної

діяльності здобувачів закладів загальної середньої освіти, де саме здобувач сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя.

На уроках української мови у здобувачів освіти не лише збільшується запас спеціальних знань із фонетики і граматики, поповнюється їхній словниковий запас, виробляються навички усного й писемного мовлення, а й поглиблюються уявлення про навколишній світ. Це співпраця здобувачів освіти з учителем, яка дає змогу розвинути їхні творчі здібності; сприяє самостійному здобуванню

знань; диференціює та індивідуалізує процес навчання; стимулює роботу з додатковою літературою; розвиває аналітичне мислення, вміння робити узагальнення; формує навички самооцінки та самоконтролю навчальної діяльності.

Відповідно для досягнення цієї мети і завдань навчально-виховного процесу у закладі загальної середньої освіти сприяє використанню новітніх технологій. Адже сучасний урок неможливо уявити та реалізувати без використання сучасних освітніх технологій. Педагогічна технологія – це певна проєкція теорії і методики навчання в практиці. Відповідно будь-яка технологія повинна бути зрозумілою у використанні учнями та вчителями. Актуальність дослідження визначається необхідністю узагальнення поняття «сучасна технологія навчання» й аналізу практичного використання цих технологій на уроках української мови в умовах Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Узагальнено-теоретичний аспект щодо поняття педагогічної технології розроблений сучасними педагогами: В. Безпалько, І. Дичківською, Г. Токмань та іншими. Проблему використання сучасних технологій навчання розглядали такі вчені, як О. Арламов, М. Бургін, І. Дичківська, О. Кучерук, Г. Токмань та інші. Опубліковано значну кількість праць з аналізу вивчення української мови такими науковцями, як Я. Гладир, І. Жовтоніжко, Т. Єфімова, А. Кулик, Т. Лагута, О. Тростинська, Г. Тохтар, Б. Сокіл; про реалізацію сучасних методів, форм роботи, застосування новітніх технологій на уроках української мови, зокрема й в Новій українській школі знайомимося у працях З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, І. Кучеренко, В. Новосолової, С. Карамана та ін.

Мета статті. Охарактеризувати поняття «технологія навчання» та з'ясувати, яким чином можна використовувати певні технології на уроках української мови в Новій українській школі (НУШ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативні документи: Концепція «Нова українська школа», Закон України «Про освіту», Державний стандарт базової середньої освіти – сприяють суттєвим змінам щодо організації освітнього процесу, адже надають учителю ширші можливості для роботи на результат, сприяють успішності учнів [6]. Серед актуальних в організації сучасного навчання мовно-літературної освітньої галузі є пріоритетні підходи:

– діяльнісний, що дає змогу розглядати теоретичні поняття не окремо, а в процесі спостережень, досліджень опорних текстів на уроках української мови, художніх текстів на

уроках української літератури та набувати практичного досвіду;

– комунікативний, що спрямований на удосконалення здатності учнів спілкуватися, а не лише знати граматичні правила, поєднання мовного й мовленнєвого складників на кожному уроці української мови;

– інтегративний, що дає можливість на уроках мови поєднувати мовний матеріал із тематикою, яка є сучасною й цікавою для учнів;

– системний, що сприяє постійному комплексному дослідженню теоретичного матеріалу різних мовних розділів, аналізу композиції художнього твору та дає цілісні уявлення про мовні й літературні явища, процеси;

– особистісно орієнтований, що спрямований на виконання творчих завдань, які розкривають здібності учнів, розвиток їх креативного мислення;

– компетентнісний, що вчить використовувати набуті знання, уміння, навички, життєві цінності у певних ситуаціях і досягати успіху в будь-якій сфері сучасного життя [6].

Термін «технологія» походить від грецьких слів «*techne*» – мистецтво, майстерність, уміння, і «*logos*» – вчення, наука. Спершу його використовували в системі технічних знань для означення наукової дисципліни, яка визначала сукупність даних про різноманітні засоби обробки сировини, напівфабрикатів і виробів у галузі виробництва. Пізніше цей термін отримав значне поширення і в інших сферах суспільного життя: політиці, економіці, освіті. Педагогічна інновація – це введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання й виховання, в організацію діяльності педагога.

Характерною рисою сучасних педагогічних і, зокрема, дидактичних технологій є особистісно орієнтована освіта. Сучасні технології відрізняються від традиційних насамперед місцем і роллю основних учасників навчального процесу – вчителя й учнів, їхніми взаємовідносинами, особливістю і змістом освітньої діяльності. І якщо в традиційному навчанні яскраво виражена підсистема «суб'єкт-об'єкт», у якій тільки вчитель відіграє роль суб'єкта, котрий визначає зміст, методи навчання та стиль взаємовідносин, то в інноваційному навчальному процесі зникає жорсткий розподіл ролей між учителем та учнем [7].

У теорії і практиці навчання розроблено й науково обґрунтовано чимало педагогічних технологій. Зокрема, Г. Токмань визначила сучасні педагогічні технології, які доцільно застосовувати у викладанні української літератури: лекційно-семінарська технологія,

технологія інтерактивного навчання, сугестопедична навчальна система, технологія концентрованого навчання, продуктивне навчання [14, с. 41-43]. Сьогодні дослідники намагаються за різними критеріями систематизувати педагогічні технології. С. Бондар класифікує сучасні технології відповідно до таких критеріїв: за характером цілеспрямованості педагогічного процесу, новизни, змісту педагогічного процесу, взаємодії між учителем й учнями, за особливостями операційно-діяльнісного компонента педагогічного процесу, за способом оцінювання навчальних досягнень, за рівнем застосування в педагогічному процесі [10, с. 35 - 42].

Зважаючи на значну кількість технологій, ми зупинимося на аналізі декількох. Серед найбільш продуктивних сучасних технологій можемо виокремити інформаційно-комп'ютерні технології, проєктну технологію, технологію критичного мислення, інтерактивні технології, які сприяють реалізації особистісно орієнтованого підходу у процесі навчання, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію з урахуванням здібностей учнів, їхнього рівня знань. Далі більш детально охарактеризуємо кожен з цих технологій.

Інформаційно-комп'ютерні технології виникли з винайденням комп'ютера, мультимедійних технологій, упровадженням глобальної мережі Інтернет. Відповідно ці технології широко використовуються практично в усіх професійних сферах та побуті. До прикладу, глобальна мережа Інтернет створює умови для отримання будь-якої необхідної інформації. На уроці української мови можна вирішувати низку завдань: формувати навички та вміння читання; удосконалювати вміння письмового мовлення учнів; збільшувати словниковий запас; формувати в учнів мотивацію до вивчення української мови. Також використання інтернету розширює світогляд учнів, сприяє розвитку рецептивних та продуктивних умінь. Учні мають змогу брати участь у тестуванні, конкурсах, вікторинах, олімпіадах, відеоконференціях тощо.

Серед основних форм використання ІКТ є: мультимедіауроки, на основі комп'ютерних навчальних програм; комп'ютерні ігри; уроки-презентації з використанням Power Point, Canva та ін.; тестування на комп'ютерах, телефонах; дистанційне навчання, що передбачає використання всіх форм освітньої активності без особистого контакту вчителя та учня.

Комп'ютерні ігри, що використовуються в роботі з учнями, умовно можна класифікувати на підгрупи:

1) розвивальні комп'ютерні ігри (спрямовані на формування загальних

розумових здібностей, а також пам'яті, мислення, уваги); настільні ігри – мовні лото, ігри-головоломки і лабіринти, пазли;

2) навчальні комп'ютерні ігри (які знайомлять дитину з основами мовних понять, дидактичних уявлень, із основами систематизації, класифікації, синтезу, аналізу понять, навчають грамоти, читання) – «Конструктор», «Подвоювач», «Водолій»;

3) ігри-квести (де правила гри приховані і дитина повинна дійти до усвідомлення мети і способу дій, тобто знайти ключ для розв'язання завдання) – «Пригоди Мовознайки», «Маленькі шукачі»;

4) ігри-забави (без завдань для розвитку, проте дають можливість дитині порозважатися, здійснити пошукові дії і побачити результат у вигляді мультфільму) – «Хто де живе?», «Знайди зайве слово»;

5) комп'ютерні діагностуючі ігри (допомагають виявити рівень знань, розвитку, здібностей) – «Відшукай зайвий предмет», «Знайди правильну відповідь» [3].

Таким чином, можливості використання ІКТ величезні, адже створюють умови для отримання інформації та урізноманітнення сучасних уроків з української мови.

Технологія критичного мислення. Критичне мислення – тип мислення, який дає змогу критично ставитися до будь-яких тверджень, не вірячи нічому без доказів, але при цьому йти на зустріч новим ідеям, методам. Критичне мислення – необхідна умова свободи вибору, якості прогнозу, відповідальності за власні рішення. Основна модель «технології критичного мислення» складається з трьох етапів організації навчального процесу: 1) етап виклику з пам'яті передбачає актуалізацію наявних знань та уявлень про вивчене, формування особистого інтересу щодо розгляду певної теми; 2) стадія осмислення має на меті ознайомлення з новою інформацією; 3) етап роздумів – закріплення нових знань [2]. Таким чином, учні можуть опрацювати інформацію, вчаться будувати власну думку на основі досвіду, ідей, уявлень, будують висновки та логічні зв'язки доказів, висловлюють свої думки зрозуміло, впевнено і коректно. Серед методів критичного мислення можемо виокремити: мозковий штурм, кластер, інтелектуальна розминка, кошик ідей, метод контрольних питань, зигзаг тощо.

Проектна технологія. Метод проєкту – це комплексний навчальний метод, який дає можливість індивідуалізувати навчальний процес, учням проявляти самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності, спосіб розвитку творчості, пізнавальної діяльності, самостійності. Типологія проєктів різноманітна. Оскільки одним із ключових принципів НУШ є

використання набутих знань, умінь, навичок, життєвих цінностей у певних ситуаціях і досягнення успіху в будь-якій сфері сучасного життя, то відповідно проекти є невід'ємними складниками, щоб закріпити отримані знання на практиці [5].

Робота над проектом – це багаторівневий підхід до вивчення української мови, що охоплює читання, аудіювання, говоріння та граматику. Метод проектів сприяє розвитку активного самостійного мислення учнів та орієнтує їх на спільну дослідницьку роботу.

Проектне навчання розвиває вміння співпрацювати, виховує такі моральні цінності, як взаємодопомога та вміння співпереживати, формує творчі здібності, комунікативні навички, культуру спілкування, створює сприятливе мовне середовище. У процесі проектного навчання простежується нерозривність навчання та виховання. Проектна форма роботи є однією з актуальних технологій, що дає змогу учням застосувати накопичені знання з дисципліни. Учні розширюють світогляд, володіння мовою, отримуючи досвід від практичного використання, навчаються слухати та чути, розуміти один одного під час захисту проектів. Для підготовки проектів необхідно опрацювати довідкову літературу, словники, попрацювати з інформацією в інтернеті тощо.

Робота над проектом – процес творчий. Учень самостійно чи під керівництвом вчителя займається пошуком вирішення якоїсь проблеми, відповідно для цього потрібно не тільки знання мови, а й володіння великим обсягом предметних знань, володіння творчими, комунікативними та інтелектуальними вміннями. Робота над проектами розвиває уяву, фантазію, творче мислення, самостійність та інші особисті якості. Можна навести приклад проектної технології «Експурсія містом України» (Львів, Україна). Декілька учнів проводять експурсії визначними пам'ятками міста, при цьому використовують презентації: карти, плакати, фотографії. Усім дуже цікаво дізнаватися щось нове, ставити додаткові питання. Результати очевидні: проектна технологія не тільки дає можливість учням більше та глибше вивчити тему, а й значно розширює їхній загальний світогляд, навчає спілкуватися, самостійно знаходити та виокремлювати необхідний матеріал, дає можливість розвитку не тільки колективної творчості, а й індивідуальних талантів та здібностей учнів.

Інтерактивне навчання можна охарактеризувати як взаємодію учасників процесу здобуття знань за допомогою вчителя, що володіє методами, спрямованими на опанування цих знань [11, с. 10]. Провідними ознаками та інструментами інтерактивної

педагогічної взаємодії є: полілог, діалог, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та інше. На уроках української мови у закладі загальної середньої освіти можна використовувати такі форми інтерактивних методів: «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Вилучи зайве», «Обмін думками», «Інтерв'ю», «Роз'єднай слова», «Дешифрувальник», «Групування», «Заверши фразу», «Комплімент», «Прогноз погоди», «Асоціації», «Алфавіт», «Хвилина розмови», «Зміна спірозмовника» (тренування діалогічного мовлення) та інші [4, с. 25]. Як зазначають М. Корженко, В. Опанасюк, використання інтерактивних методів у педагогічному процесі спонукає вчителя до постійної творчості, удосконалення, зміни, професійного зростання, розвитку. Адже знайомлячись із тим або іншим інтерактивним методом, учитель визначає його педагогічні можливості, ідентифікує з особливостями учнів, приміряє до своєї індивідуальності. І ця інноваційна діяльність не залишає педагога, поки він усвідомлює, що дозволяє класифікувати інтерактивні методи навчання як дієві педагогічні інструменти, і використання їх в педагогічному процесі – необхідна умова оптимального розвитку і тих, хто навчається, і тих, хто навчає [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, застосування сучасних освітніх технологій дає змогу організувати освітній процес більш продуктивно, ефективно, цікаво, інформаційно насичено та є одним із напрямів діяльності Нової української школи. Використовуючи нові педагогічні технології на уроках української мови на новому рівні, можна забезпечувати інтерактивність навчання, створити сприятливе навчальне середовище, що сприятиме підвищенню мотивації під час вивчення мови та якості навчання. Подальші дослідження в цьому напрямі передбачають розширення списку інноваційних методів, теоретичне та практичне обґрунтування їхнього застосування під час вивчення української мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Артюшина М. Сутність та особливості інноваційно-зорієнтованого підходу у сучасній школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2009. Ч. 3. С. 15–22.
2. Большакова І. Розвиток критичного мислення. *Початкова освіта*. 2012. № 11. С. 3–7.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
4. Інтерактивні технології навчання / авт.-упор. І. І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 180 с.

5. Карбованець О., Куруц Н., Голуб Н., Майорош А. Метод проектів – сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів. URL: <http://www.eduforme.org>.

6. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20seredn%20nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>

7. Корженко В. Я.; Опанасюк М. М. Інноваційні методи викладання української мови як іноземної у технічному університеті. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/52158658.pdf>

8. Котляренко Н. Нова українська школа: конструювання уроків мовно-літературної освітньої галузі (предмети «Українська мова», «Українська література»). URL: <https://znayshov.com>

9. Кучерук О. Сучасні технології навчання мови як методична проблема. *Українська мова та література в школі*. 2006. № 6. С. 17–21.

10. Лук'янчикова С. І. Дослідницько-пошукова робота на уроках словесності. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. №17–18. С. 2–8.

11. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С. П. Бондар. Рівне: Тетіс, 2003. 200 с.

12. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук-метод, посібник. Київ: Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

13. Семеніхіна О., Друшляк М., Безуглий Д. Про формування у майбутнього вчителя умінь унаочнювати навчальний матеріал засобами комп'ютерної візуалізації. *Використання інноваційних технологій в процесі підготовки фахівців : II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 28– 29 березня 2017 року*. Вінниця, 2017.

14. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання літератури. *Дивослово*. 2002. №10. С. 40–45.

15. Целякова О. М. Вплив інформаційного суспільства на формування духовності. URL: http://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer_2012.pdf.

REFERENCES

1. Artiushyna, M. (2009). *Sutnist ta osoblyvosti innovatsiino-zoriantovanoho pidkhodu u suchasni shkoli* [The essence and features of the innovation-oriented approach in the modern school]. Uman.

2. Bolshakova, I. (2012). *Rozvytok krytychnoho myslennia* [Development of critical thinking].

3. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv : Akademydav.

4. *Interaktyvni tekhnolohii navchannia* [Interactive learning technologies]. (2009). Ternopil.

5. Karbovanets, O., Kuruts, N., Holub, N., Maiorosh, A. *Metod proektiv – suchasna pedahohichna tekhnolohiia navchannia osvityvnykh zakladiv riznykh rivniv* [The project method is a modern pedagogical technology of teaching in educational institutions of various levels].

6. *Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola»* [The 'New Ukrainian School' concept].

7. Korzhenko, V., Opanasiuk, M. *Innovatsiini metody vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi u tekhnichnomu uinversyteti* [Innovative methods of teaching Ukrainian as a foreign language at a technical university].

8. Kotliarenko, N. *Nova ukrainska shkola: konstruiuvannia urokiv movno-literaturnoi osvitnoi haluzi (predmety «Ukrainska mova», «Ukrainska literatura»* [New Ukrainian school: construction of lessons in the linguistic and literary field of education (subjects 'Ukrainian language', 'Ukrainian literature')].

9. Kucheruk, O. (2006). *Suchasni tekhnolohii navchannia movy yak metodychna problema. Ukrainska mova ta literatura v shkoli* [Modern technologies of language learning as a methodical problem].

10. Lukiianchykova, S. I. (2007). *Doslidnytsko-poshukova robota na urokakh slovesnosti* [Research work in literature lessons].

11. *Perspektyvni pedahohichni tekhnolohii v shkilnii osviti: Navchalnyi posibnyk (2003) / Za zah. red. S.P. Bondar* [Promising pedagogical technologies in school education: Study guide]. Rivne: Tetis. 200s.

12. Pometun, O., Pyrozhenko, L. (2004). *Suchasnyi urok: interaktyvni tekhnolohii navchannia: nauk-metod, posibnyk* [Modern lesson: interactive learning technologies: science-method, manual]. Kyiv.

13. Semenikhina, O., Drushliak, M., Bezuhlyi, D. (2017). *Pro formuvannia u maibutnoho vchytelia umin unaochniuuvaty navchalnyi material zasobamy kompiuternoї vizualizatsii* [About the formation of the future teacher's ability to visualize educational material by means of computer visualization]. Vinnytsia

14. Tokman, H. (2002). *Suchasni navchalni tekhnolohii ta metody vykladannia literatury* [Modern educational technologies and methods of teaching literature]. Dyvoslovo. 2002. №10. S. 40 – 45.

15. Tseliakova, O. M. *Vplyv informatsiinoho suspilstva na formuvannia dukhovnosti* [The influence of the information society on the formation of spirituality].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика викладання філологічних дисциплін, культура спілкування філологів.

РАНИОК Оксана Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика навчання польської мови у вищій школі, формування риторично компетентного філолога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PODLEVSKA Nelya Volodymyrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Slavic Philology Department of Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: teaching methods of philological disciplines, communication culture of philologists.

RANIUK Oksana Petrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Slavic Philology of Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: methods of teaching the Polish language in higher school, formation of rhetorically competent philologist.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2022 р.

УДК 378.091.3:80:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-271-279

СТАНІСЛАВОВА Людмила Леонідівна –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-890X>
e-mail: stanislavoval@khmnu.edu.ua
ТЕРЕЩЕНКО Людмила Вікторівна –
старший викладач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID: orcid.org/0000-0002-9780-0930
e-mail: tereshchenkol@khmnu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО ОПИТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ POWERPOINT У ВИКЛАДАННІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Проблема організації поточного контролю й оцінювання знань, умінь і навичок студентів є на сьогодні актуальною. Такий контроль має бути систематичним, інтенсифікувати роботу студентів. На сьогодні визначено зміст і завдання контролю, його функції у процесі навчання, класифіковано контрольні завдання, сформульовано основні вимоги до їх розроблення, до процедури контролю; розробляються науково-практичні основи комп'ютерного контролю знань тощо. Але вимагають опрацювання питання практичної організації опитування, у тому числі при викладанні філологічних дисциплін.

Організація поточного контролю передбачає забезпечення всіх або більшості студентів контрольними завданнями; охоплення контрольними завданнями значної кількості вивченої інформації; досягнення об'єктивності і гласності контролю; ефективного використання аудиторного часу; оперативності одержання результатів контролю тощо. Це спонукає до активного використання у ході поточного контролю інформаційно-комп'ютерних технологій. У статті визначено особливості застосування програми PowerPoint у ході організації поточного контролю знань студентів при викладанні філологічних дисциплін. Розглянуто можливості побудови опитувань за допомогою шаблонів із бібліотеки PowerPoint, авторських шаблонів, серед яких – «Своя гра», «Відгадати фразу за окремими словами», «Mind-n-Mittle», «Флеш-карта» тощо. Розглянуто також можливості проведення опитувань за допомогою вмонтовування у презентації завдань, створених у сервісах WEB 2.0, серед яких досить ефективними є сервіси GoogleForms, LearningApps. Розглянуто також особливості застосування для поточного опитування надбудови Slido до програми PowerPoint. Стаття містить рекомендації щодо використання згаданих шаблонів, сервісів WEB 2.0, надбудови Slido. Запропоновано приклади опитувань, сформованих за допомогою цих інструментів.

Ключові слова: *поточне опитування, програма PowerPoint, шаблони і надбудови для PowerPoint, сервіси WEB 2.0.*

STANISLAVOVA Lyudmila Leonidivna –
candidate of philological sciences,
associate professor of the department of Slavic philology
of the Khmelnytskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-890X>
e-mail: stanislavoval@khmnu.edu.ua
TERESHENKO Lyudmila Viktorivna –
is a senior lecturer at the Department
of Slavic Philology at Khmelnytskyi National University
ORCID: orcid.org/0000-0002-9780-0930
e-mail: tereshchenkol@khmnu.edu.ua

ORGANIZATION OF THE CURRENT SURVEY WITH THE HELP OF POWERPOINT IN THE TEACHING OF PHILOLOGICAL DISCIPLINES

The problem of organizing current control and assessment of students' knowledge, abilities and skills is relevant today. Such control should be systematic and intensify the work of students. To date, the content and tasks of control, its functions in the learning process have been determined, control tasks have been classified, the main requirements for their development and the control procedure have been formulated; scientific and practical foundations of computer control of knowledge, etc. are being developed. But they require working out the question of the practical organization of the survey, including when teaching philological disciplines.

The organization of current control involves providing all or most students with control tasks; coverage of control tasks of a significant amount of learned information; achieving objectivity and transparency of control; effective use of classroom time; efficiency of obtaining control results, etc. This encourages the active use of information and computer

technologies during the current control. The article defines the peculiarities of the use of the PowerPoint program in the course of organizing the current control of students' knowledge in the teaching of philological disciplines. Considered the possibilities of building surveys using templates from the PowerPoint library, author templates, including "Your Game", "Guess the phrase by individual words", "Mind-n-Mittle", "Flash card" and more. The possibilities of conducting surveys by embedding tasks created in WEB 2.0 services, among which GoogleForms and LearningApps services are quite effective, are also considered. The features of using the Slido PowerPoint add-on for the current survey are also considered. The article contains recommendations for using the mentioned templates, WEB 2.0 services, Slido add-on. Examples of surveys created using these tools are provided. Key words: current survey, PowerPoint program, templates and add-ons for PowerPoint, WEB 2.0 services.

Key words: current survey, PowerPoint program, templates and add-ons for PowerPoint, WEB 2.0 services.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Статтю присвячено проблемам поточного оцінювання знань у закладі вищої освіти (ЗВО). Як засвідчує аналіз спеціальної літератури, у педагогіці, методиці робилося багато спроб щодо вирішення проблеми організації контролю й оцінювання знань, умінь і навичок студентів. Науковці визначили зміст і завдання контролю, його функції у процесі навчання, класифікували контрольні завдання, сформулювали основні вимоги до їх розроблення, до процедури контролю; розробляють науково-практичні основи комп'ютерного контролю знань тощо [див. 2; 7; 4; 3; 1]. Але залишаються відкритими питання практичної організації опитування, у тому числі поточного, при викладанні філологічних дисциплін. Це зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – визначити особливості застосування програми PowerPoint в організації поточного контролю та оцінювання знань, умінь і навичок студентів при викладанні філологічних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні завданням викладача є не просто якісна перевірка набутих студентами знань і умінь шляхом підсумкового оцінювання, а, у першу чергу, коригування траєкторії навчання залежно від того, як успішно діють студенти під час навчання, наскільки готові вони до сприйняття, усвідомлення і засвоєння нових знань; вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії, внесення певних змін в організаційні форми, методи навчання, оптимізація засобів навчання тощо. Оцінити і скоригувати процес навчання дає змогу поточне оцінювання, яке здійснюється під час навчання, як на лекційних, так і на практичних заняттях, і слугує засобом виявлення ступеня сприйняття (засвоєння) навчального матеріалу. Завдання поточного контролю покликані виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається; визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення; виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи, встановивши причини, які перешкоджають їх роботі; виявити рівень опанування навичок самостійної роботи і намітити шляхи і засоби їх розвитку; стимулювати інтерес студентів до

предмета і їх активність у пізнанні [8, с. 17]. Поточне оцінювання корисне і для студентів. Воно може показати, яким є прогрес у досягненні бажаних результатів; систематизувати, закріпити знання, уміння та навички. Рантук І.І., Вакалюк Т.А. підкреслюють, що поточне (формувальне) оцінювання сприяє розвитку тих, хто навчається, тобто вміння аналізувати, регулювати власну навчальну діяльність, визначати причини можливих труднощів, шляхи їхнього подолання. А це, у свою чергу, розвиває внутрішню мотивацію, зміщує фокус уваги учасників навчального процесу з підготовки до підсумкового оцінювання на оцінювання заради більш якісного навчання [5].

Якісні показники освітньої діяльності залежать від інтенсивності і систематичності роботи студентів, що, у свою чергу, зумовлюється частотою і систематичністю поточного контролю. Систематичність поточного контролю сприяє також тривалості збереження засвоєних знань у пам'яті студентів.

Вимогами до організації поточного контролю знань студентів є забезпечення всіх або більшості студентів контрольними завданнями; охоплення контрольними завданнями значної кількості вивченої інформації; об'єктивність і гласність контролю; ефективне використання аудиторного часу; оперативність одержання результатів контролю тощо.

Саме необхідність ефективного використання аудиторного часу і оперативність одержання результатів контролю при значній кількості студентів спонукають до активного використання у ході поточного контролю інформаційно-комп'ютерних технологій. Хоча, звичайно, це не виключає використання і технологій інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо можливості використання програми PowerPoint в організації поточного оцінювання знань, умінь і навичок студентів у ході вивчення філологічних дисциплін.

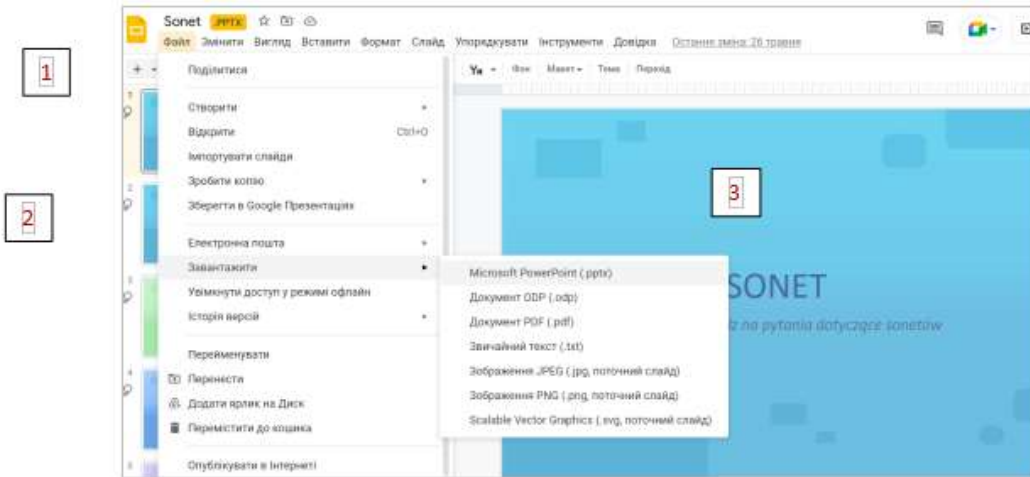
Згадану програму у викладацькій практиці найчастіше використовують для створення освітніх презентацій, орієнтованих на викладення певного навчального контенту. Але

презентації можна досить ефективно використовувати і для поточного опитування студентів. Необхідне для цього обладнання – комп’ютер, проектор і екран або ж інтерактивна панель.

На сьогодні є досить велика кількість шаблонів PowerPoint, які дозволяють створювати презентації-опитування. Окремі з них містяться у бібліотеці PowerPoint, доступ до якої відкривається через опцію *Створити* у програмі PowerPoint. Якщо ввести у пошуковий рядок слово «тести», програма запропонує декілька шаблонів, які можна

вільно використовувати, заповнюючи текстові поля потрібним текстовим контентом.

Приклад опитування за шаблоном із бібліотеки PowerPoint: вікторина Sonet (звертаємо увагу на те, що це і всі наступні посилання відкривають презентації у форматі Google Slides. У цьому форматі не всі ефекти PP-презентації будуть працювати. Для повноцінного відтворення потрібно завантажити презентацію у форматі Microsoft PowerPoint (.pptx) і далі переглядати у повноекранному режимі)

Існує також багато шаблонів, які пропонують окремі автори на своїх Internet-сторінках. Серед тих, які доцільно використовувати у викладанні філологічних дисциплін, шаблони «Своя гра», «Відгадати фразу за окремими словами», «Mind-n-Mittle», «Флеш-карта» тощо. Наведемо низку рекомендацій щодо застосування цих шаблонів і приклади їх використання.

Використання шаблону вікторини «Mind-n-Mittle»

Шаблон створено для організації вікторини, що передбачає вибір однієї правильної відповіді з декількох можливих.

На заголовному слайді можна замінити назву шаблону іншим зображенням із написом. Але оскільки напис Mind-n-Mittle є тригером, який включає опитування-вікторину, цей напис не можна видалити. Заміну слід здійснювати через команду *Змінити рисунок* у випадному меню, яке з’являється після натискання правої клавіші миші. Назву вікторини вставляють як напис.

Питання чи завдання вікторини вставляють на місці напису *Вставте завдання...* Зображення вставляти не обов’язково, але якщо у цьому є потреба – вставляння також потрібно здійснювати через команду *Змінити рисунок*.

Правильні і неправильні відповіді потрібно записати у відповідні вікна. Вікно «дві

відповіді» також містить неправильну відповідь. Але коли студенти вагаються у виборі правильної відповіді, натисканням на кнопку *Дві можливі відповіді* можна залишити тільки дві відповіді, одна з яких є правильною.

Натискання на кнопку із зображенням знака питання відкриває підказку у нижньому полі.

Натискання на кнопку із галочкою відкриває правильну відповідь.

За бажання викладач може увімкнути секундомір, натиснувши на поле із цифрами. Секундомір можна зупинити, якщо правильну відповідь буде знайдено раніше, ніж збіжить 20 секунд.

Перехід до наступного або попереднього слайда здійснюється за допомогою відповідних стрілочок ліворуч або праворуч у верхньому полі.

Приклад опитування за шаблоном Mind-n-Mittle: вікторина Wielkanoc. Wesołych Świąt

Використання шаблону опитування «Відгадати фразу за окремими словами»

Шаблон орієнтований на організацію командного змагання. Заголовний слайд містить кнопки із номерами команд і кнопки із номерами раундів, що є гіперпосиланнями на відповідні слайди із завданнями вікторини. На заголовному слайді можна дати назви командам, збільшити чи зменшити їх кількість.

Можна також збільшити чи зменшити кількість раундів.

На кожному зі слайдів із завданнями потрібно на місці напису *Повний текст прислів'я або фрази* записати прислів'я або фразу (цитату, афоризм, відомий вислів тощо). На місці написів *Слово 1*, *Слово 2* і так далі – записати кожне слово прислів'я або фрази. Якщо у прислів'ї чи фразі слів менше, ніж слів у шаблоні – зайві потрібно видалити. Якщо слів у прислів'ї або фразі більше – потрібно скопіювати значок цифри, змінивши її номер, а також скопіювати напис *Слово*, також змінивши його номер. Знаки пунктуації у перелік слів вставляти не потрібно.

Якщо є потреба збільшити кількість раундів і, відповідно, слайдів, потрібно продублювати останній слайд, змінити номер раунду, позначений на ньому у верхньому лівому кутку. На заголовному слайді потрібно скопіювати кнопку *Раунд*, змінити її номер і через вкладку *Вставка* додати гіперпосилання на доданий слайд. Варто додавати гіперпосилання саме на кнопку, а не на напис *Раунд*, тому що при додаванні гіперпосилання на напис з'явиться підкреслення, що не зовсім гарно.

Використовувати цю дидактичну гру можна таким чином. Студенти бачать слайд із номерами слів, які складають прислів'я або фразу. Вони можуть пропонувати відкрити одне, два або більше слів у будь-якій послідовності. Викладач може встановити певні правила – скажімо, чим менше слів вимагає відкрити команда, тим більше балів вона отримує за розгаданий текст.

Якщо команда розгадала текст, викладач натискає кнопку *Відгадка* і на слайді з'являється прислів'я або фраза. Якщо текст не відгадано, викладач натискає кнопку *Ні*.

Щоб зарахувати команді певну кількість балів, викладач має натиснути кнопку *Результат*. Відкриється заголовний слайд, і послідовним натисканням на потрібну кнопку *Команда* викладач виведе на екран стільки балів, скільки та чи інша команда отримала.

Далі потрібно за допомогою кнопки *Раунд* під відповідним номером переходити до наступного слайду і продовжувати вікторину.

Кожен зі слайдів можна доповнити певним зображенням, якщо це буде підказкою для розгадування.

Приклад опитування за шаблоном «Відгадати фразу за окремими словами»: вікторина Відгадай прислів'я

Використання шаблону опитування «Флеш-карта»

Щоби використати цей шаблон, потрібно продублювати перший слайд стільки разів, скільки Вам потрібно флеш-карт.

Далі потрібно працювати з останнім (робочим) слайдом. Ліва картка – лицьова, права – зворотна. Третій прозорий прямокутник – прозорий тригер. На лицьову і зворотну картку потрібно вписати текст чи формулу. Далі – скопіювати через клавішу *Shift* усі три прямокутники і перенести їх на перший демонстраційний слайд зі збереженням форматування. Далі – клацнути лівою клавішею миші будь-де на полі слайда, щоби розгрупувати скопійовані прямокутники, і послідовно накласти на окреслений прямокутник лицьову, зворотну картку і прозорий тригер. У режимі повноекранного перегляду клацання по прямокутнику відкриватиме послідовно лицьову чи зворотну картку.

Якщо на лицьову чи зворотну картку потрібно вставити зображення, це треба робити, викликавши клацанням правої клавіші миші по прямокутнику команду *Заливка*. Далі у контекстному меню знайти *Рисунок* і завантажити зображення з комп'ютера чи через пошук в Інтернеті. Перемістити усі три прямокутники на один із дубльованих слайдів – аналогічно до того, як описано вище.

Перехід від слайду до слайду здійснюється за допомогою кнопки *Продовжити*. Останній демонстраційний слайд містить кнопку *Завершити*. Після налаштування презентації останній (робочий) слайд можна видалити.

На кожному слайді кнопка *Доповнення* може відкривати додаткові матеріали до самих флеш-карт. Це може бути рисунок, який можна вставити у синій прямокутник через команди *Заливка* і *Рисунок*. У жовтий прямокутник *Текст* можна додавати довідкову текстову інформацію. Синій і жовтий прямокутники можна збільшувати, але до розумних меж.

У *Доповненні* замість зображення можна вставити відео за темою флеш-картки. Для цього синій прямокутник потрібно зі слайду видалити, на його місце вставити відео з комп'ютера, зменшити розмір вікна відео. Далі потрібно налаштувати ефект анімації для появи відео. Для цього у вкладці *Анімація* через команду *Змінити порядок анімації* потрібно кнопкою *Перемістити назад* перемістити об'єкт анімації *Відео* під тригер *Доповнення*. Біля кнопки *Початок* вибрати режим *Із попереднім*.

Приклад опитування за шаблоном «Флеш-карта»: Przysłowia polskie

Використання шаблону опитування «Своя гра»

Керує вікториною викладач, який на екрані відкриває студентам питання і після відповіді на них демонструє правильні відповіді. Вікторину також можна організувати у змагальному форматі. На першому слайді презентації розміщено таблицю, у якій

представлено категорії питань і перелік питань до кожної категорії, а також кнопки із номерами команд. Вікторина передбачає, що учасники, учасники опитування, поділені на команди, можуть змагатися у кількості набраних балів за кожну відповідь. Команди можна розрізнити за номерами або ж замість написів *Команда 1* тощо записати на кнопках назви команд. Категорії можна перейменувати, якщо вони будуть різними за змістом. Учасники мають право обирати для себе ту чи іншу категорію. Перехід до кожного питання у всіх категоріях відбувається через клацання мишкою по кнопці з номером питання. Кнопки є тригерами, тому клацання на ній не тільки відкриває відповідне питання, змінюється колір кнопки, це дає можливість і викладачеві, і учасникам опитування бачити, які питання уже використано. У шаблоні є лічильник балів. Кількість балів для кожної команди можна призначити клацанням мишки на кнопці із номером команди.

На другому слайді у верхньому полі потрібно записати питання. До нього на середньому полі слайда на місці синього прямокутника можна додати ілюстрацію або ж записати варіанти відповідей, якщо питання має тестовий характер. Біля слова *Відповідь*, праворуч, потрібно записати правильну відповідь. Вона буде з'являтися на екрані після клацання мишкою на слові *Відповідь*, що є тригером (його не можна видалити). Для повернення на перший слайд потрібно клацнути на піктограмі *Додому*. Слайди не можна міняти місцями, не можна їх додавати або видалити, оскільки до кожного слайда на відповідній кнопці закріплено гіперпосилання.

Приклад опитування за шаблоном «Своя гра»: вікторина *Pisarze polskie*

Використання шаблону опитування «Виділити потрібні слова»

Цей шаблон можна використовувати при створенні опитування, що передбачає, скажімо, завдання із виділенням окремих слів у реченні, чи виділенням окремих фрагментів зображення за принципом правильно/неправильно. У верхній частині слайда потрібно розмістити текст або зображення, з яким необхідно працювати, а також завдання. У шаблоні на слайді є кольорові і прозорі прямокутники, розподілені у групах неправильних і правильних відповідей, а також кнопка *Перевірити*. Якщо завдання передбачає роботу з текстом, потрібно закрити відповідні слова прямокутниками з першої або з другої групи. У режимі повноекранного перегляду після клацання на кнопці *Перевірити* на правильно обраних студентом словах з'являться поля зеленого кольору, на неправильно обраних – поля червоного кольору. Викладач має у процесі підготовки опитування покрити обрані

слова прямокутниками неправильних або правильних відповідей. На слово, що буде неправильною відповіддю, потрібно накласти спочатку кольоровий прямокутник, припасувати його розмір до розмірів слова і у вкладці *Формат* зняти контур (команда *Без контура*). Далі на кольоровий прямокутник потрібно накласти прозорий прямокутник, припасувати його розмір і зняти контур. Такі ж дії потрібно виконати і щодо слів, які будуть правильною відповіддю. Кольорові і прозорі прямокутники із кожної групи потрібно обирати послідовно. Після завершення накладання прямокутників зайві потрібно видалити.

Приклад опитування за шаблоном «Виділити потрібні слова»: завдання *Uzupelnij notatke*

Використання шаблонів опитувань – не єдиний можливий шлях для проведення опитувань за допомогою PowerPoint. Використовуючи ефекти анімації та переходів, можна самостійно створювати у презентаціях опитування, які передбачають вибір одного чи декількох варіантів правильних відповідей, встановлення відповідностей тощо, можна створювати електронні флеш-картки. Інструкція щодо застосування анімаційних ефектів і переходів тут .

Робочий приклад опитування, створеного із використанням різних ефектів анімації.

Усі описані вище опитування можна проводити в аудиторії, де немає стійкого підключення до мережі Internet. Якщо ж таке підключення є, можна розширити спектр інструментів поточного опитування. На слайдах презентації PowerPoint можна розміщувати гіперпосилання на Web-ресурси ресурси, призначені для автоматизованого опитування. Найефективнішими вважаємо сервіс GoogleForms, сервіс LearningApps.

Сервіс *GoogleForms* дозволяє створювати опитування з використанням низки шаблонів для одного опитування. В опитування можна додавати ілюстрації, модулі із теоретичним матеріалом, посилання на сайти Internet, на відео в YouTube. Взагалі запитання або відповідь може мати як текстовий, так і візуальний формат (ілюстрація, відео). Шаблони *3 варіантами відповіді*, *Спадний список* у сполученні з інструментом *Додати розділ* дозволяють організувати опитування у нелінійному порядку – залежно від відповідей опитуваного. Це означає, що у випадку неправильної відповіді при натисканні команди *Далі* сервіс буде повертати опитуваного до інформативного модуля або ж повторно до модуля з питанням, на яке відповідь виявилася неправильною. Якщо ж відповідь правильна – команда *Далі* дасть можливість перейти до наступного питання. Вкладка *Налаштування*

дозволяє активувати прапорець *Увімкнути оцінки*. А далі можна передбачити можливість для опитуваних побачити автоматично підраховану кількість балів за правильні відповіді одразу після надсилання форми на перевірку. Таким чином студент одразу ж може дізнатися про правильність відповіді і, відповідно, про рівень засвоєння матеріалу. Викладач результати опитування кожного зі студентів може побачити, відкривши вкладку *Відповіді*.

Приклад опитування у GoogleForms: Jan Kochanowski

Онлайн-сервіс *LearningApps* дозволяє створювати інтерактивні електронні вправи за різноманітними шаблонами (вправи з вибором відповіді, встановлення відповідностей, доповнення пропущених фрагментів, кросворд тощо). Багато шаблонів *LearningApps* також дозволяють використовувати при створенні вправ ілюстрації, відео з YouTube, аудіофайли. Щоправда, тут відсутня можливість поєднання декількох шаблонів в одному опитуванні, але перехід від однієї вправи до іншої за допомогою URL-посилань, які автоматично генеруються під кожною вправою, здійснюється просто і швидко. До того ж, декілька вправ за однією темою можна поєднати у *Бібліотеку вправ*, тоді на слайді презентації достатньо розмістити URL-посилання для бібліотеки і послідовно чи в довільному порядку переходити у межах бібліотеки від однієї вправи до іншої. Перевірка правильності виконання вправ відбувається або автоматично при переході від одного завдання вправи до іншого або після завершення вправи шляхом натискання на піктограму перевірки. Як і при роботі з *GoogleForms* студент одразу ж може дізнатися про правильність відповіді і, відповідно, про рівень засвоєння матеріалу.

Приклад опитування у LearningApps: Biografia Wolkulskiego

Приклад опитування у LearningApps: Лексикографія. Типи словників

Працювати із опитуваннями у *GoogleForms*, із вправами *LearningApps* студенти можуть або індивідуально – у межах виділеного викладачем часу, або у фронтальному форматі – коли викладач чи хтось зі студентів виконує завдання, орієнтуючись на відповіді учасників заняття. В останньому випадку завдання *GoogleForms* чи вправу *LearningApps* потрібно проєктувати на екран або ж використати інтерактивну панель. Такі можливості *GoogleForms* і *LearningApps* інтенсифікують процес опитування, викликають зацікавлення в аудиторії.

Якщо викладачеві потрібно у межах однієї презентації поєднати інформативний і опитувальний контент, у пригоді може стати

Slido. Це сучасний інструмент для онлайн-опитування. *Slido* являє собою сервіс-надбудову до програми PowerPoint. Сучасна версія *Slido* дозволяє проводити тестування і опитування студентів у ході трансляції певної презентації, тобто інтегрувати свої опитування і виведення результатів безпосередньо у презентацію, а не відкривати його в новому вікні браузера. При цьому можна взаємодіяти з кожним студентом і отримувати моментальний зворотний зв'язок із аудиторією. Отже, це реальна можливість відстежити рівень та динаміку опанування навчального матеріалу усіма, хто присутній на занятті. *Slido* пропонує викладачеві використовувати такі типи питань, як питання з вибором одного або декількох варіантів; питання відкритого типу, що передбачає написання вільної відповіді; створення рейтингу; створення хмари слів [9]. У безкоштовній версії *Slido* для кожної презентації можна створювати 3 питання різного типу і запрошувати до 100 учасників. Можна створити скільки завгодно питань у форматі *Quiz* і ще два у інших форматах. Якщо потрібно поставити студентам більшу кількість питань, можна створити декілька презентацій за однією темою, інтегрувати у кожен опитування, а потім об'єднати ці декілька презентацій в одну. *Slido* можна інтегрувати у PowerPoint версій 2010 і подальших. Використання надбудови передбачає створення свого акаунта, завантаження його на комп'ютер і встановлення. Надалі надбудова буде відкриватися при кожному запуску PowerPoint. З боку студентів *Slido* привертає до себе увагу тим, що отримати доступ до опитування вони можуть, лише зайшовши на сайт *Slido.com* і вписавши код, який повідомить викладач, та свої прізвище або ім'я. Можна приєднатися до опитування за допомогою QR-коду.

Сервіс надзвичайно простий у використанні. Починають створення опитування із натискання на верхній панелі на піктограму *Slido*, що відкриває вікно із кнопкою, яка містить команду *Create session*.

В опитуванні *Quiz* передбачено отримання однієї правильної відповіді на питання. Можна активувати функцію *Enable timer*, що обмежить час на відповідь до обраної викладачем кількості секунд. Функція *Show leaderboard after question* (Показувати таблицю лідерів за запитанням) передбачає можливість трансляції результатів опитування на екран – щоби перевірити, наскільки успішно студенти дали відповіді на питання. Інтегрування створеного опитування на слайд презентації здійснюють шляхом натискання на кнопку з командою *Add to presentation*.

Такий вигляд має опитування Quiz на екрані у студента.

Результат опитування на екрані в аудиторії:

Формування кожного наступного опитування починають із натискання кнопки із написом *Create new iteration*.

В опитуванні *Multiple choice* можна передбачити декілька правильних відповідей на питання, за умови, якщо буде активізовано прапорець *Allow to select multiple options* (Дозволити вибрати кілька варіантів).

В опитуванні *Word cloud* можна поставити перед аудиторією питання, що передбачає відповідь шляхом введення певного слова або словосполучення (Скажімо, напишіть слово чи фразу, які показують Ваше ставлення до...). Результат такого опитування – хмаринка слів на екрані. Чим більшим за розміром є слово чи словосполучення, тим більше студентів ввели саме таку відповідь. Опитування дозволяє кожному студенту подавати як одну, так і декілька відповідей, за умови активації функції *Allow to submit multiple answers* (Дозволити подати кілька відповідей).

В опитуванні *Multiple choice* можна передбачити декілька правильних відповідей на питання, за умови, якщо буде активізовано прапорець *Allow to select multiple options* (Дозволити вибрати кілька варіантів).

В опитуванні *Open text* викладач може поставити перед аудиторією питання, що передбачає вільну відповідь. Відповідей може бути декілька, якщо активувати функцію *Allow to submit multiple answers* (Дозволити подати кілька відповідей). Можна обрати формат перегляду результатів: переглянути результати негайно (*Show results immediately* – Переглянути результати негайно), через натискання клавішею мишки (*Show results on click* – Показати результати при натисканні), не показувати результати (*Dont show results* – Не показувати результати).

Опитування *Rating* передбачає можливість голосування учасників опитування. Результат голосування з'явиться на екрані у вигляді графіка.

Опитування *Ranking* передбачає можливість ранжування об'єктів шляхом пересування рухомих прямокутників із написами від першого до наступних місць (у порядку зростання чи спадання). Функція *Set required number of options* (Встановить необхідну кількість обраних для ранжування елементів) дає можливість обмежити кількість об'єктів, які можна ранжувати *Randomize options* (Вибір варіантів)

Запускає презентацію із імпортованим опитуванням Slido команда *Present with Slido*.

Для опанування функціоналу надбудови Slido можна також переглянути відеоінструкцію тут.

Приклад презентації у РР, що включає опитування із застосуванням надбудови Slido: *Co ty wiesz o pisarzach*

Скористатися надбудовою Slido для опитування студентів можна не тільки в аудиторії, але й під час проведення онлайн-занять у синхронному режимі.

Використовувати Slido можна на різних етапах заняття. Передусім це дієвий інструмент поточного оцінювання. У ході пояснення нового матеріалу студенти можуть давати відповіді на запитання викладача, що дає змогу останньому перевірити рівень опанування матеріалу, пересвідчитися у тому, наскільки залучена аудиторія до навчального процесу, скоригувати свої подальші дії для ефективного опанування навчального матеріалу. Коли викладач перериває пояснення матеріалу і, вмикаючи Slido, ставить до аудиторії питання щодо почутого, які з'являються на слайді презентації, студенти друкують відповіді на питання у своїх гаджетах, відповіді усіх студентів з'являються на екрані. Таким чином учасники заняття можуть застосувати техніку

самооцінювання та взаємного оцінювання – порівняти свої відповіді з відповідями інших, а це, за потреби, дає змогу організувати спільне обговорення матеріалу. Slido є також зручним інструментом для організації рефлексії як завершальної частини заняття. Саме рефлексія дає змогу з'ясувати, які труднощі виникли у студентів у ході опанування навчального матеріалу, які питання потребують додаткового опрацювання, про що вони ще хотіли б дізнатися тощо. Висловити своє ставлення до навчального матеріалу, до результатів його опанування студенти мають змогу в опитуванні *Open text*. Варто додати, що така форма рефлексії виховує і здатність до грамотного, компактного формування думок у письмовій формі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, поточне оцінювання знань та умінь студентів при вивченні філологічних дисциплін – невід'ємна складова навчального процесу. Якість, інтенсивність поточного оцінювання зростає за умови використання при формуванні завдань опитування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій. Програму PowerPoint можна використовувати як зручний інструмент для проведення поточного опитування, створюючи завдання за допомогою анімаційних ефектів і переходів; із використанням різноманітних шаблонів опитувань; із використанням надбудов до PP. За умови наявності зв'язку з мережею Інтернет у презентацію PP можна вбудовувати посилання на завдання, створені за допомогою сервісів WEB 2.0. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у всебічному аналізі можливостей застосування програми PP при організації онлайн-навчання із використанням платформ конференц-зв'язку. Практичну користь матимуть також рекомендації щодо використання програми PowerPoint, разом із шаблонами, надбудовами, інтернет сервісами, у проведенні опитувань при викладанні різних філологічних дисциплін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бурчак С., Бурчак Л. Використання персонального комп'ютера для контролю навчальних досягнень учнів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. №7. 2013. С. 22-28
2. Ільчишин Н.М. Загальні принципи і методології оцінювання. *Електронний науковий фаховий журнал «Імідж сучасного педагога»*. №3 (180). 2018. С. 9-14
3. Кучеренко І.І. Контроль успішності навчальних досягнень студентів медиків засобами комп'ютерного online тестування. *Актуальні питання сучасної інформатики: Матеріали доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Сучасні інформаційні технології в освіті та науці” (08-09*

листопада 2018 р.). Житомир: Вид-во О.О.Свенюк, 2018. Вип. 6. С. 17-22.

4. Міщенко Т.Г. Комп'ютерні технології тестування і контролю навчання студентів економічних ВНЗ. *Фінансовий простір. Міжнародний науково-практичний журнал*. № 3 (7) 2012. С. 79-83.

5. Підгорна О., Береговська Т. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики/ URL: <https://nus.org.ua/view/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/>

6. Рантиук І.І., Вакалюк Т.А. Використання хмарних сервісів для привернення уваги слухачів онлайн-лекцій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70. Т.3. С. 59-66.

7. Шілінг А.Ю. Моделювання процесу онлайн системи оцінювання знань споживачів освітніх послуг у закладах вищої освіти. *Вісник Хмельницького національного університету*. №1, 2021 (293). С. 67-72.

8. Янченко О.І. Форми і методи контролю знань в умовах сучасних навчальних технологій: методична розробка. Кривий Ріг. 2008. 29 с.

9. Nur, M. An Effort to Improve Students' Activeness at Structure Class Using Slido App. *Journal of English Educators Society* (2019).

REFERENSES

1. Burchak, S., Burchak, L. (2013). Vykorystannia personalnoho kompiutera dlia kontroliu navchalnykh dosiahnen uchniv [Using a personal computer to monitor students' educational achievements] *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. №7. S. 22-28.

2. Ilchysyn, N.M. (2018). Zahalni pryntsyipy i metodolohii otsiniuvannia. [General principles and evaluation methodologies] *Elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal «Imidzh suchasnoho pedahoha»*. №3 (180). S. 9-14.

3. Kucherenko, I.I. (2018). Kontrol uspishnosti navchalnykh dosiahnen studentiv medykyv zasobamy kompiuternoho online testuvannia [Control of educational achievements of medical students by means of online computer testing] *Aktualni pytannia suchasnoi informatyky: Materialy dopovidei III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu “Suchasni informatsiini tehnolohii v osviti ta nauksi” (08-09 lystopada 2018 r.)*. Zhytomyr: Vyd-vo O.O.Ievenok. Vyp. 6. S. 17-22.

5. Pidhorna, O., Berehovska, T. Shcho take formuvalne otsiniuvannia, chomu vono potribne uchniam i yaki osnovni vyklyky. [What is formative assessment, why do students need it, and what are the main challenges] URL: <https://nus.org.ua/view/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/>

6. Rantiuk, I.I., Vakaliuk, T.A. (2020). Vykorystannia khmarnykh servisiv dlia pryvernennia uvahy slukhachiv onlain-lektsii. [Using cloud services to attract the attention of listeners of online lectures] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 70. T. 3. S. 59-66.

7. Shilinh, A.Iu. (2021). Modeliuvannia protsesu onlain systemy otsiniuvannia znan spozhyvachiv osvity [Modeling the process of the online system of evaluating the

knowledge of consumers of educational services in institutions of higher education]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 1. S. 67-72.

8. Yanchenko, O.I. (2008). *Formy i metody kontroliu znan v umovakh suchasnykh navchalnykh tekhnolohii: metodychna rozrobka*. [Forms and methods of knowledge control in the conditions of modern educational technologies: methodical development] Kryvyi Rih. 29 s.

9. Nur, M. An Effort to Improve Students' Activeness at Structure Class Using Slido App. *Journal of English Educators Society* (2019).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СТАНІСЛАВОВА Людмила Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: інформаційні технології в освітньому просторі; стилістик і культура української мови.

ТЕРЕЩЕНКО Людмила Вікторівна – старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: лексикологія сучасної української мови; граматики сучасної української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STANISLAVOVA Lyudmila Leonidivna – candidate of philological sciences, associate professor of the department of Slavic philology of the Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: information technologies in the educational space; stylistics and culture of the Ukrainian language.

TERESHENKO Lyudmila Viktorivna – is a senior lecturer at the Department of Slavic Philology at Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: lexicology of the modern Ukrainian language; grammar of the modern Ukrainian language.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2022 р.

УДК 37.01/.09

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-279-289

КНИШ Інна Василівна –

доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов

Національної академії управління

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1746-359X>

e-mail: knysh_sumy@ukr.net

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ОСВІТИ :«КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ»

З'ясовано передумови виникнення кліповості: прискорення темпів життя, розробка, впровадження, поширення ІКТ, постійне зростання вимог щодо актуальності та швидкості надходження, використання, зберігання, засвоєння та утилізації інформації, урізноманітнення і збільшення багатомірності, віртуальності та доступу до інформації, багатозадачність, комерціалізація ЗМІ, активізація спілкування у соціальних мережах тощо. Зроблено аналіз визначень «кліп» і «блїп» та запропоновано їх вважати як синоніми.

Виявлено негативні (втрата бажання пізнавати нове; фрагментарність, невідповідність стилю мислення способові життя; непослідовність та неадекватність у прийнятті рішень; зниження рефлексії; піддатливість до маніпулювань і впливів; зниження здатності до аналізу і синтезу; антиінтелектуалізм і плагіат; масова неосвіченість молоді та феномен гордовитої захопленості власним нецтвом; абсолютна переконаність у своїй правоті; «віртуальна наркоманія» й Internet-адикція; відсутність раціональних засад і чіткої логіки, поспішність у висновках, формування мозаїчності, роздробленості та фрагментарності сприйняття і вражень; порушення та заперечення будь-яких правил і норм; мовний мінімалізм тощо) та позитивні (розвиває креативні здібності; сприяє формуванню захисної реакції організму на переважання інформацією; є однією з форм взаємовідносин людини з інформацією; надає гносеологічній складовій діяльності людини динамізму та відкриває для неї нові перспективи; уможливорює багатоплановість, багатоваріантність, багатомірність, багатозадачність тощо, зумовлює неоднозначність підходів, породжує інформаційно адаптовану особистість; поповнює мову новими словами та виразами; сприяє мобільності та комунікабельності, розширює свободу вибору, незалежність людини тощо) риси кліповості.

Зазначено, що захоплення ІКТ призводить до депресії, суїциду, порушення сну, а також кібербулінгу. Констатовано, що покоління iGen: почувають себе нещасними, самотніми, не дорослішають, не ходять на побачення, мени сексуально активні, не водять автомобілів, не працюють тощо.

Проаналізовано «кліповий» тип свідомості та мислення у зіставленні з нормою, аномією і геніальністю. Наголошено, що для сучасного суспільства «кліповість» є нормою і проявом геніальності, тому що Учні (Студенти) та Вчителі (Викладачі) зацікавлені у постійних змінах, швидко реагують на вимоги ринку праці, а також розробку й упровадження інновацій, коли переважає інформація.

Ключові слова: «кліповість», освіта, ІКТ, блїп-культура», «кліпова» свідомість, «кліпове» мислення, «кліп», «блїп», зеппінг, норма, аномія, геніальність.

KNYSH Inna Vasylivna –

Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines and Foreign Languages of the National Academy of Management

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1746-359X>

e-mail: knysh_sumy@ukr.net

RELEVANCE OF EDUCATION: “CLIP THINKING”

The prerequisites for the emergence of clipness are clarified: acceleration of the pace of life, development, implementation, spread of ICT, constant growth of requirements for the relevance and speed of receiving, use, storage, assimilation and disposal of information, diversification and increase of multidimensionality, virtuality and access to information, multitasking, commercialization of mass media, activation of communication in social networks, etc. An analysis of the definitions of “clip” and “blip” was conducted and it was proposed to consider them as synonyms.

The negative (loss of desire to learn new things; fragmentation, inconsistency of thinking style and way of life; inconsistency and inadequacy in decision-making; reduced reflection; susceptibility to manipulation and influences; reduced ability to analyze and synthesize; anti-intellectualism and plagiarism; mass ignorance of young people and the phenomenon of proud enthusiasm by one's own ignorance; absolute conviction of one's rightness; “virtual drug addiction” and Internet addiction; lack of rational principles and clear logic, haste in conclusions, formation of mosaicism, and fragmentation of perception and impressions; violation and denial of any rules and norms; language minimalism, etc.) and positive (develops creative abilities; contributes to the formation of the body's protective reaction to information overload; is one of the forms of human-information relations; gives dynamism to the epistemological component of human activity and opens up new perspectives for it; enables multifaceted, multivariate, multidimensionality, multitasking, etc., causes an ambiguity of approaches, gives rise to an informationally adapted personality; replenishes the language with new words and expressions; promotes mobility and sociability, expands freedom of choice, independence of a person, etc.) features of clipness.

It is noted that ICT addiction leads to depression, suicide, sleep disorders, and cyberbullying. The iGen has been found to: feel unhappy, lonely, not growing up, not dating, less sexually active, not driving, not working, etc.

The “clip” type of consciousness and thinking is analyzed compared to the norm, anomie and genius. It is emphasized that for modern society, “clipness” is the norm and a manifestation of genius, because Learners (Students) and Teachers are interested in constant changes, quickly react to the demands of the labor market, as well as development and implementation of innovations when information prevails.

Key concepts: “clipness”, education, ICT, “blip culture”, “clip” consciousness, “clip” thinking, “clip”, “blip”, zapping, norm, anomie, genius.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.

Тотальна інформатизація і поширення ІКТ спричинили радикальні зміни у ментальному плані особистості. На противагу носіям традиційного типу свідомості та мислення, з'явилися люди з проявами «кліповості», і вона, пронизуючи політику, економіку, освіту, побут тощо, поступово стає всепроникним феноменом сучасності, докорінно змінюючи саме існування людини та допомагаючи їй адаптуватися в інформаційному суспільстві. Змінюються звичні для людського існування інституції сім'ї, права, освіти, культури тощо, натомість на перший план виходять практики трансгресії, трансформації, трансфігурації, суїцидальні практики й експериментування над собою, агресія зі знищенням середовища існування тощо. Провідними стають інвестиції в людські можливості та формування на цій основі інтелектуального капіталу суспільства – якісно нового світового «інноваційного анклав», в якому провідну роль, на наше переконання, мають відігравати неонади. Закономірно актуалізується питання про те, якою має бути освіта для людей із «кліповим» мисленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням розробки інноваційних методів навчання та їх упровадження в освітній процес присвячено праці: А. Алексюка, Б. Гершунського, І. Доброскок, А. Єршова, М. Жалдака, В. Ільїна, В. Коцура, В. Кременя, М. Лисенко, Ю. Машбиця, В. Монахова, С. Нікітчиної, С. Пейперта, С. Пролєєва, Т. Резнік, І. Роберт, П. Сауха та ін.

Мета статті полягає у висвітленні феномену «кліповості» як релевантності сучасної освіти.

Необхідність досягнення зазначеної мети зумовила постановку і розв'язання таких **дослідницьких завдань** :

– розглянути етимологію понять : «блїп-культура», «кліпова» свідомість, «кліпове» мислення;

– запропонувати вживати поняття «клїп» та «блїп» як синоніми;

– проаналізувати характерні ознаки «клїпового» мислення і свідомості у зіставленні з геніальністю, а також нормою, аномією і девіацією;

– довести, що «клїпове» мислення є нормою й релевантністю сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгортаюче свої потенційні можливості інформаційне суспільство корегує

старі і вносять істотні нові зміни у взаємини людини, ЗМІ та ІКТ. Вони, являючись одним із засобів масової комунікації переносять у масову свідомість визначені фрагменти явищ, фактів, подій, точок зору тощо. При цьому, у людини починає формуватися адаптивний спосіб обігу з інформаційним та комунікаційним простором – «кліпове мислення». Створюючи «другу реальність», медіасередовище, використовувачи засоби масових комунікацій зв'язують людину з оточуючим світом інформують, розважають, пропагують ті чи інші морально-етичні цінності, здійснюють ідеологічний, економічний або організаційний вплив на оцінки, думки і поведінку людей. Словом, впливає на соціалізацію особистості. Таким чином, здійснюється величезний вплив на формування «кліпової» форми мислення як у середовищі молоді, так і у середовищі більш старшого покоління.

Досліджуючи феномен «кліповості», науковці апелюють до:

✓ **«бліп-культури»** (від англ. *blip* – викид сигналу; англ. *blip culture* – відображена / відбита (екранна, мерехтлива) культура) як принципово нового явища. Ідеться про переважний характер сприйняття інформації, невід'ємну рису загальної культури майбутнього («третьої хвили») людства, що ґрунтується на нескінченному надходженні великих інформаційних потоків («бліпів» інформації) та є сприятливим і комфортним для людей з новим типом свідомості та мислення, стилем життя, новими образами, уявленнями, культурою, ідентифікацією тощо. «Бліп-культура» є складником принципово нової інформаційної культури та **зеппінгу** (від англ. *zapping, channel zapping* – перемикання каналів *Ното Zapiens'ами*, за допомогою дистанційного пульта) (Наталія Азаренок, Ірина Березовська, Софія Докука, Тетяна Семеновських);

✓ **«кліпової» свідомості**, яка полягає у відмові від традиційного мислення і виходячи з того, що ми виховали в собі розуміння картин. Інформаційний удар спричиняє стан своєрідної контузії (від лат. *contusio* – забій), або **снарядного шоку** мозку, і є своєрідним «інформаційним потрясінням», що пронизує своїм «інтенційним імпульсом» підсвідомість поза раціональним, послідовним та логічним осмисленням. Водночас величезні інформаційні масиви розколюються, фрагментуються, перегруповуються; на глибокий логічний аналіз бракує часу і зусиль; сприймається те, що лежить на поверхні, те, що не потребує навіть мінімальних інтелектуальних зусиль для осмислення й усвідомлення (рефлексії), – образ, символ, заголовок тощо;

✓ **«кліпового» мислення.**

Для більш повного розкриття теми дослідження вважаємо за потрібне подати визначення понять «кліп» і «бліп». **Кліпом** (від англ. *clip* – затискач, скріпка; стрижка вовни; швидкість руху; вирізка з газети; уривок із фільму; випадок, раз; скорочене слово; зрізати, скорочувати; ковтати, пропускати літери або слова; стрімко бігти) називають перш за все відеоряд, покладений на музику, що містить певну послідовність кадрів, часто непов'язаних між собою, розділених у часовому і просторовому вимірах, які формують фрагментарний розріджений образ. **Бліп-інформація** (від англ. *blip* – відображене / відбите зображення або викид сигналу, поява сигналу на екрані; йти на контакт, виключати частину звуку з відеозапису) – це «короткі, модульні образи інформації – реклами, команди, теорії, уривки новин, урізані шматки й краплі, які годі втиснути в наші розумові каталоги, що вже давно існують. Нова образність чинить опір класифікації, почасти через те, що вона часто випадає з наших давніх умоглядних категорій, але й через те, що вона надходить в упаковках, які дуже химерно сформовані, швидкоплинні й роз'єднані. Атаковані тим, що вони сприймають як божевілля відображеної від екрана культури, люди Другої Хвили (з традиційним типом мислення. – І. К.) відчують у собі притлумлений гнів на засоби комунікації» [10, с. 150]. Отже, бліп-інформація є сприятливою і комфортною формою комунікації для людей із «кліповістю».

Наведені визначення «кліпа» і «бліпа» засвідчують, що ці поняття пов'язані з різними джерелами отримання інформації: «бліп» – з екранів, а «кліп» – з різноманітних джерел, тому поняття «бліп» значно вужче, ніж «кліп». Ураховуючи те, що вони відображають одне і те саме явище – «кліповість», ми вважаємо за доречне вживати їх як синоніми.

Розглянемо деякі передумови, які породили феномен «кліповості»: – прискорення темпів життя, розробка, впровадження, поширення ІКТ і, як наслідок, стрімке збільшення інформаційних потоків та породжені цими явищами проблеми концентрації уваги, відбору, скорочення, зберігання й утилізації інформації, відокремлення головного від «інформаційного шуму»; – постійне зростання вимог щодо актуальності та швидкості надходження, використання, зберігання, засвоєння та утилізації інформації; – урізноманітнення і збільшення багатовимірності, а також віртуальності та реальності доступу до інформації; – збільшення кількості справ, проектів тощо (на тлі зменшення часу, розширення просторових можливостей тощо); – багатозадачність, з якою стикається сучасна

людина, руйнує засади цілісності сприйняття цих задач і зумовлює неадекватність їх розуміння та виконання; – комерціалізація ЗМІ, що збирають, фільтрують, концентрують, координують, продукують, передають, візуалізують і зберігають інформацію; – активізація спілкування у соціальних мережах.

У сучасній культурі сприйняття «кліповості» є неоднозначним. Про це свідчить розбіжність думок сучасних дослідників щодо цього феномену. Одні вважають «кліповість» головним надбанням людства [1], інші наголошують лише на її негативних проявах і наслідках. До міркувань останніх ми ставимося скептично, адже зазначені аспекти однаково обтяжують і людей із традиційним типом мислення. Ідеться про:

– втрату бажання пізнавати нове; особа не може довго концентрувати увагу на інформації; погіршується здатність до її аналізу, втрачається потреба у творчості та зменшується здатність до неї внаслідок постійного використання вторинної інформації (на рівнях обробки і комбінування). Люди з «кліповістю» віддають перевагу розвитку не творчих здібностей, а креативних;

– фрагментарність у бажаннях і вчинках, невідповідність стилю мислення способів життя, непослідовність та неадекватність у прийнятті рішень щодо розв'язання проблем, навіть суто життєвих, послаблення відповідальності за їх наслідки, зниження рефлексії, піддатливості до маніпулювань і впливів;

– оперування змістами тільки фіксованої довжини, невміння працювати із семіотичними структурами довільної складності та зосереджуватися на будь-якій інформації впродовж тривалого часу; зниження здатності до аналізу і синтезу;

– антиінтелектуалізм і плагіат, масова неосвіченість молоді та феномен гордовитої захопленості власним неучтвом, абсолютна переконаність у своїй правоті. Люди, які персоніфікують антиінтелектуалізм, адекватно не усвідомлюють дану проблему; диспропорція між формальним і реальним рівнем знань, стрімке зниження коефіцієнта засвоєння знань і фактичної успішності навчання призводить до фальсифікації оцінювання;

– «віртуальну наркоманію» й Internet-адикцію (патологічний, гіпертрофований потяг до пошуку інформації, інших видів діяльності та спілкування у віртуальному середовищі), що від них останнім часом страждають і седентарії, набуваючи ознак «кліповості»;

– повну відсутність раціональних засад і чіткої логіки, поспішність у висновках, формування мозаїчності, роздробленості та фрагментарності сприйняття і вражень, порушення та заперечення будь-яких правил і

норм;

– мовний мінімалізм – «живе» спілкування між людьми зведене до мінімуму, вони не здатні міркувати, розмовляти, дружити внаслідок емоційної збідності; втрачають здатність співпереживати, творити, розвиватися, мудро визначати мету життя і досягати її; у них загострюється відчуття самотності та невдоволеності, що призводить до депресії, нервово-психічних розладів і суїцидів.

Одночасно вся абсурдність мислення доповнюється або заміняється логікою «кліпового» мислення, що спричиняє **синдром розладу уваги (дефіциту уваги)** [1]. Проте у «кліповості» ми вбачаємо й позитивні риси, а саме:

– вона сприяє формуванню захисної реакції організму людини на перевантаження інформацією (за Елвіном Тоффлером [10, с. 149–151]);

– «кліповість» є однією з форм взаємовідносин людини з інформацією, яку необхідно обговорювати, досліджувати та розвивати;

– разом зі своєрідним способом роботи з інформацією (багатовимірність і багатозадачність) «кліповість» надає гносеологічній складовій діяльності людини динамізму та відкриває для неї нові перспективи;

– «кліповість» і біхевіоризм уможливають багатоплановість, багатоваріантність, багатовимірність, багатозадачність тощо, зумовлюють неоднозначність підходів, а також прискорення аналізу та розв'язання практичних питань і завдань;

– «кліповість» сприяє адаптації до плинної соціальної реальності, а також створює передумови для її пізнання, усвідомлення, пояснення, використання тощо, тобто породжує інформаційно адаптовану особистість, змушену постійно створювати, формувати та переформовувати ментальну дійсність (за Елвіном Тоффлером [10, с. 149–151]);

– поповнює мову новими словами та виразами (новояз, двозначність [9], ноолексикон [8, с. 11], новомова [3]);

– сприяє мобільності та комунікабельності, розширенню свободи вибору, незалежності людини.

Таким чином, можна стверджувати, що «кліповість» є амбівалентною, природньою зміною мислення людини.

Вперше поняття «кліпова свідомість» ужив Федір Гіренко, але і досі, не дивлячись на його дискусивність, класичної дефініції «кліпової свідомості» і досі у сучасній науці не існує. Тому що усі спроби надати більш-менш

конкретне потрактування та опис мають до кінця не усвідомлений, незакінчений та фрагментарний характер.

Термін «кліпова свідомість» використовують для позначення особливостей мислення людини, яка виросла в епоху розвинутих технологій, в ситуації «інформаційного надлишку». Воно відрізняється високою швидкістю сприйняття образів, позбавлене акцентуації на деталях; для нього характерні візуальність іманентність, емоційність, асоціативність.

Таким чином «кліпова свідомість» поступово стає в усе проникаючим феноменом сучасності від побуту, політики, економіки та освіти.

На нашу думку, «кліповість» як спосіб сприйняття дійсності, існувала завжди. Малюнки на стінах печер, зарубки на знаряддях праці тощо можна потрактувати як спробу первісної людини *висловити, зберегти та передати* наступним поколінням здобуту (і важливу, на її думку) *інформацію* на надійному та зручному (на їх погляд) носії. З появою символів, ієрогліфів, знаків, та інших замінюючих їх образів на письмі, виникла **писемність**. У XV ст. – **книгодрукарство**. Але поділяти мислення на «частини», «шматки», «кліп» стали **ЗМІ** (засоби масової інформації) у XVIII ст., з появою перших **газет**, які містили набір повідомлень – коротких, не пов'язаних між собою текстів. Марк Твен, свого часу, зазначав, що «якщо людина не читає газет – вона не поінформована, якщо читає – дезінформована».

Потім, паралельно з розвитком **телеграфів і абрєвіатури** у сфері високих мистецтв модернізм став експериментувати з розкладанням сенсу на непов'язані фрагменти, футуристичний живопис нарізав світ на кубики і промені, літератори-модерністи ламали правильність лінійного повествовання.

Подальший розвиток «кліповості» на початку XX ст. пов'язаний з винайденням **кінематографа** (від грец. *κινεμα*, род. в. грец. *κινεματος* – рух та грец. *γραφο* – писати, зображати) на базі створених у 1880-х роках зоотропа (від дав.-гр. *ζωή* – життя, *τροπή* – обертання) та праксіноскопа (від грец. *πράξις* – дія та *σκοπέω* – дивлюся) (механізмів для виробництва штучно створених двомірних зображень у русі) і змістовна кліповість стала накладатися на візуалізацію. При цьому головною формою організації телевізійного простору є **кліп**. Саме кліпи здійснюють домінуючий вплив на суб'єкта. Своім поширенням та розквітом музичний відеокліп завдячує підвищеному рівню відеотехнологій, інноваційним концепціям телетрансляції і великими фінансовими можливостями. Перші кліпи з'явилися у кінці 70-х років XX століття.

Будова музичного відеокліпа підкорена чітко визначеній структурі: відеоряд у кліпі існує тільки у нерозривному поєднанні зі звуком, в процесі створення музичного відеокліпу мають універсальні механізми переводу пісенних складових у візуальний ряд; зміст пісні як би суммується, стискається в один комплекс значень. Як показують результати досліджень, пріоритетність сучасної молоді розподіляється так: музичні шоу-програми і відеокліпи – 21,14 %; художні фільми – 16,63 %; серіали – 12,52 %; політичні та економічні програми – 2,54 %; мистецькознавчі – 1,57 %; релігійні – 0,59 % передачі.

Пріоритетне перше місце посідають музичні шоу-програми і відеокліпи які створюють певний тип культури. З цього приводу у науковому дискурсі вживається термін «**кліпова культура**». Виникає невідповідність стосовно питання про авторство уведення цього поняття у науковий дискурс. Деякі науковці приписують це авторство Елвіну Тоффлеру, знаному американському футурологу, філософу, соціологу і культурологу. Але ми не в повній мірі поділяємо ці думки, тому що він, вводить поняття не «кліпова культура», а саме «**бліп-культура**» (від англ. *blip* – викид сигналу; англ. *blip culture* – відображена [екранна мерехтлива] культура) як принципово нове явище, як домінуючий та невід'ємний стиль сприйняття інформації, загальної культури майбутнього («третьої хвилі») людства, заснованої на нескінченному надходженні великих обсягів інформаційних потоків («бліпів» інформації: короткими повідомленнями, оголошеннями, командами, заголовками новин, уривками з пісні або вірша, колажами та т. д., які не узгоджуються зі схемами і не підлягають класифікації) та є сприятливою і комфортною формою для людей з новим стилем мислення, свідомості, образами, уявленнями, стилем життя, культурою, ідентифікацією тощо.

У праці «Третя хвиля» він так визначає такий тип культури: «На особистому рівні ми повністю оточені й бомбардовані фрагментами образності, несумісними або взаємопов'язаними, які розхитують наші колишні уявлення й стріляють у нас розірваними або несистематизованими «екранними зображеннями». Ми живемо фактично у «відображеній від екрана» культурі» [10, с. 150].

Виділяючи чинники, що спровокували виникнення бліп-культури, Елвін Тоффлер наголошує: «Замість довгої, зв'язної «низки» ідей, організованих або синтезованих для нас, нам усе частіше пропонують короткі, модульні образи інформації – реклами, команди, теорії, уривки новин, урізані шматки й краплі, які годі втиснути в наші розумові каталоги, що вже

давно існують. Нова образність чинить опір класифікації, почасти через те, що вона часто випадає з наших давніх умоглядних категорій, але й через те, що вона надходить в упаковках, які дуже химерно сформовані, швидкоплинні й роз'єднанні. Атаковані тим, що вони сприймають як божевілля відображеної від екрана культури, люди Другої Хвилі відчувають у собі притлумлений гнів на засоби комунікації. Люди Третьої Хвилі, навпаки, почуваються спокійніше під цим бомбардуванням образами, коли дев'яносто дві секунди кліпів новин уриваються тридцятьма секундами реклами, фрагментами пісень і лірики, заголовком, карикатурою, колажем, інформаційним бюлетенем, комп'ютерним роздруком. Ненаситні читачі легкодоступних книг у м'якій палітурці та журналів спеціального інтересу давляться, ковтаючи величезну кількість коротких фрагментів інформації. Але вони також тримають око й на тих нових поняттях або метафорах, які підсумовують або організують екранні зображення в більше ціле. Радше, ніж намагатися втиснути нові модулі даних у стандартні категорії або рамки Другої Хвилі, вони навчаються робити й формувати свої власні «ланцюги» із матеріалу, яким стріляють у них нові засоби комунікації» [10, с. 150-151].

Таким чином, ми бачимо, що люди Другої та Третьої хвилі знаходяться на різних рівнях організації мислення. При аргументованому мисленні, притаманного для людей Другої хвилі, міркування відбувається завдяки образам, усвідомленими та понятійним формами, а при кліповій свідомості, характерного для людей Третьої хвилі, які апелюють не аргументованими «ситуаційними» поняттями. Уся різниця в швидкості сприйняття інформаційних потоків, вміння їх упорядковувати, засвоювати, маніпулювати, використовувати та робити висновки. Враховуючи фрагментарність подачі інформації і враховуючи швидкість її переробки, мозок людини Третьої хвилі не взмозі належним чином усвідомити її та осягнути зв'язки між квантами інформації. Внаслідок чого виникає фундаментальна помилка осмислення – вважати події пов'язаними (за тимчасовою близькістю), а не за фактологічною. Таке мислення у людей Третьої хвилі не зосереджується на деталях, що сприяє занадто швидкому сприйняттю образів, дозволяє бачити та сприймати лише те, що знаходиться на поверхні, не вдаючись у деталі та глибину процесів та явищ. Не встигаючи осягнути та усвідомити усю інформацію у сукупності та взаємозв'язаною, як наслідок, вона починає втрачати жвавість уяви, сприйняття, гнучкість і логічність думки.

Але, як ми бачимо з наведених вище

потрактують «кліпової культури» та «бліп-культури» вони означають одне й те саме явище, тому ми вважаємо за доцільне вважати їх синонімами. При цьому вони формують такі унікальні форми сприйняття, як «зеппінг», коли шляхом безупинного переключення каналів телебачення створюється новий образ, який складається з шматків інформації і уламків вражень. Цей образ не потребує залучення уяви, рефлексії, осмислення. Постійно відбувається «перезавантаження», «оновлення» інформації, коли усе побачене до цього раніше без часового розриву втрачає своє значення, втрачає увагу, застаріває і відкидається.

Таким чином, кліп проник і у **художні фільми**, які займають друге місце телевізійного простору. Художні фільми Маршал Маклюєн відносять до «гарячих» ЗМІ, тобто до таких, які повністю оволодівають глядацьким сприйняттям і заставляють їх **ідентифікувати себе з героями на телеекрані**. Телевізійне зображення передає глядачу біля трьох мільйонів точок за секунду, з якої він сприймає лише декілька десятків, і саме з них формує зображення у своїй уяві. Але при цьому глядачеві не потрібно настільки сильно зменшувати кількість сприйманих предметів, щоб отримати картинку, він **сприймає зображення цілком**, як окремо упакований продукт. І навпаки, **телеглядач бачить мозаїку, і володіючи технічною можливістю управління нею, несвідомо перегруповує точки в абстрактну картину**. Що стосується третього виміру сприйняття картини, то він не характерний для телебачення та мозаїки, але може бути створений декораціями в студії, однак так чи інакше **телевізійне зображення залишиться пласкою, двомірною мозаїкою**. Телевізійному зображенню притаманні такі характеристики: низька інтенсивність і розрешення. Саме **інтенсивність**, на відміну від кінофільму, не дозволяє передавати детальну інформацію про предмети. Ця різниця схожа на відмінності між старовинними манускриптами і друкованою книгою: винахід друку привніс інтенсивність і уніформну точність сторінці тексту, на якій раніше спостерігалася розмита картинка, а друкарська справа – смак до точних вимірювань і повторюваності. Через низьку **розподільчу здатність**, телебачення досягає **високого показника участі глядача**, і тому найбільш ефективними програмами є ті, які представляють ситуації, що складаються з незавершених процесів. Книга за своєю суттю не пристосована до такого способу презентації матеріалу, який вимагає повного залучення читача. Така ж характерна риса процесу «додай сам» і залучення глядача телевізійним зображенням в процес отримання інформації

розширює межі акторського мистецтва.

У середині 1990-х років кінематограф поринув у світ великого впливу «кліпової» естетики: активне і різноманітне використання руху, позиції та ракурсу камери; більш вільним стало використання оптики, розширилася кольорова палітра; удосконалися прийоми монтажу (скорочення кадра (до 2-3 сек.) тощо. Усі ці інновації спрямовані на новий тип глядача, який має особливий тип зорового сприйняття інформації. І цим новим глядачем є сучасна молодь, яка досить легко уловлює занадто швидко зміну кадрів, вибудовуючи логічні ланцюжки подій. Але швидкий монтаж тримає їх мислення у постійному напруженні і вимагає концентрування уваги, тому що виникає необхідність встигнути углядіти усі складові частини мозаїки.

Вважаємо за потрібне, для більш чіткого та повного розкриття змісту «кліповості» розглянути ще одне інформаційне джерело – **Internet** та пов'язану з ним *Internet-залежність* (або *Internet-addikcio* – термін уперше був уведений у науковий обіг у 1996 році лікарем Айвеном Голдбергом [11; 12; 13] – для опису патологічного, невгамованого потягу до використання Internet-у). Головними симптомами є: почуття ейфорії, автаркії (від давньо-грец. αὐτάρκεια – самозабезпеченість; самодостатність), зацікавленості, задоволеності, комфорту під час перебування у мережі, неможливість виходу з неї а також виникнення почуття незадоволеності, втрати, апатії при виході з неї; постійне бажання перевірити свій e-mail, оновити свою сторінку у соціальних мережах, сайтах знайомств; очікування чергового сеансу виходу у мережу Internet-у, значному зменшенні комунікативності з оточуючими людьми при підвищеній комунікаційній активності з незнайомими людьми у мережі; втрата почуття часу та простору; витрати багато коштів, які намагаються приховати від сім'ї; на фізіологічному рівні відчуваються: дискомфорт в очах, суглобах, порушення сну та режиму харчування; а психологічному: агресія, тривога, смуток, неврівноваженість, нестриманість тощо. При цьому спостерігається статистично значуща вікова взаємозалежність респондентів: чим молодший вік користувача, тим більша у нього залежність.

Більшу частину віртуального часу людина використовує на «всезагальний текст», який відтворюється завдяки безсвідомому тиражуванню, копіпасті (копіпаст, копіпейст, копіпід – від англ. *copy* – копіювати; *paste* – вкляувати, вставляти; дієсл. – *kopinacstumu*), прону (від англ. *pron*, *pron* – порнографія) – інформація, яку скопіювали та перепостили у іншому місці) та компіляції чужих текстів райтерами, рерайтерами та користувачами

Internet-у і приводять до втрати авторства та «вимиванню» з них ідей (за рахунок багаточисельних ре-інтерпретувань і змін контекстів). Культура мережевого щоденника, насиченого індивідуальними образами і змістом тексту, яка була розповсюдженою 10 років тому змінилася на найбільш розповсюджений спосіб самовизначення людини у соціальних мережах стає не створення власних текстів, а «лайк-репостів» (від англ. *like* – подобається, від англ. *repost* – перевидання) – дії користувачів соціальних мереж, спрямовані на копіювання та розміщення на своїй сторінці фотокарток, текстів, добірок, анекдотів, афоризмів, жартів тощо. Вони не припускають усвідомлення часу та обмірковування, ні текстового виразу.

Головними мотивами використання Internet-у є: діловий; гносеологічний; комунікаційний; самоствердження; самореалізації, самовираження, сексуальний, ігровий тощо. Завдяки Internet-комунікаціям люди намагаються компенсувати свої потреби у спілкуванні, захищеності, свободі тощо.

Картина «кліповості» стане цілісною та завершеною, на нашу думку, при розгляді впливу **мобільних телефонів** на свідомість та мислення людини. Спілкування кліперів (від англ. *clipper* або нід. *klipper*) у вигляді **текстових і мультимедійних повідомлень (SMS, MMS, ICQ)**. Таке активне використання повідомлень не потребує ніяких емоційних витрат (на протигагу спілкуванню вживую і у реальному часі). Але, при цьому виокремлюється і позитивний аспект, як «динамізм» пізнавальної діяльності, «короткість – сестру талановитості», яка може провокувати до роздумів. Лев Толстой з цього приводу зазначав: «Короткі думки тим гарні, що вони змушують серйозного читача самого міркувати».

Небезпека полягає у тому, що людина не усвідомлює своєї залежності від цих ІКТ, втрачає здатність у живому спілкуванні, йому дискомфортно, швидко замикається у собі, перестає спілкуватися, замикається тощо.

Психолог Джин Твенге у книзі «iGen: Чому сучасні підлітки з «суперпідключенням» ростуть менш бунтарськими, більш толерантними, менш щасливими і зовсім не підготовленими до дорослого життя, і яке це має значення для усіх нас» [14], зробила спробу з'ясувати як **смартфони** впливають на суспільство і чи можна виміряти цей вплив в межах одного покоління. Свої висновки вона зробила на прикладі досліджень, проведених у 2012 році, коли у покоління, народженого між 1995 та 2012 роками почали зникати характерні особливості міленіалів, на яких вплив Internet-у був незначний. Цікаво, що саме у цьому році у більш ніж 50 % населення США з'явилися

смартфони (iPhone). Психолог назвала це покоління **iGen**.

Як з'ясувала психолог Джин Твенге на основі досліджень, проведених Національним інститутом з наркотичної залежності під назвою: *Monitoring the Future* (починаючи з 1975 року), смартфони повністю змінили життя підлітків: з початку 2011 року в разі зросли показники **депресії** (постійне використання смартфона збільшує його на 27 % для хлопчиків і 50 % для дівчаток) та **суїциду** (підлітки, які проводять за смартфоном більше трьох годин на день на 35 % більше схильні до ризику скоїти суїцид. Рівень самогубств серед хлопців вищий, ніж у дівчат, але у період з 2007 по 2015 роки кількість самогубств серед дівчат збільшилася в три рази, серед хлопців – в два. Це пов'язано з тим, що дівчата частіше стають **жертвами кібербулінгу** (цькування в соцмережах). Якщо хлопці більше заціпають одне одного фізично, то дівчата намагаються зруйнувати соціальний статус своєї жертви або зіпсувати її відносини з однолітками). Так як вони менше часу проводять разом, то менше стали схилі до вбивств один одного, тому у 2011 році вперше за останні 24 роки рівень підліткових самогубств став вищим, чим вбивств. За даними опитування *Monitoring the Future*, восьмикласники, що проводять в мережі більше десяти годин на тиждень, **почувають себе нещасними**. Восьмикласники, які проводили в інтернеті десять годин на тиждень, на 56 % нещасніші, ніж ті, хто цього не робив. І навпаки: ті, хто проводив в середньому більше часу, особисто зустрічаючись з друзями, на 20 % щасливіше, ніж ті, хто цього не робив. У дослідженні студентів, на сторінках в Facebook, про самопочуття, настрої і те, скільки часу вони проводять в соціальній мережі, була встановлена залежність між часом перебування у Facebook та **відчуттям самотності**. За період з 2010 по 2015 рр. кількість дівчаток, які почувають себе покинутими, підвищилося на 48 %, а для хлопчиків – на 27 %. Дівчатка більше використовують соціальні мережі, і відчують себе більш самотніми, коли бачать своїх друзів і однокласників, які збираються разом без них. Коли дівчинка щось постить на своєму акаунті в соцмережі, вона більше чекає лайків і позитивних коментарів. Смартфони впливають і на **сон** підлітків. Вони сплять у середньому менше семи годин, при нормі – дев'ять годин. У тих, хто спить менше семи годин, розвивається **депривація сну**. З 1991 року рівень недосипання серед дітей підвищився на 57 %, а лише за 2012-2015 роки кількість дітей, які сплять менше семи годин підвищився на 22 %. Недосипання пов'язують з проблемами здоров'я, таких, як: зниження когнітивних здібностей та опірності хворобам,

гіпертонія, розлади психіки (схильність до депресій і тривожності) тощо [2].

Таким чином, на основі проведених досліджень *Джин М. Твенге прийшла до висновків:*

вони не дорослішають. Прагнення до незалежності у підлітків було всеохоплюючим, однак, випускники (з 2015 року) менше стали залишати батьківські домівки, чим восьмикласники у 2009 році;

вони не ходять на побачення. Показники тих, хто ходять на побачення для покоління бекі-бумерів та покоління Х склали 85 %, а починаючи з 2015 року становлять – 56 %;

вони менш сексуально активні. У США спостерігається різкий спад сексуальної активності у дев'ятикласників, їх кількість скоротилася на 40 % з 1991 року. У середньому перший секс у підлітків відбувався у 11 класі, на рік пізніше, чим у покоління Х, що призвело до зниження показників підліткової вагітності: у 2016 році вони скоротилися на 67 % у порівнянні з 1991 роком;

вони не водять автомобілів. Вміння керувати автомобілем раніше було показником та символом дорослішання американських підлітків. Майже усі бекі-бумери мали права до закінчення школи, то зараз лише один з чотирьох підлітків їх має, тому що наполягають на тому, щоб батьки їх возили;

вони не працюють. Покоління бекі-бумерів та покоління Х намагалися бути фінансово незалежними від батьків, тому намагалися самі заробляти свої кишенькові гроші. Але **покоління iGen менш схильні до прагнення заробляння грошей та управління своїм бюджетом**. Про це свідчать показники: у 1970-ті роки 77 % учнів підробляли, у середині 2010-х – 55 %, то кількість працюючих восьмикласників скоротилася майже удвічі [14].

Таким чином, можна з впевненістю констатувати, що саме ЗМІ а не Internet, виробили універсальний формат надання інформації – послідовність актуальних кліпів, контекстом для якого слугує об'єктивна дійсність. Саме занурення у цю дійсність, призводить до того, що людина набуває здатності вільно сприймати і інтерпретувати кліп. Але внаслідок фрагментарності надання інформації і поясненню пов'язаних подій та явищ з часом, мозок не може усвідомлювати і осягати зв'язки між подіями, і, як наслідок, кліп перетворюється на «інформаційний шум». Однак, людина при цьому втішає себе ілюзією того, що має уявлення про процеси, які відбуваються у світі, тоді як у дійсності він має у своїй свідомості набір розрізнених фактів, які практично неможливо пояснити у загальному перебігу подій і пов'язати між собою. Таким чином, ЗМІ змушують мозок здійснювати

фундаментальну помилку осмислення – вважати події пов'язаними, якщо вони мають часову близькість, а не фактологічну.

Проте останнім часом відзначаються і протилежні тенденції – відмова від віртуальності та повернення до реальності (як у кінострічці «Матриця» або у практиках лікування від «віртуальної наркоманії» й Internet-адикції). За «кліповості», як уже зазначалося, когнітивні розлади з'являються внаслідок захисної реакції на інформаційне перевантаження [8, с. 11].

Люди із «кліповістю» швидше та неухильніше адаптуються, самовдосконалюються і самореалізуються в інформаційному суспільстві, ніж особи, що їм притаманний традиційний тип свідомості та мислення. Щодо когнітивних розладів, то ми дотримуємося думки, що у найближчому майбутньому з розвитком NBIC-технологій це питання буде розв'язано. Тому доцільно ототожнювати «кліповість» із проявами геніальності. У перенасиченому інформацією середовищі люди з «кліповістю» набувають ще однієї властивості – багатовимірності. Споживаючи великі обсяги інформації (в різних вимірах), «кліпова людина» (Slipman) розв'язує кілька проблем одночасно, і це стає нормою її життя. Тут виникає проблема швидкого перемикавання уваги у пошуках інформації з відкиданням «інформаційного шуму», а також здатність швидко її аналізувати та приймати рішення. З'являються і побічні ефекти: гіперактивність, брак уваги, підвищена стомлюваність, надання переваги візуальним символам, логіці та заглибленню у текст. Так складається ситуація, коли «Учні (Студенти) вміють набагато більше, ніж Учителі (Викладачі)». Ми переконані, що проблема полягає ще й у тому, що Вчителі (Викладачі), в яких не сформоване «кліпове» мислення або які неадекватно розуміють це явище, розглядають «кліповість» як аномію. Хибні дії Вчителів (Викладачів) (боротьба, безпідставні звинувачення, переучування тощо) спричиняють лише супротив і відповідну реакцію Учнів (Студентів) – девіантну поведінку. Вони не дорослішають, не ходять на побачення, менш сексуально активні; не керують автівками (не вважаючи самообслуговування вартим уваги. – І. К.); не працюють і менш схильні до заробляння грошей та управління своїм бюджетом [14]. Потребуючи певного життєвого мінімуму та використовуючи його, така молодь змінює пріоритетність своїх ціннісних спрямувань і постійно перебуває в пошуку комунікаційних зв'язків у віртуальному середовищі, а також виявляє здатність до багатозадачності у багатовимірності (що притаманно, наприклад, кінікам та екзистенціалістам). Усі зазначені

чинники ми маємо визнавати й ураховувати, розглядаючи «кліпове» мислення не як прояв аномії та девіантної поведінки, а як норму сучасного інформаційного суспільства і певну умову освіти. Тому Вчителям (Викладачам) необхідно відмовитися від звинувачень Учнів (Студентів) у «кліповості» та спроб переучувати їх, сприймаючи «кліповість» об'єктивно.

Потрібно з'ясувати, які саме знання знадобляться майбутньому фахівцеві, враховуючи, що відбувається надшвидка і надкількісна їх зміна (а от якість підлягає великим сумнівам – надто багато «інформаційного шуму»). До прикладу, в медицині базовими та необхідними були і мають бути знання з анатомії та фізіології людини. Але розвиток нано-, піко-, і фемтосвіту [8, с. 7], а також NBICS-технологій, доводять (на думку різних дослідників) удосконалення [7] / деградацію [4] / смерть людини як природної істоти, тобто відбувається постійне оновлення інформації. Вочевидь, важливі знання як такі, а також інформація й уміння її постійно знаходити, оновлювати, адекватно розуміти, усвідомлювати та застосовувати на практиці. Тому Вчителі (Викладачі) повинні мати, переосмислювати, усвідомлювати й ураховувати в освітньому процесі два різновиди знань: базові та інноваційні [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Визначивши передумови та прояви «кліповості», ми дійшли висновку, що вона є невід'ємним атрибутом і певним станом сучасного мислення, а тому в інформаційному суспільстві неприпустимо нею нехтувати або, навпаки, боротися з нею. «Кліповість» можна розглядати як норму і прояв норми та геніальності, яка допомагає їм вижити в інформаційному суспільстві, а не як аномію. Учителям (Викладачам) необхідно враховувати сутнісні особливості «кліповості» в освітньому процесі, впроваджуючи нові методи, методики, техніки та змішане навчання. Також їм необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості Учнів (Студентів), які, з одного боку, легше адаптуються до змін у багатовимірності, засвоюючи базові знання, спілкуючись із однолітками, легше і швидше розв'язуючи кілька завдань одночасно (багатозадачність), з іншого – стимулюють до розвитку і навчання впродовж усього життя (Lifelong Learning), з постійним оновленням ресурсів, батьків [6, с. 57-58].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бахтіна Г. П. Інформатизація суспільства та проблема «кліпового мислення». URL :<http://kpi.ua/1102-7> (Загол. з екрану).

2. Годя М. Покоління iGen: як смартфони змінили цілу генерацію. URL : https://24tv.ua/pokolinnya_igen_yak_smartfoni_zminili_tsilu_generatsiyu_n950633

3. Громовий В. Маразм № 7. Шкільна новомова. URL : <http://education-ua.org/ua/blogs/tema-1/785-likvidovuemо-marazmi-v-shkilnij-osviti-marazm-7-shkilna-novomova>

4. Карпенко Т. М. Людство як суб'єкт і як об'єкт NBICS-конвергенції. *Філософія науки: традиції та інновації*. № 1 (7). С. 278–288. 2013.

5. Книш І. В. «Кліпове» мислення учнів (студентів) як норма і умова сучасної освіти. *Світгляд-Філософія-Релігія*. № 13. Суми: СумДУ, 2018. С. 89-100.

6. Книш І. В. «Кліпове мислення» як релевантність сучасної освіти. *Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики : Збірник матер. III міжнар. наук.-поп. конф. (24 квітня 2019 р.)*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 54–57. URL : <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32126/Knysh.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

7. Лук'янець В. С. NBICS-технологічна цивілізація: обрії майбутнього. *Науковий вісник НУБІП України*. Серія: Гуманітарні студії. № 203. 2014. С. 74–80.

8. Модернізація змісту вищої природничої і технічної освіти в умовах переходу до нанотехнологій : монографія / К. Корсак, Ю. Корсак, З. Тарутіна, А. Похресник, Г. Козлакова, А. Гуржій та ін. Київ: Педагогічна думка. 2012. 160 с.

9. Оруэлл Д. «1984» и эссе разных лет : роман и художественная публицистика. URL : http://imwerden.de/pdf/orwell_1984_i_esse_raznykh_let_1989_text.pdf

10. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

11. Goldberg I. Internet addiction. *New Yorker Magazine*, 1997. January 13. P. 28. URL : <https://www.newyorker.com/magazine/1997/01/13/just-click-no>

12. Simon R. I., Hales R. E. Study Guide to Forensic Psychiatry: A Companion to the American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry. American Psychiatric Association Publishing, 2010. Medical. 150 p.

13. Simon R. I., GoldSimon L.H. The American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry. American Psychiatric Publishing, May 6, 2010. Medical. 726 p.

14. Twenge J. M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us. New York: ATRIA Books. 2017. 352 p.

REFERENCES

1. Bakhtina, H. P. Informatyzatsiia suspilstva ta problema «klipovoho myslennia» [Informatization of society and the problem of “clip thinking”]. Retrieved from: <http://kpi.ua/1102-7> [in Ukrainian].

2. Hoda, M. Pokolinnia iGen: yak smartfony zminyly tsilu heneratsiiu [The iGen generation: how smartphones changed an entire generation]. Retrieved from:

https://24tv.ua/pokolinnya_igen_yak_smartfoni_zminili_tsilu_generatsiyu_n950633 [in Ukrainian].

3. Hromovyi, V. Marazm № 7 Shkilna novomova [Marasm No. 7 School new talk]. Retrieved from: <http://education-ua.org/ua/blogs/tema-1/785-likvidovuemо-marazmi-v-shkilnij-osviti-marazm-7-shkilna-novomova> [in Ukrainian].

4. Karpenko, T. M. (2013). Liudstvo yak subiekt i yak obiekt NBICS-konverhentsii [Humanity as a subject and as an object of NBICS-convergence]. *Filosofia nauky: tradytsii ta innovatsii* [Philosophy of science: traditions and innovations], 1 (7), 278-288 [in Ukrainian].

5. Knysh, I. V. (2018). «Klipove» myslennia uchniv (studentiv) yak norma i umova suchasnoi osvity [“Clip” thinking of pupils (students) as a norm and condition of modern education]. *Svitohliad-Filosofia-Relihiia* [Worldview-Philosophy-Religion], 13, 89-100. [in Ukrainian].

6. Knysh, I. V. (2019). «Klipove myslennia» yak relevantnist suchasnoi osvity [“Clip thinking” as the relevance of modern education]. *Kontseptualni, metodolohichni ta praktychni problemy sotsialnoi filosofii, filosofii osvity ta osvitnoi polityky* [Conceptual, methodological and practical problems of social philosophy, philosophy of education and educational policy]: *Zbirnyk mater. III mizhnar. nauk.-pop. konf. (24 kvitnia 2019 r.)* [in Ukrainian].

7. Lukianets, V. S. (2014). NBICS-tekhnohichna tsyvilizatsiia: obrii maibutnoho [NBICS-technological civilization: horizons of the future]. *Naukovyi visnyk NUBIP Ukrainy. Serii: Humanitarni studii*, 203, 74-80 [in Ukrainian].

8. Modernizatsiia zmistu vyshchoi pryrodnychoi i tekhnichnoi osvity v umovakh perekhodu do nanotekhnolohii: monohrafiia [Modernization of the content of higher science and technical education in the conditions of the transition to nanotechnology] (2012) / K. Korsak, Yu. Korsak, Z. Tarutina, A. Pokhresnyk, H. Kozlakova, A. Hurzhii ta in. Kyiv: Pedahohichna dumka. 160 p. [in Ukrainian].

9. Oruell. D. (1989). «1984» i esse raznykh let: roman i khudozhestvennaya publitsistika [“1984” and essays of different years: novel and art journalism]. M.: Progress. 386 p. Retrieved from: http://imwerden.de/pdf/orwell_1984_i_esse_raznykh_let_1989_text.pdf [in Russian].

10. Toffler, E. (2000). Tretia khvyliia [Third wave]; per. z anhl. A. Yevsa. K.: Vyd. dim «Vsesvit». 480 p. [in Ukrainian].

11. Goldberg, I. (1997). Internet addiction. *New Yorker Magazine*. January 13. P. 28. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/magazine/1997/01/13/just-click-no>.

12. Simon, R. I., Hales, R. E. (2010). Study Guide to Forensic Psychiatry: A Companion to the American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry. American Psychiatric Association Publishing. Medical. 150 p.

13. Simon, R. I., Gold, L. H. (2010). The American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry. American Psychiatric Publishing, May 6, Medical. 726 p.

14. Twenge, J. M. (2017). iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us. New York: ATRIA Books. 352 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КНИШ Інна Василівна – доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов Національної академії управління.

Наукові інтереси: новітні освітні технології; генеза номадизму та седентаризму; номадичні та седентарні практики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KNYSH Inna Vasylivna – Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines and Foreign Languages of the National Academy of Management.

Scientific interests: latest educational technologies; genesis of nomadism and sedentarism; nomadic and sedentary practices.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2022 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:

Педагогічні науки

Випуск 206

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15526-4098Р від 19.06.2009 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки**

Підписано до друку 31.10.2022 р.
Формат 60x84 ¹/₆. Папір офсетний. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 28,1. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17-11.*

*СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.*